

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ - ΑΔΕΔΥ

Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση

Ετήσια Έκθεση 2007

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση Ετήσια Έκθεση 2007

ΑΘΗΝΑ
ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2007

Περιεχόμενα

Σύνοψη Συμπερασμάτων	17
Πρόλογος	27
Εισαγωγή	29
ΜΕΡΟΣ 1: Οι κατευθύνσεις της αναπτυξιακής και οικονομικής πολιτικής.....	37
1.1. Παραγωγικότητα και επενδύσεις σε μηχανολογικό εξοπλισμό.....	39
1.2. Η ανταγωνιστικότητα και το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών	40
ΜΕΡΟΣ 2: Η ελληνική οικονομία κατά το 2006-2007	45
2.1. Οι εξελίξεις κατά το 2006-2007.....	47
2.2. Οι δημοσιονομικές εξελίξεις.....	70
ΜΕΡΟΣ 3: Οι μισθοί στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση.....	75
3.1. Οι μεταβολές των μισθών και του κόστους εργασίας το 2006	77
3.2. Συγκριτική ανάλυση του επιπέδου των αμοιβών στις χώρες της ΕΕ-15.....	81
3.3. Μεταβολές του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος.....	86
3.4. Το μερίδιο εργασίας και οι εισοδηματικές ανισότητες.....	94
3.5. Το εισόδημα από μισθωτές υπηρεσίες & οι μισθολογικές διαφορές στην Ελλάδα	100
3.5.1. Το εισόδημα από μισθωτές υπηρεσίες.....	100
3.5.2. Το εισόδημα από πλήρη και μερική απασχόληση.....	101
3.5.3. Το εισόδημα από μόνιμη και προσωρινή απασχόληση	103
3.5.4. Το εισόδημα στον ευρύτερο δημόσιο τομέα και σε ιδιωτική επιχείρηση.....	105
3.5.5. Το εισόδημα ανδρών και γυναικών.....	107
3.6. Οι κατώτατοι μισθοί στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση.....	110
3.6.1. Μηχανισμοί καθορισμού και αναπροσαρμογής κατώτατων μισθών στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	110
3.6.2. Επίπεδα κατώτατων μισθών στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης	112
3.6.3. Η συζήτηση για τον κατώτατο μισθό στην Ευρώπη.....	116
3.6.4. Σύγκριση κατώτατου και μέσου μισθού στην Ελλάδα.....	118
3.6.5. Εξέλιξη των κατώτατων αποδοχών την τελευταία 20ετία στην Ελλάδα	119

ΜΕΡΟΣ 4: Η απασχόληση και η ανεργία	125
4.1. Μεσοπρόθεσμες εξελίξεις	127
4.2. Η απασχόληση και η ανεργία κατά το 2006	131
4.3. Η μισθωτή απασχόληση στον δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα	144
ΜΕΡΟΣ 5: Εξελίξεις στην διά βίου μάθηση: Πιστοποίηση, επαγγέλματα και επαγγελματικά δικαιώματα	153
5.1. Δια βίου μάθηση	155
5.1.1. Οι εξελίξεις στο τρόπο λειτουργίας της αγοράς εργασίας	156
5.1.2. Οι επιδράσεις στην εκπαίδευση και στην διά βίου μάθηση	157
5.1.3. Κριτική προσέγγιση για έναν ουσιαστικό ρόλο της διά βίου μάθησης	158
5.1.4. Προτάσεις	159
5.2. Πιστοποίηση και αναγνώριση των επαγγελματικών προσόντων και δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση	163
5.2.1. Το γενικό περίγραμμα: Από την αντιστοίχιση στη διαφάνεια	263
5.2.2. Από τη σύγκριση και αντιστοίχιση των επαγγελματικών προσόντων στην αντιστοίχιση των μαθησιακών αποτελεσμάτων	166
5.2.3. Προς μία πρόταση των ελληνικών Συνδικάτων για ένα Ενιαίο Εθνικό Σύστημα Επαγγελματικών προσόντων	170
5.2.4. Προτάσεις για ένα Ενιαίο Εθνικό Σύστημα Πιστοποίησης των επαγγελματικών προσόντων της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης	174
Συμπεράσματα	175
Μέρος 6: Ο δανεισμός των νοικοκυριών	177
6.1. Βασικά χαρακτηριστικά των νοικοκυριών στην Ελλάδα	179
6.2. Δανεισμός και χρέωση των νοικοκυριών	182
Μέρος 7: Καινοτομία, επιχειρηματικότητα, απασχόληση: οι συστάδες επιχειρήσεων και τα τοπικά συστήματα καινοτομίας	193
7.1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις	195
7.2. Από την οικονομία της γνώσης στις συστάδες	197
7.2.1. Τι είναι καινοτομία;	198
7.2.2. Το νέο πλαίσιο πολιτικών	200
7.2.3. Καινοτομία και συστάδες (clusters)	202
7.3. Οι μελέτες περιπτώσεων	205

7.3.1.	Η συγκέντρωση επιχειρήσεων μεταποίησης ροδάκινου.....	207
7.3.2.	Οι επιχειρήσεις του ενδύματος στο νομό Θεσσαλονίκης.....	211
7.3.3.	Επιχειρήσεις παραγωγής λογισμικού στη Θεσσαλονίκη.....	213
7.3.4.	Οι επιχειρήσεις logistics.....	217
7.3.5.	Συνολικά συμπεράσματα.....	219
7.4.	Προτάσεις πολιτικών	222
7.4.1.	Ο ρόλος της ζήτησης	222
7.4.2.	Ο ρόλος της προσφοράς.....	222
7.4.3.	Η υποστήριξη των συστάδων	223
7.4.4.	Η οικοδόμηση της πολιτικής υποστήριξης των συστάδων	223
7.4.4.1.	Εισαγωγικές παρατηρήσεις.....	223
7.4.4.2.	Οι πλευρές της καινοτομικής διαδικασίας.....	224
7.4.4.3.	Πολιτικές διαμόρφωσης και ενίσχυσης των συστάδων.....	226

ΜΕΡΟΣ 8: Εξελίξεις σε κλάδους της ελληνικής οικονομίας.

Ιδιωτικό και δημόσιο συμφέρον: Η περίπτωση των διυλιστηρίων, των λιμανιών και των τραπεζών.....		229
8.1.	Εισαγωγικές παρατηρήσεις.....	231
8.2.	Δημόσιο Ιδιοκτησιακό Καθεστώς στα λιμάνια και στον κλάδο πετρελαίου.....	236
8.2.1.	Οι δημόσιες επιχειρήσεις στην Ευρώπη: Μια ιστορική προοπτική.....	236
8.2.2.	Δημόσιες επιχειρήσεις πετρελαίου και δημόσια λιμάνια.....	237
8.2.3.	Οι προοπτικές ιδιωτικοποίησης των δημόσιων επιχειρήσεων και οργανισμών στα διυλιστήρια και τα λιμάνια	240
8.2.3.1.	Τα θεωρητικά επιχειρήματα των ιδιωτικοποιήσεων.....	240
8.2.3.2.	Οι ιδιωτικοποιήσεις στον κλάδο πετρελαίου και στα λιμάνια.....	241
8.2.3.2.1.	Οι οικονομικές επιδόσεις.....	244
8.2.3.2.2.	Ανταγωνιστικό περιβάλλον και στρατηγική.....	249
8.2.3.3.	Αναπτυξιακός σχεδιασμός και δημόσιο συμφέρον.....	253
8.2.3.3.1.	Δημόσιο συμφέρον και κρατική παρέμβαση: Η περίπτωση του τομέα ενέργειας και των λιμανιών.....	253
8.2.3.4.	Από τις αποτυχίες της αγοράς στο δημόσιο συμφέρον	254
8.2.3.5.	Ζητήματα δημοσίου συμφέροντος στο ενεργειακό τομέα: η περίπτωση του κλάδου πετρελαίου.....	256
8.2.3.5.1.	Υφιστάμενη κατάσταση στο τομέα της ενέργειας.....	256
8.2.3.6.	Η αναγκαιότητα της δημόσιας παρέμβασης στο νέο ενεργειακό κύκλο	258
8.2.3.7.	Δημόσιο ή ιδιωτικό;.....	259

8.2.3.8.	Η διακυβέρνηση του λιμενικού συμπλέγματος και το δημόσιο συμφέρον	265
8.2.3.8.1.	Παγκοσμιοποίηση, ανάπτυξη των logistics και επιπτώσεις στη λειτουργία των λιμανιών.....	265
8.2.3.8.2.	Η συρρίκνωση του αναπτυξιακού και κοινωνικού αντίκτυπου των λιμανιών	267
8.2.3.8.3.	Η επαναφορά του δημοσίου συμφέροντος στον στρατηγικό σχεδιασμό των λιμανιών.....	268
8.2.3.9.	Για μια επαναθεμελίωση της αποστολής των δημόσιων επιχειρήσεων με όχημα την συμμετοχή των εργαζόμενων	269
8.2.3.9.1.	Η εξάντληση ενός ιστορικού μοντέλου;.....	269
8.2.3.9.2.	Η επαναθεμελίωση του δημοσίου συμφέροντος και η συμβολή των εργαζομένων	271
8.2.3.10.	Συμπεράσματα/Προτάσεις	273
8.3.	Εξελίξεις στον κλάδο των τραπεζών.....	276
8.3.1.	Μισθοί, παραγωγικότητα και κέρδη στις εμπορικές τράπεζες	276
8.3.2.	Η απασχόληση στις εμπορικές τράπεζες.....	297

ΜΕΡΟΣ 9: Οι σύγχρονες εξελίξεις στις εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση	309
9.1. Το πράσινο βιβλίο για τον εκσυγχρονισμό της εργατικής νομοθεσίας	311
9.1.1. Γενικές παρατηρήσεις	311
9.1.2. Ειδικότερες παρατηρήσεις	314
9.2. Η αδήλωτη εργασία	317
9.2.1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις	317
9.2.2. Η αδήλωτη εργασία στις εθνικές έννομες τάξεις	319
9.2.3. Φύση και έκταση του φαινομένου	320
9.2.3.1. Κλάδοι	320
9.2.3.2. Κατηγορίες αδήλωτα εργαζομένων προσώπων	321
9.2.3.3. Εκτιμώμενο μέγεθος του φαινομένου	322
9.2.4. Παράγοντες που συμβάλλουν στην ανάπτυξη του φαινομένου της αδήλωτης εργασίας	324
9.2.4.1. Οικονομικοί και θεσμικοί παράγοντες	324
9.2.4.2. Κοινωνικοί παράγοντες	324
9.2.5. Μέτρα για την αντιμετώπιση του φαινομένου	325
9.2.5.1. Πρωτοβουλίες για τη μετατροπή της αδήλωτης εργασίας σε κανονικής μορφής απασχόληση	325
9.2.5.2. Ελεγκτικοί μηχανισμοί και κατασταλτικά μέτρα	326
9.2.6. Ο ρόλος των κοινωνικών συνομιλητών	333

9.2.6.1.	Πρωτοβουλίες των κοινωνικών συνομιλητών	333
9.2.6.2.	Αποτίμηση του ρόλου των κοινωνικών συνομιλητών	336

ΜΕΡΟΣ 10: Οι μεταρρυθμίσεις των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης στις χώρες μέλη του ΟΟΣΑ από το 1990 μέχρι σήμερα.....339

10.1.	Εισαγωγικές παρατηρήσεις.....	341
10.2.	Τα πεδία των συνταξιοδοτικών μεταρρυθμίσεων	343
10.2.1.	Πεδίο μεταρρυθμίσεων: Αύξηση της ηλικίας νομιμοποίησης για συνταξιοδότηση.....	347
10.2.2.	Πεδίο μεταρρυθμίσεων: αύξηση των κινήτρων παραμονής στην εργασία	348
10.2.3.	Πεδίο μεταρρυθμίσεων: τρόπος συνεκτίμησης των εισοδημάτων (μισθών κλπ) κατά τον υπολογισμό των συντάξεων.....	351
10.2.4.	Πεδίο μεταρρυθμίσεων: τιμαριθμική αναπροσαρμογή των εισοδημάτων (μισθών κλπ) που αποκτήθηκαν στη διάρκεια του εργασιακού βίου, για τον υπολογισμό των συντάξεων (προ-συνταξιοδοτική τιμαριθμοποίηση).....	353
10.3.	Επιπτώσεις από τις μεταβολές στο δείκτη συνταξιοδοτικής αναπλήρωσης.....	355
10.4.	Μεταβολές του επιπέδου των συντάξεων των χαμηλόμισθων (δείκτης του κινδύνου περιαγωγής σε κατάσταση φτώχειας των συνταξιούχων).....	358

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 365

A. Ελληνική	367
B. Ξενόγλωσση.....	368

Ευρετήριο πινάκων

Πίνακας 1:	Φορολογικά έσοδα και πραγματική επιβάρυνση ανά τύπο οικονομικής δραστηριότητας.....	74
Πίνακας 2:	Η ανισότητα στην διανομή του εισοδήματος. Εισόδημα των 20% περισσότερο εύπορων προς το εισόδημα των 20% λιγότερο εύπορων.....	98
Πίνακας 3:	Καθαρές μηνιαίες αποδοχές από κύρια εργασία το 2006.....	109
Πίνακας 4:	Μηχανισμοί καθορισμού και αναπροσαρμογής κατώτατων μισθών στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	111
Πίνακας 5:	Εξέλιξη κατώτατου μισθού και ημερομισθίου στην Ελλάδα 1984-2007.....	122
Πίνακας 6:	Απασχόληση κατά φύλο.....	139
Πίνακας 7:	Απασχολούμενοι κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας.....	140
Πίνακας 8:	Βασικοί δείκτες απασχόλησης στην χώρα.....	141
Πίνακας 9:	Βασικοί δείκτες απασχόλησης στην χώρα (Άνδρες, Γυναίκες).....	142
Πίνακας 10:	Η Απασχόληση στον Δημόσιο και τον Ιδιωτικό τομέα.....	143
Πίνακας 11:	Η διαμόρφωση της απασχόλησης στον Δημόσιο και Ιδιωτικό τομέα μέσω των ροών απασχόλησης.....	143
Πίνακας 12:	Η διαμόρφωση της απασχόλησης στις επιχειρήσεις που απασχολούν μέχρι 10 άτομα μέσω των ροών απασχόλησης.....	144
Πίνακας 13:	Κατανομή υποχρεών νοικοκυριών κατά κλιμάκιο ηλικίας.....	185
Πίνακας 14:	Νοικοκυριά που δήλωσαν μη κανονική εξυπηρέτηση των δανείων τους (ποσοστά%).....	187
Πίνακας 15:	Κύριες Ιδιωτικοποιήσεις - Μετοχοποιήσεις 1991-2005.....	232
Πίνακας 16:	Μετοχολόγιο Ελληνικού Δημοσίου στις σημαντικότερες ΔΕΚΟ.....	233
Πίνακας 17:	Αποδοτικότητα ομίλου Ελληνικά Πετρέλαια.....	244
Πίνακας 18:	Αποδοτικότητα μητρικής εταιρίας ΕΛ.ΠΕ.....	244
Πίνακας 19:	Αποδοτικότητα Ο.Λ.Π Α.Ε.....	245
Πίνακας 20:	Αποδοτικότητα Ο.Λ.Θ. Α.Ε.....	247
Πίνακας 21:	Ελλάδα: Πρόβλεψη Ενεργειακού Ισοζυγίου % Συμμετοχής.....	256
Πίνακας 22:	Δυνοψίζει τα αποτελέσματα της στατιστικής επεξεργασίας των ατομικών μισθών.....	286
Πίνακας 23:	Δείκτης κόστους εργασίας.....	288
Πίνακας 24:	Μέσα σταθμικά επιτόκια (%).....	295
Πίνακας 25:	Η έννοια και το περιεχόμενο της αδήλωτης εργασίας στις εθνικές έννομες τάξεις.....	319
Πίνακας 26:	Κλάδοι οι οποίοι συγκεντρώνουν μεγάλο ποσοστό αδήλωτης εργασίας.....	321
Πίνακας 27:	Μέγεθος της αδήλωτης εργασίας στο σύνολο του ΑΕΠ(%).....	323
Πίνακας 28:	Ελεγκτικοί μηχανισμοί και κατασταλτικά μέτρα.....	329
Πίνακας 29:	Πρωτοβουλίες και δράσεις των κοινωνικών συνομιλητών.....	334

Πίνακας 30:	Πρωτοβουλίες σχετικά με επιμέρους πτυχές της αδήλωτης εργασίας.....	336
Πίνακας 31:	Οι 30 χώρες μέλη του ΟΟΣΑ που περιλαμβάνονται στο πεδίο συγκριτικής επισκόπησης των μεταρρυθμίσεων στα εθνικά συνταξιοδοτικά συστήματα (από το 1990 μέχρι σήμερα).....	341
Πίνακας 32:	Πεδία μεταρρυθμίσεων ΣΚΑ κατά χώρα.....	344
Πίνακας 33:	Οι 17 χώρες-μέλη του ΟΟΣΑ που πραγματοποίησαν σημαντικές καθολικές μεταρρυθμίσεις των συνταξιοδοτικών τους συστημάτων (Από το 1990 μέχρι σήμερα).....	346
Πίνακας 34:	Μεταβολή (αύξηση) ηλικίας νομιμοποίησης για συνταξιοδότηση (μεταρρύθμιση).....	347
Πίνακας 35:	Εισαγωγή κινητήρων παραμονής ή/και αντικινήτρων πρόωρης αποχώρησης από την εργασία (μεταρρυθμίσεις από το 1990 και εφεξής).....	349
Πίνακας 36:	Συνεκτίμηση των εισοδημάτων (μισθών κ.λπ) κατά τον καθορισμό της σύνταξης (μεταρρυθμίσεις από το 1990 και εφεξής).....	351
Πίνακας 37:	Προ-συνταξιοδοτική τιμαριθμοποίηση (τιμαριθμική αναπροσαρμογή των εισοδημάτων στο χρόνο απονομής της σύνταξης) (μεταρρυθμίσεις από το 1990 και εφεξής).....	353
Πίνακας 38:	Ακαθάριστοι δείκτες συνταξιοδοτικής αναπλήρωσης (% των ατομικών εισοδημάτων) πριν και μετά την μεταρρύθμιση (με βάση τα μέσα ατομικά εισοδήματα).....	355
Πίνακας 39:	Καθαρά σχετικά επίπεδα συνταξιοδοτικών παροχών για τους χαμηλόμισθους πριν και μετά τη μεταρρύθμιση (από το 1990 και εφεξής).....	359

Ευρετήριο διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1:	Ρυθμός μεταβολής ΑΕΠ στην Ελλάδα (%) 1992-2006.....	47
Διάγραμμα 2:	Ρυθμός μεταβολής ΑΕΠ % 1961-2006 και πρόβλεψη 2007.....	48
Διάγραμμα 3:	Κυκλικές διακυμάνσεις της ελληνικής οικονομίας 1974 - 2006.....	49
Διάγραμμα 4:	Διαφορά ρυθμού μεταβολής του ΑΕΠ στην Ελλάδα έναντι της ΕΕ-15(%).1961-2006.....	50
Διάγραμμα 5:	Η αύξηση του ΑΕΠ κατά το 2006 Ετήσιος ρυθμός μεταβολής %.....	51
Διάγραμμα 6:	Η αύξηση του ΑΕΠ 2002-2006 Μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής %.....	51
Διάγραμμα 7:	Η αύξηση του ΑΕΠ κατά το 1997-2006 Μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής %.....	52
Διάγραμμα 8:	Μεταβολή ΑΕΠ 2002-2006 έναντι 1997-2001 Μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής %.....	52
Διάγραμμα 9:	Αύξηση της παραγωγικότητας κατά το 2006 Ετήσια % αύξηση.....	53

Διάγραμμα 10:	Η αύξηση της παραγωγικότητας 2002-2006. Μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής %	54
Διάγραμμα 11:	Αύξηση της παραγωγικότητας εργασίας 1997-2006. Μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής (%).....	54
Διάγραμμα 12:	Παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα σε σύγκριση με άλλες χώρες 2007.....	55
Διάγραμμα 13:	Παραγωγικότητα εργασίας (ετήσιες % μεταβολές) (2007).....	56
Διάγραμμα 14:	Επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό 2002-2006. Μέση ετήσια μεταβολή % σε σταθερές τιμές.....	57
Διάγραμμα 15:	Επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό 2006. Μέση ετήσια μεταβολή % σε σταθερές τιμές.....	57
Διάγραμμα 16:	Εγχώρια ζήτηση σε σταθερές τιμές 2000 σε σύγκριση με 23 ανεπτυγμένες χώρες	59
Διάγραμμα 17:	Η συμβολή του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση των μεταβολών του ΑΕΠ 2007.....	60
Διάγραμμα 18:	Η συμβολή της κατανάλωσης στην διαμόρφωση των μεταβολών του ΑΕΠ 1961-2006.....	60
Διάγραμμα 19:	Σύγκριση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου με την ιδιωτική κατανάλωση 1960=100. 2007.....	61
Διάγραμμα 20:	Ρυθμός μεταβολής παγίων επενδύσεων 1995-2006 τριμηνιαία στοιχεία Εθνικών Λογαριασμών Σταθερές τιμές 2000.....	62
Διάγραμμα 21:	Επενδύσεις παγίου κεφαλαίου % του ΑΕΠ.....	63
Διάγραμμα 22:	Επενδύσεις μηχανικού εξοπλισμού σε σταθερές τιμές Ετήσιες % μεταβολές.....	63
Διάγραμμα 23:	Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου στον επιχειρηματικό τομέα.....	64
Διάγραμμα 24:	Η συμβολή των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου στην διαμόρφωση των μεταβολών του ΑΕΠ 1995-2006. 2007.....	65
Διάγραμμα 25:	Μερίδιο κερδών στον επιχειρηματικό τομέα (2004). Ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα ως ποσοστό της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας σε μη χρηματιστικές επιχειρήσεις.....	66
Διάγραμμα 26:	Απόδοση κεφαλαίου 1961-2006 (1995=100).....	67
Διάγραμμα 27:	Ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών. Ποσοστό του ΑΕΠ 1985-2006.....	68
Διάγραμμα 28:	Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών 1978-2006.....	69
Διάγραμμα 29:	Εξαγωγική επίδοση (εξαγωγές σε σχέση με τη μεγέθυνση των αγορών αγαθών και υπηρεσιών για τις οποίες προορίζονται οι ελληνικές εξαγωγές) (1975=100)	69
Διάγραμμα 30:	Έλλειμμα του δημοσίου ECU / EUR και % του ΑΕΠ.....	71
Διάγραμμα 31:	Έσοδα και δαπάνες του δημοσίου 1988-2006.....	72
Διάγραμμα 32:	Τόκοι που καταβλήθηκαν από το δημόσιο ως ποσοστό του ΑΕΠ.....	73
Διάγραμμα 33:	Πρωτογενές πλεόνασμα του δημοσίου ECU / EUR και % του ΑΕΠ.....	73

Διάγραμμα 34:	Αυξήσεις των πραγματικών αποδοχών 2006 (%). Αποπληθωρισμός με τον δείκτη ιδιωτικής κατανάλωσης	77
Διάγραμμα 35:	Αυξήσεις των πραγματικών αποδοχών 2006 στον επιχειρηματικό τομέα (%). Αποπληθωρισμός με τον αποπληθωριτή του ΑΕΠ.....	78
Διάγραμμα 36:	Αυξήσεις των πραγματικών αποδοχών 2006 στον επιχειρηματικό τομέα (%). Αποπληθωρισμός με τον αποπληθωριτή του ΑΕΠ.....	79
Διάγραμμα 37:	Μέση πραγματική αμοιβή και παραγωγικότητα. Επιχειρηματικός τομέας 1997-2006 (1997=100).....	81
Διάγραμμα 38:	Μέσες ακαθάριστες αποδοχές 2006 (καθαρός μισθός + εισφορές μισθωτού) σε ευρώ απασχολούμενοι με πλήρες ωράριο.....	82
Διάγραμμα 39:	Μηνιαίο κόστος εργασίας 2006 (μέσες ακαθάριστες αποδοχές + εργοδοτικές εισφορές) σε ευρώ απασχολούμενοι με πλήρες ωράριο	83
Διάγραμμα 40:	Μέσες ακαθάριστες αποδοχές (2006) (καθαρές αποδοχές + εισφορές μισθωτού) σε Ισοτιμίες Αγοραστικής Δύναμης, Μέσος όρος ΕΕ 15=100 απασχολούμενοι με πλήρες ωράριο.....	84
Διάγραμμα 41:	Παραγωγικότητα της εργασίας (2006) (προστιθέμενη αξία ανά απασχολούμενο με πλήρες ωράριο) σε Ισοτιμίες Αγοραστικής Δύναμης, Μέσος όρος ΕΕ-15=100	85
Διάγραμμα 42:	Κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος (2006) (μηνιαίο κόστος εργασίας σε Ευρώ προς παραγωγικότητα της εργασίας σε Ισοτιμίες Αγοραστικής Δύναμης).....	86
Διάγραμμα 43:	Κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε τρέχουσες τιμές σε σχέση με τις 35 βιομηχανικές χώρες. Σε εθνικό νόμισμα (1995=100). Σύνολο οικονομίας.....	89
Διάγραμμα 44:	Κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε τρέχουσες τιμές στην Ελλάδα σε σχέση με τις 35 βιομηχανικές χώρες. Σε εθνικό νόμισμα και σε δολάρια (1995=100). Σύνολο οικονομίας.....	90
Διάγραμμα 45:	Μερίδιο αμοιβής εργασίας στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία της μεταποιητικής βιομηχανίας (%) στην Ελλάδα.....	91
Διάγραμμα 46:	Μερίδιο αμοιβής εργασίας στην προστιθέμενη αξία της μεταποιητικής βιομηχανίας (%) στην Ευρωζώνη	92
Διάγραμμα 47:	Μερίδιο της εργασίας στο ΑΕΠ του επιχειρηματικού τομέα (μισθοί+εισφορές μισθωτού + εισφορές εργοδότη % του προϊόντος).....	95
Διάγραμμα 48:	Παραγωγικότητα εργασίας και μέσες μικτές αποδοχές μισθωτών	97
Διάγραμμα 49:	Η ανισότητα στα εισοδήματα διευρύνεται.....	99
Διάγραμμα 50:	Ποσοστιαία κατανομή των μισθωτών ανά κατηγορία μηνιαίων αποδοχών.....	100
Διάγραμμα 51:	Ποσοστιαία κατανομή των μισθωτών με μερική απασχόληση ανά κατηγορία μηνιαίων αποδοχών.....	102

Διάγραμμα 52:	Ποσοστιαία κατανομή των μισθωτών με πλήρη απασχόληση ανά κατηγορία μηνιαίων αποδοχών.....	102
Διάγραμμα 53:	Αναλογία μισθωτών ανά κατηγορία μηνιαίων αποδοχών.....	103
Διάγραμμα 54:	Ποσοστιαία κατανομή των μισθωτών με προσωρινή απασχόληση ανά κατηγορία μηνιαίων αποδοχών.....	104
Διάγραμμα 55:	Ποσοστιαία κατανομή των μισθωτών με μόνιμη απασχόληση ανά κατηγορία μηνιαίων αποδοχών.....	104
Διάγραμμα 56:	Αναλογία μισθωτών ανά κατηγορία μηνιαίων αποδοχών.....	105
Διάγραμμα 57:	Ποσοστιαία κατανομή των μισθωτών ανά κατηγορία μηνιαίων αποδοχών στην ιδιωτική επιχείρηση.....	105
Διάγραμμα 58:	Ποσοστιαία κατανομή των μισθωτών ανά κατηγορία μηνιαίων αποδοχών στον ευρύτερο δημόσιο τομέα.....	106
Διάγραμμα 59:	Αναλογία μισθωτών ανά κατηγορία μηνιαίων αποδοχών.....	107
Διάγραμμα 60:	Αναλογία μισθωτών ανά κατηγορία μηνιαίων αποδοχών και φύλο	108
Διάγραμμα 61:	Κατώτατοι μισθοί σε € ανά μήνα, στις χώρες της ΕΕ το 2007.....	113
Διάγραμμα 62:	Αναλογία κατώτατου μηνιαίου μισθού σε € στην Ελλάδα έναντι των άλλων χωρών μελών της ΕΕ, 2007.....	113
Διάγραμμα 63:	Αγοραστική δύναμη κατώτατων μηνιαίων μισθών στις χώρες της ΕΕ, 2007. Σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης (ΜΑΔ).....	114
Διάγραμμα 64:	Αναλογία αγοραστικής δύναμης κατώτατου μηνιαίου μισθού στην Ελλάδα έναντι των άλλων χωρών μελών της ΕΕ, 2007. Υπολογισμοί σε ΜΑΔ.....	114
Διάγραμμα 65:	Κατώτατος μηνιαίος μισθός ως % του μέσου μηνιαίου μισθού στην βιομηχανία και στις υπηρεσίες (2004).....	115
Διάγραμμα 66:	Μέσος και κατώτατος καθαρός μισθός σε τρέχουσες τιμές	118
Διάγραμμα 67:	Αναλογία κατώτατου προς μέσο μισθό σε τρέχουσες τιμές.....	119
Διάγραμμα 68:	Ποσοστιαία μεταβολή κατώτατων πραγματικών αποδοχών την τελευταία εικοσαετία.....	120
Διάγραμμα 69:	Διαχρονική εξέλιξη πραγματικών κατώτατων αποδοχών (1984=100).....	120
Διάγραμμα 70:	Ποσοστό ανεργίας (%) 1990-2006, 2007	127
Διάγραμμα 71:	Μεταβολές απασχόλησης στην Ελλάδα (%) 1990-2006.....	128
Διάγραμμα 72:	ΑΕΠ, παραγωγικότητα και απασχόληση 2007	128
Διάγραμμα 73:	Η ένταση απασχόλησης στην Ελλάδα	130
Διάγραμμα 74:	Το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα και στην ΕΕ-15 2007.....	130
Διάγραμμα 75:	Ποσοστό ανεργίας (2006) (%).....	131
Διάγραμμα 76:	Βασικοί δείκτες απασχόλησης στην χώρα κατά φύλο 2006.....	133
Διάγραμμα 77:	Ροές από και προς την Απασχόληση, 2006.....	136
Διάγραμμα 78:	Η συμμετοχή του ευρύτερου δημόσιου τομέα στην διαμόρφωση της μισθωτής απασχόλησης της οικονομίας.....	145
Διάγραμμα 79:	Η συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα στην διαμόρφωση της μισθωτής απασχόλησης της οικονομίας.....	145

Διάγραμμα 80:	Συμμετοχή στην διαμόρφωση της μόνιμης απασχόλησης	146
Διάγραμμα 81:	Συμμετοχή στην διαμόρφωση της προσωρινής απασχόλησης.....	147
Διάγραμμα 82:	Το ποσοστό της μόνιμης απασχόλησης.....	148
Διάγραμμα 83:	Το ποσοστό της προσωρινής απασχόλησης.....	149
Διάγραμμα 84:	Η διαμόρφωση της μισθωτής απασχόλησης στον ευρύτερο δημόσιο τομέα.....	150
Διάγραμμα 85:	Η διαμόρφωση της μισθωτής απασχόλησης στον ιδιωτικό τομέα....	151
Διάγραμμα 86:	Χρέος νοικοκυριών ως ποσοστό του ΑΕΠ (2006 και εκτίμηση 2007).....	183
Διάγραμμα 87:	Ρυθμός αύξησης των δανείων προς τα νοικοκυριά (β' τρίμηνο προς αντίστοιχο του προηγούμενου έτους για τα έτη 2002-2006, Φεβρουάριος 2007 έναντι αντίστοιχου μήνα 2006 για το 2007)	184
Διάγραμμα 88:	Δάνεια κυμαινόμενου επιτοκίου ως ποσοστό των στεγαστικών δανείων (2006)	188
Διάγραμμα 89:	Αποταμίευση νοικοκυριών σε δις ευρώ.....	190
Διάγραμμα 90:	Δείκτες κερδοφορίας Ομίλου Ελληνικών Πετρελαίων	248
Διάγραμμα 91:	Δείκτες κερδοφορίας Μητρικής Εταιρείας ΕΛΠΕ	248
Διάγραμμα 92:	Ελληνικά πετρέλαια Α.Ε. Ποσοστιαία συμμετοχή σε επιχειρηματικές δραστηριότητες	251
Διάγραμμα 93:	Τύποι λιμανιών και επίπτωση στην ενδοχώρα.....	268
Διάγραμμα 94:	Ετήσιες αποδοχές ανά απασχολούμενο 2002 σε ευρώ Χρηματοπιστωτικός τομέας.....	277
Διάγραμμα 95:	Ετήσιες αποδοχές ανά απασχολούμενο 2002 σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης. Χρηματοπιστωτικός τομέας	278
Διάγραμμα 96:	Ετήσιο κόστος εργασίας ανά απασχολούμενο 2005 έναντι 2000 (2000=100) σε σταθερές τιμές. Χρηματοπιστωτικός τομέας.....	279
Διάγραμμα 97:	Ετήσιο κόστος εργασίας ανά απασχολούμενο 2005 έναντι 2000 (2000=100) σε σταθερές τιμές. Σύνολο Οικονομίας (εξαιρείται η δημόσια διοίκηση).....	280
Διάγραμμα 98:	Ετήσιες αποδοχές ανά απασχολούμενο 2002 με βάση το εκπαιδευτικό επίπεδο σε ευρώ. Χρηματοπιστωτικός τομέας.....	281
Διάγραμμα 99:	Ετήσιες αποδοχές ανά απασχολούμενο 2002 με βάση τα έτη προϋπηρεσίας σε ευρώ. Χρηματοπιστωτικός τομέας Ελλάδας	283
Διάγραμμα 100:	Ετήσιες αποδοχές ανά απασχολούμενο 2002 με βάση τα έτη απασχόλησης σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης. Χρηματοπιστωτικός τομέας.....	283
Διάγραμμα 101:	Ετήσιες αποδοχές ανά απασχολούμενο 2002 με βάση την ηλικία. Σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης Χρηματοπιστωτικός τομέας.....	284
Διάγραμμα 102:	Κατανομή των ηλικιών “παλαιών” και “νέων” εργαζομένων	285
Διάγραμμα 103:	Ετήσιο κόστος εργασίας ανά απασχολούμενο σε σταθερές τιμές 2003.....	288

Διάγραμμα 104:	Αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας στον χρηματοπιστωτικό τομέα. Μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης (%) προστιθέμενης αξίας ανά απασχολούμενο σε σταθερές τιμές 1995-2003.....	289
Διάγραμμα 105:	Αύξηση παραγωγικότητας εργασίας στο σύνολο της οικονομίας. Μέσοι ετήσιοι ρυθμοί μεταβολής ΑΕΠ ανά απασχολούμενο.....	290
Διάγραμμα 106:	Παραγωγικότητα της εργασίας και μέσο ετήσιο κόστος εργασίας ανά απασχολούμενο σε σταθερές τιμές 2003.....	291
Διάγραμμα 107:	Μερίδιο εργασίας αμοιβή εργασίας/ (κέρδη προ φόρων + αμοιβή εργασίας).....	291
Διάγραμμα 108:	Μερίδιο εργασίας (αμοιβή εργασίας % καθαρής προστιθέμενης αξίας). Χρηματοπιστωτικά ιδρύματα.....	292
Διάγραμμα 109:	Δαπάνες προσωπικού ως ποσοστό του λειτουργικού κόστους.....	293
Διάγραμμα 110:	Μικτά κέρδη 20 εμπορικών τραπεζών σε σταθερές τιμές.....	293
Διάγραμμα 111:	Μικτά κέρδη Χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων % της καθαρής προστιθέμενης αξίας.....	294
Διάγραμμα 112:	Ετήσια παραγωγικότητα της εργασίας 2002 σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης. Χρηματοπιστωτικός τομέας.....	296
Διάγραμμα 113:	Καθαρό προϊόν και ετήσιο κόστος εργασίας ανά απασχολούμενο 2002 σε ευρώ. Χρηματοπιστωτικός τομέας.....	296
Διάγραμμα 114:	Μερίδιο της εργασίας στο καθαρό προϊόν 2002. Χρηματοπιστωτικός τομέας.....	297
Διάγραμμα 115:	Αριθμός απασχολούμενων.....	298
Διάγραμμα 116:	Προστιθέμενη αξία Χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων ως ποσοστό του ΑΕΠ.....	299
Διάγραμμα 117:	ΑΕΠ ανά κάτοικο σε σταθερές τιμές 2003, χιλιάδες ευρώ.....	300
Διάγραμμα 118:	Τραπεζικό προϊόν ανά κάτοικο σε χιλιάδες ευρώ, σταθερές τιμές 2003.....	300
Διάγραμμα 119:	Αριθμός υποκαταστημάτων 20 εμπορικών τραπεζών.....	301
Διάγραμμα 120:	Αριθμός απασχολούμενων ανά κατάσταση.....	302
Διάγραμμα 121:	Ένταση απασχόλησης σε 20 εμπορικές τράπεζες 1983-2005.....	307
Διάγραμμα 122:	Ακαθάριστοι δείκτες συνταξιοδοτικής αναπλήρωσης, (Άνδρες) (% των ατομικών εισοδημάτων) πριν & μετά την μεταρρύθμιση (με βάση τα μέσα ατομικά εισοδήματα).....	356
Διάγραμμα 123:	Ακαθάριστοι δείκτες συνταξιοδοτικής αναπλήρωσης, (Γυναίκες) (% των ατομικών εισοδημάτων) πριν & μετά την μεταρρύθμιση (με βάση τα μέσα ατομικά εισοδήματα).....	356
Διάγραμμα 124:	Καθαρά σχετικά επίπεδα συνταξιοδοτικών παροχών για τους χαμηλόμισθους (Άνδρες) πριν & μετά την μεταρρύθμιση (από το 1990 & εφεξής).....	360
Διάγραμμα 125:	Καθαρά σχετικά επίπεδα συνταξιοδοτικών παροχών για τους χαμηλόμισθους (Γυναίκες) πριν & μετά την μεταρρύθμιση (από το 1990 & εφεξής).....	360

Σύνοψη Συμπερασμάτων

Κατά την διετία 2005-2006 η ελληνική οικονομία διατηρεί τους ρυθμούς αύξησης του ΑΕΠ σε υψηλά επίπεδα, πλην όμως, η συνέχιση της οικονομικής μεγέθυνσης βασίζεται κυρίως στην ιδιωτική κατανάλωση και στην ανάπτυξη του οικοδομικού τομέα χάρη στην σημαντική επέκταση του δανεισμού των νοικοκυριών.

Πράγματι, το χρέος επιχειρήσεων και νοικοκυριών στην Ελλάδα στο τέλος Απριλίου 2007, προσέγγισε τα 185, 046 δις. ευρώ και σε σύγκριση με το αντίστοιχο τετράμηνο του 2006 αυξήθηκε κατά 19,2%. Ειδικότερα, τα χρέη των νοικοκυριών σε στεγαστικά και καταναλωτικά δάνεια, στο τέλος του πρώτου τετραμήνου του 2007 ανήλθαν σε 91,4 δις. ευρώ (44% του ΑΕΠ) σημειώνοντας αύξηση κατά 24,7% σε σύγκριση με την ίδια περυσινή περίοδο (Τ.τ. Ε., 2007). Επιπλέον, από τα δύο εκατομμύρια νοικοκυριά που έχουν δανειοδοτηθεί, τα 170.000 νοικοκυριά αδυνατούν να εξυπηρετήσουν τις υποχρεώσεις τους, καθυστερώντας τις πληρωμές στις τράπεζες πάνω από τρεις μήνες και 80.000 νοικοκυριά αδυνατούν να εξυπηρετήσουν τις υποχρεώσεις τους (5,3% των δανείων, ενώ στην Ε.Ε-25 κρατών-μελών το ποσοστό αυτό ανέρχεται στο 2,2% των δανείων). Επίσης την περίοδο Μάιος 2006-Μάιος 2007 τέσσερα στα δέκα ευρώ που δανείστηκαν τα νοικοκυριά από τις τράπεζες, χρησιμοποιήθηκαν για την αναχρηματοδότηση παλαιότερων οφειλών δανείων (Τ.τ.Ε, 2007). Η εξέλιξη αυτή του εξορθολογισμού της δανειοληπτικής συμπεριφοράς των νοικοκυριών αποτελεί ένδειξη ωρίμανσης της αγοράς δανείων των νοικοκυριών τα οποία αναμένεται ότι θα ακολουθήσουν πτωτική τάση.

Παράλληλα, σημαντική εξέλιξη στο πεδίο του δανεισμού των νοικοκυριών στην χώρα μας, αποτελεί το γεγονός ότι σήμερα στην Ελλάδα το 50% των εργαζομένων ηλικίας 31-47 ετών έχει δανειοδοτηθεί με προοπτική εξόφλησης των δανείων στα 65 έτη της ηλικίας τους, δηλ. γύρω από το έτος συνταξιοδότησής τους. Έτσι, λοιπόν σε μία προσέγγιση του κύκλου ζωής του νέου εργαζόμενου, περιορίζεται σημαντικά η περίοδος κάποιας αποταμίευσης του εισοδήματός του, την οποία, κατά κανόνα, χρησιμοποιεί για να χρηματοδοτεί την συνταξιοδοτική του ζωή. Με αυτή την εξέλιξη ο νέος εργαζόμενος που έχει δανειοδοτηθεί με τους προαναφερόμενους όρους αποπληρωμής του δανείου, θα εισέρχεται από την περίοδο του δανεισμού στην περίοδο της σύνταξης, την οποία, εκ των πραγμάτων, θα αδυνατεί να χρηματοδοτήσει με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την ποιότητα του βιοτικού του επιπέδου.

Η αυξημένη χρέωση εκθέτει τα νοικοκυριά στον κίνδυνο όχι μόνο του πληθωρισμού και των επιτοκίων αλλά και σε άλλους παράγοντες κινδύνου, όπως είναι οι αβεβαιότητες που αφορούν την απασχόλησή των μελών τους καθώς και το μελλοντικό τους εισόδημα.

Έτσι, **η αύξηση της εγχώριας ζήτησης** στην οποία βασίστηκε η ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας κατά την περίοδο 1996-2007, πιθανότατα να επιβραδυνθεί κατά τα επόμενα έτη, καθώς ο ρυθμός αύξησης της πιστωτικής επέκτασης προς τα νοικοκυριά σταδιακά θα μειώνεται με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την προοπτική της ιδιωτικής κατανάλωσης και των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου.

Στο πλαίσιο αυτό, **η κεντρική επιδίωξη της Έκθεσης για την Ελληνική Οικονομία και την απασχόληση του έτους 2007**, συνίσταται στη διερεύνηση και επισημάνση των εξελίξεων και των πτυχών που συγκροτούν, σε μεγάλο βαθμό, τον κοινωνικό-οικονομικό σχηματισμό στην Ελλάδα καθώς και στην ανάδειξη της επιτακτικής ανάγκης λύπανσης των μεσο-μακροπρόθεσμων δυνατοτήτων της ελληνικής οικονομίας με την βελτίωση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας, την πραγματοποίηση διαρθρωτικών αλλαγών μεταμόρφωσης του παραγωγικού συστήματος σε εθνικό, περιφερειακό και κλαδικό επίπεδο και την απομάκρυνση της αναπτυξιακής στρατηγικής από τις πολιτικές των ευελιξιών και της μείωσης του κόστους εργασίας.

Η κεντρική αυτή επιδίωξη της έκθεσης για την Ελληνική Οικονομία και την απασχόληση του έτους 2007 σημαίνει ότι **αύξηση του πραγματικού εισοδήματος ανά κάτοικο** δεν μπορεί να στηρίζεται αποκλειστικά στην ιδιωτική κατανάλωση αλλά στην αύξηση του όγκου των εξαγωγών, στις παραγωγικές επενδύσεις, στην βελτίωση της παραγωγικότητας και γενικότερα στην στρατηγική της «ευφυούς ανάπτυξης» (καινοτομία, τεχνολογία, ποιότητα προϊόντων, ποιότητα εργασίας κλπ.) Εάν οι απαιτούμενες βελτιώσεις δεν πραγματοποιηθούν, ένα αυξανόμενο μερίδιο του ΑΕΠ (10 δις. ευρώ ετησίως, 2007) θα απορροφάται από την πληρωμή τόκων, για την εξυπηρέτηση του δημόσιου χρέους (245 δις ευρώ ή 84.000 ευρώ ή 87.000 ευρώ με τους τόκους ανά τετραμελή οικογένεια, το ΑΕΠ πριν την αναθεώρηση ανέρχεται σε 195,3 δις ευρώ και μετά την αναθεώρηση εκτιμάται σε 245, 6 δις ευρώ (Υπουργείο Οικονομικών, Ιούλιος 2007). Σήμερα, ο Κρατικός Προϋπολογισμός της χώρας μας χρηματοδοτείται με δανεισμό 36 δις ευρώ το χρόνο (3 δις ευρώ το μήνα) προκειμένου να εξασφαλίσει την ομαλή λειτουργία του καθώς και την εξυπηρέτηση προηγούμενων δανείων (τοκοχρεωλύσια).

Στην κατεύθυνση μιας **ολοκληρωμένης αναπτυξιακά προσέγγισης** με την έννοια της ένταξης στο πρότυπο ανάπτυξης οικονομικών και κοινωνικών πτυχών της ελληνικής οικονομίας, **τα πιο σημαντικά συμπεράσματα** της Έκθεσης, αναφέρονται στα εξής:

1. **Ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ** στην Ελλάδα σε διεθνή σύγκριση διατηρείται σε υψηλά επίπεδα και μεσοπρόθεσμα σταθεροποιείται στο επίπεδο του 3,7%. Σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη αυτή του ΑΕΠ (2006-2007), παίζει η εγχώρια ζήτηση (5,4% αύξηση το 2006 και 4% ετήσια πρόβλεψη για το 2007-2008) η ανάπτυξη του οικοδομικού τομέα και η σημαντική επέκταση (44% του ΑΕΠ το 2006 (Τ.τ.Ε. 2007), 46% του ΑΕΠ το 2006, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2007) του τρα-

πεζικού δανεισμού στα νοικοκυριά, η οποία αποτελεί χαρακτηριστικό στοιχείο του προτύπου ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας.

2. **Το πρόβλημα στις εξωτερικές ανταλλαγές** της Ελλάδας εστιάζεται στο γεγονός ότι το έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (10% του ΑΕΠ) δεν αντανάκλα πλέον την αύξηση των παραγωγικών επενδύσεων αλλά την υψηλή καταναλωτική δαπάνη και τις επενδύσεις σε κατοικίες. Αυτό όμως δεν δημιουργεί προϋποθέσεις αύξησης της ανταγωνιστικότητας και των εξαγωγών, ούτε ενισχύει το παραγωγικό δυναμικό της χώρας.
3. **Η διεύρυνση του ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών** χωρίς ταυτόχρονη αύξηση των επενδύσεων σε μηχανολογικό εξοπλισμό αυξάνει το εξωτερικό χρέος χωρίς να δημιουργεί ταυτόχρονα τις προϋποθέσεις για την άνετη εξυπηρέτηση αυτού του χρέους κατά τα επόμενα έτη.
4. Το 2006 σημειώθηκε **αύξηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου** η οποία κάλυψε το χαμένο έδαφος του 2005. Όμως η αύξηση αυτή των επενδύσεων αφορά στις κατοικίες και στις κατασκευές και όχι στο πιο κρίσιμο τμήμα τους που είναι οι επενδύσεις σε μηχανολογικό εξοπλισμό. Έτσι, η αύξηση κατά 12,6% των συνολικών επενδύσεων παγίου κεφαλαίου το 2006 προέρχεται από αύξηση 20,1% στις κατασκευές και μόνο 3,8% στον μηχανικό εξοπλισμό.
5. **Η πραγματική σύγκλιση** της ελληνικής οικονομίας, δηλ. ΑΕΠ ανά κάτοικο σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης την περίοδο 2004-2008 αναμένεται να φθάσει στο 80% το μέσου όρου της Ε.Ε.-15, έναντι 75% το 2004 και 66,3% το 2000. Έτσι, στο τέλος της δεκαετίας 2000-2008 η πραγματική σύγκλιση της Ελλάδας με τον μέσο όρο της Ε.Ε.-15 θα έχει σημειώσει μία βελτίωση της τάξης των 14 εκατοστιαίων μονάδων περίπου.
6. Η επίδοση της ελληνικής οικονομίας σε ότι αφορά τις αυξήσεις **της παραγωγικότητας της εργασίας κατά την δεκαετία 1997-2006** (ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης ήταν 3,1% στην Ελλάδα και 3,2% στην Ιρλανδία ενώ η αθροιστική για το σύνολο της δεκαετίας μεταβολή στην Ελλάδα ήταν 36%) είχε σημαντική επίπτωση στο κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, έτσι ώστε οι αυξήσεις των πραγματικών μισθών στην Ελλάδα, να μετατρέπονται σε πραγματικούς όρους, σε μειώσεις του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, που ήταν από τις μεγαλύτερες μεταξύ των κρατών -μελών της Ε.Ε.-15.
7. **Κατά το 2006**, η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα ήταν +2,8% και η χώρα μας κατέλαβε την δεύτερη θέση μετά την Φινλανδία. Η αντίστοιχη αύξηση στις άλλες χώρες της σύγκλισης, στην Ισπανία, την Ιρλανδία και την Πορτογαλία ήταν μικρή (0,8% στις χώρες της Ιβηρικής χερσονήσου και 1,6% στην Ιρλανδία. Ο συνδυασμός του επιπέδου αύξησης της παραγωγικότητας της

εργασίας στην Ελλάδα (2006) με την αύξηση κατά 2,4% στις μέσες πραγματικές αμοιβές, συνεπάγεται μείωση κατά 0,4% του πραγματικού κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος.

8. **Η πτωτική τάση του κόστους εργασίας** ανά μονάδα προϊόντος που παρατηρείται στην Ελλάδα (8,1% του μέσου όρου της E.E-15 το 2006 που αποτελεί το χαμηλότερο μοναδιαίο κόστος εργασίας) δεν αποτυπώνεται στην μείωση του επιπέδου των τιμών και στην βελτίωση του επιπέδου ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας. Πράγματι, η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας επιδεινώθηκε κατά την τελευταία εξαετία κατά 13% (Τ.τ.Ε, 2006) επειδή ανατιμήθηκε το ευρώ, αυξήθηκαν τα περιθώρια κέρδους (12,2% E.E-15, 12% στην ζώνη του ευρώ και 19,9% στην Ελλάδα το 2006 σε σχέση με το 1995).
9. **Η συμβολή του κόστους εργασίας** ανά μονάδα προϊόντος (ΥΠΕΘΟ, Ιούνιος 2007, σελ. 11) στην μεταβολή των τιμών από 1,9 εκατοστιαίες μονάδες το 2004 μειώθηκε σε 1,1 εκατοστιαίες μονάδες το 2006, των κερδών από 0,9 εκατοστιαίες μονάδες το 2004 αυξήθηκε σε 1,5 εκατοστιαίες μονάδες το 2006, των έμμεσων φόρων από 0,2 εκατοστιαίες μονάδες το 2004 σε 0,0 το 2006 και των τιμών των εισαγόμενων προϊόντων από 0,2 εκατοστιαίες μονάδες το 2004 αυξήθηκε σε 0,8 εκατοστιαίες μονάδες το 2006.
10. Στην κατάταξη (2004) των κρατών-μελών της E.E-27, η Ελλάδα κατείχε την πρώτη θέση με κριτήριο **το μερίδιο των κερδών** στον επιχειρηματικό τομέα (το μερίδιο των κερδών ισούται προς το ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα ως ποσοστό της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας) το οποίο ανερχόταν σε 56,1% έναντι 37,9% του μέσου όρου της ευρωζώνης και 36,3% της E.E. -27. Οι επιχειρήσεις στην Ελλάδα αυξάνουν τις τιμές των προϊόντων τους περισσότερο από την εξέλιξη του κόστους εργασίας διευρύνοντας τα περιθώρια κέρδους τους και συμβάλλοντας στην αύξηση των πληθωριστικών πιέσεων. Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγει και η Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (22/11/2006, σελ. 90) σύμφωνα με την οποία «η απώλεια ανταγωνιστικότητας της Ελλάδας προέρχεται από την αύξηση των περιθωρίων κέρδους».
11. Η ανάλυση της πραγματικής **φορολογικής επιβάρυνσης** στα κράτη-μέλη καταλήγει στην διαπίστωση ότι στην Ελλάδα παρατηρείται ουσιαστική στασιμότητα στην έμμεση φορολογία (17% του ΑΕΠ το 2005), ενώ αντίθετα είναι αυξημένη η συνεισφορά των φόρων επί της εργασίας (από 34,1% του ΑΕΠ το 1995 σε 38% του ΑΕΠ το 2005) και οι φόροι επί των κεφαλαίων αυξήθηκαν από 11,8% του ΑΕΠ το 1995 σε 15,4% του ΑΕΠ το 2004 (τελευταίο έτος για το οποίο υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία). Οι εξελίξεις αυτές στην φορολογική επιβάρυνση των Ελλήνων φορολογουμένων (5.507.897 το οικονομικό έτος 2005) αναδεικνύουν το εύρος και το βάθος της φορολογικής ανισότητας σε βάρος των μισθωτών και των συνταξιούχων.

12. Κατά το 2005-2006 οι αυξήσεις **των πραγματικών αποδοχών** (1997-2006 η μέση ετήσια αύξηση των πραγματικών αποδοχών ήταν της τάξης του 2,4%) στο ύψος των αυξήσεων της παραγωγικότητας της εργασίας είχε ως αποτέλεσμα το μερίδιο της εργασίας στον επιχειρηματικό τομέα να διατηρηθεί σταθερό και να μην παρατηρείται αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος της εργασίας. Για να διατηρηθεί αυτή η εξέλιξη και κατά το 2007-2008 στην διανομή του προϊόντος (πριν από τις αναδιανεμητικές λειτουργίες του κράτους), θα πρέπει οι τελικές αυξήσεις των μέσων ονομαστικών αποδοχών των μισθωτών να ισούται με το άθροισμα πληθωρισμού και παραγωγικότητας της εργασίας ($3,1\% + 2,3\% = 5,4\%$ ετησίως).
13. Οι **μέσες μηνιαίες ακαθάριστες αποδοχές** το 2006 ανέρχονταν στην Ελλάδα σε 1501 ευρώ, έναντι 2391 ευρώ κατά μέσο όρο στην Ε.Ε-15. Έτσι, το μηνιαίο κόστος εργασίας στην Ελλάδα αντιστοιχεί στο 72% του μέσου όρου της Ε.Ε.-15 και η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα ανέρχεται σε 91% του μέσου όρου της Ε.Ε-15. Τέλος, η αγοραστική δύναμη του μέσου ακαθάριστου μισθού στην Ελλάδα ανερχόταν, κατά το 2006, στο 72% του μέσου όρου της Ε.Ε-15.
14. Ο **πληθωρισμός στην Ελλάδα**, είναι πληθωρισμός κερδών και η μείωση της ανταγωνιστικότητας τιμής δεν οφείλεται στις αυξήσεις των μισθών, οι οποίες δεν υπερβαίνουν τις αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας, αλλά στην διευρυμένη αύξηση των περιθωρίων κέρδους.
15. Η **ανάλυση του εισοδήματος από μισθωτές υπηρεσίες** αναδεικνύει ότι οι καθαρές μηνιαίες αποδοχές στον ιδιωτικό τομέα κυμαίνονται για δύο στους τρεις μισθωτούς, από 501 ευρώ έως 1000 ευρώ, ενώ στην πλειοψηφία τους (8 στους 10 μισθωτούς) εργάζονται στον ιδιωτικό τομέα με αυτό το εισόδημα. Επίσης, δύο στους τρεις απασχολούμενους με καθεστώς μερικής απασχόλησης, έχουν καθαρό μηνιαίο εισόδημα που δεν υπερβαίνει τα 500 ευρώ και στην πλειοψηφία τους (8 στους 10 εργαζόμενους) είναι γυναίκες. Τέλος, πάνω από το 50% των μισθωτών που εργάζεται στον ευρύτερο δημόσιο τομέα έχει καθαρό μηνιαίο εισόδημα από 1001 έως 1.500 ευρώ, ενώ στον ιδιωτικό τομέα ένας στους πέντε εργαζόμενους έχει αυτό το εισόδημα.
16. Η Ελλάδα διακρίνεται για **τις οικονομικές της ανισότητες**, με την έννοια ότι το εισόδημα των 20% περισσότερο εύπορων ελλήνων είναι συστηματικά περίπου το εξαπλάσιο από το εισόδημα των 20% λιγότερο εύπορων ελλήνων.
17. Η **παγκοσμιοποίηση** μείωσε το μερίδιο των μισθών στο εθνικό εισόδημα στις περισσότερες χώρες του ΟΟΣΑ τα τελευταία τριάντα χρόνια, αφού για παράδειγμα οι μισθοί στην Ιαπωνία μειώθηκαν κατά 25% ως προς το μερίδιό τους στο ΑΕΠ, στην Ε.Ε.-15 κατά 13% και στις ΗΠΑ κατά 7%.

- 18. Το εργατικό δυναμικό** (δεύτερο τρίμηνο 2006, 4.880.000 άτομα , 68,2% του πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας 15-64 ετών) το 2006 σε σχέση με το προηγούμενο έτος αυξήθηκε κατά 0,65% , **η απασχόληση** (4.453.000 άτομα, 63,2% του πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας) που αυξήθηκε κατά 1,6% ήταν υπερδιπλάσια της μεταβολής του εργατικού δυναμικού (70.890 άτομα και 31.450 αντίστοιχα) με αποτέλεσμα ο αριθμός των ανέργων να μειωθεί κατά 39.450 άτομα και το επίπεδο της ανεργίας να μειωθεί από 9,8% το 2005 στο 8,9% το 2006, κατέχοντας την δεύτερη θέση στην κατάταξη των κρατών-μελών της Ε.Ε-15 μετά την Γαλλία. Όμως, το 70% της αύξησης του αριθμού των απασχολούμενων αφορά σε ευέλικτες μορφές απασχόληση (20% μερική απασχόληση και 50% προσωρινή απασχόληση). Επίσης, το 2006 ο ευρύτερος δημόσιος τομέας απορρόφησε το 1/4 όσων εισήλθαν στην μισθωτή απασχόληση (έναντι 1/5 κατά τα αμέσως προηγούμενα έτη) και κατά τα τελευταία έτη ένας στους τέσσερις προσωρινά απασχολούμενους εργάζεται στον ευρύτερο δημόσιο τομέα.
- 19. Η διάρθρωση της απασχόλησης** στην Ελλάδα αναφέρεται στους μισθωτούς (63,7% των απασχολούμενων), στους αυτοαπασχολούμενους (21,6%), στους εργοδότες (8,2%) και στα συμβολούντα και μη αμειβόμενα μέλη (6,5% των αυτοαπασχολούμενων). Στις επιχειρήσεις που απασχολούν μέχρι 10 άτομα η αναλογία της μισθωτής απασχόλησης σε αυτές ξεπερνά τα 2/5 των μισθωτών (42,6%). Σε σχέση με το προηγούμενο έτος (2005) αυξάνονται όλες οι κατηγορίες των απασχολούμενων με εξαίρεση τους αυτοαπασχολούμενους, ενώ σημαντικό μερίδιο στην αύξηση αυτή έχει η μισθωτή εργασία. Η μισθωτή εργασία στις επιχειρήσεις που απασχολούν μέχρι 10 άτομα μειώθηκε έναντι του προηγούμενου έτους (2005), έτσι ώστε η αύξηση της συνολικής μισθωτής απασχόλησης να οφείλεται στην αύξηση του αριθμού των μισθωτών στις επιχειρήσεις άνω των 10 ατόμων.
- 20. Η απασχόληση** σε σχέση με το προηγούμενο έτος (2005), αυξήθηκε σε 10 κλάδους της ελληνικής οικονομίας και μειώθηκε στους υπόλοιπους 7 κλάδους της οικονομίας. Στους κλάδους στους οποίους αυξήθηκε η απασχόληση (η μεταβολή ανέρχεται περί τα 99.660 άτομα), 7 στους 10 απασχολούμενους προέρχεται από τις μεταβολές στους κλάδους της Δημόσιας Διοίκησης, της Εκπαίδευσης και των Μεταφορών-Επικοινωνιών, ενώ στους κλάδους στους οποίους μειώθηκε η απασχόληση (κατά 28.770 άτομα περίπου), 8 στους 10 απασχολούμενους προέρχονται από τις μειώσεις που υπέστησαν οι κλάδοι των κατασκευών και της Γεωργίας.
- 21. Η τεχνολογική και καινοτομική υποβάθμιση** της ελληνικής οικονομίας αντανακλάται και στο επίπεδο εκπαίδευσης των εργαζομένων στην χώρα μας. Έτσι, οι επιχειρήσεις για την κάλυψη των νέων θέσεων εργασίας, ζητούν, κυρίως,

μεσαίου εκπαιδευτικού και τεχνικού επιπέδου γνώσεις και δεξιότητες. Κατά συνέπεια, **επτά στις δέκα θέσεις εργασίας** στην Ελλάδα, κατέχουν απόφοιτοι δημοτικού και λυκείου, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τις προοπτικές βελτίωσης του επιπέδου ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας.

- 22.** Η προοπτική της διά βίου μάθησης μπορεί να συμβάλλει στην αναβάθμιση της θέσης των εργαζομένων και της βελτίωσης της ποιότητας ζωής τους. Η επιδίωξη για τον καθορισμό μιας Ευρωπαϊκής Περιοχής διά βίου μάθησης αποτελεί κρίσιμο στόχο ώστε να καταστούν οι πολίτες ικανοί να κινούνται ελεύθερα μεταξύ μαθησιακών πλαισίων, επαγγελματών, περιοχών και χωρών, διαμορφώνοντας παράλληλα το πλαίσιο της διά βίου μάθησης σε συνεργασία με τον ευρωπαϊκό χώρο έρευνας. Η ανάδειξη της διά βίου μάθησης αποτελεί κρίσιμη μεταβλητή επίτευξη της κοινωνίας της γνώσης, με διττό προσανατολισμό: την αυτόνομη πολιτική εκπαίδευσης και το στόχο της ευρωπαϊκής στρατηγικής για την απασχόληση. Στο πλαίσιο αυτό η εθνική πολιτική για την διά βίου μάθηση, συστατικά στοιχεία της οποίας αποτελούν η αναβάθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος και η αντιστοίχιση των συστημάτων κατάρτισης με τις απαιτήσεις της οικονομίας αλλά και των αναγκών του ανθρώπινου δυναμικού, οφείλει να διαμορφώνει τις κατάλληλες συνθήκες και προϋποθέσεις για την αναβάθμιση των δεξιοτήτων των εργαζομένων, την ενίσχυση της δυνατότητας τους, να αντεπεξέλθουν στις οικονομικές, πολιτισμικές και κοινωνικές αλλαγές που πολύ πιο έντονα σήμερα επιδρούν στη διάρκεια της ζωής τους. Είναι όμως αναγκαίο να αντιμετωπισθούν οι “εξωγενείς” πιέσεις που υφίσταται ο εκπαιδευτικός χώρος, να αναδειχθεί η αναγκαιότητα σαφούς οριοθέτησης των συστημάτων του εκπαιδευτικού χώρου, του συστήματος απασχόλησης και της λειτουργίας της αγοράς εργασίας και να αμβλυνθεί ο κατακερματισμός των πολιτικών, να προωθηθεί η συνεργεία χωρών και φορέων καθώς και ο αυξημένος και ουσιαστικός ρόλος των κοινωνικών συνομιλητών.
- 23.** Ο αριθμός των νοικοκυριών στην Ελλάδα προσεγγίζει τα 3.993.000, από τα οποία το 67,3% βρίσκεται σε αστικές περιοχές, 20,5% βρίσκεται σε αγροτικές περιοχές και 12,2% βρίσκεται σε ημιαστικές περιοχές. Στις περιφέρειες Αττικής και Νοτίου Αιγαίου το 25% των νοικοκυριών έχει μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα που κυμαίνεται από 751 ευρώ έως 1.451 ευρώ. Στις υπόλοιπες περιφέρειες της χώρας, πάνω από το 40% των νοικοκυριών έχουν μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα που κυμαίνεται από 751 ευρώ έως 1450 ευρώ.
- 24.** Το χρέος των νοικοκυριών στην Ελλάδα ως ποσοστό του ΑΕΠ το 2006 ανερχόταν σε 46% (Ευρωπαϊκή Επιτροπή) και σε 44% (Τ.τ.Ε) και διατηρείται σε υψηλά επίπεδα, ιδιαίτερα αυτό που αφορά τα δάνεια κυμαινόμενου επιτοκίου (84% των στεγαστικών δανείων).

- 25. Η συσχέτιση της καινοτομίας, της επιχειρηματικότητας και της απασχόλησης** αποτελεί ένα πεδίο συζητήσεων σε θεωρητικό και πολιτικό επίπεδο στο οποίο η εμπλοκή των κοινωνικών φορέων και ειδικότερα των συνδικαλιστικών οργανώσεων δεν αφορά μόνο την αποτελεσματικότητα των πολιτικών υποστήριξης της καινοτομίας στις επιχειρήσεις και γενικότερα τις οικονομικές δραστηριότητες από την πλευρά της απασχόλησης. Αφορά επίσης τους τρόπους προσέγγισης του ζητήματος της καινοτομίας, του ρόλου της επιχειρηματικότητας και των πολιτικών που απαιτούνται να υλοποιηθούν. Στην κατεύθυνση αυτή η καινοτομία που αφορά την ανανέωση της τεχνολογίας, των προϊόντων, των μεθόδων παραγωγής και των οργανωτικών επιλογών απαιτείται να έχει επιθυμητά αποτελέσματα στο επίπεδο της κοινωνίας και της οικονομίας. Επίσης, η αντίληψη που θεωρεί την επιχειρηματικότητα ως βασική κινητήρια δύναμη της καινοτομικής διαδικασίας δεν φαίνεται να επιβεβαιώνεται από τα πρακτικά αποτελέσματα των εφαρμοζόμενων πολιτικών. Τέλος, ανεξάρτητα εάν οι χώροι των επιχειρήσεων είναι αυτοί όπου υλοποιούνται οι καινοτομίες, η συμβολή τους στην αύξηση της απασχόλησης, της παραγωγικότητας και στην βελτίωση των συνθηκών εργασίας απαιτεί τον επαναπροσδιορισμό των προϋποθέσεων μιας αποτελεσματικής καινοτομικής στρατηγικής αναφορικά με την επίτευξη του συνόλου των κοινωνικών της στόχων και ειδικότερα του στόχου αύξησης της απασχόλησης και βελτίωσης της ποιότητας της εργασίας.
- 26. Η ανάλυση των κλάδων** (διυλιστήρια, λιμάνια, τράπεζες) αναδεικνύει ότι η ιδιωτικοποίηση δημόσιων επιχειρήσεων και η εξαγορά από επενδυτικά κεφάλαια του εξωτερικού, προκειμένου να χρηματοδοτηθούν τα δημόσια ελλείμματα αποτελεί επιλογή (απελευθέρωση της αγοράς) η οποία ως μία κατευθυνόμενη διαδικασία επιδιώκει να συνδυάσει την εξασφάλιση της κερδοφορίας των ιδιωτικών επιχειρήσεων με ανεπιτυχή επίτευξη της ισορροπίας των δημοσιονομικών και μακρο-οικονομικών μεγεθών. **Η δημόσια διαχείριση** υπό την προϋπόθεση ολοκλήρωσης των επενδυτικών προγραμμάτων, βελτίωσης των συστημάτων οργάνωσης και διοίκησης και αξιοποίησης του ανθρώπινου δυναμικού, εξασφαλίζει υψηλή κερδοφορία στις δημόσιες επιχειρήσεις και οργανισμούς, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την τεχνολογική βελτίωση των υποδομών, την αύξηση της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας στο ευρωπαϊκό και διεθνές περιβάλλον και την διεύρυνση της συμβολής τους στην ανάπτυξη και την απασχόληση στις περιφέρειες της Αττικής και της Κεντρικής Μακεδονίας.
- 27. Οι αποφάσεις των δημοσίων επιχειρήσεων και οργανισμών** αποτελούν σε διεθνές επίπεδο **τις βασικές κινητήριες δυνάμεις** των εξελίξεων για το μέλλον των κλάδων και μεταξύ αυτών των τηλεπικοινωνιών, του χρηματοπιστωτικού τομέα, της ενέργειας, των μεταφορών, κλπ. **Μία στρατηγική δημόσιου συμφέροντος** σ' αυτούς τους κλάδους απαιτεί επιλογές που στοχεύουν στην εξισορρόπηση:

του αναπτυξιακού προτύπου με τις επικοινωνιακές, ενεργειακές, μεταφορικές κλπ. ανάγκες, των κοινωνικών αναγκών με τις καταναλωτικές συμπεριφορές, των ιδιωτικών χρήσεων με το δημόσιο συμφέρον. Σ' αυτήν την στρατηγική οι συνδικαλιστικές οργανώσεις απαιτείται να αναλάβουν ενεργό και αναβαθμισμένο ρόλο σε όλα τα επίπεδα της επιχειρηματικής λειτουργίας. Πράγματι, στις παραδοσιακές δημόσιες επιχειρήσεις και τους Οργανισμούς το ενδιαφέρον ήταν κυρίως η προσφορά των αγαθών ή των υπηρεσιών που χρειαζόταν η ανάπτυξη της οικονομίας και η συνδικαλιστική παρέμβαση διεκδικούσε το δημόσιο συμφέρον υποστηρίζοντας τις κατάλληλες τεχνολογίες, τις κατάλληλες μεθόδους οργάνωσης και τις κατάλληλες επιλογές σε ότι αφορά τις εργασιακές σχέσεις και τις γνώσεις των εργαζομένων. **Σήμερα όμως μια στρατηγική δημοσίου συμφέροντος** περιλαμβάνει αναγκαστικά την χάραξη αναπτυξιακών και τεχνολογικών προοπτικών, την επίτευξη μίας ευρείας κοινωνικής συμφωνίας σε σχέση με τις προοπτικές αυτές, την ύπαρξη μηχανισμών ελέγχου ως προς την υλοποίηση των στόχων στο επίπεδο της έρευνας, της τεχνολογίας και της παραγωγής.

28. **Το Πράσινο βιβλίο για τον εκσυγχρονισμό του εργατικού δικαίου** επιδιώκει την «μεταρρύθμιση» του με όρους που συνεπάγονται την απορρύθμιση του και τον περιορισμό των όρων προστασίας του εργαζόμενου, διευκολύνοντας τις επιχειρήσεις να μειώσουν το κόστος παραγωγής σε βάρος της ασφάλειας των εργαζομένων, έναντι μίας ζητούμενης εναλλακτικής ασφάλειας και αβέβαιης αποτελεσματικότητας, της οποίας το κόστος φαίνεται να μετακυλύεται από τις επιχειρήσεις στο κοινωνικό σύνολο.
29. **Η αδήλωτη εργασία** πλήττει όλα τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το μέγεθός της εκτιμάται στην Ε.Ε.- 27 από 10-28 εκατ. άτομα ή από 7%-19% του όγκου της συνολικής δηλωμένης απασχόλησης και αντιστοιχεί σε ΑΕΠ της τάξης κατά μέσο όρο 7%-16% του ΑΕΠ της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στην Ελλάδα το μέγεθός της εκτιμάται ότι ανέρχεται σε 25% του όγκου της συνολικής απασχόλησης (1.100.000 άτομα περίπου) και αντιστοιχεί σε ΑΕΠ της τάξης άνω του 20% του ΑΕΠ της χώρας. Η αντιμετώπισή του αποτελεί ζήτημα ζωτικής σημασίας για την καταπολέμηση της παραοικονομίας, την αναβάθμιση του συστήματος των εργασιακών σχέσεων, την βελτίωση του συστήματος κοινωνικής προστασίας, τους όρους λειτουργίας της αγοράς εργασίας και των συνθηκών λειτουργίας του ανταγωνισμού. Η αποτελεσματική καταπολέμηση της αδήλωτης εργασίας προϋποθέτει τον σχεδιασμό και την υλοποίηση μίας ολοκληρωμένης στρατηγικής, στην οποία ο ρόλος των συνδικαλιστικών οργανώσεων είναι καθοριστικός στην προώθηση ένταξης ή επανένταξης των αδήλωτα εργαζομένων σε συνθήκες νόμιμης εργασίας.

- 30. Η αξιολόγηση των «μεταρρυθμιστικών» παρεμβάσεων στα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης** στις χώρες μέλη του ΟΟΣΑ από την δεκαετία του 1990 μέχρι σήμερα, αναδεικνύει ότι αυτές, ανεξάρτητα των εξειδικεύσεων εφαρμογής ανά χώρα, επέφεραν ουσιαστικές μειώσεις (κατά μέσο όρο 20%) στο επίπεδο των συντάξεων ακόμη και σ' αυτό των φτωχότερων συνταξιούχων.

Πρόλογος

Η επιστημονική έρευνα και η τεκμηρίωση του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ και ειδικότερα η Έκθεση για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση που εκπονείται και δημοσιεύεται από το 1999, επεξεργαζόμενη τις σύγχρονες εξελίξεις της ευρωπαϊκής και ελληνικής οικονομίας, στο πλαίσιο **μίας συνολικής προσέγγισης και ολοκληρωμένης πρότασης** αναπτυξιακής και κοινωνικο-οικονομικής πολιτικής, συμβάλλει σημαντικά στην τεκμηρίωση των θέσεων και των διεκδικήσεων της ΓΣΕΕ, της ΑΔΕΔΥ και των άλλων Ελληνικών συνδικάτων.

Η αξιολόγηση «στόχων και αποτελέσματος» της εφαρμοζόμενης οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στα κράτη-μέλη, αναδεικνύει ότι η απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων, η συρρίκνωση του κράτους-πρόνοιας και η σημαντική μείωση του μεριδίου της εργασίας στο παραγόμενο προϊόν δεν έχουν συμβάλλει στην ιδιαίτερη βελτίωση του επιπέδου ανταγωνιστικότητας της ευρωπαϊκής και ελληνικής οικονομίας καθώς στην ουσιαστική και όχι αριθμητική μείωση της ανεργίας. Από την άποψη αυτή, έχει ιδιαίτερο επιστημονικό και πολιτικό ενδιαφέρον η αναγκαιότητα ανασχεδιασμού, αναπροσανατολισμού και προσδιορισμού νέων στόχων και νέων επιλογών του προτύπου ανάπτυξης ευρωπαϊκού και ελληνικού, προσαρμοσμένου στις νέες συνθήκες διεθνοποίησης της παγκόσμιας οικονομίας καθώς και στις νέες προκλήσεις που δέχεται στις οικονομικές και κοινωνικές πτυχές του, ο οικονομικός και κοινωνικός σχηματισμός.

Έχει αποδειχθεί αλλά και ευρύτερα αναγνωρισθεί, ότι τα ευρήματα και τα συμπεράσματα που εμπεριέχονται στην Έκθεση για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση αλλά και στις άλλες εκδόσεις του Ινστιτούτου Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, συμβάλλουν και στον επιστημονικό και τεκμηριωμένο εμπλουτισμό της «δημόσιας» συζήτησης στην χώρα μας για τα προβλήματα της ελληνικής οικονομίας και τις προοπτικές ανάπτυξής της στην κατεύθυνση, όχι αποσπασματικών και επιλεκτικών προσεγγίσεων για την εξισορρόπηση βραχυχρόνιων και συγκυριακών μεγεθών αλλά ολοκληρωμένων και μεσο-μακροπρόθεσμων σχεδιασμών που επιδιώκουν την εξισορρόπηση της οικονομικής ανάπτυξης με την μεγιστοποίηση της κοινωνικής ευημερίας των εργαζομένων και των συνταξιούχων. Βέβαια, από την εμπειρία συμμετοχής μας στην κοινωνική και συλλογική διαπραγμάτευση στην χώρας μας, δεν προκύπτει, δυστυχώς, η αξιοποίηση και η ένταξη των ευρημάτων και των τεκμηριωμένων προτάσεων των κοινωνικών φορέων και ειδικότερα των συνδικαλιστικών οργανώσεων στις τελικές αποφάσεις που περιβάλλουν τις δημόσιες πολιτικές στην Ελλάδα, με αποτέλεσμα αυτές να καθίσταται μονομερείς, ανεπαρκείς και κοινωνικά αναποτελεσματικές.

Επομένως, το ζήτημα που τίθεται είναι κατά πόσο οι φορείς άσκησης της αναπτυξιακής, οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής καθώς και οι εργοδοτικές οργανώσεις στην χώρα μας διαπνέονται από μία πρωτοποριακή και καινοτομική αντίληψη να

συζητήσουν και να επεξεργασθούν τολμηρές προτάσεις μεταμόρφωσης του παραγωγικού συστήματος και χρηματοδοτικής υποστήριξης του κράτους-πρόνοιας διαμέσου της αναδιανομής του εισοδήματος στην Ελλάδα. Η Έκθεση του Ινστιτούτου Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του 2007, υποστηρίζει ότι η αναποτελεσματικότητα της ασκούμενης πολιτικής των ευελιξιών και της μείωσης του κόστους εργασίας, προκειμένου να βελτιωθεί το επίπεδο ανταγωνιστικότητας οφείλεται στο γεγονός ότι στην διαμόρφωση της ανταγωνιστικότητας παρεμβαίνουν και άλλοι παράγοντες πέραν της τιμής.

Αποτελεί **στόχο πρώτης προτεραιότητας** η βελτίωση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας (καινοτομία, τεχνολογία, ποιότητα προϊόντων, ποιότητα εργασίας, κλπ) με την πραγματοποίηση, στο πλαίσιο ενός αναπτυξιακού προτύπου, διαρθρωτικών αλλαγών στο παραγωγικό σύστημα, σε εθνικό, περιφερειακό και κλαδικό επίπεδο, προκειμένου να βελτιωθούν οι μακροχρόνιες δυνατότητες της ελληνικής οικονομίας και να αξιοποιηθούν τα ανταγωνιστικά της πλεονέκτημα, οι υπαρκτές τεχνολογίες και το ανθρώπινο δυναμικό που διαθέτει η ελληνική κοινωνία. Ελπίζουμε ότι και αυτή η Έκθεση με την επιστημονική ανάλυση των βασικών και σύγχρονων προβλημάτων της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας, θα επιτύχει τον στόχο της, αποτελώντας πολύτιμο εργαλείο αφενός για την ουσιαστική και τεκμηριωμένη διεκδίκηση των συνδικαλιστικών στελεχών, των εργαζομένων και των συνταξιούχων στην κοινωνική διαπραγμάτευση και την συμβολή τους στην δημόσια συζήτηση και αφετέρου για την επιστημονική κοινότητα της χώρας μας, στην ανάπτυξη της ερευνητικής της δράσης και του επιστημονικού προβληματισμού για τα συγκεκριμένα ζητήματα και τις προοπτικές τους.

Παράλληλα, θεωρώντας ότι η Έκθεση συνιστά μία συγκροτημένη μεθοδολογικά και τεκμηριωμένη επιστημονικά ανάλυση των πτυχών της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας, η διοίκηση του ΙΝΕ, ο επιστημονικός διευθυντής και το επιστημονικό προσωπικό του ΙΝΕ, θα θεωρήσουν ως θετική συμβολή, όχι μόνο την κατάθεση παρατηρήσεων αλλά και διαφορετικών προσεγγίσεων, σχετικά με την μεθοδολογία, τα στατιστικά στοιχεία, των πτυχών του οικονομικού και κοινωνικού σχηματισμού στην χώρα μας.

Τελειώνω με κάτι το προσωπικό, αν και δεν το συνηθίζω. Είναι η τελευταία έκθεση που προλογίζω μιας και αποχωρώ από την ενεργό συνδικαλιστή δράση. Επιθυμία μου αποτελεί να συνεχισθεί αυτή η προσπάθεια ανάλυσης, τεκμηρίωσης και ολοκληρωμένης προσέγγισης και να αξιοποιηθεί αυτός ο πλούτος γνώσεων με μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα.

Χρήστος Πολυζωγόπουλος

Πρόεδρος ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

Εισαγωγή

Οι νέες προκλήσεις της ευρωπαϊκής οικονομίας οι οποίες δημιουργούν συνθήκες κοινωνικο-πολιτικής και παραγωγικής αβεβαιότητας στη γηραιά, καινοτομικά και τεχνολογικά ήπειρο, συνίστανται: **α)** στην μεταφορά τμημάτων της ευρωπαϊκής παραγωγής στις ασιατικές χώρες, στις χώρες φθηνού κόστους εργασίας της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, με αποτέλεσμα την διατήρηση της ανεργίας σε υψηλά επίπεδα, και **β)** στην ανεξαρτητοποίηση από κοινωνικές συνιστώσες της αυτοματοποιημένης παραγωγικής διαδικασίας, με αποτέλεσμα την διεύρυνση εξατομικευμένων και ευέλικτων μορφών απασχόλησης σε βάρος της πλήρους και σταθερής μισθωτής απασχόλησης.

Έτσι, **η εργασία ως δημιουργική δραστηριότητα**, κατά την διάρκεια της σημερινής φάσης των τεχνολογικών και γνωσιολογικών ανακατατάξεων της παραγωγικής διαδικασίας σε διεθνές επίπεδο και της σύγχρονης οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης της αγοράς εργασίας, αναπαράγεται σε συνθήκες ενός μεταφορντικού μοντέλου εργασιακών σχέσεων (κατακερματισμός χώρων παραγωγής, διεύρυνση των μορφών της άτυπης και ευέλικτης απασχόλησης) σε συνδυασμό με μία αυξανόμενη τάση εμπορευματοποίησης της κοινωνικής πολιτικής, με ό,τι αυτό συνεπάγεται, μεταξύ των άλλων, για την αποδυνάμωση των συνθηκών συλλογικής λειτουργίας στην κοινωνικο-οικονομική διαδικασία.

Από την άποψη αυτή, έχει ιδιαίτερο επιστημονικό και πολιτικό ενδιαφέρον η αναγκαιότητα αναστοχασμού και αναπροσανατολισμού (ολοκληρωμένη-ολιστική πρόταση αναπτυξιακής και κοινωνικο-οικονομικής πολιτικής αντί των αποσπασματικών και επιλεκτικών προσεγγίσεων για την εξισορρόπηση βραχυχρόνιων και συγχυριακών μεγεθών) των επιλογών και των επιδιώξεων του «ευρωπαϊκού μοντέλου ανάπτυξης» προσαρμοσμένου στις νέες προκλήσεις αναβάθμισης της ευρωπαϊκής οικονομίας (καινοτομία, έρευνα, τεχνολογία) και βελτίωσης των συνθηκών αναπαραγωγής της ευρωπαϊκής κοινωνίας (σταθερή και πλήρης απασχόληση, εισόδημα, εκπαίδευση, ποιότητα εργασίας).

Το ερώτημα που τίθεται είναι το εξής: ο τεχνολογικός εκσυγχρονισμός της παραγωγικής διαδικασίας και οι δημόσιες πολιτικές ανάπτυξης, αναδιανομής και απασχόλησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στα κράτη-μέλη **αντιμετωπίζουν το εργατικό δυναμικό** ως παραγωγική δύναμη, που στις σημερινές τεχνολογικές συνθήκες, απαιτεί, εκτός των άλλων, την διαμόρφωση πολιτικών μείωσης και διαχείρισης του εργάσιμου χρόνου ή ως ευέλικτο εφεδρικό στράτο της παραγωγής με εξατομικευμένες και ευέλικτες μορφές απασχόλησης, περιορισμένο εισόδημα (νεόπτωχοι) και ένταση των οικονομικών και κοινωνικών ανισοτήτων.

Σ' αυτό το κοινωνικο-οικονομικό πλαίσιο αβεβαιότητας, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και τα κράτη-μέλη της Ένωσης εντείνουν τις συνθήκες απορρύθμισης των εργασιακών σχέσεων με την Πράσινη Βίβλο για τον «εκσυγχρονισμό» της εργατικής νομοθεσίας και της κεντρικής της επιλογής που είναι η ευελιξία-ασφάλεια (flexicurity). Σ' αυτήν την επιλογή όλοι συμφωνούν ότι η ευελιξία αφορά τον εργοδότη και η ασφάλεια αφορά τον εργαζόμενο. Όλοι επίσης συμφωνούν ότι η σχέση ευελιξίας και ασφάλειας είναι αντιφατική. Το πρόβλημα όμως είναι ότι αυτήν την αντίφαση στην λειτουργία της οικονομίας δεν υπάρχει μέγεθος για να την απορροφήσει, γιατί πρόκειται για θεσμική μορφή και όχι για οικονομικό μέγεθος (κέρδη, μισθοί, ΑΕΠ) ή για τεχνολογικό μέγεθος της οικονομίας (παραγωγικότητα).

Η παρατήρηση αυτή σημαίνει ότι η αποδοχή αυτής της επιλογής θα οδηγήσει στην επικράτηση της πλευράς του εργοδότη, δηλαδή της ευελιξίας σε βάρος της ασφάλισης του εργαζόμενου και σε εμβάθυνση, ως εκ τούτου, της ανασφάλειας και της αβεβαιότητάς του.

Παράλληλα, οι συνθήκες κοινωνικής αβεβαιότητας εντείνονται στα κράτη-μέλη και στην Ελλάδα από τους φορείς διαμόρφωσης και άσκησης της ευρωπαϊκής πολιτικής (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα) και τους διεθνείς οργανισμούς (Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, ΟΟΣΑ), οι οποίοι επικαλούμενοι ενδεχόμενη κατάρρευση των προϋπολογισμών και των συστημάτων κοινωνικής προστασίας καθώς και επιδείνωση του επιπέδου ανταγωνιστικότητας (η Ελλάδα παρέμεινε το 2006 στάσιμη στην 36^η θέση, δηλ. προς το τέλος των ανταγωνιστριών χωρών), προτείνουν περιορισμούς στις αυξήσεις των μισθών και μείωση των συντάξεων.

Σ' αυτό το περιβάλλον κοινωνικής αβεβαιότητας η Ελλάδα διακρίνεται για **τις οικονομικές της ανισότητες**, με την έννοια ότι το επίδομα των 20% περισσότερο εύπορων ελλήνων είναι συστηματικά περίπου το εξαπλάσιο από το εισόδημα των 20% λιγότερο εύπορων ελλήνων.

Παράλληλα, **οι επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας** σε ότι αφορά τις αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας κατά την δεκαετία 1997-2006 είχαν σημαντική επίπτωση στο κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, έτσι ώστε οι αυξήσεις των πραγματικών μισθών στην Ελλάδα να μετατρέπονται σε πραγματικούς όρους, σε μειώσεις του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, που ήταν από τις μεγαλύτερες μεταξύ των κρατών -μελών της Ε.Ε.-15. Με άλλα λόγια, με βάση το 100 για το έτος 2000, ο δείκτης του πραγματικού μοναδιαίου κόστους εργασίας που δημοσιεύεται από τον ΟΟΣΑ για τον επιχειρηματικό τομέα της ελληνικής οικονομίας βρισκόταν το 2006 στο 93,8. Ο δείκτης αυτός ήταν ο χαμηλότερος μεταξύ των κρατών-μελών της Ε.Ε.-15, με εξαίρεση την Γερμανία που ήταν 91,5. Πιο συγκεκριμένα, κατά το 2006 η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας κατά το 2,8% στην ελληνική οικονομία, σε συνδυασμό με την αύξηση κατά 2,4% στις μέσες πραγματικές αμοιβές, οδήγησε

σε μείωση κατά 0,4% του πραγματικού κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος. Η πτωτική τάση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος που παρατηρείται στην Ελλάδα κατά την τελευταία εικοσαετία δεν αποτυπώνεται στην μείωση του επιπέδου των τιμών και στην βελτίωση του επιπέδου ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας. Πράγματι, η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας επιδεινώθηκε κατά την τελευταία εξαετία κατά 13% (Τ.τ.Ε, 2006) επειδή ανατιμήθηκε το ευρώ, αυξήθηκαν τα περιθώρια κέρδους (12,2% Ε.Ε-15, 12% στην ζώνη του ευρώ και 19,9% στην Ελλάδα το 2006 σε σχέση με το 1995).

Από την άποψη αυτή είναι ενδιαφέρον να τονισθεί ότι σύμφωνα με Έκθεση του ΥΠΕΘΟ (Ιούνιος 2007, σελ. 11) η συμβολή του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στην μεταβολή των τιμών από 1,9 εκατοστιαίες μονάδες το 2004 μειώθηκε σε 1,1 εκατοστιαίες μονάδες το 2006, των κερδών από 0,9 εκατοστιαίες μονάδες το 2004 αυξήθηκε σε 1,5 εκατοστιαίες μονάδες το 2006, και των τιμών των εισαγόμενων προϊόντων από 0,2 εκατοστιαίες μονάδες το 2004 αυξήθηκε σε 0,8 εκατοστιαίες μονάδες το 2006.

Τα στοιχεία αυτά αποδεικνύουν με τον πιο σαφή τρόπο ότι οι επιχειρήσεις στην Ελλάδα αυξάνουν τις τιμές των προϊόντων τους περισσότερο από την εξέλιξη του κόστους εργασίας με αποτέλεσμα να διευρύνουν τα περιθώρια κέρδους τους και βέβαια να συμβάλλουν σε αύξηση των πληθωριστικών πιέσεων. Εξάλλου στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγει και η Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (22/1/2006, σελ. 90) σύμφωνα με την οποία «η απώλεια ανταγωνιστικότητας της Ελλάδας προέρχεται από την αύξηση των περιθωρίων κέρδους».

Κατά συνέπεια, αυτή τη στιγμή στην ελληνική οικονομία παρατηρούνται συνθήκες πληθωρισμού κερδών και όχι, όπως υποστηρίζεται και συνίσταται η συγκράτηση των μισθών, πληθωρισμού μισθών. Επομένως κατά την επόμενη διετία 2007-2008 για να διατηρηθεί η αγοραστική αξία των μέσων ονομαστικών μισθών των μισθωτών και για να μην υπάρξει αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος της εργασίας θα πρέπει οι αυξήσεις των ονομαστικών αποδοχών να ισούνται με το άθροισμα πληθωρισμού και παραγωγικότητας της εργασίας.

Το συμπέρασμα αυτό, μεταξύ των άλλων, της Έκθεσης του ΙΝΕ για την **ελληνική οικονομία και την απασχόληση 2007**, συνδυαζόμενο με το υψηλό χρέος των νοικοκυριών στην χώρα μας, το οποίο χρηματοδοτεί την ιδιωτική κατανάλωση, αναδεικνύει και άλλους παράγοντες αβεβαιότητας στην ελληνική οικονομία, οι οποίοι αναφέρονται στο μέλλον της απασχόλησης και του εισοδήματος των εργαζομένων στην Ελλάδα.

Έτσι, η αύξηση της εγχώριας ζήτησης στην οποία βασίστηκε η ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας κατά την περίοδο 1996-2007, πιθανότατα να επιβραδυνθεί κατά τα επόμενα έτη, καθώς ο ρυθμός αύξησης της πιστωτικής επέκτασης προς τα νοι-

κοκυριά σταδιακά θα μειώνεται με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την προοπτική της ιδιωτικής κατανάλωσης και των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου.

Η παρατήρηση αυτή σημαίνει ότι **η αύξηση του πραγματικού εισοδήματος** ανά κάτοικο, δεν μπορεί να στηρίζεται στην ιδιωτική κατανάλωση που χρηματοδοτείται κυρίως από τον δανεισμό αλλά στην αύξηση του όγκου των εξαγωγών, στις παραγωγικές επενδύσεις, στην βελτίωση της παραγωγικότητας και γενικότερα στην στρατηγική της «ευφυούς ανάπτυξης».

Όμως, όπως διαπιστώνεται το 2006 σημειώθηκε αύξηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου αλλά η αύξηση αυτή αφορούσε σε κατοικίες και σε κατασκευές και όχι στο πιο κρίσιμο τμήμα τους που είναι οι επενδύσεις σε μηχανολογικό εξοπλισμό. Πράγματι, η αύξηση κατά 12,6% των συνολικών επενδύσεων παγίου κεφαλαίου το 2006 προέρχεται από αύξηση 20,1% στις κατασκευές και μόνο 3,8% στον μηχανικό εξοπλισμό.

Έτσι, το πρόβλημα στις εξωτερικές ανταλλαγές της Ελλάδας εστιάζεται στο γεγονός ότι το έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (10% του ΑΕΠ) δεν αντανakλά πλέον την αύξηση των παραγωγικών επενδύσεων αλλά την υψηλή καταναλωτική δαπάνη και τις επενδύσεις σε κατοικίες. Αυτό όμως δεν δημιουργεί προϋποθέσεις αύξησης της ανταγωνιστικότητας και των εξαγωγών, ούτε ενισχύει το τεχνολογικό και παραγωγικό δυναμικό της χώρας.

Είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι η διεύρυνση του ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών χωρίς ταυτόχρονη αύξηση των επενδύσεων σε μηχανολογικό εξοπλισμό αυξάνει το εξωτερικό χρέος χωρίς ταυτόχρονα να δημιουργεί τις αναγκαίες προϋποθέσεις για την άνετη εξυπηρέτηση αυτού του χρέους κατά τα επόμενα έτη. Ιδιαίτερα μάλιστα όταν οι εξελίξεις αυτές αναφέρονται σ' ένα οικονομικό και κοινωνικό σχηματισμό όπου: **α)** το δημόσιο χρέος ανέρχεται σε 245 δις. ευρώ (2007) ή 84.000 ευρώ ή 87.000 ευρώ με τους τόκους ανά τετραμελή οικογένεια, **β)** δύο στους τρεις μισθωτούς του ιδιωτικού τομέα έχουν καθαρές μηνιαίες αποδοχές που κυμαίνονται από 501 ευρώ έως 1000 ευρώ καθώς και πάνω από το 50% των μισθωτών του ευρύτερου δημόσιου τομέα έχει καθαρό μηνιαίο εισόδημα από 1001 ευρώ έως 1500 ευρώ, **γ)** η φορολογική επιβάρυνση είναι αυξημένη στην εργασία (από 34,1% του ΑΕΠ το 1995 σε 38% του ΑΕΠ το 2005), ενώ αυτή του κεφαλαίου βρίσκεται σε χαμηλά επίπεδα (από 11,8% του ΑΕΠ το 1995 σε 15,4% του ΑΕΠ το 2004), και **δ)** το μερίδιο των κερδών στον επιχειρηματικό τομέα κατείχε (2004) την πρώτη θέση μεταξύ των κρατών -μελών της Ε.Ε.-15 (56,1% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας έναντι 37,9% του μέσου όρου της ευρωζώνης και 36,3% της ΕΕ-27).

Οι εξελίξεις αυτές (αναπτυξιακές, εισοδηματικές, δημοσιονομικές, φορολογικές) στην Ελλάδα αναδεικνύουν τα ζητήματα του **νέου αναπτυξιακού προτύπου, της ανισοκατανομής του εισοδήματος και της μονομερούς επιβάρυνσης της μισθωτής**

εργασίας, ως τα σοβαρότερα διαρθρωτικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας.

Επίσης οι εξελίξεις αυτές σημαίνουν ότι η πρωτογενής και η δευτερογενής αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος των μισθωτών, λειτουργούν στην Ελλάδα ως διαδικασίες συντήρησης της κερδοφορίας που ευνόησαν και τη διατήρηση των μη ανταγωνιστικών δραστηριοτήτων καθώς και την εξασφάλιση από τους μισθωτούς του σημαντικού μέρους των εσόδων του Κρατικού Προϋπολογισμού. Η παρατήρηση αυτή σημαίνει ότι εάν τα έσοδα του Κρατικού Προϋπολογισμού δεν παρουσιάσουν σημαντική ανάκαμψη κατά τα αμέσως επόμενα έτη, με την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής, της φοροαποφυγής και της φοροκλοπής καθώς και με την αποκατάσταση της αναδιανεμητικής λειτουργίας του φορολογικού συστήματος, διαμέσου της δίκαιης κατανομής των φορολογικών βαρών μεταξύ των φορολογουμένων, η περαιτέρω περιστολή των δημοσίων δαπανών, προκειμένου να μειωθεί το δημόσιο έλλειμμα, θα έχει σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις στην συνολική ζήτηση, στην μεγέθυνση του ΑΕΠ και στην ενίσχυση της χρηματοδότησης του συστήματος κοινωνικής προστασίας. Ακριβώς απ' αυτή την αναγκαιότητα ενίσχυσης της χρηματοδότησης του Συστήματος Κοινωνικής Ασφάλισης (ΣΚΑ), έχουν απομακρυνθεί οι «μεταρρυθμιστικές» παρεμβάσεις στα κοινωνικο-ασφαλιστικά συστήματα των χωρών-μελών του ΟΟΣΑ από την δεκαετία του 1990 μέχρι σήμερα, αφού επέφεραν ουσιαστικές, μειώσεις (κατά μέσο όρο 20%) στο επίπεδο των συντάξεων ακόμη και σ' αυτό των χαμηλοσυνταξιούχων.

Επομένως αποτελεί **στόχο πρώτης προτεραιότητας** η αποκατάσταση στην ελληνική οικονομία της ισορροπίας μεταξύ των επιδιώξεων της οικονομικής ανάπτυξης και της αναγκαιότητας αναδιανομής του εισοδήματος σε όφελος των μισθωτών και των συνταξιούχων καθώς και της βελτίωσης του βιοτικού τους επιπέδου.

Το ίδιο, όπως προκύπτει, από την ανάλυση των κλάδων (διυλιστήρια, λιμάνια, τράπεζες) αποτελεί στόχο πρώτης προτεραιότητας η αποτροπή της ιδιωτικοποίησης και η εξαγορά από επενδυτικά κεφάλαια του εξωτερικού δημόσιων επιχειρήσεων και οργανισμών, προκειμένου να χρηματοδοτηθούν τα δημόσια ελλείμματα. Πράγματι, η επιλογή της ιδιωτικοποίησης και η εξαγορά από επενδυτικά κεφάλαια του εξωτερικού (απελευθέρωση των αγορών) ως μία κατευθυνόμενη διαδικασία επιδιώκει να συνδυάσει την εξασφάλιση της κερδοφορίας των ιδιωτικών επιχειρήσεων με ανεπιτυχή επίτευξη της ισορροπίας των δημοσιονομικών και μακρο-οικονομικών μεγεθών. Όμως, σε διεθνές επίπεδο διαμορφώνονται, κατά κύριο λόγο, σημαντικές και καθοριστικές πολιτικές αποφάσεις των δημόσιων φορέων για το μέλλον των τηλεπικοινωνιών, τις ενέργειες, του χρηματοπιστωτικού συστήματος, των μεταφορών, κλπ. Οι αποφάσεις αυτές σε διεθνές επίπεδο αποτελούν τις βασικές κινητήριες δυνάμεις χάραξης **της στρατηγικής ανάπτυξης των κλάδων και του δημόσιου συμφέροντος**

στις δημόσιες επιχειρήσεις και οργανισμούς στον πυρήνα της οποίας αναπτύσσεται δυναμικά και με την αναβαθμισμένη παρέμβαση των συνδικαλιστικών οργανώσεων, η ισορροπία μεταξύ του αναπτυξιακού προτύπου με τις τηλεπικοινωνιακές, ενεργειακές, μεταφορικές, κλπ. ανάγκες, των κοινωνικών αναγκών με τις καταναλωτικές συμπεριφορές και των ιδιωτικών χρήσεων με το δημόσιο συμφέρον.

Μία τέτοια πορεία της ελληνικής οικονομίας, θα αναβαθμίσει το τεχνολογικό και αναπτυξιακό της απόθεμα, με αποτέλεσμα να μετεξελιχθεί σ' έναν οικονομικό και κοινωνικό σχηματισμό καινοτομικής και γνωσιολογικής προοπτικής, ο οποίος θα εξασφαλίζει την ποιότητα και την εμπορικότητα των ελληνικών προϊόντων και υπηρεσιών στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού και του διεθνούς ανταγωνιστικού περιβάλλοντος.

Με αφετηρία αυτές τις σκέψεις και την διατύπωση των αναγκαίων στρατηγικών προσανατολισμών της ελληνικής οικονομίας, που βασιζονται και απορρέουν από τα ευρήματα της Έκθεσης για την **ελληνική οικονομία και την απασχόληση του έτους 2007**, η οποία αποτελεί συλλογική εργασία του επιστημονικού δυναμικού του ΙΝΕ¹ και η κεντρική της επιδίωξη συνίσταται στη διερεύνηση και επισήμανση των εξελίξεων και των πτυχών που συγκροτούν, σε μεγάλο βαθμό, τον κοινωνικο-οικονομικό σχηματισμό στην Ελλάδα. Ταυτόχρονα, η Έκθεση επιδιώκει να αναδείξει τις δυνατότητες και τις προϋποθέσεις της ελληνικής οικονομίας προκειμένου να κατευθύνει **τις αναπτυξιακές της δυνάμεις στην στρατηγική της «ευφυούς ανάπτυξης» και της πραγματικής σύγκλισης.**

Έτσι, η ανάλυση, η οποία διακρίνεται από εσωτερική συνοχή, τεκμηρίωση και σαφήνεια, μεθοδολογικά επικεντρώνεται στην σύζευξη της αναλυτικής σκέψης με την πραγματική οικονομική και κοινωνική κατάσταση και ειδικότερα με τις παραγωγικές, επενδυτικές, τεχνολογικές καινοτομικές, εισοδηματικές, εργασιακές, εκπαιδευτικές, δημοσιονομικές, φορολογικές και δανειακές εξελίξεις στην ελληνική οικονομία. Ταυτόχρονα, επικεντρώνεται στην διερεύνηση των εξελίξεων και των προοπτικών κλάδων της ελληνικής οικονομίας (δυλιστήρια, λιμάνια, τράπεζες) καθώς και στην αξιολόγηση των «μεταρρυθμιστικών» παρεμβάσεων στα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης των χωρών -μελών του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ). Η Έκθεση αποτελείται από **δέκα** μέρη:

Το πρώτο μέρος που αναφέρεται στις κατευθύνσεις της αναπτυξιακής και οικονομικής πολιτικής στην Ελλάδα, περιλαμβάνει τις εξελίξεις της παραγωγικότητας

1. Στην εκπόνηση της Έκθεσης για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του έτους 2007, εκτός από τον συντονισμό, την επιμέλεια της έκδοσης και την επιστημονική ευθύνη του Επιστ. Δ/τή του Ινστιτούτου Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ καθώς και την βασική συμμετοχή του Η. Ιωακείμογλου, συμμετείχαν και οι: Κ. Δημιουλός, Γ. Ευσταθόπουλος, Γ. Κουζής, Γ. Κρητικίδης, Σ. Λαμπουράκη, Π. Λινάρδος-Ρυμιόν, Β. Παπαδόγαμβρος, Γ. Ρωμανιάς και Χ. Τριανταφύλλου..

και των επενδύσεων σε μηχανολογικό εξοπλισμό καθώς και τους παράγοντες της ανταγωνιστικότητας και τις εξελίξεις στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. **Το δεύτερο μέρος** που αναφέρεται στις εξελίξεις της ελληνικής οικονομίας κατά το 2006-2007 περιλαμβάνει την εξέλιξη του ΑΕΠ, τις κυκλικές διακυμάνσεις της ελληνικής οικονομίας, τις επενδύσεις σε μηχανολογικό εξοπλισμό, την παραγωγικότητα της εργασίας, την ιδιωτική και δημόσια κατανάλωση, την κερδοφορία, το ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών καθώς και τις δημοσιονομικές εξελίξεις. **Το τρίτο μέρος** το οποίο αναφέρεται στους μισθούς στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση, περιλαμβάνει τις μεταβολές των αποδοχών και του κόστους εργασίας κατά το 2006 στην Ελλάδα, την συγκριτική ανάλυση του επιπέδου των αμοιβών στις χώρες της ΕΕ-15, τις μεταβολές του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, το μερίδιο της εργασίας και οι εισοδηματικές ανισότητες, τους κατώτατους μισθούς στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση και το εισόδημα των εργαζομένων από μισθωτές υπηρεσίες του ιδιωτικού και ευρύτερου δημόσιου τομέα. **Το τέταρτο μέρος** το οποίο αναφέρεται στην απασχόληση και την ανεργία, περιλαμβάνει τις σχετικές εξελίξεις κατά το 2006, το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση, τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας, την ένταση της απασχόλησης και την μισθωτή απασχόληση στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα. **Το πέμπτο μέρος** το οποίο αναφέρεται στην δια βίου μάθηση, την πιστοποίηση, τα επαγγέλματα και τα επαγγελματικά δικαιώματα περιλαμβάνει τις σύγχρονες εξελίξεις στην αγορά εργασίας και τις επιδράσεις της στην εκπαίδευση και στη δια βίου μάθηση, την πιστοποίηση και αναγνώριση των επαγγελματικών προσόντων και δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση, την κριτική προσέγγιση για ένα ουσιαστικό ρόλο της δια βίου μάθησης και την διατύπωση πρότασης των ελληνικών συνδικάτων για ένα ενιαίο εθνικό σύστημα επαγγελματικών προσόντων καθώς και ένα ενιαίο εθνικό σύστημα πιστοποίησης των επαγγελματικών προσόντων της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης. **Το έκτο μέρος** που αναφέρεται στον δανεισμό των νοικοκυριών, περιλαμβάνει τα βασικά χαρακτηριστικά των νοικοκυριών και διερευνά το επίπεδο και τις πτυχές του δανεισμού και του χρέους των νοικοκυριών στην Ελλάδα. **Το έβδομο μέρος** το οποίο αναφέρεται στην καινοτομία, την επιχειρηματικότητα και την απασχόληση, περιλαμβάνει την εννοιολογική αποσαφήνιση της καινοτομίας, το νέο πλαίσιο των πολιτικών καινοτομίας, τις συστάσεις επιχειρήσεων σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο και την συμβολή τους στην αύξηση της απασχόλησης και τέλος αποτυπώνονται τα συμπεράσματα από μελέτες περιπτώσεων συγκέντρωσης επιχειρήσεων: κονσερβοποιίας ροδακίνων και άλλων φρούτων (Ημαθία), παραγωγής ενδυμάτων (Θεσ/κη), παραγωγής λογισμικού (Θεσ/κη) και επιχειρήσεις εφοδιαστικής (logistics) (Αττική). **Το όγδοο μέρος** που αναφέρεται σε κλάδους της ελληνικής οικονομίας (δυλιστήρια, λιμάνια, τράπεζες) εξετάζει τις σύγχρονες εξελίξεις των συγκεκριμένων κλάδων και διερευνά τις προοπτικές ανάπτυξής τους με δημόσια διαχείριση, υπό την προϋπόθεση ολοκλήρωσης των επενδυτικών προγραμμάτων, βελτίωσης των

συστημάτων οργάνωσης και διακίνησης και αξιοποίησης του ανθρώπινου δυναμικού. **Το ένατο μέρος** που αναφέρεται στις σύγχρονες εξελίξεις στις εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση, περιλαμβάνει την εξέταση του Πράσινου Βιβλίου για τον «εκσυγχρονισμό» της εργατικής νομοθεσίας και διερευνά το φαινόμενο της αδήλωτης εργασίας στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση. **Το δέκατο μέρος** αναφέρεται στην αξιολόγηση των «μεταρρυθμιστικών» παρεμβάσεων στα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης των χωρών μελών του ΟΟΣΑ από την δεκαετία του 1990 μέχρι σήμερα.

Η Έκθεση ολοκληρώνεται με την σχετική με το περιεχόμενό της, ελληνόγλωσση και ξενόγλωσση βιβλιογραφία.

Καθ. Σάββας Γ. Ρομπόλης

Επιστ. Δ/ντής ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

ΜΕΡΟΣ 1

Κατευθύνσεις της αναπτυξιακής και οικονομικής πολιτικής

Κατευθύνσεις της αναπτυξιακής και οικονομικής πολιτικής

1.1. Παραγωγικότητα και επενδύσεις σε μηχανολογικό εξοπλισμό

Από τις βασικές μακροοικονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα, όπως αυτές έχουν εκτεθεί στις ετήσιες εκθέσεις του ΙΝΕ, προκύπτει ότι τα έτη από το 1996 έως το 2004, ήταν μια περίοδος ανάκαμψης της οικονομίας, η οποία σχετιζόταν με την προετοιμασία των Ολυμπιακών Αγώνων και τις συνακόλουθες δαπάνες, την μείωση των πραγματικών επιτοκίων, τις εισροές πόρων από την Ευρωπαϊκή Ένωση, τις πραγματικές αυξήσεις των μισθών και την συνακόλουθη άνοδο της ιδιωτικής κατανάλωσης, την αύξηση των επενδύσεων και της κερδοφορίας των παραγωγικών επιχειρήσεων. Η περίοδος αυτή χαρακτηριζόταν, επίσης, από υψηλού επιπέδου επενδύσεις σε μηχανολογικό εξοπλισμό και μεγάλες αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας. **Κατά την διετία 2005-2006**, η ελληνική οικονομία διατηρεί τους ρυθμούς ανάπτυξης του ΑΕΠ σε υψηλά επίπεδα, πλην όμως, η συνέχιση της οικονομικής μεγέθυνσης βασίζεται κυρίως στην ιδιωτική κατανάλωση και στην ανάπτυξη του οικοδομικού τομέα χάρη στην σημαντική επέκταση του δανεισμού των νοικοκυριών. Η πώση των επιτοκίων, η οποία οφείλεται στην υιοθέτηση του Ευρώ και στην συμμετοχή της Ελλάδας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση, αλλά και στην φιλελευθεροποίηση του χρηματοπιστωτικού συστήματος, αποτελεί σήμερα, διαμέσου του διαύλου της χορήγησης δανείων, βασικό κινητήριο της οικονομικής μεγέθυνσης στην Ελλάδα.

Εντούτοις, η **άνοδος της εγχώριας ζήτησης**, στην οποία βασίστηκε η ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας κατά την περίοδο 1996-2007, πιθανότατα θα επιβραδυνθεί κατά τα επόμενα έτη, καθώς ο ρυθμός αύξησης της πιστωτικής επέκτασης προς τα νοικοκυριά θα μειώνεται σταδιακά στον βαθμό που η αγορά θα «ωριμάζει» και ο δανεισμός θα πλησιάζει στην μέγιστη ικανότητα των νοικοκυριών να εξυπηρετούν τα χρέη τους. Ήδη, ο δανεισμός δια μέσου πιστωτικών καρτών φαίνεται ότι φθάνει στο ανώτατο όριό του. Επίσης, κάποιοι κίνδυνοι σχετικά με την επιβράδυνση της ζήτησης είναι υπαρκτοί, όπως η περαιτέρω αύξηση των επιτοκίων, η οποία, εάν διαρκούσε, θα προκαλούσε μια επιπλέον μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης και των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου.

Τέλος, σε σχέση με την αύξηση της ζήτησης, πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι ο δανεισμός είναι μεταφορά ζήτησης από το μέλλον στο παρόν. Με άλλα λόγια, η ζήτηση που χάρη στον δανεισμό κινεί σήμερα την ελληνική οικονομία αφαιρείται από μελλοντικά έτη.

Σημαντικό στοιχείο του προτύπου ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας είναι ο κίνδυνος στον οποίο εκτίθενται τα νοικοκυριά. Ο κίνδυνος αυτός δεν εξαρτάται μόνον από τον πληθωρισμό και τα επιτόκια, αλλά και από άλλους παράγοντες, όπως οι αβεβαιότητες που αφορούν στο εισόδημά τους και στις τιμές των ακινήτων. Ο σοβαρότερος παράγοντας κινδύνου για το τρέχον και μελλοντικό εισόδημα ενός νοικοκυριού είναι η ανεργία. Τα νοικοκυριά των οποίων ένα μέλος περνάει στην κατάσταση της ανεργίας αντιμετωπίζουν μεγάλες δυσκολίες στην αποπληρωμή των δανείων τους, και οι δυσκολίες αυτές είναι ανάλογες των τοκοχρεολυσίων ως ποσοστό του εισοδήματός τους.

Έτσι, η αύξηση των επιτοκίων αυξάνει διπλά την πίεση στα νοικοκυριά: αφενός μεν **άμεσα**, με την αύξηση των τόκων, αφετέρου δε **έμμεσα**, με τα υφειστικά αποτελέσματά της που εμποδίζουν την ταχύτερη πώση του ποσοστού ανεργίας. Επίσης, καθώς η διάρκεια αποπληρωμής των στεγαστικών δανείων είναι εξαιρετικά μακρά, είναι αρκετά πιθανό το ενδεχόμενο να υπάρξει, κάποια στιγμή, ένα διάστημα ανεργίας για ένα ή περισσότερα μέλη του νοικοκυριού, ενώ το τοκοχρεολύσιο θα παραμένει ένα σημαντικό ποσοστό του εισοδήματος.

Η αυξημένη χρέωση των νοικοκυριών τα εκθέτει σε κάποιο κίνδυνο και στην περိπωση μιας ενδεχόμενης πτώσης των τιμών των ακινήτων. Στο παρόν περιβάλλον χαμηλών επιτοκίων, η κυριότερη επίπτωση μιας μείωσης στις τιμές των κατοικιών θα ήταν η μειωμένη εμπιστοσύνη των καταναλωτών σχετικά με την εξέλιξη των εισοδημάτων τους και η περιστολή των καταναλωτικών δαπανών των νοικοκυριών.

1.2. Η ανταγωνιστικότητα και το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών

Η Ελλάδα, όπως εξάλλου και ακόμη δύο χώρες της ευρωζώνης, η Ισπανία και η Πορτογαλία, έχουν πλέον ελλείμματα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών της τάξης του 10% του ΑΕΠ. Βέβαια, το τρέχον έλλειμμα της Ελλάδας είναι σαφώς ανώτερο του διαρθρωτικού ελλείμματος στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (το οποίο υπολογίζεται ότι είναι της τάξης του 6%), καθώς η θέση της Ελλάδας στον οικονομικό κύκλο είναι διαφορετική από την αντίστοιχη των ανταγωνιστών της.

Ωστόσο, **το πρόβλημα στις εξωτερικές ανταλλαγές της Ελλάδας** βρίσκεται στο γεγονός ότι το μεγάλο έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών δεν αντανακλά πλέον την αύξηση των παραγωγικών επενδύσεων, όπως συνέβαινε κατά τα έτη 1996-2004, αλλά **την υψηλή καταναλωτική δαπάνη και τις επενδύσεις σε κατοικίες**. Αυτό όμως δεν δημιουργεί προϋποθέσεις αύξησης της ανταγωνιστικότητας και των εξαγωγών, ούτε ενισχύει το παραγωγικό δυναμικό της χώρας με κάποιον άλλο τρόπο. Επομένως, η διεύρυνση του ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών χωρίς ταυτόχρονη αύξηση των επενδύσεων σε μηχανολογικό εξοπλισμό αυξάνει το εξωτερικό χρέος χωρίς να δημιουργεί ταυτοχρόνως τις προϋποθέσεις για την άνετη εξυπηρέτηση του χρέους αυτού κατά τα επόμενα έτη.

Το πρόβλημα της μειωμένης ανταγωνιστικότητας στην Ελλάδα σχετίζεται με το γεγονός ότι η ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας συνοδεύτηκε από πραγματική ανατίμηση της σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας (όπως εξάλλου και των τιμών των ελληνικών εξαγωγών) έναντι των 35 βιομηχανικών χωρών, εξαιτίας της ανατίμησης του ευρώ έναντι του δολαρίου και των άλλων νομισμάτων.

Έτσι, **το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών της Ελλάδας** έχει διευρυνθεί από το 1996 μέχρι σήμερα εξαιτίας μιας σειράς παραγόντων:

Πρώτον, η ανατίμηση της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας καθιστά τα ελληνικά προϊόντα ακριβότερα εξαιτίας της ανατίμησης του ευρώ. **Δεύτερον**, εξαιτίας της ταχείας οικονομικής μεγέθυνσης, η εγχώρια ζήτηση έχει αυξηθεί σημαντικά έναντι του αντίστοιχου μεγέθους στους εμπορικούς της εταίρους.

Τρίτον, η στρατηγική που ακολουθείται απαρέγκλιτα από τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1990 με σκοπό την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, επιδιώκει την επιβολή ευελιξιών στην αγορά εργασίας και στις αγορές προϊόντος. **Η στρατηγική αυτή δεν υπήρξε επιτυχημένη** και η μειωμένη διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων της Ελλάδας παραμένει ένα από τα μεγάλα προβλήματα της οικονομίας.

Επομένως, πέραν των επιτευγμάτων της ελληνικής οικονομίας κατά την περίοδο 1996-2004, αλλά και την συνέχιση της μεγέθυνσης του ΑΕΠ, έστω επί επισφαλών βάσεων, επιτεύγματα τα οποία εμφανίζονται σε μια σειρά δεικτών της πραγματικής οικονομίας που υπερέχουν θεαματικά έναντι του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15, η ελληνική οικονομία δεν κατόρθωσε να αντιμετωπίσει τα μειονεκτήματα που παρουσιάζει σε ότι αφορά τον διεθνή ανταγωνισμό. Οι εξωτερικές ανταλλαγές παρουσιάζουν σοβαρά ελλείμματα, παρά το γεγονός ότι από τα πρώτα έτη της δεκαετίας του 1990 μέχρι σήμερα έγινε πληθώρα παρεμβάσεων για την αύξηση της ευελιξίας της αγοράς εργασίας και για την μείωση του κόστους εργασίας. Ενώ δηλαδή υπήρξε σοβαρή επιδείνωση τόσο στους όρους με τους οποίους οι μισθωτοί προσλαμβάνονται και απασχολούνται, όσο και στο κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος που μειώθηκε θεαματικά, δεν σημειώθηκε πρόοδος στην βελτίωση του επιπέδου ανταγωνιστικότητας.

Η αποτυχία της ασκούμενης πολιτικής των ευελιξιών και της μείωσης του κόστους εργασίας, προκειμένου να βελτιωθεί το επίπεδο ανταγωνιστικότητας, οφείλεται στο γεγονός ότι στην διαμόρφωση της ανταγωνιστικότητας παρεμβαίνουν άλλοι παράγοντες, πέραν της τιμής (non price competitiveness). Σε προηγούμενες εκδόσεις του, το INE έχει θέσει ένα επαρκές επιστημονικά και αναλυτικά πλαίσιο για την συζήτηση των καθοριστικών παραγόντων της ανταγωνιστικότητας, έτσι ώστε να περιορίζεται στο ελάχιστο η περιγραφική «ανάλυση» του ζητήματος.

Πράγματι, ένας προβληματισμός που θα υπερβαίνει τα αυτονόητα και τα περιγραφικά στερεότυπα είναι απαραίτητος, γιατί κρίνοντας εκ του αποτελέσματος, η ακολουθούμενη επί δεκαπενταετία πολιτική για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας δια μέσου της μείωσης του κόστους εργασίας και των ευελιξιών έχει αποτύχει. Αποτελεί στόχο υψηλής προτεραιότητας η βελτίωση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων (αγαθών και υπηρεσιών) έτσι ώστε να υπάρξει βελτίωση στο εξωτερικό εμπόριο. Αυτό δεν μπορεί να επιτευχθεί **χωρίς την πραγματοποίηση διαρθρωτικών αλλαγών στο παραγωγικό σύστημα** έτσι ώστε να βελτιωθούν οι μακροχρόνιες δυνατότητες της ελληνικής οικονομίας.

Η συμμετοχή της Ελλάδας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση και η διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης προκαλούν ήδη μια σειρά επιπτώσεων στην ελληνική οικονομία, ιδιαίτερα σε εκείνους τους κλάδους παραγωγής που εκτίθεται στον διεθνή ανταγωνισμό. Ο τρόπος με τον οποίο αποκρίνονται στην διεθνή ανταγωνιστική πίεση, οι περισσότεροι εξ αυτών των κλάδων παραγωγής, φέρει τα χαρακτηριστικά που αντιστοιχούν σε παλιότερες περιόδους ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας, δηλαδή τα χαρακτηριστικά που διαμορφώθηκαν σε συνθήκες χαμηλού κόστους εργασίας και ύπαρξης εθνικού νομίσιματος το οποίο επέτρεπε την αύξηση της ανταγωνιστικότητας -έστω μεσοπρόθεσμα-- με αλλαγές στην συναλλαγματική ισοτιμία. Χαρακτηριστική από την άποψη αυτή είναι η περίπτωση της «τουριστικής βιομηχανίας» που παραμένει προσκολλημένη στο παλαιό πρότυπο του μαζικού τουρισμού, το οποίο δεν αντιστοιχεί σε χώρες με ισχυρό νόμισμα, σε μιαν εποχή κατά την οποία εισέρχονται στον παγκόσμιο ανταγωνισμό τουριστικών υπηρεσιών, χώρες χαμηλού κόστους. Βέβαια, η Ελλάδα διαθέτει το χαμηλότερο εργατικό κόστος στην Ευρωπαϊκή Ένωση, πλην όμως, το κόστος εργασίας στις χώρες της διεύρυνσης και της νοτιοανατολικής Ασίας είναι ακόμη πιο χαμηλό. Πέραν αυτών, και αυτό είναι το κυριότερο, η Ελλάδα δεν διαθέτει πλέον εθνικό νόμισμα και ανήκει στην ζώνη του ισχυρού νομίσιματος που είναι το Ευρώ. Ως εκ τούτου, η ελληνική οικονομία είναι αναγκασμένη να ενισχύσει την ανταγωνιστικότητά της με δεδομένο ότι οι τιμές των προϊόντων της είναι τόσο υψηλές, εξαιτίας αυτής της ισοτιμίας, ώστε να μην επιτρέπουν πλέον την μαζική παραγωγή προϊόντων χαμηλής ποιότητας που διεισδύουν στις αγορές του εξωτερικού επειδή είναι φθηνά.

Σε αντίθεση με **την επιτακτική ανάγκη βελτίωση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας**, από πολλές πλευρές υποστηρίζεται επίμονα ότι πρέπει να συνεχισθεί η μείωση του κόστους εργασίας ώστε να ενισχυθεί η ανταγωνιστικότητα. Όμως, όπως προκύπτει από μια σειρά δεικτών που παρουσιάζουμε στην Έκθεση, είναι αδύνατο να στηριχθεί το επιχείρημα ότι το κόστος εργασίας στην Ελλάδα είναι υψηλό ή ότι αποτελεί αρνητικό παράγοντα ανταγωνιστικότητας. Σε ό,τι αφορά το κόστος εργασίας, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, κατά το 2006 υπήρξε μείωση του πραγματικού μοναδιαίου κόστους εργασίας στην Ελλάδα κατά 0,3%,

ύστερα από αύξηση 0,4% το 2005. Για το 2007-2008 οι υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής αναμένουν περαιτέρω μείωση κατά 0,5% ετησίως. Εάν επαληθευθούν αυτές οι προβλέψεις, **στο τέλος του 2008 η εργασία θα είναι για τις επιχειρήσεις κατά 2,5% φθηνότερη από το 2002.** Επίσης, προκύπτει από την επεξεργασία των στοιχείων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ότι σε διεθνή σύγκριση, **το μοναδιαίο κόστος εργασίας υπολογισμένο σε ευρώ, στην Ελλάδα είναι κατά περίπου 20% χαμηλότερο από τον μέσο όρο των 15 «παλαιών» χωρών της Ε.Ε.** και συγκρίσιμο με το αντίστοιχο της Ισπανίας σαφώς δε κατώτερο της Πορτογαλίας. **Το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος** συγκρινόμενο με το αντίστοιχο σταθμισμένο μέγεθος στις 35 πιο αναπτυγμένες χώρες παρέμεινε, σε σχέση με το έτος 2000 σχεδόν σταθερό σε εθνικά νομίσματα. Παρουσίασε αύξηση μόνον εξαιτίας της ανατίμησης του ευρώ.

Προκύπτει, επίσης, από τις αναλύσεις και τις επεξεργασίες του ΙΝΕ ότι οι επιχειρήσεις αύξησαν τις τιμές τους περισσότερο από όσο δικαιολογούσε η αύξηση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε τρέχουσες τιμές. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να μειωθεί το πραγματικό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, που σημαίνει ότι **οι επιχειρήσεις αύξησαν τα περιθώρια κέρδους.**

Η κερδοφορία στην Ελλάδα παρουσίασε μεγάλη αύξηση κατά την τελευταία δεκαετία και ο κυριότερος δείκτης που μπορούμε να υπολογίσουμε με βάση τα μεγέθη των Εθνικών Λογαριασμών και των υπηρεσιών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, δηλαδή η απόδοση του παγίου κεφαλαίου, συνεχίζει την ανοδική πορεία του. Η αύξηση των περιθωρίων κέρδους των επιχειρήσεων ήταν ο κυριότερος παράγοντας αύξησης της κερδοφορίας, με δεδομένη την πολύ μικρή βελτίωση της παραγωγικότητας του κεφαλαίου.

Ως εκ τούτου, η προσπάθεια περαιτέρω συμπίεσης του κόστους εργασίας, με δεδομένη την αποτυχία της ως στρατηγικής ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας, θα πρέπει να εγκαταλειφθεί. Αντίθετα, το καθήκον βελτίωσης της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας είναι επιτακτικό. **Η περαιτέρω άνοδος του πραγματικού εισοδήματος ανά κάτοικο** δεν μπορεί να στηρίζεται αποκλειστικά στην ιδιωτική κατανάλωση, αλλά στην αύξηση του όγκου των εξαγωγών, στις παραγωγικές επενδύσεις και στην βελτίωση της παραγωγικότητας και της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας. Εάν οι απαιτούμενες βελτιώσεις δεν πραγματοποιηθούν, ένα αυξανόμενο μερίδιο του ΑΕΠ (10 δις ευρώ ετησίως, 2007) θα απορροφάται από την πληρωμή τόκων για την εξυπηρέτηση του εξωτερικού χρέους.

ΜΕΡΟΣ 2

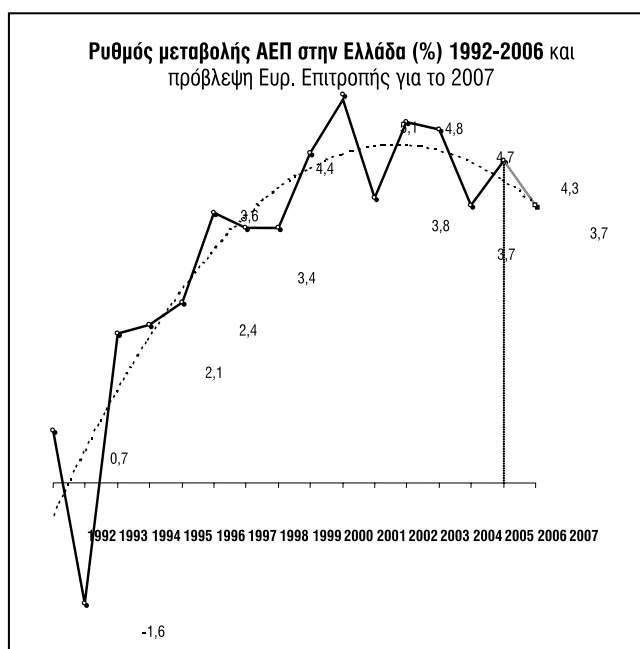
Η ελληνική οικονομία κατά το 2006-2007

Η ελληνική οικονομία κατά το 2006-2007

2.1. Οι εξελίξεις κατά το έτος 2006-2007

Η επιτάχυνση του ΑΕΠ, που είχε ως έτος εκκίνησης το 1996, έφθασε στο ανώτατο σημείο της κατά το 2004 (Διάγραμμα 1). Κατά το 2005, επήλθε επιβράδυνση (ο ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ περιορίστηκε στο 3,7%, έναντι 4,7% το 2003-2004), την οποία όμως ακολούθησε αύξηση του ΑΕΠ, το 2006, κατά 4,3%.

Διάγραμμα 1

Πηγή: Statistical Annex Spring 2007 Economic Forecasts.

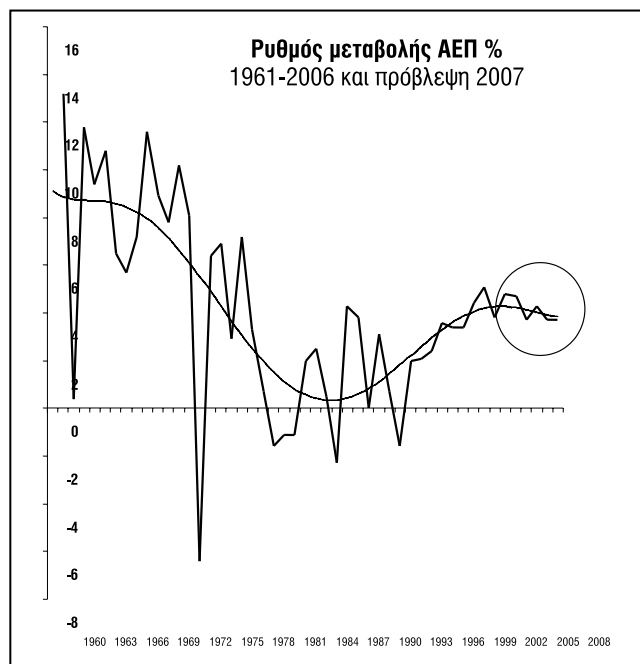
Παρά το γεγονός ότι οι επιδόσεις του 2005-2006 είναι ανώτερες αυτών που είχαν προβλεφθεί από τους διεθνείς οργανισμούς αμέσως μετά τη λήξη των Ολυμπιακών Αγώνων, υπήρξε σαφής επιβράδυνση του ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας κατά την διετία 2005-2006. Αναμφισβήτητα, όμως, ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ παραμένει υψηλός. Κατά τις εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Spring 2007 Economic Forecasts)², ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ στην Ελλάδα αναμένεται να ανέλθει σε

2. Η ανάλυση του Μέρους 2 της Έκθεσης βασίζεται στα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Ameco Database,

3,7% ετησίως, κατά την επόμενη διετία. Παρόμοιες με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το 2007-2008 είναι και αυτές της πρόσφατης έκθεσης του ΟΟΣΑ (Economic Outlook, Ιούνιος 2007).

Από μακροχρόνια άποψη, η επιβράδυνση του ΑΕΠ κατά το 2005-2006 (Διάγραμμα 2), διαρρηγνύει την ανοδική τάση που παρουσίαζε η χρονολογική σειρά των μεταβολών του ΑΕΠ από το 1996 έως το 2004 και η οποία σηματοδοτούσε την λήξη του μακρού κύματος ύφεσης της ελληνικής οικονομίας 1974-1995. Εντούτοις, δεν διαγράφεται ακόμη μια σαφής πτωτική τάση καθώς ο ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ παραμένει υψηλός και μεσοπρόθεσμα σταθερός. Η μεσοπρόθεσμα σταθερότητα του ρυθμού αύξησης του ΑΕΠ, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 2, τοποθετείται περίπου στο επίπεδο του 3,7%.

Διάγραμμα 2

Πηγή: European Economy Statistical Annex Spring 2007.

Στο Διάγραμμα 3, παρατηρείται, **πρώτον**, το παραγωγικό χάσμα της ελληνικής οικονομίας, δηλαδή η απόκλιση του ΑΕΠ από την μέγιστη δυνατή παραγωγή που η ελληνική οικονομία μπορεί να πραγματοποιήσει χωρίς να επανεμφανισθούν πληθωριστικές πιέσεις, και **δεύτερον**, η απόκλιση του ΑΕΠ από την μακροχρόνια τάση του.

European Economy Statistical Annex Spring 2007, Spring 2007 Economic Forecasts Statistical Annex) και στα στοιχεία του ΟΟΣΑ που περιέχονται στο Economic Outlook Database.

Οι δύο μεταβλητές παρουσιάζουν ισχυρή συσχέτιση και περιγράφουν ικανοποιητικά την πορεία του οικονομικού κύκλου. Η συνεχιζόμενη επί έντεκα συναπτά έτη οικονομική μεγέθυνση είχε ως αποτέλεσμα, το 2006, το ΑΕΠ να υπερβεί, για πέμπτο συνεχές έτος, την μακροχρόνια τάση του και τον μεσοπρόθεσμο δυνητικό ρυθμό αύξησης του προϊόντος. Το παραγωγικό χάσμα της ελληνικής οικονομίας έχει καταστεί θετικό ήδη από το 2001 και σε αυτό το γεγονός θα πρέπει να αποδοθεί έκτοτε η άνοδος των τιμών. Κατά το 2005-2006, ωστόσο, παρατηρείται σταθεροποίηση του θετικού παραγωγικού χάσματος και μείωση της απόστασης του ΑΕΠ από την μακροχρόνια τάση του. Έτσι, **οι πληθωριστικές πιέσεις**, πιθανότατα, δεν θα αυξηθούν περαιτέρω κατά τα αμέσως επόμενα έτη εφόσον συνεχισθεί η επιβράδυνση του ΑΕΠ.

Διάγραμμα 3

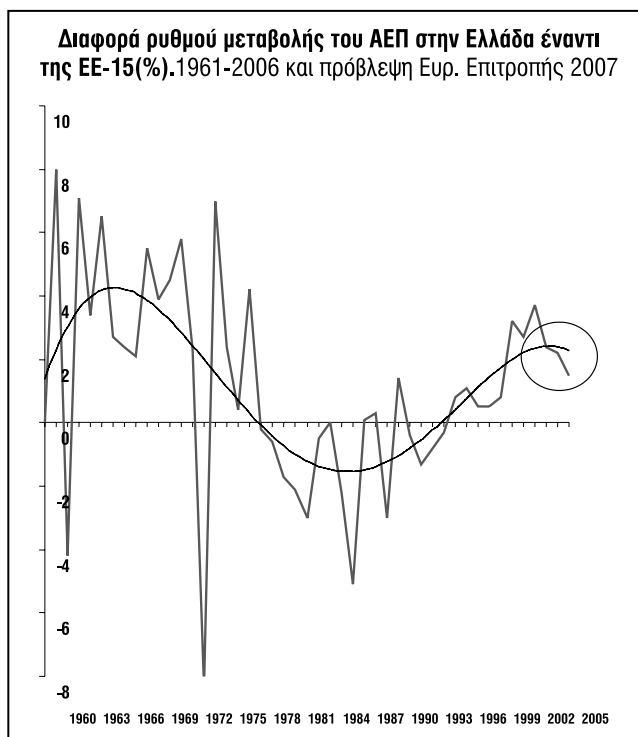

Πηγή: Annual Macroeconomic Database EC.

Εξαιτίας της επιβράδυνσης της ελληνικής οικονομίας, αλλά και της πρόσφατης επιτάχυνσης του ΑΕΠ στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχει πλέον μειωθεί η διαφορά του ρυθμού μεγέθυνσης του ΑΕΠ μεταξύ Ελλάδας και Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15 από τις 2 έως 3 εκατοστιαίες μονάδες ετησίως κατά την πενταετία 2000-2004 σε 1 εκατοστιαία μονάδα (Διάγραμμα 4). Ως εκ τούτου, **η πραγματική σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας** προς τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης συνεχίζεται, πλην όμως με κατά τι μικρότερο ρυθμό. Μετά το άλμα των οκτώμισι εκατοστιαίων μονάδων που πραγματοποίησε η ελληνική οικονομία κατά τα έτη 2000-2004, σε σχέση με

τον μέσο όρο της ΕΕ, η σύγκλιση των ετών 2004-2008 αναμένεται να οδηγήσει **το ΑΕΠ ανά κάτοικο** σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης, για πρώτη φορά, στο 80% του μέσου όρου των 15 «παλαιών» χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης έναντι 75% το 2004 και 66,3% το 2000. **Στο τέλος της δεκαετίας 2000-2008**, επομένως, θα έχει πραγματοποιηθεί μια μάλλον σημαντική πρόοδος (περίπου 14 εκατοστιαίων μονάδων) στην πραγματική σύγκλιση της Ελλάδας με τον μέσο όρο της ΕΕ-15.

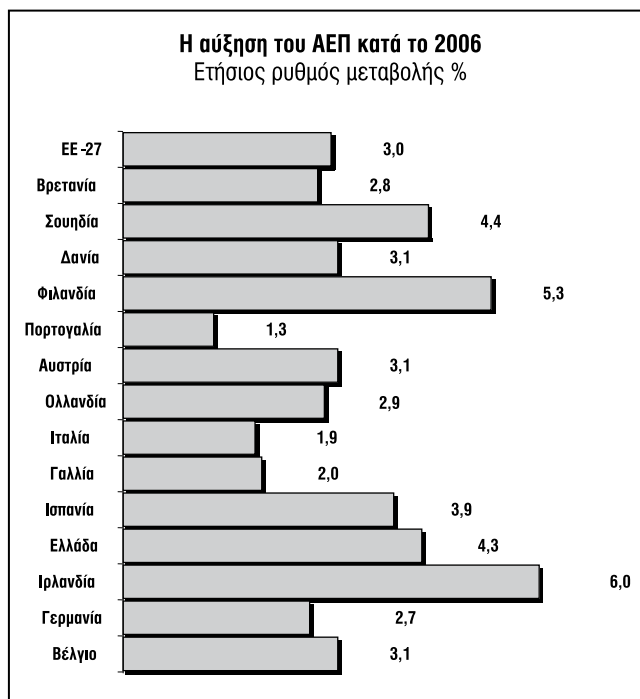
Διάγραμμα 4

Πηγή: European Economy Statistical Annex Spring 2007.

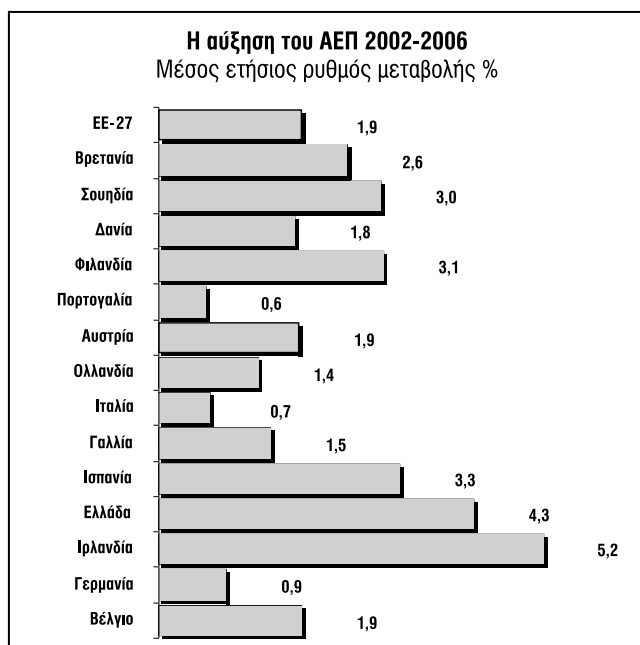
Σε διεθνή σύγκριση, οι επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας, σε ότι αφορά την μεγέθυνση του ΑΕΠ, παρέμειναν κατά το 2006 από τις καλύτερες. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 5, η Ελλάδα κατέλαβε τη τέταρτη θέση στην κατάταξη των χωρών της ΕΕ-15 με κριτήριο τον ρυθμό μεγέθυνσης (έναντι της δεύτερης θέσης κατά το 2005). Την δεύτερη θέση καταλαμβάνει στην κατάταξη των χωρών, είτε με κριτήριο τον μέσο ετήσιο ρυθμό ανάπτυξης της δεκαετίας 1997-2006 (Διάγραμμα 6), είτε με κριτήριο το ίδιο μέγεθος για την πενταετία 2002-2006 (Διάγραμμα 7). Αξιοσημείωτο είναι ότι κατά την πενταετία 2002-2006 η Ελλάδα ήταν η μοναδική χώρα μεταξύ των 15 «παλαιών» μελών της ΕΕ που παρουσίασε μεγέθυνση του ΑΕΠ υψηλότερη από την αντίστοιχη της πενταετίας 1997-2001. Αυτή η βελτίωση του 2002-2006 έναντι της πενταετίας 1997-2001 αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 8.

Διάγραμμα 5

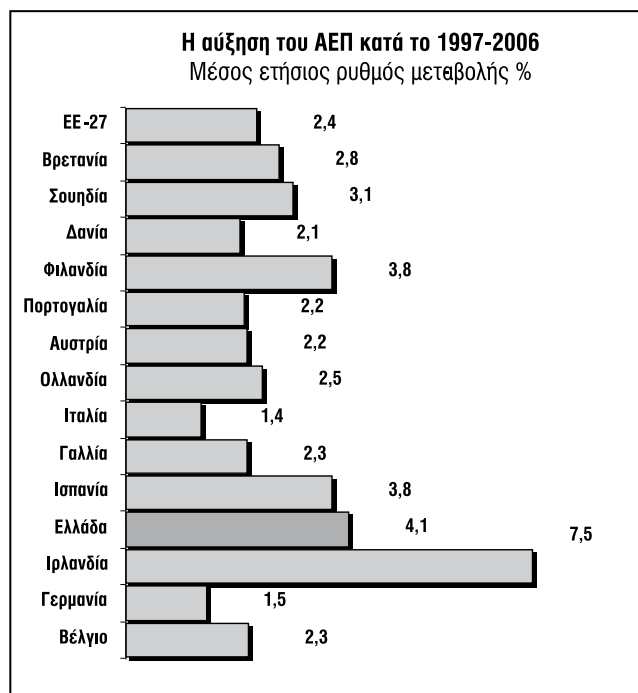
Πηγή: Spring 2007 Economic Forecasts/EC.

Διάγραμμα 6

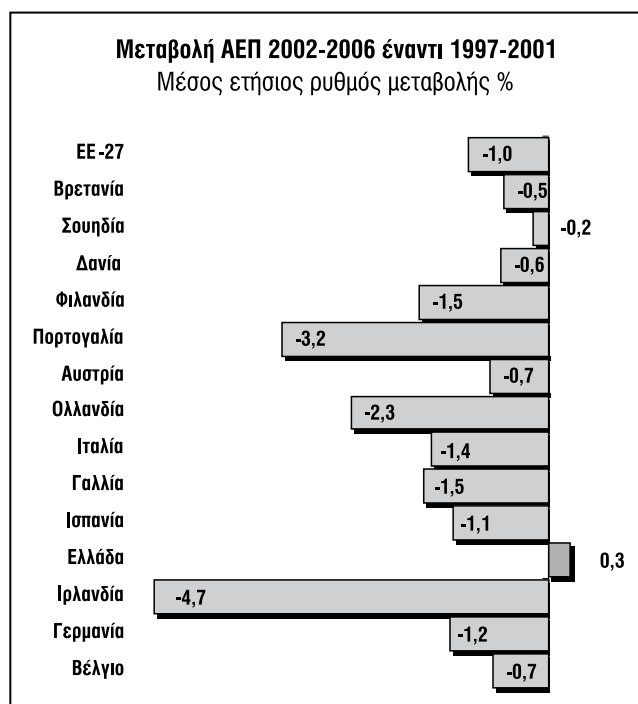
Πηγή: Spring 2007 Economic Forecasts/EC.

Διάγραμμα 7

Πηγή: Spring 2007 Economic Forecasts/EC.

Διάγραμμα 8

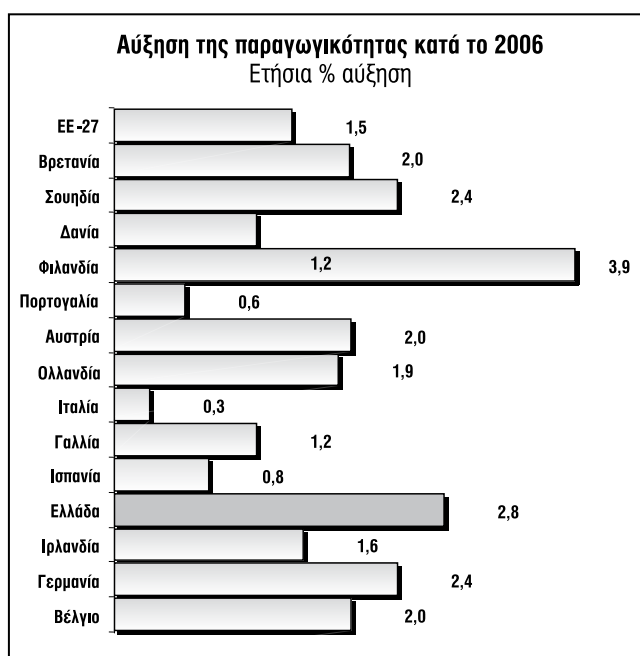
Πηγή: Spring 2007 Economic Forecasts/EC.

Κατά το 2006, η **αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας** στην Ελλάδα ήταν σημαντική (+2,8%). Στην κατάταξη των χωρών της ΕΕ-15 με κριτήριο την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας κατά το 2006, η Ελλάδα κατέλαβε την δεύτερη θέση μετά την Φιλανδία. Η αντίστοιχη αύξηση στις άλλες χώρες της σύγκλισης, στην Ισπανία, την Ιρλανδία και την Πορτογαλία ήταν μικρή (0,8% στις χώρες της Ιβηρικής χερσονήσου και 1,6% στην Ιρλανδία, Διάγραμμα 9).

Ο συγκριτικά με τις άλλες χώρες της ΕΕ-15 υψηλότερος ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ στην Ελλάδα κατά την πενταετία 2002-2006 συνοδεύτηκε από ταχύτερη αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας (+2,8% ετησίως, πρώτη θέση στη σχετική κατάταξη) (Διάγραμμα 10). Το αντίστοιχο μέσο μέγεθος στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 27, κατά την ίδια περίοδο ανήλθε σε 1,2%, ενώ στην Πορτογαλία, την Ισπανία και την Ιταλία υπήρξε στασιμότητα ή ασήμαντη αύξηση.

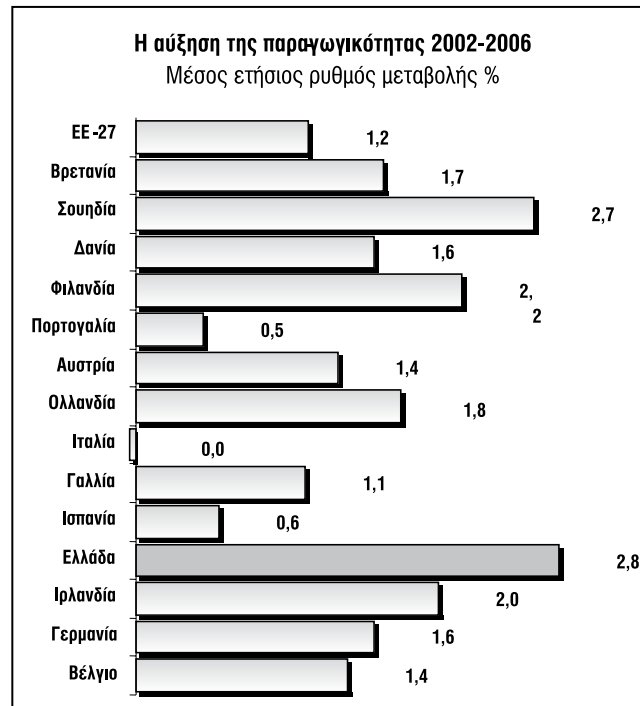
Την πρώτη θέση καταλαμβάνει η ελληνική οικονομία, μαζί με την ιρλανδική, και στην κατάταξη των 15 «παλαιών» χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης με κριτήριο την μέση ετήσια αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας κατά την παρελθούσα δεκαετία 1997-2006. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 11, ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας κατά την εν λόγω δεκαετία ανήλθε σε 3,1% στην Ελλάδα (3,2% στην Ιρλανδία). Η αθροιστική μεταβολή για το σύνολο της δεκαετίας ανέρχεται σε 36%.

Διάγραμμα 9

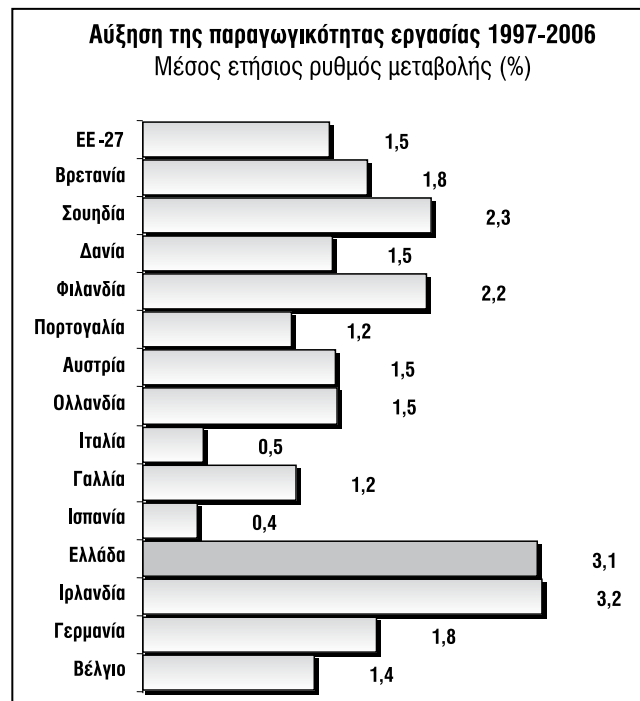
Πηγή: Spring 2007 Economic Forecasts/EC.

Διάγραμμα 10

Πηγή: Spring 2007 Economic Forecasts/EC.

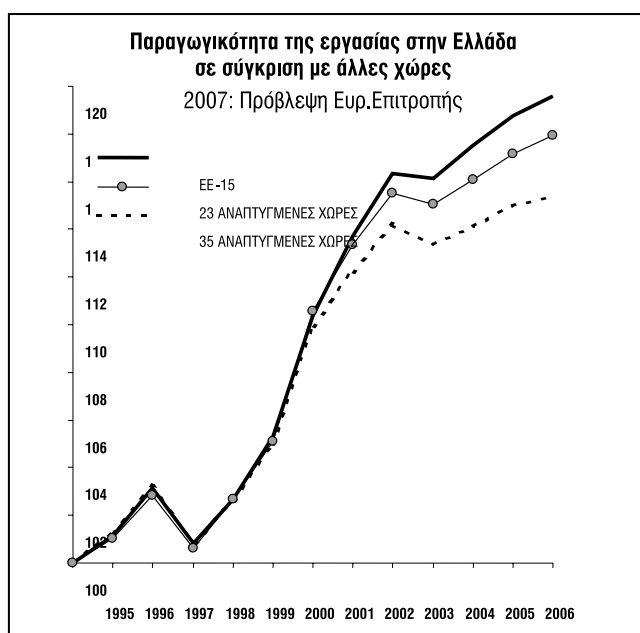
Διάγραμμα 11

Πηγή: Spring 2007 Economic Forecasts/EC.

Αξιοσημείωτες είναι και οι αλλαγές που επήλθαν στο επίπεδο της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα σε σύγκριση με το αντίστοιχο μέσο σταθμισμένο επίπεδο των 35 ανεπτυγμένων χωρών (με τις οποίες πραγματοποιείται το μεγαλύτερο μέρος των ανταλλαγών της Ελλάδας, με εξαίρεση το πετρέλαιο), αλλά και με τις άλλες χώρες της ΕΕ-15 και με τις 23 πιο ανεπτυγμένες χώρες. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 12, το επίπεδο παραγωγικότητας στην Ελλάδα ανήλθε θεαματικά από το 1999 έως το 2003, σε σύγκριση με όλες τις εξεταζόμενες περιοχές. Πιο συγκεκριμένα, κατά το 2003, το επίπεδο παραγωγικότητας στην Ελλάδα είχε αυξηθεί έναντι του 1995 περίπου κατά 15% περισσότερο από την ΕΕ-15, τις 23 και τις 35 πιο ανεπτυγμένες χώρες του πλανήτη. Από το 2004, η συγκριτικά ταχύτερη άνοδος του επιπέδου της παραγωγικότητας στην Ελλάδα συνεχίζεται, πλην όμως με βραδύτερους ρυθμούς, όπως γίνεται φανερό από το Διάγραμμα 12.

Διάγραμμα 12

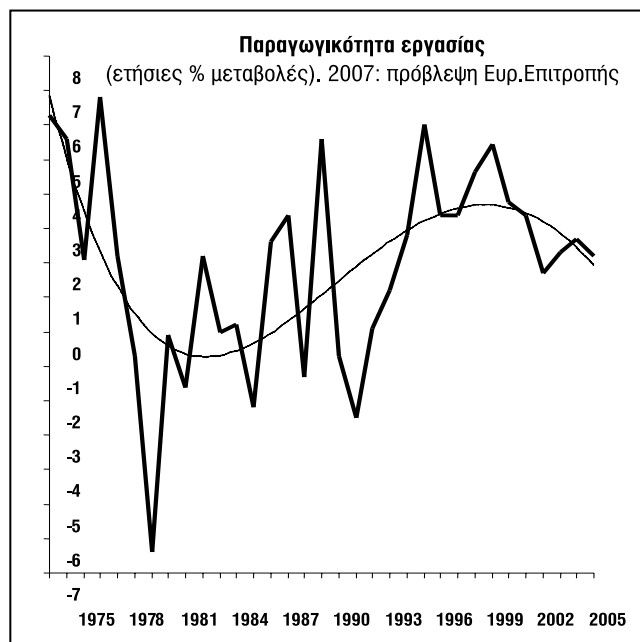
Πηγή: Annual Macroeconomic Database EC.

Παρά το γεγονός ότι αυτές οι επιδόσεις εμφανίζονται ως σημαντικές σε διεθνή σύγκριση, υστερούν σημαντικά έναντι των επιδόσεων της ίδιας της ελληνικής οικονομίας κατά την τελευταία δεκαετία. Οι μακροχρόνιοι ρυθμοί αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα μέχρι και το πρώτο ήμισυ της δεκαετίας του 1990 ήταν εξαιρετικά χαμηλοί. Ακολούθησε όμως η άνοδος των ετών 1996-2003 με κινητήρια δύναμη την ταχεία αύξηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, ιδιαίτερα των επενδύσεων σε μηχανικό εξοπλισμό, του οποίου μάλιστα η συμμετοχή στις συνολικές επενδύσεις έβαινε

αυξανόμενη. Οι επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό μεταφέρουν τις νέες τεχνολογίες μέσα στις εργασιακές διαδικασίες, υποκαθιστούν εργασία με πάγιο κεφάλαιο και αυξάνουν έτσι την παραγωγικότητα της εργασίας. Εντούτοις, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 13, από το 2004 η παραγωγικότητα επιβραδύνεται από το επίπεδο 3,5% των ετών 1997-2003 στο επίπεδο 2,5% όπου αναμένεται να παραμείνει κατά την διετία 2007-2008.

Αυτές οι εξελίξεις σχετίζονται με την πορεία των επενδύσεων σε μηχανικό εξοπλισμό. Η μέση ετήσια μεταβολή των επενδύσεων αυτών για την πενταετία 2002-2006 και για το έτος 2006 φαίνονται στα διαγράμματα 14 και 15 αντίστοιχα.

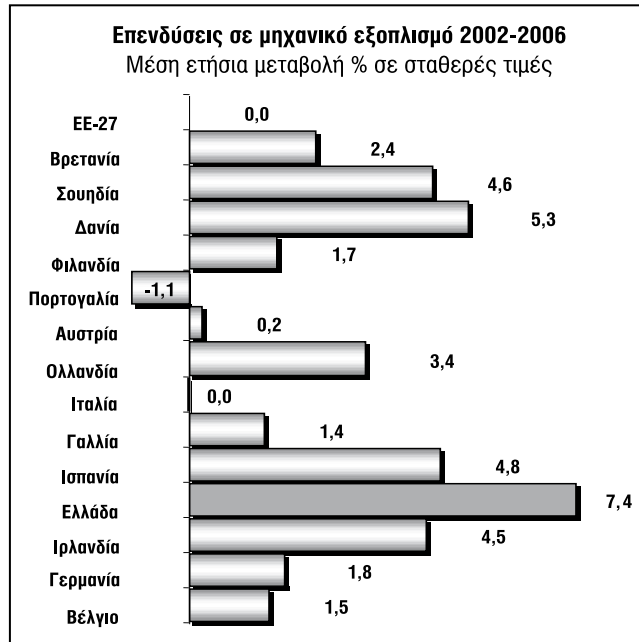
Διάγραμμα 13

Πηγή: European Economy Statistical Annex Spring 2007.

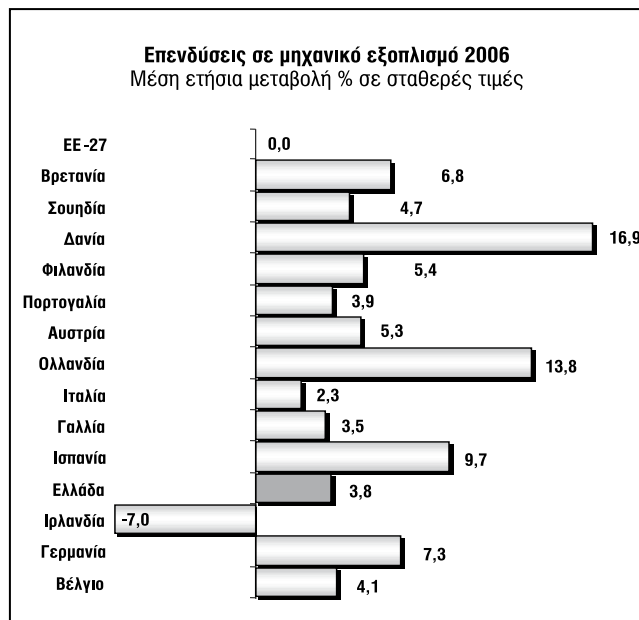
Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 14, οι επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό αυξήθηκαν στην Ελλάδα, κατά την πενταετία 2002-2006, με μέσο ετήσιο ρυθμό 7,4% έναντι +0,0% στην ΕΕ-27 κατά μέσο όρο, -1,1% στην Πορτογαλία, 4,8% στην Ισπανία, 4,5% στην Ιρλανδία και 0% στην Ιταλία. **Αυτή η υπεροχή της ελληνικής οικονομίας** σε επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό εξηγεί, σε μεγάλο βαθμό, την ταχύτερη αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας έναντι των άλλων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Εντούτοις, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 15, ο μέσος όρος της πενταετίας αποκρύπτει ότι κατά το 2006 υπήρξε μέτρια εξέλιξη αφού η αύξηση των επενδύσεων σε μηχανικό εξοπλισμό στην Ελλάδα ανήλθαν μόλις σε 3,8%. Μάλιστα, αυτή η μέτρια επίδοση επήλθε σε συνέχεια της κακής επίδοσης +0,5% για το 2005.

Διάγραμμα 14

Πηγή: Spring 2007 Economic Forecasts/EC.

Διάγραμμα 15

Πηγή: Spring 2007 Economic Forecasts/EC.

Μια επιπλέον ερμηνεία **της επιβράδυνσης της παραγωγικότητας της εργασίας** μετά το 2003 βασίζεται στο γεγονός ότι οι μεταβολές της παραγωγικότητας της εργασίας περιλαμβάνουν σημαντική κυκλική συνιστώσα, δηλαδή σχετίζονται με την πορεία του οικονομικού κύκλου. Προκύπτει από τις ποσοτικές αναλύσεις του ΙΝΕ ότι η επιτάχυνση της οικονομικής μεγέθυνσης στην Ελλάδα συνοδεύεται συνήθως από μεγάλες αυξήσεις στην παραγωγικότητα της εργασίας επειδή μειώνεται το αχρησιμοποίητο παραγωγικό δυναμικό.

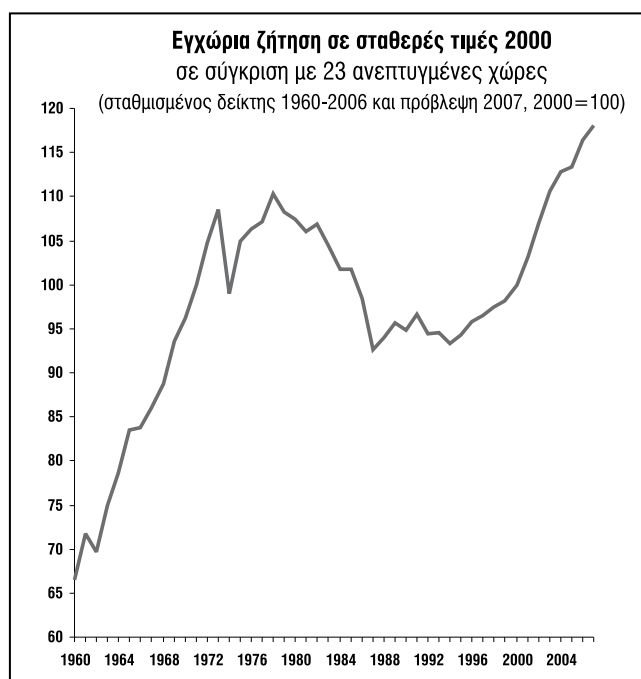
Στην διατήρηση του ρυθμού οικονομικής μεγέθυνσης σε επίπεδα άνω του 4%, κατά το 2006, συνέβαλαν περισσότεροι παράγοντες που ενίσχυσαν την εσωτερική ζήτηση: η αύξηση των πραγματικών μισθών³ κατά 2,4%, η αύξηση της απασχόλησης που αυξάνει την εσωτερική ζήτηση, η διατήρηση των επιτοκίων σε χαμηλά επίπεδα, η ταχεία πιστωτική επέκταση, η εισροή πόρων από τα διαρθρωτικά ταμεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η εδραίωση αισιόδοξων προσδοκιών μεταξύ των επιχειρήσεων χάρη στην πολιτική συστηματικής ενίσχυσης των κερδών των επιχειρήσεων από την οικονομική πολιτική, η θεαματική ανάκαμψη των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου στις κατασκευές και η αύξηση των άμεσων ξένων επενδύσεων. Αξιοσημείωτο είναι, ότι συνεχίζεται η αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης μέσω του συνεχιζόμενου δανεισμού των νοικοκυριών και την μείωση της ιδιωτικής αποταμίευσης. Η ιδιωτική κατανάλωση απετέλεσε, κατά το 2006, όπως και κατά το 2005 σημαντική κινητήρια δύναμη της οικονομικής μεγέθυνσης, με τη διαφορά ότι ενώ η συμβολή των επενδύσεων στην αύξηση του ΑΕΠ ήταν αρνητική το 2005, ήταν ουσιαστική κατά το 2006. Πιο αναλυτικά, **η κινητήρια δύναμη** της ελληνικής οικονομίας το 2006, η εγχώρια ζήτηση, αυξήθηκε κατά 5,4%. Κατά το 2007-2008 αναμένεται, σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να παρουσιάσει τάσεις επιβράδυνσης σε περίπου 4% ετησίως. Από την σύγκριση της εξέλιξης της εγχώριας ζήτησης στην Ελλάδα με το αντίστοιχο μέγεθος στις άλλες 23 ανεπτυγμένες χώρες (Διάγραμμα 16) προκύπτει ότι η εγχώρια ζήτηση στην Ελλάδα αυξήθηκε με πολύ ταχύτερους ρυθμούς από όσο στις άλλες ανεπτυγμένες χώρες από το 1996 μέχρι το 2007. Οι καλύτερες επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας σε μια σειρά μεγεθών όπως το ΑΕΠ, η παραγωγικότητα εργασίας, οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, πρέπει να αποδοθούν στην ταχύτερη άνοδο της ζήτησης στην Ελλάδα.

Σε αντίθεση με το 2005, όταν οι εξωτερικές ανταλλαγές της χώρας είχαν θετική συμβολή στο ΑΕΠ, κατά το 2006 η συμβολή του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών στο ΑΕΠ ήταν αρνητική. Πιο συγκεκριμένα, αφαίρεσε περίπου μιάμιση εκατοστιαία μονάδα από την αύξηση του προϊόντος. Για το 2007, αναμένεται ότι το εξωτερικό

3. Μέσες ακαθάριστες αποδοχές (καθαρές αποδοχές + εισφορές εργαζομένου).

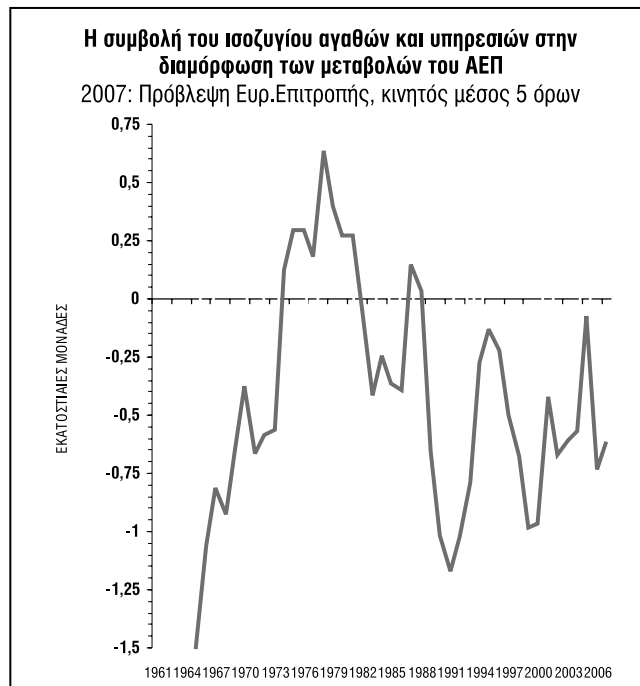
εμπόριο θα έχει ξανά αρνητική συμβολή στο ΑΕΠ (-0,8%). Στο Διάγραμμα 17 φαίνεται η μακροχρόνια εξέλιξη της συμβολής του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών στο ΑΕΠ (σε κινητό μέσο 5 ετών ώστε η καμπύλη να αντιπροσωπεύει καλύτερα τις μακροχρόνιες τάσεις). Προκύπτει από την απλή παρατήρηση του διαγράμματος ότι **η μακροχρόνια συμβολή του εξωτερικού εμπορίου στο ΑΕΠ είναι αρνητική χωρίς σημεία βελτίωσης**. Αντίθετα, έχει σταθεροποιηθεί στο επίπεδο -0,6%.

Διάγραμμα 16

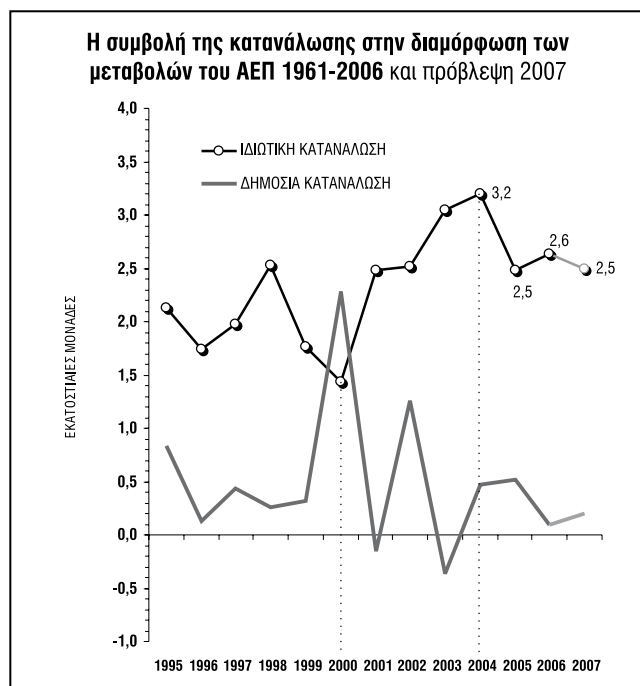
Πηγή: Ameco Database DGII European Commission.

Διάγραμμα 17

Πηγή: AMECO database.

Διάγραμμα 18

Πηγή: AMECO database.

Την αρνητική συμβολή του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών, κατά το 2006, στη διαμόρφωση του ΑΕΠ, υπερέκλυσε η θετική συμβολή της ιδιωτικής κατανάλωσης περίπου κατά δύομισι εκατοστιαίες μονάδες. Η αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης, κατά το 2006, εκτιμάται ότι ήταν περίπου ίση με την αντίστοιχη του 2005 και αναμένεται να αυξηθεί εξίσου κατά το 2007 (Διάγραμμα 18). Διαμορφώνεται έτσι μια σταθεροποίηση στις αυξήσεις της ιδιωτικής κατανάλωσης, στο επίπεδο του 2,5%, σε αντίθεση με την προηγούμενη περίοδο 1996-2004 όταν υπήρχε επιτάχυνση. Αυτή η εξέλιξη αντανακλάται και στην επιβράδυνση του ΑΕΠ μετά το 2004.

Η μείωση της συμβολής της ιδιωτικής κατανάλωσης στο ΑΕΠ κατά το 2005-2007 παρατηρείται στο Διάγραμμα 18. Στο ίδιο διάγραμμα παρατηρείται και η πολύ μικρή συμβολή της δημόσιας κατανάλωσης στην αύξηση του ΑΕΠ κατά το 2006. Είναι προβλέψιμο ότι η πολιτική περιορισμού του δημοσίου ελλείμματος που ασκείται, και θα συνεχισθεί κατά τα επόμενα έτη, θα μειώσει περαιτέρω ή θα διατηρήσει στα σημερινά χαμηλά επίπεδα την συμβολή της δημόσιας κατανάλωσης στο ΑΕΠ.

Από την σύγκριση του δείκτη της ιδιωτικής κατανάλωσης με τον αντίστοιχο δείκτη των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου προκύπτει ότι από το 1995 ο όγκος των επενδύσεων αυξήθηκε με πολύ ταχύτερους ρυθμούς και η αναλογία των επενδύσεων προς την ιδιωτική κατανάλωση μετατράπηκε σημαντικά υπέρ των επενδύσεων. Η εξέλιξη αυτή συνεχίστηκε κατά το 2004 αλλά τερματίστηκε κατά το 2005 καθώς ο ρυθμός αύξησης της επένδυσης ήταν αρνητικός. Κατά το 2005, η μεγέθυνση του ΑΕΠ, για πρώτη φορά μετά μια δεκαετία, δεν βασίστηκε στην επένδυση παγίου κεφαλαίου, αλλά αποκλειστικά στην ιδιωτική κατανάλωση. Κατά το 2006, χάρη στην σημαντική ανάκαμψη των επενδύσεων σε κατοικίες, ο ρόλος των επενδύσεων ενισχύθηκε εκ νέου.

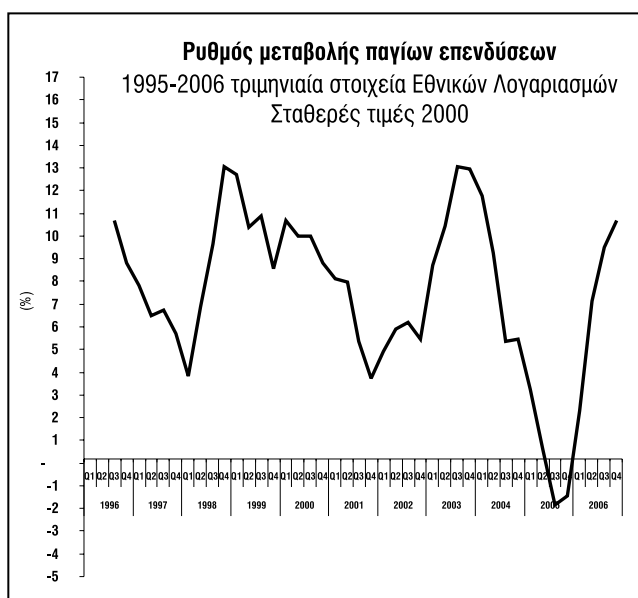
Διάγραμμα 19

Πηγή: European Economy Statistical Annex Spring 2007.

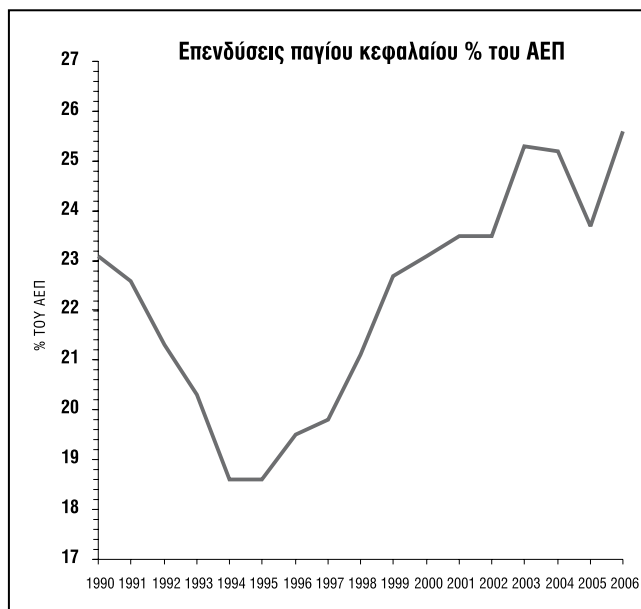
Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 20, κατά το πρώτο τρίμηνο του 2005 έκλεισε η δεκαετής περίοδος της ταχείας ανόδου των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου και κατά τα επόμενα τρίμηνα υπήρξε καθαρή μείωση. Στο σύνολο του 2005 η μείωση ανήλθε σε -1,2%. Στην διάρκεια του 2006, όμως, υπήρξε ανοδική πορεία των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου η οποία κάλυψε το χαμένο έδαφος του 2005. Στο Διάγραμμα 21 παρατηρείται ότι, οι επενδύσεις ως ποσοστό του ΑΕΠ κατά το 2006 έφθασαν σε επίπεδα ελαφρώς ανώτερα από τα ιστορικά υψηλά επίπεδα των ετών 2003 και 2004.

Διάγραμμα 20

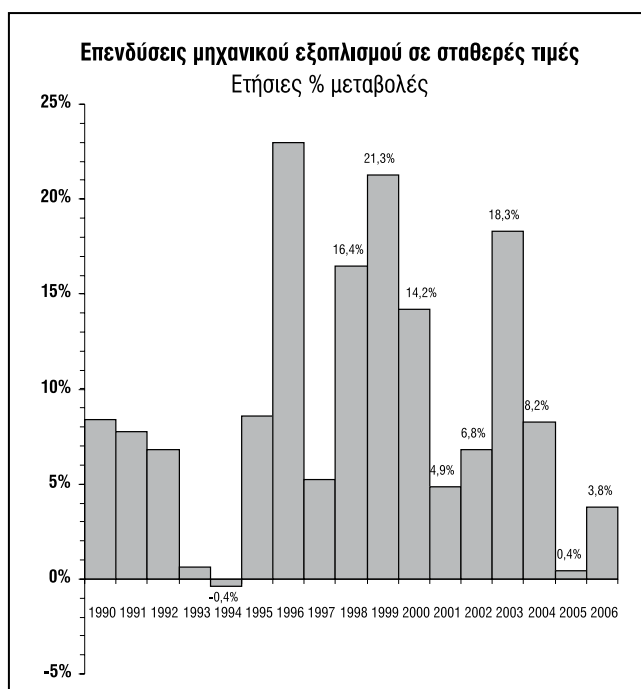
Πηγή: ΕΣΥΕ, Εθνικοί Λογαριασμοί Ελλάδος, Αθήνα 2007.

Διάγραμμα 21

Πηγή: European Economy Statistical Annex Spring 2007.

Διάγραμμα 22

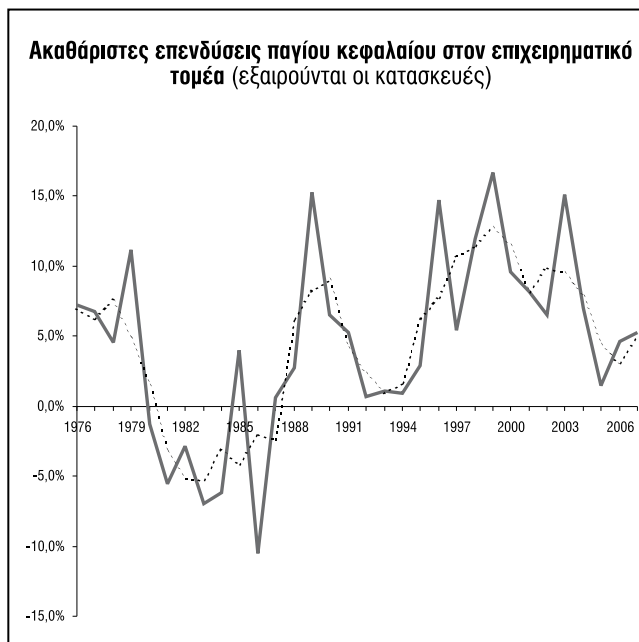
Πηγή: Spring 2007 Economic Forecasts/EC.

Η σημαντική αύξηση των επενδύσεων, ωστόσο, αφορά **στις κατοικίες και στις κατασκευές** γενικότερα, και όχι στο πιο κρίσιμο τμήμα τους, που είναι οι επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό (Διάγραμμα 22). Η αύξηση κατά 12,6% των συνολικών επενδύσεων παγίου κεφαλαίου το 2006 προέρχεται από αύξηση 20,1% στις κατασκευές και μόνον 3,8% στον μηχανικό εξοπλισμό.

Συνάγεται ότι η ανοδική πορεία των επενδύσεων σε εξοπλισμό, που είχε οδηγήσει τον μακροχρόνιο μέσο ετήσιο ρυθμό αύξησής τους στο ιστορικά υψηλό επίπεδο 13%, ανακόπηκε το 2005 και ότι δεν ανέκαμψε ουσιαστικά κατά το 2006.

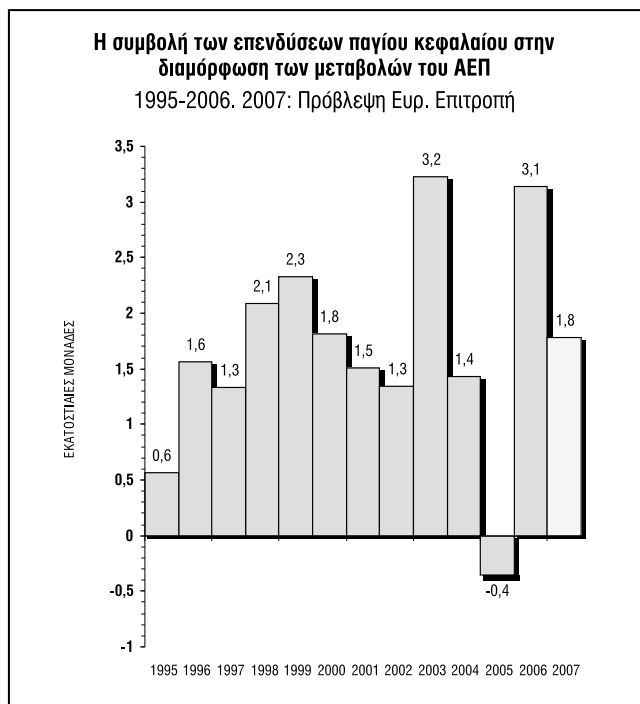
Αυτή η διαπίστωση επιβεβαιώνεται και από τα στοιχεία του ΟΟΣΑ για τον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 23, η τάση των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου στον επιχειρηματικό τομέα, εξαιρουμένων των επενδύσεων σε κατασκευές, είναι καθαρά πτωτική από το 2004.

Διάγραμμα 23

Πηγή: OECD Economic Outlook Database.

Διάγραμμα 24

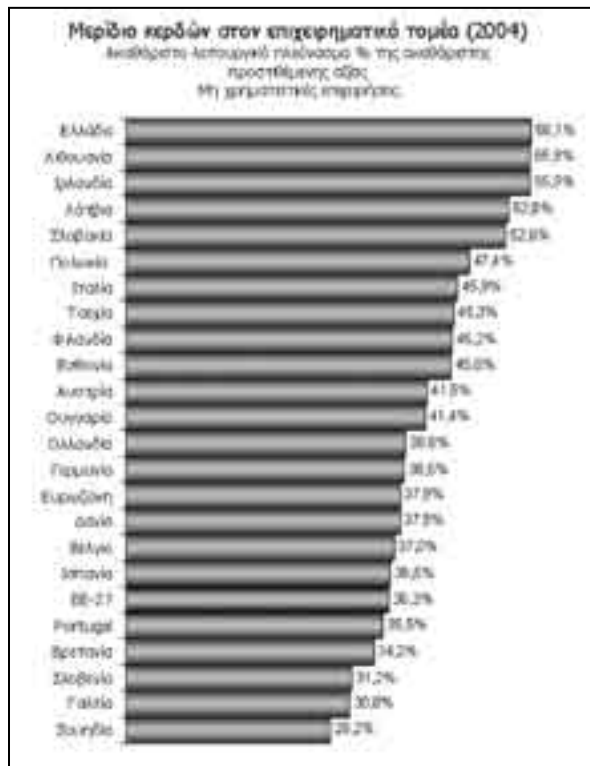

Πηγή: AMECO database.

Ως αποτέλεσμα της ανάκαμψης των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου κατά το 2006, η συμβολή τους στην διαμόρφωση του ΑΕΠ παρουσίασε μεγάλη αύξηση. Αυτό ήταν το αποτέλεσμα, όπως ήδη τονίσαμε, της αυξημένης οικοδομικής και γενικότερα κατασκευαστικής δραστηριότητας. Όπως παρατηρείται στο Διάγραμμα 24, η αύξηση των επενδύσεων προσέθεσε 3,1 μονάδες στην εσωτερική ζήτηση και στο ΑΕΠ. Σύμφωνα με τις εαρινές προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, κατά το 2007 η συμβολή των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου στο ΑΕΠ αναμένεται να περιορισθεί στις 1,8 εκατοστιαίες μονάδες.

Οι προϋποθέσεις για την επενδυτική δραστηριότητα εμφανίζονται ευνοϊκές σε ό,τι αφορά την κερδοφορία. Όπως έχει αναλυθεί διεξοδικά στην ετήσια Έκθεση του ΙΝΕ για την Οικονομία και την Απασχόληση προηγούμενων ετών, η απόδοση κεφαλαίου στην Ελλάδα έχει υπερβεί τον μέσο όρο της περιόδου 1960-1973, τόσο στο σύνολο της οικονομίας, όσο και στον επιχειρηματικό τομέα. **Η άνοδος της κερδοφορίας** στο σύνολο της οικονομίας ανάγεται σχεδόν εξ ολοκλήρου στην μείωση του εισοδηματικού μεριδίου της εργασίας. Ωστόσο, στον επιχειρηματικό τομέα, η άνοδος οφειλόταν, ως ένα βαθμό, και στην αποτελεσματικότερη χρήση του μηχανικού εξοπλισμού που είχε ως αποτέλεσμα την μικρή, πλην όμως υπαρκτή άνοδο του λόγου προϊόντος / κεφαλαίου (της παραγωγικότητας του κεφαλαίου).

Διάγραμμα 25

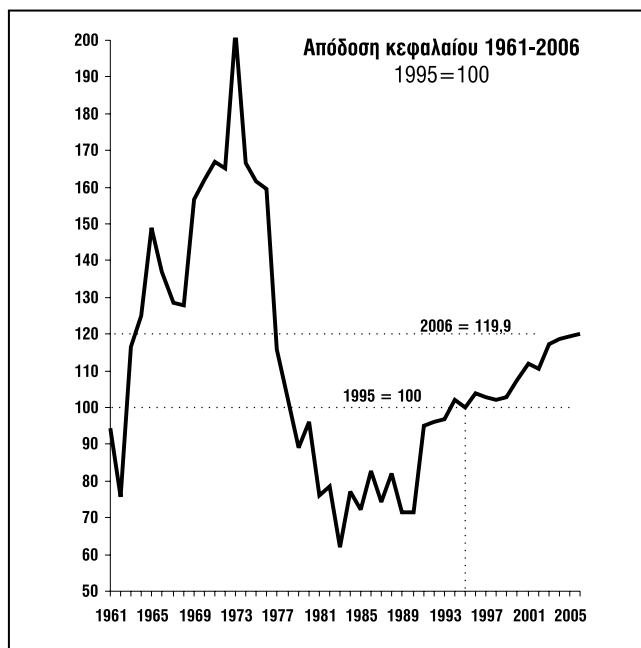

Πηγή: Eurostat.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat, **η Ελλάδα κατείχε την πρώτη θέση** στη κατάταξη των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 27, το 2004, **με κριτήριο το μερίδιο των κερδών** στον επιχειρηματικό τομέα (το μερίδιο των κερδών ισούται προς το ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα ως ποσοστό της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας). Με άλλα λόγια, **οι επιχειρήσεις στην Ελλάδα** ιδιοποιούνται ένα πολύ μεγαλύτερο μέρος από την προστιθέμενη αξία σε σύγκριση με αυτό που ιδιοποιούνται κατά μέσον όρο οι επιχειρήσεις των άλλων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 27. Πιο συγκεκριμένα, το μερίδιο των κερδών ανερχόταν σε 56,1% έναντι 37,9% του μέσου όρου της ευρωζώνης και 36,3% της ΕΕ-27. Μόνον στη Λιθουανία, στη Λετονία, στη Σλοβακία και στην Ιρλανδία, το μερίδιο των κερδών ήταν συγκρίσιμο με αυτό της Ελλάδας. Η οικονομική πολιτική που ασκήθηκε κατά το 2005-2007 έχει ευνοήσει σημαντικά την περαιτέρω αύξηση της κερδοφορίας με μια σειρά μέτρων και προνομίων που παραχωρήθηκαν στις επιχειρήσεις. Ως εκ τούτου, είναι δύσκολο να ισχυρισθεί κάποιος ότι η Ελλάδα δεν διατηρεί σήμερα μια από τις πρώτες θέσεις (αν όχι την πρώτη θέση) στην κατάταξη των χωρών μελών της ΕΕ-27 με κριτήριο το μερίδιο των κερδών.

Σύμφωνα με τα στοιχεία του European Economy της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ο δείκτης κερδοφορίας για το σύνολο της οικονομίας παρουσίασε μικρή περαιτέρω αύξηση κατά το 2006. Έτσι, ο δείκτης απόδοσης κεφαλαίου που δημοσιεύεται στο European Economy ήταν το 2006 κατά 19,9% υψηλότερος από το 1995.

Διάγραμμα 26

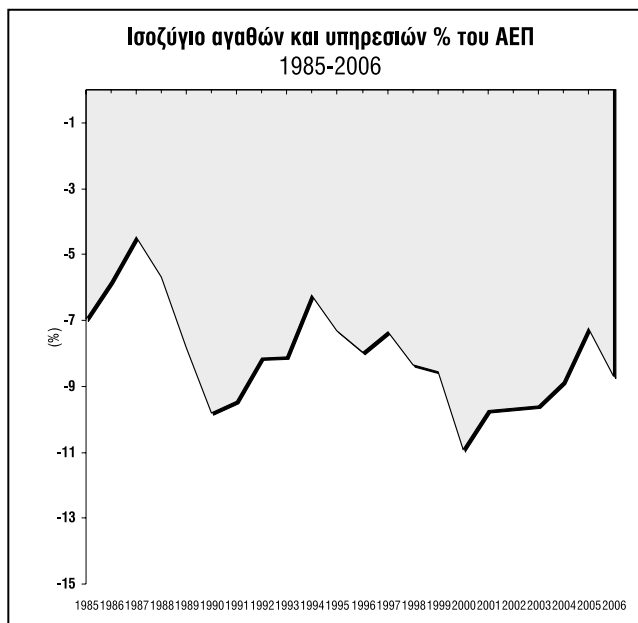
Πηγή: Ameco Database DG ECFIN.

Αυτές οι υψηλές αποδόσεις των επενδύσεων στον επιχειρηματικό τομέα έρχονται σε έντονη αντίθεση με τις επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας στο διεθνές εμπόριο. Το ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών παραμένει ελλειμματικό σε επίπεδα που υπερβαίνουν το -7% του ΑΕΠ για περίοδο που υπερβαίνει την δεκαετία (Διάγραμμα 26).

Ακόμη χειρότερη είναι η εξέλιξη του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών που παρουσιάζει σοβαρή επιδείνωση (Διάγραμμα 28). Ωστόσο, εάν αφαιρεθεί η επίδραση των παραγόντων κυκλικής φύσης (δηλαδή η επίδραση της διαφορετικής αύξησης της ζήτησης στην Ελλάδα και στις χώρες με τις οποίες ανταλλάσσει αγαθά και υπηρεσίες) και ορισμένων έκτακτων παραγόντων (όπως η αγορά πλοίων, η οποία διευρύνει το έλλειμμα πλην όμως ενισχύει τις εξαγωγικές δυνατότητες της ελληνικής οικονομίας), το έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών εκτιμάται ότι είναι της τάξης του 6%. Η ζήτηση στην Ελλάδα αυξάνεται ταχύτερα από όσο στις ανταγωνίστριες χώρες επί σειρά ετών, και εξ αυτού του γεγονότος είναι αναμενόμενο οι εισαγωγές της να είναι αυξημένες έναντι των εξαγωγών της. Μολονότι το «διαρθρωτικό» έλλειμμα στο

ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών της Ελλάδας (περίπου 6%) δεν είναι μικρό, δεν έχει ωστόσο τις δραματικές διαστάσεις που παρουσιάζει το έλλειμμα στο ισοζύγιο πριν να διορθωθεί για τις διαφορετικές θέσεις που έχουν οι χώρες στον οικονομικό κύκλο.

Διάγραμμα 27

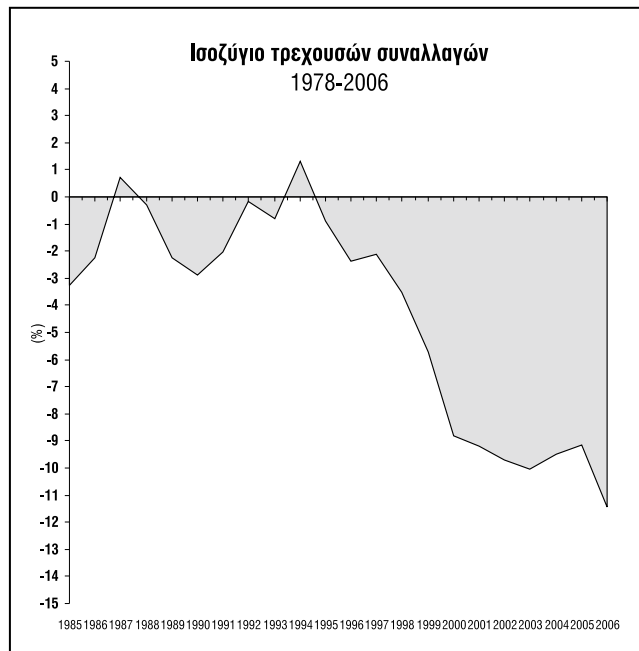

Πηγή: European Economy Statistical Annex Spring 2007.

Δυσμενή εικόνα παρουσιάζει και ο δείκτης εξαγωγικής επίδοσης της Ελλάδας (που συγκρίνει τις ελληνικές εξαγωγές σε σχέση με την μεγέθυνση των αγορών αγαθών και υπηρεσιών για τις οποίες προορίζονται οι ελληνικές εξαγωγές). Ο συγκεκριμένος δείκτης παρουσίασε μείωση κατά την διετία 2005-2006. Αυτό σημαίνει ότι οι ελληνικές εξαγωγές αυξήθηκαν λιγότερο από όσο θα δικαιολογούσε η μεγέθυνση των αγορών στις χώρες-πελάτες της Ελλάδας. Έτσι, η αύξηση του όγκου των ελληνικών εξαγωγών κατά την διετία 2005-2006 (σημαντική αύξηση που δημιουργεί ευφορία σε πολλούς παρατηρητές της οικονομίας) δεν μπορεί να αποδοθεί σε αύξηση της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων, αλλά στην μεγέθυνση των αγορών προορισμού των εξαγωγών της Ελλάδας.

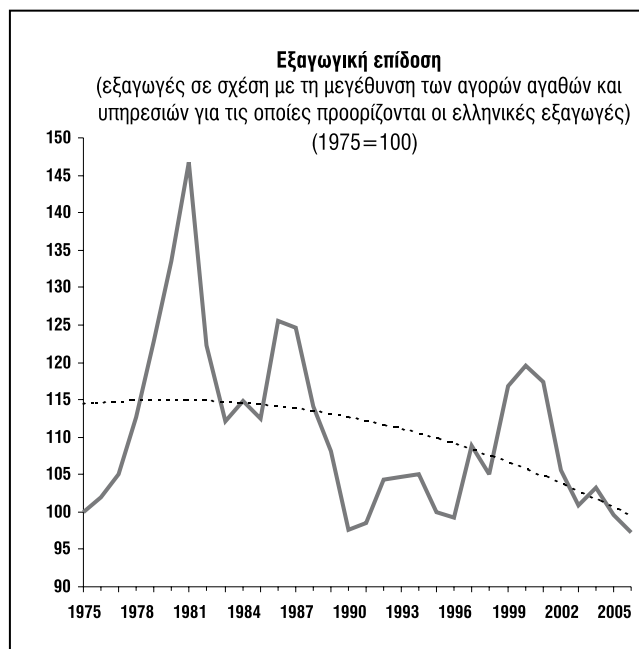
Οι εξελίξεις στις εξωτερικές συναλλαγές της Ελλάδας παρουσιάζουν μια μάλλον δυσμενή εικόνα, πλην όμως, δεν λείπουν και κάποια ενθαρρυντικά στοιχεία, όπως το γεγονός ότι η Ελλάδα φαίνεται να ωφελείται ουσιαστικά από την ανάπτυξη του εμπορίου με την Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, και ότι οι ελληνικές άμεσες επενδύσεις είναι σχετικά υψηλές στην Ανατολική Ευρώπη και στα Βαλκάνια.

Διάγραμμα 28

Πηγή: European Economy Statistical Annex Spring 2007.

Διάγραμμα 29

Πηγή: AMECO Database, European Commission.

2.2. Οι δημοσιονομικές εξελίξεις

Στο διάγραμμα 30 φαίνεται ότι χάρη στην ασκούμενη από το 2005 πολιτική συρρίκνωσης του δημοσίου ελλείμματος αντιστράφηκε η πορεία διεύρυνσής του που είχε ως σημείο εκκίνησης το έτος 2000. Ως αποτέλεσμα, η εξέλιξη του δημοσίου ελλείμματος σε πιο μακροχρόνια βάση, από το 1988 μέχρι σήμερα, διαιρείται σε τρεις περιόδους: Στην πρώτη περίοδο περιστολής του δημοσίου ελλείμματος, από τα πρώτα έτη της δεκαετίας του 1990 μέχρι το 1999, το έλλειμμα ως ποσοστό του ΑΕΠ μειώθηκε από το επίπεδο -13% στο -3,5%. Κατά την αμέσως επόμενη περίοδο, την πενταετία 2000-2004, το έλλειμμα, είτε σε απόλυτες τιμές είτε ως ποσοστό του ΑΕΠ παρουσίασε αύξηση μέχρι τα υψηλά επίπεδα που καταγράφηκαν με την δημοσιονομική απογραφή του 2005 (περίπου -6,5%), που καθόρισε εκ νέου τον τρόπο υπολογισμού του ελλείμματος έτσι ώστε να εμφανίζεται σημαντικά αυξημένο έναντι του παλαιού υπολογισμού. Από το 2005 εισήλθαμε στην τρίτη περίοδο, κατά την οποία το δημόσιο έλλειμμα μειώνεται εκ νέου με ταχείς ρυθμούς, έτσι ώστε στο τέλος του τρέχοντος έτους να ανέρχεται σε -2,5% σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Εάν όντως επιτευχθεί ο στόχος αυτός, τότε το δημόσιο έλλειμμα θα έχει καταστεί σαφώς κατώτερο του συμβατικού ορίου του -3% και θα κινείται πλέον προς το επίπεδο του 0% ώστε να μπορεί να ανέρχεται στο όριο -3% σε περιόδους ύφεσης.

Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 31, η βελτίωση του δημοσίου ελλείμματος σχετίζεται τόσο με την εξέλιξη των εσόδων όσο και των δαπανών του δημοσίου. Οι μεν δαπάνες ακολούθησαν ανοδική τάση από το 1999 μέχρι και το 2004, τα δε έσοδα του δημοσίου, ενώ αρχικά αυξήθηκαν, ακολούθησαν πτωτική τάση από το 2001 μέχρι και το 2005. Η επιδείνωση της περιόδου 2000-2004 οφείλεται πρωτίστως στην μείωση των εσόδων και δευτερευόντως στην αύξηση των δαπανών. Η διόρθωση του 2005 πραγματοποιήθηκε αποκλειστικά με την θεαματική περιστολή των δαπανών καθώς τα έσοδα μειώθηκαν περαιτέρω. Στη συνέχεια όμως, η βελτίωση στο ισοζύγιο της διετίας 2006-2007 επήλθε από την αύξηση των εσόδων και δευτερευόντως από την περαιτέρω περιστολή των δαπανών.

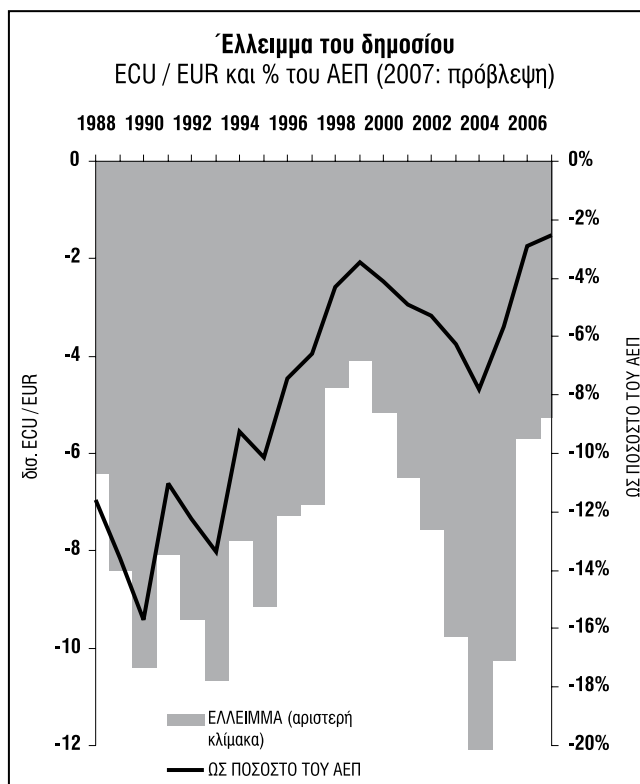
Ένα σημαντικό μέρος των δαπανών του δημοσίου είναι οι πληρωμές των τόκων. Εντούτοις, η ανοδική τάση των δαπανών 1999-2004 δεν θα πρέπει να αποδοθεί στους τόκους αφού ως ποσοστό του ΑΕΠ ακολουθούν πτωτική πορεία και κατά το 2005-2006 βρίσκονταν στο επίπεδο 5,0% έναντι 5,5% κατά την διετία 2003-2004 (Διάγραμμα 32). Για το 2007, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προβλέπει περαιτέρω σημαντική μείωση των τόκων στο 4,5% του ΑΕΠ.

Η μακροχρόνια εξέλιξη του ελλείμματος σχετίζεται με τα πρωτογενή πλεονάσματα του δημοσίου (Διάγραμμα 33). Στην διάρκεια της δεκαετίας του 1980 τα πρωτογενή ελλείμματα διατηρήθηκαν σε υψηλά επίπεδα. Από το 1990, όμως, άρχισε πορεία

μείωσης των ελλειμμάτων που οδήγησε από το 1994 στην δημιουργία πρωτογενών πλεονασμάτων. Τα πλεονάσματα αυτά ήταν αυξανόμενα και προσέγγισαν το ανώτατο σημείο τους (+5% του ΑΕΠ) το 1998-1999. Στην συνέχεια, ωστόσο, υπήρξε σταδιακή μείωση που κατέληξε σε μικρό έλλειμμα (-0,3%) κατά το 2003 και σε έλλειμμα -2,5% κατά το 2004. Η πορεία αυτή του πρωτογενούς ισοζυγίου κατά το 1999-2004 ευθυνόταν για την πορεία του συνολικού δημοσίου ελλείμματος, αφού οι τόκοι ως ποσοστό του ΑΕΠ παρουσίαζαν μείωση. Από το 2005 ωστόσο άρχισε βελτίωση η οποία οδήγησε το πρωτογενές ισοζύγιο σε πλεόνασμα 2,0% του ΑΕΠ το 2006. Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το πλεόνασμα αυτό πρόκειται να διατηρηθεί και κατά το 2007.

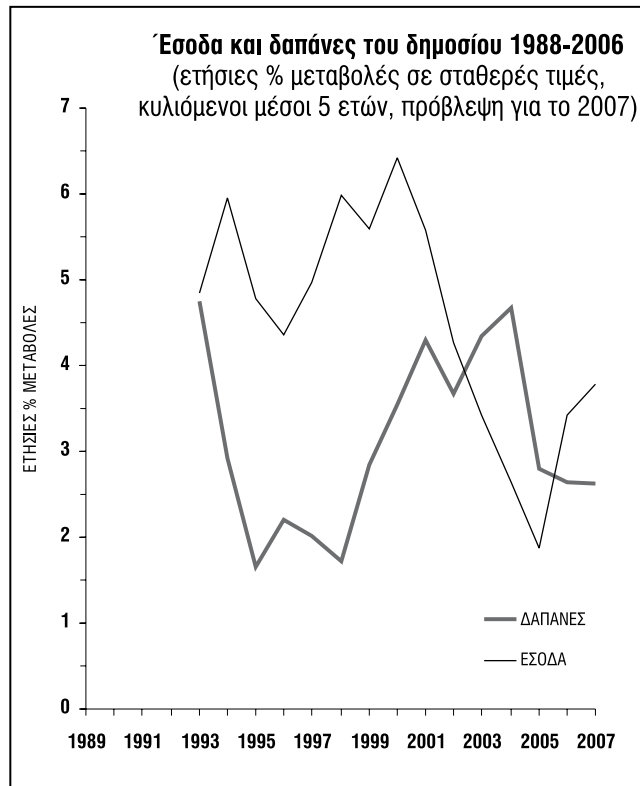
Με δεδομένη την υποχρέωση του μηδενικού δημοσίου ελλείμματος, πρέπει το πρωτογενές πλεόνασμα να ισούται ή να υπερβαίνει τους καταβαλλόμενους τόκους από το δημόσιο στους πιστωτές του. Το πρωτογενές πλεόνασμα στην περίπτωση της Ελλάδας, υπό αυτές τις συνθήκες, πρέπει να υπερβαίνει το 5% του ΑΕΠ (έναντι 2% σήμερα) ώστε να μεταβιβάζεται, μέσω της πληρωμής των τόκων, στην σφαίρα του χρηματιστικού κεφαλαίου.

Διάγραμμα 30

Πηγή: AMECO Database.

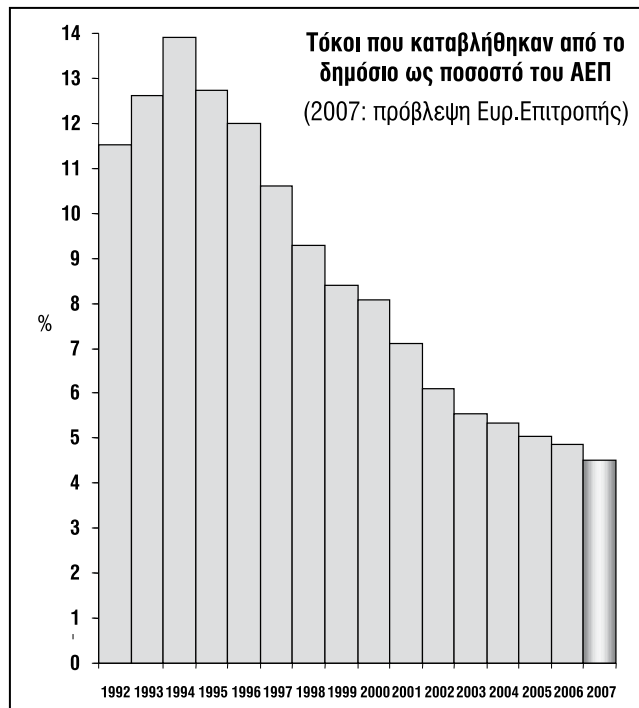
Διάγραμμα 31

Πηγή: AMECO Database.

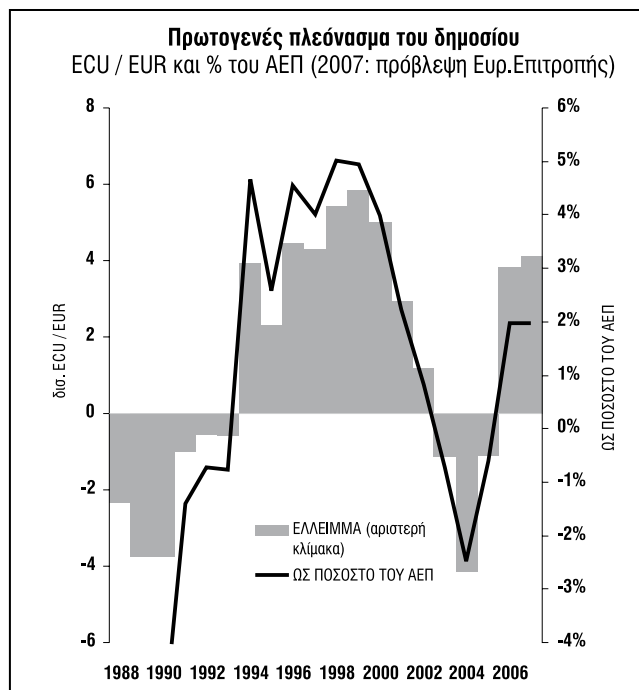
Παράλληλα η ανάλυση της πραγματικής **φορολογικής επιβάρυνσης** στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Πίνακας 1) καταλήγει στην διαπίστωση ότι στην Ελλάδα παρατηρείται ουσιαστική στασιμότητα στην έμμεση φορολογία (17% του ΑΕΠ το 2005), ενώ αντίθετα είναι αυξημένη η συνεισφορά των φόρων επί της εργασίας (από 34,1% του ΑΕΠ το 1995 σε 38% του ΑΕΠ το 2005) και οι φόροι επί των κεφαλαίων αυξήθηκαν από 11,8% του ΑΕΠ το 1995 σε 15,4% του ΑΕΠ το 2004 (τελευταίο έτος για το οποίο υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία). Οι εξελίξεις αυτές στην φορολογική επιβάρυνση των Ελλήνων φορολογούμενων (5.507.897 το οικονομικό έτος 2005) αναδεικνύουν το εύρος και το βάθος της φορολογικής ανισότητας σε βάρος των μισθωτών και των συνταξιούχων.

Διάγραμμα 32

Πηγή: AMECO Database.

Διάγραμμα 33

Πηγή: AMECO Database.

Πίνακας 1: Φορολογικά έσοδα και πραγματική επιβάρυνση ανά τύπο οικονομικής δραστηριότητας

	Φορολογικά έσοδα % ΑΕΠ			Πραγματικός συντελεστής											
				Κατανάλωση			Εργασία			Κεφάλαιο					
	1995	2004	2005	1995	2004	2005	1995	2004	2005	1995	2004	2005			
E.E.-27	39,7	39,2	39,6	21,5	21,6	22,1	35,8	35,1	35,2	24,2	25,3	27,3			
Ευρώ 13	39,9	39,6	39,9	20,9	21,6	21,8	36,0	36,2	36,8	23,4	28,4	30,4			
Βέλγιο	43,8	45,0	45,5	20,6	22,0	22,2	43,8	43,0	42,8	25,3	33,9	34,5			
Βουλγαρία	:	35,3	35,9	:	23,7	24,6	:	36,3	34,2	:	:	:			
Τσεχία	36,2	36,8	36,3	22,1	22,0	22,1	40,5	41,7	41,3	26,4	25,4	23,2			
Δανία	48,8	49,3	50,3	30,5	33,3	33,7	40,1	37,4	37,3	30,0	46,2	46,5			
Γερμανία	39,8	38,3	38,3	18,8	18,2	18,1	39,4	39,1	38,7	22,4	21,9	23,3			
Εσθονία	37,9	31,4	30,9	20,6	20,5	23,8	39,2	35,2	33,1	24,7	8,9	8,1			
Ιρλανδία	33,1	30,5	30,8	24,9	26,5	27,2	29,7	26,1	25,6	25,9	39,1	41,4			
ΕΛΛΑΔΑ	32,6	34,3	34,4	17,6	17,6	17,0	34,1	37,9	38,0	11,8	15,4	:			
Ισπανία	32,7	34,5	35,6	14,6	16,1	16,3	28,9	29,3	30,1	20,3	33,5	36,0			
Γαλλία	42,7	43,1	44,0	17,4	20,2	20,2	41,2	41,4	42,1	31,2	36,9	38,9			
Ιταλία	40,1	40,7	40,6	21,5	16,9	16,9	37,8	43,1	43,1	25,9	29,5	29,0			
Κύπρος	26,7	33,5	35,6	12,1	19,4	19,3	23,1	22,8	24,6	:	:	:			
Λετονία	33,2	28,5	29,4	19,3	18,5	20,4	39,2	36,7	36,2	:	7,8	:			
Λιθουανία	28,6	28,3	28,9	17,7	16,0	16,5	34,5	36,0	35,9	15,1	10,8	11,4			
Λουξεμβούργο	37,1	37,9	38,2	21,1	24,7	24,3	29,3	29,0	29,5	:	:	:			
Ουγγαρία	41,6	38,6	38,5	30,9	27,7	26,5	42,6	39,9	40,5	:	:	:			
Μάλτα	27,3	34,2	35,3	15,4	17,4	19,2	19,0	21,4	22,1	:	:	:			
Ολλανδία	40,2	37,7	38,2	23,2	24,9	25,4	34,4	30,6	30,7	21,2	22,1	21,2			
Αυστρία	41,3	42,8	42,0	20,3	21,5	21,3	38,7	40,9	40,9	25,6	25,5	23,1			
Πολωνία	37,1	32,6	34,2	21,3	18,7	19,8	35,9	34,7	35,5	21,5	20,7	22,2			
Πορτογαλία	31,9	34,2	35,3	19,1	20,0	:	28,1	29,5	:	18,8	:	:			
Ρουμανία	:	27,3	28,0	:	16,8	18,5	:	28,1	26,7	:	:	:			
Σλοβενία	40,2	39,6	40,8	25,1	24,8	24,5	38,9	38,1	38,5	:	:	:			
Σλοβακία	39,6	29,7	29,3	27,1	21,5	21,9	39,5	35,7	33,7	33,5	16,0	14,4			
Φινλανδία	45,7	43,4	43,9	27,6	27,7	27,6	44,3	42,0	42,0	28,5	26,1	26,7			
Σουηδία	49,0	50,5	51,3	27,9	27,6	28,1	48,4	46,4	46,4	17,5	:	:			
Βρετανία	35,6	35,9	37,0	20,1	19,1	18,7	25,8	24,9	25,5	33,3	35,3	37,6			

Πηγή: Eurostat, news release 89/2007- 26 June 2007.

ΜΕΡΟΣ 3

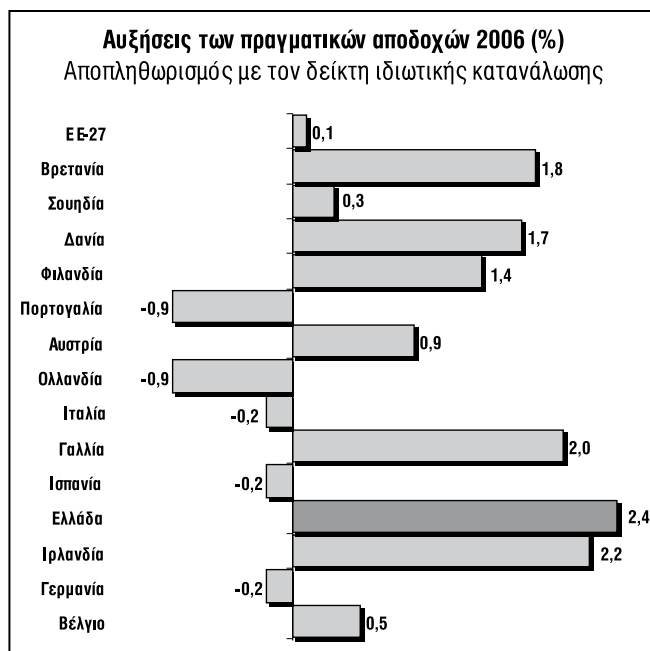
Οι μισθοί στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Οι μισθοί στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση

3.1. Οι μεταβολές των μισθών και του κόστους εργασίας το 2006

Σύμφωνα με τα στοιχεία των εαρινών προβλέψεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2007), οι ακαθάριστες πραγματικές αποδοχές⁴ για το σύνολο της οικονομίας, στις 27 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, παρέμειναν ουσιαστικά στάσιμες (πιο συγκεκριμένα παρουσίασαν οριακή αύξηση σε σχέση με το 2005 κατά 0,1%). **Οι αυξήσεις ανήλθαν σε 2,4% στην Ελλάδα, και όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 34 στην κατάταξη των χωρών με βάση τις αυξήσεις των πραγματικών αποδοχών, κατά το παρελθόν έτος, η Ελλάδα κατέλαβε την πρώτη θέση.** Αξιοσημείωτο είναι ότι κατά το 2006, σε μια σειρά χωρών (Πορτογαλία, Ολλανδία, Ιταλία, Ισπανία και Γερμανία), υπήρξε καθαρή μείωση της αγοραστικής δύναμης των αποδοχών (από 0,2% έως 0,9%).

Διάγραμμα 34

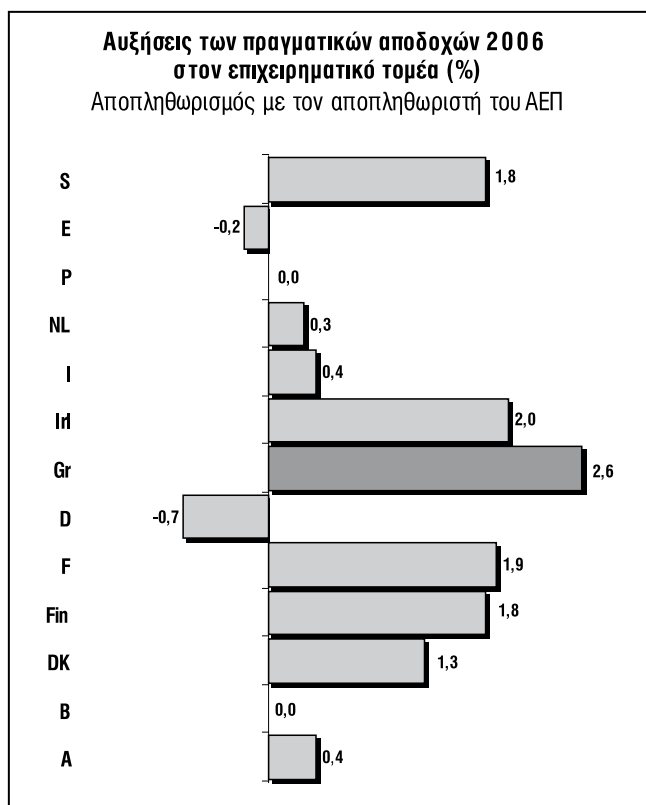
Πηγή: Spring 2007 Economic Forecasts/ec.

4. Πρόκειται για τις μικτές αποδοχές των μισθωτών. Ο αποπληθωρισμός έχει γίνει με τον αποπληθωριστή της ιδιωτικής κατανάλωσης, έτσι ώστε οι αυξήσεις να αντανακλούν μεταβολές της αγοραστικής δύναμης του μισθού.

Με βάση τα στοιχεία του ΟΟΣΑ για τον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας, η αύξηση των πραγματικών αποδοχών στην Ελλάδα, κατά το παρελθόν έτος, ανήλθε σε 2,6%. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 35, η εν λόγω αύξηση ήταν η υψηλότερη μεταξύ των «παλαιών» χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15. Πριν από αυτή την αύξηση του 2006 στην Ελλάδα είχε προηγηθεί μια σχεδόν ισόποση αύξηση το 2005 (+2,4%) (Διάγραμμα 36). Έτσι, η σωρευτική αύξηση των πραγματικών αποδοχών στον επιχειρηματικό τομέα της Ελλάδας για την διετία 2005-2006 ανήλθε σε περίπου 5%.

Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, οι αυξήσεις των πραγματικών μισθών (ως αγοραστική δύναμη) για το 2007 θα ανέλθουν σε 2,2% στην Ελλάδα έναντι 0,8% στο σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 27. Η αντίστοιχη πρόβλεψη του ΟΟΣΑ για τον επιχειρηματικό τομέα της Ελλάδας ανέρχεται σε +2,8%.

Διάγραμμα 35

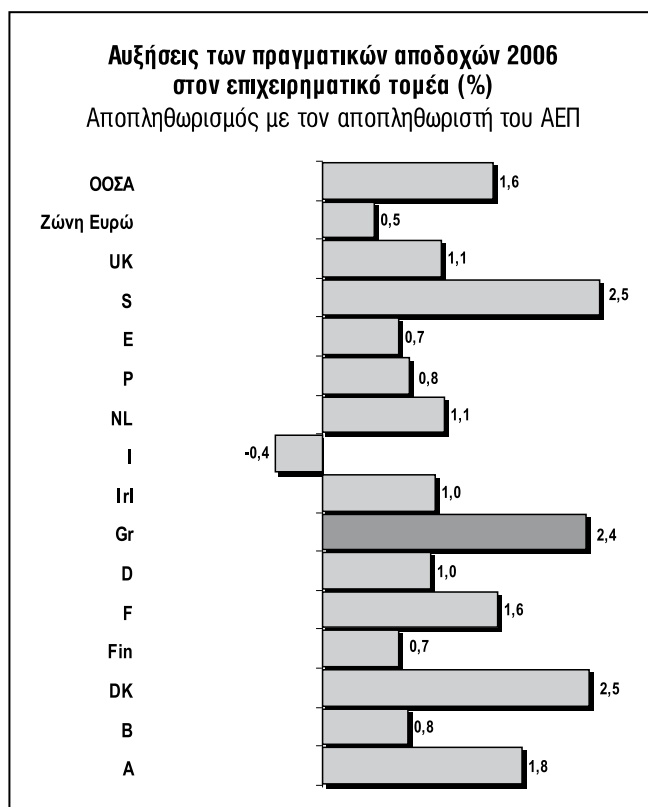
Πηγή: OECD Economic Outlook Database.

Σε πιο μακροχρόνια βάση, κατά την δεκαετία 1997-2006, οι αυξήσεις των πραγματικών μισθών στον επιχειρηματικό τομέα της Ελλάδας ήταν υψηλές (+2,4% ετησίως).

Η μόνη χώρα της «παλαιάς» Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15 στην οποία παρατηρήθηκαν μεγαλύτερες αυξήσεις ήταν η Βρετανία (+2,8%). Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι κατά την συγκεκριμένη περίοδο υπήρξε σχεδόν στασιμότητα ή μείωση της αγοραστικής δύναμης των μέσων αποδοχών στην Ιταλία, την Γερμανία και την Ισπανία.

Οι ετήσιες διαφορές στις μισθολογικές αυξήσεις μεταφράζονται σε μεγάλες διαφορές για το σύνολο της περιόδου 1997-2006 αθροιστικά: ο μέσος ακαθάριστος μισθός στον επιχειρηματικό τομέα αυξήθηκε, στην διάρκεια της συγκεκριμένης περιόδου, κατά 27% περίπου στην Ελλάδα, 32% στη Βρετανία, 20% στην Ιρλανδία, ενώ στην άλλη άκρη της κατάταξης μειώθηκε κατά 2% περίπου στη Γερμανία και 1% στην Ισπανία.

Διάγραμμα 36

Πηγή: OECD Economic Outlook Database.

Οι αυξήσεις των πραγματικών αμοιβών **υπολογισμένες με τον δείκτη της ιδιωτικής κατανάλωσης**, ενδιαφέρουν τους μισθωτούς διότι εκφράζουν τις μεταβολές της αγοραστικής δύναμης του μισθού. Από την πλευρά των επιχειρήσεων, για τις οποίες οι μισθοί αποτελούν δαπάνη, ενδιαφέρον έχουν οι πραγματικοί μισθοί **υπολογισμένοι**

με τον αποπληθωριστή του ΑΕΠ και διορθωμένοι με τις μεταβολές της παραγωγικότητας της εργασίας. Προκύπτει έτσι ένας δείκτης του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε πραγματικούς όρους. Το μέγεθος αυτό προκύπτει από την σύγκριση του πραγματικού μισθού με την παραγωγικότητα της εργασίας: όσο μεγαλύτερος είναι ο πραγματικός μισθός, τόσο μεγαλύτερο είναι το πραγματικό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, και όσο μεγαλύτερη είναι η παραγωγικότητα, τόσο μικρότερο είναι το πραγματικό μοναδιαίο κόστος εργασίας. Όταν αυξάνεται το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε πραγματικούς όρους, μειώνονται τα περιθώρια κέρδους - και αντίστροφα.

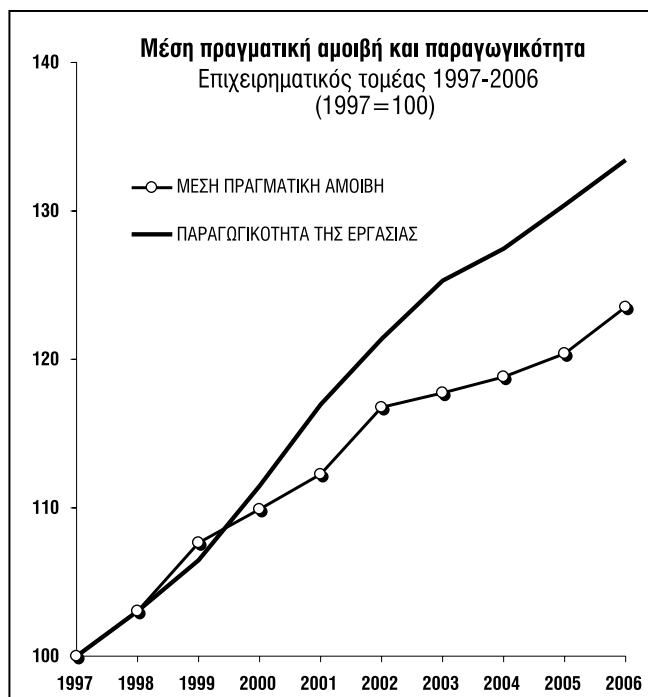
Η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 27 το 2006 αυξήθηκε κατά 1,4%, ενώ στην Ελλάδα κατά 2,7%. Σύμφωνα με την πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, στην Ελλάδα η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας θα περιορισθεί, και πάλι στο 2,2%, δηλαδή στα χαμηλότερα επίπεδα του 2004-2005. Παρόμοια επίδοση προβλέπει ο ΟΟΣΑ για τον επιχειρηματικό τομέα.

Η επίδοση της ελληνικής οικονομίας σε ότι αφορά τις αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας κατά τη δεκαετία 1997-2006 είχε μεγάλη επίπτωση στο κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, έτσι ώστε οι αυξήσεις των πραγματικών μισθών στην Ελλάδα, που ήταν από τις υψηλότερες στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 15, να μετατρέπονται σε μειώσεις του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, σε πραγματικούς όρους (μειώσεις που ήταν από τις μεγαλύτερες μεταξύ των χωρών μελών). Ενώ, δηλαδή, στην Ελλάδα είχαμε σημαντικές αυξήσεις των πραγματικών μισθών, είχαμε ταυτόχρονα και μείωση στο κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, σε πραγματικούς όρους, χάρη στην αύξηση της παραγωγικότητας. Έτσι, με βάση 100 για το έτος 2000, ο δείκτης του πραγματικού μοναδιαίου κόστους εργασίας (Real Unit Labour Cost) που δημοσιεύεται από τον ΟΟΣΑ για τον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας βρισκόταν το 2006 στο 93,8. Ο δείκτης ήταν ο χαμηλότερος μεταξύ των 15 «παλαιών» χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με εξαίρεση την Γερμανία (στην οποία ανερχόταν σε 91,5). **Κατά το 2006**, η αύξηση της παραγωγικότητας κατά 2,7%, στο σύνολο της οικονομίας, σε συνδυασμό με την αύξηση κατά 2,4% στις μέσες πραγματικές αμοιβές οδήγησε σε μείωση κατά 0,3% το πραγματικό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος (στοιχεία Ευρωπαϊκής Επιτροπής, εαρινές προβλέψεις). Στον επιχειρηματικό τομέα, ωστόσο, υπήρξε οριακή αύξηση του πραγματικού κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος κατά 0,25%.

Το σωρευτικό αποτέλεσμα των μεταβολών στις πραγματικές αποδοχές στον επιχειρηματικό τομέα της ελληνικής οικονομίας, φαίνεται στο Διάγραμμα 37. Κατά το 1997-2002, υπήρξε αξιόλογη αύξηση των πραγματικών αμοιβών, η οποία συνεχίστηκε και κατά τα επόμενα έτη πλην όμως με μειωμένους ρυθμούς. Επιπλέον, από το 2000 μέχρι σήμερα, η μέση πραγματική αμοιβή αυξάνεται βραδύτερα από την

μέση παραγωγικότητα της εργασίας. Αυτό αφήνει συστηματικά τα περιθώρια στις επιχειρήσεις να ωφεληθούν από την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας για να μειώσουν το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος (σε πραγματικούς όρους), διότι οι εκατοστιαίες αυξήσεις των πραγματικών μισθών είναι μικρότερες από τις αντίστοιχες αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας. Αυτή η εξέλιξη έχει ως αποτέλεσμα την συνεχή μείωση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε πραγματικούς όρους ή, με άλλα λόγια, την συνεχή αύξηση των περιθωρίων κέρδους των επιχειρήσεων.

Διάγραμμα 37

Επεξεργασία Στοιχείων: OECD Economic Outlook Database.

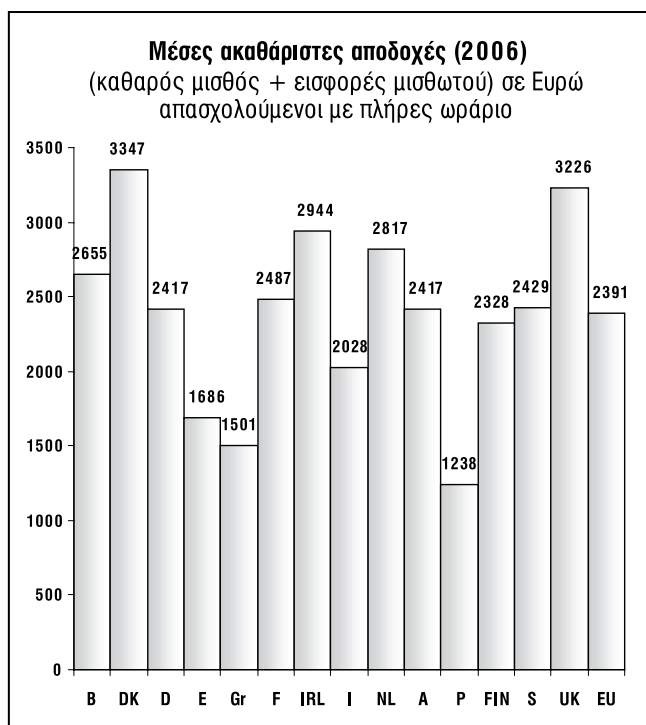
3.2. Συγκριτική ανάλυση του επιπέδου των αμοιβών στις χώρες της ΕΕ-15

Από την επεξεργασία των στοιχείων της βάσης δεδομένων Ameco της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, προκύπτει ότι για το έτος 2006, στην κατάταξη των ακαθάριστων μισθών⁵ σε Ευρώ (καθαρός μισθός και εισφορές μισθωτού), η Ελλάδα διατηρεί, όπως και

5. Οι υπολογισμοί αναφέρονται σε απασχολούμενους με πλήρες ωράριο εργασίας, ώστε ο διαφορετικός βαθμός ανάπτυξης της μερικής απασχόλησης στις 15 χώρες να μην στρεβλώνει τις διεθνείς συγκρίσεις.

επί σειρά προηγούμενων ετών, την προτελευταία θέση. **Οι μέσες μηνιαίες αποδοχές το 2006** ανέρχονταν στην Ελλάδα σε 1501 Ευρώ για τους απασχολούμενους με πλήρες ωράριο (Διάγραμμα 38) έναντι 2391 κατά μέσο όρο στις άλλες «παλαιές» χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15. Το αντίστοιχο μέγεθος στην Πορτογαλία ανερχόταν σε 1238 Ευρώ. Στο Διάγραμμα 39, φαίνονται οι ίδιες αμοιβές προσαυξημένες κατά τις εργοδοτικές εισφορές, έτσι ώστε το συνολικό ύψος της κάθε στήλης να αντιστοιχεί στο μηνιαίο κόστος εργασίας σε Ευρώ. Το κόστος αυτό ανέρχεται σε 2942 Ευρώ στην ΕΕ-15 κατά μέσο όρο, σε 1856 Ευρώ στην Ελλάδα (ήτοι περίπου στα 2/3 του μέσου όρου της ΕΕ-15) και σε 1487 Ευρώ στην Πορτογαλία.

Διάγραμμα 38

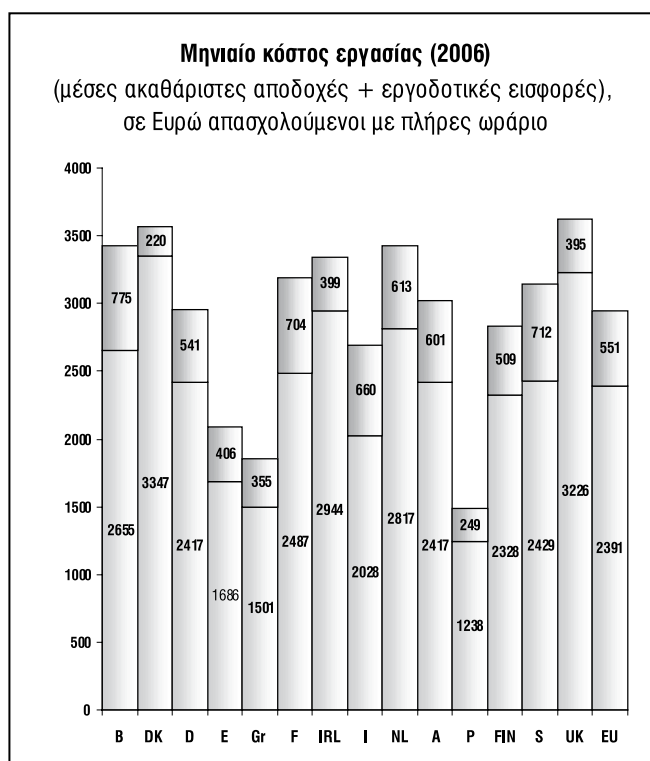

Πηγή: European Economy Statistical Annex Spring 2007.

Η σύγκριση των αποδοχών, ως εισόδημα, οφείλει να λαμβάνει υπόψη της και το διαφορετικό ύψος των τιμών των αγαθών και υπηρεσιών στις 15 χώρες μέλη. Στο Διάγραμμα 40, φαίνονται τα αποτελέσματα του υπολογισμού του μέσου ακαθάριστου μισθού στις δεκαπέντε χώρες μέλη σε Ισοτιμίες Αγοραστικής Δύναμης, έτσι ώστε οι μισθοί να είναι συγκρίσιμοι μεταξύ τους ως προς την αγοραστική τους δύναμη. Προκύπτει ότι **η αγοραστική δύναμη του μέσου ακαθάριστου μισθού στην Ελλάδα, κατά το 2006, ανερχόταν στο 72% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15.**

Η αντίστοιχη αγοραστική δύναμη στην Πορτογαλία ήταν 60% ενώ το επίπεδο της Ισπανίας ήταν κατά τι ανώτερο (77%).

Διάγραμμα 39

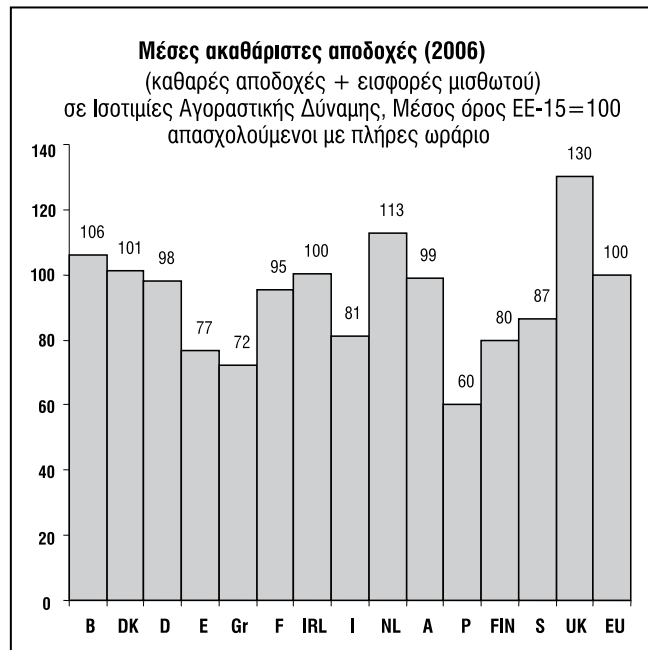

Πηγή: Annual Macroeconomic Database EC.

Το μηνιαίο κόστος εργασίας (ακαθάριστος μισθός + εργοδοτικές εισφορές, (Διάγραμμα 39) αποτελεί την βάση του υπολογισμού του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος. Στον υπολογισμό αυτό υπεισέρχεται ωστόσο και η παραγωγικότητα της εργασίας. Από την σύγκριση της παραγωγικότητας της εργασίας στις χώρες της ΕΕ-15 (Διάγραμμα 41) προκύπτει ότι η Ελλάδα υστερεί έναντι των άλλων χωρών μελών πλην της Πορτογαλίας. Η διαφορά που παρατηρείται όμως είναι μικρότερη από τις διαφορές των μισθών. Ενώ δηλαδή το μηνιαίο κόστος εργασίας στην Ελλάδα ανέρχεται στο 72% του μέσου αντίστοιχου κόστους στην ΕΕ-15 (σε μονάδες αγοραστικής δύναμης), η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα ανέρχεται σε 77% του μέσου ευρωπαϊκού όρου. Όταν ο υπολογισμός της παραγωγικότητας της εργασίας γίνεται ανά απασχολούμενο, ανεξαρτήτως του αριθμού ωρών εργασίας που πραγματοποιεί κατά μέσον όρο ένας εργαζόμενος, η αντίστοιχη επίδοση της Ελλάδας υπερβαίνει το 90% του μέσου όρου των 15 πιο προηγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής

κής Ένωσης. Ωστόσο, ορθότερος είναι ο υπολογισμός της παραγωγικότητας της εργασίας που παρουσιάζουμε παραπάνω, και ο οποίος βασίζεται στον ισοδύναμο αριθμό απασχολούμενων με πλήρες ωράριο (full-time equivalent employment).

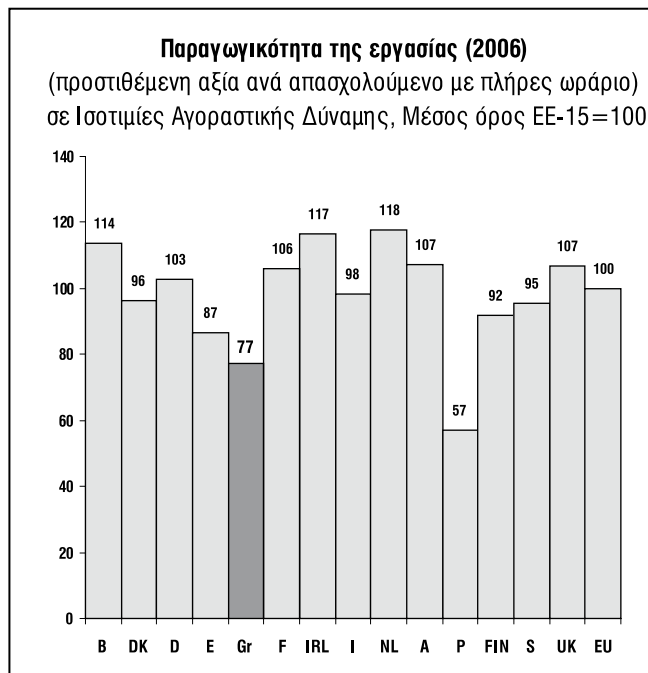
Διάγραμμα 40

Πηγή: European Economy Statistical Annex Spring 2007.

Προκύπτει, έτσι, εξαιτίας των διαφορών στην παραγωγικότητα της εργασίας, ότι η απόσταση που χωρίζει το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στην Ελλάδα από τις άλλες χώρες είναι σημαντική και ανέρχεται σε 21% (με βάση 100 για τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15, ο δείκτης ανέρχεται σε 81 για την Ελλάδα) (Διάγραμμα 42). Αξίζει να σημειωθεί ότι **το μοναδιαίο κόστος εργασίας στην Ελλάδα** έχει καταστεί, κατά τα τελευταία έτη, το χαμηλότερο στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 15 «παλαιών» χωρών, και μάλιστα σημαντικά μικρότερο από ό,τι στην Πορτογαλία. Η εξέλιξη αυτή σχετίζεται με τις μεγάλες αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα κατά το 1996-2003 και τη διατήρησή τους στη ζώνη 1,7%-2,2% κατά την τριετία 2004-2006. Παρά το γεγονός ότι οι αυξήσεις στις αποδοχές των μισθωτών ήταν μηδενικές κατά την τελευταία πενταετία στην Πορτογαλία, ενώ αντίθετα ήταν από τις υψηλότερες στην Ελλάδα, η παραγωγικότητα της εργασίας στην μεν Ελλάδα αυξήθηκε κατά 14,8%, στην δε Πορτογαλία κατά 2,0%. **Αυτό επέτρεψε στην ελληνική οικονομία να καταβάλει κατά πολύ υψηλότερους μισθούς και να διατηρεί χαμηλότερο μοναδιαίο κόστος εργασίας.**

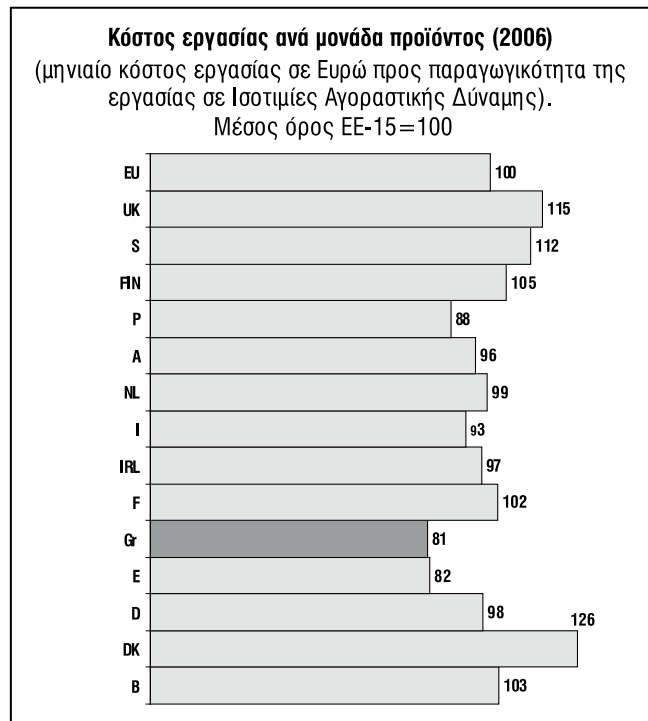
Διάγραμμα 41

Πηγή: European Economy Statistical Annex Spring 2007.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 42, το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στην Ελλάδα ανερχόταν το 2006 σε 81% του μέσου όρου των 15 πιο προηγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ στην Ισπανία ανερχόταν σε 82%. Η διαφορά μεταξύ των δύο χωρών συνίσταται στο γεγονός ότι πέτυχαν το χαμηλότερο μοναδιαίο κόστος μεταξύ των 15 «παλαιών» χωρών μελών της ΕΕ με διαφορετικό τρόπο: η μεν ελληνική οικονομία διαμέσου μεγάλων αυξήσεων της παραγωγικότητας της εργασίας, η δε ισπανική οικονομία διαμέσου της μείωσης της αγοραστικής δύναμης του μέσου μισθού επί μια ολόκληρη δεκαετία. Αυτές οι εξελίξεις έχουν μειώσει κατά πολύ την απόσταση που χωρίζει τον μέσο μισθό στην Ισπανία από τον αντίστοιχο στην Ελλάδα και την απόσταση που χωρίζει το μέσο επίπεδο παραγωγικότητας στις δύο χώρες. Εάν δε οι σημερινές τάσεις μεγέθυνσης των δύο οικονομιών συνεχισθούν επί μία πενταετία, η ελληνική οικονομία θα υπερτερεί της ισπανικής, τόσο σε ό,τι αφορά το επίπεδο της παραγωγικότητας όσο και της αγοραστικής δύναμης του μέσου πραγματικού μισθού.

Διάγραμμα 42

*Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων Annual Macroeconomic Database
Ευρωπαϊκής Επιτροπής.*

3.3. Μεταβολές του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος

Επί μία εικοσαετία επαναλαμβάνεται από τις συνδικαλιστικές οργανώσεις των εργοδοτών, τους φορείς της οικονομικής πολιτικής και τους οικονομολόγους των διεθνών οργανισμών, η άποψη σύμφωνα με την οποία **η μείωση της ανταγωνιστικότητας** της ελληνικής οικονομίας οφείλεται κατά κύριο λόγο ή αποκλειστικά στις υποτιθέμενες μεγάλες αυξήσεις του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος.

Το Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, από την αρχή της λειτουργίας του, υποστήριξε ότι η μειωμένη ανταγωνιστικότητα των προϊόντων που παράγονται στην Ελλάδα σχετίζεται κυρίως με την χαμηλή διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας, που αναφέρεται σε παράγοντες κρίσιμης σημασίας, όπως η ποιότητα των προϊόντων, η κλαδική διάρθρωση της βιομηχανίας, ο γεωγραφικός προσανατολισμός των εξαγωγών, η οργάνωση της παραγωγής (από την οποία εξαρτάται η παραγωγικότητα του κεφαλαίου), η ποιότητα της επαγγελματικής κατάρτισης κλπ. Δυστυχώς, η κατεύθυνση που δόθηκε από τους φορείς της οικονομικής πολιτικής και τις εργοδοτικές οργανώσεις και ακολουθήθηκε από τις περισσότερες επιχειρήσεις ήταν η μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας. Κρίνοντας, σήμερα,

εκ του αποτελέσματος, είμαστε σε θέση να διαπιστώσουμε ότι η κατεύθυνση αυτή ήταν λανθασμένη, διότι μετά από είκοσι έτη θεαματικής μείωσης του μεριδίου της εργασίας στο προϊόν (είτε πρόκειται για το σύνολο της οικονομίας, είτε για τον επιχειρηματικό τομέα) και ανόδου των δεικτών της κερδοφορίας (περιθώρια κέρδους, απόδοση κεφαλαίου), οι επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας στο διεθνές εμπόριο δεν παρουσιάζουν βελτίωση.

Αυτή η αποτυχία της εικοσαετούς πλέον προσπάθειας να βελτιωθεί η ανταγωνιστικότητα διαμέσου της μείωσης του μοναδιαίου κόστους εργασίας, θα έπρεπε να είχε οδηγήσει όσους υποστήριξαν αυτήν την προσπάθεια, σε αναθεώρηση των απόψεών τους. Διότι, η εμμονή των μέτρων επιδόσεων της ελληνικής οικονομίας στο διεθνές εμπόριο, παρά την θεαματική αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος των εργαζόμενων τάξεων και παρά την θεαματική άνοδο της κερδοφορίας καταδεικνύει ότι, πρώτον, υπάρχουν παράγοντες άλλοι, πέραν του κόστους εργασίας, που επηρεάζουν την ανταγωνιστικότητα, και δεύτερον, ότι η επίπτωση αυτών των παραγόντων επί της ανταγωνιστικότητας είναι σημαντικότερη από αυτήν του κόστους εργασίας.

Το INE χρησιμοποιεί τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η οποία υπολογίζει το μοναδιαίο κόστος εργασίας με τον διεθνώς αποδεκτό και καθιερωμένο τρόπο. Με βάση τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το μοναδιαίο κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στην Ελλάδα, για το σύνολο της οικονομίας, εκφρασμένο σε δολάρια και συγκρινόμενο με το αντίστοιχο μέγεθος των 35 άλλων αναπτυγμένων χωρών του πλανήτη (λαμβανομένης υπόψη της γεωγραφικής και της κλαδικής κατανομής του εξωτερικού εμπορίου της Ελλάδας με αυτές τις 35 χώρες) αυξήθηκε στην Ελλάδα, κατά την περίοδο 2000-2006, κατά 13,1%, έναντι 24,6% στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 25 και 14,9% στην ΕΕ των 15 «παλαιών» και πιο προηγμένων χωρών μελών (στοιχεία *European Economy*, European Commission, Economic and Financial Affairs).

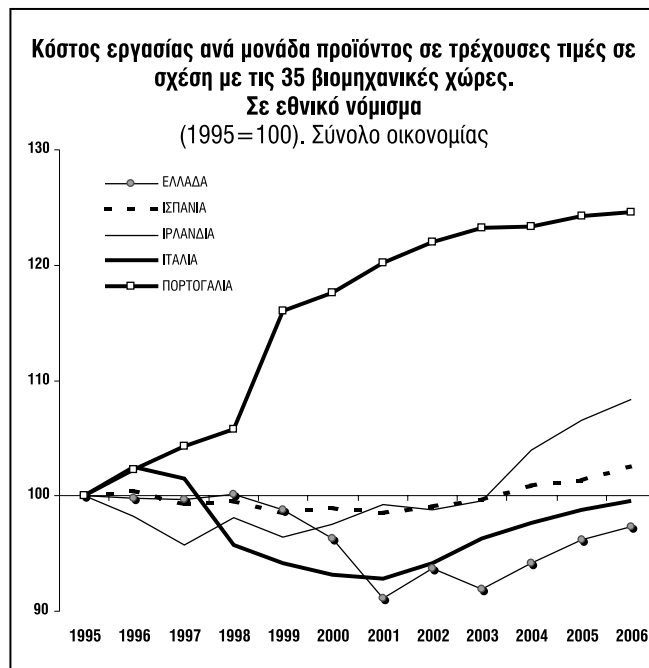
Σε σύγκριση με τις χώρες που συγκλίνουν με το επίπεδο ανάπτυξης των πιο αναπτυγμένων χωρών της Ευρώπης (την Ισπανία και την Πορτογαλία), **οι αυξήσεις του μοναδιαίου κόστους εργασίας** ως προς τις 35 βιομηχανικές χώρες, κατά το 2000-2006 ήταν παρόμοιες: 13,1% στην Ελλάδα, 12,0% στην Ισπανία και 14,0% στην Πορτογαλία.

Βέβαια, το γεγονός ότι οι αυξήσεις του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στην Ελλάδα ήταν εξίσου ή και περισσότερο σημαντικές με τις αντίστοιχες στην ΕΕ-15 και την ΕΕ-25, στην Πορτογαλία και στην Ισπανία και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, δεν αναιρεί το γεγονός ότι η αύξηση κατά 13,1% του σχετικού μοναδιαίου κόστους εργασίας στην Ελλάδα, σε κοινό νόμισμα, κατά το 2000-2006, ήταν σημαντική. Τίθεται στο σημείο αυτό το ερώτημα εάν για την αύξηση αυτή ευθύνονται οι εργαζόμενοι ή εάν πρόκειται για αύξηση που θα έπρεπε να αποδοθεί στις συναλλαγματικές ισοτιμίες.

Επειδή οι ανταγωνιστριες χώρες δεν έχουν όλες κοινό νόμισμα με την Ελλάδα, αλλά διατηρούν τα δικά τους εθνικά νομίσματα, εάν θέλουμε να συγκρίνουμε την *ανταγωνιστικότητα κόστους εργασίας* (δηλαδή την ανταγωνιστικότητα στο βαθμό που εξαρτάται από το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος) μεταξύ Ελλάδας και ανταγωνιστριών χωρών, τότε θα πρέπει να υπολογίσουμε το κόστος εργασίας στις διάφορες χώρες *στο ίδιο νόμισμα* (σε δολάρια ή σε ευρώ). Εάν όμως θέλουμε να συγκρίνουμε πόσο επέδρασαν στην ανταγωνιστικότητα κόστους *οι απαιτήσεις των μισθωτών*, επομένως οι αυξήσεις των μισθών (λαμβανομένης υπόψη και της παραγωγικότητας της εργασίας), τότε θα πρέπει να συγκρίνουμε το μοναδιαίο κόστος εργασίας *σε εθνικά νομίσματα* -αλλιώς υπάρχει ο κίνδυνος να αποδώσουμε στις αυξήσεις των μισθών, μεταβολές που οφείλονται στις συναλλαγματικές ισοτιμίες. Υπάρχει δηλαδή ο κίνδυνος να εμφανίζεται κάθε ανατίμηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας του ευρώ έναντι των νομισμάτων των εμπορικών εταίρων της Ελλάδας ως αποτέλεσμα των «παράλογων απαιτήσεων των εργαζομένων». Με βάση τέτοια λανθασμένα συμπεράσματα καλούνται οι εργαζόμενοι, επιδεικνύοντας αυτοσυγκράτηση, να αναλάβουν εκείνοι την αναπλήρωση της απώλειας ανταγωνιστικότητας που οφείλεται στην αύξηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας. Ωστόσο, το ρίσκο από τις δυσμενείς μεταβολές της συναλλαγματικής ισοτιμίας είναι ένα ρίσκο που πρέπει να αναλαμβάνουν οι επιχειρήσεις, όχι οι μισθωτοί, ακριβώς όπως αυτές ωφελούνται όταν οι μεταβολές της συναλλαγματικής ισοτιμίας είναι ευνοϊκές.

Επομένως, για να έχουμε την ορθή εκτίμηση της επίπτωσης των απαιτήσεων των εργαζομένων στην ανταγωνιστικότητα τιμής πρέπει να εξετάσουμε τον εθνικό δείκτη του μοναδιαίου κόστους εργασίας σε σχέση με τους αντίστοιχους δείκτες των 35 άλλων βιομηχανικών χωρών, *σε εθνικά νομίσματα*, λαμβανομένης υπόψη της γεωγραφικής και της κλαδικής κατανομής εκάστης χώρας στο εξωτερικό εμπόριο της Ελλάδας, έτσι ώστε στον δείκτη να μην περιλαμβάνεται η επίπτωση των μεταβολών των συναλλαγματικών ισοτιμιών. Τον συγκεκριμένο υπολογίζουν οι υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (βάση δεδομένων Ameco) και τα αποτελέσματα φαίνονται στο Διάγραμμα 43 για την Ελλάδα και για τις άλλες χώρες μέλη του ευρωπαϊκού νότου (και για την Ιρλανδία ως χώρα που συγκλίνει πραγματικά και ταυτοχρόνως αποτελεί υπόδειγμα).

Διάγραμμα 43

Πηγή: Ameco DGII EC.

Προκύπτει από το διάγραμμα αυτό ότι στη διάρκεια των ετών 2000-2006, το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στο σύνολο της ελληνικής οικονομίας, συγκρινόμενο με το αντίστοιχο μέγεθος στις 35 βιομηχανικές χώρες, **σε εθνικά νομίσματα**, παρέμεινε σχεδόν αμετάβλητο (ακριβέστερα αυξήθηκε κατά +0,9%). Αυτό σημαίνει ότι σχεδόν ολόκληρη η αύξηση του σταθμισμένου μοναδιαίου κόστους εργασίας **σε δολάρια** (13,1%) οφείλεται στις μεταβολές της ονομαστικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας (NEER) δηλαδή στην ανατίμηση του ευρώ, ενδεχομένως δε και σε αλλαγές στη σύνθεση του εξωτερικού εμπορίου της Ελλάδας.

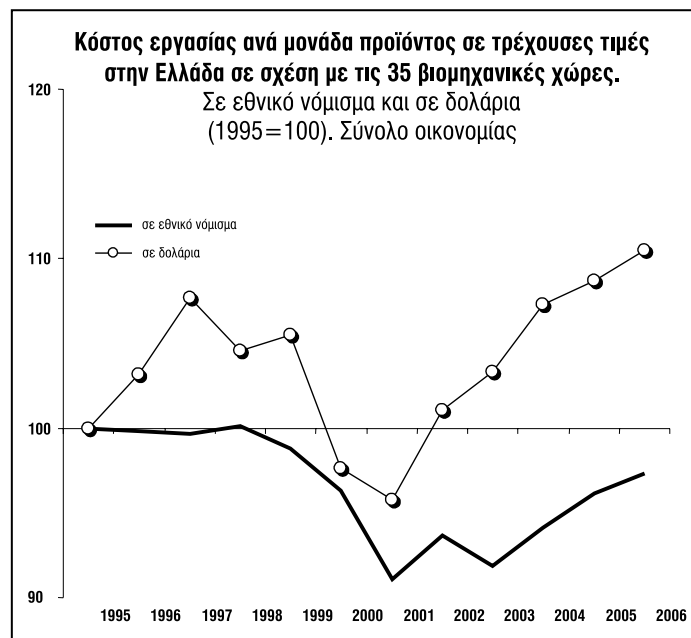
Ως εκ τούτου, **δεν είναι ορθός** ο ισχυρισμός ότι η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας επιδεινώνεται εξαιτίας των απαιτήσεων των μισθωτών, αφού αυτές αυξήθηκαν με τον ίδιο περίπου ρυθμό με τον μέσο όρο των ανταγωνιστριών χωρών λαμβανομένων υπόψη και των διαφορετικών αυξήσεων της παραγωγικότητας. Προκύπτει, μάλιστα, από το παραπάνω διάγραμμα ότι αυτό δεν συνέβη στην Ισπανία, την Πορτογαλία, την Ιταλία και την Ιρλανδία, όπου οι απαιτήσεις των μισθωτών (δεδομένων και των αυξήσεων της παραγωγικότητας) συνέβαλαν και αυτές, πέραν της ανατίμησης του ευρώ, στην αύξηση του σταθμισμένου μοναδιαίου κόστους εργασίας σε δολάρια. Ως εκ τούτου προκαλεί εντύπωση η διαπίστωση της Τράπεζας της Ελλάδος ότι «η συμπεριφορά των κοινωνικών εταίρων στην Ελλάδα -σε αντίθεση με ό,τι συνέβη στις άλλες οικονομίες της ζώνης του ευρώ— δεν προσαρμόστηκε στο

νέο οικονομικό περιβάλλον σταθερότητας τιμών που συνεπάγεται η υιοθέτηση του ευρώ».

Εκτός από τα προαναφερόμενα, έχει ενδιαφέρον ότι τα συμπεράσματα που εξάγονται σχετικά με το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος εξαρτώνται από το έτος βάσης. Πιο συγκεκριμένα, εάν λάβουμε ως έτος βάσης το 1999 αντί του 2000, το σχετικό μοναδιαίο κόστος εργασίας στην Ελλάδα έναντι των 35 αναπτυγμένων βιομηχανικών χωρών σε δολάρια παρουσίασε αύξηση, το 2006 έναντι του 1999, μόλις κατά 6,9% (έναντι 13,1% εάν λάβουμε ως έτος βάσης το 2000). Η επιλογή του έτους 2000 ως έτος βάσης μπορεί να δημιουργεί εντυπώσεις που δεν αντιστοιχούν στην πραγματικότητα.

Στο Διάγραμμα 44 φαίνεται η εξέλιξη του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στην Ελλάδα σε σχέση με τις 35 βιομηχανικές χώρες σε εθνικό νόμισμα και σε δολάρια με έτος βάσης το 1995. Προκύπτει από το συγκεκριμένο διάγραμμα ότι εάν αφαιρεθεί η επίπτωση της συναλλαγματικής ισοτιμίας, τότε το σχετικό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στην Ελλάδα δεν έχει αυξηθεί έναντι των ανταγωνιστριών χωρών.

Διάγραμμα 44

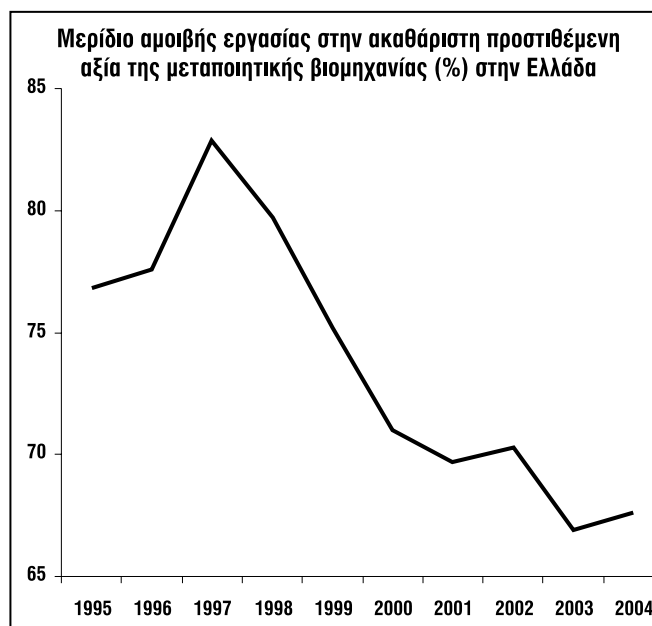
Πηγή: Ameco DGII EC.

Ορισμένοι σχολιαστές της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας δίνουν έμφαση στο σχετικό μοναδιαίο κόστος εργασίας στη μεταποίηση, αντί του αντίστοιχου μεγέθους στο σύνολο της οικονομίας. Με τον δείκτη αυτόν, συγκρίνουν το μοναδιαίο

κόστος εργασίας στη μεταποίηση της Ελλάδας με το αντίστοιχο μέγεθος στις 28 κυριότερες ανταγωνίστριες χώρες σε κοινό νόμισμα. Υπολογίζουν δε ότι κατά την περίοδο 2000-2006 αυξήθηκε κατά 34%. Αυτό σημαίνει ότι το μοναδιαίο κόστος εργασίας στην μεταποίηση της Ελλάδας αυξήθηκε κατά 34% περισσότερο από όσο στις ανταγωνίστριες χώρες.

Ωστόσο, σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το μοναδιαίο κόστος εργασίας στην μεταποιητική βιομηχανία της Ελλάδας, συγκρινόμενο με το αντίστοιχο μέγεθος στις 35 βιομηχανικές χώρες, αυξήθηκε, κατά τα έτη 2000-2006, κατά 23,6% (οι αυξήσεις στην Ισπανία, την Πορτογαλία και την Ιταλία ήταν της ίδιας τάξης μεγέθους). Μολονότι η αύξηση είναι μεγάλη, παραμένει εντυπωσιακά μικρότερη από αυτήν που αναφέρει η Τράπεζα της Ελλάδος, οφείλεται δε κατά το ήμισυ στην μεταβολή της ονομαστικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας και κατά το ήμισυ στην αύξηση των απαιτήσεων των μισθωτών. Αυτό σημαίνει ότι το μοναδιαίο κόστος εργασίας στην μεταποίηση της Ελλάδας, σε εθνικό νόμισμα, αυξήθηκε κατά 12% περισσότερο από όσο στις 35 ανταγωνίστριες χώρες. Με άλλα λόγια, αφαιρώντας την επίδραση της συναλλαγματικής ισοτιμίας, το μοναδιαίο κόστος εργασίας στην μεταποίηση της Ελλάδας αυξήθηκε περίπου κατά 12% περισσότερο από όσο στις ανταγωνίστριες χώρες.

Διάγραμμα 45

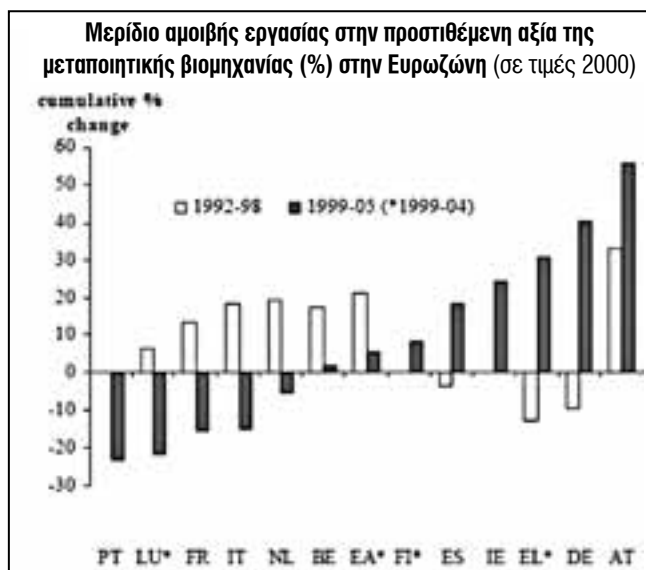
Πηγή: Ameco DGII EC.

Αυτή η εξέλιξη, όμως, δεν αντανακλά κάποιες υψηλές απαιτήσεις των εργαζομένων στην μεταποιητική βιομηχανία στην Ελλάδα, αλλά την πτώση των αντίστοιχων

απαιτήσεων σε μεγάλες χώρες με υψηλό ποσοστό συμμετοχής στο εξωτερικό εμπόριο της Ελλάδας, όπως η Γερμανία όπου η μείωση των απαιτήσεων των μισθωτών (λαμβανομένης υπόψη και της παραγωγικότητας) υποχώρησε θεαματικά (-8% από το 2000 έως το 2006) και η Γαλλία όπου η αντίστοιχη μείωση ανήλθε σε 5% (Ameco database, Directorate General for Economic and Financial Affairs). Οι συντελεστές της Γερμανίας και της Γαλλίας συμμετέχουν στη στάθμιση της συναλλαγματικής ισοτιμίας της Ελλάδας με ποσοστό 36,3% (διαμορφώνουν δηλαδή κατά το 1/3 τον δείκτη του σχετικού μοναδιαίου κόστους εργασίας για την Ελλάδα).

Ως αποτέλεσμα, οι αμοιβές εργασίας στην μεταποιητική βιομηχανία της Ελλάδας εμφανίζονται ως υψηλές (λαμβανομένης υπόψη και της παραγωγικότητας) έναντι των ανταγωνιστριών χωρών, σε δολάρια, για δύο λόγους: πρώτον, εξαιτίας της ανατίμησης του ευρώ που καθιστά εξαιρετικά χαμηλό το κόστος εργασίας σε χώρες που δεν ανήκουν στην ζώνη του ευρώ (ιδιαίτερα στις ΗΠΑ και στη Βρετανία), και δεύτερον, επειδή οι δύο μεγάλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την σημαντικότερη παρουσία στον εμπορικό ανταγωνισμό με τις ΗΠΑ και την Ιαπωνία (δηλαδή η Γερμανία και η Γαλλία) αναγκάζονται, ακριβώς εξαιτίας της ανατίμησης του ευρώ, να μειώσουν τους μισθούς στην μεταποιητική βιομηχανία (λαμβανομένης υπόψη και της παραγωγικότητας της εργασίας).

Διάγραμμα 46

Πηγή: Commission Services.

Το γεγονός ότι δεν μπορεί να γίνεται λόγος για «υπερβολικές απαιτήσεις» των εργαζομένων στην μεταποιητική βιομηχανία φαίνεται στην εξέλιξη του μεριδίου εργασίας (Διάγραμμα 45), το οποίο μειώθηκε από το 77% της ακαθάριστης προστι-

θέμενης αξίας το 1995 στο 67% το 2004 (για το 2005-2006 δεν υπάρχουν ακόμη τα σχετικά στοιχεία). Ενώ, δηλαδή, οι εργαζόμενοι στη μεταποιητική βιομηχανία ιδιοποιούνται σήμερα ένα πολύ μικρότερο μερίδιο από την συνολικά παραγόμενη αξία στον τομέα, εμφανίζονται ως υπεύθυνοι για την μείωση της ανταγωνιστικότητας.

Πόσο μεγάλη ήταν η μείωση του μεριδίου των εργαζομένων στην προστιθέμενη αξία της μεταποιητικής βιομηχανίας, σε διεθνή σύγκριση, φαίνεται στο Διάγραμμα 46: στην κατάταξη των χωρών που ανήκουν στη ζώνη του ευρώ, η μείωση του μεριδίου της εργασίας στην Ελλάδα ήταν από τις υψηλότερες. Προφανώς, αντίστοιχα υψηλή ήταν η αύξηση του μεριδίου των κερδών.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε δολάρια αυξήθηκε κατά το 2000-2006 περίπου εξίσου στην Ελλάδα, την Ισπανία και την Πορτογαλία (τόσο στο σύνολο της οικονομίας όσο και στη μεταποιητική βιομηχανία), πλην όμως οι εξαγωγικές επιδόσεις της Ελλάδας ήταν σαφώς κατώτερες: η αύξηση του όγκου των εξαγωγών της κατά την εν λόγω περίοδο ανήλθε σε μόλις 13% έναντι 24,5% της Ισπανίας και 21,9% της Πορτογαλίας. Το φαινόμενο αυτό δεν είναι καινούργιο και είχε επισημανθεί επανειλημμένα από το ΙΝΕ, ήδη από την δεκαετία του 1990, όταν τα μερίδια των δύο χωρών της Ιβηρικής χερσονήσου στις αγορές της ΕΕ αυξάνονταν ενώ της Ελλάδας μειωνόταν.

Έτσι, θα πρέπει να συμπεράνουμε ότι η μειωμένη ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας οφείλεται σε άλλους παράγοντες, πιο αποφασιστικής σημασίας από το μοναδιαίο κόστος εργασίας. Η ελληνική οικονομία προσπαθεί στη διάρκεια της τελευταίας εικοσαετίας να βελτιώσει την ανταγωνιστικότητά της διαμέσου της μείωσης του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, με την ευθύνη των φορέων της οικονομικής πολιτικής και της μεγάλης πλειονότητας των εργοδοτών. Όμως, παρά την εντυπωσιακή μείωση του μεριδίου της εργασίας στο ΑΕΠ, η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας δεν επήλθε. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι δεν υπήρξε καμία συστηματική προσπάθεια για την βελτίωση της ποιότητας των προϊόντων, της εμπορίας τους, του γεωγραφικού προσανατολισμού των εξαγωγών, και των άλλων παραγόντων που αποκαλούμε «διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα». Το ΙΝΕ είχε επίμονα τονίσει την σημασία αυτών των παραγόντων για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, ήδη από τη δεκαετία του 1990, και έχει τεκμηριώσει επαρκώς την ανάγκη στροφής από την προσπάθεια βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας μέσω μείωσης του κόστους εργασίας στην βελτίωση των διαρθρωτικών παραγόντων της ανταγωνιστικότητας. Αυτό, ωστόσο, θα απαιτούσε και μια χαλαρότερη σχέση των φορέων της οικονομικής πολιτικής με την μονεταριστική αντίληψη της οικονομίας.

3.4. Το μερίδιο εργασίας και οι εισοδηματικές ανισότητες

Στην Ελλάδα, όπως και στις άλλες προηγμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η απόδοση του κεφαλαίου (που είναι ο καλύτερος δείκτης κερδοφορίας) βρίσκεται σήμερα σε ύψη συγκρίσιμα με αυτά της 'χρυσής εποχής' της δεκαετίας του 1960. Ο κυριότερος παράγοντας που συνέβαλε σε αυτή την εξέλιξη είναι η μείωση του μεριδίου της εργασίας στο ΑΕΠ. **Το μερίδιο της εργασίας** είναι το ποσοστό εκείνο του ΑΕΠ που ιδιοποιούνται οι εργαζόμενοι και αποτελεί για τον λόγο αυτό έναν δείκτη της διανομής του προϊόντος (πριν από τις αναδιανεμητικές επιπτώσεις των κρατικών πολιτικών) αφού το υπόλοιπο προϊόν μετατρέπεται σε εισόδημα του κεφαλαίου και της ιδιοκτησίας γενικότερα (κέρδη και πρόσοδοι).

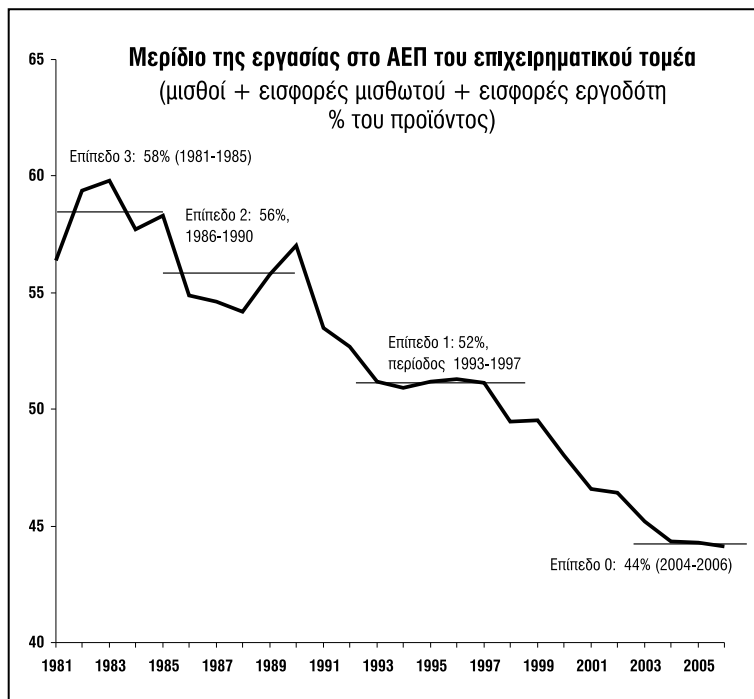
Επειδή οι έννοιες που χρησιμοποιούμε για να κατανοήσουμε τι συμβαίνει στην ελληνική οικονομία αναφέρονται στη συσσώρευση και την αξιοποίηση του κεφαλαίου, εξετάζουμε την εξέλιξη του μεριδίου της εργασίας στον επιχειρηματικό τομέα, στον οποίο περιλαμβάνονται όλες οι οικονομικές δραστηριότητες που παράγουν κέρδος ανεξάρτητα από την νομική μορφή τους (αποκλείοντας δηλαδή έτσι τον δημόσιο τομέα με την στενή έννοια του όρου, αλλά περιλαμβάνοντας δημόσιες επιχειρήσεις όπως ο ΟΤΕ, η ΔΕΗ κλπ).

Η πορεία του μεριδίου της εργασίας, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 47, ήταν πτωτική επί 25 έτη. Οι καμπές της πορείας αυτής αντιστοιχούν σε στιγμές αποφασιστικής σημασίας στην ιστορία των συνδικαλιστικών διεκδικήσεων και των κοινωνικών εξελίξεων στην Ελλάδα.

Τα αποφασιστικά σημεία, για την πτώση του μεριδίου της εργασίας είναι τρία.

Το πρώτο αναφέρεται στην περίοδο της περιοριστικής εισοδηματικής πολιτικής (1986-1987) και το δεύτερο αναφέρεται στην περίοδο της περιοριστικής εισοδηματικής πολιτικής (1991-1993). Στην πρώτη περίοδο το μερίδιο της εργασίας στον επιχειρηματικό τομέα της ελληνικής οικονομίας υποχώρησε μόνον ελαφρά από το 58% κατά μέσον όρο το 1981-1985 στο 56% το 1986-1990, ενώ στην δεύτερη περίοδο η πτώση ήταν σημαντικότερη, από το 56% το 1986-1990 στο 52% κατά μέσον όρο στην περίοδο 1993-1997.

Διάγραμμα 47

Πηγή: Commission Services, Economic and Financial Affairs.

Έτσι, η συνολική πτώση στο μερίδιο εργασίας, ήταν έξι εκατοστιαίες μονάδες (από το 58% στο 52%). Χρειάστηκαν, επομένως, έντονες κοινωνικές και συνδικαλιστικές διεκδικήσεις μιας δεκαετίας, για να αναδιανεμηθεί το προϊόν σημαντικά, πλην όμως όχι θεαματικά.

Το ενδιαφέρον του τρίτου αποφασιστικού σημείου για την μείωση του μεριδίου της εργασίας, που είναι τα έτη 1998-2004, είναι μεγάλο διότι η πτώση του μεριδίου της εργασίας στο προϊόν προήλθε από την θεαματική αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, έναντι της οποίας υστέρησαν οι αυξήσεις των πραγματικών μισθών. Πιο συγκεκριμένα, στη διάρκεια της περιόδου 1995-2004, οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ανέκαμψαν κατά πολύ, το παραγωγικό σύστημα εκσυγχρονίστηκε σημαντικά, έγινε καλύτερη χρήση των γνώσεων των εργαζομένων και ως αποτέλεσμα οι αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας, ανήλθαν αθροιστικά σε 35% περίπου. Αυτό σημαίνει ότι **κάθε εργαζόμενος παρήγαγε** το 2004 κατά μέσο όρο 35% περισσότερη αξία από όση το 1995. Αυτή η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας επέτρεψε την βελτίωση της αγοραστικής δύναμης του μέσου μισθού και των συνολικών εισοδημάτων των μισθωτών. Ταυτόχρονα, όμως, επειδή οι αυξήσεις των πραγματικών μισθών υπολείπονταν των αυξήσεων της παραγωγικότητας της εργασίας, κατά το έτη 1998-2004, μειώθηκε το μερίδιο της εργασίας κατά 8 εκατοστιαίες μονάδες (από

52% σε 44%), δηλαδή περισσότερο από όσο αθροιστικά στα δύο προηγούμενα αποφασιστικά σημεία καμπής (1986 και 1991-1993).

Κατά τα τρία τελευταία έτη (2005-2007), η ελληνική οικονομία κατόρθωσε, χάρη στην εμμονή των πολυπληθών ελληνικών νοικοκυριών με μεσαία εισοδήματα να αυξήσουν την κατανάλωσή τους διαμέσου του δανεισμού (στην προσπάθειά τους να προσεγγίσουν τα ανώτερα επίπεδα κατανάλωσης της δυτικής Ευρώπης), να διατηρήσει τον ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ σε υψηλά επίπεδα (περίπου 4%).

Εντούτοις, η παραγωγικότητα της εργασίας έχει επιβραδυνθεί από το μέσο επίπεδο 3,5% της περιόδου 1996-2003 στο επίπεδο 2,3% όπου και προβλέπεται να παραμείνει κατά το 2007-2008. **Έχουν μειωθεί, επομένως, τα περιθώρια να αυξηθούν οι πραγματικοί μισθοί χωρίς αυτό να θίξει τα περιθώρια κέρδους**, όπως μπορούσε να συμβαίνει κατά τα έτη 1996-2004. Αυτό ενδεχομένως εξηγεί, έστω ως ένα βαθμό, την ισχυρή αντίσταση που προβάλλουν οι εργοδοτικές οργανώσεις έναντι των μισθολογικών διεκδικήσεων κατά την τελευταία διετία.

Κατά το 2005-2006 επιτεύχθηκαν αυξήσεις των πραγματικών αποδοχών στο ύψος των αυξήσεων της παραγωγικότητας της εργασίας, με αποτέλεσμα το μερίδιο της εργασίας στον επιχειρηματικό τομέα να διατηρηθεί σταθερό και να μην έχουμε αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος της εργασίας.

Για να διατηρηθεί και κατά το 2007-2008 αυτή η σταθερότητα στη διανομή του προϊόντος (πριν από τις αναδιανεμητικές λειτουργίες του κράτους), θα πρέπει οι τελικές αυξήσεις των ονομαστικών αποδοχών να ισούνται με το άθροισμα πληθωρισμού και παραγωγικότητας της εργασίας.

Ο πληθωρισμός (ο οποίος σημειωτέον περιλαμβάνει τις αυξήσεις της τιμής του πετρελαίου και τις ανατιμήσεις από την αύξηση του ΦΠΑ) έχει σταθεροποιηθεί στο 3,1%. Οι αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας, κατά τη διετία 2007-2008, αναμένεται ότι θα ανέλθουν σε 2,3% ετησίως.

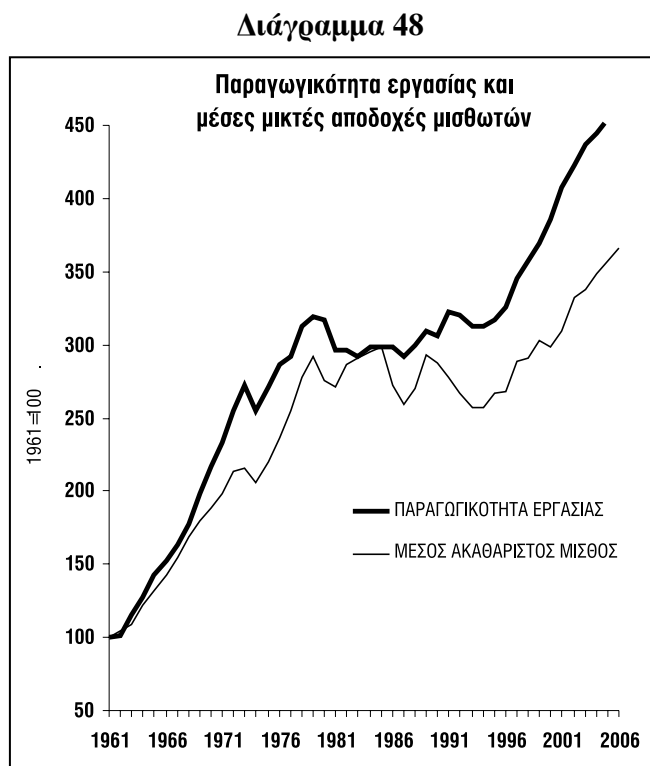
Επομένως, για την επόμενη διετία 2007-2008:

- για να έχουμε διατήρηση της αγοραστικής αξίας των μέσων ονομαστικών αποδοχών των μισθωτών θα πρέπει αυτές να ανέλθουν σε 3,1% το 2007 και 3,1% το 2008, και
- για να μην έχουμε αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος της εργασίας θα πρέπει οι ονομαστικές αποδοχές να αυξηθούν κατά $3,1\% + 2,3\% = 5,4\%$ ετησίως.

Όπως έχει αναλυθεί στις προηγούμενες εκθέσεις του ΙΝΕ, από το 1986 έως σήμερα έχει πραγματοποιηθεί σημαντική αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος της εργασίας. Η πρωτογενής αναδιανομή προκύπτει από την βραδύτερη αύξηση του μέσου πραγματικού μισθού, είτε στο σύνολο της οικονομίας, είτε στον επιχειρηματικό

τομέα, έναντι των αυξήσεων της παραγωγικότητας της εργασίας (Διάγραμμα 48), ενώ η δευτερογενής αναδιανομή πραγματοποιείται διαμέσου των δημόσιων οικονομικών.

Από την διαίρεση του μέσου πραγματικού μισθού με την παραγωγικότητα της εργασίας προκύπτει το εισοδηματικό μερίδιο της εργασίας, δηλαδή το μερίδιο των μισθών και της τεκμαρτής αμοιβής εργασίας των αυτοαπασχολούμενων στο ΑΕΠ του συνόλου της οικονομίας ή του επιχειρηματικού τομέα⁶.

Πηγή: European Economy Statistical Annex.

Η εξέλιξη του μεριδίου της εργασίας στο σύνολο της οικονομίας (όπως και στον επιχειρηματικό τομέα) παρουσιάζει μακροχρόνια πτωτική πορεία, η οποία σχηματίζεται από επιμέρους μεσοπρόθεσμες κινήσεις ανόδου και μείωσης του μεριδίου της εργασίας, αλλά οι αυξήσεις είναι υποδεέστερες των μειώσεων, έτσι ώστε τελικά, μακροχρόνια, να διαμορφώνεται η πτωτική πορεία του δείκτη. Η εξέλιξη αυτή αποτελεί έναν άλλο τρόπο εμφάνισης της μείωσης του πραγματικού κόστους εργασίας, τόσο

6. Το άθροισμα του μεριδίου της εργασίας με το μερίδιο των (μικτών) κερδών ισούται προς 100%, και η εξέλιξή του αποτελεί δείκτη της αναδιανομής του εισοδήματος.

στο σύνολο της οικονομίας, όσο και στον επιχειρηματικό τομέα, αφού ο μισθός εκτός από κόστος για τις επιχειρήσεις αποτελεί και εισόδημα για τους εργαζόμενους.

Βασικός δείκτης ανισότητας (που περιλαμβάνεται στους διαρθρωτικούς δείκτες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής) αποτελεί και ο λόγος του εισοδήματος των 20% περισσότερο εύπορων προς το εισόδημα των 20% λιγότερο εύπορων.

Η Ελλάδα διακρίνεται για τις οικονομικές ανισότητές της: το εισόδημα των 20% περισσότερο εύπορων Ελλήνων είναι συστηματικά περίπου 6 φορές υψηλότερο από το εισόδημα των 20% λιγότερο εύπορων Ελλήνων (Πίνακας 2). Επομένως, δεν έχει διαμορφωθεί μια μακροχρόνια τάση μείωσης των εισοδηματικών ανισοτήτων, εκτός εάν η πτώση των ετών 2004-2005 δεν σηματοδοτεί μια πρόσκαιρη βελτίωση αλλά την απαρχή μονιμότερων αλλαγών.

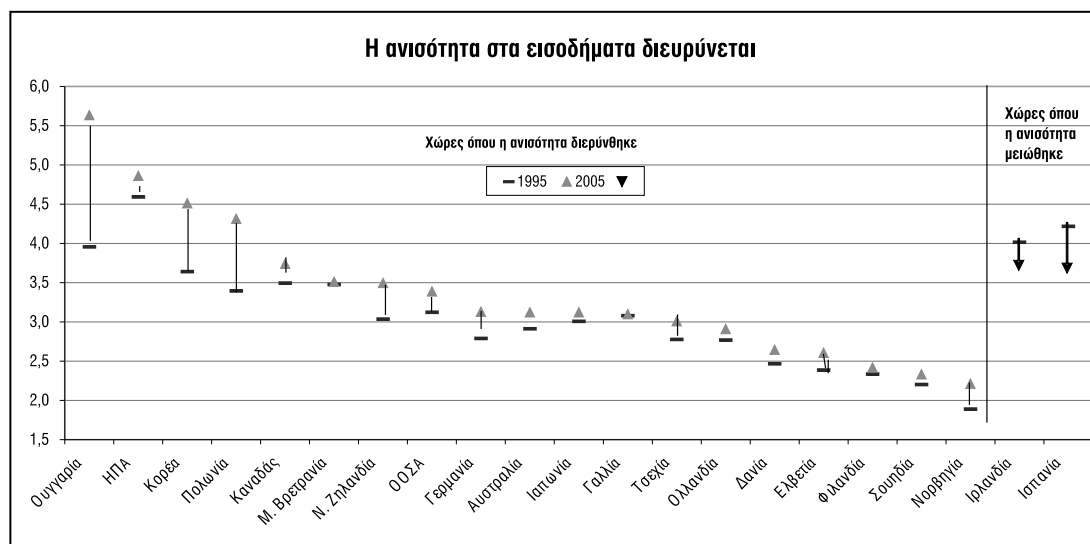
Πίνακας 2: Η ανισότητα στην διανομή του εισοδήματος. Εισόδημα των 20% περισσότερο εύπορων προς το εισόδημα των 20% λιγότερο εύπορων

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
ΕΕ-25	:	:	:	4.6	4.6	4.5	4.5	:	4.6	4.8	4.9
ΕΕ-15	5.1	4.8	4.7	4.6	4.6	4.5	4.5	:	4.6	4.8	4.8
Ευρωζώνη	5.1	4.8	4.7	4.5	4.5	4.4	4.4	:	4.5	4.8	4.8
Βέλγιο	4.5	4.2	4.0	4.0	4.2	4.3	4.0	:	4.3	4	4.1
Βουλγαρία	:	:	:	:	:	3.7	3.8	3.8	3.6	4	:
Τσεχία	:	:	:	:	:	:	3.4	:	:	:	3.7
Δανία	2.9	:	2.9	:	3.0	:	3.0	:	3.6	3.4	3.5
Γερμανία	4.6	4.0	3.7	3.6	3.6	3.5	3.6	:	:	:	4.1
Εσθονία	:	:	:	:	:	6.3	6.1	6.1	5.9	7.2	5.9
Ιρλανδία	5.1	5.1	5.0	5.2	4.9	4.7	4.5	:	5	5	5
Ελλάδα	6.5	6.3	6.6	6.5	6.2	5.8	5.7	:	6.4	5.9	5.8
Ισπανία	5.9	6.0	6.5	5.9	5.7	5.4	5.5	5.1	5.1	5.1	5.4
Γαλλία	4.5	4.3	4.4	4.2	4.4	4.2	3.9	3.9	3.8	4.2	4
Ιταλία	5.9	5.6	5.3	5.1	4.9	4.8	4.8	:	:	5.6	5.7
Κύπρος	:	:	:	:	:	:	:	:	4.1	:	4.3
Λιθουανία	:	:	:	:	:	5.0	4.9	:	:	:	6.9
Λουξεμβούργο	4.3	4.0	3.6	3.7	3.9	3.7	3.8	:	4	3.9	3.8
Ουγγαρία	:	:	:	:	:	3.3	3.1	3.0	3.3	:	4
Μάλτα	:	:	:	:	:	4.6	:	:	:	:	4.1
Ολλανδία	4.2	4.4	3.6	3.6	3.7	4.1 p	4.0 p	4.0 p	4.0 p	:	4
Αυστρία	4.0	3.8	3.6	3.5	3.7	3.4	3.5	:	4.1	3.8	3.8
Πολωνία	:	:	:	:	:	4.7	4.7	:	:	:	6.6
Πορτογαλία	7.4	6.7	6.7	6.8	6.4	6.4	6.5	7.3 p	7.4 p	7.2	8.2
Ρουμανία	:	:	:	:	:	4.5	4.6	4.7	4.6	4.8	4.9
Σλοβενία	:	:	:	:	:	3.2	3.1	3.1	3.1	:	3.4
Σλοβακία	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	3.9
Φιλανδία	:	3.0	3.0	3.1	3.4	3.3	3.7	3.7	3.6	3.5	3.6
Σουηδία	:	:	3.0	:	3.1	:	3.4	3.3	:	3.3	3.3
Βρετανία	5.2	5.0	4.7	5.2	5.2	5.2	5.4	5.5	5.3	:	5.5

Πηγή: Eurostat, Διαρθρωτικοί Δείκτες.

Όμως, οι οικονομικές ανισότητες σε διεθνές επίπεδο εντάθηκαν την περίοδο 1995-2005 ως αποτέλεσμα της παγκοσμιοποίησης (Διάγραμμα 49). Πράγματι, σε πρόσφατη (2007) έκθεση του ΟΟΣΑ για τις “Προοπτικές της απασχόλησης” επισημαίνει ότι το μερίδιο των μισθών στο εθνικό εισόδημα στις περισσότερες χώρες μειώθηκε τα τελευταία τριάντα χρόνια, αφού για παράδειγμα οι μισθοί στην Ιαπωνία μειώθηκαν κατά 25% ως προς το μερίδιό τους στο ΑΕΠ, στην Ε.Ε-15 κατά 13% και στις ΗΠΑ κατά 7%. Με άλλα λόγια, οι εργαζόμενοι στις αναπτυγμένες χώρες απολαμβάνουν μικρότερο μερίδιο εισοδήματος σε σχέση με την συμβολή τους στον παραγόμενο πλούτο, ενώ παράλληλα διευρύνεται το χάσμα μεταξύ των εργαζομένων των ανεπτυγμένων και των υπανάπτυκτων χωρών.

Διάγραμμα 49

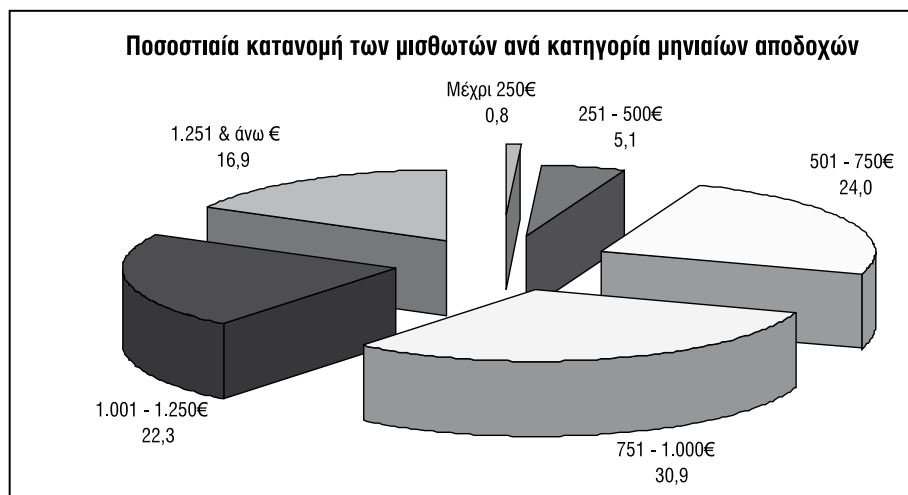
Πηγή: ΟΟΣΑ, *Employment Outlook 2007*, Table H. Earnings dispersion, gender wage gap and incidence of low pay.

3.5. Το Εισόδημα από μισθωτές υπηρεσίες και οι μισθολογικές διαφορές στην Ελλάδα

3.5.1. Το Εισόδημα από μισθωτές υπηρεσίες

Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΣΥΕ⁷, το 31,0% των μισθωτών έχει καθαρό μηνιαίο εισόδημα από 751-1.000€, το 24,0% των μισθωτών λαμβάνουν μηνιαίο καθαρό εισόδημα το οποίο κυμαίνεται μεταξύ 501-750€, ενώ μεταξύ 1.001-1.250€ καθαρού μηνιαίου εισοδήματος αναλογεί στο 22,3% των μισθωτών. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι το ήμισυ των μισθωτών έχει καθαρό μηνιαίο εισόδημα που κυμαίνεται από 501€ έως 1.000€, ενώ 1 στους 5 μισθωτούς έχει μεγαλύτερο από 1.000€ που όμως δεν ξεπερνά τα 1.250€. Τέλος το 11,6% των μισθωτών (1 στους 10) έχει καθαρό μηνιαίο εισόδημα μεταξύ 1.251-1.500€, πάνω από 1.501€ αναλογεί συνολικά⁸ στο 5,2% των μισθωτών, παραπλήσια αναλογία μισθωτών (5,1%) λαμβάνουν μηνιαίο καθαρό εισόδημα το οποίο κυμαίνεται μεταξύ 251-500€ ενώ μέχρι 250€ καθαρού μηνιαίου εισοδήματος αναλογεί στο 0,8% των μισθωτών.

Διάγραμμα 50

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 2006 Β' Τριμήνου.

7. Το ερωτηματολόγιο της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού περιέχει μία ενότητα ερωτήσεων μόνο για μισθωτούς από την οποία θα εξετάσουμε το ερώτημα που αφορά «τις συνολικά καθαρές μηνιαίες αποδοχές που αποκτήθηκαν από την κύρια εργασία». Οι εν λόγω αποδοχές αφορούν τις αποδοχές του τελευταίου μήνα, η κλίμακα των αποδοχών αντιστοιχεί σε 9 μεταβλητές των οποίων το εύρος των διαστημάτων τους αντιστοιχεί στα 250€, η πρώτη και η τελευταία (ένατη) μεταβλητή είναι ανοικτές, (αντίστοιχα προς τα κάτω και προς τα πάνω), ενώ ως 10 μεταβλητή συμπεριλαμβάνεται η «Δεν γνωρίζει/Δεν απαντά». Τα συμπεράσματα προέρχονται από την επεξεργασία των δεδομένων της ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 2006 Β' τριμήνου και στα αποτελέσματα δεν συμπεριλαμβάνεται η κατηγορία όσων δεν απάντησαν. Για την πληρέστερη εικόνα της κατανομής των αμοιβών στον πίνακα περιλαμβάνεται και η κατηγορία όσων δεν απάντησαν, καθώς κατέχουν σημαντικό μερίδιο επί του συνόλου των μισθωτών (15,7%).

8. Η κατηγορία πάνω από 1.500€ συμπεριλαμβάνει τις τρεις μεταβλητές: 1.501-1.750€, 1.751-2.000€ και 2.001€ & άνω.

3.5.2. Το Εισόδημα από πλήρη και μερική απασχόληση

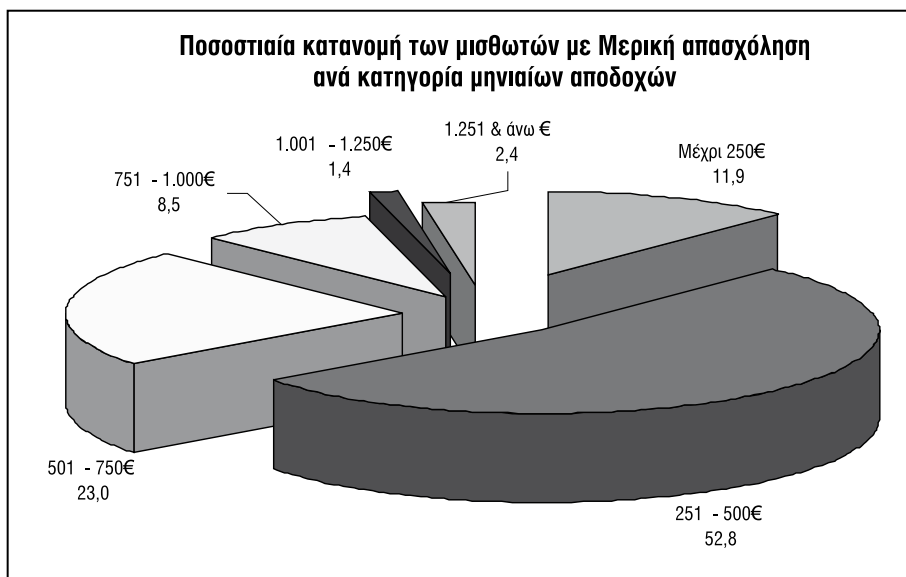
Πάνω από το ήμισυ των μισθωτών των οποίων το καθαρό μηνιαίο εισόδημα δεν ξεπερνά τα 500€ εργάζονται με μερική απασχόληση (53,7%) ενώ το υπόλοιπο 46,3% με πλήρη απασχόληση. Όμως οι 2 στους 3 συνολικά μερικώς απασχολούμενους μισθωτούς έχουν καθαρό μηνιαίο εισόδημα το οποίο δεν ξεπερνά τα 500€ και οι οποίοι στην πλειοψηφία τους είναι γυναίκες (8 στους 10), σε αντίθεση με το 3,0% των μισθωτών που εργάζονται με πλήρη απασχόληση και έχουν αντίστοιχο μηνιαίο εισόδημα, (στην πλήρη απασχόληση 2 στους 3 μισθωτούς είναι γυναίκες).

Ειδικότερα, η αναλογία των μερικώς απασχολούμενων με καθαρό μηνιαίο εισόδημα που δεν ξεπερνά τα 250€ αυξάνεται σε 7 στους 10 μισθωτούς με αντίστοιχο καθαρό μηνιαίο εισόδημα και οι οποίοι αναλογούν στο 12,0% των μερικώς απασχολούμενων μισθωτών. Σε όσους το καθαρό μηνιαίο εισόδημα κυμαίνεται μεταξύ 251-500€ η αναλογία μεταξύ πλήρως και μερικώς απασχολούμενων μοιράζεται σχεδόν εξ ίσου, ενώ αποτελούν πάνω από το ήμισυ των μερικώς απασχολούμενων μισθωτών 52,8%.

Μηνιαίο καθαρό εισόδημα πάνω από 501€ λαμβάνουν κυρίως οι μισθωτοί που εργάζονται με πλήρη απασχόληση καθώς οι απασχολούμενοι με μερική απασχόληση αναλογούν μόλις το 1,8% του αντίστοιχου συνόλου των μισθωτών που έχουν δηλαδή μηνιαίο καθαρό εισόδημα πάνω από 501€.

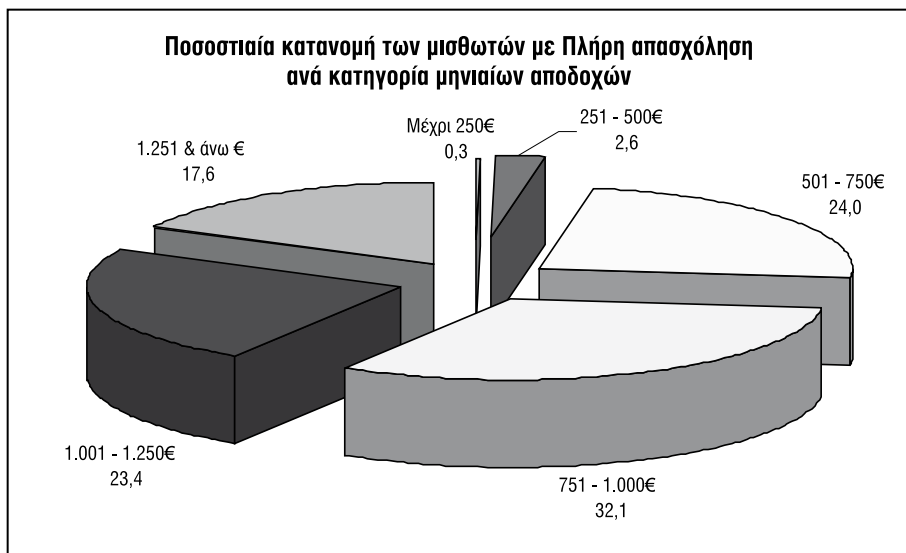
Ειδικότερα, ένας στους τέσσερις μερικά απασχολούμενους λαμβάνει μηνιαίο καθαρό εισόδημα μεταξύ 501-750€ και αναλογεί στο 5,0% περίπου των μισθωτών με αντίστοιχο μηνιαίο εισόδημα. Περίπου 1 στους 10 μερικά απασχολούμενους έχει μηνιαίο καθαρό εισόδημα πάνω από 751€, (8,5% των μερικώς απασχολούμενων έχει εισόδημα από 751-1.000€ ενώ πάνω από 1.001€ λαμβάνει το 3,8% αυτών), οι οποίοι αναλογούν λιγότερο από το 1,0% των μισθωτών που έχουν μηνιαίο καθαρό εισόδημα πάνω από 751€.

Διάγραμμα 51

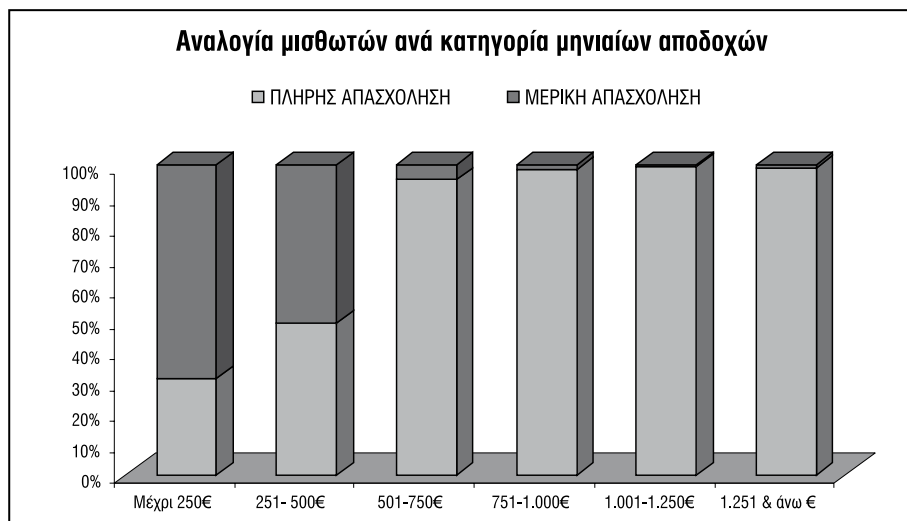
Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 2006 Β' Τριμήνου.

Διάγραμμα 52

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 2006 Β' Τριμήνου.

Διάγραμμα 53

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 2006 Β' Τριμήνου.

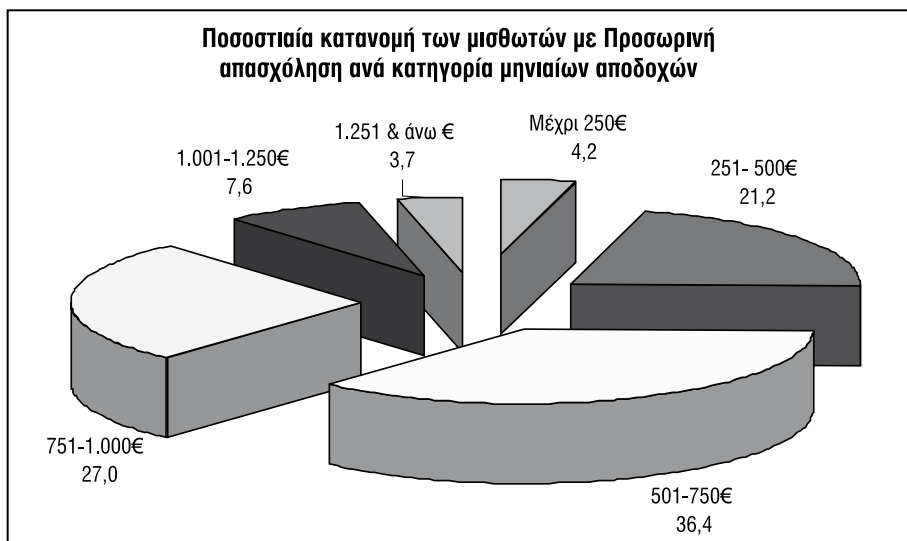
3.5.3. Το Εισόδημα από μόνιμη και προσωρινή απασχόληση

Επειδή με προσωρινή απασχόληση εργάζεται υπερδιπλάσιος αριθμός μισθωτών έναντι όσων μισθωτών εργάζονται με μερική απασχόληση υπάρχουν διαφοροποιήσεις όσον αφορά τις ποσοστιαίες κατανομές και τις αναλογίες που παρατηρήσαμε παραπάνω.

Λίγο πάνω από το ήμισυ όσων μισθωτών λαμβάνουν μηνιαίο καθαρό εισόδημα μέχρι 250€ και περίπου στο ήμισυ όσων το εισόδημα κυμαίνεται από 251-500€, (53,8% και 45,2% αντίστοιχα), αναλογούν οι εργαζόμενοι με μορφή προσωρινής απασχόλησης.

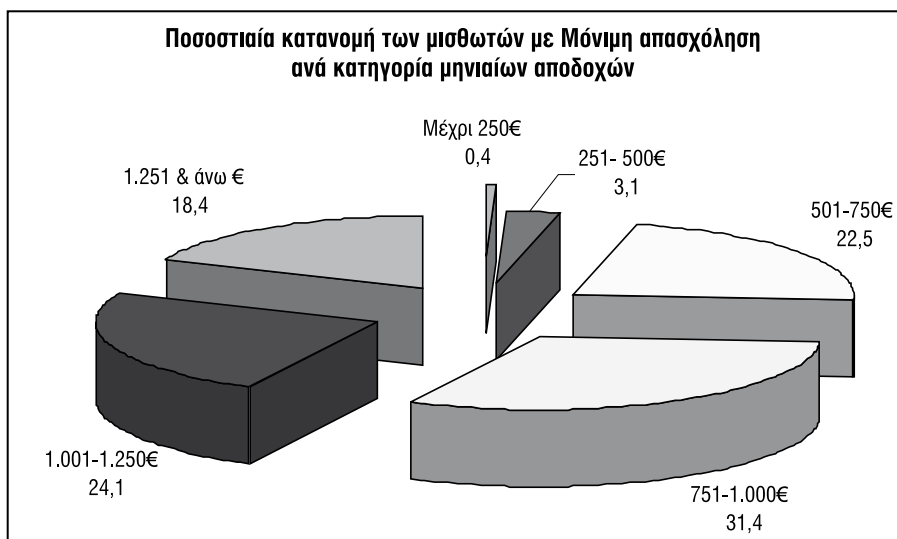
Στους προσωρινά απασχολούμενους μισθωτούς ένας στους τρεις λαμβάνει καθαρό μηνιαίο εισόδημα που κυμαίνεται μεταξύ 510-750€, ένας στους τέσσερις έχει μηνιαίο εισόδημα μεταξύ 751-1.000€ ενώ ένας στους πέντε το μηνιαίο εισόδημα που λαμβάνει είναι από 251-500€. Μόλις 1 στους 10 προσωρινά απασχολούμενους μισθωτούς έχει μηνιαίο εισόδημα πάνω από 1.000€, οι οποίοι αναλογούν στο 3,2% των μισθωτών που έχουν αντίστοιχο μηνιαίο καθαρό εισόδημα.

Διάγραμμα 54

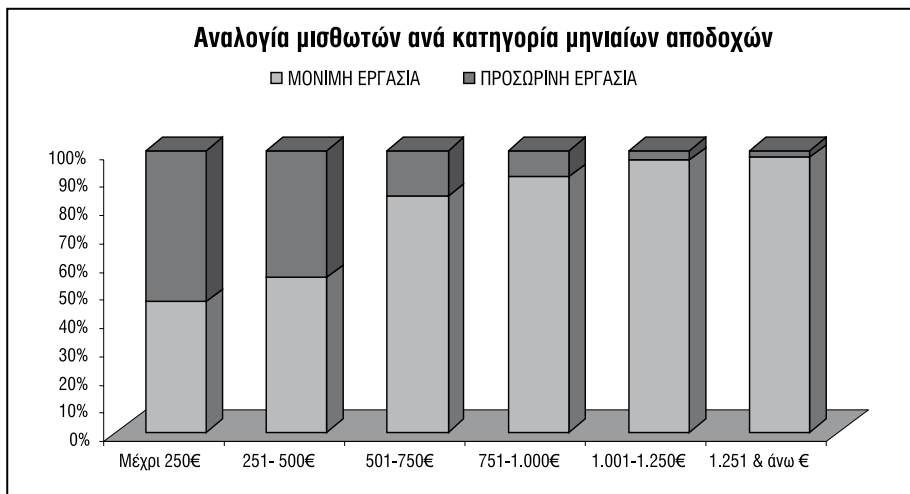
Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 2006 Β' Τριμήνου.

Διάγραμμα 55

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 2006 Β' Τριμήνου.

Διάγραμμα 56

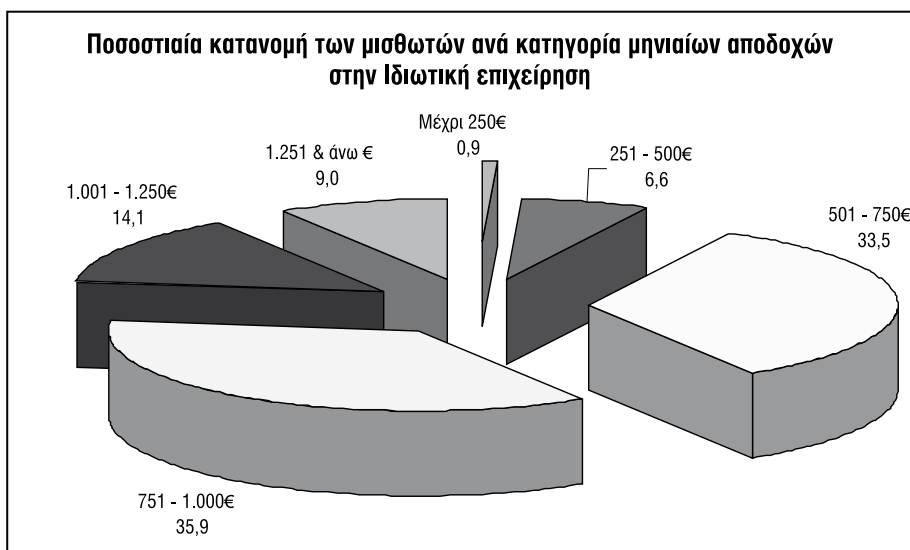

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 2006 Β' Τριμήνου.

3.5.4. Το εισόδημα στον ευρύτερο δημόσιο τομέα και σε ιδιωτική επιχείρηση

Μεγάλες διαφορές υπάρχουν στο καθαρό μηνιαίο εισόδημα που λαμβάνουν οι εργαζόμενοι στους εν λόγω τομείς της οικονομίας καθώς οι τρεις στους τέσσερις μισθωτούς στον ιδιωτικό τομέα λαμβάνουν μηνιαίο εισόδημα μέχρι 1.000€, στον ευρύτερο δημόσιο η αναλογία μειώνεται σε ένα στους τρεις μισθωτούς, ενώ αυτό το καθαρό μηνιαίο εισόδημα από τους 10 μισθωτούς που το λαμβάνουν οι 8 εργάζονται στον ιδιωτικό τομέα.

Διάγραμμα 57

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 2006 Β' Τριμήνου.

Ειδικότερα, ένας στους τρεις μισθωτούς που εργάζεται στον ιδιωτικό τομέα λαμβάνει καθαρό μηνιαίο εισόδημα είτε 501-750€ είτε 751-1.000€ αναλογώντας στο 90,0% και στο 75,0% αντίστοιχα των μισθωτών με αντίστοιχο μηνιαίο καθαρό εισόδημα. Στον ευρύτερο δημόσιο τομέα ένας στους τρεις μισθωτούς λαμβάνει μηνιαίο καθαρό εισόδημα που κυμαίνεται από 1.001-1.250€, ενώ ένας στους πέντε το εισόδημά του είναι είτε 751-1.000€ είτε 1.251-1.500€.

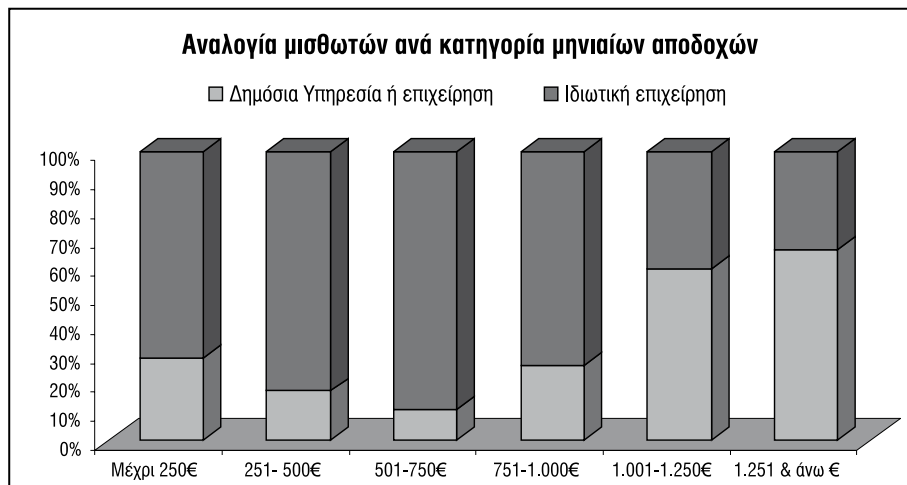
Πάνω από 1.251€ ως μηνιαίο καθαρό εισόδημα λαμβάνει λιγότερο από το 10,0% των μισθωτών του ιδιωτικού τομέα, ενώ αναλογούν ένας μισθωτός του ιδιωτικού τομέα στους τρεις μισθωτούς που έχουν αντίστοιχο μηνιαίο καθαρό εισόδημα. Η αναλογία των γυναικών που λαμβάνει αντίστοιχο καθαρό μηνιαίο εισόδημα στον ευρύτερο δημόσιο τομέα διαμορφώνεται σε 1 κάθε τρεις μισθωτούς και στον ιδιωτικό τομέα 1 σε κάθε 5 μισθωτούς.

Διάγραμμα 58

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 2006 Β' Τριμήνου.

Διάγραμμα 59

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 2006 Β' Τριμήνου.

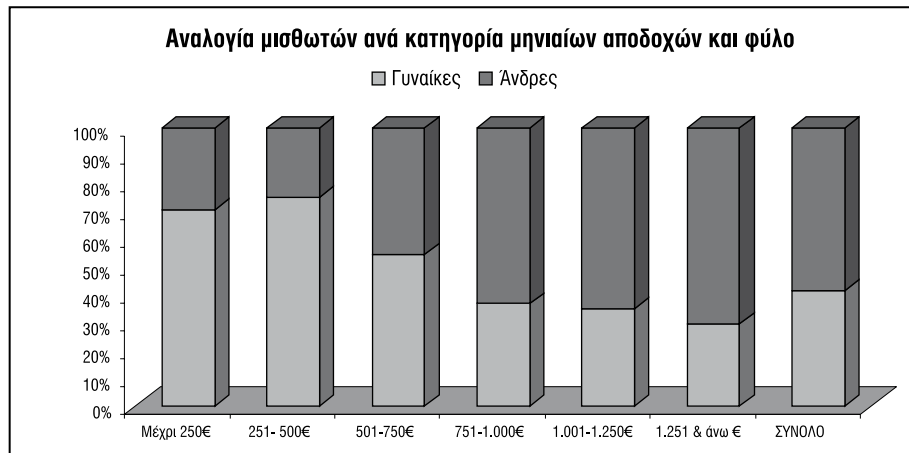
3.5.5. Το εισόδημα ανδρών και γυναικών

Στους άνδρες η κατανομή στο καθαρό μηνιαίο εισόδημα διαφέρει καθώς συμμετέχουν με μεγαλύτερη αναλογία στις κατηγορίες πάνω από 751€ έναντι της μέσης όλων των μισθωτών και με μικρότερη αντίστοιχα αναλογία στις κατηγορίες κάτω από 750€. Στις γυναίκες οι αναλογίες ως προς τις μέσες όλων των μισθωτών είναι διαφορετικές, δηλαδή συμμετέχουν με μικρότερη αναλογία στις κατηγορίες πάνω από 751€ και με μεγαλύτερη αναλογία στις κατηγορίες κάτω από 750€.

Χαρακτηριστικό των διαφορών είναι ότι 3 στους 4 μισθωτούς των οποίων το καθαρό μηνιαίο εισόδημα δεν ξεπερνά τα 500€ είναι γυναίκες, η αναλογία μειώνεται σε 1 γυναίκα ανά 3 μισθωτούς των οποίων το καθαρό μηνιαίο εισόδημα κυμαίνεται μεταξύ 751€ έως 1.500€, ενώ στην κατηγορία πάνω από 1.501€ αναλογεί 1 γυναίκα στους 5 μισθωτούς.

Η αναλογία μεταξύ ανδρών και γυναικών είναι περίπου ίση μόνο στην κατηγορία όσων το εισόδημα κυμαίνεται μεταξύ 501-750€ (οι γυναίκες αναλογούν στο 54,6% των μισθωτών).

Διάγραμμα 60

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 2006 Β' Τριμήνου.

Συμπερασματικά παρατηρούμε ότι:

- Η μερική απασχόληση, κύριο χαρακτηριστικό στην γυναικεία απασχόληση, δεν έχει υψηλές αμοιβές με συνέπεια να παράγει χαμηλό καθαρό μηνιαίο εισόδημα. Από τους μερικώς απασχολούμενους οι 2 στους 3 έχουν καθαρό μηνιαίο εισόδημα που δεν ξεπερνά τα 500€ και στην πλειοψηφία τους είναι γυναίκες (8 στους 10),
- Οι καθαρές μηνιαίες αμοιβές στον ιδιωτικό τομέα μπορούν να χαρακτηρισθούν ως μεσαία εισοδήματα καθώς 2 στους 3 μισθωτούς του ιδιωτικού τομέα λαμβάνουν καθαρό μηνιαίο εισόδημα μεταξύ 501€ και 1.000€, ενώ στην πλειοψηφία τους οι μισθωτοί με το εισόδημα αυτό εργάζονται στον ιδιωτικό τομέα (8 στους 10).
- Πάνω από το ήμισυ των μισθωτών που εργάζεται στον ευρύτερο δημόσιο τομέα λαμβάνει καθαρό μηνιαίο εισόδημα μεταξύ 1.001€ και 1.500€, ενώ στον ιδιωτικό τομέα είναι ένας στους πέντε εργαζόμενους έχει αυτό το εισόδημα.

Πίνακας 3. Καθαρές μηνιαίες αποδοχές από κύρια εργασία το 2006

	ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΣΘΩΤΩΝ	ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ				Επιχείρηση	
		ΠΛΗΡΗΣ	ΜΕΡΙΚΗ	ΜΟΝΙΜΗ	ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ	ΔΗΜΟΣΙΑ*	ΙΔΙΩΤΙΚΗ
Μέχρι 250 €	20.165	6.227	13.938	9.310	10.855	5.712	14.453
251 - 500 €	121.245	59.283	61.962	66.427	54.819	20.727	100.518
501 - 750 €	573.293	546.274	27.019	479.192	94.100	63.162	510.130
751 - 1.000 €	738.230	728.208	10.022	668.372	69.858	191.625	546.604
1.001 - 1.250 €	533.501	531.902	1.599	513.886	19.616	317.812	215.689
1.251 - 1.500 €	278.201	276.657	1.544	273.667	4.534	187.328	90.873
1.501 - 1.750 €	63.181	62.970	211	60.801	2.379	42.529	20.652
1.751 - 2.000 €	30.346	29.395	951	28.953	1.393	18.722	11.624
2.001 € & άνω	30.826	30.678	148	29.556	1.271	16.974	13.853
Απάντησαν	2.388.988	2.271.594	117.394	2.130.164	258.825	864.591	1.524.396
Δ.Γ. / Δ.Α.	445.157	418.813	26.344	396.384	48.772	140.282	304.875
ΜΙΣΘΩΤΟΙ	2.834.145	2.690.407	143.738	2.526.548	307.597	1.004.873	1.829.271

ΑΝΔΡΕΣ	ΜΙΣΘΩΤΟΙ	ΠΛΗΡΗΣ	ΜΕΡΙΚΗ	ΜΟΝΙΜΗ	ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ	ΔΗΜΟΣΙΑ*	ΙΔΙΩΤΙΚΗ
Μέχρι 250 €	5.950	3.488	2.462	2.122	3.827	1.857	4.093
251 - 500 €	30.529	17.183	13.346	15.265	15.264	4.492	26.037
501 - 750 €	260.339	252.213	8.126	219.357	40.982	25.307	235.031
751 - 1.000 €	466.953	463.285	3.668	422.414	44.539	103.756	363.197
1.001 - 1.250 €	346.466	345.715	751	333.218	13.248	183.526	162.940
1.251 - 1.500 €	188.234	187.237	997	185.171	3.062	117.508	70.725
1.501 - 1.750 €	49.403	49.192	211	47.237	2.167	32.084	17.320
1.751 - 2.000 €	22.445	22.101	344	21.864	581	13.497	8.948
2.001 € & άνω	24.170	24.170		22.900	1.271	12.563	11.608
Απάντησαν	1.394.489	1.364.584	29.905	1.269.548	124.941	494.590	899.899
Δ.Γ. / Δ.Α.	266.515	254.701	11.814	239.881	26.634	80.460	186.055
ΜΙΣΘΩΤΟΙ	1.661.004	1.619.285	41.719	1.509.429	151.575	575.050	1.085.954

ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΜΙΣΘΩΤΟΙ	ΠΛΗΡΗΣ	ΜΕΡΙΚΗ	ΜΟΝΙΜΗ	ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ	ΔΗΜΟΣΙΑ*	ΙΔΙΩΤΙΚΗ
Μέχρι 250 €	14.215	2.739	11.476	7.187	7.027	3.855	10.360
251 - 500 €	90.717	42.101	48.616	51.162	39.555	16.235	74.482
501 - 750 €	312.954	294.061	18.893	259.836	53.118	37.855	275.099
751 - 1.000 €	271.277	264.923	6.354	245.958	25.319	87.869	183.408
1.001 - 1.250 €	187.035	186.187	848	180.668	6.368	134.287	52.749
1.251 - 1.500 €	89.967	89.420	547	88.496	1.471	69.820	20.148
1.501 - 1.750 €	13.778	13.778		13.565	213	10.445	3.332
1.751 - 2.000 €	7.901	7.294	607	7.089	812	5.225	2.676
2.001 € & άνω	6.656	6.508	148	6.656		4.411	2.245
Απάντησαν	994.500	907.011	87.489	860.617	133.883	370.002	624.499
Δ.Γ. / Δ.Α.	178.642	164.112	14.530	156.503	22.139	59.822	118.820
ΜΙΣΘΩΤΟΙ	1.173.142	1.071.123	102.019	1.017.120	156.022	429.824	743.319

ΔΗΜΟΣΙΑ* = Μισθωτοί οι οποίοι εργάζονται σε Δημόσια Υπηρεσία ή επιχείρηση, δηλαδή ανήκουν στην απασχόληση του ευρύτερου δημόσιου τομέα.

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 2006 Β' τριμήνου. Επεξεργασία: ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

3.6. Οι κατώτατοι μισθοί στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Η πλειοψηφία των χωρών του ΟΟΣΑ όπως επίσης ένας σημαντικός αριθμός αναπτυσσόμενων χωρών του Νότου έχουν υιοθετήσει ένα κατώτατο υποχρεωτικό μισθό. Στην Ευρώπη, ο κατώτατος μισθός υπάρχει προ πολλού σε χώρες όπως η Γαλλία, η Ελλάδα, η Πορτογαλία, η Ισπανία και το Βέλγιο, καθιερώθηκε πιο πρόσφατα στο Ηνωμένο Βασίλειο (1999) και στην Ιρλανδία (2000) ενώ στα περισσότερα νέα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης ο κατώτατος μισθός θεσπίστηκε στην αρχή της περιόδου μετάβασης (δεκαετία 1990). Δεδομένων των αδύναμων συστημάτων συλλογικής διαπραγματεύσεως στις Χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης οι κατώτατοι μισθοί επηρεάζουν την εξέλιξη του συνόλου μισθών.

3.6.1. Μηχανισμοί καθορισμού και αναπροσαρμογής κατώτατων μισθών στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Σήμερα ο κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο υπάρχει στα 20 από τα 27 κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και στην υποψήφια Τουρκία. Συγκεκριμένα ο κατώτατος μισθός θεσμοθετημένος σε εθνικό επίπεδο τον οποίο οφείλουν να τηρούν οι συλλογικές διαπραγματεύσεις στα διάφορα ειδικότερα επίπεδα (κλαδικό, επιχειρησιακό) ισχύει σε εννέα από τα 15 παλιά κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Βέλγιο, Ελλάδα, Ισπανία, Γαλλία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Πορτογαλία, Ιρλανδία και Ηνωμένο Βασίλειο). Το ύψος του, είτε ορίζεται από την κυβέρνηση στην βάση των προτάσεων των κοινωνικών συνομιλητών (Γαλλία, Ισπανία, Λουξεμβούργο, Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία), είτε προκύπτει από την συλλογική διαπραγμάτευση μεταξύ των κοινωνικών συνομιλητών (Βέλγιο και Ελλάδα) και εφαρμόζεται συνήθως στο σύνολο των εργαζομένων της οικονομίας και σε όλα τα επαγγέλματα. Ο κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο ισχύει επίσης και στα 11 από τα 12 νέα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Τσεχία, Εσθονία, Ουγγαρία, Λιθουανία, Λετονία, Μάλτα, Πολωνία, Σλοβενία, Σλοβακία, Βουλγαρία, Ρουμανία), όπως και στην υποψήφια Τουρκία και σχεδόν σε όλα ορίζεται από την κυβέρνηση είτε μονομερώς είτε στην βάση προτάσεων, διαβουλεύσεων ή διαπραγματεύσεων μεταξύ κυβέρνησης και κοινωνικών συνομιλητών. Επίσης σε ορισμένες χώρες προβλέπεται αυτόματη αναπροσαρμογή του κατώτατου μισθού στην εξέλιξη των τιμών ή /και αυξήσεις, πράγμα που επιτρέπει την διατήρηση της αγοραστικής δύναμης των κατώτατων αποδοχών και την ενίσχυση τους (Πίνακας 3).

Στις υπόλοιπες 7 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Αυστρία, Γερμανία, Δανία, Σουηδία, Φιλανδία, Ιταλία και Κύπρος) δεν υπάρχει μεν κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο, υπάρχουν όμως κατώτατοι μισθοί που διαπραγματεύονται οι κοινωνικοί συνομιλητές σε κλαδικό επίπεδο. Δεδομένου ότι στις χώρες αυτές υπάρχουν παραδοσιακά ισχυρές συνδικαλιστικές οργανώσεις υπάρχει, μέχρι στιγμής τουλάχιστον, μία προτίμηση για τους κλαδικούς κατώτατους μισθούς - ειδικά στις

σκανδιναβικές χώρες όπου στα πλαίσια του αποκαλούμενο συστήματος «Ghent» τα συνδικάτα διαχειρίζονται τα ταμεία ανεργίας και τα ποσοστά συνδικαλιστικής πυκνότητας κυμαίνονται μεταξύ 80-90 % , με αποτέλεσμα πάνω από το 90% των εργαζομένων να καλύπτεται από συλλογικές συμβάσεις - εκδηλώνονται επιφυλάξεις από την πλευρά των συνδικάτων απώλειας μέρους της αυτονομίας προς όφελος του κράτους. Η ίδια δυσπιστία παρατηρείται και στην Γερμανία παρά το γεγονός ότι σήμερα διεξάγεται συζήτηση για την θέσπιση και κατώτατου μισθού σε εθνικό επίπεδο (δεδομένου ότι μετά την επανένωση των δύο Γερμανιών παρατηρείται μεγαλύτερος κατακερματισμός στην αγορά εργασίας και έχει μειωθεί σημαντικά το ποσοστό των εργαζομένων που καλύπτεται από συλλογικές συμβάσεις).

Πίνακας 4: Μηχανισμοί καθορισμού και αναπροσαρμογής κατώτατων μισθών στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης

	Αυτόματη αναπροσαρμογή στις τιμές και /ή αύξηση αμοιβών	Διμερείς ή τριμερείς διαπραγματεύσεις	Καθορισμός από το κράτος μετά από διαβούλευση με εργοδότες και συνδικάτα
Βέλγιο	X	X	
Βουλγαρία			X
Εσθονία		X	
Γαλλία	X		X
Ελλάδα		X	
Ηνωμένο Βασίλειο			X
Ιρλανδία		X	X
Λετονία			X
Λιθουανία			X
Λουξεμβούργο	X		X
Μάλτα	X	X	
Ολλανδία	X		X
Πολωνία	X		X
Πορτογαλία			X
Ρουμανία		X	
Σλοβακία		X	
Σλοβενία		X	
Ισπανία			X
Τσεχία			X
Ουγγαρία		X	

Πηγή: Minimum wages in Europe - ETUI 2006.

3.6.2. Επίπεδα κατώτατων μισθών στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα στοιχεία της Eurostat για **συγκρίσεις ανάμεσα στις διάφορες χώρες**, αφορούν στους κατώτατους μηνιαίους μισθούς των εργαζομένων με πλήρη απασχόληση την 1^η Ιανουαρίου του 2007 (Pierre Regnard, Statistiques en bref, populations et conditions sociales 71/2007).⁹ Πρόκειται για τους κατώτατους μηνιαίους μικτούς μισθούς δηλαδή τους μισθούς πριν την αφαίρεση του φόρου εισοδήματος και των κοινωνικών εισφορών που καταβάλλουν οι εργαζόμενοι. Πρέπει να σημειωθεί ότι στα στοιχεία αυτά η Eurostat λαμβάνει υπόψη τις περιπτώσεις, όπου ο μηνιαίος μισθός καταβάλλεται πάνω από 12 φορές ετησίως -όπως αυτό συμβαίνει στην Ισπανία, Πορτογαλία και Ελλάδα όπου ο μισθός καταβάλλεται 14 φορές ετησίως- και έχουν διορθωθεί τα στοιχεία ώστε να ληφθούν υπόψη αυτές οι πληρωμές.

Από την σύγκριση των κατώτατων μηνιαίων μισθών σε ευρώ, προκύπτει ότι οι αποκλίσεις είναι ήδη μεγάλες στην ΕΕ-15, ανάμεσα στις νότιες χώρες μέλη (Πορτογαλία, Ελλάδα και Ισπανία) και στις υπόλοιπες χώρες παλιά μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και βέβαια είναι ακόμη μεγαλύτερη η απόσταση που χωρίζει τους κατώτατους μισθούς των νέων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης - με εξαίρεση την Μάλτα και την Σλοβενία - από τους αντίστοιχους μισθούς τόσο των χωρών μελών του ευρωπαϊκού νότου όσο κυρίως των υπολοίπων χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ειδικότερα, με βάση τα στοιχεία του Διαγράμματος 61, ο κατώτατος μηνιαίος μισθός σε απόλυτα μεγέθη:

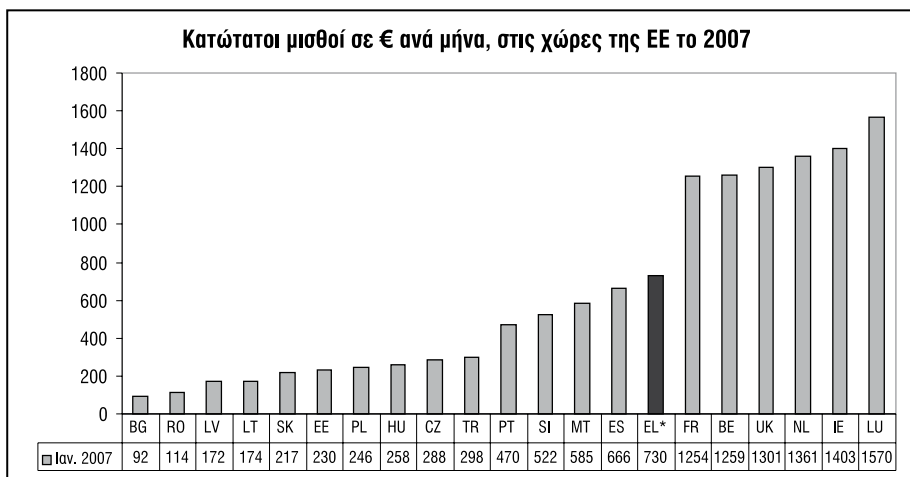
- ξεπερνά τα 1250 ευρώ στην Γαλλία, το Βέλγιο, το Ηνωμένο Βασίλειο, την Ολλανδία, την Ιρλανδία και το Λουξεμβούργο,
- κυμαίνεται μεταξύ 470 και 730 ευρώ στην Πορτογαλία, Ισπανία, Ελλάδα όπως και σε δύο νέα κράτη μέλη την Σλοβενία και τη Μάλτα,
- τέλος, κυμαίνεται μεταξύ 92 και 288 ευρώ στα υπόλοιπα νέα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και 298 ευρώ στην υποψήφια Τουρκία.

Στην σύγκριση σε απόλυτα μεγέθη, διαπιστώνεται ότι ο κατώτατος μηνιαίος μισθός στην Ελλάδα σε ευρώ, είναι κατά πολύ μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο μισθό που ισχύει στην μεγάλη πλειοψηφία των νέων κρατών μελών. **Αντίθετα όμως, ο κατώτατος μηνιαίος μισθός σε ευρώ στην Ελλάδα ανέρχεται περίπου στο ήμισυ (54%) του**

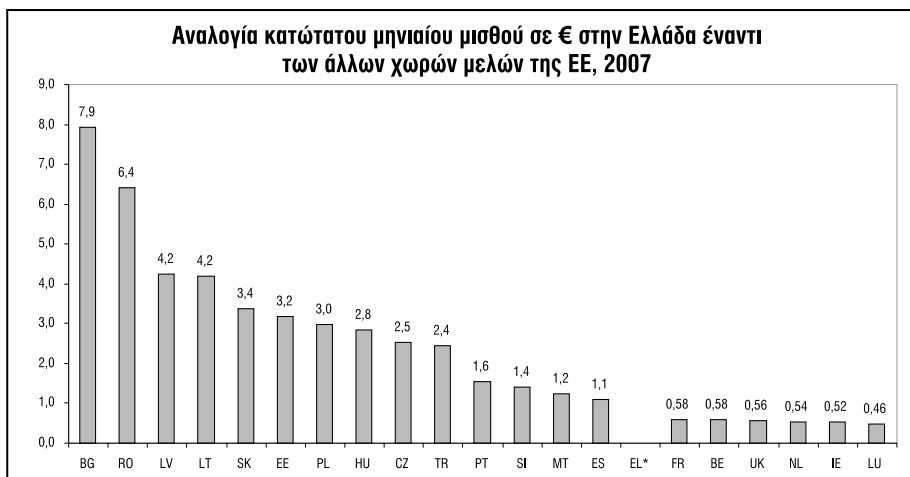
9. Για την Ελλάδα στις εν λόγω συγκρίσεις χρησιμοποιούμε τα στοιχεία του 2007, όπως αυτά προκύπτουν από την τελευταία διετή ΕΓΣΣΕ 2006-2007 (Πίνακας 5) και όχι τα στοιχεία του προαναφερθέντος δημοσιεύματος της Eurostat τα οποία είναι παλαιότερα και αναφέρονται στο έτος 2005, με συνέπεια ο κατώτατος μισθός στην Ελλάδα να εμφανίζεται ως μικρότερος από ότι πραγματικά ήταν κατά την 1^η Ιανουαρίου του 2007. Συγκεκριμένα για την Ελλάδα, την 1^η Ιανουαρίου του 2007, ο κατώτατος μισθός σε δωδεκάμηνη βάση -συνυπολογίζοντας τους 14 μισθούς ετησίως- σύμφωνα με την ΕΓΣΣΕ ανέρχεται σε 730€ (αντί για 668€ που περιλαμβάνουν τα στοιχεία της Eurostat).

αντίστοιχου κατώτατου μισθού των πλουσιότερων χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις οποίες ισχύει ο κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο (Διάγραμμα 62).

Διάγραμμα 61

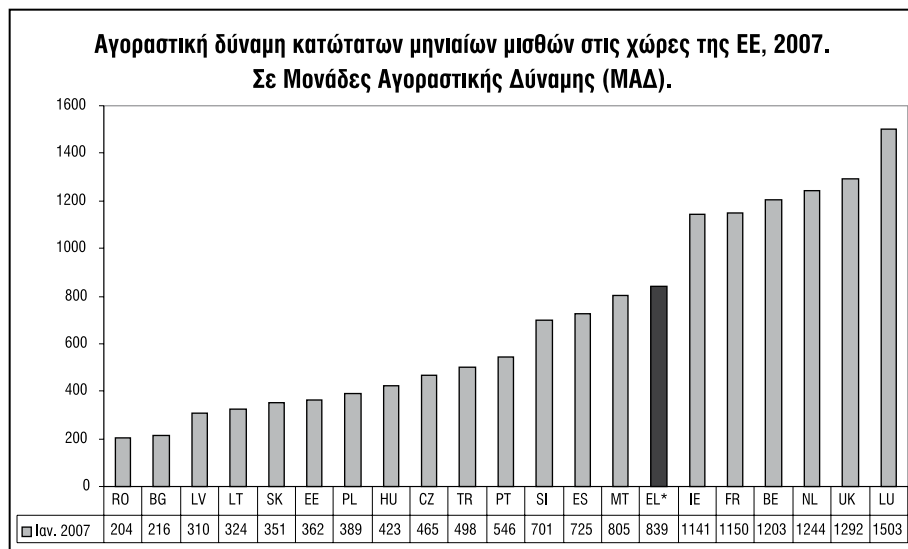
Διάγραμμα 62

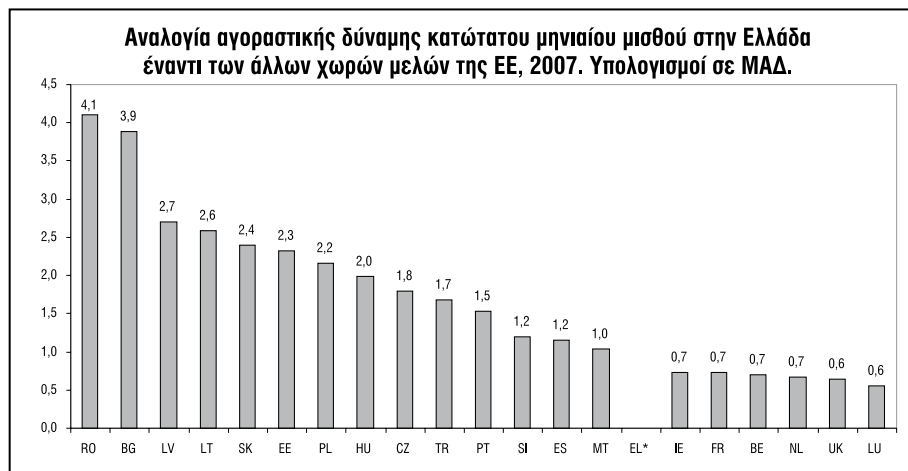
Πηγή: Eurostat (Statistiques en bref, 71/2007). Στοιχεία για την Ελλάδα: ΕΓΣΣΕ.

Το διάγραμμα 62 διαβάζεται ως εξής : οι κατώτατες αποδοχές στην Ελλάδα σε ευρώ είναι 7,9 φορές μεγαλύτερες από τις κατώτατες αποδοχές της Βουλγαρίας, ενώ σε σύγκριση με τις κατώτατες αποδοχές του Λουξεμβούργου προκύπτει ότι αποτελούν το 46% των αντίστοιχων αποδοχών, κ.ο.κ.

Διάγραμμα 63

Διάγραμμα 64

Πηγή: Eurostat (Statistiques en bref, 71/2007). Στοιχεία για την Ελλάδα: ΕΙΣΣΕ.

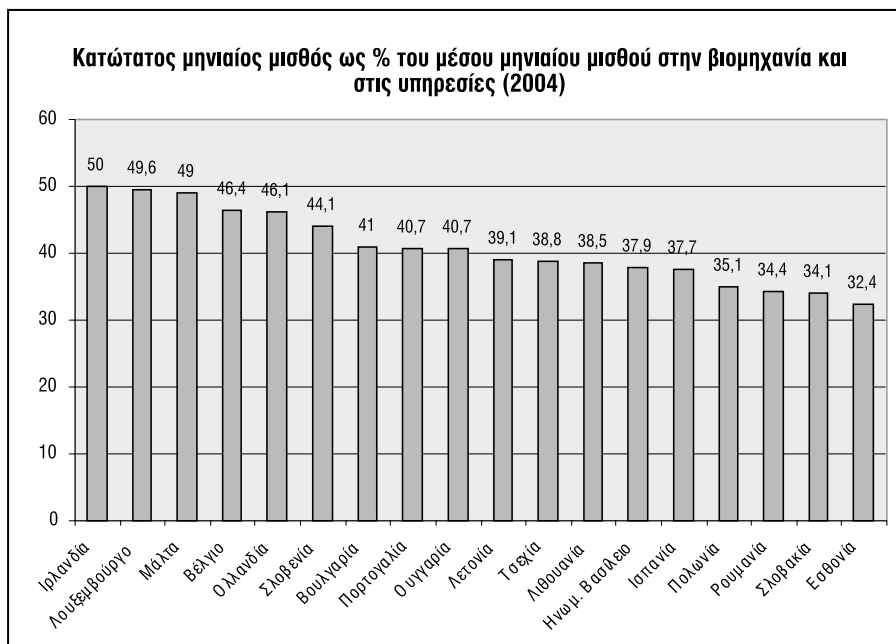
Το διάγραμμα 64 διαβάζεται ως εξής: η αγοραστική δύναμη των κατώτατων αποδοχών στην Ελλάδα σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης είναι 4,1 φορές μεγαλύτερη από την αγοραστική δύναμη των κατώτατων αποδοχών της Ρουμανίας, ενώ σε σύγκριση με την αγοραστική δύναμη των κατώτατων αποδοχών του Λουξεμβούργου προκύπτει ότι αποτελεί το 60% των αντίστοιχων αποδοχών, κ.ο.κ

Στα Διαγράμματα 63 και 64, η σύγκριση των κατώτατων μισθών γίνεται σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης, οι οποίες λαμβάνουν υπόψη τις διαφορές των τιμών ανάμεσα

στις χώρες για ένα καλάθι αγαθών και υπηρεσιών τα οποία είναι συγκρίσιμα και αντιπροσωπευτικά. Στόχος είναι να εξαλειφθούν οι διαφορές του επιπέδου των τιμών στις δαπάνες της τελικής κατανάλωσης των νοικοκυριών. Επομένως οι κατώτατοι μισθοί που εκφράζονται σε εθνικό νόμισμα, μετατρέπονται σε μία κοινή «επίπλαστη» νομισματική μονάδα ώστε η αγοραστική τους δύναμη να είναι συγκρίσιμη.

Ανάμεσα στα δύο διαγράμματα (61 και 63), η κατάταξη των χωρών παραμένει σχεδόν αμετάβλητη, διαπιστώνεται όμως ότι οι αποστάσεις των κατώτατων μηνιαίων μισθών είναι μικρότερες όταν τα στοιχεία εκφράζονται σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης από ότι σε ευρώ. Ειδικότερα, η εξάλειψη των διαφορών στις τιμές ανάμεσα στις χώρες έχει ως αποτέλεσμα να αυξάνεται ο κατώτατος μισθός στα νέα κράτη μέλη όπως επίσης και στην Πορτογαλία, στην Ισπανία και στην Ελλάδα. Αντίθετα στις πιο πλούσιες χώρες, η εφαρμογή των μονάδων αγοραστικής δύναμης (ΜΑΔ), μεταφράζεται σε σχετική μείωση του επιπέδου του κατώτατου μισθού.

Διάγραμμα 65

Πηγή: Minimum wages in Europe - ETUI 2006 (Σημείωση: Στοιχεία 2002 για Βέλγιο και 2003 για Εσθονία).

3.6.3. Η συζήτηση για τον κατώτατο μισθό στην Ευρώπη

Παρά το γεγονός ότι ο κατώτατος μισθός δεν αποτελεί νέο θέμα¹⁰, ωστόσο η συζήτηση για τους κατώτατους μισθούς βρίσκεται στην επικαιρότητα τα τελευταία έτη σε διάφορες χώρες, και μάλιστα το τελευταίο διάστημα υπάρχει ανοικτή συζήτηση σε διάφορες χώρες - όπου δεν είναι θεσμοθετημένος σε εθνικό επίπεδο - για την θέσπιση του, όπως επίσης υπάρχει συζήτηση σε ευρωπαϊκό επίπεδο για ενδεχόμενη υιοθέτηση ενός ευρωπαϊκού κατώτατου μισθού.

Η Μεγάλη Βρετανία που επί σειρά ετών ήταν επίμονα εναντίον της ιδέας ύπαρξης ενός κατώτατου μισθού, τελικά προχώρησε όπως αναφέρθηκε προηγουμένως στην θέσπιση του το 1999. Η περίοδος 1979-1990 και η αύξηση των φτωχών εργαζόμενων οδήγησαν μετά από ένα μεγάλο διάστημα σε συζητήσεις με αντικρουόμενα επιχειρήματα σχετικά με την χρησιμότητα ενός κατώτατου μισθού. Εννέα χρόνια μετά την καθιέρωση ενός κατώτατου μισθού στην Αγγλία φαίνεται να είναι κοινά αποδεκτό ότι, αντίθετα με τους φόβους που αρχικά είχαν εκφραστεί εκείνη την εποχή, δεν υπάρχει καμία αρνητική επίπτωση από την θέσπιση του κατώτατου μισθού στην ανάπτυξη και στην απασχόληση. Οι συζητήσεις αφορούν πλέον περισσότερο στο επίπεδο του κατώτατου μισθού παρά στην αμφισβήτηση της ύπαρξης του¹¹.

Η αύξηση του φαινομένου των φτωχών εργαζόμενων (εργαζόμενοι που ζούν κάτω από τα όρια της φτώχειας) σε συνδυασμό με την μείωση του ποσοστού των εργαζομένων που καλύπτονται από συλλογικές συμβάσεις έχει οδηγήσει στην **Γερμανία** στο άνοιγμα της συζήτησης (από το 2004) σχετικά με την θέσπιση ενός θεσμοθετημένου κατώτατου μισθού¹². Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1990, η διασφάλιση ενός κατώτατου μισθού γινόταν με την επέκταση των συλλογικών συμβάσεων. Σήμερα υπάρχουν σοβαρά προβλήματα, λόγω της εχθρότητας των εργοδοτών στην επέκταση των κατώτατων συμφωνηθέντων αποδοχών κατόπιν διαπραγματεύσεως σε κλαδικό και περιφερειακό επίπεδο στα πλαίσια των Επιτροπών που αποφασίζουν για τις επεκτάσεις. Τα συνδικάτα NGG (τρόφιμα ποτά εστίαση) και Verdi (υπηρεσίες) διεκδικούν την υιοθέτηση ενός κατώτατου μισθού με το επιχείρημα ότι το υπάρχον σύστημα δεν είναι σε θέση να αποτρέψει την αύξηση ενός κακοπληρωμένου τμήματος των μισθωτών. Αντίθετα άλλα συνδικάτα (ορυχεία, χημεία, ενέργεια) διατυπώνουν επιφυλάξεις με την έννοια ότι η θέσπιση κατώτατου μισθού μπορεί να θέσει σε αμφισβήτηση την αυτονομία των

10. Από την δεκαετία του 1920 το νεοσύστατο τότε Διεθνές Γραφείο Εργασίας (ΔΟΕ) είχε ασχοληθεί με το θέμα του κατώτατου μισθού και το έχει ήδη συμπεριλάβει σε δύο διεθνείς συμβάσεις (C26 το 1928 και C131 το 1970) οι οποίες συνοδεύονται από συστάσεις (R30 και R135).

11. Florence Lefresne, «Le salaire minimum britannique: une institution recente” in *Chroniques Internationales de l' IRES* No 103 - Novembre 2006.

12. Adelheid Hege, «Un salaire minimum dans le pays de hauts salaries? ” in *Chroniques Internationales de l' IRES*, No 103 - Novembre 2006.

διαπραγματεύσεων και να έχει αρνητικές επιπτώσεις στο επίπεδο των άλλων μισθών που ορίζονται από συλλογικές συμφωνίες. Η αντιπαράθεση στην Γερμανία φαίνεται να έχει ακόμη μέλλον και είναι προς στιγμήν τουλάχιστον αβέβαιη μία ενδεχόμενη συναίνεση γύρω από το συγκεκριμένο θέμα.

Στο πνεύμα της Κοινωνικής Χάρτας της ΕΕ περί δίκαιων αμοιβών, ερευνητές του γερμανικού Ινστιτούτου Κοινωνικής και Οικονομικής έρευνας (WSI) και του Ιδρύματος Hans -Bocler - Stiftung όπως και Γάλλοι και Ελβετοί ερευνητές (του IRES -Institut de Recherches Economiques et Sociales - και του Denkenetz Switzerland) ζητούν **μία ευρωπαϊκή πολιτική στο θέμα του κατώτατου μισθού**. Λαμβάνοντας υπόψη τις οικονομικές και μισθολογικές διαφορές ανάμεσα στις χώρες της ΕΕ η πρόταση αυτή δεν αφορά σε καμία περίπτωση την θέσπιση ενός ομοιόμορφου κατώτατου ευρωπαϊκού μισθού για όλες τις χώρες, αλλά την υιοθέτηση κοινών στόχων και κριτηρίων που θα αποτελέσουν σημείο αναφοράς στον συντονισμό των εθνικών πολιτικών. Η πρόταση αφορά στην διαμόρφωση για κάθε χώρα μιας ελάχιστης μισθολογικής κλίμακας η οποία θα προσαρμόζεται στην μισθολογική της διάρθρωση. Συγκεκριμένα προτείνεται οι χώρες της ΕΕ να θέσουν ως στόχο την **υιοθέτηση ενός ελάχιστου μισθολογικού κανόνα ο οποίος θα αντιστοιχεί στο 60% του εθνικού μέσου μισθού**. (Βραχυπρόθεσμα ο κανόνας θα μπορούσε να είναι 50% του εθνικού μέσου μισθού). Παράλληλα προτείνεται η **ανοικτή μέθοδος συντονισμού** - που ήδη εφαρμόζεται σε άλλους τομείς - προκειμένου να καθοριστούν σε ευρωπαϊκό επίπεδο οι στόχοι και τα χρονοδιαγράμματα που θα πρέπει να τηρήσουν οι χώρες λαμβάνοντας υπόψη τους θεσμούς και τις διαδικασίες τους. Το πλαίσιο αυτό επιτρέπει να γίνουν σεβαστές οι θεσμικές ιδιομορφίες κάθε χώρας, ενώ η καθεμιά θα μπορούσε να επιλέξει ανάμεσα στον καθορισμό των κατώτατων μισθών, είτε δια της νομοθετικής οδού, είτε με επέκταση των ισχυουσών συλλογικών συμβάσεων, είτε και με συνδυασμό των δύο¹³.

Το θέμα ενός κατώτατου ευρωπαϊκού μισθού γίνεται επίκαιρο στην ΕΕ, δεδομένου ότι τα τελευταία έτη η αύξηση των ποσοστών απασχόλησης είναι γενικά χαμηλά, ενώ οι δημιουργούμενες θέσεις εργασίας είναι συχνά επισφαλείς και κακοπληρωμένες με αποτέλεσμα την εμφάνιση ενός τμήματος φτωχών μισθωτών σε όλες τις χώρες της ΕΕ¹⁴. Στα πλεονεκτήματα από την καθιέρωση ενός κατώτατου ευρωπαϊκού μισθού (ή μισθολογικού κανόνα) θα μπορούσε να προσμετρηθεί το επιχείρημα που υποστηρίζει ότι αυτό θα αποτελούσε μία σημαντική συνιστώσα του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου που θα βοηθούσε σε μία ποιοτική αναβάθμιση της Κοινωνικής Ευρώπης η οποία σήμερα βρίσκεται σε στάσιμη κατάσταση. Επίσης θα ήταν

13. «Theses for a European minimum wage policy» Dusseldorf - Zurich - Paris, 15 April 2005.

14. Το θέμα απασχόλησε και τα Ευρωπαϊκά συνδικάτα στο 11^ο Συνέδριο της ΣΕΣ στην Σεβίλλη (Μάιος 2007).

επωφελές στην καταπολέμηση του κοινωνικού dumping που υιοθετούν ορισμένα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Από την άλλη εκφράζονται φόβοι ότι υπάρχει κίνδυνος να υπάρξει μία σύγκλιση προς τα κάτω σε ότι αφορά τις αποδοχές. Ωστόσο πρέπει να τονιστεί ότι ο κατώτατος μισθός αποτελεί ένα επίπεδο εκκίνησης που ποτέ δεν στάθηκε εμπόδιο, και δεν θα έπρεπε να αποτελέσει ποτέ εμπόδιο στους κοινωνικούς συνομιλητές να διαπραγματευτούν υψηλότερες αμοιβές.

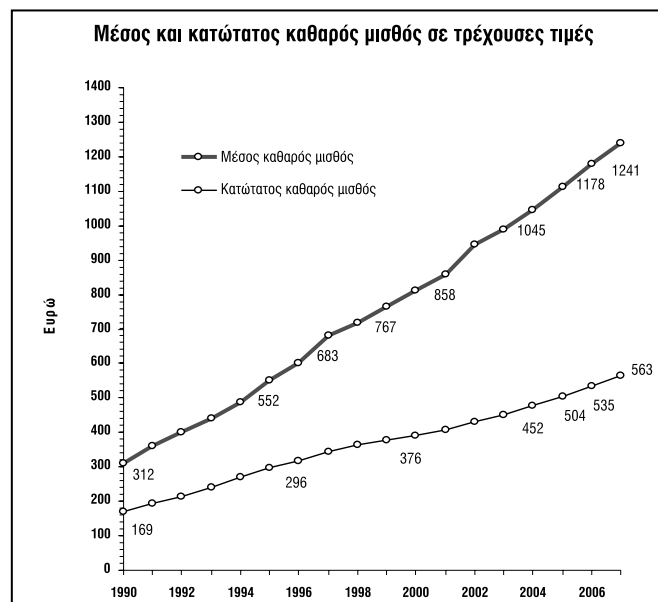
3.6.4. Σύγκριση κατώτατου και μέσου μισθού στην Ελλάδα

Με βάση τα πιο πρόσφατα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (DGII) και της ΕΣΣΕ υπολογίστηκαν οι καθαρές αποδοχές για τον μέσο μισθό και για τον κατώτατο μισθό, με τις ακόλουθες παραδοχές: α) Το άθροισμα εργοδοτικών εισφορών και εισφορών του εργαζόμενου ανέρχεται στο 44% των ακαθάριστων αποδοχών, β) Η επιβάρυνση για τον κατώτατο μισθό από το 2001 ανέρχεται σε 43%, γ) Ο μέσος καθαρός μισθός επιβαρύνεται με φορολογική επιβάρυνση 8%.

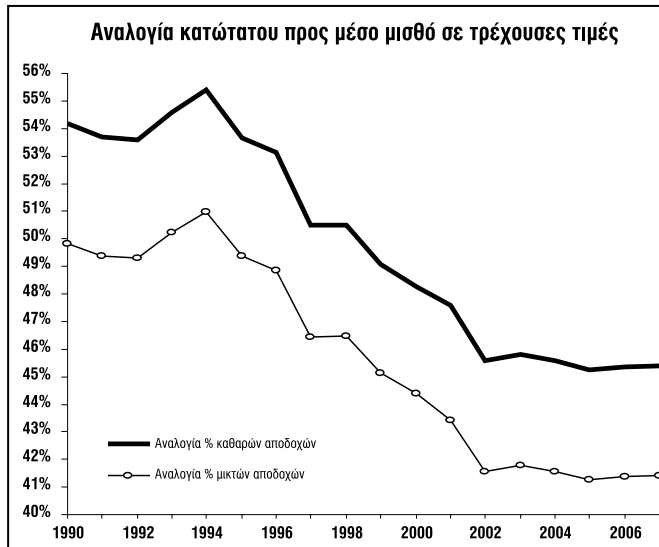
Όπως φαίνεται στα διαγράμματα, ο μέσος καθαρός μισθός αυξήθηκε ταχύτερα από τον κατώτατο καθαρό μισθό, έτσι ώστε η αναλογία τους να μειωθεί από το 55% περίπου το 1994 σε 45% περίπου κατά την εξαετία 2002-2007. Η αντίστοιχη αναλογία των μικτών αποδοχών (καθαρές αποδοχές + εισφορές εργαζομένου) είναι ελαφρώς χαμηλότερη, αλλά η τάση εξέλιξης είναι εξίσου πτωτική: ενώ ανερχόταν σε 51% περίπου το 1994, είχε μειωθεί σε 41% περίπου κατά την εξαετία 2002-2007.

Υπάρχει επομένως, σταθεροποίηση του χάσματος αμοιβών μεταξύ κατώτατου και μέσου μισθού από το 2002 μέχρι σήμερα, πλην όμως το χάσμα παραμένει σε ιστορικά υψηλά επίπεδα.

Διάγραμμα 66

Διάγραμμα 67

3.6.5. Εξέλιξη των κατώτατων αποδοχών την τελευταία 20ετία στην Ελλάδα

Ο Πίνακας 4 καταγράφει την εξέλιξη των κατώτατων αποδοχών -κατώτατου μισθού και ημερομισθίου - στην Ελλάδα για την περίοδο 1984-2007, όπως αυτές διαμορφώνονται σύμφωνα με τις εκάστοτε ΕΓΣΣΕ και τις Διαιτητικές αποφάσεις.

Με βάση τα δεδομένα του Πίνακα 5, στα Διαγράμματα 68 και 69 απεικονίζεται η εξέλιξη των κατώτατων πραγματικών αποδοχών την περίοδο 1984 - 2007 λαμβάνοντας υπόψη τις ετήσιες ονομαστικές αποδοχές ανά έτος (σε 12μηνη βάση) και αποπληθωρίζοντας με τον ΔΤΚ σε μέσα επίπεδα (προβλέψεις Σύμφωνα σταθερότητας για πληθωρισμό έτους 2007). Διαπιστώνεται στα συγκεκριμένα διαγράμματα ότι ενώ υπάρχει μια σταδιακή αύξηση των κατώτατων πραγματικών αποδοχών μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1990, ωστόσο όμως ο ρυθμός μεταβολής αυτής της εξέλιξης δεν έχει επιτρέψει την διαμόρφωση του επιπέδου των κατώτατων πραγματικών αποδοχών στο ανώτερο επίπεδο της περιόδου 1984-2007.

Με άλλα λόγια παρατηρούνται δύο διακριτοί περίοδοι:

- Στην διάρκεια της πρώτης περιόδου (1984-1996) παρατηρείται σημαντική μείωση των πραγματικών κατώτατων αποδοχών κατά 20 περίπου εκατοστιαίες μονάδες (από 100 το έτος 1984 ο δείκτης μειώνεται στο 79,3 το έτος 1993 και διατηρείται στα επίπεδα του 80 μέχρι το έτος 1996).
- Στην διάρκεια της δεύτερης περιόδου (1997-2006) παρατηρούνται ονομαστικές αυξήσεις που υπερβαίνουν συστηματικά τον πληθωρισμό και μία ανάκτηση εν μέρει της αγοραστικής δύναμης του κατώτατου μισθού - που απωλέσθηκε την προηγούμενη

περίοδο - κατά 16 περίπου εκατοστιαίες μονάδες (από το 80 ο δείκτης ανέρχεται στο 96) χωρίς ωστόσο να υπάρξει πλήρης ανάκτηση στα επίπεδα του έτους 1984.

Διάγραμμα 68

Πηγή: INE-ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ. Υπολογισμοί με βάση τις Ε.Γ.Σ.Σ.Ε και το μέσο Δ.Τ.Κ.

Διάγραμμα 69

Πηγή: INE-ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ. Υπολογισμοί με βάση τις Ε.Γ.Σ.Σ.Ε και το μέσο Δ.Τ.Κ.

Κατά συνέπεια, για να επανέλθει ο κατώτατος πραγματικός μισθός στα επίπεδα του 1984 θα πρέπει να υπάρξει μία πραγματική αύξηση της τάξης του 4%. Μία τέτοια αύξηση θα επέτρεπε απλά και μόνο να καλυφθούν οι απώλειες που υπέστη

η αγοραστική δύναμη του κατώτατου μισθού από τον πληθωρισμό στο σύνολο της εξεταζόμενης περιόδου, ενώ παράλληλα αυτό θα σήμαινε ότι στην διάρκεια όλων αυτών των ετών, οι αμειβόμενοι με τις κατώτατες αποδοχές δεν ωφελήθηκαν διόλου από την όποια αύξηση της παραγωγικότητας (και δεν έχουν λάβει μερίδιο από την ανάπτυξη). Αρα για να υπάρξει και μερίδιο από την ανάπτυξη (και την αύξηση της παραγωγικότητας) θα έπρεπε οι πραγματικές αυξήσεις του κατώτατου μισθού να είναι μεγαλύτερες από 4%.

Επομένως, (για την αποκατάσταση αυτής της πρωτογενούς ανισοκατανομής του εισοδήματος που υφίστανται επί σειρά ετών οι χαμηλόμισθοι) ένας δίκαιος ελάχιστος στόχος είναι να υπάρξει για το 2008 μία πραγματική αύξηση της τάξης του 4% στους κατώτατους μισθούς, η οποία μεταφράζεται σε ονομαστικούς όρους σε 7,1% (αν λάβουμε υπόψη και τον προβλεπόμενο πληθωρισμό).

Συμπερασματικά την επόμενη περίοδο στην Ελλάδα, για να υπάρξει σταδιακή σύγκλιση με τους αντίστοιχους μισθούς των κρατών - μελών της ΕΕ-15, προκειμένου να μειωθεί το χάσμα ανάμεσα στον κατώτατο και το μέσο μισθό (όχι με συγκράτηση των άλλων μισθών αλλά με σημαντική ώθηση στον κατώτατο μισθό), να επωφεληθούν οι χαμηλά αμειβόμενοι από την αύξηση της παραγωγικότητας και την αύξηση του προϊόντος και έτσι να αντιστραφεί η πορεία μείωσης του μεριδίου της εργασίας στο προϊόν¹⁵, για να μειωθεί το ποσοστό των φτωχών εργαζόμενων στην χώρα μας θα πρέπει να αυξηθούν ουσιαστικά οι κατώτατοι πραγματικοί μισθοί.

Εκτός από τις θεσμικές και μισθολογικές βελτιώσεις που προβλέπονται στις συλλογικές συμβάσεις θα πρέπει να διασφαλιστεί η ουσιαστική εφαρμογή των όρων των συμβάσεων ώστε να βελτιωθούν οι συνθήκες των εργαζομένων και ειδικότερα των πιο ευάλωτων κατηγοριών (συμπεριλαμβανομένων φυσικά των μεταναστών). Η ύπαρξη και το επίπεδο των κατώτατων μισθών στην Ελλάδα δεν ευθύνονται ούτε για την ανεργία ούτε για την έλλειψη ανταγωνιστικότητας των ελληνικών επιχειρήσεων. Αποτελούν αντίθετα ένα αναγκαίο εργαλείο το οποίο λειτουργεί ως ελάχιστο δίκτυο ασφαλείας απέναντι στην αύξηση του αριθμού των φτωχών εργαζόμενων.

Από την άποψη αυτή, οι κατώτατες αποδοχές ενός μισθωτού με πλήρη απασχόληση θα πρέπει να διασφαλίζουν σε αυτόν και στην οικογένειά του ένα ικανοποιητικό επίπεδο (οικονομικής) αυτονομίας και μία πραγματικά διασφαλισμένη συμμετοχή στις γενικότερες προόδους του επιπέδου διαβίωσης. Σε όρους κοινωνικής συνοχής ο μισθός, όπως έχει αποδειχθεί, έχει μία διάσταση πολύ σημαντικότερη (ανώτερη) από οποιαδήποτε άλλη παροχή.

15. Για να διατηρηθεί σταθερό το μερίδιο της εργασίας στο προϊόν απαιτείται το άθροισμα πληθωρισμού και παραγωγικότητας, ενώ για αύξηση του μεριδίου της εργασίας στο προϊόν απαιτείται επιπλέον από το εν λόγω άθροισμα ονομαστική αύξηση.

Πίνακας 5: Εξέλιξη κατώτατου μισθού και ημερομισθίου στην Ελλάδα 1984-2007

ΕΓΣΣΕ - ΔΙΑΙΤΗΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ	ΧΡΟΝΟΣ ΙΣΧΥΟΣ ΑΠΟ - ΕΩΣ	ΗΜΕΡΟ-ΜΙΣΘΙΟ (δραχμές)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ	ΜΙΣΘΟΣ (δραχμές)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ %	ΕΤΗΣΙΕΣ ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΔΟΣΕΣ (12 μήνες) δρχ.	Ποσοστό αύξησης ετήσιων ονομαστικών αποδοχών (σχέση προηγ. Έτους)	Σύγκριση μέσου ετήσιου ΔΤΚ κάθε έτους με τον αντίστοιχο προηγ. έτους	Ποσοστό μεταβολής πράγματικων αποδοχών
ΕΓΣΣΕ 1984	1.5-31.8.84	1202	10,8	27012	10,8	341596	-	18,6%	-
	1.5-31.8.84	1285	6,9	28876	6,9				
	1.9-31.12.84	1314	2,2	29511	2,2				
ΕΓΣΣΕ 1985	1.1-30.4.85	1422	8,2	31931	8,2	402912	17,9%	19,2%	-1,09%
	1.5-31.8.85	1516	6,6	34038	6,6				
	1.9-31.12.85	1548	2,1	34759	2,1				
1986	1.1-31.4.86	1618	4,5	36316	4,5	445436	10,5%	23,1%	-10,25%
	1.5-31.8.86	1639	1,3	36792	1,3				
	1.9-31.12.85	1716	4,7	38251	4,7				
1987	1.1-30.4.87	1787	4,1	40100	4,8	491700	10,38%	16,4%	-5,1%
	1.5-31.8.87	1805	1	40501	1				
	1.9-31.12.87	1886	4,5	42324	4,5				
ΕΓΣΣΕ 1988	1.1-31.4.88	2074	10	46443	9,7	575172	16,9%	13,5%	+3%
	1.4-31.8.88	2106	1,5	47143	1,5				
	1.9-31.12.88	2243	6,5	50207	6,5				
ΕΓΣΣΕ 1989	1.1-30.4.89	2450	9,3	54828	9,2	682840	18,7%	13,7%	+4,39%
	1.5-31.8.89	2475	1	55376	1				
	1.9-31.12.89	2705	9,3	60506	9,3				
ΕΓΣΣΕ 1990	1.1-31.8.90	2911	7,6	65105	7,6	808992	18,4%	20,4%	-1,6%
	1.9-31.12.90	3118	7,1	69727	7,1				
	1.1.91	3315	6,3	74121	6,3	914358	13,02%	19,5%	-5,4%
ΕΓΣΣΕ 1991	1.7.91	3501	5,6	78272	5,6				
	1.1.92	3721	6,28	83160	6,24				
	1.7.92	3870	4	86487	4	1017882	11,3%	15,8%	-3,8%
ΕΓΣΣΕ 1993	1.1.93	4081	5,45	91206	5,45	1138644	11,8%	14,4%	-2,2%
	1.7.93	4411	8,08	98568	8,07				
	1.1.94	4632	5	103497	5	1282332	12,6%	10,9%	+1,53%
ΕΓΣΣΕ 1994	1.7.94	4934	6,5	110225	6,5				
	1.1.95	5132	4	114634	4	1403124	9,41%	8,9%	+0,46%
	1.7.95	5336	4	119220	4				
ΕΓΣΣΕ 1996	1.1.96	5531	3,5	123520	3,5	1511880	7,75%	8,2%	-0,41%
	1.7.96	5753	4	128460	4				
	1.1.97	6000	1% + 3,25%	133962	1% + 3,25%	1633662	8,05%	5,5%	2,4%
1997	1.7.97	6195	3,25%	138315	3,25%				
	1.1.98	6364	0,2%+2,5%	142056	0,2%+2,5%				
ΕΓΣΣΕ 1998	1.7.98	6492	2%	144897	2%	1721718	5,39%	4,8%	0,56%
	1.1.99	6609	0,4% + 1,4%	147513	0,4% + 1,4%				
	1.7.99	6701	1,4%	149578	1,4%	1782548	3,53%	2,6%	0,9%
ΕΓΣΣΕ 2000	1.1.00	6882	0,7% + 2%	153643	0,7% + 2%				
	1.7.00	6986	1,5%	155947	1,5%	1857474	4,2%	3,2%	0,97%
	1.1.01	7111	1,8%	158754	1,8%				
2001	1.7.01	7218	1,5%	161136	1,5%	1919274	3,3%	3,4%	-0,09%

ΕΓΣΣΕ - ΔΙΑΙΤΗΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ	ΧΡΟΝΟΣ ΙΣΧΥΟΣ ΑΠΟ - ΕΩΣ	ΗΜΕΡΟ-ΜΙ-ΣΗΙΟ (ευρώ)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ	ΜΙΣΘΟΣ (ευρώ)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ %	ΕΤΗΣΙΕΣ ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΔΟΧΕΣ (12 μήνες) -ευρώ.	Ποσοστό αύξησης ετήσιων ονομαστικών αποδοχών (σχέση προηγ. Έτους)	(Ποσοστό μεταβολής) Σύγκριση μέσου ετήσιου ΔΤΚ κάθε έτους με τον αντίστοιχο προηγ. έτους	Ποσοστό μεταβολής πραγματικών αποδοχών
ΕΓΣΣΕ 2002 (σε ευρώ) *	1.1.02 1.7.02	21,95 22,35	1,1% + 2,5% 1,8%	490,04 498,86	1,1% + 2,5% 1,8%	5933,39	5,34%	3,6%	1,68 %
2003	1.1.03	23,29	0,3% + 3,9%	519,87	0,3% + 3,9%	6238,44	5,14%	3,5%	1,58%
ΕΓΣΣΕ 2004	1.1.04 1.9.04	24,22 25,01	4% 2% + 8 ευρώ (μηνιαίως)	540,66 559,98	4% 2% + 8,5ευρώ (μηνιαίως)	6545,88	4,93%	2,9%	1,97 %
2005	1.1.05 1.9.05	25,56 26,41	2,2% 3,3%	572,30 591,18	2,2% 3,3%	6924,24	5,78%	3,5 %	2,2 %
ΕΓΣΣΕ 2006	1.1.06 1.9.06	27,17 27,96	2,9% 2,9%	608,33 625,97	2,9% 2,9%	7370,52	6,44%	3,2%	3,13%
2007	1.1.07 1.5.07	27,96 29,39	0% 5,1%	625,97 657,89	0% 5,1%	7767	5,38	3% **	2,31%***

* Από το έτος 2002 και μετά οι αποδοχές είναι σε ευρώ.

** Προβλεψη: Υπουργείον Οικονομίας και Οικονομικών - Επικαιροποιημένο πρόγραμμα Σταθερότητας και ανάπτυξης 2005-2008 (Δεκέμβριος 2005).

*** Υπό τον όρο ότι θα επιβεβαιωθούν οι προβλέψεις για τον πληθωρισμό.

Πηγή: ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

ΜΕΡΟΣ 4

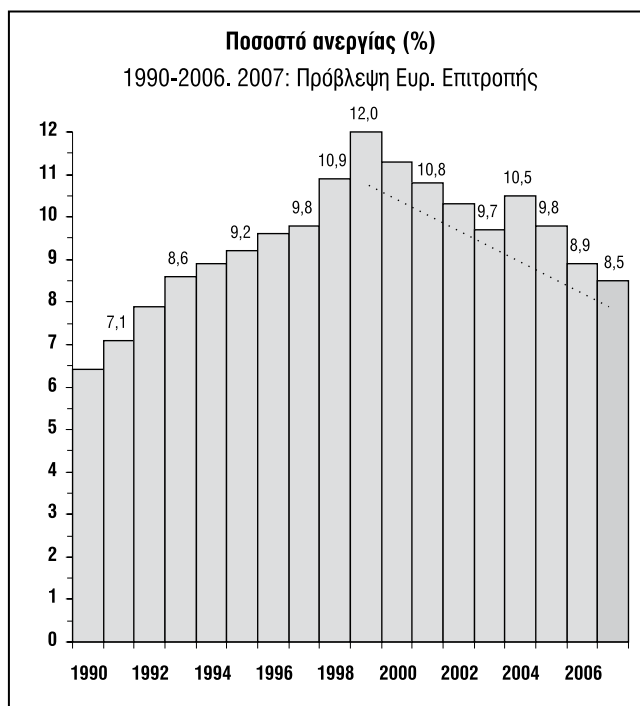
Η απασχόληση και η ανεργία

Η απασχόληση και η ανεργία

4.1. Μεσοπρόθεσμες εξελίξεις

Κατά το 2006, σημειώθηκε μία ακόμη πτώση του ποσοστού ανεργίας στην Ελλάδα, από το 9,8% το 2005 στο 8,9% (Διάγραμμα 70). Η μείωση αυτή, των ετών 2000-2006, που συνολικά είναι μια μείωση της ανεργίας κατά 3,5 εκατοστιαίες μονάδες, έρχεται σε αντίθεση με την στασιμότητα του ποσοστού ανεργίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, όπου οι χαμηλοί ρυθμοί ανάπτυξης αδυνατούν να αυξήσουν ουσιαστικά την απασχόληση. Έτσι, ο αριθμός των ανέργων στην Ευρώπη ανήλθε από 7,2% του εργατικού δυναμικού το 2001 σε 7,4% το 2006. Στο τέλος του 2007, αναμένεται η διαφορά Ελλάδας και Ευρωπαϊκής Ένωσης να έχει περιορισθεί σε μιάμιση εκατοστιαία μονάδα.

Διάγραμμα 70

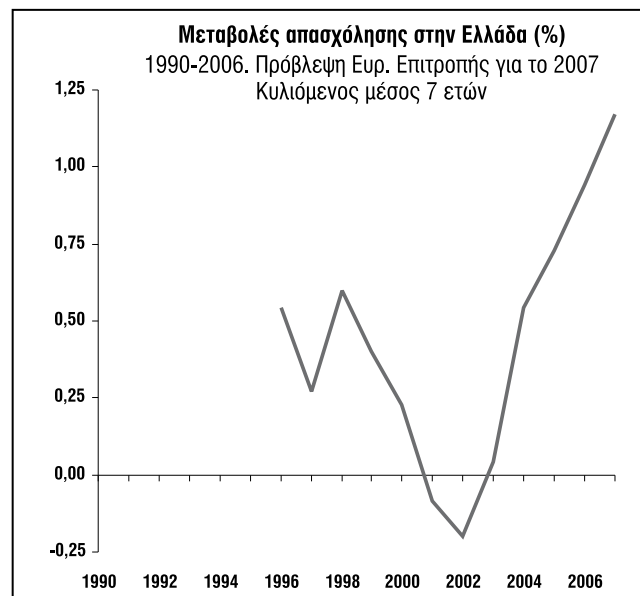

Πηγή: Έρευνες Εργατικού Δυναμικού ΕΣΥΕ.

Η βελτίωση αυτή έχει προέλθει, καταρχήν, από αύξηση της απασχόλησης. Οι μεταβολές του αριθμού των απασχολούμενων ακολουθούν ανοδική τάση με αποτέλεσμα για την τετραετία 2003-2006 να ανέρχονται σωρευτικά σε περίπου 7%. Εντούτοις,

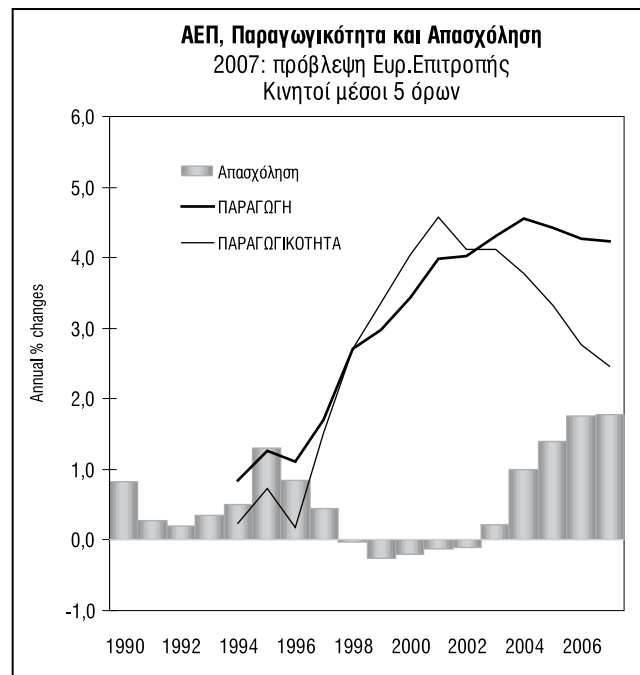
η μείωση της ανεργίας των τελευταίων ετών δεν προέρχεται μόνον από την αύξηση της απασχόλησης αλλά και από την επιβράδυνση του εργατικού δυναμικού ιδιαίτερα κατά το 2005 και το 2006 (αύξηση 0,5% ετησίως).

Διάγραμμα 71

Πηγή: Έρευνες Εργατικού Δυναμικού ΕΣΥΕ.

Διάγραμμα 72

Πηγή: European Economy Statistical Annex Spring 2007.

Η επιβράδυνση του εργατικού δυναμικού δεν θίγει ωστόσο την ανοδική πορεία του ποσοστού συμμετοχής, για το οποίο έχει τεθεί στόχος να συγκλίνει με τον αντίστοιχο μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, επειδή ο πληθυσμός εργάσιμης ηλικίας 15-64 ετών παρουσιάζει πολύ μικρές αυξήσεις (0,1%-0,3% ετησίως για την τελευταία πενταετία).

Η αύξηση της απασχόλησης οφείλεται, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 72, στο γεγονός ότι η αύξηση της παραγωγής μετά το 2004 δεν συνοδεύτηκε από μια ακόμη ταχύτερη αύξηση της παραγωγικότητας κατά τα τελευταία έτη. **Η παραγωγικότητα της εργασίας επιβραδύνεται** από το 2004 ως αποτέλεσμα της μείωσης των επενδύσεων σε μηχανολογικό εξοπλισμό. Έτσι, η αύξηση του ΑΕΠ πραγματοποιήθηκε κυρίως διαμέσου επέκτασης της παραγωγής επί της ίδιας, ήδη υπάρχουσας τεχνολογικής βάσης. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να ευνοηθεί η μεγέθυνση της απασχόλησης¹⁶. Σε αυτό το συμπέρασμα συνηγορεί και η εξέλιξη της έντασης της απασχόλησης (δηλαδή της ελαστικότητας της απασχόλησης στις μεταβολές του ΑΕΠ) που αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 73.

Επομένως, η πτώση του ποσοστού ανεργίας στην Ελλάδα θα πρέπει να εκληφθεί ως ουσιαστική μόνον στον βαθμό κατά τον οποίο οφείλεται στην αύξηση της απασχόλησης, και υπό την επιφύλαξη ότι σχετίζεται επίσης με την επιβράδυνση της παραγωγικότητας της εργασίας.

Τέλος, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι η αύξηση στον αριθμό των απασχολουμένων κατά 70.880 άτομα το 2006 έναντι του 2005 υποκρύπτει μια πολύ μικρότερη αύξηση της απασχόλησης σε ισοδύναμο αριθμό απασχολουμένων με πλήρες ωράριο. Αυτό είναι άμεση απόρροια του γεγονότος ότι το 70% της αύξησης στον αριθμό των απασχολουμένων αφορά σε μερική απασχόληση.

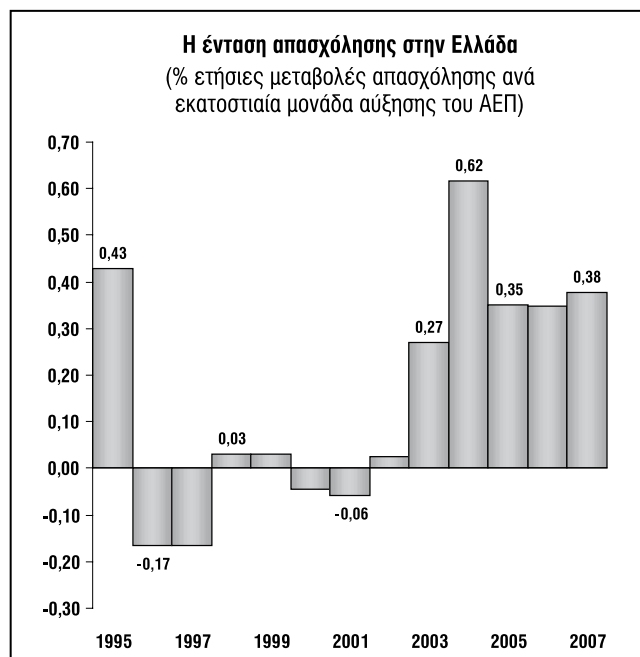
Σε σύγκριση με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Διάγραμμα 74), και με βάση την εναρμόνιση των στοιχείων που πραγματοποιεί η Eurostat, το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα υπερέβη το 1998, για πρώτη φορά, τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πλην όμως από το 2002 άρχισε η σύγκλιση των δύο ποσοστών, καθώς η ανεργία στην Ελλάδα εξακολουθεί να μειώνεται, ενώ στην Ευρωπαϊκή Ένωση παρουσιάζει μεσοπρόθεσμη στασιμότητα.

Το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα, το οποίο ήταν από τα χαμηλότερα μεταξύ των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη διάρκεια της δεκαετίας του '80, βρίσκεται σήμερα αρκετά υψηλότερα από τον μέσο όρο (Διάγραμμα 75). Με κριτήριο το

16. Η συσσώρευση παγίου κεφαλαίου επί μιας δεδομένης τεχνικής βάσης προσελκύει πρόσθετη εργασιακή δύναμη και αυξάνει την απασχόληση στην ίδια αναλογία με την αύξησή του. Η αύξηση του κεφαλαιακού αποθέματος, επομένως, προκαλεί ευθέως ανάλογες αυξήσεις της απασχόλησης, υπό τον όρο ότι η συσσώρευση πραγματοποιείται κατ'έκταση, δηλαδή με δεδομένη τεχνολογία και οργάνωση της εργασίας.

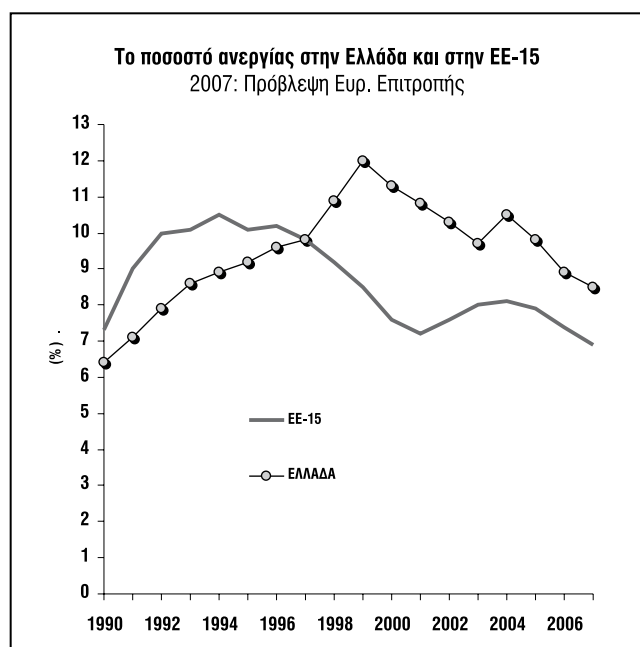
ποσοστό ανεργίας, η Ελλάδα κατέχει την δεύτερη θέση στην κατάταξη των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μετά την Γαλλία.

Διάγραμμα 73

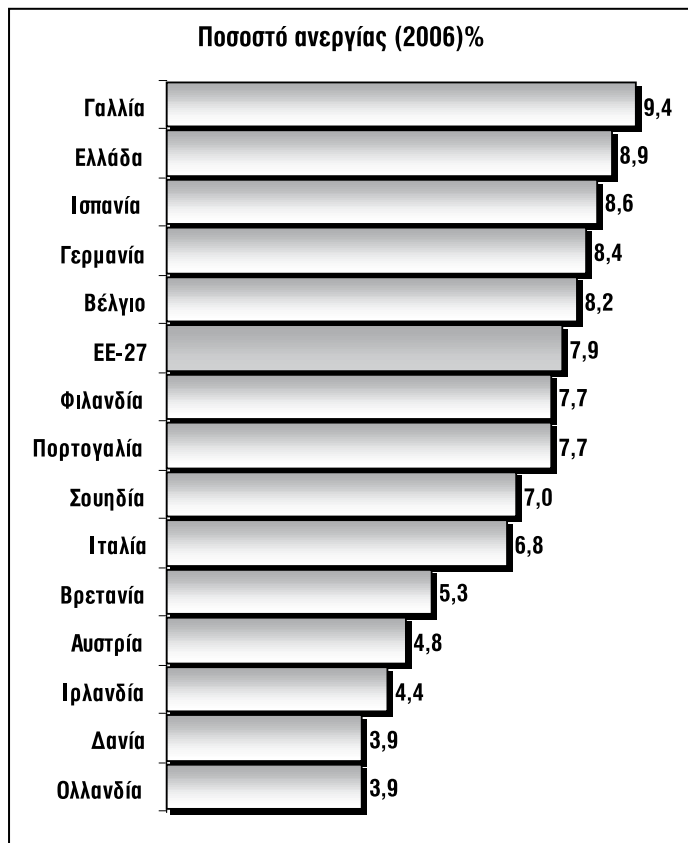
Πηγή: European Economy Statistical Annex Spring 2007.

Διάγραμμα 74

Πηγή: European Economy Statistical Annex Spring 2007.

Διάγραμμα 75

Πηγή: Spring 2007 Economic Forecasts/ec.

4.2. Η απασχόληση και η ανεργία κατά το 2006

Το 2006, σύμφωνα με τα στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού (Β' τριμήνου), το ποσοστό ανεργίας διαμορφώθηκε στο 8,8% του εργατικού δυναμικού της χώρας, ενώ οι άνεργοι ξεπερνούν τις 427.000 άτομα. Το εργατικό δυναμικό το οποίο ανέρχεται σε 4,880 εκατομμύρια άτομα αντιστοιχεί στο 68,2% του πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας (15-64 ετών) και η απασχόληση η οποία πλησιάζει τα 4,453 εκατομμύρια άτομα αντιστοιχεί στο 62,3% του πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας.

Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό, τόσο του εργατικού δυναμικού, όσο και της απασχόλησης είναι ότι κατά τα τελευταία τέσσερα έτη, η αναλογία τους στον πληθυσμό εργάσιμης ηλικίας βαίνει αυξανόμενη ξεπερνώντας, τα 2/3 και το 60,0% αντίστοιχα του συγκεκριμένου πληθυσμού.

Η απασχόληση στις πολύ μικρές επιχειρήσεις, μεγέθους μέχρι 10 ατόμων υπερβαίνει τα 3/5 της συνολικής απασχόλησης της οικονομίας (62,4%). Στον δημόσιο τομέα της οικονομίας, με την ευρεία έννοια του όρου, απασχολούνται περίπου 1,005 εκα-

τομύριο άτομα που αναλογούν σε 22,6% των απασχολούμενων και σε 35,5% του συνόλου των μισθωτών.

Σε σχέση με το προηγούμενο έτος οι ρυθμοί μεταβολής είναι οι εξής: το εργατικό δυναμικό αυξήθηκε 0,65%, η απασχόληση αυξήθηκε 1,6%, ενώ οι άνεργοι μειώθηκαν κατά 8,4%. Η αύξηση της απασχόλησης ήταν υπερδιπλάσια της μεταβολής του εργατικού δυναμικού (70.900 άτομα και 31.450 αντίστοιχα) με αποτέλεσμα ο αριθμός των ανέργων να μειωθεί κατά 39.450 άτομα.

Το 63,7% των απασχολούμενων είναι μισθωτοί, πάνω από το 1/5 είναι αυτοαπασχολούμενοι (21,6%), το 8,2% είναι εργοδότες και το υπόλοιπο 6,5% εργάζονται ως συμβοηθούντα και μη αμειβόμενα μέλη. Στις επιχειρήσεις που απασχολούν μέχρι 10 άτομα η αναλογία της μισθωτής απασχόλησης σε αυτές ξεπερνά το 2/5 των μισθωτών (42,6%). Σε σχέση με το προηγούμενο έτος αυξάνονται όλες οι κατηγορίες των απασχολούμενων με εξαίρεση τους αυτοαπασχολούμενους, ενώ σημαντικό μερίδιο στην εν λόγω αύξηση έχει η μισθωτή εργασία. Η μισθωτή εργασία στις επιχειρήσεις που απασχολούν μέχρι 10 άτομα μειώθηκε έναντι του προηγούμενου έτους, έτσι ώστε η αύξηση της συνολικής μισθωτής απασχόλησης να οφείλεται στην αύξηση του αριθμού των μισθωτών στις επιχειρήσεις άνω των 10 ατόμων.

Η αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων στις κατηγορίες των εργοδοτών και των συμβοηθούντων μελών οφείλεται αποκλειστικά στις μεταβολές που επήλθαν στις επιχειρήσεις έως 10 ατόμων.

Η απασχόληση σε σχέση με το προηγούμενο έτος αυξήθηκε σε 10 κλάδους και μειώθηκε στους υπόλοιπους 7 κλάδους της οικονομίας. Στους κλάδους στους οποίους αυξήθηκε η απασχόληση (η μεταβολή ανέρχεται περί τα 99.660 άτομα), 7 στους 10 απασχολούμενους προέρχονται από τις μεταβολές στους κλάδους της Δημόσιας Διοίκησης, της Εκπαίδευσης και των Μεταφορών - Επικοινωνιών, ενώ στους κλάδους στους οποίους μειώθηκε η απασχόληση (κατά 28.770 άτομα περίπου), αντίστοιχα 8 στους 10 απασχολούμενους προέρχονται από τις μειώσεις που υπέστησαν οι κλάδοι των Κατασκευών και της Γεωργίας.

Οι νεοεισερχόμενοι άνεργοι ανέρχονται σε 156.800 άτομα και αναλογούν στο 36,7% του συνόλου των ανέργων. Πάνω από το ήμισυ των ανέργων είναι μακροχρόνια άνεργοι (245.860 άτομα) ή άνεργοι που έχουν εργαστεί στο παρελθόν (270.600 άτομα), και οι οποίοι αναλογούν στο 57,5% και στο 63,3% αντίστοιχα του συνόλου των ανέργων. Οι άνεργοι μέχρι 29 ετών αναλογούν στο 44,6% των ανέργων (190.800 άτομα), ενώ το ποσοστό ανεργίας των νέων (17,8%), διαμορφώνεται επίσης, όπως και αυτό των συνολικά ανέργων, στο χαμηλότερο μέχρι σήμερα επίπεδο από το 1993.

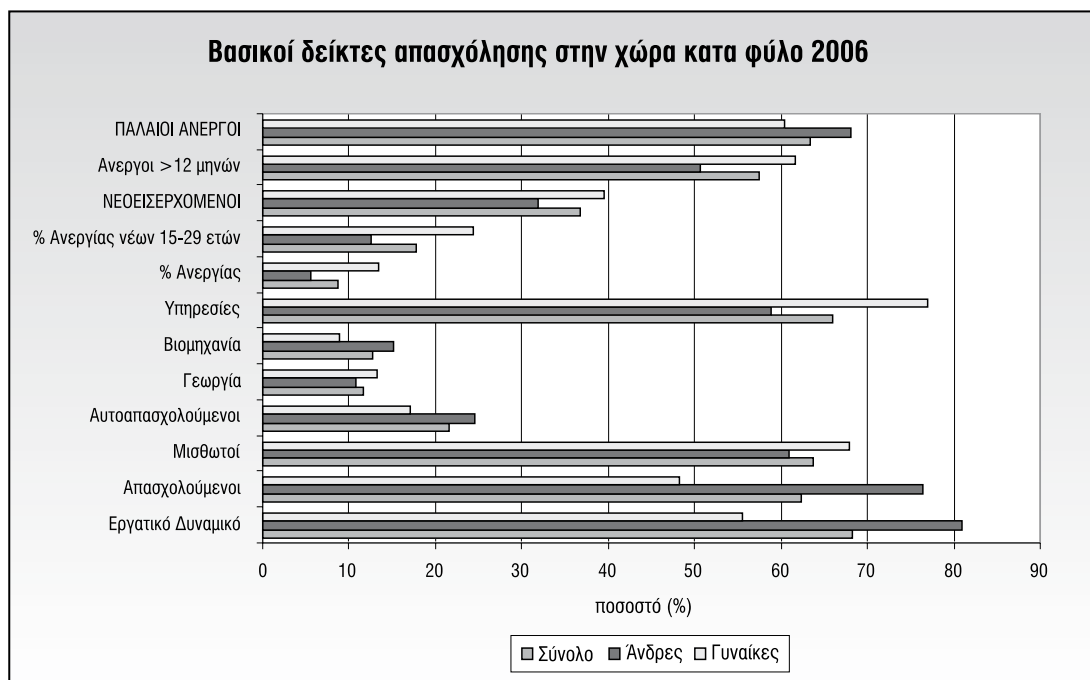
Η μείωση που επήλθε στους ανέργους σε σχέση με το προηγούμενο έτος, παρατηρείται και σε όλες τις παραπάνω κατηγορίες των ανέργων. Ειδικότερα: Η μεταβολή

που επήλθε στους νεοεισερχόμενους ανέργους υπερβαίνει το ήμισυ (55,0%) της συνολικής μείωσης των ανέργων. Η μεταβολή των ανέργων που έχουν εργαστεί στο παρελθόν αναλογεί στο 45,0% της συνολικής μείωσης των ανέργων. Η μεταβολή των μακροχρόνια ανέργων αναλογεί στο 40,0% της συνολικής μείωσης των ανέργων. Τέλος η μεταβολή των ανέργων μέχρι 29 ετών αναλογεί πάνω από το 1/3 της συνολικής μείωσης των ανέργων.

Οι γυναίκες έχουν μεγαλύτερα ποσοστά συμμετοχής έναντι των ανδρών στην μισθωτή απασχόληση, στις υπηρεσίες και σε όλες τις κατηγορίες των ανέργων με εξαίρεση τους ανέργους που έχουν εργαστεί στο παρελθόν, ενώ το ποσοστό ανεργίας παραμένει υπερδιπλάσιο έναντι των ανδρών (13,4% έναντι 5,6%).

Οι γυναίκες αναλογούν περί το 60,0% των ανέργων, των ανέργων νέων μέχρι 29 ετών και όσων έχουν εργαστεί στο παρελθόν, ενώ πλησιάζουν τα 2/3 των μακροχρόνια και των νεοεισερχόμενων ανέργων.

Διάγραμμα 76

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ, 2006 Β' τριμήνου.

Η αναλογία των γυναικών στα μεγέθη της απασχόλησης διαμορφώνεται στο 38,8% όσον αφορά την συνολική απασχόληση. Μικρότερη είναι η αναλογία στις κατηγορίες των εργοδοτών και των αυτοαπασχολούμενων και μεγαλύτερη στην μισθωτή απασχόληση και τα συμβοηθούμενα μέλη (19,5% - 30,5% - 40,9% και 67,8% αντίστοιχα).

Η συμμετοχή των γυναικών στις μεταβολές που επήλθαν σε σχέση με το προηγούμενο έτος, τόσο στην απασχόληση όσο και στους άνεργους είναι σημαντικές καθώς 7 στα 10 άτομα με τα οποία αυξήθηκε η απασχόληση και 8 από τους 10 άτομα που μειώθηκαν οι άνεργοι είναι γυναίκες, (72,0% και 85,0% αντίστοιχα). Επιπρόσθετα η μείωση των ανέργων νέων μέχρι 29 ετών οφείλεται αποκλειστικά σε μείωση των γυναικών, ενώ στις κατηγορίες των μακροχρόνια και των νεοεισερχόμενων ανέργων η μείωση των γυναικών υπερβαίνει την συνολική μείωση των αντίστοιχων κατηγοριών.

Περί τα 261.200 άτομα σήμερα εργάζονται με μερική απασχόληση από τα οποία το 69,0% είναι γυναίκες. Το ποσοστό της μερικής απασχόλησης διαμορφώνεται στο 5,9%, για τις γυναίκες στο 10,4% και στους άνδρες στο 3,0%. Σε σχέση με το προηγούμενο έτος οι μερικώς απασχολούμενοι αυξάνονται κατά 50.200 άτομα, (πάνω από το ήμισυ αυτών είναι γυναίκες, 54,0%), με αποτέλεσμα 7 στα 10 άτομα με τα οποία αυξήθηκε η συνολική απασχόληση να οφείλεται σε αύξηση των μερικώς απασχολούμενων.

Με τη μορφή της προσωρινής απασχόλησης εργάζονται σήμερα περί τα 307.600 άτομα, όπου το ήμισυ αυτών είναι γυναίκες. Το ποσοστό της προσωρινής απασχόλησης μειώθηκε στο 10,9% έναντι 12,1% του προηγούμενου έτους, στις γυναίκες διαμορφώθηκε στο 13,3% και στους άνδρες στο 9,1%. Στις επιχειρήσεις όπου απασχολούνται μέχρι 10 άτομα το ποσοστό προσωρινής απασχόλησης ανέρχεται στο 14,3%, ο αριθμός των προσωρινά απασχολούμενων αναλογεί πολύ πάνω από το ήμισυ του αντίστοιχου συνόλου (56,1%), ενώ οι μόνιμα απασχολούμενοι στις εν λόγω επιχειρήσεις αντιστοιχούν στο 41,0% του συνόλου των μονίμων.

Σε σχέση με το προηγούμενο έτος οι προσωρινά απασχολούμενοι μειώνονται κατά 28.000 άτομα (το 60,0% εξ αυτών είναι άνδρες), με αποτέλεσμα η αύξηση της μισθωτής απασχόλησης να οφείλεται σε αύξηση των μόνιμα απασχολούμενων, αύξηση η οποία ανέρχεται περί τα 77.400 άτομα.

Η μείωση των προσωρινά απασχολούμενων οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην μείωση του αριθμού όσων απασχολούνται σε επιχειρήσεις με λιγότερα από 10 άτομα (περίπου 9 στα 10 άτομα με τα οποία μειώθηκε η προσωρινή απασχόληση), ενώ η αύξηση των μόνιμα απασχολούμενων οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην αύξηση του αριθμού όσων απασχολούνται σε επιχειρήσεις που απασχολούν περισσότερα από 10 άτομα (περίπου 8 στα 10 άτομα με τα οποία αυξήθηκε η μόνιμη απασχόληση).

Το ποσοστό τόσο των μερικώς όσο και των προσωρινά απασχολούμενων στο δημόσιο τομέα είναι μικρότερα από τα αντίστοιχα ποσοστά του ιδιωτικού τομέα. Ειδικότερα τα ποσοστά μερικής και προσωρινής απασχόλησης στον δημόσιο τομέα ανέρχονται σε 3,1% και 8,9% αντίστοιχα, έναντι 6,7% και 11,9% των αντίστοιχων ποσοστών του ιδιωτικού τομέα. Στον δημόσιο τομέα απασχολείται το 12,0% του συνόλου των μερικώς απασχολούμενων και το 29,0% των προσωρινά απασχολούμενων.

Η αύξηση που επήλθε στην απασχόληση της χώρας σε σχέση με το προηγούμενο χρόνο, οφείλεται πάνω από το ήμισυ στην αύξηση που επήλθε στον δημόσιο τομέα (55,6%). Η αύξηση αυτή του δημόσιου τομέα επήλθε κυρίως σε θέσεις πλήρους απασχόλησης, σε αντίθεση με τον ιδιωτικό τομέα όπου αυξάνονται μόνο οι θέσεις των μερικώς απασχολούμενων καθώς μειώνονται οι θέσεις πλήρους απασχόλησης. Στον δημόσιο τομέα η αύξηση των θέσεων πλήρους απασχόλησης αναλογούν στο 80,0% της μεταβολής του δημόσιου τομέα, ενώ η αύξηση των μερικώς απασχολούμενων στο δημόσιο αναλογεί περίπου στο 16,0% της συνολικής μεταβολής που επήλθε στους μερικά απασχολούμενους.

Η αύξηση της μισθωτής εργασίας στο σύνολο της οικονομίας έναντι του 2005 σχεδόν στο σύνολό της οφείλεται στην μεταβολή που επήλθε στον δημόσιο τομέα, (περίπου 96,0% της μεταβολής). Στον ιδιωτικό τομέα η αύξηση των μισθωτών ανέρχεται στα 2.100 άτομα, με αποτέλεσμα η αύξηση που επήλθε στην απασχόληση του ιδιωτικού τομέα να προέρχεται κυρίως από τις αυξήσεις στις κατηγορίες των εργοδοτών και των συμβοηθούντων μελών, (48,0% και 44,5% αντίστοιχα).

Όσον αφορά όμως τις μεταβολές που επήλθαν μεταξύ μόνιμης και προσωρινής απασχόλησης διαπιστώνουμε ότι στον δημόσιο τομέα ένα μικρό μέρος της μεταβολής οφείλεται και στην αύξηση των προσωρινά απασχολούμενων, (17,0%), ενώ αντίθετα οι προσωρινά απασχολούμενοι μειώνονται στον ιδιωτικό τομέα.

Όπως όμως προαναφέρθηκε, η απασχόληση των μόνιμως απασχολούμενων στο σύνολο της οικονομίας αυξήθηκε έναντι του 2005 κατά 77.400 άτομα. Σε αυτήν την αύξηση συμμετέχουν σχεδόν εξ ίσου ο δημόσιος και ο ιδιωτικός τομέας, με αποτέλεσμα η αύξηση των μόνιμως απασχολούμενων μισθωτών να αποτελεί σημαντικό παράγοντα στην μεταβολή της απασχόλησης και στον ιδιωτικό τομέα.

Μέσα από την εξέταση των ροών απασχόλησης, ανεργίας και αεργίας, αποτυπώνεται η διαδικασία μέσα από την οποία διαμορφώνεται η εικόνα της κατάστασης του πληθυσμού όπως τελικά την επεξεργαζόμαστε, δηλαδή τα μεγέθη της απασχόλησης, της ανεργίας και του μη ενεργού πληθυσμού.

Τα συγκεκριμένα μεγέθη κατά την διάρκεια του έτους δεν παραμένουν σταθερά αλλά υπόκεινται σε μεταβολές λόγω της συνεχούς μεταξύ τους κινητικότητας που τα χαρακτηρίζει, την οποία ονομάζουμε «εισροή» ή «εκροή» αναλόγως προς την κατεύθυνση που αυτά μεταβάλλονται. Το αποτέλεσμα της κατεύθυνσης προς την οποία τα μεγέθη μεταβάλλονται, αποδεικνύει και την μεταξύ τους αλληλοεπίδραση που επιδέχονται κατά την διάρκεια του έτους διαμορφώνοντας πλέον το ένα το μέγεθος του άλλου.

Το μεγαλύτερο μέρος των απασχολούμενων συνεχίζει να απασχολείται, είτε διατηρώντας την εργασία που είχε κατά το προηγούμενο χρόνο, είτε αλλάζοντας κλάδο,

εργασία και θέση, διατηρώντας όμως με αυτόν τον τρόπο την κατάσταση της απασχόλησης στην οποία βρισκόταν, ενώ το υπόλοιπο εξέρχεται από την απασχόληση, δηλαδή μεταβάλλεται πλέον η κατάστασή του εμπίπτοντας στις κατηγορίες είτε των ανέργων είτε των μη ενεργών, (εκροές).

Το έλλειμμα που δημιουργείται στην απασχόληση λόγω της εξόδου από αυτήν, είτε λόγω αλλαγής κλάδου, είτε λόγω μεταβολής της κατάστασής τους, αναπληρώνεται με την είσοδο σε θέσεις εργασίας από άτομα που τον προηγούμενο χρόνο είτε ήταν άνεργα είτε ανήκαν στον μη ενεργό πληθυσμό, (εισροές).

Ίδια μορφή μετακίνησης δηλαδή εισροές και εκροές παρατηρούνται, τόσο στους ανέργους, όσο και στον μη ενεργό πληθυσμό, από και προς διαφορετικές κατευθύνσεις από αυτές της απασχόλησης. Οι άνεργοι από και προς τις καταστάσεις «απασχόλησης» και «μη ενεργού πληθυσμού» και οι μη ενεργοί από και προς τις καταστάσεις «απασχόλησης» και «ανεργίας».

Διάγραμμα 77
Ροές από και προς την Απασχόληση, 2006

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 2006 Β' τριμήνου.

Όπως διαπιστώνουμε από το Διάγραμμα 77, από τους απασχολούμενους του προηγούμενου έτους¹⁷ (4.422.221 άτομα), εξήλθαν περί τα 163.821 άτομα, το 53,0% προς την κατεύθυνση των μη ενεργών (86.749 άτομα), ενώ εισήλθαν σε αυτήν περί τα 194.416 άτομα, το 59,0% από την κατηγορία των ανέργων (115.132 άτομα), διαμορφώνοντας το τελικό μέγεθος της απασχόλησης στα 4.452.816 άτομα.

Από την κατηγορία των ανέργων όπου κατά τον προηγούμενο χρόνο υπήρχαν 440.911 άτομα, διαπιστώνουμε ότι οι εκροές οι οποίες υπερβαίνουν το 1/3 του μεγέθους των ανέργων (περί τα 162.027 άτομα), το 71,0% αυτών κατευθύνεται προς την κατεύθυνση της απασχόλησης (115.132 άτομα). Προς την κατεύθυνση της ανεργίας εισέρχονται περί τα 148.547 άτομα, το 52,0% των οποίων προέρχονται από πρώην απασχολούμενους οι οποίοι πλέον αναζητούν εργασία, (77.022 άτομα), διαμορφώνοντας το τελικό μέγεθος των ανέργων στα 427.410 άτομα.

Τέλος στην κατηγορία των μη ενεργών από τα 150.759 άτομα τα οποία εξήλθαν προς την αγορά εργασίας, το 52,6% αυτών βρήκε εργασία (79.284 άτομα), ενώ το υπόλοιπο αναζητά εργασία (71.475 άτομα). Από τα 133.664 άτομα τα οποία εισήλθαν στον μη ενεργό πληθυσμό το 65,0% αυτών προέρχεται από πρώην απασχολούμενους (86.749 άτομα).

Το εκπαιδευτικό επίπεδο όσων εισήλθαν στην απασχόληση το 2006 είναι κυρίως δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (88,6%), προερχόμενοι, τόσο από τους άνεργους, όσο και από τους μη ενεργούς, (86,0% και 92,4% αντίστοιχα).

Ως προς **την μορφή της απασχόλησης** με την οποία εισήλθαν στην απασχόληση αυτή είναι κυρίως σε θέσεις πλήρους απασχόλησης, καθώς λιγότερο από το 1/5 αυτών (36.546 άτομα) εισήλθαν με την μορφή της μερικής απασχόλησης. Επιπλέον 8 στα 10 άτομα τα οποία εισήλθαν στην απασχόληση, τόσο με την μορφή της πλήρους, όσο και της μερικής απασχόλησης, εντάχθηκαν στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας. Παρόλο το σημαντικό μερίδιο που απέσπασε ο ιδιωτικός τομέας στην είσοδο των νέων απασχολούμενων με πλήρη απασχόληση έναντι του δημόσιου τομέα, η είσοδος των 127.170 απασχολούμενων σε αυτόν δεν στάθηκε ικανή να μεταβάλει θετικά, δηλαδή να αυξήσει το μέγεθος των πλήρως απασχολούμενων έναντι του προηγούμενου έτους.

Το μεγαλύτερο μέρος όσων εισήλθαν στην απασχόληση κατευθύνθηκε προς την μισθωτή απασχόληση (157.149 άτομα που αντιστοιχεί στο 81,0% όσων βρήκαν απασχόληση το 2006), ενώ σημαντικό μερίδιο αυτών εντάχθηκε με τη μορφή της προ-

17. Το εν λόγω μέγεθος διαφέρει από τον αριθμό των απασχολούμενων του προηγούμενου έτους πάνω στον οποίο βασίζεται η ετήσια μεταβολή της απασχόλησης, καθώς στο διάστημα το οποίο μεσολαβεί μεταξύ των χρονικών περιόδων των ερευνών έχουν συντελεστεί μεταβολές με αποτέλεσμα το μέγεθος της απασχόλησης να εμφανίζεται διαφοροποιημένο. Η ίδια διαφοροποίηση κατά συνέπεια παρατηρείται και στα μεγέθη των ανέργων και των μη ενεργών.

σωρινής απασχόλησης, περί τα 72.354 άτομα το οποίο αντιστοιχεί στο 46,0% των μισθωτών.

Χαρακτηριστικό της διαφοράς μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα ως προς την συμμετοχή όσων εισήλθαν στην απασχόληση με την μορφή της προσωρινής απασχόλησης έναντι όσων εισήλθαν ως μισθωτοί, είναι ότι στον ιδιωτικό τομέα η συμμετοχή των προσωρινά απασχολούμενων δεν ξεπερνά το 40,0%, (47.059 άτομα στους 119.353 μισθωτούς), στον δημόσιο τομέα πλησιάζει τα 2/3 όσων εισήλθαν ως μισθωτοί, (25.295 άτομα στους 37.796 μισθωτούς).

Στον ιδιωτικό τομέα αναλογεί το 76,0% όσων εισήλθαν στην απασχόληση συνολικά ως μισθωτοί, η αναλογία του αυξάνεται στο 85,0% σε όσους εισήλθαν με μόνιμη απασχόληση ενώ μειώνεται στο 65,0% στους εισερχόμενους με προσωρινή απασχόληση.

Από τις συνολικές νέες θέσεις εργασίας στις οποίες εντάχθηκαν οι άνεργοι και οι μη ενεργοί του προηγούμενου έτους, το 60,0% αυτών βρίσκονται σε επιχειρήσεις οι οποίες απασχολούν μέχρι 10 άτομα.

Η ένταξη ανέργων και μη ενεργών του προηγούμενου έτους ως μισθωτοί σε επιχειρήσεις οι οποίες απασχολούν μέχρι 10 άτομα, αναλογεί λίγο πάνω από το ήμισυ όσων εντάχθηκαν ως μισθωτοί (51,9%).

Η αναλογία όσων εντάχθηκαν, είτε ως μόνιμα, είτε ως προσωρινά απασχολούμενοι στις εν λόγω επιχειρήσεις δεν διαφοροποιείται έναντι της μέσης αντίστοιχης αναλογίας αυτών των επιχειρήσεων ως προς τη συνολική μισθωτή απασχόληση (51,9%). Επιπλέον η συμμετοχή όσων εντάχθηκαν ως προσωρινά απασχολούμενοι έναντι όσων εντάχθηκαν ως μισθωτοί σε επιχειρήσεις οι οποίες απασχολούν μέχρι 10 άτομα, δεν διαφοροποιείται έναντι της μέσης αναλογίας όσων εντάχθηκαν με προσωρινή απασχόληση (46,0%).

Παρόλο όμως τη μεγάλη συμμετοχή των συγκεκριμένων επιχειρήσεων στην απορρόφηση όσων εντάχθηκαν στην απασχόληση το 2006 ως μισθωτοί, από τις κατηγορίες των ανέργων και των μη ενεργών, δεν μπόρεσαν να διατηρήσουν ή να αυξήσουν την μισθωτή απασχόληση σε αυτές, ενώ συμμετέχουν με μικρή αναλογία στην αύξηση των μόνιμα απασχολούμενων έναντι της αντίστοιχης απασχόλησης του προηγούμενου έτους (περίπου 2 στα 10 άτομα).

Πίνακας 6: Απασχόληση κατά φύλο

	1993	2004	2005	2006	2005-2006
ΣΥΝΟΛΟ	3.715.363	4.330.497	4.381.936	4.452.816	70.880
ΑΝΔΡΕΣ	2.416.545	2.680.219	2.705.841	2.725.700	19.859
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	1.298.818	1.650.279	1.676.095	1.727.116	51.021
% ΓΥΝΑΙΚΩΝ	35,0	38,1	38,3	38,8	72,0

ΠΛΗΡΗΣ	1993	2004	2005	2006	2005-2006
ΣΥΝΟΛΟ	3.554.049	4.129.937	4.170.952	4.191.643	20.691
ΑΝΔΡΕΣ	2.354.595	2.622.174	2.647.709	2.644.500	-3.209
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	1.199.455	1.507.763	1.523.243	1.547.143	23.900
% ΓΥΝΑΙΚΩΝ	33,7	36,5	36,5	36,9	

ΜΕΡΙΚΗ	1993	2004	2005	2006	2005-2006
ΣΥΝΟΛΟ	161.314	200.560	210.984	261.173	50.189
ΑΝΔΡΕΣ	61.951	58.045	58.132	81.200	23.068
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	99.363	142.516	152.853	179.973	27.120
% ΓΥΝΑΙΚΩΝ	61,6	71,1	72,4	68,9	54,0

% ΜΕΡΙΚΗΣ	1993	2004	2005	2006
ΣΥΝΟΛΟ	4,3	4,6	4,8	5,9
ΑΝΔΡΕΣ	2,6	2,2	2,1	3,0
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	7,7	8,6	9,1	10,4

ΜΙΣΘΩΤΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

	1993	2004	2005	2006	2005-2006
ΣΥΝΟΛΟ	1.979.602	2.746.202	2.784.761	2.834.142	49.381
ΑΝΔΡΕΣ	1.263.895	1.624.755	1.645.872	1.661.000	15.128
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	715.707	1.121.447	1.138.889	1.173.142	34.253
% ΓΥΝΑΙΚΩΝ	36,2	40,8	40,9	41,4	69,4

ΜΟΝΙΜΗ	1993	2004	2005	2006	2005-2006
ΣΥΝΟΛΟ	1.773.471	2.404.950	2.449.167	2.526.547	77.380
ΑΝΔΡΕΣ	1.137.314	1.445.877	1.477.830	1.509.427	31.597
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	636.157	959.073	971.337	1.017.120	45.783
% ΓΥΝΑΙΚΩΝ	35,9	39,9	39,7	40,3	59,2

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ	1993	2004	2005	2006	2005-2006
ΣΥΝΟΛΟ	206.131	341.252	335.594	307.595	-27.999
ΑΝΔΡΕΣ	126.581	178.878	168.042	151.573	-16.469
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	79.550	162.374	167.552	156.022	-11.530
% ΓΥΝΑΙΚΩΝ	38,6	47,6	49,9	50,7	41,2
% ΠΡΟΣΩΡΙΝΗΣ	1993	2004	2005	2006	
ΣΥΝΟΛΟ	10,4	12,4	12,1	10,9	
ΑΝΔΡΕΣ	10,0	11,0	10,2	9,1	
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	11,1	14,5	14,7	13,3	

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 1993 Ετήσια, 2004, 2005, 2006 Β' τριμήνου.

Πίνακας 7: Απασχολούμενοι κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας

	1993	2004	2005	2006	2005-2006
ΣΥΝΟΛΟ	3.715.363	4.330.497	4.381.936	4.452.816	70.880
Γεωργία, Κτηνοτροφία, Θήρα, Δασοκομία	775.375	533.493	530.406	523.014	-7.392
Αλιεία	15.396	12.067	14.180	13.065	-1.115
Ορυχεία και Λατομεία	19.344	14.653	17.747	18.240	493
Μεταποιητικές Βιομηχανίες	578.943	569.672	560.322	563.218	2.896
Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος κλπ	39.605	39.057	37.689	40.852	3.163
Κατασκευές	261.166	350.111	367.273	358.526	-8.747
Χονδρικό & Λιανικό Εμπόριο κλπ	587.443	748.497	782.136	789.289	7.153
Ξενοδοχεία και Εστιατόρια	203.163	279.627	304.111	300.905	-3.206
Μεταφορές αποθήκευση και επικοινωνίες	248.949	272.375	267.735	281.665	13.930
Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί	81.206	112.386	113.050	115.787	2.737
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας κλπ	139.566	282.991	289.222	284.085	-5.137
Δημόσια Διοίκηση & άμυνα κλπ	267.122	356.049	343.641	380.883	37.242
Εκπαίδευση	200.699	318.208	312.365	331.069	18.704
Υγεία και κοινωνική μέριμνα	154.968	219.012	220.205	227.786	7.581
Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	117.226	155.122	153.609	150.427	-3.182
Ιδιωτικά νοικοκυριά	23.805	65.806	67.632	73.392	5.760
Ετερόδοκοι οργανισμοί και όργανα	1.390	1.369	614	612	-2
	1993	2004	2005	2006	2005-2006
ΣΥΝΟΛΟ (ΓΥΝΑΙΚΕΣ)	1.298.818	1.650.279	1.676.095	1.727.116	51.021
Γεωργία, Κτηνοτροφία, Θήρα, Δασοκομία	327.647	231.519	231.348	227.424	-3.924
Αλιεία	973	1.617	1.576	1.419	-157
Ορυχεία και Λατομεία	1.323	683	1.076	1.310	234
Μεταποιητικές Βιομηχανίες	181.685	157.557	152.733	152.120	-613
Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος κλπ	6.711	8.505	6.794	7.006	212
Κατασκευές	3.799	6.931	6.586	7.859	1.273
Χονδρικό & Λιανικό Εμπόριο	204.899	300.728	316.017	328.847	12.830
Ξενοδοχεία και εστιατόρια	82.456	130.341	136.507	132.099	-4.408
Μεταφορές αποθήκευση και επικοινωνίες	31.266	52.192	48.266	54.507	6.242
Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί	33.150	55.662	56.140	54.540	-1.599
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας κλπ	55.019	127.472	135.925	136.829	903
Δημόσια Διοίκηση & άμυνα κλπ	84.726	111.717	111.357	129.254	17.898
Εκπαίδευση	117.788	193.266	189.912	204.412	14.500
Υγεία και κοινωνική μέριμνα	98.050	136.594	141.717	148.022	6.304
Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	48.179	73.148	75.102	70.856	-4.247
Ιδιωτικά νοικοκυριά	20.428	61.392	65.041	70.102	5.062
Ετερόδοκοι οργανισμοί και όργανα	719	957	0	509	509

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 1993 Ετήσια, 2004, 2005, 2006 Β' τριμήνου.

Πίνακας 8: Βασικοί δείκτες απασχόλησης στην χώρα

Σύνολο (και τα δύο φύλα)	1993	2004	2005	2006
Πληθυσμός Εργάσιμης Ηλικίας (15-64 ετών)	6 732 562	7 126 879	7 132 834	7 152 060
Ετήσια μεταβολή στον Πληθυσμός Εργάσιμης Ηλικίας (%)		0,1	0,1	0,3
Εργατικό δυναμικό	4 112 443	4 823 515	4 848 793	4 880 227
Ετήσια μεταβολή στο Εργατικό δυναμικό (%)		2,0	0,5	0,6
Ποσοστό συμμετοχής (% πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας)	61,1	67,7	68,0	68,2
Σύνολο απασχολούμενων	3 715 363	4 330 497	4 381 936	4 452 817
Ετήσια μεταβολή στην απασχόληση (%)		1,0	1,2	1,6
Ποσοστό απασχόλησης (% πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας)	55,2	60,8	61,4	62,3
Μισθωτοί	1 979 602	2 746 202	2 784 761	2 834 142
Μισθωτοί Ετήσια μεταβολή (%)		5,0	1,4	1,8
Μισθωτοί (% συνόλου των απασχολούμενων)	53,3	63,4	63,6	63,6
Αυτοαπασχολούμενοι	1 019 349	962 540	967 495	962 780
Ετήσια μεταβολή (%)		-5,5	0,5	-0,5
Αυτοαπασχολούμενοι (% συνόλου των απασχολούμενων)	27,4	22,2	22,1	21,6
Απασχολούμενοι στην Γεωργία	775 375	533 493	530 406	523 014
Γεωργία ετήσια μεταβολή στην απασχόληση (%)		-17,0	-0,5	-1,4
Απασχολούμενοι στην γεωργία (%)	20,9	12,3	12,1	11,7
Απασχολούμενοι στην Βιομηχανία	578 943	569 672	560 322	563 218
Βιομηχανία Ετήσια μεταβολή (%)		0,8	-1,6	0,5
Απασχολούμενοι στην βιομηχανία (%)	15,6	13,2	12,8	12,6
Απασχολούμενοι στις υπηρεσίες	2 025 537	2 811 443	2 854 319	2 935 900
Υπηρεσίες ετήσια μεταβολή (%)		5,5	1,5	2,9
Απασχολούμενοι στις υπηρεσίες (%)	54,5	64,9	65,1	65,9
Σύνολο ανέργων	397 080	493 018	466 857	427 410
Ετήσια μεταβολή συνόλου ανέργων (%)		11,6	-5,3	-8,4
Ποσοστό ανεργίας (%)	9,7	10,2	9,6	8,8
Άνεργοι νέοι 15-29 ετών	235 383	231 619	204 371	190 824
Ετήσια μεταβολή ανέργων νέων 15-29 (%)		4,0	-11,8	-6,6
Ποσοστό ανεργίας νέων 15-29 ετών (%)	21,7	20,2	18,8	17,8
Άνεργοι Νέοι (Νεοεισερχόμενοι)	195 885	212 580	178 572	156 812
Ετήσια μεταβολή στους νεοεισερχόμενους ανέργους (%)		15,5	-16,0	-12,2
Άνεργοι Νέοι (% του συνόλου)	49,3	43,1	38,2	36,7
Μακροχρόνιοι άνεργοι	198 965	278 151	261 563	245 860
Ετήσια μεταβολή των μακροχρόνια ανέργων (%)		7,9	-6,0	-6,0
Μακροχρόνια ανεργία (% του συνόλου)	50,1	56,4	56,0	57,5
Άνεργοι που έχουν εργαστεί στο παρελθόν	201 195	280 438	288 285	270 598
Ετήσια μεταβολή των ανέργων που έχουν εργαστεί (%)		8,8	2,8	-6,1
Άνεργοι που έχουν εργαστεί στο παρελθόν (% του συνόλου)	50,7	56,9	61,8	63,3

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 1993 Ετήσια, 2004, 2005, 2006 Β' τριμήνου.

Πίνακας 9: Βασικοί δείκτες απασχόλησης στην χώρα (Άνδρες, Γυναίκες)

	Γυναίκες		Άνδρες	
	2005	2006	2005	2006
Πληθυσμός Εργάσιμης Ηλικίας (15-64 ετών)	3 582 437	3 585 557	3 550 396	3 566 503
Ετήσια μεταβολή στον Πληθυσμός Εργάσιμης Ηλικίας (%)	0,0	0,1	0,2	0,5
Εργατικό δυναμικό	1 976 128	1 993 667	2 872 665	2 886 560
Ετήσια μεταβολή στο Εργατικό δυναμικό (%)	0,8	0,9	0,4	0,5
Ποσοστό συμμετοχής (% πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας)	55,2	55,6	80,9	80,9
Σύνολο απασχολούμενων	1 676 095	1 727 117	2 705 841	2 725 700
Ετήσια μεταβολή στην απασχόληση (%)	1,6	3,0	1,0	0,7
Ποσοστό απασχόλησης (% πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας)	46,8	48,2	76,2	76,4
Μισθωτοί	1 138 889	1 173 142	1 645 872	1 661 000
Μισθωτοί Ετήσια μεταβολή (%)	1,6	3,0	1,3	0,9
Μισθωτοί (% συνόλου των απασχολούμενων)	67,9	67,9	60,8	60,9
Αυτοαπασχολούμενοι	281 305	293 780	686 190	669 000
Αυτοαπασχολούμενοι Ετήσια μεταβολή (%)	1,2	4,4	0,3	-2,5
Αυτοαπασχολούμενοι (% συνόλου των απασχολούμενων)	16,8	17,0	25,4	24,5
Απασχολούμενοι στην Γεωργία	231 348	227 424	299 057	295 590
Γεωργία ετήσια μεταβολή στην απασχόληση (%)	-0,1	-1,7	-0,8	-1,2
Απασχολούμενοι στην γεωργία (%)	13,8	13,2	11,1	10,8
Απασχολούμενοι στην Βιομηχανία	152 733	152 120	407 590	411 098
Βιομηχανία Ετήσια μεταβολή (%)	-3,1	-0,4	-1,1	0,9
Απασχολούμενοι στην βιομηχανία (%)	9,1	8,8	15,1	15,1
Απασχολούμενοι στις υπηρεσίες	1 275 983	1 329 977	1 578 336	1 605 923
Υπηρεσίες ετήσια μεταβολή (%)	2,6	4,2	0,7	1,7
Απασχολούμενοι στις υπηρεσίες (%)	76,1	77,0	58,3	58,9
Σύνολο ανέργων	300 032	266 550	166 825	160 860
Ετήσια μεταβολή συνόλου ανέργων (%)	-3,5	-11,2	-8,3	-3,6
Ποσοστό ανεργίας (%)	15,2	13,4	5,8	5,6
Άνεργοι νέοι 15-29 ετών	129 094	115 293	75 277	75 531
Ετήσια μεταβολή ανέργων νέων 15-29 (%)	-8,2	-10,7	-17,3	0,3
Ποσοστό ανεργίας νέων 15-29 ετών (%)	26,5	24,4	12,5	12,5
Άνεργοι Νέοι (Νεοεισερχόμενοι)	131 190	105 497	47 382	51 315
Ετήσια μεταβολή στους νεοεισερχόμενους άνεργους (%)	-9,7	-19,6	-29,6	8,3
Άνεργοι Νέοι (% του συνόλου)	43,7	39,6	28,4	31,9
Μακροχρόνιοι άνεργοι	184 154	164 288	77 410	81 572
Ετήσια μεταβολή των μακροχρόνια ανέργων (%)	-3,0	-10,8	-12,3	5,4
Μακροχρόνια ανεργία (% του συνόλου)	61,4	61,6	46,4	50,7
Άνεργοι που έχουν εργαστεί στο παρελθόν	168 842	161 053	119 443	109 545
Ετήσια μεταβολή των ανέργων που έχουν εργαστεί (%)	1,9	-4,6	4,1	-8,3
Άνεργοι που έχουν εργαστεί στο παρελθόν (% του συνόλου)	56,3	60,4	71,6	68,1

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΑ 2005, 2006 Β' τριμήνου.

Πίνακας 10: Η Απασχόληση στον Δημόσιο και τον Ιδιωτικό τομέα

2006	ΣΥΝΟΛΟ	ΠΛΗΡΗΣ	ΜΕΡΙΚΗ	ΜΙΣΘΩΤΟΙ	ΜΟΝΙΜΗ	ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ
Δημόσια Υπηρεσία	1.004.872	973.760	31.112	1.004.872	915.629	89.243
Ιδιωτική επιχείρηση	3.447.944	3.217.883	230.061	1.829.270	1.610.918	218.352
Σύνολο	4.452.816	4.191.643	261.173	2.834.142	2.526.547	307.595

2005	ΣΥΝΟΛΟ	ΠΛΗΡΗΣ	ΜΕΡΙΚΗ	ΜΙΣΘΩΤΟΙ	ΜΟΝΙΜΗ	ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ
Δημόσια Υπηρεσία	965.469	942.249	23.220	957.584	876.456	81.128
Ιδιωτική επιχείρηση	3.416.467	3.228.703	187.764	1.827.177	1.572.711	254.466
Σύνολο	4.381.936	4.170.952	210.984	2.784.761	2.449.167	335.594

2005-2006	ΣΥΝΟΛΟ	ΠΛΗΡΗΣ	ΜΕΡΙΚΗ	ΜΙΣΘΩΤΟΙ	ΜΟΝΙΜΗ	ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ
Δημόσια Υπηρεσία	39.403	31.511	7.892	47.288	39.173	8.115
Ιδιωτική επιχείρηση	31.477	-10.820	42.297	2.093	38.207	-36.114
Σύνολο	70.880	20.691	50.189	49.381	77.380	-27.999

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 2005, 2006 Β' τριμήνου.

Πίνακας 11: Η διαμόρφωση της απασχόλησης στον Δημόσιο και Ιδιωτικό τομέα μέσω των ροών απασχόλησης

	ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ			ΜΙΣΘΩΤΟΙ		
	ΣΥΝΟΛΟ	Δημόσια	Ιδιωτική	ΜΙΣΘΩΤΟΙ	Δημόσια	Ιδιωτική
Εργαζόταν	4.258.400	967.076	3.291.324	2.676.994	967.076	1.709.918
Ήταν άνεργος	115.132	23.409	91.723	98.813	23.409	75.404
Μη ενεργοί	79.284	14.387	64.897	58.335	14.387	43.948
ΣΥΝΟΛΟ	4.452.816	1.004.872	3.447.944	2.834.142	1.004.872	1.829.270
ΕΙΣΡΟΕΣ	194.416	37.796	156.620	157.148	37.796	119.352
	ΠΛΗΡΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ			ΜΟΝΙΜΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ		
	ΣΥΝΟΛΟ	Δημόσια	Ιδιωτική	ΜΙΣΘΩΤΟΙ	Δημόσια	Ιδιωτική
Εργαζόταν	4.033.773	943.062	3.090.711	2.441.753	903.128	1.538.625
Ήταν άνεργος	97.252	19.176	78.076	52.329	7.579	44.750
Μη ενεργοί	60.618	11.522	49.096	32.465	4.922	27.543
ΣΥΝΟΛΟ	4.191.643	973.760	3.217.883	2.526.547	915.629	1.610.918
ΕΙΣΡΟΕΣ	157.870	30.698	127.172	84.794	12.501	72.293
	ΜΕΡΙΚΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ			ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ		
	ΣΥΝΟΛΟ	Δημόσια	Ιδιωτική	ΜΙΣΘΩΤΟΙ	Δημόσια	Ιδιωτική
Εργαζόταν	224.627	24.014	200.613	235.241	63.948	171.293
Ήταν άνεργος	17.880	4.233	13.647	46.484	15.830	30.654
Μη ενεργοί	18.666	2.865	15.801	25.870	9.465	16.405
ΣΥΝΟΛΟ	261.173	31.112	230.061	307.595	89.243	218.352
ΕΙΣΡΟΕΣ	36.546	7.098	29.448	72.354	25.295	47.059
Συμμετοχή ΕΙΣΡΟΩΝ	ΜΕΡΙΚΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ			ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ		
	18,8	18,8	18,8	46,0	66,9	39,4

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 2006 Β' τριμήνου.

Πίνακας 12: Η διαμόρφωση της απασχόλησης στις επιχειρήσεις που απασχολούν μέχρι 10 άτομα μέσω των ροών απασχόλησης

μέχρι 10 άτομα	Εργαζόταν	Ήταν άνεργος	Μη ενεργοί	Συνολική Απασχόληση	Σύνολο Εισροών
ΣΥΝΟΛΟ	2.662.151	67.153	49.461	2.778.766	116.614
ΜΙΣΘΩΤΟΙ	1.125.896	51.078	30.494	1.207.468	81.572
Συμ. Μισθωτών	42,3	76,1	61,7	43,5	70,0
ΜΟΝΙΜΗ	990.500	27.144	17.176	1.034.820	44.320
ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ	135.396	23.934	13.318	172.648	37.252
% ΠΡΟΣΩΡΙΝΗΣ	12,0	46,9	43,7	14,3	45,7
Συμμετοχή των επιχειρήσεων που απασχολούν μέχρι 10 άτομα στο αντίστοιχο σύνολο					
	Εργαζόταν	Ήταν άνεργος	Μη ενεργοί	Συνολική Απασχόληση	Σύνολο Εισροών
ΣΥΝΟΛΟ	62,5	58,3	62,4	62,4	60,0
ΜΙΣΘΩΤΟΙ	42,1	51,7	52,3	42,6	51,9
ΜΟΝΙΜΗ	40,6	51,9	52,9	41,0	52,3
ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ	57,6	51,5	51,5	56,1	51,5

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΑ 2006 Β' τριμήνου.

4.3. Η μισθωτή απασχόληση στον δημόσιο¹⁸ και στον ιδιωτικό τομέα

Η συμμετοχή του ευρύτερου δημόσιου τομέα στη μισθωτή απασχόληση της χώρας υπερβαίνει το 1/3 των μισθωτών, παρόλη την σημαντική αύξηση και του αριθμού των μισθωτών του ιδιωτικού τομέα κατά την αυτή χρονική περίοδο. Η συμμετοχή του ευρύτερου δημόσιου τομέα κατά τα έτη 1999-2006 ανήλθε σε 35,2% του συνόλου των μισθωτών ενώ η αντίστοιχη συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα σε 64,8% των μισθωτών.

Όπως προκύπτει από το Διάγραμμα 58 η συμμετοχή του ευρύτερου δημόσιου τομέα ως ποσοστό στο σύνολο των μισθωτών έχει μειωθεί κατά την εξεταζόμενη περίοδο και έχει σταθεροποιηθεί σε ένα ποσοστό περί το 34,5% μετά το 2001. Υψηλή συμμετοχή του ευρύτερου δημόσιου τομέα παρατηρούμε μόνο στην αρχή της εξεταζόμενης περιόδου, πρόσκαιρα το 2004, αλλά και κατά το 2006.

Η μόνιμη απασχόληση στον ευρύτερο δημόσιο τομέα από το 2001 παραμένει σταθερά περί το 32,0% των μισθωτών, ενώ η προσωρινή απασχόληση μετά το 1999 αντιστοιχεί σχεδόν στο 3,0% του συνόλου των μισθωτών.

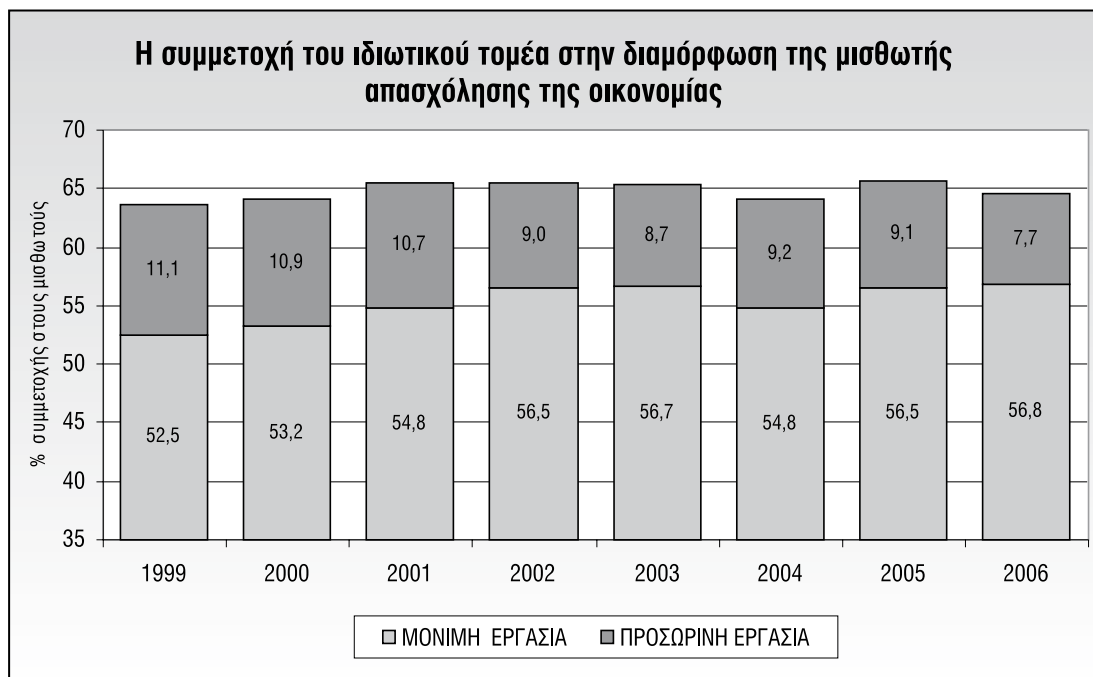
18. Ως απασχόληση στον ευρύτερο δημόσιο τομέα ορίζουμε την απασχόληση σε: Δημόσια Υπηρεσία, ΝΠΔΔ ή ΝΠΙΔ ή Δημόσιο Οργανισμό, Δήμο ή Κοινότητα ή Δημοτική Επιχείρηση, Δημόσια Επιχείρηση Κοινής Ωφέλειας, Κρατική Τράπεζα και τέλος Επιχειρήσεις ελεγχόμενες από το Δημόσιο.

Διάγραμμα 78

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ, 1999-2006 Β' τριμήνου.

Διάγραμμα 79

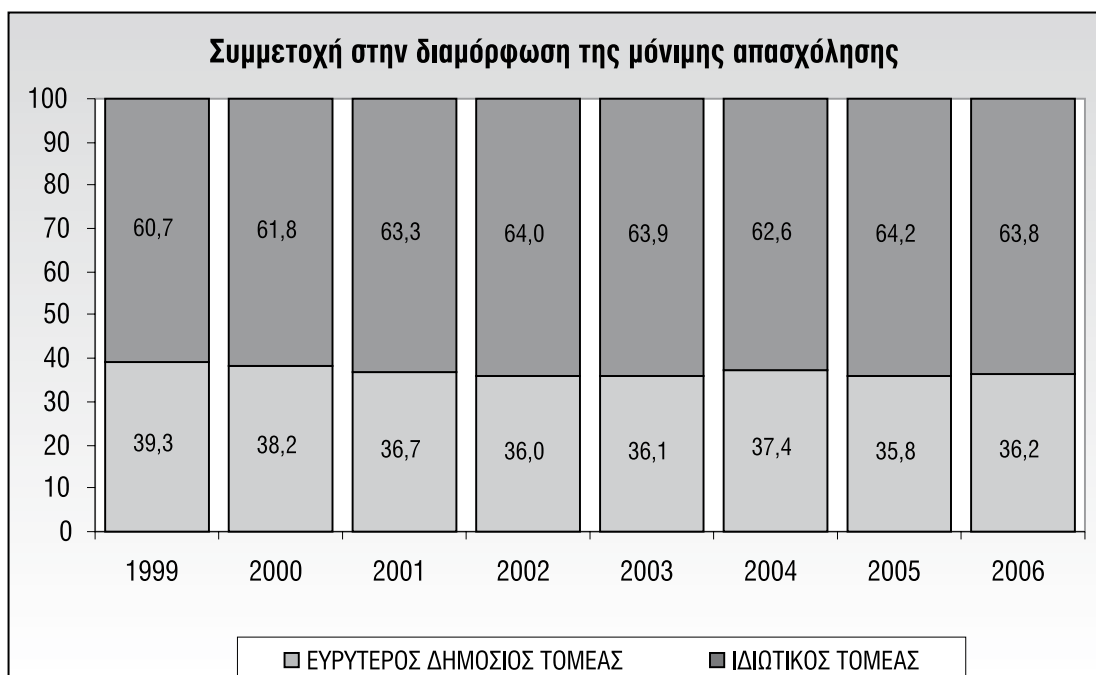
Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ, 1999-2006 Β' τριμήνου.

Οι εξελίξεις στη συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα στη μισθωτή απασχόληση αποτυπώνονται στο Διάγραμμα 79.

Επίσης, διαπιστώνουμε μία συνεχώς αυξανόμενη συμμετοχή των μόνιμως απασχολούμενων στον ιδιωτικό τομέα ως προς το σύνολο των μισθωτών της οικονομίας (με εξαίρεση το 2004), η οποία λαμβάνει την μεγαλύτερη τιμή κατά το 2006. Αντίθετα από τους μόνιμους, η συμμετοχή των προσωρινά απασχολούμενων του ιδιωτικού τομέα βαίνει συνεχώς μειούμενη με εξαίρεση τα έτη 2004 και 2005, ενώ κατά το τελευταίο έτος λαμβάνει την μικρότερη τιμή.

Η σταδιακή αύξηση της συμμετοχής, των μόνιμα απασχολούμενων στον ιδιωτικό τομέα, η σταθεροποίησή τους στον ευρύτερο δημόσιο τομέα κατά τα τελευταία χρόνια και αντίστοιχα η μείωση της συμμετοχής των προσωρινά απασχολούμενων στον ιδιωτικό τομέα με την σταθεροποίηση αυτών στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, διαπιστώνονται και από τα παρακάτω διαγράμματα 80 & 81 όπου αποτυπώνεται η συμμετοχή των δύο τομέων της οικονομίας στις συνιστώσες της μισθωτής απασχόλησης.

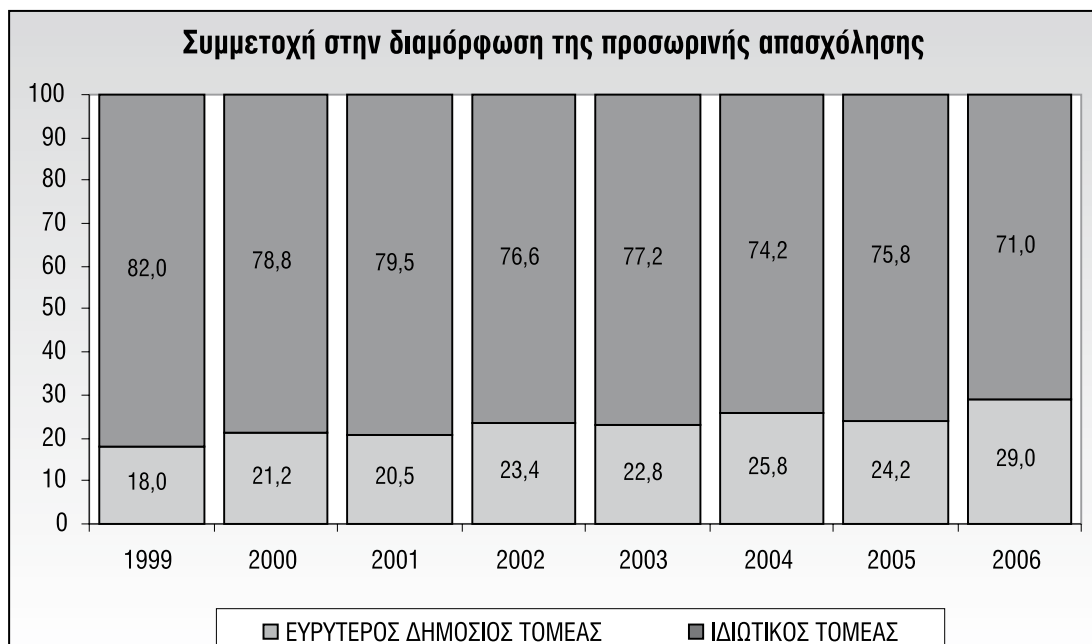
Διάγραμμα 80

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ, 1999-2006 Β' τριμήνου.

Από το Διάγραμμα 80 προκύπτει ότι η συμμετοχή των μόνιμα απασχολούμενων στον ευρύτερο δημόσιο τομέα αν και μειώνεται κατά 3 ποσοστιαίες μονάδες έναντι του 1999, εν τούτοις πάνω από 1 στους 3 μόνιμα απασχολούμενους εργάζεται στον ευρύτερο δημόσιο τομέα την εξεταζόμενη περίοδο.

Διάγραμμα 81

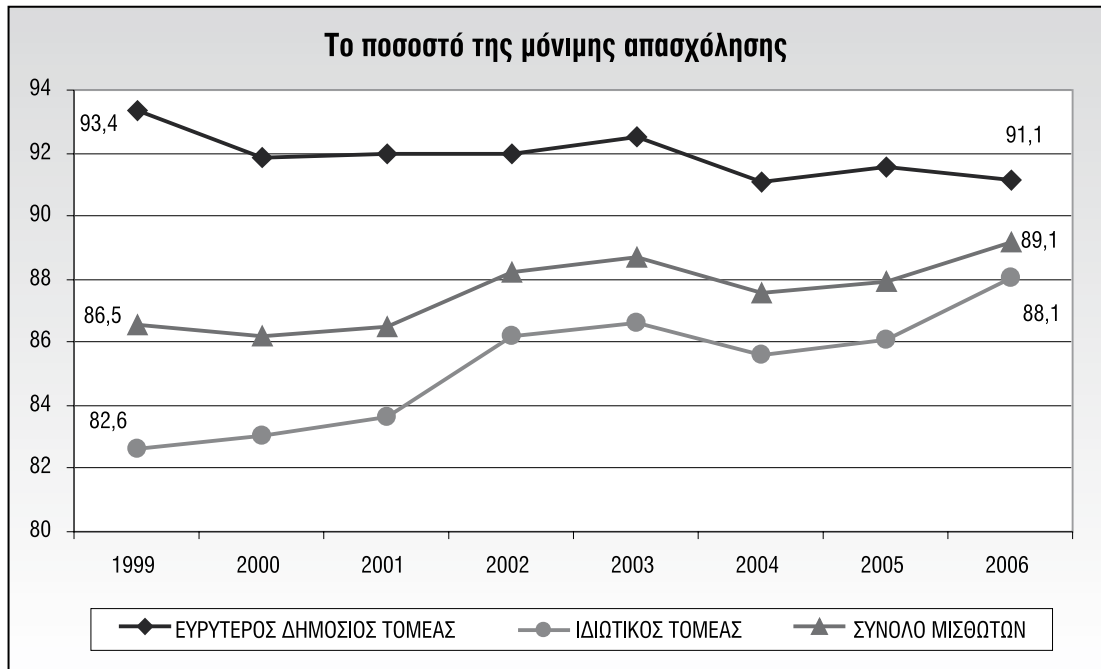

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ, 1999-2006 Β' τριμήνου.

Όσον αφορά **την συμμετοχή του ευρύτερου δημόσιου τομέα** στους προσωρινά απασχολούμενους μισθωτούς κατά την εν λόγω περίοδο, η αύξηση της συμμετοχής αυτών κατά 11 ποσοστιαίες έναντι του 1999, χαρακτηρίζει τις εξελίξεις της μισθωτής απασχόλησης. Είναι χαρακτηριστικό ότι κατά τα τελευταία έτη, **ένας στους τέσσερις προσωρινά απασχολούμενους** εργάζεται στον ευρύτερο δημόσιο τομέα.

Ως κύριο χαρακτηριστικό της περιόδου μπορούμε να θεωρήσουμε ότι το ποσοστό, τόσο των μόνιμα, όσο και των προσωρινά απασχολούμενων, στον ευρύτερο δημόσιο αλλά και στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας τείνουν να συγκλίνουν προς τα αντίστοιχα μέσα ποσοστά του συνόλου των μισθωτών (Διαγράμματα 82 & 83).

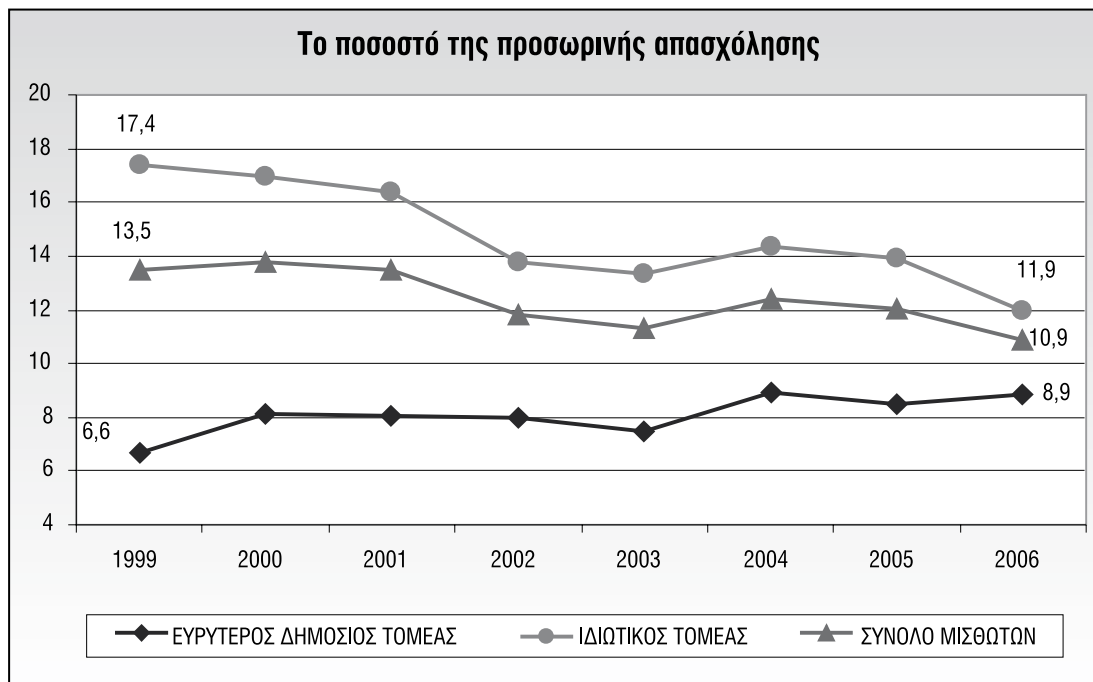
Διάγραμμα 82

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ, 1999-2006 Β' τριμήνου.

Ο ευρύτερος δημόσιος τομέας διαχρονικά διατηρεί μεγαλύτερη τιμή έναντι του μέσου όρου της οικονομίας όσον αφορά το ποσοστό των μόνιμα απασχολούμενων, ενώ ο ιδιωτικός τομέας διατηρεί μεγαλύτερη τιμή έναντι του μέσου όρου όσον αφορά το ποσοστό των προσωρινά απασχολούμενων.

Διάγραμμα 83

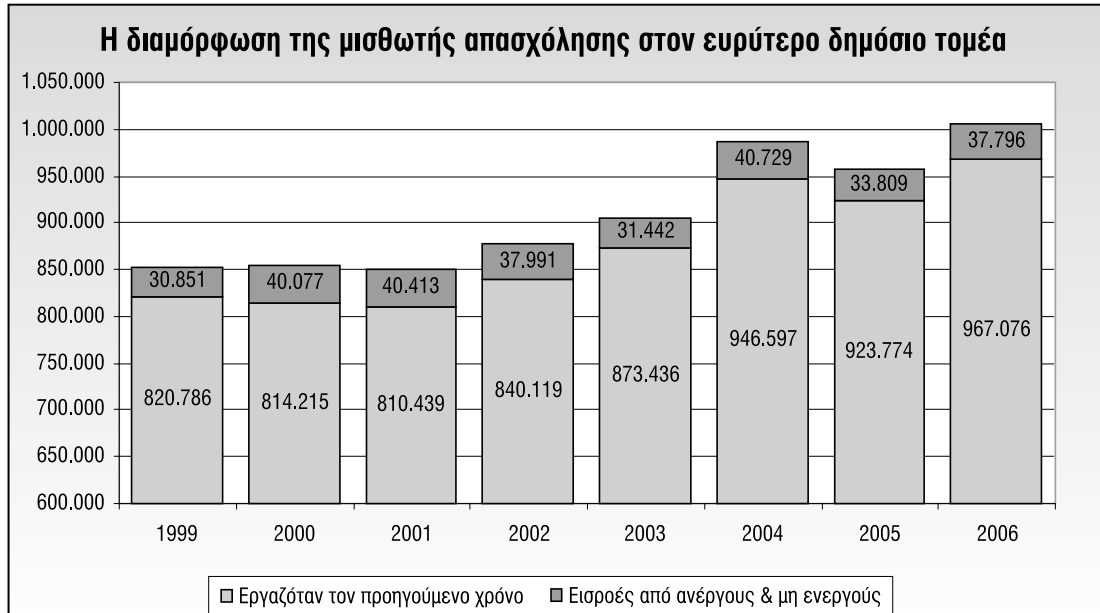
Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ, 1999-2006 Β' τριμήνου.

Εξετάζουμε παρακάτω την διαμόρφωση της μισθωτής απασχόλησης έχοντας ως βάση τον αριθμό των απασχολούμενων που διατήρησαν την εργασία τους το 1998¹⁹, σε ευρύτερο δημόσιο και ιδιωτικό τομέα, και οι οποίοι μαζί με τις εισροές που πραγματοποιήθηκαν, αποτέλεσαν τον συνολικό αριθμό των μισθωτών του 1999 στους εν λόγω τομείς της οικονομίας.

Η διαμόρφωση της μισθωτής απασχόλησης στον ευρύτερο δημόσιο τομέα όπως αυτή προκύπτει μέσα από την εξέταση των «ροών απασχόλησης δίνεται στο παρακάτω Διάγραμμα 84.

19. Λόγω αλλαγής του τρόπου διεξαγωγής της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού από το έτος 1998, βάση του Κανονισμού (ΕΚ) 577/1998, σε τριμηνιαία από ετήσια βάση, δεν χρησιμοποιήσαμε τα στοιχεία του 1998 αλλά τον αμέσως επόμενον έτος. Θεωρήσαμε ότι για την εξέταση της διαμόρφωσης του μεγέθους των απασχολούμενων διαμέσου των «ροών απασχόλησης», η διαχρονική σειρά των στοιχείων από το 1999 μέχρι σήμερα μας δίνει ως έτος βάσης υπολογισμού το πρώτο έτος της αλλαγής του τρόπου διεξαγωγής της έρευνας, με αποτέλεσμα τα συμπεράσματα τα οποία προκύπτουν να καλύπτουν όλη την χρονική περίοδο από την αλλαγή του τρόπου διεξαγωγής της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού.

Διάγραμμα 84

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ, 1999-2006 Β' τριμήνου.

Όπως διαπιστώνουμε ο αριθμός των εργαζομένων που διατήρησαν την απασχόλησή τους από τον προηγούμενο χρόνο **μειωνόταν** κατά τα δύο πρώτα έτη της περιόδου, ενώ από το 2002 και μετά αυξάνεται μέχρι σήμερα, με εξαίρεση το έτος 2005. Ως προς τον αριθμό των ατόμων που εισήλθαν στην απασχόληση του ευρύτερου δημόσιου τομέα αυτά αυξήθηκαν κατά τα δύο πρώτα έτη της περιόδου, το 2004 και το 2006.

Στην διαμόρφωση της μισθωτής απασχόλησης στον ιδιωτικό τομέα ο αριθμός των εργαζομένων που διατήρησαν την απασχόλησή τους από τον προηγούμενο χρόνο διαχρονικά αυξάνεται (Διάγραμμα 85). Τα άτομα που εισήλθαν στην απασχόληση αυξήθηκαν επίσης κατά τα δύο πρώτα έτη της περιόδου, όπως και στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, το 2004 και το 2005, ενώ κατά το τελευταίο έτος έχουν την μικρότερη τιμή της περιόδου.

Διάγραμμα 85

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ, 1999-2006 Β' τριμήνου.

Συμπερασματικά διαπιστώνεται ότι η διατήρηση της συμμετοχής του ευρύτερου δημόσιου τομέα πάνω από το 1/3 της μισθωτής απασχόλησης της χώρας **οφείλεται κυρίως στην αύξηση της συμμετοχής των προσωρινά απασχολούμενων** οι οποίοι έχουν διατηρήσει την εργασία τους από τον προηγούμενο χρόνο και δευτερευόντως στην διατήρηση της συμμετοχής των μόνιμα απασχολούμενων που διατήρησαν την εργασία τους. Η σύγκλιση προς τα μέσα ποσοστά της οικονομίας των μόνιμα και προσωρινά απασχολούμενων σε ιδιωτικό και σε ευρύτερο δημόσιο τομέα είναι ένα ακόμη χαρακτηριστικό της περιόδου, γεγονός που επικουρικά ενισχύει τα παραπάνω, ενώ καταδεικνύει επίσης το γεγονός της διεύρυνσης του μεγέθους της προσωρινής απασχόλησης στον ευρύτερο δημόσιο τομέα. Κατά το τελευταίο έτος ο ευρύτερος δημόσιος τομέας απορρόφησε το 1/4 σχεδόν όσων εισήλθαν στην μισθωτή απασχόληση, (έναντι 1/5 κατά τα αμέσως προηγούμενα έτη).

ΜΕΡΟΣ 5

**Εξελιξεις στην διά βίου μάθηση: Πιστοποίηση, επαγγέλματα
και επαγγελματικά δικαιώματα**

ΕΞελίξεις στην διὰ βίου μάθηση: Πιστοποίηση, επαγγέλματα και επαγγελματικά δικαιώματα

5.1. Δια βίου μάθηση

Τα τελευταία χρόνια ο **χώρος της εκπαίδευσης** υπόκειται σε συνεχείς αλλαγές κάτω από την πίεση των κυρίαρχων οικονομικών τάσεων, την μετατόπιση των οικονομικών πολιτικών, την διαφοροποίηση του ρόλου του Κράτους, την πολυπολιτισμική διάσταση των σύγχρονων κοινωνιών, την καθοριστική επίδραση των νέων τεχνολογιών και μιας σειράς άλλων παραγόντων, οι οποίοι θέτουν - ή / και αξιοποιούνται για να θέσουν- σε αμφισβήτηση, τόσο δομικά στοιχεία των εκπαιδευτικών συστημάτων, όσο και να επεκτείνουν την εμβέλεια τους ενσωματώνοντας παράπλευρα συστήματα υπό την έννοια της δια βίου μάθησης – δια βίου εκπαίδευσης.

Διαμορφώνεται έτσι μια **ηγεμονική τάση για προσαρμογή του εκπαιδευτικού συστήματος** στην συνεχώς μεταβαλλόμενη αγορά, στο πλαίσιο μιας οικονομίας που παγκοσμιοποιείται, ως επένδυση στο ανθρώπινο δυναμικό με στόχο τον ευέλικτο και αποτελεσματικό εργαζόμενο. Αρωγός σε αυτή την προσπάθεια υπεισέρχεται ένα πλέγμα πολιτικών και δράσεων (εντός και εκτός του επίσημου εκπαιδευτικού συστήματος), με βάση το οποίο διαμορφώνεται μια ευρύτερη ατζέντα, η οποία παρά τους στόχους των «πολλαπλών ευκαιριών μάθησης», προς «όλους» τους εργαζόμενους και πολίτες ευρύτερα, **υποκύπτει στην εξυπηρέτηση** του τρίπτυχου της απασχολησιμότητας, επιχειρηματικότητας και προσαρμοστικότητας, γεγονός το οποίο επηρεάζει σαφώς, και κατ' αναλογία, τόσο τις εκπαιδευτικές δομές, όσο και τις δομές απασχόλησης.

Το σύστημα συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης εξακολουθεί να παρουσιάζει δομικά προβλήματα (παρά την λειτουργική του βελτίωση με την υπαγωγή του στο ΕΚΕΠΙΣ), δεν ανταποκρίνεται επαρκώς στην παραγωγική διάρθρωση της χώρας ή ειδικότερα στις ανάγκες της αγοράς εργασίας, είναι αποστασιοποιημένο από τις ανάγκες των εργαζομένων στις ΜΜΕ και δεν λειτουργεί συμπληρωματικά και συντονισμένα προς την αρχική επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση, αλλά ανεξάρτητα και πολλές φορές με στόχο την επούλωση των αδυναμιών του συστήματος της αρχικής επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης, ενώ σημαντικό τμήμα των πολιτικών επαφίεται στη διάθεση και τη δυνατότητα της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Ταυτόχρονα λειτουργεί κυρίως ως υποκατάστατο των πολιτικών προστασίας από την ανεργία και όχι ως πολιτική ενίσχυσης των δυνατοτήτων απασχόλησης. Τέλος, όλες οι πολιτικές επαγγελματικής κατάρτισης, είτε είναι αρχική, είτε συνεχι-

ζόμενη, είτε είναι κατάρτιση ανέργων και εργαζομένων, δεν εφαρμόζουν ένα ολοκληρωμένο σύστημα αξιολόγησης και παρακολούθησης των αποτελεσμάτων τους που να επιτρέπει τη διαρκή ανατροφοδότηση και αναπροσαρμογή αλλά λειτουργούν ως κλειστά συστήματα όπου ο καθοριστικός παράγοντας για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση πολιτικών είναι η προσφορά και όχι η ζήτηση των σχετικών επαγγελματιών και ειδικεύσεων.

5.1.1. Οι εξελίξεις στο τρόπο λειτουργίας της αγοράς εργασίας

Οι σύγχρονες εξελίξεις στην αγορά εργασίας μεταβάλλουν τη σύγχρονη κοινωνία και οικονομία και επηρεάζουν καθοριστικά τη δομή και την λειτουργία τους. Οι δημογραφικές τάσεις αύξησης του προσδόκιμου ορίου ζωής, οι επιστημονικές – τεχνολογικές επιτεύξεις, η ταχύτητα αλλά και ο ρόλος και η σημασία της πληροφορίας, η διεθνοποιημένη λειτουργία της αγοράς, αναδιαμορφώνουν και αλλάζουν τις οικονομίες, τα μοντέλα παραγωγής και τη σύνθεση της απασχόλησης.

Η αγορά εργασίας δεν είναι πλέον στατική. Οι μεταπολεμικές ρυθμίσεις της λειτουργίας της ανατρέπονται, προκαλώντας ανακατατάξεις στη δομή της απασχόλησης και στις απαιτήσεις για εργασία.

Οι γνώσεις, οι ικανότητες και το περιεχόμενο των ειδικοτήτων και των επαγγελματιών διαφοροποιούνται, υπό την σωρευτική επίδραση: **α. Οργανωτικών αλλαγών**, διεύρυνση και επέκταση της αγοράς, διάδοση και επέκταση των τεχνολογιών πληροφορικής, παγκοσμιοποίηση της παραγωγής, αλλαγή των προτύπων κατανάλωσης και του τρόπου ζωής, η ανάγκη προστασίας του περιβάλλοντος, η εγκατάλειψη ή τροποποίηση του τμηματικού τρόπου οργάνωσης της εργασίας, η εγκατάλειψη του Κεϋνσιανού οικονομικού μοντέλου και η ανάγκη ανάδειξης ευέλικτων οργανωτικών σχημάτων, η επιβολή εξωτερικών προς τις επιχειρήσεις ευελιξιών και γρήγορης και άμεσης ανταπόκρισης στις τάσεις και τις εξελίξεις της παγκόσμιας και ταυτόχρονα πολυεπίπεδης αγοράς (just in time response, quick response), η μεταφορά σημαντικών τμημάτων της παραγωγής παραδοσιακών μεταποιητικών κλάδων, σε άλλες χώρες (βαλκανικές χώρες, χώρες ανατολικής Ευρώπης, Ασία, Αφρική) αλλάζοντας την παραδοσιακή δομή της απασχόλησης. **β. Τεχνολογικών εξελίξεων** στην παραγωγική διαδικασία, στη στρατηγική επέκτασης και εφαρμογής των νέων τεχνολογιών, ως μέσου βελτίωσης της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων και των εθνικών οικονομιών, η εισαγωγή του λογικού προγραμματισμού, της ρομποτικής και της μηχανοργάνωσης στις διαδικασίες και το περιβάλλον παραγωγής, αναδιατάσσουν τα οργανωτικά σχήματα των θέσεων εργασίας και προσδίδουν νέο περιεχόμενο στις ειδικότητες, τα επαγγέλματα και τις ικανότητες και δεξιότητες των εργαζομένων. **γ. δημογραφικών εξελίξεων** καθώς η πρόοδος της ιατρικής και της βιολογία έχουν βελτιώσει τις συνθήκες διαβίωσης και το προσδοκώμενο όριο ζωής των ανθρώπων με έμμεση συνέπεια την αλλαγή της ηλικιακής

σύνθεσης του πληθυσμού των ανεπτυγμένων χωρών. Το εκτός παραγωγής εργατικό δυναμικό έχει αυξήσει τη σχετική του βαρύτητα. Η μαζική είσοδος των γυναικών στην αγορά εργασίας, τροποποίησε τα παραδοσιακά οικογενειακά πρότυπα και αυξάνει τις ανάγκες των κοινωνιών για προσωπικές υπηρεσίες, οι οποίες με τη σειρά τους συμβάλλουν στην εμφάνιση νέων ειδικοτήτων, επαγγελμάτων και επιχειρηματικών δραστηριοτήτων. **δ. Πολιτικών και Διοικητικών αλλαγών**, δημιουργία και ενίσχυση διεθνικών/ διακρατικών πολιτικών ενοτήτων με την ταυτόχρονη αποκέντρωση και ενίσχυση της περιφερειακής διάστασης των πολιτικών, η διεθνής μετατόπιση από το Κεϋνσιανό προς το νέο φιλελεύθερο οικονομικό μοντέλο, όπου ως κυρίαρχα στοιχεία των οικονομικών πολιτικών αναδεικνύονται η μείωση: του πληθωρισμού, των δημοσίων ελλειμμάτων και των παρεμβατικών λειτουργιών του κράτους στην αγορά μέσω, του περιορισμού των κρατικών δαπανών και της ιδιωτικοποίησης, περιορίζοντας σημαντικά το μέγεθος της απασχόλησης, η ενίσχυση του διεθνούς εμπορίου με τον περιορισμό ή και την κατάργηση δασμών και επιδοτήσεων στις τιμές των προϊόντων (Ενιαία Αγορά, GATT).

5.1.2. Οι επιδράσεις στην εκπαίδευση και στην διά βίου μάθηση

Ο προσανατολισμός αρκετών τμημάτων και δραστηριοτήτων του εκπαιδευτικού συστήματος, τα οποία δημιουργήθηκαν και ενισχύθηκαν με σχεδόν αποκλειστικό σκοπό την κάλυψη στελεχειακών αναγκών του παρεμβατικού κράτους και του ευρύτερου δημόσιου τομέα επηρεάζεται καθοριστικά. Η απεμπόληση αρκετών δραστηριοτήτων και οι αλλαγές στους τρόπους άσκησης άλλων (π.χ. κοινωνική προστασία – υγεία), ανατρέπουν τον προσανατολισμό αρκετών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων αλλά και το περιεχόμενο αρκετών επαγγελμάτων, τα οποία δεν λειτουργούν υπό την ομπρέλα του «κρατικού μονοπωλίου» αλλά στα πλαίσια ενός ανταγωνιστικού περιβάλλοντος.

Η ανάγκη εξαστομίκευσης της εκπαίδευσης και η δια βίου αυτομάθηση **μετατρέπουν την εκπαίδευση και τη μόρφωση** από κοινωνικό δικαίωμα το οποίο και συνταγματικά αποτελεί υποχρέωση του κράτους σε στοιχείο επένδυσης που επιδέχεται cost-effective ανάλυση ως μορφή κεφαλαίου. Από την άποψη αυτή, η εκπαίδευση και η επαγγελματική κατάρτιση αποτελούν συστατικό στοιχείο της ανταγωνιστικότητας και ταυτόχρονα δικαίωμα αλλά και υποχρέωση του εργαζόμενου στον οποίο μεταφέρεται η ευθύνη διατήρησης και αναπαραγωγής της ικανότητάς του για απασχόληση.

Το εκπαιδευτικό σύστημα και το σύστημα επαγγελματικής κατάρτισης καλούνται να ενισχύσουν αυτή τη στρατηγική μέσα από μορφές αξιολόγησης και αποτίμησης του εκπαιδευτικού έργου σε σχέση με την ανταπόκρισή του στις ανάγκες της αγοράς και της επερχόμενης κοινωνίας της μάθησης όπου, παρόλη τη μείωση του εργάσιμου χρόνου, τμήματα του «ελεύθερου χρόνου» μετατρέπονται σε «μαθησιακό χρόνο» με στόχο την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας. Κατ' αυτό τον τρόπο, η μείωση του

εργάσιμου χρόνου ουσιαστικά ανατρέπεται με την ενσωμάτωση του μαθησιακού χρόνου στο χρόνο εργασίας.

5.1.3. Κριτική προσέγγιση για έναν ουσιαστικό ρόλο της διά βίου μάθησης

Μία από τις βασικές επιδιώξεις της δια Βίου Μάθησης είναι η διασφάλιση της ικανότητας προσαρμογής του ανθρώπινου δυναμικού στις **νέες γνώσεις, ικανότητες και δεξιότητες** που απαιτούνται στο συνεχώς μεταβαλλόμενο εργασιακό και κοινωνικό περιβάλλον. Μ' αυτή την έννοια η δια βίου μάθηση αποτελεί μία **πολύμορφη και διαρκή διαδικασία** η οποία επηρεάζει ιδιαίτερα τον κόσμο της εργασίας. Η προοπτική της δια βίου μάθησης μπορεί να συμβάλλει στην αναβάθμιση της θέσης των εργαζομένων και στη βελτίωση της ποιότητας ζωής τους.

Ως εκ τούτου η ανάδειξη της Δια Βίου μάθησης αποτελεί κρίσιμη μεταβλητή επίτευξης της κοινωνίας της γνώσης με τον καθορισμό της σε οριζόντιο στόχο της Ευρωπαϊκής στρατηγικής για την απασχόληση καθώς και τη συμπερίληψή της σε τμήμα της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Ατζέντας για μείωση των ανισοτήτων και την προώθηση της κοινωνικής συνοχής. Τονίζεται ωστόσο **ο ορατός κίνδυνος** δημιουργίας νέων αποκλεισμών εξαιτίας της ελλιπούς πρόσβασης μεγάλου αριθμού πολιτών και εργαζομένων στις διαθέσιμες υπηρεσίες και δυνατότητες μάθησης. Είναι απαραίτητο να ληφθούν εκείνα τα αναγκαία μέτρα για την αποτροπή αυτού του κινδύνου και τη διασφάλιση ελάχιστου εκπαιδευτικού επιπέδου σε όλους τους πολίτες.

Οι σχετικές θεσμικές ρυθμίσεις στην Ελλάδα αποτελούν επιφανειακές προσεγγίσεις για ένα θέμα τόσο κρίσιμο, πολύπλευρο και σύνθετο, τόσο από άποψη ουσιαστική, όσο και τεχνική. Αγνοείται σημαντικά το ευρωπαϊκό πλαίσιο για τη δια βίου μάθηση, η συνέργεια με την υπάρχουσα εθνική νομοθεσία αναφορικά με την κατάρτιση και την πιστοποίηση (Ν. 3191/2003), τις προτάσεις που έχουν διατυπωθεί για τα συγκεκριμένα ζητήματα στις αντίστοιχες γνώμες της Ο.Κ.Ε. και τους κοινωνικούς φορείς μεμονωμένα καθώς και το όλο πλαίσιο λειτουργίας της δια βίου μάθησης στην Ελλάδα. Επίσης, χαρακτηρίζεται από ασάφεια βασικών πλευρών της δια βίου μάθησης καθώς και από εννοιολογική σύγχυση.

Η συζήτηση και οι πολιτικές που αφορούν σε ρυθμίσεις θεμάτων εκπαίδευσης απαιτείται να χαρακτηρίζονται από σχεδιασμό μακροπρόθεσμης πνοής. Οι τελικές ρυθμίσεις πρέπει να εκφράζουν τις κατευθύνσεις ενός ουσιαστικού, ειλικρινούς και αποτελεσματικού διαλόγου των ενδιαφερομένων και του συνόλου των εμπλεκόμενων μερών.

Η έννοια της δια βίου μάθησης αποτελεί μια **πολυδιάστατη έννοια** και οι εφαρμογές της υλοποιούνται στο χώρο ενός σύνθετου τοπίου συνάντησης της εκπαιδευτικής, της κοινωνικής και της οικονομικής πολιτικής. Συμπεριλαμβάνει δε, τόσο τις τυπικές και μη-τυπικές διαδικασίες εκπαίδευσης και κατάρτισης, όσο και τις άτυπες, ενώ

διασπείρεται και καλύπτει μία πληθώρα ειδικών αλλά και γενικών κατηγοριών του πληθυσμού.

Στα κείμενα πολιτικής των διεθνών οργανισμών και «σχημάτων» (Ε.Ε - Ο.Ο.Σ.Α.- Διεθνής Οργάνωση Εργασίας- Ουνέσκο) αποτυπώνεται χαρακτηριστικά η εννοιολογική ευρύτητα του όρου. Το ενδιαφέρον όμως εστιάζεται στην διαμόρφωση του περιεχομένου της δια βίου μάθησης, η οποία να μεν περιλαμβάνει κάθε αποτέλεσμα το οποίο προκύπτει από τυπικές, μη τυπικές και άτυπες εκπαιδευτικές διαδικασίες και πρακτικές, αποσκοπούσε όμως εξίσου στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου και στην επιδίωξη της συμμετοχής του στην κοινωνική, πολιτική, πολιτισμική και οικονομική ζωή, στο πλαίσιο δηλ ενός έντονα δημοκρατικού / ανθρωπιστικού προσανατολισμού.

Οι βασικές κατευθύνσεις - πλαίσιο για τη δια βίου μάθηση, από επεξεργασίες της Ουνέσκο, την θεωρούν ως μια διαδικασία η οποία υπερβαίνει την εκπαίδευση και την διδασκαλία, οι οποίες όμως θεωρούνται ως η απαραίτητη βάση και προϋπόθεση επί της οποίας αναπτύσσεται, χωρίς ιεραρχημένο σύστημα, η δια βίου μάθηση, καθόλη την διάρκεια του βίου και με ευρύτατη ποικιλία περιεχομένου.

Αντίθετα, στο πλαίσιο της Ε.Ε, οι επεξεργασίες, οι θέσεις και η πολιτική της Ευρωπαϊκής επιτροπής στρέφουν τους προσανατολισμούς της δια βίου μάθησης «από την προσωπική ανάπτυξη στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας»²⁰ όπου τονίζεται με έμφαση ότι η ανάπτυξη της εκπαίδευσης και της κατάρτισης αποτελούν βασική προϋπόθεση ενός νέου μοντέλου μιας περισσότερο προσανατολισμένης προς την απασχόληση, οικονομικής μεγέθυνσης (growth). Η σύνοδος κορυφής της Λισσαβόνας , υπό τον στρατηγικό στόχο ανάπτυξης της «Κοινωνίας της Γνώσης», υποτάσσει την εκπαιδευτική πολιτική σε βασική παράμετρο της οικονομικής πολιτικής και μάλιστα των μακροοικονομικών της επιδιώξεων.

5.1.4. Προτάσεις

Η επιδίωξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη διαμόρφωση μιας συνεκτικής πολιτικής διά βίου μάθησης είναι περισσότερο από ποτέ αναγκαία. Απ' αυτή την άποψη, ο καθορισμός των δομικών στοιχείων που διαμορφώνουν το πλαίσιο για συνεκτικές και ολοκληρωμένες στρατηγικές προς την κοινωνία της γνώσης αποτελούν κρίσιμο σημείο της Ευρωπαϊκής στρατηγικής. Στοιχεία όπως ο καταμερισμός ρόλων και αρμοδιοτήτων , η συνεργασία σε όλο το φάσμα της μάθησης, η κατανόηση των μαθησιακών αναγκών, η διασφάλιση της επαρκούς χρηματοδότησης, η διευκόλυνση της πρόσβασης στις ευκαιρίες μάθησης και η δημιουργία μαθησιακής κουλτούρας,

20. Δημιουλιάς Κ., *Διά βίου μάθηση και μισθωτή εργασία*, βλ.το βιβλίο Δ. Χαφαλάμπους (επιμ.) *Μεταπολίτευση και εκπαιδευτική πολιτική*, Εκδόσεις, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2007, σελ. 378-399.

όπως η ίδια η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναγνωρίζει αποτελούν κρίσιμες μεταβλητές προώθησης της κοινωνίας της γνώσης και συγκροτούν το πλαίσιο ολοκληρωμένων και συνεκτικών πολιτικών. Ωστόσο ενώ τα δομικά στοιχεία και οι στρατηγικές διακρίνονται από μία εμπεριστατωμένη περιγραφική ανάλυση, στο επίπεδο της ανάπτυξης των δράσεων και μέτρων που πρέπει να αναληφθούν η ανακοίνωση της Επιτροπής χαρακτηρίζεται από «ατολμία». Επισημαίνεται για παράδειγμα ότι η βελτίωση της χρηματοδότησης της δια βίου μάθησης είναι αναγκαία σε όλα τα επίπεδα και της μορφές της και γι' αυτό το σκοπό θα πρέπει να υπάρξει γενναία αύξηση της δημόσιας χρηματοδότησης της εκπαίδευσης. Απ' αυτή την άποψη θεωρούμε άκαιρη τη συζήτηση για αναδιανομή των χρηματοδοτήσεων χωρίς ταυτόχρονη διασφάλιση της αύξησης του συνολικού αλλά και των επιμέρους επιπέδων της. Η ανάγκη χρηματοδότησης και ενίσχυσης επιλεκτικών διαδικασιών δια βίου μάθησης για ειδικές πληθυσμιακές ομάδες που αναφέρει η ανακοίνωση, δεν θα πρέπει να αναιρέσει την αναγκαιότητα καθολικής βελτίωσης των υπηρεσιών μάθησης για όλους τους πολίτες.

Τονίζουμε τον ορατό κίνδυνο δημιουργίας νέων αποκλεισμών εξαιτίας της ελλιπούς πρόσβασης μεγάλου αριθμού πολιτών και εργαζομένων στις διαθέσιμες υπηρεσίες και δυνατότητες μάθησης. Είναι απαραίτητο να ληφθούν εκείνα τα αναγκαία μέτρα για την αποτροπή αυτού του κινδύνου και τη διασφάλιση ελάχιστου εκπαιδευτικού επιπέδου σε όλους τους πολίτες.

Ιδιαίτερης σημασίας θεωρούμε την ενίσχυση της προσχολικής εκπαίδευσης και της εκπαίδευσης με τη χρήση της πληροφορικής στην υποχρεωτική εκπαιδευτική βαθμίδα μιας και η εμπειρία δείχνει ότι αυτό το στάδιο είναι καθοριστικό για τη μετέπειτα μαθησιακή πορεία του ατόμου. Επιπλέον η επιτυχημένη προσχολική εκπαίδευση απελευθερώνει πόρους και δυνάμεις από τους εργαζόμενους γονείς τις οποίες μπορεί να διαθέσουν για τη βελτίωση της δικιάς τους μάθησης.

Στην ίδια κατεύθυνση, επισημαίνεται ότι η δημιουργία της μαθησιακής κουλτούρας δεν μπορεί να εξαντλείται σε μέτρα ενημέρωσης και πληροφόρησης για τα οφέλη της μάθησης αλλά είναι αναγκαίο να συνδυαστεί με την αντίληψη της δια βίου μάθησης ως κοινωνικό δικαίωμα του ατόμου. Είναι απαραίτητο να δοθούν κίνητρα όπως είναι η επιβράβευση των μάθησης του εργαζόμενου με την καταβολή επιπλέον αμοιβών ή και η σύνδεσή της με την ανοδικού χαρακτήρα επαγγελματική κινητικότητα. Η μάθηση αποτελεί ατομικό δικαίωμα του εργαζόμενου και ειδικότερα η ανάγκη γενικευμένης καθιέρωσης της ατομικής εκπαιδευτικής άδειας με αποδοχές. Αυτό το σημείο είναι ιδιαίτερα σημαντικό για τους εργαζόμενους στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις και πολύ περισσότερο στις πολύ μικρές επιχειρήσεις που αποτελούν τον κανόνα στη χώρα μας.

Επιπλέον, μέτρα όπως η διάδοση καλών πρακτικών, η προτροπή για ατομικό σχέδιο κατάρτισης για κάθε εργαζόμενο, το σήμα ή η σφραγίδα ποιότητας για υλικά εκμά-

θησης ιδιαίτερα με τη χρήση νέων τεχνολογιών, η μέθοδος των φόρουμ (διαφάνειας, ποιότητας, προσανατολισμού) και η επιδίωξη του συντονισμού των εθνικών πολιτικών με υψηλού επιπέδου ομάδες ανώτερων εκπροσώπων των υπουργείων, ενώ συμβάλουν στην ενίσχυση της δια βίου μάθησης, ενδέχεται να εξαντλήσουν την Ευρωπαϊκή πολιτική αποκλειστικά σ' αυτά, κάτι που δεν βελτιώνει ουσιαστικά την πρόσβαση της πλειοψηφίας των εργαζομένων στη χώρα μας στη δια βίου μάθηση.

Εκτός από τη γενίκευση της θέσπισης της εκπαιδευτικής άδειας των εργαζομένων ως ατομικό δικαίωμα, μέτρα άμεσης προτεραιότητας για την ενίσχυση της δια βίου μάθησης θεωρούμε πως είναι η θέσπιση ενός ενιαίου συστήματος πιστοποίησης των διαφορετικών μορφών μάθησης με ιδιαίτερη έμφαση στην πιστοποίηση των επαγγελματικών προσόντων ανεξάρτητα από τον τρόπο που αυτά αποκτήθηκαν.

Η δημιουργία ενός Ενιαίου Συστήματος Πιστοποίησης και Αναγνώρισης της μάθησης και η σύνδεσή τους με τα επαγγελματικά προσόντα καθίσταται ιδιαίτερα επίκαιρη. Γι' αυτό το σκοπό θα πρέπει να προχωρήσει άμεσα η ανάπτυξη των αναγκαίων μηχανισμών και μεθοδολογιών.

Η καλλιέργεια και ανάπτυξη εκείνων των ικανοτήτων και δεξιοτήτων που επιτρέπουν τη διαρκή προσαρμογή και αναπροσαρμογή του εργατικού δυναμικού στις μεταβολές της οικονομίας και της απασχόλησης θα πρέπει να αποτελέσει άμεση προτεραιότητα.

Η πρόσβαση και η χρήση της πληροφορικής, οι ξένες γλώσσες, η επίλυση προβλημάτων, η ανάπτυξη πρωτοβουλιών, η επικοινωνία, οι κοινωνικές δεξιότητες, το επιχειρηματικό πνεύμα και η αυτό-μάθηση προϋποθέτουν την ανάπτυξη της αρχικής εκπαίδευσης μιας και τα κενά που αυτή αφήνει πολύ δύσκολα αναπληρώνονται.

Επισημαίνεται ότι οι ως τώρα εφαρμογές της ιδέας του Οργανισμού Μάθησης περιορίζουν τη μαθησιακή δραστηριότητα του εργαζόμενου στο πλαίσιο των αναγκών της ατομικής επιχείρησης, οι οποίες κατά κανόνα είναι ειδικού χαρακτήρα, αποσπασματικές και περιορισμένου εύρους και δεν πιστοποιούνται ούτε μεταφέρονται εύκολα εκτός της ατομικής επιχείρησης.

Η επιδίωξη περισσότερων επενδύσεων στη δια βίου μάθηση και η προβολή της ανάγκης αναδιανομής των πόρων στις διαφορετικές μορφές μάθησης χωρίς αυτό να συνδυαστεί με την ανάπτυξη στέρων βάσεων από το σύστημα της αρχικής εκπαίδευσης κινδυνεύει να οδηγήσει στην ανάπτυξη επιλεκτικών και επιμέρους πολιτικών οι οποίες δεν εντάσσονται σε ένα ενιαίο πλαίσιο στόχων και προτεραιοτήτων. Ταυτόχρονα ωθεί στην εξατομίκευση των κοινωνικών σχέσεων και της συλλογικής ευθύνης για τη μάθηση. Αν η δια βίου μάθηση δεν συνοδεύεται από γενναία αύξηση των δημοσίων επενδύσεων γι' αυτή κινδυνεύει να οδηγήσει στη μεταφορά του κόστους μάθησης από το κράτος και τις επιχειρήσεις αποκλειστικά στα άτομα.

Η προώθηση της δια βίου μάθησης θα πρέπει να συνδυαστεί με πολιτικές αντιμετώπισης της ανασφάλειας που δημιουργούν οι νέες συνθήκες στην αγορά εργασίας. Η ενίσχυση της κοινωνικής πολιτικής και ειδικότερα των πολιτικών κοινωνικής προστασίας των εργαζομένων στην «κοινωνία της γνώσης» διαμέσου της συλλογικής ρύθμισης των συνθηκών και προϋποθέσεων εργασίας, αποτελεί βασική προϋπόθεση για την ασφάλεια της εργασίας και την αναβάθμιση του χαρακτήρα της εξαρτημένης απασχόλησης.

Παρότι η μάθηση δεν αποτελεί τη δεσπόζουσα παράμετρο δημιουργίας απασχόλησης και αντιμετώπισης της ανεργίας, εφόσον αυτό εξαρτάται από τις γενικότερες οικονομικές και αναπτυξιακές πολιτικές και τις πολιτικές απασχόλησης μπορεί εντούτοις να συμβάλλει στην αντιμετώπιση της ανεργίας, είτε ενισχύοντας την διαεπαγγελματική κινητικότητα, είτε καλύπτοντας τις ανάγκες της αγοράς εργασίας με κατάλληλα προετοιμασμένο (από την άποψη των αναγκαίων προσόντων, γνώσεων, ικανοτήτων και δεξιοτήτων) ανθρώπινο δυναμικό.

Η ουσιαστική αύξηση του βαθμού συσχέτισης των αλλαγών στο σύστημα εκπαίδευσης και της κατάρτισης στην προοπτική της δια βίου μάθησης, με τις μεταβολές και τις διαρθρωτικές αλλαγές στην αγορά εργασίας, προϋποθέτει το συστηματικό σχεδιασμό και ανάπτυξη των σχετικών ενεργειών, μέτρων και πολιτικών σε άμεση συνάφεια με την αναβάθμιση της κοινωνικής πολιτικής και της κοινωνικής θέσης των εργαζομένων.

Τα παραπάνω προϋποθέτουν την εξάλειψη του διαρκούς μετεωρισμού ανάμεσα σε μια ευρεία αντίληψη για τη γνώση και τη μάθηση και σε ένα εξειδικευμένο πλαίσιο επιμορφωτικής δράσης και πολιτικών κατάρτισης απασχολήσιμων, με βάση τις ανάγκες της αγοράς.

Η στρατηγική της δια βίου μάθησης από την Ευρωπαϊκή Ένωση, κυρίως, εάν όχι μόνον, ως μία οικονομική παράμετρος, επισκιάζει πλέον τις όποιες εκπαιδευτικές και κοινωνικές προτεραιότητες τόσο των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης όσο και των λοιπών στόχων που η ευρωπαϊκή πολιτική εκπαίδευσης και δια βίου μάθησης περιλαμβάνει στις επιδιώξεις της (πρόσβαση όλων, ευρωπαϊκός εκπαιδευτικός χώρος κλπ).

Πρόκειται για μία στρατηγική κατεύθυνση που εδράζεται στην σημασία των άυλων πόρων για την ανταγωνιστικότητα των οικονομιών και συνεπώς στην επένδυση στο «ανθρώπινο κεφάλαιο» και την αξιοποίηση της από τις επιχειρήσεις. Επιπλέον στηρίζεται στην αυξημένη κινητικότητα (διεπαγγελματική – εργασιακή- γεωγραφική) του ανθρώπινου δυναμικού, στην επίκληση των εσωτερικών και εξωτερικών ευελιξιών των επιχειρήσεων και την προσαρμογή των εργαζομένων (πολυειδίκευση, συνεργασία, επικοινωνία, αυτομάθηση).

5.2. Πιστοποίηση και αναγνώριση των επαγγελματικών προσόντων και δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση

5.2.1. Το γενικό περιγράμμα: Από την αντιστοίχιση στη διαφάνεια

Οι προσπάθειες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την ενίσχυση της κινητικότητας στο Ευρωπαϊκό Επίπεδο μέχρι και το 2000 αναφέρονταν κυρίως στη σύγκριση των εκπαιδευτικών συστημάτων με τη σύνταξη αναλυτικών Εκθέσεων από το Δίκτυο «Ευριδίκη» και των συστημάτων πιστοποίησης και αναγνώρισης των επαγγελματικών προσόντων με την έκδοση οδηγιών αμοιβαίας αναγνώρισης. Πρόκειται για μία διεργασία ιδιαίτερα πολύπλοκη και αργή που σε αρκετές περιπτώσεις οδήγησε στην έκδοση οδηγιών για τα επαγγέλματα αλλά σε πολύ περισσότερες περιπτώσεις δεν ευοδώθηκαν κάποια αποτελέσματα καθώς αυτά θα πρέπει να είναι κοινά αποδεκτά και συμφωνημένα από το σύνολο των χωρών μελών. Κάτι που φάνταζε και θα εξακολουθήσει να είναι αδύνατο για αρκετά ακόμα έτη εξαιτίας της ποικιλίας εκπαιδευτικών συστημάτων, των διαδικασιών και των κανόνων απόδοσης των επαγγελματικών προσόντων και δικαιωμάτων στο σύνολο των 12, 15, 25 και 27 χωρών μελών στα ζητήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης όπου εφαρμόζεται η αρχή της επικουρικότητας (Άρθρο I-11 της Νέας Συνταγματικής Συνθήκης).²¹

Σύμφωνα με τα άρθρα 149 και 150 της Συνθήκης του Άμστερνταμ αλλά και τα άρθρα I-17, III-282 και III-283 της Νέας Συνταγματικής Συνθήκης, το περιεχόμενο και η οργάνωση της γενικής εκπαίδευσης και της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης είναι αποκλειστική αρμοδιότητα του κάθε κράτους μέλους και η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν μπορεί παρά να παρέμβει επικουρικά προς τις εθνικές πολιτικές με την ανάληψη υποστηρικτικών, συντονιστικών ή και συμπληρωματικών δράσεων (Άρθρο I-17). Επειδή όμως βασική αρχή και δικαίωμα στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι ταυτόχρονα το δικαίωμα **ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής στο έδαφος των κρατών μελών (Άρθρα I-10 και III-125)** τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορούν να πάρουν εκείνα τα μέτρα που είναι αναγκαία για την άρση των εμποδίων μετακίνησης και εγκατάστασης των πολιτών σε άλλο κράτος μέλος. Μεταξύ αυτών των μέτρων είναι κι αυτά που εμποδίζουν την άσκηση επαγγελματικών δραστηριοτήτων με την επίκληση διαφορετικών κανόνων από αυτούς που ισχύουν για τους πολίτες της ίδιας της χώρας. Έτσι εκδόθηκαν οι οδηγίες για την αμοιβαία αναγνώριση των επαγγελματικών προσόντων και δικαιωμάτων που όμως αποδείχθηκε μία ιδιαίτερα αργή και επίπονη διαδικασία. Είναι χαρακτηριστικό ότι η οδηγία για το επάγγελμα του φαρμακοποιού χρειάστηκαν δεκαέξι χρόνια για να εκδοθεί και για το επάγγελμα του αρχιτέκτονα είκοσι χρόνια.

21. Δημιουλιάς Κ., Καρατράσση Μ., Λιτζέρης Π., (υπό έκδοση), Συστήματα πιστοποίησης των επαγγελματικών προσόντων, επαγγέλματα και δια βίου μάθηση, ΙΝΕ-ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ, Αθήνα 2007.

Για να επιταχύνει αυτές τις διαδικασίες η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προέβηκε (από το 1988) στην έκδοση γενικών οδηγιών αμοιβαίας αναγνώρισης για τα κράτη μέλη. Σύμφωνα μ' αυτό το σύστημα τα κράτη μέλη προβαίνουν στην αμοιβαία αναγνώριση των διπλωμάτων αλλά ταυτόχρονα διατηρούν το δικαίωμα να ορίζουν τους όρους άσκησής του επαγγέλματος στο έδαφός τους. Με βάση τις οδηγίες 89/48, 92/51 και 99/42, διαμορφώθηκε ένα «ημι-αυτόματο» σύστημα ισοτιμίας και αναγνώρισης που προϋπέθετε αφενός την εσωτερίκευση των οδηγιών στο δίκαιο των κρατών μελών και αφετέρου την ανάπτυξη ενός συστήματος πληροφόρησης των κρατών μελών για τα διαφορετικά συστήματα κατάρτισης.

Η Οδηγία 89/48 του 1988, αναφέρεται σε ένα γενικό σύστημα αναγνώρισης των διπλωμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης που πιστοποιούν επαγγελματική εκπαίδευσης διάρκειας τουλάχιστον τριών ετών. Αντίστοιχα, η Οδηγία 92/51 του 1992 αναφέρεται στο δεύτερο γενικό σύστημα αναγνώρισης της επαγγελματικής εκπαίδευσης, το οποίο συμπληρώνει την Οδηγία 89/48 (δηλαδή στα διπλώματα και πιστοποιητικά που πιστοποιούν μη τριτοβάθμια και διάρκειας μέχρι τριών ετών επαγγελματική εκπαίδευση) και η Οδηγία 99/42 του 1999 συμπληρώνει τα δύο προηγούμενα συστήματα και αναφέρεται στη θέσπιση ενός συστήματος αναγνώρισης των προσόντων σχετικά με την με τις επαγγελματικές δραστηριότητες που καλύπτονται από τις οδηγίες απελευθέρωσης των οικονομικών δραστηριοτήτων.

Η ενσωμάτωση των παραπάνω οδηγιών στην ελληνική νομοθεσία και το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα γίνονταν με ιδιαίτερα μεγάλη χρονική υστέρηση μέχρι σήμερα. Είναι χαρακτηριστικό ότι η Οδηγία 89/48 τέθηκε σε εφαρμογή το 2000 με το Προεδρικό Διάταγμα 165/2000 και τροποποιήθηκε με το Προεδρικό Διάταγμα 373/2000. Αντίστοιχα η Οδηγία 92/51 του 1992 ενσωματώθηκε στο ελληνικό δίκαιο με το Προεδρικό Διάταγμα 231/1998 και η Οδηγία 99/42 του 1999 με το Προεδρικό Διάταγμα 69 του 2003. Μόλις δύο έτη μετά ξεκίνησε η διαδικασία αντικατάστασης των προαναφερόμενων Οδηγιών από την Οδηγία 2005/36/EK (7.9.2005), «Σχετικά με την αναγνώριση των επαγγελματικών προσόντων» η οποία και θα πρέπει να κυρωθεί από όλες της χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέχρι τις 20 Οκτώβρη του 2007.²²

Η ανάγκη ρύθμισης των διαδικασιών και των κανόνων μετακίνησης και άσκησης επαγγελματικών δραστηριοτήτων από τους ευρωπαίους πολίτες, όμως, δεν περιορίζεται δεν περιορίζεται μόνο στα ρυθμισμένα επαγγέλματα αλλά αναφέρεται και σε επαγγέλματα που δεν είναι ρυθμισμένα. Επίσης, οι εργαζόμενοι αποκτούν γνώσεις και δεξιότητες στη διάρκεια της ζωής τους που, ενώ δεν συνιστούν μέρος ενός επαγγελματικού δικαιώματος, είναι πολλές φορές καθοριστικής σημασίας για την

22. Δημουλός Κ., 2006, «Η πιστοποίηση των αποτελεσμάτων της δια βίου μάθησης ως μέτρο κοινωνικής πολιτικής» Ηλεκτρονική Σελίδα της Επιστημονικής Ένωσης Εκπαίδευσης Ενηλίκων. www.adulteduc.gr/

πρόσβαση στην απασχόληση ή την επαγγελματική εξέλιξη τους, αλλά δεν αναγνωρίζονται από τους φορείς ρύθμισης της προσφοράς και της ζήτησης εργασίας.

Με βάση αυτή την αιτιολόγηση προωθήθηκε η πολιτική ενίσχυσης της «διαφάνειας των επαγγελματικών προσόντων». Η πολιτική της διαφάνειας των επαγγελματικών προσόντων στοχεύει στη βελτίωση της πληροφόρησης σχετικά με τα συστήματα πιστοποίησης και αναγνώρισης των επαγγελματικών προσόντων και πρωτοεμφανίστηκε στις 15 Ιουλίου 1996 με την έκδοση Ψηφίσματος από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο το οποίο προέτρεπε τα κράτη μέλη να αναλάβουν πρωτοβουλίες για την ενίσχυση της αμοιβαίας κατανόησης των διαφορετικών συστημάτων απόδοσης των επαγγελματικών προσόντων με την ανάπτυξη, εκτός των άλλων, και πρωτοβουλιών ενίσχυσης της πληροφόρησης ως προς τα χαρακτηριστικά τους αλλά και της διαφάνειά τους και συστηματοποιήθηκε το 1999 με τη σύσταση του Φόρουμ για τη διαφάνεια των επαγγελματικών προσόντων. Ο βασικός σκοπός του Φόρουμ ήταν να εντοπιστούν τα εμπόδια ενίσχυσης της διαφάνειας, να δημιουργηθεί ένα πλαίσιο αλληλοκατανόησης των διαφορετικών συστημάτων που εφαρμόζονται στις χώρες μέλη και να προταθούν λύσεις ενίσχυσής της σε εθελοντική βάση.²³

Μέσα από τις διεργασίες του Φόρουμ για τη διαφάνεια των επαγγελματικών προσόντων εντοπίστηκαν τα βασικά εμπόδια για την προώθησή της. Αυτά τα εμπόδια αναφέρονται στην απουσία ευελιξίας στα συστήματα πιστοποίησης, την πολυπλοκότητα των διαφορετικών συστημάτων πιστοποίησης των επαγγελματικών προσόντων στα κράτη μέλη, την απουσία πληροφόρησης και γνώσης των διαφορετικών συστημάτων, τα προβλήματα γλώσσας και χρήσης των ίδιων όρων αλλά με διαφορετικό περιεχόμενο και την απουσία στοιχείων για την ποιότητα και το περιεχόμενο της κατάρτισης που πιστοποιείται στις διαφορετικές χώρες.

Για την άρση αυτών των εμποδίων, προτάθηκαν κι εφαρμόζονται η καθιέρωση ενός **πιστοποιητικού διαφάνειας** δηλαδή ενός πιστοποιητικού που είναι αυτούσια μετάφραση του γνήσιου πιστοποιητικού σε πάνω από μία εκ των επίσημων γλωσσών της ευρωπαϊκής ένωσης και ένα **συμπλήρωμα πιστοποιητικού** στο οποίο αναγράφονται οι συγκεκριμένες γνώσεις και δεξιότητες που έχει ο κάτοχος του συγκεκριμένου πιστοποιητικού με βάση το γνήσιο Εθνικό Πιστοποιητικό.

Επίσης καθιερώθηκε ένα ευρωπαϊκό δίκτυο για τη διαφάνεια των επαγγελματικών προσόντων με εθνικά σημεία αναφοράς σε κάθε χώρα προκειμένου να παρέχει πληροφορίες αναφορικά με τα Εθνικά Πιστοποιητικά επαγγελματικών προσόντων ενώ το Cedefop, ανέλαβε και ολοκλήρωσε την κατάρτιση καταλόγου εννοιών και όρων που αναφέρονται στην επαγγελματική κατάρτιση και την πιστοποίηση των επαγ-

23. Δημιουλός Κ., Καρατράσση Μ., Λιτζέρης Π., (υπό έκδοση), Συστήματα πιστοποίησης των επαγγελματικών προσόντων, επαγγέλματα και δια βίου μάθηση, ΙΝΕ-ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ, Αθήνα 2007.

γελματικών προσόντων ώστε να είναι συγκρίσιμες οι αναφορές των διαφορετικών κρατών μελών κι έτσι θεσπίστηκε το Γλωσσάρι της Επαγγελματικής Κατάρτισης. Διαμέσου της ανάπτυξης ενός ελαχίστου πλαισίου πληροφόρησης το οποίο συνίσταται στη θέσπιση συμπληρωματικών (Certification Supplement- Diploma Supplement) προς τα επίσημα πιστοποιητικά και διπλώματα, την κοινή μορφή ενός Ευρωπαϊκού Βιογραφικού (Common European C.V.) και τη λειτουργία Εθνικών Μονάδων Πληροφόρησης, εγκαταλείφθηκαν οι προηγούμενες προσπάθειες σύγκρισης ή/και καθιέρωσης πρότυπων επαγγελματικών προσόντων -κοινών για τις χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

5.2.2. Από τη σύγκριση και αντιστοίχιση των επαγγελματικών προσόντων στην αντιστοίχιση των μαθησιακών αποτελεσμάτων

Παρά την ανάπτυξη των παραπάνω εργαλείων διαφάνειας των επαγγελματικών προσόντων με στόχο την ενίσχυση της κινητικότητας των μαθητών, των σπουδαστών και των εργαζομένων, οι αρμόδιοι φορείς της Ευρωπαϊκής Ένωσης εκτιμούν ότι αυτή παραμένει σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα και κατά τα τελευταία χρόνια επιδόθηκαν στην ανάπτυξη νέων εργαλείων σύγκρισης των επαγγελματικών προσόντων και των αποτελεσμάτων της μάθησης. Αυτά τα εργαλεία (πάντα στο πλαίσιο της επικουρικότητας και σε εθελοντική βάση) έπειτα από εκτεταμένες διαβουλεύσεις των κρατών μελών και των οργανώσεων των εργαζομένων και των εργοδοτών στο Ευρωπαϊκό Επίπεδο συγκεκριμενοποιήθηκαν στο **Ευρωπαϊκό Πλαίσιο Επαγγελματικών Προσόντων (EQF)** και το **Ευρωπαϊκό Σύστημα Μεταφοράς Πιστωτικών Μονάδων (ECVET)**.

Η αιτιολόγηση της αναγκαιότητας ανάπτυξης των παραπάνω εργαλείων στηρίχθηκε στην παραδοχή ότι οι αλλαγές που συντελούνται στην παραγωγή, τα συστήματα απασχόλησης και την αγορά εργασίας είναι ραγδαίες και προϋποθέτουν την **ενίσχυση της γεωγραφικής και επαγγελματικής κινητικότητας και την ανάπτυξη πολιτικών ενίσχυσης της δια βίου μάθησης των εργαζομένων**. Αυτό σημαίνει ότι περιορίζεται η σημασία της αρχικής επαγγελματικής εκπαίδευσης του ατόμου στην επικαιροποίηση, την ανανέωση και τον εμπλουτισμό των επαγγελματικών του γνώσεων και δεξιοτήτων σε βάρος των άτυπων και μη-τυπικών μορφών μάθησης, καθώς αυτό απομακρύνεται από το εκπαιδευτικό σύστημα κι εντάσσεται στην απασχόληση.

Συνεπώς θα πρέπει να αναπτυχθούν εκείνα τα ρυθμιστικά εργαλεία που επιτρέπουν την αναγνώριση και την απόδοση αξίας στις γνώσεις και τις δεξιότητες που έχει το άτομο συνολικά, ανεξάρτητα από τον τρόπο με τον οποίο αυτές αποκτήθηκαν. Δηλαδή θα πρέπει αυτές να μην υπονοούνται στα επαγγελματικά προσόντα αλλά να αναλύονται σε επιμέρους αυτοτελή σύνολα γνώσεων και δεξιοτήτων, έτσι ώστε όταν ένα άτομο μετακινείται, είτε γεωγραφικά είτε επαγγελματικά, να μην χρειάζεται να παρακολουθήσει εξ αρχής το σύνολο της επαγγελματικής κατάρτισης που αναφέ-

ρεται στο νέο του επάγγελμα αλλά εκείνα τα μέρη που συμπληρώνουν τις πρότερες γνώσεις και δεξιότητές του.

Γι' αυτό το σκοπό προτάθηκε το 2005 η καθιέρωση του Ευρωπαϊκού Πλαισίου Επαγγελματικών Προσόντων που δεν αποτελεί τίποτε άλλο παρά μία βάση σύγκρισης των επαγγελματικών γνώσεων και δεξιοτήτων που αποκτούνται στα διαφορετικά συστήματα επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης. Το Ευρωπαϊκό Πλαίσιο Επαγγελματικών Προσόντων προκειμένου να λειτουργήσει ως βάση σύγκρισης των προσόντων που αποκτούνται με την ολοκλήρωση διαφορετικών κύκλων κατάρτισης προβλέπει δύο βασικά στοιχεία. α) την κατάταξή τους σε οχτώ επίπεδα με κριτήριο τα μαθησιακά τους αποτελέσματα και β) στην σπονδυλωτή ανάλυσή τους στο εσωτερικό του κάθε επιπέδου ώστε αυτά να είναι συγκρίσιμα όχι μόνο συνολικά αλλά και τμηματικά.²⁴ Τα 8(οχτώ) επίπεδα αναφοράς για τη σύγκριση των επαγγελματικών προσόντων στηρίζονται στα αποτελέσματα της μάθησης χωρίς να έχουν άμεση σχέση με τα επίπεδα εκπαίδευσης και κατάρτισης που αναφέρονται στις οδηγίες για την αμοιβαία αναγνώριση των επαγγελματιών.

Συμπληρωματικά προς το Ευρωπαϊκό Πλαίσιο Προσόντων το 2006 προτάθηκε η ανάπτυξη ενός **Ευρωπαϊκού Συστήματος Μεταφοράς Πιστωτικών Μονάδων (ECVET)**. Το ECVET είναι ένα σύστημα για τη συγκέντρωση και τη μεταφορά πιστωτικών μονάδων όπου αποτυπώνονται τα αποτελέσματα της μάθησης των ατόμων στα διαφορετικά μαθησιακά περιβάλλοντα και κυρίως στα διαφορετικά συστήματα αρχικής και συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης. Έρχεται ως ανάγκη αναγνώρισης των γνώσεων και των δεξιοτήτων που αποκτούν οι μαθητές και οι σπουδαστές της κατάρτισης κατά τη διάρκεια των εκπαιδευτικών επισκέψεων σε άλλες χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, επιδιώκοντας την περαιτέρω ενίσχυση της κινητικότητας των μαθητευομένων και καταρχήν επικαλείται τη λογική και το πρότυπο του Συστήματος μεταφοράς Πιστωτικών Μονάδων που εφαρμόζεται για την τριτοβάθμια Εκπαίδευση(ECTS). Ωστόσο, δεν ακολουθεί το ακαδημαϊκό πρότυπο που στηρίζεται στο περιεχόμενο της εκπαίδευσης αλλά, όπως και το Ευρωπαϊκό Πλαίσιο Προσόντων, προτείνει ως βάση σύγκρισης (εξαιτίας της ποικιλομορφίας των συστημάτων κατάρτισης στις διαφορετικές χώρες αλλά και στο εσωτερικό τους) την εφαρμογή ενός συστήματος αντιστοίχισης των μαθησιακών αποτελεσμάτων ανεξαρτήτως του τρόπου απόκτησής τους με κοινή βάση αναφοράς την ψηφίδα (unit) των μαθησιακών αποτελεσμάτων (αυτοτελές σύνολο γνώσεων δεξιοτήτων και ικανοτήτων). Σύμφωνα με αυτές τις αντιλήψεις, οι εμπειρίες που αποκτά το άτομο κατά την άσκηση, τόσο των επαγγελματικών όσο και των καθημερινών του δραστηριοτήτων αντιμετωπίζονται ως δραστηριότητες που εμπεριέχουν στοιχεία τα οποία

24. Commission of the European Communities (8.7.2005) "Towards a European Qualification Framework for Lifelong Learning", Sec (2005) 957, Brussels.

συνάδουν ή/και τροφοδοτούν τον εμπλουτισμό των επαγγελματικών γνώσεων και δεξιοτήτων του ατόμου και την τμηματική απόκτησή τους και συνεπώς την τμηματική πιστοποίηση τους καθώς και την αρθρωτή δόμηση των αναλυτικών προγραμμαμάτων της αρχικής εκπαίδευσης(Εν.Βασίλειο).²⁵ Μ' αυτό τον τρόπο, τα επαγγελματικά προσόντα συγκροτούνται από μικρές μονάδες (units) και ως εκ τούτου, αποσυνδέονται από το συνθετικό επαγγελματικό προσόν κι ενδέχεται να αναγνωρίζονται ως ανεξάρτητες επαγγελματικές γνώσεις ή δεξιότητες στην αγορά εργασίας.²⁶

Όπως ήδη αναφέρθηκε, η βάση αναφοράς του **ECVET** είναι τα μαθησιακά αποτελέσματα και παραβλέπει τη σημασία του περιεχόμενου και των διαδικασιών απόκτησης των γνώσεων, των δεξιοτήτων και των ικανοτήτων. Ωστόσο για μεγάλο αριθμό προσόντων οι προαπαιτούμενες γνώσεις καθώς και ο τρόπος απόκτησής τους είναι καθοριστικής σημασίας και αυτά δεν μπορούν να αποτυπωθούν μονομερώς σε μαθησιακά αποτελέσματα (π.χ. άρρητη γνώση- επαγγελματική κουλτούρα και ηθική). Επίσης, το κάθε επαγγελματικό προσόν αποτελείται από ένα ιεραρχικά και λειτουργικά δομημένο σύνολο γνώσεων, δεξιοτήτων και ικανοτήτων και δεν αποτελείται από το απλό άθροισμά τους.

Με την ανάπτυξη του συστήματος μεταφοράς πιστωτικών μονάδων στην επαγγελματική κατάρτιση, ανεξάρτητα από τις διαδικασίες απόκτησής τους, διακυβέβυνται το υφιστάμενο σύστημα ρύθμισης και απόδοσης των επαγγελματικών δικαιωμάτων κι ενδέχεται να οδηγηθούμε στην πολυδιάσπαση και τον τεμαχισμό των γνώσεων και των δεξιοτήτων που αποκτά το άτομο ανεξάρτητα από τη δομή και τη λογική της συνεκτικής ενότητας που διέπει τα επαγγελματικά προσόντα και τα επαγγελματικά δικαιώματα. Κάτι τέτοιο ενδέχεται να προκύψει στο βαθμό που οι ψηφίδες των μαθησιακών αποτελεσμάτων αντιμετωπιστούν ως τυπικό άθροισμα πιστωτικών μονάδων που αντιστοιχούν σε «αυτοτελείς θεματικές ενότητες», οι οποίες με τη σειρά τους αθροίζονται σε προσόντα και όχι στο πλαίσιο συγκροτημένων επαγγελματικών περιγραμμάτων.

Επίσης, η συγκεκριμένη πρόταση, παρά τις διακηρύξεις περί της εφαρμογής του συστήματος σε εθελοντική βάση, προκαλεί εύλογα ερωτήματα καθώς με έμμεσο τρόπο περιορίζει την αρμοδιότητα των κρατών μελών να ρυθμίζουν την οργάνωση και το περιεχόμενο της επαγγελματικής εκπαίδευσης κατά παράβαση των άρθρων 149 και 150 της Συνθήκης του Άμστερνταμ καθώς και των άρθρων II-74, III-282 και

25. Για παράδειγμα στη Γαλλία με τη συγκέντρωση μονάδων γνώσεων και δεξιοτήτων είναι δυνατό το άτομο να αποκτήσει πλήρη πιστοποίηση των επαγγελματικών του προσόντων μετά την πρόσφατη αναπροσαρμογή του συστήματος εξετάσεων *Westerhuis Ann, 2001, European structures of qualification levels, Cedefop: Θεσσαλονίκη σ. 49*).

26. Δημουλάς Κ., 2006, «Η πιστοποίηση των αποτελεσμάτων της δια βίου μάθησης ως μέτρο κοινωνικής πολιτικής» Ηλεκτρονική Σελίδα της Επιστημονικής Ένωσης Εκπαίδευσης Ενηλίκων. www.adulteduc.gr/

283 της Νέας Συνταγματικής Συνθήκης. Αυτό επειδή για να είναι ένα τέτοιο σύστημα λειτουργικό προϋποθέτει την περιγραφή και την αξιολόγηση των μαθησιακών αποτελεσμάτων κατά όμοιο τρόπο και με σημείο αναφοράς την ψηφίδα. Η υιοθέτηση της τελευταίας επιβάλλει την αναμόρφωση των αναλυτικών προγραμμάτων και την ανάπτυξη ενός Εθνικού Συστήματος Επαγγελματικών προσόντων κατά το πρότυπο του Ευρωπαϊκού Πλαισίου Επαγγελματικών Προσόντων(EQF).

Με βάση αυτό το σκεπτικό τα μέτρα και οι πολιτικές για την πιστοποίηση και την αναγνώριση των μαθησιακών αποτελεσμάτων θα πρέπει να επικεντρωθούν στην ανάπτυξη εργαλείων διευκόλυνσης της πρόσβασης στη δια βίου μάθηση των **ανειδίκευτων εργαζομένων και των μεταναστών** οι οποίοι είναι οι περισσότεροι μετακινούμενοι και ευάλωτοι εργαζόμενοι αγγίζοντας τον αριθμό των 70 περίπου εκατομμυρίων στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Επιπλέον, το Ευρωπαϊκό Σύστημα Μεταφοράς Πιστωτικών μονάδων στην Επαγγελματική Εκπαίδευση και Κατάρτιση θα πρέπει να οριοθετηθεί αποκλειστικά ως εργαλείο διευκόλυνσης της μετακίνησης των μαθητευομένων από χώρα σε χώρα. Τα θέματα ρύθμισης της μετακίνησης των μαθητευομένων από ένα μαθησιακό περιβάλλον σε ένα άλλο στο εσωτερικό των κρατών μελών θα πρέπει να ρυθμιστούν από τις εθνικές αρχές σύμφωνα με τις διαδικασίες και τις μεθόδους που οι ίδιες θα καθορίσουν και κατά τη γνώμη μας θα πρέπει να αποτελέσουν αντικείμενο συστηματικού διαλόγου μεταξύ του κράτους, των εργοδοτών και των συνδικάτων στη χώρα μας.

Σε όλο το σύστημα του **ECVET** , το σημείο κλειδί για την αναγνώριση αποδοχή και πιστοποίηση των πιστωτικών μονάδων είναι η αξιολόγηση και η αποδοχή της ως έγκυρης και αξιόπιστης διαδικασίας αποτύπωσης των γνώσεων και των δεξιοτήτων και της αντιστοίχισής του με **συγκεκριμένα** προσόντα **καθορισμένων** επαγγελματικών περιγραμμάτων. Συνεπώς, για να μην λειτουργήσει απορρυθμιστικά προς τις επαγγελματικές αγορές εργασίας το προτεινόμενο σύστημα αναφορικά με το Ευρωπαϊκό πλαίσιο επαγγελματικών προσόντων και τη μεταφορά των Πιστωτικών μονάδων (**ECVET**), θα πρέπει να αναπτυχθούν οι κατάλληλες και πλέον αποδεκτές μεθοδολογίες, κοινά κριτήρια αξιολόγησης και πιστοποίησης καθώς και βάσεις δεδομένων με ενιαία αρχιτεκτονική όπου θα καταχωρούνται όλες οι αναγκαίες πληροφορίες αναφορικά με τα επαγγελματικά περιγράμματα, τις γνώσεις, τις δεξιότητες και τις ικανότητες που αυτά απαιτούν, τις εναλλακτικές διαδρομές απόκτησής τους και βασικό περίγραμμα για την έγκυρη και αξιόπιστη αξιολόγησή τους καθώς και αναλυτικά θέματα για την εξέταση και πιστοποίηση των μαθησιακών αποτελεσμάτων. Επίσης θα πρέπει να δημιουργηθούν ολοκληρωμένοι οδηγοί για τις μεθόδους αξιολόγησης και πιστοποίησης και μεταφοράς πιστωτικών μονάδων με ενδεικτικά παραδείγματα, οδηγό χρήσης της βάσης δεδομένων προς τους αποδέκτες της και μητρώο αξιολογητών των μαθησιακών αποτελεσμάτων κατά επαγγελματικό περίγραμμα.

Μπορεί όμως να λειτουργήσει ένα τέτοιο σύστημα χωρίς την παρουσία ενός Εθνικού Συστήματος Επαγγελματικών Προσόντων και χωρίς την Ανάπτυξη Επαγγελματικών Περιγραμμάτων;

5.2.3. Pros mia πρόταση των ελληνικών Συνδικάτων για ένα Ενιαίο Εθνικό Σύστημα Επαγγελματικών προσόντων

Βασικός περιορισμός για την ανάπτυξη και την εφαρμογή του **ECVET στην Ελλάδα** είναι η απουσία ενός Ενιαίου Εθνικού Συστήματος Επαγγελματικών Προσόντων και η απουσία ενός Εθνικού Μητρώου Επαγγελμάτων. Επίσης είναι η απουσία Αναλυτικών Επαγγελματικών Περιγραμμάτων, η οργάνωση του περιεχομένου της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης, με βάση τη χρονική διάρκεια και η μη-δόμησή της κατά αρθρωτό τρόπο, η απουσία κατάλληλα εκπαιδευμένων στελεχών για την ανάπτυξη προγραμμάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης με κριτήριο τα αρθρωτά δομημένα σε ψηφίδες μαθησιακά αποτελέσματα και τέλος η απουσία κοινά αποδεκτών μεθόδων αξιολόγησης και απόδοσης πιστωτικών μονάδων στη βάση κριτηρίων που αναφέρονται στα μαθησιακά αποτελέσματα που απαιτούνται από τα επαγγελματικά περιγράμματα.

Με τις αναδιαρθρώσεις που συντελούνται κατά τις τελευταίες δεκαετίες και την πορεία που συντελείται προς την κοινωνία της γνώσης, αυξάνουν οι απαιτήσεις για τη δια βίου μάθηση και την εξέλιξη των επαγγελματικών προσόντων. Η αύξηση του όγκου αλλά και των μορφών εκπαίδευσης του ατόμου μετά την είσοδο του στην αγορά εργασίας, αλλάζει τη βαρύτητα μεταξύ των διαφορετικών μορφών εκπαίδευσης στην επαγγελματική του πορεία. Πολύ συχνά αυτές οι μορφές εκπαίδευσης έχουν άτυπο χαρακτήρα. Συμβάλουν ωστόσο καθοριστικά στην επικαιροποίηση και την αναβάθμιση των επαγγελματικών προσόντων των εργαζομένων. Θα γίνει αυτό άναρχα και κατά την απόλυτη κρίση του εργοδότη; Αποτελεί η αναγνώριση των γνώσεων και των δεξιοτήτων που αποκτώνται από τη συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση και την εμπειρία διευθυντικό δικαίωμα ή θα πρέπει αυτές να πιστοποιούνται και να αναγνωρίζονται σε συνάρτηση με τα επαγγελματικά προσόντα της αρχικής εκπαίδευσης και κατάρτισης στο Πλαίσιο ενός **Εθνικού Συστήματος Πιστοποίησης των Επαγγελματικών Προσόντων;**

Με την έναρξη λειτουργίας του Ε.Σ.Σ.Ε.Ε.Κ.Α(Ν.3191/2003) το 2006 η ΓΣΕΕ τόνισε την ανάγκη άμεσης επικέντρωσης των δράσεών του στο Υποσύστημα Διάγνωσης των Αναγκών Εκπαίδευσης και Κατάρτισης και το Υποσύστημα Πιστοποίησης των Επαγγελματικών Προσόντων. Η έγκυρη, αξιόπιστη και έγκαιρη διάγνωση των αναγκών εκπαίδευσης και κατάρτισης τόσο σε εθνικό αλλά κυρίως στο περιφερειακό και το τοπικό επίπεδο αποτελεί κομβικό σημείο για τη χάραξη των προτεραιοτήτων σχεδιασμού και εφαρμογής των προγραμμάτων κατάρτισης ώστε αυτά να ανταποκρίνονται στις πραγματικές ανάγκες της οικονομίας, της απασχόλησης και της αγοράς εργασίας.

Εξίσου σημαντική προτεραιότητα είναι η ανάπτυξη του συστήματος πιστοποίησης των αποτελεσμάτων που προκύπτουν από τα προγράμματα κατάρτισης προκειμένου να αποτιμάται η προστιθέμενη αξία τους στην ανάπτυξη των γνώσεων και των δεξιοτήτων των εργαζομένων ανεξάρτητα από τον τρόπο που αυτά αποκτήθηκαν. Γι' αυτό το σκοπό συστάθηκε κοινή ομάδα εργασίας από επιστημονικά στελέχη των συνδικάτων, των εργοδοτών και της κυβέρνησης (ΕΚΕΠΙΣ), η οποία μετά από δύο έτη συστηματικής διαβούλευσης διατύπωσε δύο προτάσεις για την έκδοση Κοινών Υπουργικών Αποφάσεων όπως και έγινε. Αυτές οι δύο Αποφάσεις αναφέρονται στον σύστημα πιστοποίησης των αποτελεσμάτων των προγραμμάτων κατάρτισης και στις προδιαγραφές για την ανάπτυξη των επαγγελματικών περιγραμμάτων. Όπως έχει διαμορφωθεί το θεσμικό πλαίσιο με τις δύο συγκεκριμένες ΚΥΑ, προκειμένου να πιστοποιηθούν τα αποτελέσματα των προγραμμάτων κατάρτισης θα πρέπει αυτή να γίνεται με αναφορά σε κάποιο επαγγελματικό περίγραμμα κι όχι άναρχα και εξατομικευμένα. Έτσι επιτυγχάνεται η λειτουργία της πιστοποίησης των επαγγελματικών προσόντων στο πλαίσιο ρύθμισης των όρων προσφοράς και ζήτησης εργασίας.

Με βάση αυτά τα δεδομένα, **το βασικό πλαίσιο** για την πιστοποίηση των επαγγελματικών γνώσεων και δεξιοτήτων στην Ελλάδα, αποτυπώνεται στο παρακάτω θεσμικό πλαίσιο:

1. Τις γενικές ρυθμίσεις του Νόμου 2009/1992 για το Εθνικό Σύστημα Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης, του Νόμου 3191/2003 για το Εθνικό Σύστημα Σύνδεσης της Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης με την Απασχόληση και του Νόμου 3369/2005 για τη Συστηματοποίηση της Δια Βίου Μάθησης.
2. Τις ρυθμίσεις των Προεδρικών Διαταγμάτων 231/1998 και 165/2000 με τα οποία κυρώθηκαν οι 1^η και η 2^η Κοινοτική Οδηγία πλαίσιο καθώς και από το επικείμενο Προεδρικό Διάταγμα κύρωσης της Τρίτης Οδηγίας για την αναγνώριση των επαγγελματικών τίτλων από τις άλλες χώρες μέλη. Επίσης αυτό το περιβάλλον αποτυπώνεται στα κείμενα διαβούλευσης για τον τρόπο λειτουργίας του Ευρωπαϊκού μετά-πλαισίου επαγγελματικών προσόντων.
3. Το «κεκτημένο δίκαιο» της Υπουργικής Απόφασης 2026354/4115/0022 (ΦΕΚ Β'509 του 1996) για το «Εθνικό Σύστημα Πιστοποίησης Επαγγελματικής Κατάρτισης» με όλες τις συμπληρώσεις και τροποποιήσεις της μέχρι σήμερα, τις Κοινές Υπουργικές Αποφάσεις 113708 (ΦΕΚ Β 1914/2005) για το «Σύστημα Πιστοποίησης Προγραμμάτων, Γνώσεων, Δεξιοτήτων και Ικανοτήτων» και 110998 (ΦΕΚ Β 566/2006) για την «Πιστοποίηση των Επαγγελματικών Περιγραμμάτων».
4. Το υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο για την πιστοποίηση των φορέων παροχής υπηρεσιών αρχικής(ΙΕΚ) και συνεχιζόμενης(ΚΕΚ) επαγγελματικής κατάρτισης

καθώς επίσης και το θεσμικό πλαίσιο για τη λειτουργία των ΕΠΑΣ και των ΕΠΑΛ

5. Το θεσμικό πλαίσιο απόδοσης της επαγγελματικής επάρκειας και των αδειών για την άσκηση επαγγελματικών δραστηριοτήτων όπως αυτό αποτυπώνεται στα αντίστοιχα Προεδρικά Διατάγματα και τις Διευθύνσεις που λειτουργούν στα Παραγωγικά Υπουργεία (Ανάπτυξης, Ναυτιλίας, Υγείας-Πρόνοιας, Παιδείας, Πολιτισμού κ.ά) και το οποίο σχεδόν στο σύνολό του είναι διαθέσιμο ηλεκτρονικά στη βάση δεδομένων για τα επαγγέλματα και τις επαγγελματικές άδειες που διαθέτει το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

Τέλος διαμορφώνεται από το πλαίσιο των κατευθύνσεων που συμφώνησαν οι εργαζόμενοι και τα συνδικάτα με την υπογραφή Πρωτοκόλλου Συνεργασίας μεταξύ των εργοδοτικών οργανώσεων και της ΓΣΕΕ το καλοκαίρι του 2006 για την από κοινού ανάπτυξη επαγγελματικών περιγραμμάτων. Στο συγκεκριμένο πρωτόκολλο προβλέπεται:

- α. Η συστηματική και αποτελεσματική συνεργασία για την από κοινού ανάπτυξη και πιστοποίηση επαγγελματικών περιγραμμάτων, με στόχο την βελτίωση του περιεχομένου των προγραμμάτων της Δια Βίου Κατάρτισης, λαμβάνοντας υπόψη την εθνική πολιτική απασχόλησης, τις ανάγκες της οικονομίας και εν γένει του ανθρώπινου δυναμικού προς την κοινωνία και οικονομία της γνώσης.
- β. Η διαμόρφωση κριτηρίων βάσει των οποίων ιεραρχούνται οι προτάσεις προσδιορισμού των επαγγελματικών περιγραμμάτων.
- γ. Η επεξεργασία (επικαιροποίηση, προσαρμογή) υπαρχόντων επαγγελματικών περιγραμμάτων, που έχουν εκπονηθεί από τους ίδιους ή/και τρίτους φορείς τα οποία είναι δυνατόν να υπαχθούν σε διαδικασίες πιστοποίησης.
- δ. Η επεξεργασία ενός σταθερού και αξιόπιστου μεθοδολογικού πλαισίου βάσει του οποίου θα εκπονούνται τα επαγγελματικά περιγράμματα
- ε. Η συνεργασία με φορείς του δημοσίου, αρμόδιους κατά τεκμήριο για την εφαρμογή της συγκεκριμένης Κοινής Υπουργικής Απόφασης για την ανάπτυξη επαγγελματικών περιγραμμάτων (ΕΚΕΠΙΣ, ΟΕΕΚ) ή/και κατάλληλους λόγω της τεχνογνωσίας που διαθέτουν για την κλαδική εξειδίκευση κατά την διαδικασία επιλογής των επαγγελματικών περιγραμμάτων (ΠΑΕΠ).
- στ. Η συνεργασία με οργανώσεις εργοδοτών και εργαζομένων που δεν εκφράζονται σε τριτοβάθμιο επίπεδο (π.χ. Ελληνική Ένωση Τραπεζών, ΣΕΤΕ, ΗΑΤΑ κλπ.) ή και τριτοβάθμιες οργανώσεις του πρωτογενούς τομέα της οικονομίας (ΠΑΣΕΓΕΣ), των οποίων επαγγελματικά περιγράμματα κρίνεται απαραίτητο να ενταχθούν στην παρούσα διαδικασία.

Ήδη σ' αυτό το πλαίσιο έχουν προκηρυχθεί 55 επαγγελματικά περιγράμματα που η ανάπτυξή τους αναμένεται να ολοκληρωθεί μέχρι την άνοιξη του 2008 κι έχει προγραμματιστεί η ανάπτυξη άλλων 135 επαγγελματικών περιγραμμάτων στο πλαίσιο του Τομεακού Προγράμματος για την ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού για το διάστημα 2007-2013.

Το ενιαίο εθνικό σύστημα πιστοποίησης των επαγγελματικών προσόντων, γνώσεων και δεξιοτήτων θα πρέπει να αναπτυχθεί συμπληρωματικά προς τα νομοθετικά κατοχυρωμένα επαγγέλματα. Τα νομοθετικά κατοχυρωμένα επαγγέλματα, αντίθετα με τις αντιλήψεις που συνήθως προβάλλουν οι υποστηρικτές της κατάργησής τους, δεν εμποδίζουν την επαγγελματική και την εργασιακή κινητικότητα των εργαζομένων, ούτε θέτουν αυθαίρετους περιορισμούς ως προς την άσκηση τους, αλλά εκείνους που συνδέονται με τα επαγγελματικά προσόντα που θα πρέπει να έχει κάποιος για να ασκήσει αυτά τα επαγγέλματα.

Νομοθετικά κατοχυρωμένα επαγγέλματα υπάρχουν σε όλες τις χώρες του κόσμου. Οι προϋποθέσεις για την άσκησή τους σε αρκετές περιπτώσεις δεν ρυθμίζονται με νόμο αλλά με άλλες διατάξεις ή και με συμβάσεις εργασίας. Ωστόσο, δεν υπάρχει ανεπτυγμένη χώρα όπου ένας μεγάλος αριθμός επαγγελματιών να μην ακολουθεί συγκεκριμένους κανόνες και προϋποθέσεις υποχρεωτικού χαρακτήρα για την απόληψη και την άσκησή τους ή να μην συνδέεται με την υποχρεωτική ολοκλήρωση συγκεκριμένων βαθμίδων του εκπαιδευτικού συστήματος.

Η νομοθετική κατοχύρωση ή ρύθμιση των προϋποθέσεων για την άσκηση μίας επαγγελματικής δραστηριότητας διασφαλίζει πρώτα απ' όλα το κοινό συμφέρον, προστατεύοντας τους πολίτες, τους καταναλωτές και τους εργαζόμενους σ' αυτά. Γι' αυτό το λόγο συνδέονται άμεσα με τα επαγγελματικά δικαιώματα αλλά και τις επαγγελματικές υποχρεώσεις. **Επαγγελματικό Δικαίωμα** είναι το σύνολο των δραστηριοτήτων (δικαιωμάτων) και υποχρεώσεων που θεσπίζει **η πολιτεία** για την άσκηση ενός επαγγέλματος. Η κατοχύρωσή τους προκύπτει από την αντικειμενική ανάγκη να εξασφαλιστεί **η ασφαλής και ποιοτικά έγκυρη** εκτέλεση μιας εργασίας, η ασφαλής και ορθολογική χρήση εργαλείων και μηχανημάτων για την παραγωγή προϊόντων (ή παροχή υπηρεσιών).

Το Επαγγελματικό δικαίωμα, αποσκοπεί στην κατοχύρωση του χρήστη των προϊόντων ή των υπηρεσιών που παρέχονται από τον κάτοχο του δικαιώματος, γι' αυτό άλλωστε, εκτός από δικαιώματα συνεπάγονται και υποχρεώσεις. **Στις περιπτώσεις που οι υποχρεώσεις αυτές δεν τηρούνται ή τηρούνται πλημμελώς μπορεί να οδηγήσουν σε διοικητικές ή και ποινικές κυρώσεις.** Δεν είναι τυχαίο ότι η νομοθετική κατοχύρωση των επαγγελματιών συντελείται κατά τα διαστήματα της δυναμικής ανάπτυξης των οικονομικών και επαγγελματικών κλάδων που συνδέονται με αυτά.

Στην Ελλάδα η ανάγκη για νομοθετικά κατοχυρωμένα επαγγέλματα και παράλληλα

ο καθορισμός Επαγγελματικών Δικαιωμάτων, συμπίπτει με τις πρώτες σοβαρές προσπάθειες που έγιναν πριν από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο για την ανάπτυξη της Βιομηχανίας. Ο βασικός νόμος για ρύθμιση των επαγγελματιών στην Βιομηχανία - Βιοτεχνία θεσπίστηκε το 1934 (Ν.6422/34) ο οποίος, ως νόμος πλαίσιο, ισχύει μέχρι σήμερα. Η σημαντική όμως ανάπτυξη των επαγγελματικών δικαιωμάτων πραγματοποιήθηκε τις 3 τελευταίες δεκαετίες. Το γεγονός αυτό δεν είναι καθόλου τυχαίο καθώς την χρονική αυτή περίοδο, έγιναν και συνεχίζουν να γίνονται ριζικές αλλαγές όσο αφορά τα εργασιακά και παραγωγικά μοντέλα.

Η νομοθετική ρύθμιση επαγγελματικών δικαιωμάτων στήριξε και στηρίζει το δευτερογενή τομέα της οικονομίας στην χώρα μας και βοήθησε στην ανάπτυξη της βιομηχανίας και των κατασκευών. Παράλληλα βοήθησε να δημιουργηθούν επαγγελματικά στελέχη με κατάλληλα επαγγελματικά προσόντα που ήταν απαραίτητα και αναγκαία για την ανάπτυξη της οικονομίας. Συγχρόνως, η θέσπιση επαγγελματικών δικαιωμάτων, έπαιξε θετικό ρόλο στην κοινωνική καταξίωση των εργαζομένων δίνοντάς τους την δυνατότητα να διεκδικήσουν από καλύτερες θέσεις την ατομική και συλλογική συμμετοχή τους στα κοινωνικά αγαθά. Στην ίδια κατεύθυνση στήριξε και μπορεί να στηρίζει και την ανάπτυξη των άλλων τομέων της οικονομίας μας.

5.2.4. Προτάσεις για ένα Ενιαίο Εθνικό Σύστημα Πιστοποίησης των επαγγελματικών προσόντων της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης

Με την ανάπτυξη ενός Ενιαίου Συστήματος Πιστοποίησης των Επαγγελματικών Προσόντων όπως αυτό προβλέπεται στο Ν. 3191/2003 για το ΕΣΣΕΕΚΑ διαμορφώνονται οι προϋποθέσεις:

1. Για την απόδοση αξίας στις γνώσεις και τις δεξιότητες που αποκτούν οι εργαζόμενοι με τη συμμετοχή τους στα προγράμματα κατάρτισης
2. Εναρμόνισης των πολιτικών και των προγραμμάτων αρχικής και συνεχιζόμενης κατάρτισης.
3. Ρύθμισης των όρων μετάβασης των εργαζομένων από ένα επάγγελμα ή ειδικευση σε ένα άλλο επάγγελμα ή ειδικευση.

Το ενιαίο σύστημα πιστοποίησης των επαγγελματικών προσόντων, γνώσεων, δεξιοτήτων για να λειτουργήσει ρυθμιστικά στην αγορά εργασίας θα πρέπει:

1. Να στηρίζεται σε ενιαία επαγγελματικά περιγράμματα, δεδομένου ότι αυτά μπορούν να αποτελέσουν την ενιαία εθνική βάση στην οποία θα στηρίζεται ο σχεδιασμός και η εφαρμογή των προγραμμάτων επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης.
2. Να διακρίνει σε ένα συμπληρωματικό πλαίσιο τα επαγγελματικά modules, που συγκροτούν τα προγράμματα επαγγελματικής εκπαίδευσης, αρχικής επαγγελ-

ματικής κατάρτισης και συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης και με βάση αυτό το κριτήριο να οριοθετούνται τα αντικείμενα κατάρτισης που υλοποιούνται στο κάθε υποσύστημα.

3. Να τροφοδοτεί με τα απαραίτητα δεδομένα τον φορέα ή τους φορείς επικύρωσης της πιστοποίησης των αποτελεσμάτων από τα προγράμματα αρχικής και συνεχιζόμενης κατάρτισης (Αυτή η επικύρωση θα πρέπει να γίνεται με άμεση αναφορά στο επαγγελματικό περίγραμμα).
4. Να τροφοδοτεί με έγκυρα κι αξιόπιστα δεδομένα τους φορείς απόδοσης της επαγγελματικής επάρκειας (Παραγωγικά Υπουργεία) ή οποία και θα πρέπει σταδιακά να προσαρμολοστεί και να εμπεριέχει τα ενιαία επαγγελματικά περιγράμματα.
5. Να επιτρέπει την αντιστοίχιση των γνώσεων και των δεξιοτήτων που αποκτώνται από προγράμματα κατάρτισης που δεν εντάσσονται στα υποσυστήματα του ΕΣΣΕΕΚΑ ώστε να επιτυγχάνεται η ένταξη των εργαζομένων που επιθυμούν κάτι τέτοιο (π.χ. προγράμματα των επιχειρήσεων, του ΛΑΕΚ ή και προγράμματα που παρέχονται από τους φορείς παροχής υπηρεσιών που πιστοποιεί το ΕΣΥΔ).
6. Να διακρίνεται από την πιστοποίηση των αποτελεσμάτων των διαφορετικών μορφών μάθησης που συντελούνται κατά κόρον στην εποχή μας αλλά δεν συνδέονται με την άσκηση επαγγελματικών δραστηριοτήτων, λαμβάνοντας ταυτόχρονα μέριμνα για την αναγνώρισή τους, στο βαθμό που αυτά μπορούν να συνδεθούν ή και αντιστοιχιθούν με συγκεκριμένα στοιχεία των πιστοποιημένων και εθνικά αναγνωρισμένων επαγγελματικών περιγραμμάτων.
7. Τέλος θα πρέπει να συνδέεται και να τροφοδοτεί τη δυναμική της συλλογικής διαπραγμάτευσης για τη ρύθμιση των προϋποθέσεων άσκησης των επαγγελματιών και των ειδικεύσεων στα οποία αναφέρονται τα επαγγελματικά περιγράμματα.

Συμπεράσματα

Μία από τις βασικές επιδιώξεις της δια βίου μάθησης είναι η διασφάλιση της ικανότητας προσαρμογής του ανθρώπινου δυναμικού στις νέες γνώσεις, ικανότητες και δεξιότητες που απαιτούνται στον συνεχώς μεταβαλλόμενο εργασιακό και κοινωνικό περιβάλλον, επηρεάζοντας ιδιαίτερα τον κόσμο της εργασίας. Η προοπτική της δια βίου μάθησης μπορεί να συμβάλλει στην αναβάθμιση της θέσης των εργαζομένων και στη βελτίωση της ποιότητας ζωής τους. Η επιδίωξη για τον καθορισμό μιας Ευρωπαϊκής Περιοχής δια βίου μάθησης αποτελεί κρίσιμο στόχο ώστε να καταστούν οι πολίτες ικανοί να κινούνται ελεύθερα μεταξύ μαθησιακών πλαισίων,

επαγγελματιών, περιοχών και χωρών, διαμορφώνοντας παράλληλα το πλαίσιο της δια βίου μάθησης σε συνεργασία με τον ευρωπαϊκό χώρο έρευνας.

Η ανάδειξη της δια βίου μάθησης αποτελεί κρίσιμη μεταβλητή επίτευξης της κοινωνίας της γνώσης, με διττό προσανατολισμό: αποτελώντας καταρχήν αυτόνομη πολιτική εκπαίδευσης και παράλληλα στόχο της Ευρωπαϊκής στρατηγικής για την απασχόληση, και μέσον, με τη συμπερίληψή στην Ευρωπαϊκή Κοινωνική Ατζέντα, για μείωση των ανισοτήτων και την προώθηση της κοινωνικής συνοχής.

Στο πλαίσιο αυτό η εθνική πολιτική για την δια βίου μάθηση, συστατικά στοιχεία της οποίας αποτελούν η αναβάθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος και η αντιστοίχιση των συστημάτων κατάρτισης με τις απαιτήσεις της οικονομίας αλλά και των αναγκών του ανθρώπινου δυναμικού, οφείλει να διαμορφώνει τις κατάλληλες συνθήκες και προϋποθέσεις για την αναβάθμιση των δεξιοτήτων των εργαζομένων, την ενίσχυση της δυνατότητας τους να αντεπεξέλθουν στις οικονομικές, πολιτισμικές και κοινωνικές αλλαγές που πολύ πιο έντονα σήμερα επιδρούν στην διάρκεια της ζωής τους.

Είναι αναγκαίο όμως να αντιμετωπιστούν:

- Οι «εξωγενείς» πιέσεις που υφίσταται ο εκπαιδευτικός χώρος (κυρίως μακροοικονομικές επιλογές, παγκοσμιοποιημένο πλαίσιο, τεχνολογία, διαφοροποίηση του ρόλου του κράτους, μετατοπίσεις στην κοινωνική πολιτική, ηγεμονεύουσα αντίληψη περί αγοράς εργασίας κλπ).
- Η «επέκτασή» του υπό το πρίσμα της δια βίου μάθησης – δια βίου εκπαίδευσης αναδεικνύει την ανάγκη σαφούς οριοθέτησης των συστημάτων του εκπαιδευτικού χώρου που άπτονται του συστήματος απασχόλησης η και της λειτουργίας της αγοράς εργασίας (επαγγελματική κατάρτιση, επαγγελματική εκπαίδευση).
- Η άμβλυνση του κατακερματισμού των πολιτικών, η συνέργεια χώρων και φορέων, ο αυξημένος και ουσιαστικός ρόλος των κοινωνικών συνομιλητών.

Η διευθέτηση και ουσιαστική ρύθμιση του συστήματος επαγγελματικής κατάρτισης στην κατεύθυνση: της εκπόνησης επαγγελματικών περιγραμμάτων **ως βάση** για:

- Διαμόρφωση του περιεχομένου των προγραμμάτων αρχικής και συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης.
- Πιστοποίησης των προγραμμάτων συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης.
- Πιστοποίησης γνώσεων, ικανοτήτων δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού.
- Διαλόγου για τα επαγγελματικά δικαιώματα.

ΜΕΡΟΣ 6

Ο δανεισμός των νοικοκυριών

Ο δανεισμός των νοικοκυριών

6.1. Βασικά χαρακτηριστικά των νοικοκυριών στην Ελλάδα

Ο αριθμός των νοικοκυριών στην χώρα μας πλησιάζει τα 3.993.000 σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΣΥΕ , από τα οποία τα 2/3 εξ αυτών βρίσκονται σε αστικές περιοχές, το 20,0% (ή ένα στα 5 νοικοκυριά) σε αγροτικές περιοχές ενώ στις ημιαστικές περιοχές αναλογεί 1 στα 10 νοικοκυριά, (η ποσοστιαία κατανομή είναι 67,3%, 20,5% και 12,2% σε αστικές, αγροτικές και ημιαστικές περιοχές αντίστοιχα).

Η Περιφέρεια Πρωτεύουσας είναι η κατ'εξοχήν αστική περιοχή της χώρας καθώς συγκεντρώνει πάνω από το 1/3 του συνολικού αριθμού των νοικοκυριών της χώρας, το 90,0% των νοικοκυριών της Περιφέρειας Αττικής και πάνω από το ήμισυ των νοικοκυριών των αστικών περιοχών. Το Πολεοδομικό Συγκρότημα Θεσσαλονίκης είναι η δεύτερη κατά σειρά αστική περιοχή της χώρας καθώς σε αυτό αναλογεί το 8,4% του συνολικού αριθμού των νοικοκυριών της χώρας ενώ συγκεντρώνει το ήμισυ των νοικοκυριών της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας.

Όλες μαζί οι υπόλοιπες αστικές περιοχές της χώρας συγκεντρώνουν το 23,3% των νοικοκυριών της χώρας.

Σε τρεις ακόμη περιφέρειες πάνω από το ήμισυ των νοικοκυριών τους βρίσκεται σε αστικές περιοχές, Δυτική Ελλάδα, Θεσσαλία και Ανατολική Μακεδονία & Θράκη, ενώ πλησιάζει το ήμισυ των νοικοκυριών που βρίσκονται σε αστικές περιοχές και η περιφέρεια Κρήτης.

Στις ως άνω περιφέρειες όμως, περίπου το 1/3 των νοικοκυριών τους βρίσκεται σε αγροτικές περιοχές ενώ μεγάλη συγκέντρωση νοικοκυριών στις αγροτικές περιοχές, περί το ήμισυ των νοικοκυριών τους, έχουν επίσης και οι περιφέρειες Πελοποννήσου, Ηπείρου, Βορείου Αιγαίου και Ιονίων Νήσων.

Στην Δυτική Μακεδονία και το Νότιο Αιγαίο το 38,0% και περί το 30,0% αντίστοιχα των νοικοκυριών βρίσκονται σε αγροτικές περιοχές, ενώ τα υπόλοιπα νοικοκυριά τους ισοκατανέμονται στις αστικές και τις ημιαστικές περιοχές των αντίστοιχων περιφερειών. Τέλος στην περιφέρεια της Στερεάς Ελλάδας το 40,0% περίπου των νοικοκυριών βρίσκεται σε ημιαστικές περιοχές, το 1/3 σε αγροτικές και το υπόλοιπο 28,0% στις αστικές περιοχές της εν λόγω περιφέρειας.

Επτά στα δέκα νοικοκυριά της χώρας έχουν συνολικά μέχρι 3 μέλη, στις ημιαστικές περιοχές της χώρας η αναλογία των νοικοκυριών που αποτελούνται μέχρι και 3 μέλη μειώνεται σε 2 στα 3 ενώ στις αγροτικές περιοχές και στο Πολεοδομικό Συγκρότημα Θεσσαλονίκης αποτελούν τα 3 στα 4 νοικοκυριά.

Ειδικότερα, ένα στα πέντε νοικοκυριά της χώρας αποτελείται είτε από 1 μέλος, είτε από 3 μέλη, είτε από 4 μέλη, τα νοικοκυριά με πάνω από 5 μέλη αποτελούν 1 στα 10 νοικοκυριά ενώ το υπόλοιπο περίπου 30,0% των νοικοκυριών είναι με 2 μέλη. Στις αστικές περιοχές και ιδίως στην Περιφέρεια Πρωτευούσης και το Πολεοδομικό Συγκρότημα Θεσσαλονίκης το ήμισυ των νοικοκυριών αποτελούνται από 2 ή 3 μέλη, ενώ στις αγροτικές περιοχές 1 στα 3 νοικοκυριά έχει 2 μέλη.

Ως προς την κατανομή αναλόγως της οικονομική κατάσταση των μελών του νοικοκυριού το ένα από τα 5 νοικοκυριά της χώρας ενεργοί είναι ο υπεύθυνος και η σύζυγός του ενώ περί το 30,0% ενεργός είναι ο υπεύθυνος ή και άλλο μέλος πλην συζύγου. Τέλος ένα 8,0% είναι συνταξιούχοι όπου ζουν μόνοι τους, νοικοκυριά με 1 μέλος, το ήμισυ εξ αυτών σε αστικές περιοχές και το 1/3 σε αγροτικές περιοχές.

Μισθωτό υπεύθυνο νοικοκυριού έχουν 1 στα 3 νοικοκυριά, 13,6% των νοικοκυριών έχουν υπεύθυνο αυτοαπασχολούμενο χωρίς μισθωτό, στο 4,8% των νοικοκυριών ο υπεύθυνος είναι αυτοαπασχολούμενος με μισθωτό, ως υπεύθυνο βοηθό στην οικογενειακή επιχείρηση χωρίς αμοιβή έχει το 0,3% των νοικοκυριών ενώ το υπόλοιπο 48,4% ο υπεύθυνος του νοικοκυριού ανήκει στην κατηγορία «Λοιποί». Τόσο στην κατηγορία των υπεύθυνων του νοικοκυριού που είναι μισθωτός όσο και αυτοαπασχολούμενος το 30,0% και το Ό είναι νοικοκυριά που αποτελούνται από 4 και από 3 μέλη αντίστοιχα.

Ως προς την σύνθεση του νοικοκυριού ένα στα 10 νοικοκυριά αποτελείται από άτομα που ζουν μόνα τους και είναι ηλικίας είτε πάνω από 65 ετών είτε κάτω των 65 ετών, ενώ 1 στα 5 νοικοκυριά αποτελείται είτε από ζευγάρι μόνο του είτε από ζευγάρι ή γονέα με παιδιά ηλικίας μόνο άνω των 16 ετών.

Το ένα από τα 4 άτομα που ζουν μόνα τους και είναι ηλικίας πάνω από 65 ετών ζει στις αγροτικές περιοχές της χώρας ενώ στις ίδιες περιοχές αναλογεί το 30,0% των νοικοκυριών που αποτελούνται από ζευγάρι μόνο του.

Τα νοικοκυριά που αποτελούνται από ζευγάρι με δύο παιδιά ηλικίας έως και 16 ετών αποτελούν το 8,2% των νοικοκυριών, τα νοικοκυριά με ζευγάρι με ένα παιδιά ηλικίας έως και 16 ετών το 6,2%, τα νοικοκυριά με ζευγάρι τρία παιδιά και άνω ηλικίας έως και 16 ετών το 2,0%, ενώ τα νοικοκυριά με ένα γονέα και με ένα ή περισσότερα παιδιά ηλικίας έως και 16 ετών αποτελούν το 1,0% που ζουν κυρίως σε αστικές περιοχές (91,3%).

Η κατανομή των νοικοκυριών ως προς τις τάξεις μεγέθους του μηνιαίου συνολικού εισοδήματος κυμαίνεται γενικά μεταξύ 10,0% (από 2.801 έως 3.500€) και 15,0% (από 751 έως 1.100€), χαμηλότερη και υψηλότερη αναλογία αντίστοιχα.

Είναι όμως χαρακτηριστικό ότι τα νοικοκυριά με μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα μέχρι 750€ (τα οποία αποτελούν το 10,8% των νοικοκυριών), διαθέτει μηνιαίο εισό-

δημα είναι το οποίο είναι μικρότερο από 1,5 φορές μέχρι και 4,7 φορές από τις υπόλοιπες τάξεις μεγέθους (ως προς την ανώτατη τιμή διαστήματος) του μηνιαίου συνολικού εισοδήματος.

Μεταξύ αστικών και αγροτικών περιοχών όμως οι αναλογίες των νοικοκυριών ως προς τις τάξεις μεγέθους του μηνιαίου συνολικού εισοδήματος έχουν εμφανείς διαφορές καθώς στις αστικές περιοχές η χαμηλότερη αναλογία (8,0%) αντιστοιχεί στο μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα μέχρι 750€ και η υψηλότερη (15%) στα διαστήματα από 2.201-2.800€ και πάνω από 3.501€, ενώ στις αγροτικές περιοχές η χαμηλότερη αναλογία (6,0%) αντιστοιχεί στο μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα από 2.801-3.500€ και η υψηλότερη (20,0%) στα διαστήματα μέχρι 750€ και από 751-1.100€.

Μια ακόμη διαφορά μεταξύ των εν λόγω περιοχών ως προς τις τάξεις μεγέθους του μηνιαίου συνολικού εισοδήματος είναι ότι το ήμισυ των νοικοκυριών με εισόδημα μέχρι 750€ βρίσκονται σε αστικές περιοχές και το 1/3 στις αγροτικές περιοχές, το 62,0% των νοικοκυριών με εισόδημα από 751-1.450€ βρίσκονται σε αστικές περιοχές και το 1/4 στις αγροτικές περιοχές στις αναλογίες, τα 2/3 των νοικοκυριών με μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα 1.451-1.800€ βρίσκονται σε αστικές περιοχές και το 1/5 στις αγροτικές περιοχές, ενώ όσο ανεβαίνουμε στις κλίμακες του μηνιαίου εισοδήματος αυξάνεται και η διαφορά μεταξύ των περιοχών της χώρας.

Με εξαίρεση την περιφέρεια Αττικής και του Νοτίου Αιγαίου πάνω από το 1/3 των νοικοκυριών έχουν μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα από 751-1.450€ στις υπόλοιπες περιφέρειες, (πάνω από το 1/3 των νοικοκυριών (38,0%) σε Ανατολική Μακεδονία & Θράκη και Βόρειο Αιγαίο, το 44,0% των νοικοκυριών στην Ήπειρο και το 40,0% στην Δυτική Ελλάδα). Σε Αττική και Ν. Αιγαίο το 1/3 των νοικοκυριών τους έχει μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα που κυμαίνεται από 751-1.451€.

Μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα μέχρι 750€ έχουν 2 στα 3 νοικοκυριά με 1 μέλος, 1 στα πέντε νοικοκυριά με 2 μέλη και 1 στα 10 νοικοκυριά από 3 και πάνω μέλη. Από 751-1.100€ μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα έχουν 4 στα 10 νοικοκυριά που είναι είτε με 1 μέλος είτε με 2 μέλη, καθώς και 1 στα 10 νοικοκυριά με 3 μέλη.

Πάνω από το 1/3 των νοικοκυριών τα οποία έχουν μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα από 1.101-1.450€ ή από 1.451-1.800€ είναι νοικοκυριά με 2 μέλη, ενώ αποτελούν ακόμη το 20,0% (1 στα 5 νοικοκυριά), στην μεν πρώτη κλίμακα τα νοικοκυριά με 1 μέλος, στην δε δεύτερη κλίμακα τα νοικοκυριά με 3 μέλη.

Η αναλογία των νοικοκυριών με μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα από 1.801-2.200€ είναι το 1 στα 4 νοικοκυριά με είτε 2, ή 3 ή 4 μέλη, ενώ με μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα από 2.201-2.800€ το 30,0% των νοικοκυριών έχει είτε 3 είτε 4 μέλη.

Το 1/3 των νοικοκυριών τα οποία έχουν μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα πάνω από 2.801€ είναι νοικοκυριά με 4 μέλη, ενώ αποτελούν ακόμη το 30,0% τα νοικοκυριά με 3 μέλη.

Από τα νοικοκυριά με 1 μέλος, μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα μέχρι 750€ έχει το 1/3 εξ αυτών και το 30,0% από 751-1.100€.

Το 1/5 των νοικοκυριών με 2 μέλη το μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα είναι από 751-1.110€, ενώ η ίδια αναλογία νοικοκυριών αντιστοιχεί στο εισόδημα από 2.201-2.800€ στα νοικοκυριά που έχουν από 3 μέλη και πάνω.

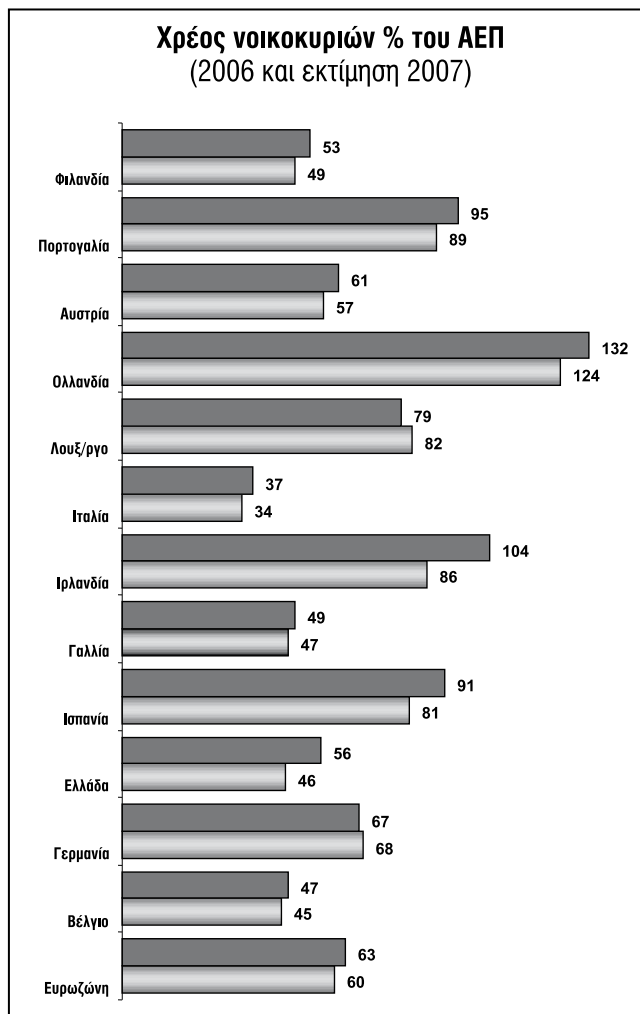
Στην ανώτερη κλίμακα του οικογενειακού μηνιαίου εισοδήματος, πάνω από 3.501€ αντιστοιχεί το 1/5 των νοικοκυριών από 4 μέλη και πάνω και το 1/5 των νοικοκυριών με 3 μέλη, ενώ ένα ακόμη 20,0% (1 στα 5) των νοικοκυριών 6 μέλη και άνω έχει μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα από 2.801-3.500€.

Λίγο πάνω από το 1/3 των οποίων το μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα είναι μέχρι 750€ ανήκουν στην κατηγορία των συνταξιούχων, αποτελώντας περίπου το ήμισυ εξ αυτών (47,5%), ένας στους 4 συνταξιούχους έχει εισόδημα από 751-1.100€ και 1 στους 10 το μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα είναι από 1.100-1.450€.

6.2. Δανεισμός και χρέωση των νοικοκυριών

Το χρέος των νοικοκυριών στην Ελλάδα ως ποσοστό του ΑΕΠ στην Ελλάδα παραμένει ακόμη χαμηλό σε διεθνή σύγκριση, πλην όμως, αυξάνεται ταχύτατα. Όπως αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 62, το εν λόγω ποσοστό ανερχόταν σε 46%, σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η οποία εκτιμά για το τέλος του 2007 άνοδο στο 56%.

Διάγραμμα 86

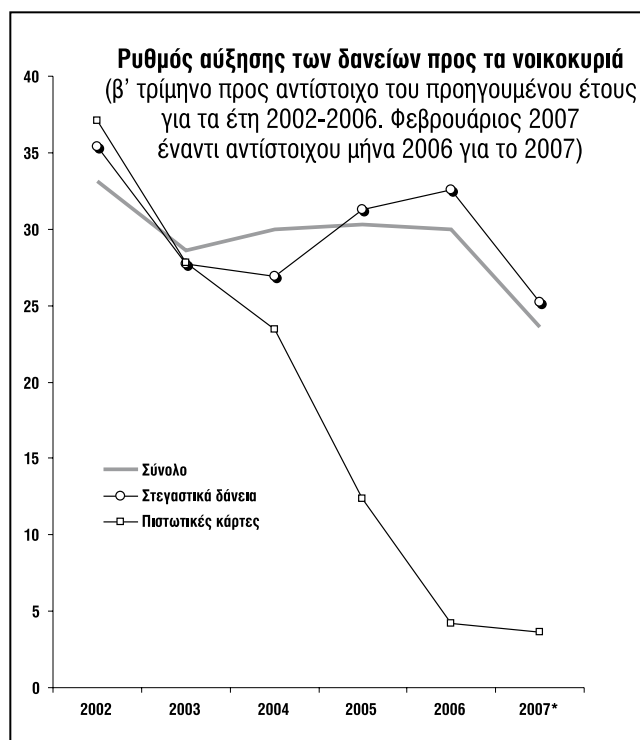
Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή Economic Forecasts.

Ο μέσος ρυθμός αύξησης δανεισμού των νοικοκυριών στην Ελλάδα (Διάγραμμα 87), κατά το 2006, διατηρήθηκε υψηλός, πλην όμως, παρουσίασε πολύ μικρή αύξηση σε σχέση με το 2005. Πιο συγκεκριμένα, η καθαρή αύξηση των τραπεζικών δανείων προς τα νοικοκυριά ανήλθε σε 16,3 δις ευρώ το 2005 και σε 17,0 δις ευρώ το 2006. Η συνολική δανειακή επιβάρυνση των νοικοκυριών αυξήθηκε σε 46,0% του ΑΕΠ στο τέλος του 2006 έναντι 38,0% το 2005.

Ο ετήσιος ρυθμός αύξησης των στεγαστικών δανείων ανήλθε σε περίπου 32% κατά το 2006 και το σύνολο των στεγαστικών δανείων ως ποσοστό του ΑΕΠ ανήλθε περίπου στο 30%, δηλαδή σε επίπεδα χαμηλά σε διεθνή σύγκριση. Αυξημένος ήταν ο αριθμός των στεγαστικών δανείων που χορηγήθηκαν με σταθερό επιτόκιο για τα

πρώτα έτη αποπληρωμής εξαιτίας της ανόδου των επιτοκίων από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα.

Διάγραμμα 87

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

Η επιβράδυνση του δανεισμού σχετίζεται με την «ωρίμανση» της αγοράς καταναλωτικής πίστης. Με άλλα λόγια, όσο τα δάνεια ως ποσοστό του ΑΕΠ πλησιάζουν στο ανώτατο επίπεδο στο οποίο τα νοικοκυριά μπορούν ακόμη να εξυπηρετούν τις υποχρεώσεις τους, είναι φυσικό να επιβραδύνεται η ταχύτητα με την οποία δανείζονται. Η επιβράδυνση είναι ιδιαίτερα εμφανής στην περίπτωση των πιστωτικών καρτών.

Πίνακας 13: Κατανομή υπόχρεων νοικοκυριών κατά κλιμάκιο ηλικίας

Κλιμάκιο ηλικίας (έτη)	Κατανομή των νοικοκυριών που έχουν δανειστεί (% νοικοκυριών)		Εκπαιστωθείσα συμβολή στο συνολικό υπόλοιπο δανείων του δείγματος		Μέσο υπόλοιπο (σε ευρώ)		Διάμεσος του υπολοίπου δανείων ως ποσοστό % του εισοδήματος	
	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005
α. Όλα τα δάνεια								
Έως 35	15,8	16,8	14,2	21,1	13.338	24.732	22,8	36,4
36-45	26,8	29,4	34,8	32,4	19.300	21.634	27,3	36,1
46-55	22,2	25,4	22,8	26,6	15.235	20.536	24,2	43,7
56-65	17,1	16,6	14,4	14,9	12.433	17.525	19,3	35,4
66-75	11,9	9,1	8,7	3,9	10.881	8.295	15,0	15,1
76 και άνω	6,2	2,6	5,2	1,2	12.403	8.918	12,2	14,7
Σύνολο*	1063	1215	100	100	14.850	19.637	22,8	33,5
β. Στεγαστικά δάνεια								
Έως 35 ετών	11,0	14,7	13,9	23,1	37.050	65.440	170,0	329,7
36-45	26,9	31,3	37,2	33,7	41.049	44.965	128,5	166,7
46-55	24,2	29,6	22,7	27,2	27.788	38.337	82,6	100,0
56-65	19,8	16,1	13,9	12,6	20.805	32.591	30,5	87,4
66-75	11,7	6,4	6,9	2,3	17.366	14.734	34,0	25,9
76 και άνω	6,6	1,9	5,4	1,2	24.457	25.235	25,7	133,3
Σύνολο*	409	422	100	100	29.557	41.701	79,6	127,8
γ. Άλλα δάνεια (πληρ στεγαστικών)								
Έως 35 ετών	17,7	17,2	15,1	15,5	3.622	5.669	12,0	20,0
36-45	27,9	29,8	27,0	28,7	4.111	6.042	12,6	17,5
46-55	21,8	24,1	23,0	25,0	4.464	6.492	10,8	18,1
56-65	15,3	16,9	16,0	21,2	4.428	7.871	12,1	17,1

Πηγή: Συμιγιάννης και Τζαμουράνη (2007).

Σύμφωνα με την μελέτη των Συμιγιάννη και Τζαμουράνη²⁷ (2007) ο βαθμός αστικότητας του τόπου διαμονής του νοικοκυριού, η σύνθεσή του, η ηλικία του «αρχηγού» του νοικοκυριού, ο αριθμός των εργαζομένων μελών καθώς και το εισόδημα και η περιουσία του νοικοκυριού σχετίζονται με την πιθανότητα σύναψης δανείου. Πιο συγκεκριμένα, η πιθανότητα αυτή είναι μεγαλύτερη για τα νοικοκυριά που διαμένουν στην Αθήνα ή την Θεσσαλονίκη, για τα πολυμελή νοικοκυριά με σχετικά υψηλό εισόδημα, για όσα έχουν «αρχηγό» ηλικίας κάτω των 66 ετών και εργαζόμενο στον δημόσιο τομέα, καθώς και για νοικοκυριά με περισσότερα του ενός μέλη. Σύμφωνα με την ίδια μελέτη, το ύψος του δανεισμού εξαρτάται από το εισόδημα και την καθαρή περιουσία του νοικοκυριού. Με άλλα λόγια, τα ανώτερα εισοδήματα συμμετέχουν στον δανεισμό περισσότερο από όσο συμμετέχουν στον πληθυσμό των νοικοκυριών.

27. Συμιγιάννης Γ.Θ. και Τζαμουράνη Γ. (2007), «Δανεισμός και κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά των νοικοκυριών: αποτελέσματα από τις δειγματοληπτικές έρευνες της Τράπεζας της Ελλάδος», *Οικονομικό Δελτίο, Τράπεζα της Ελλάδος*, No 28, 2/07.

Είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα η παρατήρηση της αναφερόμενης μελέτης ότι η χρηματοοικονομική πίεση που δέχονται τα νοικοκυριά από τα δάνειά τους, όπως αυτή μετράται από τον λόγο των τοκοχρεολυσίων προς το εισόδημα του νοικοκυριού, παρουσίασε βελτίωση σε σχέση με το 2002, πλην όμως, στα χαμηλότερα εισοδήματα (έως 15 χιλιάδων ευρώ ετησίως) το ποσοστό νοικοκυριών με λόγο τοκοχρεολυσίων/εισοδήματος που υπερβαίνει τις κρίσιμες τιμές 30% και 40% είναι μεγαλύτερο από το αντίστοιχο ποσοστό για το σύνολο των νοικοκυριών. Το φαινόμενο αυτό παίρνει διάφορες μορφές: τα νοικοκυριά με «αρχηγό» με απολυτήριο δημοτικού δήλωσαν, στην έρευνα των Συμigiάννη και Τζαμουράνη, σε υπερδιπλάσιο ποσοστό από τα νοικοκυριά με «αρχηγό» πτυχιούχο ανώτερης ή ανώτατης σχολής, ότι καθυστερούν στην εξυπηρέτηση των δανείων τους. Επίσης, τα νοικοκυριά στα οποία υπάρχουν εποχικά απασχολούμενοι δήλωσαν σε τριπλάσιο ποσοστό καθυστέρηση στην αποπληρωμή των δανείων τους, πιθανότατα επειδή οι χρηματικές εισροές παρουσιάζουν διακυμάνσεις.

Σχετικά με τους παράγοντες που επηρεάζουν την συμπεριφορά των νοικοκυριών σε ό,τι αφορά τον δανεισμό, αυτή θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μια ορθολογική απόκριση στην ευκολότερη χορήγηση δανείων και την χαλάρωση των περιορισμών της ρευστότητας που απορρέουν από την απορύθμιση του χρηματοπιστωτικού συστήματος και την πτώση των επιτοκίων (ονομαστικών και πραγματικών). Αυτές οι εξελίξεις επέτρεψαν στα νοικοκυριά να προγραμματίσουν σε ορίζοντα ζωής την επιθυμητή «διαδρομή» της κατανάλωσής τους. Η μείωση του κόστους δανεισμού επέτρεψε σε μεγαλύτερο αριθμό νοικοκυριών να δανειστούν, αλλά και σε κάθε ξεχωριστό νοικοκυριό να δανειστεί περισσότερο.

Σε έναν περιβάλλον χαμηλού πληθωρισμού, όπως το σημερινό, η πραγματική αξία του χρέους, το οποίο καθορίζεται σε ονομαστικούς όρους, δεν μειώνεται γρήγορα, όπως συνέβη συχνά στο παρελθόν. Εξάλλου, το μεγαλύτερο μέρος των δανείων στην Ελλάδα έχουν χορηγηθεί με κυμαινόμενο επιτόκιο. Ως εκ τούτου, μια ενδεχόμενη αύξηση του πληθωρισμού σε επίπεδα σαφώς ανώτερα των σημερινών δεν αναμένεται να μειώσει το τοκοχρεολύσιο ως ποσοστό του εισοδήματος του νοικοκυριού, παρά μόνον σε χώρες στις οποίες ο δανεισμός έχει πραγματοποιηθεί σε μεγάλο μέρος με σταθερά επιτόκια (όπως π.χ. στην Γερμανία). Αντιθέτως, σε μια τέτοια περίπτωση ανόδου του πληθωρισμού, ενδέχεται τα νοικοκυριά να βρεθούν προ εκπλήξεως όταν διαπιστώσουν σε ποιο βαθμό το τοκοχρεολύσιο αυξάνεται ως ποσοστό του εισοδήματός τους (εκτός εάν το τελευταίο ακολουθεί και αυτό την άνοδο με τον ίδιο ρυθμό). Όχι μόνον τα νοικοκυριά είναι εκτεθειμένα σε κινδύνους υψηλότερους από προηγούμενες δεκαετίες, αλλά και η περίοδος της έκθεσής τους σε κίνδυνο θα είναι μακρά.

Πίνακας 14: Νοικοκυριά που δήλωσαν μη κανονική εξυπηρέτηση των δανείων τους (ποσοστά%)

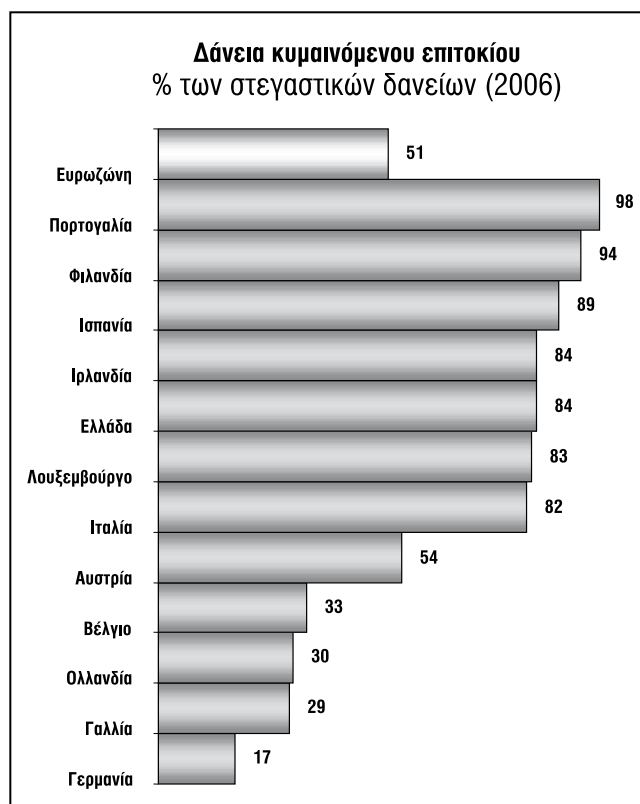
Κατηγορία	Μη κανονική εξυπηρέτηση
α. Κατά εισοδηματικό κλίμακα (σε ευρώ)	
Έως 7.500	22,0
7.501-15.000	13,4
15.001-25.000	10,2
25.001-35.000	9,6
35.001 και άνω	11,7
Σύνολο νοικοκυριών	11,5
β. Κατά τύπο απασχόλησης	
Εποχική	31,0
Μη εποχική	9,9
Σύνολο νοικοκυριών	11,5
γ. Κατά μέγεθος νοικοκυριού	
1 μέλος	7,9
2 μέλη	8,7
3-4 μέλη	12,6
Περισσότερα από 4 μέλη	14,0
Σύνολο νοικοκυριών	11,5
δ. Κατά μορφωτικό επίπεδο	
Έως και δημοτικό	18,2
Γυμνάσιο	12,2
Λύκειο	8,0
Ανώτερη +	7,7
Σύνολο νοικοκυριών	11,5

Ο κίνδυνος στον οποίο είναι εκτεθειμένα τα νοικοκυριά δεν εξαρτάται μόνον από τον πληθωρισμό και τα επιτόκια, αλλά και από άλλους παράγοντες, όπως οι αβεβαιότητες που αφορούν στο εισόδημά τους και στις τιμές των ακινήτων. Ο σοβαρότερος παράγοντας κινδύνου για το τρέχον και μελλοντικό εισόδημα ενός νοικοκυριού είναι η ανεργία. Τα νοικοκυριά των οποίων ένα μέλος περνάει στην κατάσταση της ανεργίας αντιμετωπίζουν μεγάλες δυσκολίες στην αποπληρωμή των δανείων τους, και οι δυσκολίες αυτές είναι ανάλογες των τοκοχρεολυσίων ως ποσοστό του εισοδήματός τους. Έτσι, η αύξηση των επιτοκίων αυξάνει διπλά την πίεση επί των νοικοκυριών: αφενός μεν άμεσα, με την αύξηση των τόκων, αφετέρου δε έμμεσα, με τα υφεσιακά αποτελέσματά της που εμποδίζουν την ταχύτερη πώση του ποσοστού ανεργίας.

Επίσης, καθώς η διάρκεια αποπληρωμής των στεγαστικών δανείων είναι εξαιρετικά μακρά, είναι αρκετά πιθανό το ενδεχόμενο να υπάρξει, κάποια στιγμή, ένα διάστημα ανεργίας για ένα ή περισσότερα μέλη του νοικοκυριού ενώ το τοκοχρεολύσιο θα παραμένει ένα σημαντικό ποσοστό του εισοδήματος. Βέβαια, τα νοικοκυ-

ριά μπορούν να εκτιμήσουν αυτόν τον κίνδυνο και τα μέλη τους να προσαρμόσουν την εργασιακή τους συμπεριφορά, να αυξήσουν το επίπεδο προσαρμογής τους στην αγορά εργασίας προκειμένου να ελαττώσουν την πιθανότητα να μείνουν άνεργοι, να επιταχύνουν την συσσώρευση γνώσεων και δεξιοτήτων, την κινητικότητα τους, την ευελιξία τους, και να εντείνουν τον ανταγωνισμό προς τους συναδέλφους τους. Ο υπερβολικός δανεισμός λειτουργεί σε αυτήν την περίπτωση ως μηχανισμός περιορισμού ανάπτυξης των δυνατοτήτων της αγοράς εργασίας και της οικονομίας.

Διάγραμμα 88

Πηγή: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα.

Θα ήταν σημαντικό να μπορούσαν τα νοικοκυριά που αντιμετωπίζουν την ανεργία ενός ή περισσότερων μελών τους και ταυτόχρονα είναι «υπερχρεωμένα», να δανειστούν εκ νέου για να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα έως ότου ο άνεργος επιστρέψει στην απασχόληση. Αυτό όμως είναι αδύνατο για τον ίδιο τον άνεργο, οπότε ο δανεισμός πρέπει να πραγματοποιηθεί από άλλα μέλη της οικογένειας.

Η άνοδος των επιτοκίων επηρεάζει έναν πολύ μεγαλύτερο αριθμό νοικοκυριών από όσα επηρεάζει η ανεργία. Επηρεάζει όσους έχουν συνάψει στεγαστικά δάνεια με κυμαινόμενο επιτόκιο και όσους έχουν αυξημένα χρέη από πιστωτικές κάρτες. Το είδος του επιτοκίου ποικίλλει εξαιρετικά μεταξύ των διαφόρων χωρών. Πιο συγκεκριμένα, τα στεγαστικά δάνεια σε πολλές χώρες της ΕΕ-15, όπως η Γαλλία, η Αυστρία και η Γερμανία, η Δανία, το Βέλγιο και η Ολλανδία, είναι κυρίως σταθερού επιτοκίου. Τα κυμαινόμενα επιτοκίου στεγαστικά δάνεια κυριαρχούν στην Φιλανδία, την Ιρλανδία, την Ελλάδα, την Πορτογαλία, την Ισπανία, την Σουηδία, την Βρετανία, και την Ιταλία. Στο Διάγραμμα 88 φαίνονται τα ποσοστά των δανείων μεταβλητού επιτοκίου στο σύνολο των δανείων ανά χώρα. Το ποσοστό της Γερμανίας και της Γαλλίας είναι θεαματικά χαμηλά. Επίσης, τα επιτόκια των στεγαστικών δανείων επικρατούν στις ΗΠΑ.

Προφανώς, το μέγεθος του κινδύνου που αντιμετωπίζουν τα νοικοκυριά είναι ανάλογο του βαθμού στον οποίο είναι εκτεταμένα τα κυμαινόμενα επιτόκια. Αντιθέτως, στις χώρες όπου επικρατούν τα σταθερά επιτόκια, τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα είναι περισσότερο εκτεθειμένα στον κίνδυνο, εκτός εάν τον έχουν μεταφέρει σε άλλους φορείς, μεταξύ άλλων και σε ασφαλιστικά ταμεία (International Monetary Fund 2003)²⁸. Σε τελευταία ανάλυση, ακόμη και αν η έκθεση στον κίνδυνο από τις μεταβολές των επιτοκίων έχει μεταφερθεί από τα νοικοκυριά στα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, ακόμη και τότε τα νοικοκυριά ενδέχεται να αναλαμβάνουν εν μέρει τον κίνδυνο εμμέσως, είτε ως κάτοχοι μετοχών των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, είτε διαμέσου των συνταξιοδοτικών ταμείων.

Όταν η οικονομία έχει εισέλθει σε καθεστώς σταθερού χαμηλού πληθωρισμού, σε ορισμένες χώρες δίνεται η δυνατότητα αναχρηματοδότησης των δανείων που έχουν συναφθεί με υψηλό σταθερό επιτόκιο. Όταν αυτή η αναχρηματοδότηση έχει χαμηλό κόστος (π.χ. στις ΗΠΑ και στη Δανία), μεγάλο ποσοστό νοικοκυριών επωφελείται με αποτέλεσμα οι μειωμένοι τόκοι να επιτρέπουν στα νοικοκυριά που ευνοήθηκαν να αυξήσουν την κατανάλωσή τους, με θετικές μακροοικονομικές επιπτώσεις.

Αντίθετα, οι αυξήσεις των επιτοκίων μετατρέπονται απευθείας σε μεγαλύτερες δόσεις αποπληρωμής και μειώνουν έτσι την ιδιωτική κατανάλωση περίπου κατά το ποσό της αύξησης. Θεωρητικά, τα νοικοκυριά θα μπορούσαν να είχαν προβλέψει ένα απόθεμα απόσβεσης κινδύνου (buffer), δηλαδή μια αποταμίευση που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί επικουρικά ώστε να στηρίζει την κατανάλωση του νοικοκυριού σε περιόδους ανόδου των επιτοκίων έως ότου αυτά επιστρέψουν σε χαμηλότερα επίπεδα. Η μείωση του ποσοστού αποταμίευσης στην Ελλάδα (Διάγραμμα 89) αποτελεί ένδειξη ότι οι «παραδοσιακές» αποταμιεύσεις πιθανόν να έχουν χρησιμοποιηθεί σε

28. International Monetary Fund (2003), *Global Financial Stability Report*, September.

σημαντικό βαθμό και με τον τρόπο αυτόν. Εάν, ωστόσο, οι αυξήσεις στα επιτόκια των τελευταίων ετών δεν σχετίζονται με την πορεία του οικονομικού κύκλου, αλλά αποτελούν μονιμότερη αλλαγή, η ικανότητα της αποταμίευσης να στηρίζει την κατανάλωση θα μειωθεί σταδιακά εωσότου εξαντληθεί πλήρως καθώς οι αποταμιεύσεις όλο και περισσότερων νοικοκυριών θα μειώνονται σε πολύ χαμηλά επίπεδα. Αυτός ο κίνδυνος είναι τόσο πιο αυξημένος όσο λιγότερο τα νοικοκυριά χρησιμοποιούσαν τα χαμηλά επιτόκια της προηγούμενης περιόδου, όχι για να μειώσουν την διάρκεια ή την δόση του στεγαστικού τους δανείου αλλά για να δανειστούν περαιτέρω.

Διάγραμμα 89

Πηγή: AMECO Database, European Commission.

Η αυξημένη χρέωση των νοικοκυριών τα εκθέτει σε κάποιο κίνδυνο και στην περίπτωση μιας ενδεχόμενης πτώσης των τιμών των ακινήτων. Στο παρόν περιβάλλον χαμηλών επιτοκίων, η κυριότερη επίπτωση μιας μείωσης στις τιμές των κατοικιών θα ήταν η μειωμένη εμπιστοσύνη των καταναλωτών σχετικά με την εξέλιξη των εισοδημάτων τους και η περιστολή των καταναλωτικών δαπανών των νοικοκυριών. Χρήσιμη από την άποψη αυτή είναι η εμπειρία της Ολλανδίας, όπου μια επιβράδυνση, η οποία ποτέ δεν μετατράπηκε σε μείωση των τιμών των κατοικιών, επηρέασε πρωτίτως την ιδιωτική κατανάλωση.

Στην Ολλανδία, όπως και στις ΗΠΑ και τη Βρετανία, παρατηρήθηκε το φαινόμενο να χρησιμοποιούν τα νοικοκυριά ένα μέρος των στεγαστικών τους δανείων για άλλους σκοπούς, είτε για αγορά άλλων περιουσιακών στοιχείων, είτε για καταναλωτικούς σκοπούς (housing equity withdrawal), είτε για αποπληρωμή άλλων χρεών. Τα νοικοκυριά ενθαρρύνονται σε μια τέτοια συμπεριφορά από το γεγονός ότι τα επιτόκια στα στεγαστικά δάνεια είναι συνήθως πολύ μικρότερα από τα επιτόκια των καταναλωτικών δανείων και των πιστωτικών καρτών. Στην Ολλανδία, όπου η διαδικασία αυτή ήταν εκτεταμένη, υπήρξε καταρχήν σημαντική θετική επίπτωση στην ιδιωτική κατανάλωση, η οποία συνοδεύτηκε από σημαντική αρνητική επίπτωση στην κατανάλωση και στην οικονομική δραστηριότητα όταν η διαδικασία ολοκληρώθηκε (Netherlands Bank 2003)²⁹.

Είναι πιθανόν ότι στην Ελλάδα λαμβάνει χώρα και το αντίθετο φαινόμενο (housing equity injection) καθώς η χρηματοδότηση αγοράς κατοικίας δεν βασίζεται αποκλειστικά στον δανεισμό, αλλά εν μέρει και σε ίδια κεφάλαια των νοικοκυριών, ιδιαίτερα μετά τις επανειλημμένες αυξήσεις των επιτοκίων από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα.

Στις ΗΠΑ έχει παρατηρηθεί ότι υπάρχει μια θετική συσχέτιση μεταξύ των στεγαστικών δανείων και των τιμών των ακινήτων (σε πραγματικούς όρους). Οι ιστορικά υψηλές τιμές των κατοικιών συμπίπτουν με τις ιστορικά υψηλές τιμές του δανεισμού των νοικοκυριών, και αντιστρόφως. Ακόμη και εάν μια τέτοια ισχυρή συσχέτιση μεταξύ των δύο μεγεθών δεν έχει καταγραφεί για την Ελλάδα, είναι εύλογο να υποθέσουμε ότι υπάρχει θετική επίδραση του δανεισμού επί των τιμών των ακινήτων. Επιπλέον, έχει παρατηρηθεί ότι ανά την υφήλιο, όπου υποχώρησαν οι αγορές ακινήτων, υπήρξε αρνητική επίπτωση στο ΑΕΠ. Στην Ολλανδία, οι τιμές των ακινήτων αυξήθηκαν κατά τη δεκαετία του 1990 πριν να σταθεροποιηθούν το 2002 και να οδηγήσουν, όπως ήδη αναφέραμε σε σοβαρή επιδείνωση στην αύξηση του ΑΕΠ. Στην Βρετανία, οι τιμές των κατοικιών αυξήθηκαν επί μία δεκαετία πριν να σταθεροποιηθούν κατά το 2005, με αποτέλεσμα να υπάρξει σαφής υποχώρηση στον ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ εξαιτίας αυτού του λόγου.

29. Netherlands Bank (2003): "Financial behaviour of Dutch households", Quarterly Bulletin, September, pp 39-50.

ΜΕΡΟΣ 7

**Καινοτομία, επιχειρηματικότητα, απασχόληση:
Οι συστάδες επιχειρήσεων και τα τοπικά
συστήματα καινοτομίας**

Καινοτομία, επιχειρηματικότητα, απασχόληση: Οι συστάδες επιχειρήσεων και τα τοπικά συστήματα καινοτομίας

7.1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Σύμφωνα με την κυρίαρχη σήμερα προσέγγιση της οικονομίας, η καινοτομία δεν είναι παρά μια νέα λεωφόρος για την επιχειρηματικότητα, που με κάθε μέσο πρέπει να μείνει ανοιχτή. Χρειάζεται γι αυτό να λειτουργεί η αγορά όσο καλύτερα γίνεται, να μην υπάρχουν εμπόδια σε ότι αφορά την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας, να ενισχύεται η έρευνα στις επιχειρήσεις και η αξιοποίηση προϊόντων της έρευνας από επιχειρήσεις καθώς και να στηρίζεται οικονομικά η επιχειρηματική αξιοποίηση νέων ιδεών. Ο ισχυρισμός ότι η επιχείρηση είναι αυτή που τελικά αξιοποιεί τις νέες γνώσεις και τις νέες ιδέες, οδηγεί αυτή την προσέγγιση στο συμπέρασμα ότι όλη η αλυσίδα παραγωγής και αναπαραγωγής γνώσης (η έρευνα και η εκπαίδευση) πρέπει τελικά να υιοθετήσει την επιχειρηματική λογική.

Όταν ομιλούμε για καινοτομία αναφερόμαστε σε καλύτερα και νέα χρήσιμα προϊόντα και υπηρεσίες, σε πλέον αποδοτικές τεχνολογίες και οργανωτικές επιλογές στο επίπεδο των επιχειρήσεων και επομένως σε αλλαγές που μπορούν να προκαλέσουν μια γενικευμένη βελτίωση της απόδοσης της οικονομικής δραστηριότητας και άρα όλων των οικονομικών μεγεθών που ενδιαφέρουν τους πολίτες και τους εργαζόμενους. Σύμφωνα επομένως με αυτή την προσέγγιση, πρέπει να στηρίξουμε με όλους τους παραπάνω τρόπους την επιχειρηματικότητα, γιατί αυτή θα φέρει όλα αυτά τα καλά αποτελέσματα.

Περιέχονται βέβαια σε αυτό τον τρόπο υποστήριξης της καινοτομίας **δύο σοβαρά λάθη** που την κάνουν ανεπαρκή, υποκριτική και τελικά αναποτελεσματική:

- **Πρώτον**, παρουσιάζει μια απλοποιημένη εκδοχή χωρίς βάθος, των παραγόντων και των διαδικασιών που κάνουν δυνατή την καινοτομία, ακόμα και στο επίπεδο των επιχειρήσεων και
- **Δεύτερον**, καταλήγει να υποστηρίζει κάθε επιχειρηματικότητα, αλλά και κάθε αλλαγή που μπορεί να στηρίξει την επιχειρηματικότητα, και στο όνομα της επιτυχίας της Google εκθειάζει τις πιο ακραίες μορφές εκμετάλλευσης της εργατικής δύναμης.

Η γέννηση νέων ιδεών για προϊόντα ή τεχνολογίες και μεθόδους που μπορούν να αξιοποιηθούν για την παραγωγή αγαθών ή υπηρεσιών, και επομένως μπορούν να

αξιοποιηθούν και επιχειρηματικά, είναι μια διαδικασία η οποία τροφοδοτείται από την ύπαρξη ενός δημόσιου χώρου παραγωγής και διάδοσης γνώσεων, αλλά και από την ύπαρξη μισθωτών εργαζομένων που συνδέονται με αυτή τη διαδικασία και προτείνουν εφευρέσεις “προγραμματισμένες” ή αναπάντεχες.

Η αξιοποίηση στο επίπεδο της οικονομίας των νέων γνώσεων και ιδεών, είναι μια διαδικασία που είναι συλλογική, συνδυάζει δραστηριότητες ιδιωτικού και δημόσιου χαρακτήρα, απαιτεί τη συναίνεση αλλά και τον σχεδιασμό.

Η μετάβαση στην οικονομία της γνώσης μεταβάλλει επομένως την προσέγγιση των πολιτικών που υποστηρίζουν την καινοτομία στις επιχειρήσεις και τις οικονομικές δραστηριότητες ευρύτερα. Από την υπάρχουσα βιβλιογραφία συμπεραίνεται ότι οι πολιτικές αυτές πρέπει να αποκτήσουν τα εξής χαρακτηριστικά:

- Να επικεντρωθούν στην παραγωγή νέας γνώσης στους τομείς των προϊόντων, της τεχνολογίας, της οργάνωσης και της εκπαίδευσης,
- Να εξασφαλίζουν τη λειτουργία δομών μεταφοράς της γνώσης στις επιχειρήσεις και τις οικονομικές δραστηριότητες,
- Να αποφασίζονται και να υλοποιούνται με διαδικασίες συλλογικού χαρακτήρα στις οποίες να συμμετέχουν οι επιχειρήσεις, οι θεσμοί και τα ιδρύματα σε περιφερειακό και εθνικό επίπεδο, οι αντιπροσωπευτικοί φορείς και οι κρατικές υπηρεσίες,
- Να περιλαμβάνουν ειδικές πολιτικές που εξασφαλίζουν την περιφερειακή και την κοινωνική συνοχή,
- Να συγκροτούν με άλλα λόγια ολοκληρωμένα συστήματα καινοτομίας.

Συμπεραίνεται επίσης ότι η υλοποίηση αυτού του προσανατολισμού σε τοπικές ή περιφερειακές συγκεντρώσεις επιχειρήσεων, με στόχο την ενίσχυση υπαρκτών ή εν δυνάμει συστάδων (clusters), έχει αξιολογηθεί ως μια προνομιακή στρατηγική επιλογή για την ανάπτυξη καινοτομιών στη μάζα των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων, όπως και για την αύξηση της απασχόλησης.

Παρουσιάζονται εδώ τα συμπεράσματα μιας μελέτης του INE (INE 2006) για τους κλάδους παραγωγής κονσερβοποιημένων φρούτων, ενδυμάτων, λογισμικού και για τον κλάδο της εφοδιαστικής, που διαπιστώνει ότι οι προτάσεις των επιχειρήσεων και των επιχειρηματικών φορέων σε κλαδικό επίπεδο, σε σχέση με τις πολιτικές για την καινοτομία, **οδηγούν τελικά στην ανάγκη υποστήριξης** ολοκληρωμένων συστημάτων καινοτομίας, ειδικότερα δε στην ανάγκη υποστήριξης συγκεκριμένων συγκεντρώσεων και εν δυνάμει συστάδων επιχειρήσεων.

7.2. Από την οικονομία της γνώσης στις συστάδες επιχειρήσεων

Η συσχέτιση καινοτομίας, επιχειρηματικότητας και απασχόλησης **αποτελεί ένα πεδίο συζητήσεων σε θεωρητικό και πολιτικό επίπεδο** στο οποίο δεν μπορούν παρά να εμπλακούν οι κοινωνικοί φορείς και ειδικότερα οι συνδικαλιστικές οργανώσεις. Η εμπλοκή αυτή δεν αφορά μόνο την αποτελεσματικότητα των πολιτικών υποστήριξης της καινοτομίας στις επιχειρήσεις και τις οικονομικές δραστηριότητες εν γένει, από την πλευρά της απασχόλησης. Αφορά επίσης τους τρόπους προσέγγισης του ζητήματος της καινοτομίας, αλλά και του ρόλου της επιχειρηματικότητας, από τους οποίους εξαρτώνται οι πολιτικές οι οποίες υλοποιούνται ή θα ήταν αναγκαίο να υλοποιηθούν.

Εκτιμούμε ότι αυτή η συζήτηση πρέπει να έχει ως αφετηρία τις εξής παραδοχές:

1. Η καινοτομία, που αφορά την ανανέωση, τόσο της τεχνολογίας, όσο και των προϊόντων, των μεθόδων παραγωγής και των οργανωτικών επιλογών, είναι μια επιδίωξη που χαρακτηρίζει πλέον την κοινωνική και οικονομική πρακτική μεγάλων κατηγοριών του πληθυσμού, είτε είναι ενεργές είτε όχι. Με ένα γενικό τρόπο το ζητούμενο δεν είναι τόσο αν γίνονται ή θα σημειωθούν καινοτομίες, αλλά το κατά πόσο οι καινοτομίες που θα πραγματοποιηθούν θα έχουν ή όχι επιθυμητά αποτελέσματα στο επίπεδο της κοινωνίας και της οικονομίας.
2. Οι κυρίαρχες σήμερα αντιλήψεις για την καινοτομική πολιτική, στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην Ελλάδα, αναδεικνύουν την επιχειρηματικότητα ως βασική κινητήρια δύναμη της καινοτομικής διαδικασίας, αλλά αυτή η αντίληψη δεν φαίνεται να επιβεβαιώνεται από τα πρακτικά αποτελέσματα των πολιτικών που θεμελιώνονται με αυτό τον τρόπο. Αυτή η διαπίστωση όμως δεν αναιρεί ότι οι χώροι των επιχειρήσεων, όπως και οι χώροι των υπόλοιπων οικονομικών δραστηριοτήτων, αποτελούν τα κατεξοχήν πεδία όπου υλοποιούνται καινοτομίες, και ότι είναι δυνατόν οι καινοτομίες αυτές να έχουν υπολογίσιμα αποτελέσματα τόσο για την παραγωγικότητα, όσο και για την απασχόληση και τις συνθήκες εργασίας.
3. Ο ισχυρισμός ότι η επιτάχυνση της διαδικασίας υλοποίησης καινοτομιών οδηγεί σε ταχύτερη αύξηση της απασχόλησης, μπορεί να περιλαμβάνει τη διατύπωση μιας επιδίωξης φαινομενικά ομόφωνης, αλλά τα αποτελέσματα των πολιτικών που ισχυρίζονται ότι συνδυάζουν αυτούς τους στόχους, δείχνουν ότι χρειάζεται να επαναπροσδιοριστούν οι προϋποθέσεις μιας αποτελεσματικής καινοτομικής στρατηγικής, σε ότι αφορά τον στόχο της απασχόλησης και το σύνολο των κοινωνικών της στόχων.

Επιδίωξη της μελέτης του INE ήταν να επανεξετάσει τη σημασία και το περιεχόμενο των πολιτικών για την καινοτομία, σε επιλεγμένες συγκεντρώσεις επιχειρή-

σεων. Αρχικά θα αξιοποιηθεί μια κριτική προσέγγιση της έννοιας της καινοτομίας, ώστε να επιχειρηθεί μια θεωρητική επανατοποθέτηση του περιεχομένου των πολιτικών για την καινοτομία, τόσο σε μικροοικονομικό, όσο και σε μακροοικονομικό επίπεδο. Θα συνδεθεί η διαδικασία υλοποίησης καινοτομιών, με την ικανότητα απορρόφησης νέας γνώσης των επιχειρήσεων, των θεσμών και των ανθρώπων, και με τις προϋποθέσεις που πρέπει να διαμορφωθούν για να συμμετέχουν όλοι αυτοί οι συντελεστές στην καινοτομική διαδικασία. Θα εξεταστεί επίσης το ευρύτερο πλαίσιο πολιτικών το οποίο μπορεί να εξασφαλίσει ταυτοχρόνως την ενσωμάτωση των καινοτομιών και την προφύλαξη της κοινωνίας και του περιβάλλοντος από τις αρνητικές επιπτώσεις των αναδιαρθρώσεων.

Στη συνέχεια θα υποστηριχθεί ότι στο επίπεδο των τοπικών συγκεντρώσεων επιχειρήσεων που βρίσκονται σε διαδικασία αναζήτησης και αξιοποίησης καινοτομιών για την μεγέθυνση του προϊόντος τους, την αύξηση της παραγωγικότητας και την αύξηση της απασχόλησης, η αντιμετώπιση των συγκεντρώσεων αυτών ως συστάδων (clusters), αποτελεί την ενδεδειγμένη προσέγγιση τόσο για την κατανόηση του δυναμισμού τους, όσο και για την εξειδίκευση των πολιτικών που μπορούν να προωθήσουν αυτό το δυναμισμό. Θα υποστηριχθεί ειδικότερα ότι η πολιτική των συστάδων (Cluster policy) δεν έχει αξιοποιηθεί επαρκώς σε σχέση με τις ανάγκες που εντοπίζονται σε πολλές περιφέρειες της χώρας, δεδομένου ότι η περιφερειακή πολιτική ανάπτυξης περιορίζεται σε χρηματοδοτικές ενισχύσεις των επιχειρήσεων χωρίς να διακρίνεται από τη μεταμόρφωση του περιφερειακού παραγωγικού συστήματος με κλαδική και οριζόντια διάσταση.

7.2.1. Τι είναι καινοτομία

Η σημασία που έχει αποκτήσει η συζήτηση για την καινοτομία και η αναζήτηση των παραγόντων που μπορούν να την επηρεάσουν προς όφελος της οικονομίας και της κοινωνίας, ξεκινά από τη διαπίστωση ότι «οι οικονομικές επιδόσεις εξαρτώνται όλο και περισσότερο με άμεσο τρόπο από την ικανότητα των ατόμων, των επιχειρήσεων, των περιφερειών και των χωρών να μαθαίνουν» (Lundvall 1997, 13). Ένας ορισμός της καινοτομίας, ο οποίος περιλαμβάνει όλες τις διαδικασίες που μπορεί περιληφθούν σε αυτό τον όρο, είναι ότι ως καινοτομία εννοούμε «την αναζήτηση, την πειραματική εφαρμογή, την ανάπτυξη, την μίμηση και την υιοθέτηση νέων προϊόντων, νέων διαδικασιών παραγωγής και νέων οργανωτικών επιλογών» (Lundvall 1997, 29). Η διαδικασία της καινοτομίας είναι μια «διαδραστική διαδικασία κοινωνικού χαρακτήρα» (Lundvall 1997, 30), κατά την οποία συντελεστές και άτομα επικοινωνούν και συνεργάζονται.

Η διαδικασία αναζήτησης και υιοθέτησης καινοτομιών, προϋποθέτει την παραγωγή και την αξιοποίηση νέας γνώσης. Η γνώση αυτή έχει δύο προελεύσεις. Αφενός προέρχεται από «τον ανεξάρτητο τομέα που αναλαμβάνει την παραγωγή

νέας γνώσης και τη συγκέντρωση και διάδοση πληροφοριών» (ΟΟΣΑ 1996, 13), ο οποίος περιλαμβάνει το εκπαιδευτικό σύστημα, τα πανεπιστήμια, τα τεχνολογικά και ερευνητικά ινστιτούτα, πολιτικές έρευνες και ανάπτυξης του κράτους, καθώς και τις δραστηριότητες E&A των επιχειρήσεων. Από την άλλη μεριά η παραγωγή γνώσης προέρχεται από τις τρέχουσες οικονομικές δραστηριότητες σε επίπεδο κοινωνίας και επιχειρήσεων.

Η διαπίστωση των δύο αυτών προελεύσεων της νέας γνώσης πρέπει να συνδυαστούν με το διαχωρισμό της γνώσης σε κωδικοποιημένη και άδηλη γνώση. Ο διαχωρισμός αυτός σημαίνει ότι η υπάρχουσα και η νέα γνώση μπορεί να εμφανιστεί με τη πρώτη μορφή, δηλαδή της κωδικοποιημένης γνώσης που μπορεί να μετατραπεί σε «πληροφορία» (Lundvall 1997, 31), αλλά και με τη μορφή της άδηλης γνώσης, που είναι ενσωματωμένη σε άτομα ή οργανώσεις, και που δεν μπορεί να μεταφερθεί παρά μέσω μιας ειδικής κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Μια άλλη αναγκαία διαπίστωση είναι ότι στις συνθήκες στις οποίες «αλλάζει με γρήγορους ρυθμούς το περιεχόμενο της γνώσης, μόνο αυτοί που συμμετέχουν στην παραγωγή της έχουν πρόσβαση σε αυτήν» (Lundvall 1997, 34).

Διαπιστώνεται τέλος ότι **η καινοτομία** γίνεται πλέον αντιληπτή ως «μια σύνθετη, διαδραστική και ανοιχτή ως προς τα αποτελέσματά της διαδικασία, με συλλογική διάσταση. Είναι στην ουσία μια διαδικασία εκμάθησης, όπου οι τυπικοί και άτυποι θεσμοί παίζουν έναν πολύ σημαντικό ρόλο» (Lundvall 1997, 54). Ο ρόλος της επιχείρησης και της ιδιωτικής πρωτοβουλίας στη διαδικασία της καινοτομίας, και στη διαμόρφωση των πολιτικών οι οποίες επιδιώκουν να επηρεάσουν την επιχειρηματικότητα, είναι αναγκαίο να σχετικοποιηθεί από δύο απόψεις.

Σε μια περίοδο κατά την οποία η διαδικασία της εκτεταμένης εισαγωγής καινοτομιών έχει αποτελέσματα τα οποία δεν είναι προδιαγεγραμμένα και μπορεί να μην είναι μόνο θετικά, είναι αναγκαία μια διευρυμένη θεώρηση της καινοτομικής πολιτικής, που να περιλαμβάνει και να προσδιορίζει τις παρακάτω τρεις (Lundvall 1997, 15) διαστάσεις:

1. Τις πολιτικές που επηρεάζουν την πίεση για αλλαγές (την πολιτική ανταγωνισμού, την εμπορική πολιτική και γενικότερα το σύνολο των οικονομικών πολιτικών)
2. Τις πολιτικές που επηρεάζουν την ικανότητα της οικονομίας να καινοτομεί και να απορροφά τις αλλαγές (ανάπτυξη ανθρώπινου δυναμικού και πολιτική καινοτομιών)
3. Τις πολιτικές που φροντίζουν τους χαμένους της αλλαγής (τις πολιτικές αναδιανομής σε κοινωνικό και περιφερειακό επίπεδο).

Επομένως, ένα σημαντικό μέρος των πολιτικών που επιδιώκουν να διαμορφώσουν αυτή την διευρυμένη προσέγγιση της καινοτομίας, δεν έχουν άμεση σχέση με την

επιχειρηματικότητα και τις επιχειρήσεις, αλλά είναι πολιτικές ρυθμιστικές, μακρο-οικονομικές, κοινωνικές ή περιφερειακές.

Από την άλλη μεριά, εφόσον γίνεται αποδεκτό ότι η διαδικασία εισαγωγής και αξιοποίησης καινοτομιών στις επιχειρήσεις, εκτός του ότι είναι αναγκαία, είναι και μέρος μιας ευρύτερης συλλογικής διαδικασίας εκμάθησης, στην οποία παίζουν αποφασιστικό ρόλο διάφοροι τυπικοί και άτυποι θεσμοί, γίνεται συγχρόνως αποδεκτό ότι η επιχείρηση δεν διαθέτει κατά κανόνα ακόμα και τη δυνατότητα να δεχθεί και να ενσωματώσει εισροές νέας γνώσης. Καθώς ο συλλογικός χαρακτήρας της διαδικασίας εκμάθησης, δεν συνεπάγεται μόνο ότι η παραγωγή νέας γνώσης είναι μια διαδικασία που μπορεί να συντελείται εκτός της επιχείρησης, ή μέσω των συνεργασιών της επιχείρησης με εξωτερικούς παράγοντες, αλλά και ότι η ίδια η απορρόφηση της νέας γνώσης μπορεί να χρειάζεται τέτοιες συνεργασίες. «Η ικανότητα μιας επιχείρησης να μάθει πώς να δημιουργεί αξία από πληροφορίες, εξαρτάται όλο και περισσότερο από την ποιότητα του θεσμικού περιβάλλοντος» (ΟΟΣΑ 1996, 208).

7.2.2. Το νέο πλαίσιο πολιτικών

Ο προβληματισμός για τις πολιτικές που μπορούν στις νέες συνθήκες της «μανθάνουσας οικονομίας» να στηρίξουν τις καινοτομίες στις επιχειρήσεις, έχει ως αφετηρία τη διαπίστωση της αδυναμίας της νέο-κλασικής προσέγγισης να παράγει αποτελεσματικές πολιτικές. Στο επίκεντρο των πολιτικών που εμπνέονται από αυτή την προσέγγιση βρίσκεται «η υποστήριξη, ενίσχυση και επιτάχυνση της ανάπτυξης και της χρήσης της τεχνολογίας μέσω οικονομικών ενισχύσεων» (Lundvall 1997, 53). Η απλοϊκότητα αυτή οφείλεται στο γεγονός ότι αυτή η προσέγγιση δεν αναγνωρίζει στην πραγματικότητα τη διαφορά μεταξύ γνώσης και πληροφορίας, και επιπλέον θεωρεί ότι δεν μεταβάλλονται κατά τη διαδικασία της καινοτομίας οι προτιμήσεις, οι ικανότητες και η συμπεριφορά της επιχείρησης. «Στα νέο-κλασικά μοντέλα αυτό το οποίο πλησιάζει κάτι που μοιάζει με 'γνώση' είναι η 'απόκτηση πληροφοριών'. Παραβλέπεται πλήρως ότι τα περισσότερα χρήσιμα είδη γνώσης από οικονομική άποψη έχουν μια άδηλη διάσταση, και μπορεί να αποκτηθούν μόνο μέσω μιας κοινωνικής διαδικασίας αλληλεπιδράσεων» (Lundvall 1997, 50).

Σε αυτό το **πρότυπο** υπάρχουν και εξαιρέσεις. Το κράτος μπορεί να παρεμβαίνει, ανάλογα με τη χώρα: α. στην άσκηση επιστημονικής πολιτικής, με τη στήριξη της επιστημονικής έρευνας, β. στην υποστήριξη συγκεκριμένων επιχειρήσεων και συγκεκριμένων τεχνολογιών, για λόγους που έχουν σχέση με την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας, και γ. στην αντιμετώπιση της τεχνολογικής εξάρτησης στον τομέα κυρίως της πολεμικής βιομηχανίας (Lundvall 1997, 53). Όπως συμβαίνει στην περίπτωση των Ηνωμένων Πολιτειών, οι πολιτικές αυτές ενισχύουν τους θεσμούς παραγωγής γνώσης και δημιουργούν ένα διάχυτο τομέα παραγωγής καινοτομιών και νέων γνώσεων στην οικονομία, που επηρεάζουν αισθητά τις καινοτομικές και οικονομικές επιδόσεις πολλών κλάδων.

Η αναζήτηση των νέων αναγκών σε πολιτικές προώθησης καινοτομιών, ξεκινάει από την αμφισβήτηση της ιδέας ότι οι πολιτικές αυτές έρχονται να καλύψουν μόνο «αποτυχίες της αγοράς» και την μειωμένη επενδυτική δραστηριότητα. Στην πραγματικότητα τα συμπεράσματα σε επίπεδο πολιτικών προκύπτουν από τη διαπίστωση ότι υπάρχει ένα σύνολο «αποτυχιών», που δεν αφορά μόνο την επιστημονική γνώση, αλλά αφορά και άλλες δραστηριότητες, διαδικασίες ή οργανωτικά σχήματα που επηρεάζουν τις τεχνολογικές επιδόσεις του συστήματος, το οποίο επιδιώκουν να μεταβάλουν αυτές οι πολιτικές (Lundvall 1997, 57-58):

- Αποτυχίες σε επίπεδο υποδομών: δεν διαμορφώνονται οι υποδομές τις οποίες αξιοποιούν οι επιχειρήσεις, όπως τηλεπικοινωνίες, μεταφορές, ή υποδομές παραγωγής γνώσης (πανεπιστήμια, ρυθμιστικοί οργανισμοί, εργαστήρια υποστηριζόμενα από το δημόσιο). Οι δημόσιες πολιτικές αφορούν τόσο την προσφορά από το δημόσιο των υπηρεσιών, όσο και τον προσδιορισμό κινήτρων για την αξιοποίησή τους.
- Αποτυχίες μετάβασης: επιχειρήσεις με καλές επιδόσεις σε ένα τομέα δεν κατορθώνουν να περάσουν σε παρεμφερή τομέα. Οι δημόσιες πολιτικές πρέπει να επεξεργάζονται ειδικά μέτρα σε τέτοιες περιπτώσεις.
- Αποτυχίες εγκλωβισμού: επιχειρήσεις που αδυνατούν να αποδεσμευτούν από τις τεχνολογίες που χρησιμοποιούν. Οι δημόσιες πολιτικές πρέπει να συνδυάζουν την επεξεργασία κινήτρων, εναλλακτικών τεχνολογικών λύσεων και διαδικασιών στήριξης της εφαρμογής νέων συστημάτων.
- Αποτυχίες θεσμών: όταν το θεσμικό και ρυθμιστικό περιβάλλον έχει αρνητικές επιπτώσεις στο επίπεδο των καινοτομιών. Οι δημόσιες πολιτικές πρέπει τότε να συγκεντρώνουν την προσοχή τους στην παρακολούθηση και την αξιολόγηση τους περιβάλλοντος αυτού.
- Αποτυχίες εκμάθησης: μπορεί οι επιχειρήσεις να μην έχουν τη δυνατότητα να απορροφήσουν νέες γνώσεις γρήγορα και αποτελεσματικά. Η δημόσια παρέμβαση μπορεί να αφορά την εκπαίδευση και κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού, την υποστήριξη της έρευνας και ανάπτυξης, τη διαχείριση των δημοσίων προμηθειών και τις πολιτικές διάδοσης των νέων γνώσεων.
- Αναντιστοιχία επιδιώξεων και επιτευγμάτων σε ότι αφορά την καινοτομία: πολλοί κλάδοι επιδιώκουν να υλοποιήσουν τεχνολογικές καινοτομίες αλλά δεν κατορθώνουν να τις εκμεταλλευτούν. Οι προτεινόμενες δημόσιες πολιτικές είναι η τόνωση του ανταγωνισμού στο τεχνολογικό επίπεδο με την προσφορά εναλλακτικών λύσεων, η ενίσχυση της δημιουργία και της επιβίωσης νέων επιχειρήσεων, και η δημιουργία της υποδομής για την καλύτερη διάδοση της κωδικοποιημένης γνώσης.

- Αναντιστοιχία μεταξύ διαμόρφωσης και αξιοποίησης επιλογών: σε πολλούς κλάδους αναδεικνύονται πολλές νέες δυνατότητες, χωρίς όμως να ενεργοποιούνται διαδικασίες επιλογής των καλύτερων λύσεων. Οι πολιτικές ανταγωνισμού πρέπει να συνδυάζονται με τη βιομηχανική και καινοτομική πολιτική.
- Αποτυχίες συμπληρωματικότητας: μπορεί να μην υπάρχουν οι συμπληρωματικές πολιτικών που ενισχύουν την καινοτομική διαδικασία. Τέτοιες συμπληρωματικότητες υπάρχουν στα δίκτυα έρευνας και ανάπτυξης, στις συνεργασίες επιχειρήσεων και πανεπιστημίων και στις συνεργασίες μεταξύ θεσμών.

7.2.3. Καινοτομία και συστάδες επιχειρήσεων (clusters)

Η ανάδειξη του ζητήματος των clusters σε κεντρική προσέγγιση του ζητήματος της καινοτομίας και της απασχόλησης, είναι στην πραγματικότητα αποτέλεσμα της μετατόπισης του ενδιαφέροντος από τις μεγάλες επιχειρήσεις στη μάζα των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και στα τοπικά προβλήματα της οικονομίας και της απασχόλησης. Όπως και στην Ελλάδα χρειάστηκε ειδικότερα να γίνει κατανοητός και να αντιμετωπιστεί ο дуΐσμός ανάμεσα σε έναν αριθμό μεγάλων κατά κανόνα επιχειρήσεων που έχουν μπει στο δρόμο της καινοτομίας, και στη μεγάλη μάζα των μεσαίων και μικρών επιχειρήσεων που αντιμετωπίζουν σοβαρές δυσκολίες για να συνειδητοποιήσουν την ανάγκη και τη δυνατότητα καινοτομιών και πόσο μάλλον να τις υλοποιήσουν.

Ο κανόνας σχετικά με τις επιτυχημένες καινοτομικές διαδρομές που παρατηρούμε στην ελληνική οικονομία, είναι ότι πρόκειται σε καθοριστικό βαθμό για μοναχικές διαδρομές, οι οποίες χαρακτηρίζονται από πρωτότυπες λύσεις στα προβλήματα που έχουν σχέση με το περιβάλλον στο οποίο υλοποιούνται οι καινοτομίες, και στα προβλήματα που συνδέονται με τη διαδικασία απορρόφησης νέων γνώσεων. Η επέκταση αυτών των θετικών εξελίξεων σε μεγαλύτερο αριθμό επιχειρήσεων συναντάει εμπόδια τα οποία οφείλονται σε κάποιο βαθμό στην αδράνεια των «πρωτοπόρων» επιχειρήσεων που έχουν βρει τους τρόπους να καλύψουν τις ανάγκες σε νέες γνώσεις και νέες εισροές γενικώς, και έχουν μάλιστα την τάση να μην επιθυμούν ριζοσπαστικές αλλαγές στο πλαίσιο των πολιτικών. Έτσι θα μπορούσε να ερμηνευθεί και η διαπίστωση σχετικής μελέτης του ΟΟΣΑ (OECD 2005, 24), ότι οι βασικοί εργοδοτικοί φορείς στην Ελλάδα δεν έχουν στην πραγματικότητα διαμορφώσει μια στρατηγική για τα ζητήματα πολιτικών καινοτομίας.

Η αναζήτηση των συνθηκών που μπορούν να στηρίξουν διαδικασίες υιοθέτησης καινοτομιών στην πλειοψηφία των επιχειρήσεων, οδήγησε στην ανάδειξη του σημαντικού ρόλου των συγκεντρώσεων επιχειρήσεων και ειδικότερα των συστάδων (clusters). **Οι συγκεντρώσεις επιχειρήσεων** τράβηξαν την προσοχή από δύο κυρίως προσεγγίσεις. **Πρώτον**, με το έργο του Michael Porter, που μελέτησε τους παράγο-

ντες οι οποίοι μπορεί να συνδυαστούν σε μια γεωγραφική περιοχή για να δώσουν έναν καινοτομικό δυναμισμό σε μια συγκέντρωση επιχειρήσεων. **Δεύτερον**, δια μέσου της μελέτης των καινοτομικών συστημάτων και της μανθάνουσας οικονομίας, όπου οι συγκεντρώσεις επιχειρήσεων εμφανίζονται ως προνομιούχα πεδία για την απορρόφηση και τη διάδοση καινοτομικής γνώσης (Wolfe 2003, 2).

Και οι δύο αυτές προσεγγίσεις **οδηγούν στο συμπέρασμα** ότι τα συστήματα καινοτομίας που αναπτύσσονται σε μια περιφέρεια, περιλαμβάνουν επιχειρήσεις αλλά και ένα ευρύ φάσμα οργανώσεων που είτε παράγουν γνώσεις, είτε διευκολύνουν την αξιοποίηση αυτών των γνώσεων από τις επιχειρήσεις. Είναι χρήσιμο να γίνει κατανοητό ένα τέτοιο σύστημα καινοτομίας τόσο από την πλευρά της ζήτησης όσο και από την πλευρά της προσφοράς γνώσης. Από την πλευρά της προσφοράς βρίσκονται οι θεσμικοί οργανισμοί παραγωγής γνώσης της περιφερειακής οικονομίας, με τους οποίους συνδέονται και οι οργανισμοί που αναλαμβάνουν την κατάρτιση και την εκπαίδευση του ανθρώπινου δυναμικού με υψηλή ειδίκευση. Από την πλευρά της ζήτησης έχουμε τις επιχειρήσεις που αξιοποιούν και αναπτύσσουν τις επιστημονικές και τεχνολογικές εισροές οι οποίες προέρχονται από την πλευρά της προσφοράς, δημιουργώντας νέα προϊόντα και μεθόδους. Για να συνδεθεί η προσφορά με τη ζήτηση, υπάρχει ένα ευρύ φάσμα οργανώσεων στήριξης της καινοτομίας, όπως τα κέντρα τεχνολογίας, τα κέντρα επιχειρηματικής καινοτομίας, τα εκπαιδευτικά ιδρύματα, και οι χρηματοδοτικοί φορείς. Εξίσου σημαντικοί είναι και άλλοι θεσμοί, όπως η κεφαλαιαγορά, οι θεσμοί που ρυθμίζουν την αγορά εργασίας και τις εργασιακές σχέσεις και οι διαδικασίες συμμετοχής των εργαζομένων στη λήψη των αποφάσεων σε επίπεδο επιχειρήσεων (Wolfe 2003, 7).

Σύμφωνα με την «Ομάδα ειδικών για τις συστάδες και τα δίκτυα επιχειρήσεων» η οποία συνέταξε για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετική έκθεση (2003), το ενδιαφέρον για τις συστάδες και δίκτυα οφείλεται στο ότι «έχουν αναγνωριστεί ως σημαντικά περιβάλλοντα για την ανάπτυξη και μεγέθυνση των ΜΜΕ επειδή μπορούν να τις βοηθήσουν να βελτιώσουν την παραγωγικότητά τους, να διευρύνουν την ικανότητά τους να καινοτομούν, να διευκολύνουν την εμπορευματοποίηση της καινοτομίας και να δημιουργήσουν υψηλή απασχόληση». Αλλά, σύμφωνα με την ίδια έκθεση, η πλειοψηφία των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν έχουν αναπτύξει μια στρατηγική προσέγγιση της οργάνωσης συστάδων επιχειρήσεων. Και στις περισσότερες περιπτώσεις θα έπρεπε να **αναλάβουν πρωτοβουλίες προς τις εξής κατευθύνσεις:**

- Να αναλάβουν μελέτες χαρτογράφησης των συστάδων, και να εντοπίσουν περιοχές, τομείς και τεχνολογίες που θα μπορούσαν να ωφεληθούν από την οργάνωση σε συστάδες και να τις ενσωματώσουν στη συνολική στρατηγική οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης,

- Να εντοπίσουν εμπόδια και περιοριστικούς παράγοντες σε ότι αφορά την ανάπτυξη συστάδων και να οργανώνουν την συχνή αναθεώρηση των μέτρων πολιτικής που υπάρχουν,
- Να επιτύχουν την μακροχρόνια δέσμευση των κυβερνήσεων,
- Να ενισχυθεί η συνειδητοποίηση του οφέλους που μπορούν αντλήσουν οι ενδιαφερόμενοι παράγοντες από την ύπαρξη συστάδων.

Η ομάδα ειδικών κατέληξε στο **συμπέρασμα** ότι η βάση της πολιτικής ενίσχυσης των συστάδων θα έπρεπε να δημιουργήσει το πλαίσιο ενός διαλόγου και συνεργασίας μεταξύ επιχειρήσεων, όπως και συνεργασίας μεταξύ μικρών επιχειρήσεων, ανώτατων εκπαιδευτικών και ερευνητικών ιδρυμάτων, δημόσιων και μη δημόσιων οργανώσεων σε τοπικό, εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο.

Για το εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, η ομάδα ειδικών υποστηρίζει ότι πρέπει να γίνουν **προσπάθειες προς τις εξής κατευθύνσεις:**

- Τον εντοπισμό αποτυχιών της αγοράς και την αναβάθμιση των πολιτικών που επηρεάζουν τις επιχειρήσεις σε συστάδες,
- Τη διαμόρφωση δομών διαχείρισης των συστάδων,
- Την ανάπτυξη δεσμών μεταξύ ερευνητικών κέντρων, πανεπιστημίων και κλάδων,
- Τη διαμόρφωση των κατάλληλων προγραμμάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης ώστε να προσφέρεται το ανθρώπινο δυναμικό που χρειάζονται οι συστάδες,
- Τη διαμόρφωση μιας πλατφόρμας δικτύωσης και ανταλλαγής πληροφοριών, κυρίως για τις διασυνοριακές συστάδες,
- Την προσφορά στρατηγικών πληροφοριών στις συστάδες,
- Την ανάληψη κοινών πρωτοβουλιών στον τομέα του μάρκετινγκ,
- Την προσφορά ειδικευμένης υποδομής (επικοινωνίες, μεταφορές, αγορά γης),
- Την προσφορά πολλών διαφορετικών εργαλείων χρηματοδότησης.

Σχετικά με τις κρατικές ενισχύσεις, η ομάδα ειδικών επεσήμανε ότι ενώ η βοήθεια από την πλευρά του κράτους θα πρέπει να υπακούει στις ισχύουσες ρυθμίσεις, πρέπει να αναγνωριστεί και η ανάγκη να υποστηριχθούν οι νέες πρωτοβουλίες, οι δικτυώσεις, η πληροφόρηση, η έρευνα, η εκπαίδευση και οι ειδικευμένες υποδομές.

Συμπερασματικά, η ανάδειξη του ζητήματος των συστάδων συνοψίζει στην πραγματικότητα την ανάγκη μεταμόρφωσης του παραγωγικού μοντέλου και αλλαγής του προτύπου άσκησης των πολιτικών που επιδιώκουν να υποστηρίξουν τη μετάβαση στην οικονομία της γνώσης. Οι πολιτικές που έχουν βασιστεί στη νέο-κλασική

προσέγγιση βασίζονται στην άποψη ότι οι επιχειρήσεις, εξαιτίας των αρετών της επιχειρηματικότητας, κατέχουν τη βασική γνώση που προϋποθέτει η υλοποίηση καινοτομιών και αυτό που στην πραγματικότητα τους λείπει είναι οι οικονομικοί πόροι για την αγορά των εισροών ή του εξοπλισμού που βοηθούν τη διαμόρφωση των καινοτομιών. Αντίθετα, η αναζήτηση των πολιτικών που μπορούν να στηρίξουν την υλοποίηση καινοτομιών ως μια διαδικασία εκμάθησης, η οποία αφορά τις επιχειρήσεις, τους εργαζόμενους, αλλά και τους θεσμούς που προσφέρουν και διαχέουν νέα γνώση, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η παραγωγή γνώσης είναι μια διαδικασία συλλογικού χαρακτήρα η οποία αποφασίζεται και υλοποιείται σε αυτό το επίπεδο, μέσω συνεργασιών που λαμβάνουν αποφάσεις, εφαρμόζουν πολιτικές, αξιολογούν και διορθώνουν πρακτικές και στόχους.

Η άσκηση καινοτομικών πολιτικών που βασίζονται στη χρηματοδότηση επιχειρήσεων για την υιοθέτηση καινοτομιών ή καινοτομικών πρακτικών, δεν έχει θετικά αποτελέσματα. Η ψευδαίσθηση ότι η επιχειρηματικότητα μπορεί να είναι υποκατάστατο της γνώσης, και ότι η αγορά από μόνη της διαμορφώνει ένα κεφάλαιο νέας γνώσης αξιοποιήσιμο από τις επιχειρήσεις και τους άλλους παράγοντες της καινοτομίας, δεν μπορεί να έχει αποτελέσματα. Μια άλλη, συμπληρωματική μπορούμε να πούμε ψευδαίσθηση, είναι ότι οι κρατικές υπηρεσίες και οι υπάρχοντες δημόσιοι θεσμοί μπορούν να καλύψουν τις ανάγκες των καινοτομικών πολιτικών, βασισμένοι στη υπάρχουσα δυναμική τους, ενισχυμένοι μέσω κινήτρων, χωρίς να επανεξετάσουν τους στόχους, τη λειτουργία και την αποδοτικότητά τους, στο πλαίσιο μιας στρατηγικής για την παραγωγή και διάδοση νέας γνώσης.

Η απουσία συνεργασιών μεταξύ παραγόντων της καινοτομίας, για την επεξεργασία και τον σχεδιασμό στόχων, την υλοποίηση πολιτικών και την αξιολόγηση των πρακτικών, είναι ένας σημαντικός λόγος ενίσχυσης των πελατειακών και αδιαφανών σχέσεων κατά τη διαδικασία υλοποίησης των τρεχουσών πολιτικών. Το έλλειμμα γνώσης οδηγεί στην απουσία ασφαλών κριτηρίων, αλλά και αξιοποιήσιμων αποτελεσμάτων, και επομένως στη δυνατότητα υιοθέτησης διαδικασιών που βασίζονται σε ειδικά και ευκαιριακά κριτήρια. Προϋπόθεση επομένως της διαφάνειας και της αποτελεσματικότητας των πολιτικών, είναι η λειτουργία θεσμών παραγωγής γνώσης, στο πλαίσιο συνεργασιών μεταξύ ιδιωτικών επιχειρήσεων, αντιπροσωπευτικών φορέων και δημοσίων φορέων και υπηρεσιών.

7.3. Οι μελέτες περιπτώσεων

Επελέγησαν οι παρακάτω συγκεντρώσεις επιχειρήσεων:

- α.** Οι επιχειρήσεις κονσερβοποιίας ροδακίνων και άλλων φρούτων στο Νομό Ημαθίας. Αξιοποιούν τις τοπικές καλλιέργειες ροδακίνων, ακολουθούν παράλληλες αλλά και διαφοροποιημένες πολιτικές βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας τους

στις διεθνείς αγορές, ενώ χρησιμοποιούν ανθρώπινο δυναμικό το οποίο ανήκει σε μια ενιαία “δεξαμενή” εργαζομένων που απασχολούνται τόσο στον πρωτογενή, όσο και τον δευτερογενή τομέα. Είναι διαδεδομένη στις περισσότερες επιχειρήσεις η πεποίθηση ότι είναι απαραίτητη μια καινοτομική στρατηγική για το σύνολο των επιχειρήσεων αυτών.

- β. Οι επιχειρήσεις παραγωγής ενδυμάτων στο Νομό Θεσσαλονίκης. Πρόκειται για μια συγκέντρωση επιχειρήσεων όπου αναζητούνται νέες προοπτικές, λόγω της απώλειας ανταγωνιστικότητας των δραστηριοτήτων φασόν και της μεταγκατάστασης επιχειρήσεων στις βαλκανικές χώρες. Διαμορφώνονται σε αρκετές επιχειρήσεις εναλλακτικές στρατηγικές, οι οποίες όμως δεν έχουν αξιοποιηθεί από τη μεγάλη μάζα του κλάδου στο επίπεδο του Νομού. Υπάρχει στις επιχειρήσεις μια συνείδηση της ανάγκης για νέες στρατηγικές, αλλά και της έλλειψης πολιτικών που μπορούν να τις υπηρετήσουν.
- γ. Οι επιχειρήσεις παραγωγής λογισμικού στο Νομό Θεσσαλονίκης. Πρόκειται για τη συγκέντρωση δραστηριοτήτων ενός σχετικά νέου κλάδου, ο οποίος παρουσιάζει έτσι κι αλλιώς μια θετική εξέλιξη σε ότι αφορά την απασχόληση. Ο φορέας του κλάδου επιδιώκει να οδηγήσει στη δημιουργία τοπικής συστάδας, προσπαθώντας να επηρεάσει προς αυτήν κατεύθυνση τις δημόσιες πολιτικές.
- δ. Οι επιχειρήσεις εφοδιαστικής (logistics) στο Νομό Αττικής. Πρόκειται επίσης για ένα νέο κλάδο με θετική επίδραση στην απασχόληση.

Οι υποθέσεις εργασίας που μελετήθηκαν είναι οι εξής:

- Για την προσπάθεια ελέγχου των συμπερασμάτων της προηγούμενης ανάλυσης είναι πριν απ’ όλα αναγκαίο να δοκιμαστεί η υπόθεση εργασίας που αφορά την ύπαρξη μιας καινοτομικής δυναμικής κατά συγκέντρωση επιχειρήσεων, η οποία έχει ήδη εκδηλωθεί και μπορεί να χρησιμεύσει για την επεξεργασία διαφοροποιημένων πολιτικών. Για τη συζήτηση αυτής της υπόθεσης εργασίας θα χρειαστεί να υπάρξει μια ταξινόμηση των καινοτομιών και των παραγόντων που έκαναν δυνατή την υλοποίησή τους.
- Μια δεύτερη υπόθεση εργασίας είναι ότι το πλαίσιο άσκησης πολιτικών που μπορεί να στηρίξει τη γενικευμένη ανάπτυξη μιας καινοτομικής δυναμικής κατά συγκέντρωση επιχειρήσεων, είναι αυτό που έχει οριστεί ως «πολιτική δημιουργίας συστάδων» (cluster policy), που επιδιώκει τα επηρεάσει ομοειδείς ή παρεμφερείς επιχειρήσεις σε μια γεωγραφική περιοχή, να εξασφαλίσει και να αξιοποιήσει τη σύνδεσή τους με θεσμούς, φορείς και υπηρεσίες παραγωγής γνώσης και άσκησης πολιτικών, να δημιουργήσει, τέλος, τις προϋποθέσεις για τη διάδοση της κωδικοποιημένης και της άδηλης γνώσης στο πλαίσιο της συστάδας.

- Τρίτη υπόθεση εργασίας είναι ότι η καινοτομία στο επίπεδο των επιχειρήσεων, σε συνθήκες ανάπτυξης συστάδων επιχειρήσεων, έχει θετικά αποτελέσματα για την απασχόληση, τόσο σε ποσοτικό επίπεδο, όσο και σε ποιοτικό. Αυξάνει τον αριθμό των απασχολούμενων και βελτιώνει τις συνθήκες εργασίας, όπως και το επίπεδο των γνώσεων και των ευθυνών των εργαζομένων στο εσωτερικό των επιχειρήσεων.

7.3.1. Η συγκέντρωση επιχειρήσεων μεταποίησης ροδάκινου

- α. Στους νομούς Ημαθίας και Πέλλας βρίσκονται σήμερα συγκεντρωμένες 15 επιχειρήσεις μεταποίησης φρούτων, οι οποίες καλύπτουν το 65% της παγκόσμιας αγοράς κονσερβοποιημένου ροδάκινου και παράγουν κατά 90% αυτό το προϊόν καθώς και σε μικρότερα ποσοστά μεταποιημένο βερίκοκο, αχλάδι και μείγματα φρούτων. Από τα στοιχεία που δόθηκαν κατά τη συνέντευξη με τον εκπρόσωπο της Ένωσης Κονσερβοποιών, υπάρχουν τρεις μορφές απασχόλησης: οι μόνιμοι, οι συμβασιούχοι και οι εποχικά εργαζόμενοι. Οι δύο πρώτες κατηγορίες ανέρχονται σε 15.000 άτομα και οι εποχικά εργαζόμενοι ανέρχονται σε 10.000 με 12.000. Δεν εκτιμάται από την Ένωση ότι υπάρχει αυτή τη στιγμή μια φθίνουσα δυναμική, αν και οι κίνδυνοι είναι σοβαροί για την μακροχρόνια εξέλιξη του κλάδου.

Ο κλάδος αυτός **απειλείται** σήμερα από ένα σύνολο αλλαγών. Από τη μια μεριά παρατηρείται μείωση της διεθνούς ζήτησης για την παραδοσιακή κονσέρβα ροδάκινου, η οποία αποτελεί ακόμα το βασικό προϊόν. Από την άλλη η ζήτηση που συνεχίζει να υπάρχει καλύπτεται όλο και περισσότερο από άλλες χώρες της Ευρώπης της Ασίας και της Ν. Αμερικής και αμφισβητείται έτσι το ελληνικό μονοπώλιο που έφθανε πριν μόλις μια δεκαετία το 90% της παγκόσμιας αγοράς.

Για να εξεταστεί η **σημερινή δυναμική του κλάδου** στην περιοχή αυτή πρέπει να γίνει κατανοητό ότι κατά την τελευταία δεκαετία έχουν γίνει πολύ μεγάλες προσπάθειες για την εισαγωγή καινοτομιών, στις οποίες οφείλεται η διατήρηση του υπάρχοντος σήμερα παραγωγικού δυναμικού, και ότι βρίσκονται σε εξέλιξη νέες καινοτομίες και νέες πρωτοβουλίες των επιχειρήσεων. Από τις υπάρχουσες μελέτες και κυρίως από τις συνεντεύξεις με εκπροσώπους των επιχειρήσεων, τις οποίες πραγματοποιήσαμε για την παρούσα μελέτη, προκύπτει αφενός ότι είναι δυνατή μια αναβάθμιση της παραγωγής, της ανταγωνιστικότητας και της απασχόλησης στην περιοχή, και αφετέρου ότι για να υπάρξει ένας τέτοιος προσανατολισμός είναι αναγκαία η διαμόρφωση μιας δυναμικής συστάδας (cluster) όπως την εννοεί η Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

- β. Οι κύριες καινοτομίες που έχουν αλλάξει τα χαρακτηριστικά των επιχειρήσεων του κλάδου είναι οι εξής (Π. Λινάρδος-Ρυλμόν 2004):
 - Διαφοροποιήσεις σε προϊόντα και αγορές. Αυξήθηκαν τα είδη των κονσερβών ροδάκινου, αυξήθηκαν οι συσκευασίες αλλά και τα είδη φρούτων που συσκευ-

άζονται. Σκοπός ήταν η μείωση του εποχικού χαρακτήρα της παραγωγής, αλλά και η αύξηση της προστιθέμενης αξίας. Αυτή είναι μια τάση που πρέπει να συνεχιστεί όπως θα δούμε στη συνέχεια. Ένα σημαντικό πλεονέκτημα που έχουν οι επιχειρήσεις αυτές είναι ότι μέσω της εξωστρέφειάς τους μπορούν να παρακολουθούν τις εξελίξεις στη διεθνή αγορά και να προσαρμόζονται σε αυτές με μεγάλη ταχύτητα, στο βαθμό φυσικά που μπορούν. Η πληροφόρηση σχετικά με τις εξελίξεις στη διεθνή αγορά μεταφέρεται εύκολα από επιχείρηση σε επιχείρηση λόγω της γειτνίασης.

- Δημιουργία νέων συστημάτων διαχείρισης. Η χρησιμοποίηση και η γενίκευση των Συστημάτων Ολοκληρωμένης Διαχείρισης, στο οποίο περιλαμβάνεται η σταθερή συνεργασία με τους καλλιεργητές σχετικά με τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της πρώτης ύλης, είναι μια σημαντική καινοτομία η οποία συνδέεται με τα συστήματα πιστοποίησης της ποιότητας των προϊόντων. Η εξέλιξη αυτή είναι μια κατάκτηση για το παραγωγικό σύστημα της περιοχής. Η εγκαθίδρυση και λειτουργία αυτού του συστήματος βασίστηκε στις σύνθετες σχέσεις μεταξύ μεταποιητικών επιχειρήσεων και καλλιεργητών, οι οποίες συνδυάζουν την αγοραπωλησία πρώτων υλών, με τον συνεταιριστικό χαρακτήρα δυο μεγάλων μεταποιητικών επιχειρήσεων, και την απασχόληση στην μεταποίηση των καλλιεργητών.
 - Εγκαθίδρυση πιστοποιήσεων και ελέγχων ποιότητας. Η δημιουργία ενός θεσμικού καθεστώτος που επιβάλλει τις πιστοποιήσεις (AGROCERT), οδήγησε και στη δημιουργία συστημάτων ελέγχου ποιότητας στο εσωτερικό των επιχειρήσεων.
 - Αξιοποίηση των αυτοματοποιήσεων. Πρόκειται καταρχήν για τις διαδικασίες αυτοματοποίησης στις γραμμές παραγωγής, οι οποίες είναι συνάρτηση σε μεγάλο βαθμό της μείωσης της εποχικότητας, ενώ επιτρέπουν την αύξηση της ευελιξίας στην οργάνωση της παραγωγής. Σημαντική εξέλιξη είναι και η υιοθέτηση του συστήματος ERP, το οποίο έχει σημαντικές επιπτώσεις σχετικά με το κόστος διαχείρισης της επιχείρησης.
- γ. Οι συνεργασίες που αναπτύχθηκαν κατά την δεκαετή περίοδο υλοποίησης καινοτομιών, έχουν όλες τα χαρακτηριστικά συνεργασιών με εκπαιδευτικά ή ερευνητικά ιδρύματα ή δημιουργία μορφών συνεργασίας των επιχειρήσεων μεταξύ τους. Σύμφωνα με τις απαντήσεις εκπροσώπων των δυο μεγάλων συνεταιριστικών επιχειρήσεων που συναντήσαμε είχαν αναληφθεί κατά την πρόσφατη περίοδο οι εξής σημαντικές πρωτοβουλίες:
- Η μια από τις συνεταιριστικές επιχειρήσεις συμμετείχε στο παρελθόν σε ένα χρηματοδοτούμενο cluster από το οποίο δημιουργήθηκε ένα εργαστήριο ερευνών για το έδαφος, το νερό και τα φύλλα.

- Η ίδια επιχείρηση συμμετέχει σε ερευνητικά προγράμματα που γίνονται σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Έρευνας Φυλλοβόλων Δένδρων, που είναι παράρτημα του ΕΘΙΑΓΕ, και το Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Ερευνούν ειδικότερα την αντοχή του κουκουτσιού, που παίζει σημαντικό ρόλο για την ταχύτητα και το κόστος της παραγωγικής διαδικασίας.
- Ένα άλλο ερευνητικό πρόγραμμα σε συνεργασία με το Γεωπονικό Πανεπιστήμιο της Αθήνας, αφορά τις αντιοξειδοτικές ουσίες που περιέχει το ροδάκινο και την δυνατότητα αύξησής τους.
- Η δεύτερη συνεταιριστική επιχείρηση συμμετείχε επίσης στο cluster που δημιούργησε εργαστήριο εδαφολογικών ερευνών. Συμμετέχει επίσης σε ερευνητικά προγράμματα σε συνεργασία με το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο και το Γεωπονικό Πανεπιστήμιο της Αθήνας.
- Μεταξύ των επιχειρήσεων έχουν γίνει διαδοχικές προσπάθειες δημιουργίας κοινών οργανώσεων και δικτύωσης. Το 1996 είχε δημιουργηθεί η Ένωση Κονσερβοποιών Ελλάδος. Το 1997 οι δυο μεγάλες συνεταιριστικές επιχειρήσεις συνέστησαν το δίκτυο ΑΓΚΡΟΝΕΤ με στόχους τη δημιουργία κοινής δομής εμπορίας στη διεθνή αγορά, τον εκσυγχρονισμό της παραγωγής και το κοινό μάρκετινγκ. Το 1999 ιδρύθηκε η ανώνυμη εμπορική εταιρία ΔΕΛΚΟΦ, στην οποία συμμετέχουν τα 2/3 των μελών της ΕΚΕ, για την εμπορία των προϊόντων στη διεθνή αγορά. Στα πλαίσια της ΔΕΛΚΟΦ λειτουργεί εργαστήριο ποιοτικού ελέγχου και χημικών αναλύσεων. Τον Μάιο του 2001 δημιουργήθηκε η «Διεπαγγελματική Οργάνωση Βιομηχανικού Ροδακίνου-Αχλαδιού», που επιδιώκει να διαχειριστεί την εξέλιξη του κλάδου τόσο στον πρωτογενή, όσο και στον δευτερογενή τομέα.
- Σύμφωνα με τον υπεύθυνο της δεύτερης συνεταιριστικής επιχείρησης, η εμπειρία από τα clusters οδηγεί το συμπέρασμα ότι δεν μπόρεσαν να έχουν την αποτελεσματικότητα των αντίστοιχων ευρωπαϊκών, διότι δεν γνώρισαν επιτυχία στον τομέα της οργάνωσης κοινών εμπορικών δικτύων, που είναι κατά την γνώμη του το κύριο ζητούμενο.
- δ. Στις συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν στο κλάδο αυτό, αναφέρθηκε ότι η προώθηση καινοτομιών θα έπρεπε να επικεντρωθεί στις εξής κατευθύνσεις:
 - Την ανάπτυξη νέων συστημάτων παραγωγής στη μεταποίηση, μέσω της αξιοποίησης νέων τεχνολογιών και της δημιουργίας ευέλικτων γραμμών παραγωγής,
 - Τη βελτίωση του υπάρχοντος προϊόντος, μέσω της υιοθέτησης νέων συσκευασιών, αλλά και μέσω της βελτίωσης των καλλιεργητικών διαδικασιών για το ροδάκινο και το αχλάδι,
 - Την ανάπτυξη νέων καλλιεργειών οι οποίες μπορούν να επηρεάσουν άμεσα ή

έμμεσα τις επιχειρήσεις μεταποίησης. Με άμεσο τρόπο γιατί θα παραχθούν προϊόντα τα οποία θα συσκευαστούν σε κονσέρβες, όπως τα ρεβίθια, τα σπαράγγια, οι φακές ή οι λοτοί, και προϊόντα που θα αξιοποιήσουν σε νέες συσκευασίες, όπως τα κηπευτικά. Με έμμεσο τρόπο γιατί θα παραχθούν προϊόντα τα οποία θα τονώσουν την ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής, μέσω της δημιουργίας ενός βιώσιμου πρωτογενούς τομέα, ή θα επιτρέψουν την ανάπτυξη νέων ενεργειακών προϊόντων που θα μειώσουν το κόστος λειτουργίας των μεταποιητικών επιχειρήσεων.

Είναι επομένως κρίσιμο ζήτημα να εξεταστεί η αναγκαιότητα αλλαγής των καλλιεργειών, ώστε να υπάρξουν τα αναμενόμενα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα ως προς την απασχόληση, όχι μόνο στον πρωτογενή τομέα, αλλά και στις μεταποιητικές επιχειρήσεις.

Χρειάζεται επίσης να επανεξεταστεί η μέθοδος χρηματοδότησης των αλλαγών. Εκτιμάται από τους εκπροσώπους των επιχειρήσεων ότι δεν είναι επιθυμητή η χρηματοδότηση αντιπροσωπευτικών φορέων του κλάδου, αλλά να δοθεί η χρηματοδότηση σε συνεργασίες συνεταιρισμών καλλιεργητών.

Χρειάζεται όμως και η συνέργεια σε επίπεδο πολιτικών, συγκεκριμένα μεταξύ του υπουργείου Γεωργίας, του υπουργείου Ανάπτυξης και του υπουργείου Απασχόλησης.

ε. Οι υποθέσεις εργασίας

Σχετικά με τις γενικές υποθέσεις εργασίας προκύπτουν για το κλάδο της κονσερβοποίησης οι εξής διαπιστώσεις:

- Παρόλο που η συνολική εικόνα της εξέλιξης του κλάδου εμφανίζει στασιμότητα κατά τη σημερινή περίοδο και είναι φθίνουσα την τελευταία δεκαετία, η εφαρμογή καινοτομιών στα προϊόντα και στις μεθόδους παραγωγής είναι ένα μόνιμο χαρακτηριστικό των επιχειρήσεων. Από τις προηγούμενες μελέτες που αξιοποιήθηκαν και από τις συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο αυτής της μελέτης, προκύπτει ότι το μέλλον του κλάδου συνδέεται πλέον με μια ευρύτερη αναδιάρθρωση των καλλιεργειών και των προϊόντων που παράγονται από τις μεταποιητικές δραστηριότητες. Χρειάζεται να γίνει μια υπέρβαση σε σχέση με τα προϊόντα τα οποία παράγει αυτή τη στιγμή ο κλάδος στην περιοχή και η υπέρβαση αυτή δεν μπορεί να είναι το αποτέλεσμα πρωτοβουλιών σε επίπεδο μόνο των επιχειρήσεων.
- Επιβεβαιώνεται η υπόθεση σχετικά με τη δυνατότητα δημιουργίας συστάδας επιχειρήσεων με την έννοια που έχουμε αναλύσει προηγουμένως για τους εξής λόγους. Καταρχήν πρόκειται ήδη για μια συγκέντρωση επιχειρήσεων που έχουν κοινά χαρακτηριστικά και χρησιμοποιούν τις ίδιες πρώτες ύλες. Το σημαντικότερο είναι όμως ότι έχουν παρόμοιες συμπεριφορές και πρακτικές, ενώ είναι

αναμφισβήτητο ότι η εξέλιξη των επιχειρήσεων είναι σε καθοριστικό βαθμό συνάρτηση ανταλλαγής πληροφοριών, γνώσεων και ιδιαίτερα άδηλων γνώσεων που είναι το αποτέλεσμα της ίδιας της συγκέντρωσης. Σχετικά όμως με το μέλλον του κλάδου στην περιοχή, διαφαίνεται ότι είναι αναγκαία η ολοκλήρωση της συγκρότησης ενός cluster με την ενεργοποίηση θεσμικών παρεμβάσεων που αφορούν την έρευνα σχετικά με νέες πρώτες ύλες και προϊόντα, την υλοποίηση ολοκληρωμένων προγραμμάτων αναδιαρθρώσεων καλλιέργειών, τη στήριξη των καινοτομιών σε επίπεδο επιχειρήσεων και, τέλος, τη λειτουργία του συστήματος εκπαίδευσης και του συστήματος κατάρτισης σε περιφερειακό επίπεδο, σύμφωνα με τις ανάγκες της συστάδας.

- Δεν είναι εύκολο να ελεγχθεί η υπόθεση εργασίας σχετικά με την αύξηση της απασχόλησης σε συνδυασμό με την υλοποίηση μιας καινοτόμου πολιτικής σε επίπεδο συστάδας. Οι εκπρόσωποι των επιχειρήσεων που ρωτήθηκαν εκτιμούν πάντως ότι οι κατευθύνσεις τις οποίες προτείνουν θα έχουν θετικά αποτελέσματα για την απασχόληση, τόσο στον αγροτικό, όσο και στον μεταποιητικό τομέα.

7.3.2. Οι επιχειρήσεις του ενδύματος στο νομό Θεσσαλονίκης

- α. Σύμφωνα με την μελέτη περίπτωσης για τον κλάδο του ενδύματος (Λαμπριανίδης κ.α. 2006) πρέπει αρχικά να αναφερθεί ότι ο κλάδος αυτός γνώρισε στο σύνολο της χώρας μια εντυπωσιακή μείωση της δυναμικότητάς του καθώς η απασχόληση μειώθηκε από τις 40.000 άτομα περίπου το 1990 σε 15.800 άτομα το 2001. Παράλληλα ο αριθμός των επιχειρήσεων μειώθηκε κατά το ίδιο χρονικό διάστημα από 1180 σε 351. Αυτή η συρρίκνωση οφείλεται στην κρίση που γνώρισε ένα πρότυπο οργάνωσης των επιχειρήσεων το οποίο βασιζόταν στο φασόν, δηλαδή στην πραγματοποίηση της ραφής με σχέση υπεργολαβίας.

Ο κύριος παράγοντας που **επιτάχυνε αυτή την κρίση** ήταν το άνοιγμα των χωρών των Βαλκανίων στην εγκατάσταση ελληνικών επιχειρήσεων οι οποίες αξιοποίησαν το φτηνό εργατικό κόστος. Απέναντι σε αυτή την τάση εκδηλώθηκαν δυο διαφορετικού τύπου αντιδράσεις οι οποίες δεν μπόρεσαν να ανατρέψουν τις εξελίξεις. Η μία ήταν η προσπάθεια συγκράτησης του εργατικού κόστους στην Ελλάδα, και η άλλη ο εκσυγχρονισμός του μηχανολογικού εξοπλισμού. Η πρώτη αντίδραση είχε πολύ περιορισμένα αποτελέσματα, ενώ η δεύτερη δεν μπόρεσε να έχει υπολογίσιμα αποτελέσματα γιατί δεν έφθασε κατά κανόνα ως την πραγματοποίηση καινοτομιών στο επίπεδο των προϊόντων.

Η μετακίνηση επιχειρήσεων του κλάδου του ενδύματος στα Βαλκάνια έθεσε εκ των πραγμάτων το ζήτημα του χαρακτήρα που θα πάρει στον κλάδο αυτό ο καταμερισμός εργασίας μεταξύ Β.Ελλάδας και βαλκανικών χωρών. Κατά τη δεκαετία του

90, εκτός της πλήρους μεταφοράς επιχειρήσεων προς τις γειτονικές χώρες, αναπτύχθηκε μια μεταφορά ενός μέρους μόνο των υπεργολαβιών που αναλάμβαναν οι ελληνικές επιχειρήσεις, σε μια προσπάθεια μείωσης του κόστους παραγωγής των επιχειρήσεων που συνέχιζαν να είναι υπεργολαβικές (τριγωνική βιομηχανία).

- β. Σχετικά με τις καινοτομίες που είναι δυνατόν να πραγματοποιηθούν διαπιστώνεται ότι η ραφή έχει τελειώσει - πλην εξαιρέσεων για εξειδικευμένες εργασίες - , ότι η λύση της τριγωνικής βιομηχανίας δεν φαίνεται να έχει μέλλον, και ότι η μόνη διέξοδος που προβάλλει είναι αυτή της μετατόπισης των δραστηριοτήτων προς τα πάνω στο πλαίσιο της αλυσίδας της αξίας. Εκτιμάται επίσης ότι αυτή η μετατόπιση αφορά και την κλωστοϋφαντουργία με αφετηρία την παραγωγή βαμβακιού υψηλής ποιότητας.

Η μετατόπιση στην αλυσίδα της αξίας σημαίνει την υλοποίηση καινοτομιών που αφορούν προϊόντα και διαδικασίες, και συνδέονται με τη χρήση της πληροφορικής, της μικροηλεκτρονικής και του βιομηχανικού σχεδιασμού. Οι επιχειρήσεις που θα κατορθώσουν να επιβιώσουν πρέπει να έχουν καλό σχέδιο, καινοτομικό προϊόν, οργανωμένο εμπορικό δίκτυο, πολύ καλά logistics, αλλά θα πραγματοποιούν και εισαγωγές από χώρες χαμηλού κόστους.

- γ. Η εμπειρία έχει δείξει ότι μπορεί να διαμορφωθεί ένα νέο πρότυπο καταμερισμού εργασίας μεταξύ Β. Ελλάδας και βαλκανικών χωρών, το οποίο μπορεί να οδηγήσει στη διατήρηση και μάλιστα την αύξηση της απασχόλησης στα τμήματα της αλυσίδας της αξίας που βρίσκονται από την ελληνική πλευρά των συνόρων. Το πρότυπο αυτό βασίζεται στη μεταφορά των εργασιών ραφής στις γειτονικές χώρες με χαμηλό εργατικό κόστος και τη διατήρηση στην Ελλάδα των δραστηριοτήτων E&A, σχεδιασμού και μάρκετινγκ.

Με βάση αυτή την εμπειρία μπορεί να **υποστηριχθεί** ότι οι συνεργασίες επιχειρήσεων πρέπει πλέον να αντιμετωπιστούν στο πλαίσιο μιας διαβαλκανικής γεωγραφικής συσσωμάτωσης. Μια τέτοια προοπτική δεν σημαίνει μόνο ότι θα επιβιώσουν στην Ελλάδα επιχειρήσεις με αναβαθμισμένες δραστηριότητες, αλλά και ότι θα αναπτυχθούν οι κατάλληλοι θεσμοί για να υλοποιηθεί αυτή η αναβάθμιση: εκπαιδευτικά ιδρύματα, ερευνητικά ιδρύματα, εταιρίες logistics, υποδομές κλπ. Υπάρχοντες οργανισμοί όπως το ETAKΕΙ, το ΕΘΙΑΓΕ και το υποβαθμισμένο Ινστιτούτο Βάμβακος θα μπορούσαν να αναλάβουν σημαντικό ρόλο. Το ίδιο ισχύει και για το σύστημα κατάρτισης σε περιφερειακό επίπεδο.

- δ. Η στήριξη των καινοτομιών σε επίπεδο επιχειρήσεων απαιτεί τις εξής παρεμβάσεις σύμφωνα με τον επιχειρηματικό φορέα του κλάδου:
- Επιδότηση άυλων επενδύσεων: ενθάρρυνση της εξωστρέφειας των επιχειρήσεων (συμμετοχή σε διεθνείς εκθέσεις),

- Ενίσχυση επιχειρήσεων για E&A, σχεδιασμό προϊόντων, επαγγελματική κατάρτιση, επανασχεδιασμό διαδικασιών, δημιουργία δικτύων με παραγωγή στα Βαλκάνια,
 - Ενίσχυση της παραγωγής καινοτόμων προϊόντων, όπως βιολογικά νήμα, technical textiles, intelligent clothing, νέες βαφές.
- ε. Οι υποθέσεις εργασίας
- Από την ειδική μελέτη για τον κλάδο του ενδύματος στη Β. Ελλάδα, προκύπτει ότι για μικρό έστω αριθμό επιχειρήσεων, δεν είναι μόνο ορατή η αναβάθμιση της θέσης τους στην αλυσίδα της αξίας, αλλά και η πραγματοποίηση αυτής της εξέλιξης σε συνδυασμό με μια νέου τύπου συσσωμάτωση στο επίπεδο των Βαλκανίων. Το κατά πόσο είναι εφικτή αυτή η εξέλιξη για το σύνολο του κλάδου, πρέπει να αξιολογηθεί σε συνάρτηση με την ποιότητα των πολιτικών που έχουν υλοποιηθεί ως τώρα για τη συγκρότηση μιας καινοτομικής στρατηγικής για τον κλάδο, αλλά και σε συνάρτηση με τις εναλλακτικές προοπτικές που υπάρχουν για την απασχόληση στην περιοχή.
 - Το ότι υπάρχουν χαρακτηριστικά συστάδας στη σημερινή συγκέντρωση των επιχειρήσεων του ενδύματος στη Β. Ελλάδα, πρέπει να θεωρηθεί δεδομένο, όπως και το γεγονός ότι πρόκειται για συνεργασίες διάχυτες και άδηλες, οι οποίες υπάρχουν πάντοτε σε τέτοιες συγκεντρώσεις. Η δημιουργία ευρύτερων συσσωματώσεων σε επίπεδο Βαλκανίων, απαιτεί αφενός την αλλαγή στρατηγικής σε ότι αφορά την ενίσχυση μιας συστάδας στον κλάδο του ενδύματος, και την ενίσχυση των θεσμών και ιδρυμάτων που πρέπει να στηρίξουν ένα τέτοιο προσανατολισμό και να αποτελέσουν μέρος της συστάδας.
 - Το παράδειγμα μιας επιχείρησης που κατόρθωσε να μεταφέρει τη ραφή στις γειτονικές χώρες και ταυτοχρόνως να διατηρήσει την απασχόληση από την ελληνική πλευρά, δεν αρκεί για να ισχυριστεί κανείς ότι είναι εύκολη η υλοποίηση πολιτικών που θα διατηρήσουν την απασχόληση στον κλάδο αυτό, ακόμη και στα μειωμένα σημερινά επίπεδα. Σημαντικό ερώτημα παραμένει κατά πόσο θα γίνει η προσπάθεια να αναζητηθούν αναπροσαρμογές, οι οποίες μπορούν να διαμορφώσουν πολιτικές αποδοτικές σε ότι αφορά την αύξηση της απασχόλησης.

7.3.3. Επιχειρήσεις παραγωγής λογισμικού στη Θεσσαλονίκη

- α. Η αγορά λογισμικού ακολουθεί στην Ελλάδα μια ανοδική πορεία και αναμένεται να συνεχιστεί η μεγέθυνσή της τα επόμενα χρόνια. Εκτιμάται ότι οι μεγάλες επιχειρήσεις της χώρας βρίσκονται ήδη στο δεύτερο στάδιο υιοθέτησης ΤΠΕ και το 100% χρησιμοποιούν Η/Υ και διαδίκτυο, ενώ το 80% διαθέτουν ιστοσελίδα, ο δημόσιος τομέας, οι μικρές επιχειρήσεις και οι καταναλωτές βρίσκονται ακόμα πίσω: οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις βρίσκονται στο πρώτο **στάδιο** υιοθέτησης

ΤΠΕ, με 36% να χρησιμοποιεί Η/Υ και 20% το διαδίκτυο, και στον ελληνικό πληθυσμό ο βαθμός χρήσης Η/Υ φθάνει το 30% και του διαδικτύου το 19%.

Τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο κλάδος ως προς τη δυναμική της ανάπτυξης του είναι τα εξής: **Πρώτον**, η χαμηλή εξωστρέφειά του, καθώς οι περισσότερες επιχειρήσεις παραμένουν προσκολλημένες στην εσωτερική ζήτηση και δεν έχουν στρατηγική διεθνοποίησης, που δεν θα αφορούσε μόνο τη διείσδυση σε εξωτερικές αγορές, αλλά κυρίως την προσφορά προϊόντων με διεθνώς ανταγωνιστικά χαρακτηριστικά. **Δεύτερον**, η μεγάλη εξάρτηση από τις χρηματοδοτήσεις του ΚΠΣ. **Τρίτον**, το χαμηλό επίπεδο πληροφοριακής κουλτούρας στην ελληνική κοινωνία, και **Τέταρτο**, το χαμηλό επίπεδο της εσωτερικής έρευνας και ανάπτυξης στις επιχειρήσεις.

Στο επίπεδο της **συνολικής στρατηγικής του κλάδου** διαφαίνεται ότι τίθεται το ζήτημα της επιλογής ανάμεσα σε δύο ανταγωνιστικές μεταξύ τους κατευθύνσεις. Από τη μία μεριά υπάρχει η στρατηγική της δημιουργίας επιχειρήσεων που προσαρμόζουν λογισμικά μεγάλων διεθνών επιχειρήσεων στις απαιτήσεις της ελληνικής ζήτησης, και από την άλλη η στρατηγική που βασιζόμενη στην ικανοποίηση εσωτερικών αναγκών σε μια πρώτη φάση επιδιώκει να προσφέρει στον κλάδο δυνατότητες επέκτασης στις διεθνείς αγορές.

- β.** Από τον προηγούμενο κύκλο συνεντεύξεων με εκπροσώπους επιχειρήσεων του κλάδου (Π. Λινάρδος-Ρυλμόν, 2005), είχαν προκύψει τα εξής συμπεράσματα σχετικά με τη στρατηγική που εκ των πραγμάτων υλοποιείται:
- Δεν έχει συγκροτηθεί από την πλευρά της ζήτησης μια στρατηγική εισαγωγής των ΤΠΕ τόσο στο δημόσιο, όσο και στον ιδιωτικό τομέα. Τα προβλήματα απορρόφησης των κονδυλίων του Γ'ΚΠΣ δεν φαίνεται να επιλύονται, καθώς τόσο από την πλευρά του επιχειρηματικού τομέα, όσο και από την πλευρά του κράτους δεν υπάρχει συστηματική αξιολόγηση της υπάρχουσας προσέγγισης, ούτε επεξεργασία εναλλακτικών προτάσεων.
 - Ο σημερινός και ο μελλοντικός δυναμισμός του κλάδου, οδηγεί ταυτοχρόνως στην αύξηση της ενδογενούς παραγωγής και στην αύξηση των εισαγωγών. Ενώ φαίνεται να συνυπάρχει η προσαρμογή εισαγόμενου λογισμικού με την υποκατάσταση εισαγωγών.
 - Η εξωστρέφεια και η κατάκτηση αγορών σε διεθνές επίπεδο είναι εφικτοί στόχοι, από τη στιγμή που η ανταπόκριση σε εξειδικευμένες ανάγκες οδηγεί σε υψηλού επιπέδου προϊόντα. Επίσης, η ένταξη στη διεθνή αγορά αποτελεί έναν επιπλέον παράγοντα που ευνοεί την καινοτομική δραστηριότητα.
 - Το κύριο ζητούμενο για την εκπαίδευση και την έρευνα είναι η «παραγωγή» επιστημονικού δυναμικού υψηλού επιπέδου, που μπορεί να εργαστεί τόσο στα ερευνητικά ιδρύματα, όσο και στα οργανωμένα τμήματα έρευνας και ανάπτυ-

ξης, ή τις μικρές καινοτομικές εταιρίες. Χρειάζεται επίσης να ανταποκρίνεται το εκπαιδευτικό σύστημα στις ανάγκες για υψηλού επιπέδου ειδικότητες τις οποίες χρειάζεται ο κλάδος. Το ανθρώπινο δυναμικό του κλάδου πρέπει να μην αποτελείται πλέον από ένα μεγάλο αριθμό αυτοδίδακτων.

- Η ανάπτυξη της χρήσης και της παραγωγής λογισμικού προϋποθέτει την προσφορά άλλων υπηρεσιών όπως η εξειδικευμένη εκπαίδευση και η εξασφάλιση της έγκαιρης πληροφόρησης των στελεχών και των επιχειρηματιών.
- γ. Από τις συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο αυτής της μελέτης, προκύπτουν τα εξής:
- Θεωρείται αναγκαίο να χρηματοδοτούνται οι δαπάνες Προσωπικού, γιατί το πάγιο αίτημα των επιχειρήσεων παραγωγής λογισμικού, είναι η παγιοποίηση των δαπανών εργασίας. Αυτό βασίζεται στο ότι η παραγωγή του προϊόντος αυτών των επιχειρήσεων είναι καθαρό αποτέλεσμα της ειδικευμένης εργασίας και για το λόγο αυτό η ανθρωπόωρα θα πρέπει να χρηματοδοτηθεί και να παγιοποιηθεί. Αυτή η επιδότηση πρέπει να δοθεί ανεξάρτητα από το τελικό παραγόμενο προϊόν, με βάση τον αριθμό απασχολούμενων.
 - Επίσης να χρηματοδοτούνται οι δαπάνες έρευνας με έναν τρόπο που να είναι καθαρά στοχευμένος στην έρευνα και όχι να συμπεριλαμβάνεται σε μια μικτή κατηγορία που να αφορά παράλληλα επενδύσεις σε εξοπλισμό, μηχανές και κτίρια. Αυτό γιατί η καινοτομία και η έρευνα στις επιχειρήσεις του λογισμικού αφορά την ανάπτυξη ενός προϊόντος το οποίο μπορεί να μην καταλήξει στην παραγωγή ενός νέου λογισμικού, αλλά σίγουρα μπορεί να αποτελέσει μέρος μιας αποκτημένης γνώσης πάνω στην εφαρμογή των νέων τεχνολογιών. Αναδεικνύεται λοιπόν ότι πρέπει να υπάρξει επιλογή των κλάδων σε περιοχές στόχους και να δοθούν κίνητρα ανάπτυξης τα οποία θα αφορούν κλαδικές πολιτικές μέσα από ενισχύσεις αναγκαίες για τους κλάδους στόχους. Επίσης δεν μπορεί η χρηματοδότηση να συνδέεται αποκλειστικά με το παραγόμενο αποτέλεσμα, αλλά με την διαδικασία παραγωγής.
 - Θα πρέπει επίσης να υπάρξει η χρηματοδότηση των διαδικασιών προώθησης του προϊόντος προκειμένου να αναπτύξει νέες αγορές και να δημιουργήσει ο κλάδος εξωστρέφεια. Την παρούσα στιγμή ακόμα και με δική της χρηματοδότηση η επιχείρηση δεν μπορεί εύκολα να προωθήσει το προϊόν της διότι υπάρχει δυσκολία ένταξης αυτών των δαπανών εξαιτίας του ισχύοντος λογιστικού σχεδίου. Άρα ενώ η σύμφωνη γνώμη όλων είναι η επιδότηση αυτών των διαδικασιών, δεν καλύπτεται η συμμετοχή των επιχειρήσεων σε εκθέσεις με ιδίους πόρους.
 - Υπάρχει μια έλλειψη κάλυψης όσο αφορά τις νέες ειδικότητες που έχουν να κάνουν με την νέα τεχνολογία στον κλάδο. Οι ειδικότητες αυτές δεν υπάρχουν

στα Πανεπιστήμια γιατί δεν έχουν συσταθεί οι μηχανισμοί παρακολούθησης της αγοράς, προκειμένου η παρεχόμενη εκπαίδευση να προηγείται της ζήτησης ειδικοτήτων. Οι επιχειρήσεις λύνουν το πρόβλημα πραγματοποιώντας εκπαιδευτικά προγράμματα με δική τους εξ ολοκλήρου χρηματοδότηση. Οι υπάρχουσες χρηματοδοτήσεις μέσα από τον αναπτυξιακό νόμο, δεν χρησιμοποιούνται από τις επιχειρήσεις γιατί θέτουν πολλές δικλίδες και δυσχεραίνουν την συμμετοχή των επιχειρήσεων. Αλλά και γιατί στην αγορά δεν πραγματοποιούνται τα αντίστοιχα προγράμματα μιας και οι εκπαιδευτές που στελεχώνουν τα Κέντρα Επαγγελματικής Εκπαίδευσης δεν έχουν την απαιτούμενη εκπαίδευση. Η παρακολούθηση λοιπόν της κύριας ζήτησης ειδικοτήτων που προκύπτει μέσω από την γρήγορη εξέλιξη της αγοράς λογισμικού δεν γίνεται από τους φορείς εκπαίδευσης και διαβίου μάθησης με αποτέλεσμα να παρέχονται εκπαιδευτικά προγράμματα ήδη παρωχημένα. Επίσης τα προγράμματα εκπαίδευσης αφορούν χαμηλότερα στελέχη τα οποία δεν μπορούν να απασχοληθούν με την έρευνα και ανάπτυξη.

Προτάσεις που προκύπτουν επίσης από τις συνεντεύξεις:

- Υπάρχει μια συμμετοχή του ΣΕΠΒΕ σε ένα Ευρωπαϊκό πρόγραμμα μετακίνησης ειδικοτήτων εξειδικευμένου προσωπικού σε νέες ειδικεύσεις. Για παράδειγμα πως ένας δημοσιογράφος θα απασχοληθεί στην διαχείριση ενός portal. Θα μπορούσε αυτό να εφαρμοστεί και να χρηματοδοτηθεί μέσα από μια νέα οπτική και πιλοτική εφαρμογή για τον κλάδο.
 - Υπάρχει αναγκαιότητα δημιουργίας κρατικών μηχανισμών που να παρακολουθούν την αγορά και να βοηθούν και να ενημερώνουν τις επιχειρήσεις, οι οποίοι δεν θα φέρουν τα χαρακτηριστικά ενός δυσκίνητου γραφειοκρατικού μηχανισμού.
 - Επίσης θα μπορούσε να αναλάβουν ρόλο οι ενώσεις επιχειρήσεων και εργαζομένων μέσα από μια συνεργασία κοινών δράσεων ακόμα και ως προς την οργάνωση ενός Κέντρου προώθησης για την διάχυση της Πληροφορικής στην Κοινωνία όσο αφορά την περιοχή της Βόρειας Ελλάδας. Προκειμένου να γίνει γνωστό πως οι επιχειρήσεις μπορούν να βοηθηθούν από την πληροφορική σε σχέση με την βελτίωση της επιχειρηματικότητας και όχι μόνο μέσω της χρήσης ενός συγκεκριμένου λογισμικού.
- δ. Οι υποθέσεις εργασίας
- Ο κλάδος παραγωγής λογισμικού εμφανίζει έναν αναμφισβήτητο δυναμισμό, ο οποίος έχει ήδη οδηγήσει σε συνεχιζόμενη αύξηση της απασχόλησης. Το ζητούμενο είναι κατά πόσο αυτός ο δυναμισμός μπορεί να ενισχυθεί και να οδηγηθεί σε περισσότερο εξωστρεφείς δραστηριότητες, ανταγωνιστικές στη διεθνή αγορά, και επομένως να συμβάλει ακόμη περισσότερο στην αύξηση της απασχόλησης σε εθνικό επίπεδο και ειδικότερα στην περιοχή της Θεσσαλονίκης. Αυτό που

χαρακτηρίζει σήμερα την εξέλιξη του κλάδου είναι η αβεβαιότητα ως προς τον ζητούμενο προσανατολισμό και τους στόχους επομένως των όποιων πολιτικών επιδιώκουν να τον ενισχύσουν. Υπάρχει μια μεγάλη διαφορά ανάμεσα σε μια στρατηγική συνεργασίας και δικτύωσης με μεγάλες διεθνείς εταιρίες και σε μια στρατηγική ανάπτυξης καινοτομιών και δημιουργίας εξωστρεφών και διεθνώς ανταγωνιστικών ελληνικών επιχειρήσεων.

- Η ανάγκη να λειτουργήσουν οι επιχειρήσεις παραγωγής λογισμικού στη Θεσσαλονίκη ως συστάδα, είναι ένας στόχος του ΣΕΠΒΕ ο οποίος έχει ξεκινήσει τη δημιουργία της Τεχνόπολης, όπου επιδιώκεται να συγκεντρωθούν αυτές οι δραστηριότητες. Ενώ δεν φαίνεται να υπάρχει αμφιβολία για το ότι η συγκέντρωση των επιχειρήσεων αποτελεί έναν παράγοντα ανάπτυξης και διάδοσης των καινοτομιών, ο βαθμός αξιοποίησης αυτού του πλεονεκτήματος είναι συνάρτηση ενός μεγάλου φάσματος πολιτικών. Όπως επισημαίνουν οι εκπρόσωποι του κλάδου, σημαντικό ρόλο θα παίξουν οι παρεμβάσεις σχετικά με τη ζήτηση προϊόντων λογισμικού, από τον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα, αλλά και η στήριξη της έρευνας, εντός και εκτός επιχειρήσεων, η υποστήριξη των καινοτόμων επιχειρήσεων και η εξασφάλιση του αναγκαίου επιστημονικού και εργατικού δυναμικού.
- Σε ότι αφορά την απασχόληση, θεωρείται βέβαιο ότι θα υπάρξει αύξηση στο μέλλον από ποσοτική άποψη, αλλά σχετικά με την ποιότητα του ανθρώπινου δυναμικού, φαίνεται να υπάρχουν πολύ διαφορετικές δυνατότητες. Η ικανοποίηση των αιτημάτων του φορέα του κλάδου σχετικά με την έρευνα και την εκπαίδευση, θα διαμόρφωνε μια κατάσταση πολύ διαφορετική από τη σημερινή, που θα επέτρεπε την ανάπτυξη καινοτομιών και οικονομικών δραστηριοτήτων σε ένα πολύ υψηλότερο επίπεδο από το σημερινό.

7.3.4. Οι επιχειρήσεις λογισμικού (logistics)

- α. Η διάδοση σε παγκόσμιο επίπεδο των νέων παραγωγικών πρακτικών οδηγεί στη ριζική αναδιάρθρωση των υπηρεσιών μεταφοράς και αποθήκευσης, και στην ανάπτυξη ενός συνόλου υπηρεσιών έντασης γνώσης. Παρατηρείται επίσης μια σταδιακή διεύρυνση των υπηρεσιών της εφοδιαστικής αλυσίδας στην παραγωγική διαδικασία. Έχουμε δηλαδή ένα νέο τομέα δραστηριοτήτων ο οποίος δημιουργεί νέες ανάγκες για ανθρώπινο δυναμικό.
 - β. Οι καινοτομίες που χρησιμοποιούνται στις νέες αυτές διαδικασίες αφορούν ψηφιακά συστήματα που υποστηρίζουν την αποτελεσματική διαχείριση υλικών και άυλων ροών:
- Τεχνολογίες για τη διαχείριση των ροών προς και από τις σύγχρονες αποθηκευτικές μονάδες (προγράμματα διαχείρισης αποθηκών, τεχνολογίες αναγνώρισης και κτήσης δεδομένων),

- Τεχνολογίες διαχείρισης μεταφορών με αντικείμενο τη δυνατότητα εντοπισμού της γεωγραφικής θέσης των οχημάτων σε πραγματικό χρόνο,
- Τεχνολογίες διαχείρισης τερματικών

Διαπιστώνεται ότι η **πλειονότητα των τεχνολογικών καινοτομιών** εισάγεται από το εξωτερικό, γεγονός που υποδηλώνει την αδυναμία του εγχώριου συστήματος E&A.

- γ. Σημαντική επίπτωση της ανάπτυξης των δραστηριοτήτων logistics είναι η δημιουργία νέων αναγκών στο επίπεδο των ειδικοτήτων και δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού. Οι νέες αυτές ανάγκες αφορούν κατά κύριο λόγο το εργατικό δυναμικό, καθώς η κάλυψη των θέσεων διοικητικής και στελεχικής φύσης κρίνεται σχετικά ικανοποιητική. Δεν υπάρχει προσαρμογή του συστήματος επαγγελματικής και τεχνικής εκπαίδευσης στις νέες ανάγκες.
- δ. Σχετικά με την υποστήριξη των δραστηριοτήτων logistics γίνονται οι εξής διαπιστώσεις:
 - Δεν υπάρχει θεσμικό πλαίσιο για τις δραστηριότητες της εφοδιαστικής αλυσίδας και το γεγονός αυτό αποτελεί σοβαρό εμπόδιο για την ορθολογική και βιώσιμη ανάπτυξη του κλάδου. Δεν καθορίζονται, μεταξύ άλλων, σαφή κριτήρια για τη διασφάλιση της ποιότητας των υπηρεσιών logistics.
 - Μια πρώτη αναγνώριση των δραστηριοτήτων εφοδιαστικής αλυσίδας υπάρχει στον αναπτυξιακό νόμο 3299/04.
 - Δεν έχουν αναπτυχθεί διαδικασίες και υπηρεσίες εφοδιαστικής αλυσίδας στον ευρύτερο δημόσιο τομέα.
 - Δεν υπάρχει στατιστική ταξινόμηση των υπηρεσιών logistics.

Από τις συνεντεύξεις με τους φορείς του κλάδου προέκυψαν οι παρακάτω προτάσεις για την ουσιαστική στήριξη των δραστηριοτήτων αυτών:

- Θεσμική αναγνώριση και άσκηση ολοκληρωμένης εθνικής πολιτικής για τις υπηρεσίες και διαδικασίες εφοδιαστικής αλυσίδας.
- Αλλαγές στο υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο στις μεταφορές.
- Ολοκλήρωση των υποδομών για τις μεταφορές (Εγνατία, Λιμάνια, Εμπορευματικοί Σταθμοί και Διαμετακομιστικά Κέντρα, Αναβάθμιση και Αξιοποίηση Σιδηροδρόμου)
- Προώθηση όλων των μορφών τεχνολογικής και οργανωτικής καινοτομίας στο σύνολο των δραστηριοτήτων εφοδιαστικής αλυσίδας.
- Ενίσχυση και πιστοποίηση των δεξιοτήτων και γνώσεων του ανθρώπινου δυναμικού (στελεχικό/διοικητικό προσωπικό και εργατικό δυναμικό) και προσαρμογή

του συστήματος εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης στις αυξημένες απαιτήσεις των σύγχρονων υπηρεσιών logistics.

Πρέπει επίσης να αναφερθεί η επιθυμία των φορέων του κλάδου να δημιουργηθεί ένας δημόσιος φορέας με αντικείμενο την υποστήριξη των υπηρεσιών και διαδικασιών της εφοδιαστικής αλυσίδας με τη συμμετοχή των Υπουργείων Ανάπτυξης, Μεταφορών και Επικοινωνιών και Εμπορικής Ναυτιλίας.

ε. Οι υποθέσεις εργασίας

- Δεν φαίνεται να υπάρχει αμφιβολία σχετικά με τη δυναμική ανάπτυξης του κλάδου των logistics κατά την χρονική περίοδο που βρίσκεται μπροστά μας. Πρόκειται για δραστηριότητες που σε όλους τους τομείς αποτελούν προϋπόθεση για την ανάπτυξη της οικονομίας της γνώσης. Αναδεικνύονται ως βασικό εργαλείο προώθησης των ευρύτερων παραγωγικών και ανταγωνιστικών πρακτικών του λεγόμενου «νέου παραγωγικού υποδείγματος». Το γεγονός αυτό αιτιολογεί εν μέρει τη ραγδαία ανάπτυξη των logistics σε διεθνές επίπεδο καθώς και τις ευρύτερες τεχνολογικές και οργανωτικές καινοτομίες που χαρακτηρίζουν τον συγκεκριμένο κλάδο. Η ανάπτυξη αυτών των δραστηριοτήτων σε επίπεδο οικονομίας ή σε επίπεδο μεμονωμένων επιχειρήσεων δημιουργεί πρόσθετες θέσεις εργασίας, που στο εσωτερικό των επιχειρήσεων συγκεντρώνονται σε ειδικά τμήματα.
- Στην περίπτωση αυτού του κλάδου δραστηριότητας δεν είναι δυνατόν να διαπιστωθεί ότι έχουν δημιουργηθεί συστάδες επιχειρήσεων. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι δεν έχουμε να κάνουμε με συστήματα καινοτομίας, στα οποία συμπεριλαμβάνονται ή θα έπρεπε να συμπεριλαμβάνονται, θεσμοί, ιδρύματα, υπηρεσίες άσκησης πολιτικής και επιχειρήσεις. Οι προτάσεις των επιχειρηματικών φορέων του κλάδου, συνθέτουν στην πραγματικότητα μια πρόταση για ένα ολοκληρωμένο σύστημα καινοτομίας, το οποίο να περιλαμβάνει θεσμούς σχεδιασμού και διακυβέρνησης, συνεργασία με το εκπαιδευτικό σύστημα και με τα ερευνητικά ιδρύματα, και συντονισμό με πολιτικές υποδομών.

7.3.5. Συνολικά συμπεράσματα

- α.** Απαιτείται να υιοθετηθεί μια **καινοτομική στρατηγική** για τη δημιουργία συστάδων, αλλά είναι μεγάλη η αβεβαιότητα ως προς την μελλοντική εξέλιξη:
- **Στον κλάδο του ενδύματος** διαφαίνεται η προοπτική της μετεξέλιξης μιας προ-συστάδας στην περιοχή της Θεσσαλονίκης, σε συστάδα επιχειρήσεων η οποία όμως θα πρέπει να διευρυνθεί γεωγραφικά και να αποτελέσει μια “διαβαλκανική γεωγραφική συσσωμάτωση”. Μια τέτοια πιθανή εξέλιξη θα σημαίνει ότι σε συνδυασμό με τη μεταφορά δραστηριοτήτων ραφής σε γειτονικές χώρες, θα αναπτυχθούν στην ελληνική πλευρά δραστηριότητες υψηλής προστιθέμενης αξίας. Παρά το γεγονός ότι καταγράφονται περιπτώσεις επιχειρήσεων που

έχουν υλοποιήσει ένα τέτοιο σενάριο, θα είναι εξαιρετικά δύσκολο να υπάρξει μια γενικευμένη εξέλιξη προς αυτή την κατεύθυνση και είναι φυσικά αβέβαιες οι προοπτικές της απασχόλησης. (χαρακτήρας των πολιτικών)

- **Στον κλάδο της κονσερβοποιίας ροδακίνων και φρούτων**, διαφαίνονται δυνατότητες ενίσχυσης της δυναμικής του κλάδου, υπό ορισμένες προϋποθέσεις. Οι επιχειρήσεις έχουν στην πλειοψηφία τους πραγματοποιήσει σημαντικά βήματα στους τομείς της ολοκληρωμένης οργάνωσης της παραγωγής και του ποιοτικού ελέγχου, αλλά θα έπρεπε να υιοθετήσουν πολιτικές ανανέωσης των πρώτων υλών και των προϊόντων τους, οι οποίες - σύμφωνα με τις ίδιες τις επιχειρήσεις - αποτελούν προϋπόθεση για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας, όπως και για την ενίσχυση της απασχόλησης που δημιουργούνται με αυτές τις δραστηριότητες.
 - **Στον κλάδο της παραγωγής λογισμικού**, παρά το γεγονός ότι η απασχόληση αυξάνεται, υπάρχει μια αβεβαιότητα σε σχέση με τις στρατηγικές οι οποίες θα κυριαρχήσουν. Οι επιχειρήσεις του κλάδου στο Νομό Θεσσαλονίκης, εκτιμούν ότι είναι δυνατόν να επιλεγούν μέτρα και πολιτικές που θα οδηγήσουν στη δημιουργία μια συστάδας, και επομένως σε περισσότερο δυναμικές καινοτομικές στρατηγικές.
 - **Στον κλάδο της εφοδιαστικής** δεν υπάρχουν οι προϋποθέσεις να ζητηθεί το ζήτημα της δημιουργίας συστάδας επιχειρήσεων στην Αττική ή αλλού. Πάντως πρόκειται για έναν κλάδο οποίος αποτελεί συστατικό πολλών καινοτομικών στρατηγικών και ακόμη περισσότερο των καινοτομικών στρατηγικών που αφορούν τοπικές ή περιφερειακές συγκεντρώσεις επιχειρήσεων.
- β. Η αβεβαιότητα** είναι συνάρτηση της απουσίας των κατάλληλων εργαλείων μιας καινοτομικής στρατηγικής:
- **Στον κλάδο του ενδύματος** διαπιστώνονται καταρχάς προβλήματα σε ότι αφορά το ανθρώπινο δυναμικό καθώς δεν προσφέρονται οι ειδικότητες που χρειάζεται η αναβάθμιση της αλυσίδας αξίας, αλλά υπάρχουν συστηματικές παρεμβάσεις στους τομείς της έρευνας και ανάπτυξης, της καινοτομίας σε επίπεδο προϊόντων και πρώτων υλών, αλλά και της υποστήριξης των διαφόρων κατηγοριών άυλων επενδύσεων.
 - **Στην παραγωγή κονσερβών** του Νομού Ημαθίας, συναντώνται παρόμοια προβλήματα ανθρώπινου δυναμικού, με σοβαρές ελλείψεις ειδικοτήτων, ενώ οι πολιτικές για την έρευνα στον αγροτικό τομέα δεν έχουν ασχοληθεί συστηματικά με τις μακροχρόνιες παραγωγικές προοπτικές του κλάδου. Το ζήτημα των άυλων επενδύσεων είναι επίσης έντονο καθώς είναι αναγκαίο να υποστηριχθούν τόσο οι δραστηριότητες E&A των επιχειρήσεων, όσο και οι δραστηριότητες προώθησης των προϊόντων στις διεθνείς, αλλά και την εσωτερική αγορά.

- **Στον κλάδο παραγωγής λογισμικού** προβάλλεται ως σημαντικό θέμα σχετικά με την καινοτομική στρατηγική, η υποστήριξη των άυλων επενδύσεων και των επενδύσεων σε ανθρώπινο δυναμικό. Αναφέρεται επίσης από τις επιχειρήσεις του κλάδου το πρόβλημα της χρηματοδότησης της έρευνας, αλλά και οι δυσκολίες που υπάρχουν σχετικά με την εκπαίδευση του ανθρώπινου δυναμικού.
- **Στον κλάδο της εφοδιαστικής** διαπιστώνονται επίσης προβλήματα εκπαίδευσης και πιστοποίησης νέων ειδικοτήτων. Τα αιτήματα του κλάδου αφορούν επίσης την ολοκληρωμένη προσέγγιση της ανάπτυξης των δραστηριοτήτων εφοδιαστικής, με τη δημιουργία των κατάλληλων υποδομών και την υποστήριξη των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων.

γ. Είναι αναγκαία η **ανασυγκρότηση** των δημοσίων πολιτικών

Ανθρώπινο δυναμικό:

Διαπιστώνεται από τις αναλύσεις των παραπάνω περιφερειακών συγκεντρώσεων, αλλά και από πολυάριθμες μελέτες σε κλαδικό επίπεδο, ότι το πρόβλημα της ανταπόκρισης του εκπαιδευτικού συστήματος και του συστήματος κατάρτισης στις ανάγκες σε ανθρώπινο δυναμικό των καινοτομικών στρατηγικών, είναι γενικευμένο και σοβαρό. Στην πραγματικότητα δεν υπάρχει δημόσιο πολιτική, ούτε τα μέσα για την εξειδίκευσή της κατά τομέα και κλάδο οικονομικής δραστηριότητας.

Έρευνα και Ανάπτυξη:

Από όλες τις πλευρές προκύπτει ότι η ερευνητική πολιτική πρέπει να συγκροτηθεί από δύο απόψεις. Να αποκτήσουν στρατηγική και στόχους η δημόσια πολιτική έρευνας και επομένως τα δημόσια ερευνητικά ιδρύματα, αλλά και να ικανοποιηθούν οι ανάγκες χρηματοδότησης και υποστήριξης των δραστηριοτήτων E&A σε επίπεδο επιχειρήσεων.

Επιχορηγήσεις:

Είναι γενικευμένο το αίτημα της επέκτασης των κρατικών επιχορηγήσεων στις λεγόμενες άυλες επενδύσεις.

Δομές στήριξης:

Η υλοποίηση καινοτομικών στρατηγικών σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο, οι οποίες αφορούν κατά κανόνα μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, που πρέπει σε μεγάλο βαθμό να αναθεωρήσουν τον προσανατολισμό τους, δεν μπορεί να προχωρήσει χωρίς τη δημιουργία αποτελεσματικών δομών στήριξης των επιχειρήσεων.

7.4. Προτάσεις πολιτικών

7.4.1. Ο ρόλος της ζήτησης

Για όλες τις συστάδες που εξετάστηκαν, αποτελεί ισχυρό παράγοντα ενίσχυσης της δραστηριότητας των επιχειρήσεων, **η αύξηση της ζήτησης**. Η διαπίστωση αυτή δεν αναφέρεται για να προταθούν ειδικά μέτρα τόνωσης της ζήτησης, αλλά κυρίως για να επισημανθούν οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ κλάδων δραστηριότητας, και ειδικότερα η επίπτωση που έχει για την καινοτομική διαδικασία, αυτή η αλληλεπίδραση.

Σε ότι αφορά την παραγωγή λογισμικού, είναι εμφανής η επιβραδυντική επίδραση που έχει για την εξέλιξη του κλάδου, η καθυστέρηση της εισαγωγής της πληροφορικής στον δημόσιο τομέα και η τεχνολογική υστέρηση ενός μεγάλου μέρους των ΜΜΕ. Ανάλογη επίδραση έχει και για τις δραστηριότητες εφοδιαστικής, η καθυστέρηση της μετάβασης προς την οικονομία της γνώσης, ενός μεγάλου μέρους των οικονομικών δραστηριοτήτων.

Σχετικά με τον κλάδο του ενδύματος, διαπιστώνεται ότι οι επιχειρήσεις που βρίσκονται σήμερα στην αιχμή της ανταγωνιστικότητας, είναι κυρίως αυτές οι οποίες είχαν ως προσανατολισμό την εγχώρια αγορά, όπου δοκίμασαν την ανταγωνιστικότητά τους, και επιδιώκουν τώρα να κάνουν το βήμα προς την ευρωπαϊκή αγορά. Για τις επιχειρήσεις κονσερβοποιίας που εξετάζουμε, η παραδοσιακή εξωστρέφεια έχει οδηγήσει σε χαλάρωση της σχέσης με την εγχώρια αγορά και τώρα πλέον σε προσπάθειες επανασύνδεσης μαζί της.

7.4.2. Ο ρόλος της προσφοράς

Οι καινοτομίες που μπορούν να ανταποκριθούν στις ανάγκες για αξιοποίηση των αγορών με προϊόντα υψηλότερης προστιθέμενης αξίας δεν είναι μόνο τεχνολογικές. Ανάλογα με τους κλάδους αφορούν επίσης τον σχεδιασμό των προϊόντων, τις οργανωτικές δομές και τις συνεργασίες, όπως και την οργάνωση της εργασίας και τις γνώσεις των εργαζομένων.

Στον κλάδο της παραγωγής λογισμικού, η εισαγωγή καινοτομιών κυμαίνεται από την αξιοποίηση για τις ανάγκες της εγχώριας αγοράς διαθέσιμων προϊόντων λογισμικού (κάτι που φαίνεται να ισχύει επίσης για την εφοδιαστική), ως την παραγωγή νέων προϊόντων λογισμικού ή και νέων μηχανημάτων, λόγω σοβαρών επενδύσεων σε έρευνα και ανάπτυξη, με την απασχόληση του κατάλληλου προσωπικού και λόγω της αξιοποίησης διεθνών δικτύων συνεργασιών και πωλήσεων.

Στον κλάδο του ενδύματος είναι επίσης αναγκαίο να συνδυαστούν καινοτομίες στην τεχνολογία και τον σχεδιασμό, με τη διαμόρφωση δικτύων στο εξωτερικό όταν πρόκειται για εξωστρεφείς επιχειρήσεις. Το γεγονός ότι η καινοτομική διαδικασία

αφορά ένα δίκτυο δραστηριοτήτων και όχι απλά μια μονάδα παραγωγής, διαπιστώνεται και σε σχέση με τις επιχειρήσεις μεταποίησης τροφίμων που επιδιώκουν να ανανεώσουν τα προϊόντα τους.

Το συμπέρασμα δεν είναι μόνο ότι υλικές και άυλες επενδύσεις έχουν παράλληλους ρόλους, αλλά και ότι όλες οι δαπάνες για δραστηριότητες εντάσεως γνώσης, οι οποίες συνθέτουν το δίκτυο, έχουν τη σημασία τους για την καινοτομική διαδικασία.

7.4.3. Η υποστήριξη των συστάδων επιχειρήσεων

Η διαμόρφωση των συστάδων δεν αφορά μόνο τη συγκέντρωση και συνεργασία μεταξύ επιχειρήσεων, ούτε τις τυπικές ή άτυπες ανταλλαγές πληροφοριών και γνώσεων. Οι συστάδες περιλαμβάνουν εκτός από τις επιχειρήσεις, ένα σύνολο ιδρυμάτων, φορέων, ή υπηρεσιών που με διάφορους τρόπους ενισχύουν την ικανότητα των επιχειρήσεων να υιοθετούν καινοτομίες. Επομένως, το ζήτημα της υποστήριξης της καινοτομικής δυναμικής των συστάδων, μπορούμε να πούμε ότι τίθεται στα εξής επίπεδα:

- Οικονομική ενίσχυση των καινοτομιών στο επίπεδο των μεμονωμένων επιχειρήσεων
- Δημιουργία του κατάλληλου περιβάλλοντος με την επένδυση σε δραστηριότητες εκτός της επιχείρησης
- Υποστήριξη συγκεκριμένων συνεργασιών μεταξύ επιχειρήσεων, ή επιχειρήσεων και ιδρυμάτων, φορέων, ή υπηρεσιών

7.4.4. Η οικοδόμηση της πολιτικής υποστήριξης των συστάδων επιχειρήσεων

7.4.4.1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Η καινοτομία στις επιχειρήσεις και τους άλλους οικονομικούς οργανισμούς, είναι μια διαδικασία σύνθετη, συλλογική, κατά την οποία συνεργάζονται οι επιχειρήσεις, με τις υπηρεσίες του κράτους, της αυτοδιοίκησης ή των επιχειρηματικών φορέων, τους αντιπροσωπευτικούς φορείς και τα ερευνητικά και πανεπιστημιακά ιδρύματα. Οι συστάδες δραστηριοτήτων αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων συνεργασιών, αλλά δεν είναι οι μόνες περιπτώσεις όπου αναδεικνύεται ο συλλογικός χαρακτήρας της καινοτομικής διαδικασίας.

Η ουσία της καινοτομικής διαδικασίας είναι η συνύπαρξη της παραγωγής, μεταβίβασης και αξιοποίησης νέας γνώσης, που σε αρκετές περιπτώσεις είναι μια διαδικασία η οποία πραγματοποιείται μέσω άρητων σχέσεων, ή μεμονωμένων συναλλαγών. Όταν όμως υιοθετούνται ολοκληρωμένες προσεγγίσεις σε περιφερειακό ή κλαδικό επίπεδο, αναδεικνύεται πολύ γρήγορα η σημασία των πολιτικών αποφάσεων, για την επεξεργασία στόχων, τον προγραμματισμό δραστηριοτήτων και τη συνεργασία επιχειρήσεων, φορέων, υπηρεσιών και ιδρυμάτων.

Οι πολιτικές που επιδιώκουν να υποστηρίξουν την καινοτομική δραστηριότητα των επιχειρήσεων, χρειάζονται επομένως την ενεργό συμμετοχή του δημόσιου τομέα της οικονομίας, αλλά επίσης τη συνεργασία δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, για την υιοθέτηση αποφάσεων και την υλοποίηση πολιτικών, που επιδιώκουν να κατευθύνουν συστάδες δραστηριοτήτων ή και περιφερειακές οικονομίες, προς αναπτυξιακές διαδικασίες με ανανεωτικό χαρακτήρα, των οποίων οι στόχοι είναι συγχρόνως οικονομικοί και κοινωνικοί.

Αυτό το πλέγμα συνεργασιών επιτρέπει ταυτοχρόνως τη λήψη στρατηγικών αποφάσεων με συλλογικό τρόπο, αλλά και τον προσδιορισμό των εξειδικευμένων δραστηριοτήτων που πρέπει να αναλάβει ο κάθε συντελεστής της καινοτομικής στρατηγικής. Αυτός είναι στην πραγματικότητα ο τρόπος με τον οποίο μπορεί να ανοίξει μια συζήτηση για τα χαρακτηριστικά των επιμέρους πολιτικών και την χρηματοδότησή τους, και να προετοιμαστεί το έδαφος για την αξιολόγηση αυτών των πολιτικών και την τροποποίησή τους μετά κάθε προγραμματική περίοδο.

7.4.4.2. Οι πλευρές της καινοτομικής διαδικασίας

- α. Η υιοθέτηση καινοτομιών** από τις επιχειρήσεις είναι προϊόν της εισροής σε αυτές νέας γνώσης, η οποία παράγεται κατά κανόνα έξω από αυτές. Η νέα γνώση πρέπει επιπλέον να μεταβιβαστεί με κάποιο τρόπο στις επιχειρήσεις και να ενσωματωθεί σε αυτές.

Τομείς γνώσεων που αφορούν τις καινοτομίες είναι η τεχνολογία, η αγορά και η παραγωγή νέων προϊόντων, η οργάνωση των επιχειρήσεων και των συνεργασιών, και η εκπαίδευση του ανθρώπινου δυναμικού. Σε όλους αυτούς τους τομείς εμφανίζονται αναγκαστικά οι λειτουργίες της παραγωγής, μεταβίβασης και ενσωμάτωσης της νέας γνώσης, που είναι το αντικείμενο της δραστηριότητας συντελεστών οι οποίοι είναι ανεξάρτητοι (πανεπιστήμια ή ερευνητικά κέντρα), είναι αντιπροσωπευτικοί κοινωνικοί φορείς (τοπική αυτοδιοίκηση και συνδικαλιστικές οργανώσεις μισθωτών, αυτοαπασχολούμενων και εργοδοτών), ή είναι φορείς άσκησης πολιτικής που έχουν δημόσιο χαρακτήρα (ΟΑΕΔ), ή ελέγχονται από επιχειρηματικές οργανώσεις.

- β. Η ανάληψη και ο συντονισμός** όλων αυτών των λειτουργιών από πολλούς διαφορετικούς φορείς απαιτούν μια μορφή οργάνωσης η οποία μπορεί σε γενικές γραμμές να έχει εναλλακτικά τα εξής χαρακτηριστικά:
- Η κυριαρχία μιας μεγάλης επιχείρησης ή ενός μικρού αριθμού μεγάλων επιχειρήσεων σε έναν κλάδο ή μια περιοχή, που διαμορφώνει συνθήκες προσανατολισμού των λειτουργιών των υπόλοιπων συντελεστών προς όφελος των κυρίαρχων επιχειρήσεων, ανεξάρτητα αν το σύνολο της δραστηριότητας των υπόλοιπων συντελεστών υπηρετεί την ανάπτυξη του κλάδου ή της περιοχής συνολικά.

- Η συγκρότηση άτυπων ή ευκαιριακών συνεργασιών μεταξύ επιχειρήσεων και υπόλοιπων συντελεστών, χωρίς όμως να έχουν κατά κανόνα αυτές οι συνεργασίες έναν ολοκληρωμένο χαρακτήρα σε κλαδικό ή τοπικό επίπεδο.
- Η συγκρότηση ενός ενιαίου σχεδίου ανάπτυξης του κλάδου ή της περιοχής, που εμπλέκει το σύνολο των βασικών συντελεστών, ορίζοντας στόχους τόσο σε συνολικό όσο και σε εξειδικευμένο επίπεδο, και εξασφαλίζοντας τη συνεργασία τους σε επίπεδο διαμόρφωσης, υλοποίησης και αξιολόγησης των κοινών αποφάσεων.

Είναι σαφές ότι οι πρώτες δυο εκδοχές βρίσκονται πολύ κοντά στη σημερινή πραγματικότητα, ενώ η τρίτη εκδοχή αποτελεί έναν ολοκληρωμένο τρόπο αντιμετώπισης προς τον οποίο θα έπρεπε να τείνουν οι δραστηριότητες που εμπλέκονται με την καινοτομία, την επιχειρηματικότητα και την απασχόληση. Η εκδοχή αυτή θα έπρεπε να αποτελέσει και τη λύση του παράδοξου που αποτελεί η ταυτόχρονη συσσώρευση, στο πεδίο των θεσμών και των πολιτικών, νέων φορέων, θεσμών και λειτουργιών, και η ισχυροποίηση της πίστης στις αρετές της αγοράς και της ιδιωτικής επιχειρηματικότητας, ένα παράδοξο το οποίο και από τις δύο πλευρές του αποτελεί προϊόν των εξελίξεων της τελευταίας 25ετίας.

γ. Όταν εξετάζονται σε επίπεδο συστάδων (όπως έγινε προηγουμένως) **τα προβλήματα** που εμποδίζουν την αξιοποίηση μιας διαπιστωμένης δυναμικής για την ανάπτυξη και την απασχόληση, παρατηρούνται τα εξής:

- Έλλειψη επαρκούς δραστηριοποίησης φορέων, ιδρυμάτων και υπηρεσιών
 - Έλλειψη συντονισμού πολιτικών
 - Έλλειψη στρατηγικών αποφάσεων
 - Οι επιχειρήσεις αποτελούν την μόνη κινητήρια δύναμη
 - Οι πολιτικές αποφασίζονται εκ των άνω, αλλά θεωρείται δεδομένο ότι η γνώση βρίσκεται στη βάση της πυραμίδας, δηλαδή στην επιχείρηση.
- δ. **Οι τύποι δράσεων** που είναι αναγκαίο να υποστηριχθούν οικονομικά από δημόσιους πόρους, είναι βέβαια οι επενδύσεις εξοπλισμού και οι επενδύσεις σε άυλες δραστηριότητες στις επιχειρήσεις, αλλά είναι επίσης οι δραστηριότητες παραγωγής γνώσης (η έρευνα, οι μελέτες και η τεκμηρίωση), η λειτουργία των φορέων προσφοράς υπηρεσιών και η λειτουργία των φορέων στήριξης των επιχειρήσεων, όπως και η λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος και του συστήματος κατάρτισης προς όφελος των αναγκών ενός συνόλου οικονομικών δραστηριοτήτων.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι, ως κατηγορίες χρηματοδοτήσεων, έχουν αναπτυχθεί όλες αυτές οι δραστηριότητες, χωρίς όμως να υπάρχουν οι προϋποθέσεις για τον συντονισμό τους και χωρίς να προγραμματίζονται ή να αξιολογούνται με έναν

ενιαίο τρόπο. Το ζήτημα που τίθεται επομένως για τις πολιτικές στήριξης της καινοτομίας με ολοκληρωμένους στόχους και ειδικότερα για τις πολιτικές στήριξης των συστάδων, είναι πώς από τη σημερινή κατάσταση μπορούμε να οδηγηθούμε σε ένα σύνολο παρεμβάσεων με ολοκληρωμένο χαρακτήρα.

7.4.4.3. Πολιτικές διαμόρφωσης και ενίσχυσης των συστάδων επιχειρήσεων

Δεν επιδιώκουμε εδώ να προτείνουμε μόνο κατευθύνσεις πολιτικής, αλλά επιδιώκουμε να προτείνουμε τις διαδοχικές φάσεις μιας διαδικασίας οικοδόμησης μιας πολιτικής υποστήριξης των συστάδων, ξεκινώντας από τη σημερινή κατάσταση που χαρακτηρίζεται από την συνύπαρξη πολλών παρεμβάσεων και χρηματοδοτήσεων, οι οποίες όμως δεν ανταποκρίνονται κατά κανόνα στις πραγματικές ανάγκες, ούτε αποφασίζονται και συντονίζονται με έναν ολοκληρωμένο τρόπο.

Πρώτο στάδιο είναι η δημιουργία σε περιφερειακό επίπεδο ενός οργάνου όπου αντιπροσωπεύονται οι επιχειρήσεις, οι φορείς και οι κρατικές υπηρεσίες, το οποίο θα συγκεντρώνει τις εξής αρμοδιότητες: του σχεδιασμού ζητημάτων ανάπτυξης στην περιφέρεια, της έγκρισης του περιεχομένου εξειδικευμένων πολιτικών, του συντονισμού αυτών των πολιτικών που υλοποιούνται στην ουσία από τα μέλη αυτού του οργάνου, και της αξιολόγησης των πολιτικών για τη διόρθωση ή αναθεώρησή τους.

Δεύτερο στάδιο είναι η επιλογή σε επίπεδο των Περιφερειακών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων των συστάδων επιχειρήσεων που θα υποστηριχθούν στο πλαίσιο του περιφερειακού οικονομικού προγραμματισμού. Τα ΠΕΠ του Γ' ΚΠΣ περιελάμβαναν στην πραγματικότητα επιλογές τέτοιου τύπου, σε επίπεδο γενικών κατευθύνσεων, αλλά και χρηματοδοτούμενων δράσεων, χωρίς όμως να συγκεκριμενοποιούνται οι στόχοι και χωρίς να έχουν δημιουργηθεί διαδικασίες και εργαλεία σχεδιασμού και συντονισμού των παρεμβάσεων.

Τρίτο στάδιο είναι η διαμόρφωση ενός αναλυτικού σχεδίου δράσης το οποίο να εξειδικεύει τις κεντρικές επιλογές, ορίζοντας τι σημαίνουν για τους διάφορους φορείς άσκησης πολιτικών, παραγωγής γνώσης και προσφοράς υπηρεσιών στις επιχειρήσεις, και ορίζοντας επίσης τους πόρους που θα διατεθούν για κάθε δράση. Το σχέδιο δράσης είναι ουσιαστικό μέρος του Περιφερειακού Επιχειρησιακού Προγράμματος.

Εκτιμάται ότι οι ενέργειες που θα ήταν σημαντικό να περιληφθούν σε ένα τέτοιο **σχέδιο δράσης** είναι κατά κύριο λόγο οι εξής:

- Υποστήριξη επενδύσεων εξοπλισμού και άυλων επενδύσεων, υπό την προϋπόθεση της ύπαρξης business plans που εντάσσονται στο συνολικό σχέδιο δράσης.
- Χρηματοδότηση προγραμμάτων έρευνας και μελέτης με αντικείμενα τις αναπτυξιακές δυνατότητες σε τοπικό και κλαδικό επίπεδο, τις μεταβολές της αλυ-

σίδας παραγωγής κατά κλάδους δραστηριοτήτων, ή τις εξελίξεις σε ότι αφορά τις ανάγκες σε ανθρώπινο δυναμικό. Τα προγράμματα αυτά θα ήταν μέρος μιας ερευνητικής στρατηγικής συνδυασμένης με τους αναπτυξιακούς στόχους της περιφέρειας. Θα τα αναλάμβαναν πανεπιστημιακά ή ερευνητικά ιδρύματα, τα οποία θα συνεργαζόταν με τα περιφερειακά ΚΕΤΑ.

- Χρηματοδότηση συνδεδεμένων προγραμμάτων κατάρτισης του ανθρώπινου δυναμικού σε επίπεδο επιχειρήσεων, ή κατάρτισης ανέργων.
- Δημιουργία σε περιφερειακό επίπεδο ενός οργάνου συντονισμού των φορέων και υπηρεσιών άσκησης εκπαιδευτικής πολιτικής.
- Τα περιφερειακά ΚΕΤΑ θα ενισχύονταν αποφασιστικά για να αποκτήσουν ουσιαστικές δυνατότητες στους τομείς της υποστήριξης, αλλά και της στήριξης των επιχειρήσεων και των επενδυτών.
- Μέρος του σχεδίου δράσης θα ήταν και η ενίσχυση των παθητικών και ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης, ώστε να ενισχύεται η κοινωνική συνοχή και η αποτελεσματική λειτουργία των θεσμών της αγοράς εργασίας. Θα προβλεπόταν ειδικότερα η ύπαρξη πόρων για την αντιμετώπιση με εξειδικευμένα κοινωνικά προγράμματα έκτακτων καταστάσεων στον τομέα της ανεργίας, λόγω αναδιαρθρώσεων ή μετεγκαταστάσεων.

ΜΕΡΟΣ 8

Εξελίξεις σε κλάδους της ελληνικής οικονομίας.

Ιδιωτικό και δημόσιο συμφέρον:

**Η περίπτωση των διυλιστηρίων, των λιμανιών
και των τραπεζών.**

ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ σε κλάδους της ελληνικής οικονομίας. Ιδιωτικό και δημόσιο συμφέρον: Η περίπτωση των διυλιστηρίων, των λιμανιών και των τραπεζών

8.1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, ένα νέο πολιτικό και οικονομικό περιβάλλον διαμορφώθηκε σταδιακά για τις δημόσιες επιχειρήσεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η απελευθέρωση των αγορών, οι ολικές ή μερικές ιδιωτικοποιήσεις, η αντίληψη ότι η αγορά και ο ανταγωνισμός ευνοούν την οικονομική και κοινωνική ευημερία, αποτελούν μερικές από τις σημαντικότερες συνιστώσες του νέου αυτού πλαισίου. Συνολικά, **οι σημαντικές αυτές εξελίξεις** μπορούν να αποδοθούν στη σύγκλιση μιας σειράς φαινομένων όπως η αυξανόμενη επιρροή σε πολιτικό και ακαδημαϊκό επίπεδο των απόψεων αναφορικά με την υπεροχή της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, την εντεινόμενη διεθνοποίηση των παραγωγικών και οικονομικών συστημάτων, τις τεχνολογικές μεταβολές και τις συνέπειες τους ως προς το επιχείρημα του φυσικού μονοπωλίου, την έλλειψη οικονομικής αποτελεσματικότητας ορισμένων δημόσιων επιχειρήσεων, την αυξανόμενη ζήτηση για διαφοροποιημένες υπηρεσίες, την διεκδίκηση των προσόδων των κρατικών μονοπωλίων από τα κεφάλαια του ιδιωτικού τομέα καθώς και τις δημοσιονομικές πιέσεις που ασκεί η τήρηση του Συμφώνου Ανάπτυξης και Σταθερότητας³⁰.

Ειδικότερα, στην Ελλάδα η απελευθέρωση των αγορών, η αναδιάρθρωση και αποτελεσματικότερη λειτουργία των δημόσιων επιχειρήσεων, η προσέλκυση επενδύσεων από τον ιδιωτικό τομέα, η ανάπτυξη νέων δραστηριοτήτων με την χρήση ιδιωτικών κεφαλαίων καθώς και η αύξηση των εσόδων του δημοσίου τομέα αποτελούν και τους κύριους στόχους του υφιστάμενου προγράμματος αποκρατικοποιήσεων³¹. Αξίζει να σημειωθεί πως με βάση τα έσοδα από ιδιωτικοποιήσεις για το έτος 2006, η Ελλάδα καταλαμβάνει την 5^η θέση σε σύνολο 20 κρατών-μελών (έναντι της 6^ο θέσης το 2005)³². Από τις αρχές του έτους, δύο ιδιωτικοποιήσεις έχουν ολοκληρω-

30. Bauby, P. (2003) 'Les entreprises publiques face à la libéralisation', *Cahiers Français*, No 313 Mars - Avril, La Documentation Française.

31. Κρατικός Προϋπολογισμός 2006, Εισηγητική Έκθεση, Κεφάλαιο 4, σελ. 124.

32. *The Privatization Barometer*, Issue 6, January 2007.

θεί με την πώληση του 10,7% του μετοχικού κεφαλαίου του ΟΤΕ και την πώληση του 20% των μετοχών του Ταχυδρομικού Ταμιευτηρίου τον περασμένο Ιούνιο και Ιούλιο αντίστοιχα. Συνολικά, η άμεση συμμετοχή του Ελληνικού Δημοσίου μειώνεται στο 34,43% για το Ταχυδρομικό Ταμιευτήριο και στο 28,03% για τον ΟΤΕ. Οι δύο αυτές ιδιωτικοποιήσεις φαίνεται να ολοκληρώνουν το πρόγραμμα αποκρατικοποιήσεων για το έτος 2007, δημιουργώντας συνολικά έσοδα της τάξης του 1,7 δισεκατομμύρια ευρώ περίπου. Μεταξύ των πιθανών μελλοντικών προθέσεων ιδιωτικοποίησης, συγκαταλέγονται, μεταξύ άλλων, η Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος, η Τράπεζα Αττικής, η ΔΕΠΑ, ο Οργανισμός Λιμένος Πειραιώς, ο Διεθνής Αερολιμένας Αθηνών καθώς και οι Ολυμπιακές Αερογραμμές³³.

Συνολικά, ως αποτέλεσμα των πολιτικών που υλοποιήθηκαν στη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας, σημαντικό ποσοστό του μετοχικού κεφαλαίου μιας σειράς δημοσίων επιχειρήσεων και οργανισμών (ΔΕΚΟ) όπως για παράδειγμα η ΔΕΗ, ο ΟΤΕ και η ΕΥΔΑΠ έχει περιέλθει στον ιδιωτικό τομέα, χωρίς να έχει προηγηθεί ωστόσο μια ευρεία δημόσια συζήτηση που να διερευνά με συστηματικό τρόπο τις μακροπρόθεσμες και συστημικές επιπτώσεις μιας τέτοιας προοπτικής.

Πίνακας 15: Κύριες Ιδιωτικοποιήσεις - Μετοχοποιήσεις 1991-2005

1991	Τράπεζα Πειραιώς
1992	ΑΓΕΤ, Λεωφορεία Αθήνας, Ναυπηγεία Ελευσίνας
1993	Τράπεζα Αθηνών, Ελληνική Εταιρία Ζάχαρης, Άδειες Κινητής Τηλεφωνίας
1994	Ναυπηγεία Νεωρίου Σύρου
1996	ΟΤΕ I
1997	ΟΤΕ II
1998	Τράπεζα Μακεδονίας - Θράκης, Γενική Τράπεζα, Τράπεζα Κρήτης, Ελληνικά Πετρέλαια I, Τράπεζα Κεντρικής Ελλάδος, ΟΤΕ III, ΧΑΑ I
1999	Ιονική Τράπεζα, ΟΤΕ IV, ΔΕΠΑ, ΕΥΔΑΠ, Olympic Catering I, Olympic Catering II, Duty Free Shops, Ελληνικά Πετρέλαια II
2000	ΕΤΒΑ I, Ελληνικά Πετρέλαια III, ΕΛΒΟ, ΧΑΑ II, Cosmote, Εμπορική Τράπεζα, Αγροτική Τράπεζα
2001	ΟΠΑΠ I, Διώρυγα Κορίνθου, ΟΛΘ, ΕΥΑΘ, Ναυπηγεία Σκαρμαγκά, ΔΕΗ I, ΟΤΕ V
2002	ΕΤΒΑ II, ΟΠΑΠ II, ΟΤΕ VI, Μαρίνες Αττικής, ΔΕΗ II, Olympic Catering III
2003	Ελληνικά Πετρέλαια IV, Duty Free Shops II, Αγρό, Mont Parnes, ΟΠΑΠ III, ΧΑΑ III, ΟΛΠ, ΕΤΕ I, ΔΕΗ III
2004	Εθνική Τράπεζα, Ελληνικά Πετρέλαια V
2005	ΟΠΑΠ IV, ΟΤΕ VIII
2006	ΑΤΕ, Ταχυδρομικό Ταμιευτήριο, ΕΛΤΑ, Εμπορική Τράπεζα
2007	ΟΤΕ IX, Ταχυδρομικό Ταμιευτήριο II

Πηγή: Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών, Αθήνα 2007.

33. Οι προθέσεις ιδιωτικοποιήσεων καταγράφονται συστηματικά σε ευρωπαϊκό επίπεδο στη διαδικτυακή πύλη Privatization Barometer.

Πίνακας 16: Μετοχολόγιο Ελληνικού Δημοσίου στις σημαντικότερες ΔΕΚΟ

ΕΤΑΙΡΙΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ Ε.Δ ΕΠΙ ΤΟΥ ΜΚ (%)
Εισηγμένες στο ΧΑΑ	
ΑΤΕ	77,31
ΔΕΗ	51,12
ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΕΤΡΕΛΑΙΑ	35,49
ΕΥΑΘ	74,02
ΕΥΔΑΠ	61,33
ΟΛΘ	74,27
ΟΛΠ	74,14
ΟΠΑΠ	34,00
ΟΤΕ	28,03
Ταχυδρομικό Ταμιευτήριο	34,43
Μη Εισηγμένες στο ΧΑΑ	
Αττικό Μετρό ΑΕ	100,00
ΔΕΠΑ	65,00
Διεθνής Αερολιμένας Αθηνών	55,00
ΕΑΒ	99,58
ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΜΥΝΤΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΑΒΕΕ	99,81
ΕΛΤΑ	90,00
ΕΡΤ	100,00
ΕΤΒΑ ΒΙΠΕ	35,00
Ολυμπιακές Αερογραμμές	100,00
Ολυμπιακή Αεροπορία	100,00
ΟΑΣΑ	100,00
ΟΣΕ	100,00

Πηγή: Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών, Αθήνα 2007.

Ταυτόχρονα παρατηρείται μια **σοβαρή έλλειψη** στις σύγχρονες ερευνητικές εργασίες, των κοινωνικών και αναπτυξιακών επιδόσεων των δημόσιων επιχειρήσεων, επιδόσεων που αφορούν μεταξύ άλλων την κοινωνική αλληλεγγύη, τη γεωγραφική συνοχή, την ποιότητα και το περιεχόμενο των παρεχόμενων υπηρεσιών, το μακροπρόθεσμο σχεδιασμό, την ποιότητα των εργασιακών σχέσεων και συνθηκών, τη διαχείριση των θετικών και αρνητικών εξωτερικών επιδράσεων, την αειφόρο ανάπτυξη, την ασφάλεια, την προώθηση της εργασιακής ποικιλομορφίας, δηλαδή ένα σύνολο επιδόσεων που συγκροτούν σε πολλές περιπτώσεις την ίδια την επιχειρηματική κουλτούρα των συγκεκριμένων επιχειρήσεων³⁴.

34. Bertero, E. (2006) 'Does a change in the ownership of firms from public to private, make a difference?', Working Paper No 2006-03, Dipartimento di Scienze Economiche, Aziendali e Statistiche, Università degli Studi di Milano; Bozec, R., Breton, G. & Cote, L. (2002) 'The performance of state-owned enterprises revisited', Financial Accountability & Management, 18(4), pp. 383-407; Hall, D. & Whitfield, D. (2002) 'Critique of the EC paper on Horizontal Evaluation of SGI', Public Services International Research Unit & Centre for Public Services.

Οι εξελίξεις αυτές λαμβάνουν μέρος την στιγμή που η διεθνής εμπειρία τείνει να επιβεβαιώσει, τα τελευταία έτη, την προβληματική έκβαση των ιδιωτικοποιήσεων και της απελευθέρωσης της αγοράς σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Αναλυτικότερα, η σταδιακή επικράτηση ενός ολιγοπωλίου στον ευρωπαϊκό κλάδο ηλεκτρισμού³⁵, η επέκταση του ευρυζωνικού δικτύου και η καλύτερη εξυπηρέτηση των περιοχών με υψηλή πληθυσμιακή πυκνότητα σε βάρος περιοχών της υπαίθρου και υποβαθμισμένων αστικών περιοχών³⁶, η ευνοϊκή μεταχείριση των βιομηχανικών πελατών σε βάρος των νοικοκυριών, η έλλειψη επενδύσεων στον κλάδο παραγωγής και διύλισης πετρελαίου³⁷, η επικράτηση του χρηματιστικού κριτηρίου³⁸ σε βάρος του μακροπρόθεσμου σχεδιασμού, της απασχόλησης και του περιβάλλοντος καθώς και η εκδήλωση εκτεταμένων βλαβών στα δίκτυα ηλεκτρισμού³⁹ **σηματοδοτούν**, μεταξύ άλλων, μια σειρά από ανησυχητικές εξελίξεις σε δραστηριότητες πρωταρχικής σημασίας για την άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων του πολίτη καθώς και για την οικονομική, κοινωνική και γεωγραφική συνοχή των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Συνολικά, η εξέλιξη αυτή αποδίδεται αφενός μεν στα ιδιαίτερα τεχνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά κλάδων όπως οι τηλεπικοινωνίες, ο ηλεκτρισμός, οι τράπεζες και η ενέργεια γενικότερα που οδηγούν στη συγκέντρωση κεφαλαίου και στην επακόλουθη συρρίκνωση του ανταγωνισμού, αφετέρου δε, στην αδυναμία των ιδιωτικών επιχειρήσεων να υιοθετήσουν μια σειρά από στόχους **που εμπίπτουν στην έννοια του δημοσίου συμφέροντος** και που υπερβαίνουν τη λογική της μεγιστοποίησης της κερδοφορίας σε βραχυπρόθεσμο χρονικό ορίζοντα.

Η απουσία ενός ρυθμιστικού πλαισίου σε ευρωπαϊκό επίπεδο που να υπάγει τη δραστηριοποίηση των συγκεκριμένων επιχειρήσεων σε κριτήρια κοινωνικού και αναπτυξιακού περιεχομένου, αναγνωρίζοντας την κοινωνική και αναπτυξιακή προστιθέμενη αξία παρόμοιων δραστηριοτήτων, φαίνεται να ενισχύει, από την πλευρά του το συγκεκριμένο φαινόμενο⁴⁰.

35. Thomas, Steve. (2007) 'Corporate concentration in the EU energy sector', Public Services International Research Unit.

36. CIRIEC (2004), 'Contribution of Services of General Interest to Economic, Social and Territorial Cohesion', Final Overall Report.

37. Boussena, S., Pauwels, J.P., Locatelli, C., & Swartenbrekx, C. (2006) *Le Defi Petrolier*, Editions Vuibert.

38. Για τη χρηματιστική κρίση που έπληξε τον κλάδο τηλεπικοινωνιών στην Ευρώπη και στις Η.Π.Α και τις επιπτώσεις στην απασχόληση βλέπε Gadault, T., Nicolas, O. (2003) *Les fossoyeurs des services publics*, Paris: le cherche midi; Kjell, P. (2003) 'The bubble that burst the rise and fall of the telecom industry', *Corporate Breakdown*, Edition 7 - March 2003; Lenain, P. & Paltridge, S. (2003) 'After the telecommunication bubble', Working Papers No 361, OECD Economics Department.

39. Thomas, S. & Hall, D. (2003) 'Blackouts: Do liberalisation and privatisation increase the risk?', Public Services International Research Unit.

40. Bauby, P. (2007) 'Un cadre communautaire pour les Services d'Interet General', AITEC.

Στόχος αυτού του μέρους της Έκθεσης για την Ελληνική Οικονομία και την Απασχόληση του έτους 2007, αποτελεί η εξέταση των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι δημόσιες επιχειρήσεις και οργανισμοί στο πλαίσιο του νέου ανταγωνιστικού και οικονομικού περιβάλλοντος που συγκροτούν η απελευθέρωση των αγορών και η υπαγωγή τους στους κανόνες ανταγωνισμού. Η προσέγγιση αυτή θα στηριχθεί συστηματικά στα παραδείγματα δύο εκ των σημαντικότερων δημοσίων επιχειρήσεων και οργανισμών, των Ελληνικών Πετρελαίων (ΕΛ.ΠΕ) του Οργανισμού Λιμένος Πειραιώς (Ο.Λ.Π), του Οργανισμού Λιμένος Θεσσαλονίκης (Ο.Λ.Θ.)⁴¹ και των εξελίξεων στον τραπεζικό κλάδο. **Απώτερος στόχος** του μέρους αυτού της Έκθεσης αποτελεί η διαμόρφωση προτάσεων για την διεύρυνση και ενίσχυση της συνδικαλιστικής παρέμβασης, αναφορικά με την προάσπιση των δημοσίων επιχειρήσεων και οργανισμών καθώς και της απασχόλησης.

Πιο συγκεκριμένα, θα πραγματοποιηθεί μια σύντομη αναφορά στα θεωρητικά και ιστορικά θεμέλια των δημοσίων επιχειρήσεων καθώς και στους παράγοντες που οδήγησαν διεθνώς στην ιδιωτικοποίηση των δημοσίων επιχειρήσεων και οργανισμών στον κλάδο διύλισης και στα λιμάνια. Παράλληλα, θα εξεταστούν οι πρόσφατες οικονομικές επιδόσεις των ΕΛ.ΠΕ και των λιμανιών (Ο.Λ.Π. και Ο.Λ.Θ.), θα διερευνηθούν οι προοπτικές βελτίωσης των οικονομικών τους αποτελεσμάτων και θα αναλυθούν οι εξελίξεις (μισθοί, παραγωγικότητα, αποδοχές, κόστος εργασίας, κερδοφορία, απασχόληση, κλπ) που συντελούνται στον τραπεζικό κλάδο της χώρας μας. Θα διερευνηθεί η δυναμική συμβολή των διυλιστηρίων και των λιμανιών στην επίτευξη μιας σειράς στόχων αναπτυξιακού και κοινωνικοοικονομικού περιεχομένου που εμπίπτουν στην έννοια του δημοσίου συμφέροντος. Θα διατυπωθούν προτάσεις πολιτικής για τη διαμόρφωση μιας νέας αναπτυξιακής πορείας στους δημόσιους οργανισμούς και επιχειρήσεις της χώρας, με όχημα την ανανέωση της κοινωφελούς αποστολής τους και τη διευρυμένη συμμετοχή και συνεργασία των εργαζομένων και των πολιτών.

41. Τα στοιχεία για τον ΟΛΠ και τον ΟΛΘ πηγάζουν από τη μελέτη που εκπόνησε το Κέντρο Ερευνών του Πανεπιστημίου Πειραιώς για το ΙΝΕ, υπό την εποπτεία του Καθ. Ναυτιλιακών Σπουδών, κ Κ. Γκιζιάκη.

8.2. Δημόσιο Ιδιοκτησιακό Καθεστώς στα λιμάνια και στον κλάδο πετρελαίου

8.2.1. Οι δημόσιες επιχειρήσεις στην Ευρώπη: Μια ιστορική προοπτική

Οι δημόσιες επιχειρήσεις διαδραμάτισαν καταλυτικό ρόλο στην συγκρότηση του ευρωπαϊκού κοινωνικοοικονομικού προτύπου ανάπτυξης, κατά τα πρώτα τριάντα χρόνια που ακολούθησαν τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Η ανάπτυξη του δημόσιου τομέα ξεκίνησε αμέσως μετά τον πόλεμο και τερματίστηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1980. Πρωταρχικούς στόχους των δημόσιων επιχειρήσεων αποτέλεσαν αφενός η εκπλήρωση οικονομικών στόχων σε απάντηση στις αποτυχίες της αγοράς (δημόσια αγαθά, φυσικά μονοπώλια, εξωτερικές οικονομίες), αφετέρου δε η επιδίωξη κοινωνικών και αναπτυξιακών στόχων όπως η ισότητα, η γεωγραφική συνοχή και η κοινωνική αλληλεγγύη. Κατά τη διάρκεια της συγκεκριμένης περιόδου, η παρέμβαση του κράτους νομιμοποιείται με τη διαμόρφωση μιας «αντίληψης δημόσιας επιχείρησης», βασικές συνιστώσες της οποίας αποτελούν η παροχή της καθολικής υπηρεσίας και η εξυπηρέτηση του δημόσιου συμφέροντος⁴².

Σε θεωρητικό επίπεδο, η δημόσια παρέμβαση στην οικονομία αποτελεί, σήμερα, αντικείμενο έντονων επικρίσεων. Το κράτος κατηγορείται για κατασπατάληση πόρων, για αρνητικές επιπτώσεις ως προς την ανάπτυξη της ιδιωτικής και της ατομικής πρωτοβουλίας, για την παράλυση που υφίσταται το παραγωγικό σύστημα, για τον περιορισμό των δυνάμεων της οικονομίας της αγοράς ως προς την παραγωγή πλούτου και την συνολική αποτελεσματικότητα της οικονομίας.

Σε πολιτικό επίπεδο, η σταδιακή επικράτηση των απόψεων απελευθέρωσης των αγορών μεταφράζεται στην εφαρμογή περιοριστικών δημοσιονομικών πολιτικών και στην υλοποίηση προγραμμάτων ιδιωτικοποίησης από τις αρχές της δεκαετίας του 1980. Το φαινόμενο αυτό εντείνεται στη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 υπό την πίεση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, της διεθνοποίησης των οικονομικών και παραγωγικών συστημάτων καθώς και εξαιτίας της αυξανόμενης επιρροής της απελευθέρωσης των αγορών σε πολιτικό, οικονομικό και ακαδημαϊκό επίπεδο.

Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση διαδραματίζει από την πλευρά της πρωταρχικό ρόλο στην υλοποίηση των παραπάνω εξελίξεων. Η οικοδόμηση της ενιαίας αγοράς, η απελευθέρωση των αγορών (και ειδικότερα των δραστηριοτήτων δικτύου, όπως η ενέργεια, οι μεταφορές οι τηλεπικοινωνίες κλπ) καθώς και η επιβολή περιοριστικών μακροοικονομικών πολιτικών, διαμορφώνουν ένα περιοριστικό πλαίσιο για τις δημόσιες επιχειρήσεις. Η τήρηση των κανόνων ανταγωνισμού, η απαγόρευση των

42. Bauby, P. (1998) *Reconstruire l'action publique - Services publics, au service de qui?*, Paris: Syros; Orban, E. (2004) *Service public! Individu, marche et intérêt public*, Editions Syllepse, Paris.

επιδοτήσεων και σε γενικότερες γραμμές η γενίκευση του ανταγωνισμού, θέτουν σήμερα σε αμφισβήτηση την ικανότητα των δημόσιων επιχειρήσεων να εκπληρώσουν την αποστολή που θεμελιώνει την ίδια την ύπαρξή τους, δηλαδή την εξυπηρέτηση του δημόσιου συμφέροντος, την παροχή της καθολικής υπηρεσίας, την υλοποίηση μακροπρόθεσμων επενδυτικών έργων καθώς και τη διασφάλιση της κοινωνικής αλληλεγγύης και της γεωγραφικής συνοχής.

8.2.2. Δημόσιες επιχειρήσεις πετρελαίου και δημόσια λιμάνια

Για να πραγματοποιηθεί μια ορθολογική αποτίμηση των συντελούμενων εξελίξεων, είναι απαραίτητο να παρουσιαστούν οι παράγοντες που οδήγησαν στην δημιουργία δημόσιων επιχειρήσεων και οργανισμών, τόσο στον κλάδο πετρελαίου, όσο και στις ευρύτερες δραστηριότητες που συγκροτούν το λιμενικό σύμπλεγμα. Η ενέργεια αυτή συμβάλλει στην διαμόρφωση της απαραίτητης ιστορικής προοπτικής με στόχο την καλύτερη κατανόηση των ιδιαιτεροτήτων που χαρακτηρίζουν τους συγκεκριμένους κλάδους (διυλιστήρια, λιμάνια, τράπεζες) και τις δημόσιες επιχειρήσεις γενικότερα.

■ Κλάδος πετρελαίου:

Από θεωρητική άποψη, η δημιουργία μιας δημόσιας επιχείρησης πετρελαίου σε μια χώρα που εισάγει υδρογονάνθρακες υπακούει στους παρακάτω στόχους⁴³:

- Τα ευρωπαϊκά κράτη δεν επιθυμούσαν η ενεργειακή πολιτική και το πρόγραμμα εκβιομηχάνισής τους να ελέγχεται από τις πολυεθνικές πετρελαϊκές εταιρίες (majors). Η δημιουργία μιας δημόσιας πετρελαϊκής επιχείρησης συνέβαλε στο να αποκτηθεί από τις κυβερνήσεις ένα μέτρο σύγκρισης για τις επιδόσεις και την πολιτική των πολυεθνικών επιχειρήσεων στην χώρα τους.
- Η δημιουργία μιας δημόσιας πετρελαϊκής επιχείρησης επιτρέπει καλύτερο έλεγχο του εμπορικού ισοζυγίου και της φορολογικής πολιτικής.
- Η εισχώρηση στον κλάδο πετρελαίου συμβάλλει στην ανάπτυξη και την ιδιοποίηση κρίσιμων τεχνολογικών και εμπορικών δεξιοτήτων/γνώσεων που ενισχύουν την ανεξαρτησία της εθνικής ενεργειακής πολιτικής.
- Η ύπαρξη σημαντικών οικονομιών κλίμακας στον κλάδο πετρελαίου δυσχεραίνει την ανάπτυξη του ανταγωνισμού. Σε μια μικρή οικονομία, εμφανίζεται ο κίνδυνος να δημιουργηθούν συνθήκες ιδιωτικού μονοπωλίου ή ολιγοπωλίου.

43. Innis, H. (2004) 'Is it fair to measure the efficiency of state owned enterprises by the economic criteria developed for private enterprise? Examples for the energy sector', CAR CEPMLP Annual Review 2003-2004, Centre for Energy, Petroleum and Mineral Law and Policy, University of Dundee, Scotland; Stevens, P. (2003) 'National Oil Companies: good or bad? - A literature Survey', Centre for Energy, Petroleum and Mineral Law and Policy, University of Dundee, Scotland.

- Δεν είναι σίγουρο ότι το ιδιωτικό και το δημόσιο συμφέρον συμπίπτουν, διακρίνεται δηλαδή ο κίνδυνος η βελτιστοποίηση των δραστηριοτήτων των πολυεθνικών επιχειρήσεων να πραγματοποιείται σε διεθνή και όχι σε εθνικό επίπεδο.
- Η δημιουργία μιας δημόσιας πετρελαϊκής επιχείρησης συμβάλλει στην ασφάλεια εφοδιασμού, περιορίζοντας τις πιθανότητες οι ιδιωτικές επιχειρήσεις να αξιοποιήσουν τυχόν ελλείψεις προκειμένου τη μεγιστοποίηση των κερδών τους.
- Ο όγκος των απαιτούμενων κεφαλαίων και οι μακροπρόθεσμες προθεσμίες αποτρέπουν την υλοποίηση των απαιτούμενων επενδυτικών έργων.
- Η δημόσια επιχείρηση αποσκοπεί στην επίτευξη μιας πλειάδας στόχων μη-εμπορικού χαρακτήρα όπως η ανάπτυξη δραστηριοτήτων σε συναφείς κλάδους (πετροχημεία, διύλιση, κλπ), η ανάπτυξη ερευνητικών δομών και η κατάρτιση των εργαζομένων, η συμβολή στον στόχο της πλήρους απασχόλησης, η διασφάλιση του δικαιώματος στην ενέργεια⁴⁴ καθώς και η χρηματοδότηση προγραμματικών κοινωνικού και περιβαλλοντικού περιεχομένου.

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, **η δημιουργία μιας δημόσιας επιχείρησης πετρελαίου υπακούει σε τρεις βασικές προτεραιότητες:**

- **Πρώτον**, στον έλεγχο της ενεργειακής πολιτικής, διασφαλίζοντας την σύνδεση, αν όχι ταύτιση, μεταξύ των στόχων της επιχείρησης και των στόχων της εθνικής ενεργειακής πολιτικής.
- **Δεύτερον**, στην υλοποίηση αντικοινοπρακτικών πολιτικών (anti-trust) με στόχο την καταπολέμηση ολιγοπωλιακών συμπεριφορών λόγω δεσπόζουσας θέσης ιδιωτικών επιχειρήσεων σε στρατηγικούς οικονομικούς κλάδους.
- **Τρίτον**, στην υλοποίηση ευρύτερων στόχων κοινωνικής πολιτικής, βασικός εκφραστής των οποίων αποτελεί το δικαίωμα στην ενέργεια και η καταπολέμηση της ένδειας καυσίμων.

■ Λιμενικές δραστηριότητες:

Διάφοροι λόγοι αιτιολογούν την παρουσία του δημόσιου τομέα στις δραστηριότητες που συγκροτούν το **λιμενικό σύμπλεγμα**⁴⁵:

44. Νοούμενο ως το δικαίωμα πρόσβασης όλων των πολιτών σε μια ελάχιστη ποσότητα ενέργειας, ανεξάρτητα από την οικονομική τους κατάσταση. Για μια παρουσίαση του ζητήματος βλέπε Vakaloulis, M. (2002) 'Droit a l'énergie et légitimité sociale' in O. Frachon & M. Vakaloulis (eds) *Le droit a l'énergie*, Editions Syllepse, Paris.

45. Γκιζιάκης, Κ., Παρδάλη, Α. & Σαμπράκος, Ε. (2007) «Ανταγωνιστικότητα και Προοπτική Ανάπτυξης των Εμπορευματοικών Λιμένων Πειραιά και Θεσσαλονίκης», Κέντρο Ερευνών Πανεπιστημίου Πειραιώς.

- Η κατασκευή θαλάσσιων υποδομών παρουσιάζει νομικές ιδιομορφίες που αποτρέπουν την υλοποίηση ιδιωτικών επενδύσεων. Το κράτος ως εκ τούτου αναλαμβάνει την υλοποίηση των βασικών έργων υποδομής του λιμανιού.
- Το όφελος του ιδιωτικού τομέα δεν συμπίπτει με το κοινωνικό όφελος. Ειδικότερα, το μέγεθος, η τοποθεσία, το σχήμα, ή σύνδεση με τα χερσαία μέσα μεταφοράς των επιμέρους λιμενικών δραστηριοτήτων θα πρέπει να σχεδιάζονται με άξονα την έννοια του δημόσιου συμφέροντος συμπεριλαμβανόμενων και των στόχων που αφορούν στην οικονομική ανάπτυξη της τοπικής κοινωνίας.
- Ένας επιπλέον λόγος που αιτιολογεί την κρατική παρουσία σε λιμενικές δραστηριότητες είναι η παραγωγή των δημόσιων αγαθών, ήτοι αγαθών πρωταρχικής σημασίας για τα οποία δεν υπάρχει προσφορά από την αγορά, όπως φάρoi, σηματοδότες, εκβαθυμένες εισοδοί καναλιών, συστήματα ασφαλείας, κλπ.
- Η βέλτιστη διαχείριση και πρόληψη των εξωτερικών επιδράσεων όπως η συμφόρηση και ο συνωστισμός των πλοίων στην είσοδο των λιμανιών, η συμφόρηση των χερσαίων μέσων μεταφοράς στις πύλες των λιμανιών, η ασφάλεια των ανθρώπων και των περιουσιών τους, οι διάφορες μορφές ρύπανσης, ο έλεγχος και η ασφάλεια στην κίνηση των πλοίων, αποτελούν αιτίες που καθιστούν αναγκαίο τον πρωταρχικό ρόλο του δημοσίου τομέα στο λιμενικό σύμπλεγμα.

Συνολικά, το **μοντέλο του Δημοσίου Λιμανιού** (Public Service Port), εκτιμάται ότι παρουσιάζει μια σειρά από πλεονεκτήματα που αφορούν στην χρηματοδότηση της βασικής λιμενικής υποδομής, στην καλύτερη διάθρωση μεταξύ θαλάσσιων και χερσαίων μεταφορικών δικτύων, στην σημασία που αποδίδεται στην ασφαλέστερη διαχείριση των φορτοεκφορτωστικών δραστηριοτήτων και της ναυσιπλοΐας, στην διαμόρφωση και παρακολούθηση μιας αποτελεσματικότερης περιβαλλοντικής πολιτικής καθώς και στην προώθηση της συνεργασίας με άλλα λιμάνια. Επιπρόσθετα, το Δημόσιο Λιμάνι θεωρείται ότι παρουσιάζει αυξημένα θετικά αποτελέσματα για την τοπική οικονομία σε αντίθεση με τα Ιδιωτικά Λιμάνια (Private Ports), ο εμπορικός προσανατολισμός του οποίου βελτιστοποιεί την αποτελεσματικότητα των λειτουργιών του λιμανιού προς όφελος των πολυεθνικών επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται κατά μήκος της εφοδιαστικής αλυσίδας⁴⁶.

46. Musso, E. (2003), 'La nueva dimension de los quartos', *Transportes maritimos y gestion portuaria*, Vigo, 27 de noviembre 2003, Instituto de estudios economicos de Galicia, Fundacion Pedro Barrie de la Maza.

8.2.3. Οι προοπτικές ιδιωτικοποίησης των δημόσιων επιχειρήσεων και οργανισμών στα διυλιστήρια και τα λιμάνια.

8.2.3.1. Τα θεωρητικά επιχειρήματα των ιδιωτικοποιήσεων

Η αδυναμία των δημόσιων πολιτικών από το 1974 μέχρι σήμερα όσον αφορά την καταπολέμηση της ανεργίας, την προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης και σε γενικότερες γραμμές τη διαχείριση της οικονομικής κρίσης, τροφοδότησε τη δημόσια συζήτηση σε πολιτικό και θεωρητικό επίπεδο με αντικείμενο την αποτελεσματικότητα της δημόσιας παρέμβασης καθώς και τη θέση και το ρόλο του κράτους στην οικονομία της αγοράς.

Συνοπτικά, η αμφισβήτηση του κράτους επικεντρώνεται κατά κύριο λόγο στην αναποτελεσματικότητα της δημόσιας παρέμβασης και διαχείρισης. Κεντρικό επιχείρημα των σχετικών προσεγγίσεων αποτελεί ο «προσανατολισμός» της δημόσιας παρέμβασης προς όφελος των στελεχών και εργαζομένων στους δημόσιους οργανισμούς καθώς και η συνεχής και αναποτελεσματική εμπλοκή των κυβερνήσεων στη διαχείριση των κρατικών επιχειρήσεων.

Από θεωρητική άποψη, η υπεροχή της ιδιωτικής έναντι της δημόσιας διαχείρισης αποτελεί αντικείμενο διαφορετικών ερμηνειών. Βασικό άξονα των σχετικών αναλύσεων αποτελεί ότι οι συλλογικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων του κράτους χαρακτηρίζονται από σοβαρές δυσλειτουργίες. Η σχολή του Public Choice (Buchanan, Tullock) ανέδειξε ήδη από τη δεκαετία του 1960, τις κρατικές δυσλειτουργίες αναφορικά με την άσκηση της δημοσιονομικής και μακροοικονομικής πολιτικής. Για το συγκεκριμένο ρεύμα σκέψης, το κράτος, αντί να προβαίνει σε διορθωτικές κινήσεις, ενισχύει τα αρνητικά αποτελέσματα των «αποτυχιών της αγοράς». Η ερμηνεία που διατυπώνεται σχετίζεται με το γεγονός ότι το κράτος ελέγχεται από κοινωνικές ομάδες των οποίων στόχος αποτελεί η εξυπηρέτηση των επιμέρους συμφερόντων τους σε βάρος του δημοσίου συμφέροντος.

Από την πλευρά της, η θεωρία αντιπροσώπευσης (agency theory) επικεντρώνεται στη σχέση του εντολέα και των απόμων που εκτελούν τις εκάστοτε εντολές. Αυτές οι σχέσεις αφορούν τον ιδιοκτήτη και το διευθυντή μιας ιδιωτικής επιχείρησης ή στη περίπτωση του δημόσιου τομέα, τον υπουργό και τον διοικητή της δημόσιας επιχείρησης⁴⁷. Με βάση της σχετική θεωρία, η αδυναμία της κρατικής ιδιοκτησίας προκύπτει από την ανεπάρκεια των μηχανισμών βάσει των οποίων ο δημόσιος εντολέας ελέγχει τη συμπεριφορά του διοικητή της δημόσιας επιχείρησης σε ένα περιβάλλον που χαρακτηρίζεται από μη συμμετρική ή ατελή πληροφόρηση.

47. Κατσουλάκος, Ι. & Μπενετάτου, Κ. (1998), «Ιδιωτικοποιήσεις: Κρατική Ιδιοκτησία Έναντι Άλλων Μορφών Μικροοικονομικής Πολιτικής» στο Χ. Πιτέλης & Ν. Αντωνιάκης (επιμέλεια), *Διεθνής Ανταγωνιστικότητα και Βιομηχανική Στρατηγική*, Εκδόσεις : Τυπωθήτω - Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα.

Συνοπτικά, η βιβλιογραφία του Public Choice σε συνδυασμό με τη θεωρητική προσέγγιση της αντιπροσώπευσης οδηγεί στη συμπεράσμα ότι η κρατική ιδιοκτησία από τη φύση της είναι κατώτερη της ιδιωτικής⁴⁸.

8.2.3.2. Οι ιδιωτικοποιήσεις στον κλάδο πετρελαίου και στα λιμάνια

■ Στον κλάδο πετρελαίου:

Στα τέλη της δεκαετίας του 1980, το διεθνές ενεργειακό περιβάλλον συγκέντρωνε όλα τα στοιχεία για τη εμφάνιση πιέσεων υπέρ της απελευθέρωσης και των ιδιωτικοποιήσεων. Οι πετρελαϊκές κρίσεις αποτελούσαν ήδη παρελθόν ενώ οι επενδυτικές προσπάθειες είχαν συμβάλλει στη σημαντική αύξηση των παραγωγικών πλεονασμάτων. Παρόμοιες εξελίξεις καταγράφονταν επίσης στις αγορές ηλεκτρισμού, διαμορφώνοντας ως εκ τούτου ευνοϊκές συνθήκες για την δραστηριοποίηση ιδιωτικών κεφαλαίων, με στόχο την αξιοποίηση μιας συγκυρίας που συνδύαζε, υψηλά επίπεδα κερδοφορίας από τη μία και χαμηλές επενδυτικές ανάγκες από την άλλη. Ως εκ τούτου, οι διεθνείς επενδυτές και οργανισμοί εισχώρησαν σε περιουσιακά στοιχεία που είχαν χρηματοδοτηθεί από τον δημόσιο προϋπολογισμό⁴⁹. Η απουσία εντάσεων στις διεθνείς ενεργειακές αγορές, η επιβράδυνση της οικονομικής ανάπτυξης και η εντύπωση ότι η ανθρωπότητα είχε εισχωρήσει σε μια αμετάκλητη περίοδο άφθονης και φθηνής ενέργειας συρρίκνωναν παράλληλα της απήχηση της επιχειρηματολογίας υπέρ της κρατικής παρέμβασης. Ο τομέας ενέργειας φαινόταν ως εκ τούτου να χάνει σταδιακά τη στρατηγική του σημασία. Αξίζει να σημειωθεί πώς η σταθεροποίηση των αγορών ενέργειας εκείνη την περίοδο συνέπεσε σε ευρωπαϊκό επίπεδο με την οικοδόμηση της ενιαίας αγοράς που αποτέλεσε όχημα για την απελευθέρωση και ιδιωτικοποίηση του ευρωπαϊκού ενεργειακού τομέα. Οι παραπάνω εξελίξεις οδήγησαν στην ολική ιδιωτικοποίηση των κρατικών πετρελαϊκών επιχειρήσεων των χωρών του ΟΟΣΑ. Ενδεικτικά, μπορούν να αναφερθούν τα παραδείγματα ορισμένων κορυφαίων στη χώρα τους, βιομηχανικών επιχειρήσεων όπως η British Petroleum και η British Gas (H.B), η Total και η Elf (Γαλλία), η Repsol (Ισπανία), η Petrofina (Βέλγιο), η Petrogal (Πορτογαλία), η OMV (Αυστρία) καθώς και η ENI (Ιταλία). Συνολικά, η εξέταση της σχετικής βιβλιογραφίας αναδεικνύει τα παρακάτω ενδιαφέροντα σημεία:

- Οι επιχειρήσεις αυτές ανέπτυξαν υψηλή επενδυτική δραστηριότητα με αφορμή την υλοποίηση πολιτικών ιδιωτικοποίησης και απελευθέρωσης των ενεργειακών αγορών σε άλλα κράτη (π.χ Λατινική Αμερική, Κίνα, Πρώην Σοβιετική Ένωση,

48. Parker, D. (1998) «Privatisation in the European Union», in D. Parker (ed) *Privatisation in the European Union, Theory and Policy Perspectives*, London: Routledge London.

49. Radanne, P. (2005) *Energies de ton siècle ! Des crises a la mutation*,: Editions Lignes de Repère, Paris .

Νοτιοανατολική Ασία)⁵⁰. Η εξέλιξη αυτή, που σημειώθηκε μια δεκαετία αργότερα περίπου και στον κλάδο ηλεκτρισμού, θέτει ένα βασικό ερώτημα που αφορά το βαθμό στον οποίον είναι ηθικά και πολιτικά αποδεκτό, μια δημόσια επιχείρηση να δραστηριοποιείται σε περιοχές που υπερβαίνουν τα όρια της εθνικής της κυριαρχίας⁵¹. Η διεθνοποίηση εκλαμβάνεται παράλληλα ως παράγοντας έμμεσης απαξίωσης της παραδοσιακής αποστολής των δημόσιων επιχειρήσεων, σηματοδοτώντας την εταιρικοποίηση του οργανισμού και την σταδιακή επικράτηση των εμπορικών έναντι των κοινωνικοοικονομικών και αναπτυξιακών κριτηρίων.

- Οι ξένοι επενδυτές, ιδιαίτερα από τις Η.Π.Α, απέκτησαν σημαντική συμμετοχή στο μετοχικό κεφάλαιο των συγκεκριμένων επιχειρήσεων, γεγονός που προκάλεσε έντονες ανησυχίες στην κοινή γνώμη.
- Η εξέλιξη αυτή σηματοδοτεί για το κράτος την απώλεια ενός πολύτιμου εργαλείου άσκησης βιομηχανικής και ενεργειακής πολιτικής. Η Ευρώπη δεν διαθέτει πλέον τη δυνατότητα να στηριχθεί στις πετρελαϊκές της επιχειρήσεις εξαιτίας κυρίως της εξασθένησης των δεσμών που τις συνέδεε με τις χώρες προέλευσής τους⁵². Η συγκεκριμένη εξέλιξη φαίνεται να εξηγεί, ως ένα βαθμό, την αδυναμία του κράτους να προχωρήσει, στο πλαίσιο της υφιστάμενης ενεργειακής συγκυρίας, σε διορθωτικές κινήσεις με αντικείμενο την εξομάλυνση των επιπτώσεων της πετρελαϊκής κρίσης.

■ Στα λιμάνια:

Οι πρώτες ιδιωτικοποιήσεις στα λιμάνια, όπως εξάλλου και σε πολλούς άλλους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας, πραγματοποιήθηκαν στο Ηνωμένο Βασίλειο ήδη από τις αρχές τις δεκαετίας του 1980. Συνολικά, **η αξιολόγηση των αποτελεσμάτων** της εφαρμοσμένης πολιτικής αναδεικνύει τα παρακάτω σημεία⁵³:

- **πρώτον**, η αύξηση της ανταγωνιστικότητας προήλθε κατά κύριο λόγο από τη συμπίεση του κόστους εργασίας,
- **δεύτερον**, η διαχείριση των λιμανιών από ιδιώτες δεν οδήγησε στην προσδοκώμενη αύξηση της επενδυτικής δραστηριότητας,

50. Bolduc, D. (2001) 'Privatisation, libéralisation et réglementation: bouleversements et enjeux dans le secteur mondial de l'énergie', GREEN, Université Laval.

51. Bauby, P. (2003) 'Les entreprises publiques face a la libéralisation', Cahiers Français, No 313 Mars - Avril, La Documentation Française.

52. Duval, G. (2006), 'Une dépendance croissante', Alternatives Economiques, No 245, p. 8.

53. Γκιζιάκης, Κ., Παρδάλη, Α. & Σαμπράκος, Ε. (2007) «Ανταγωνιστικότητα και Προοπτική Ανάπτυξης των Εμπορευματικών Λιμένων Πειραιά και Θεσσαλονίκης», Κέντρο Ερευνών Πανεπιστημίου Πειραιώς.

- **τρίτον**, η ιδιωτικοποίηση περιόρισε τον ανταγωνισμό.

Αξίζει να σημειωθεί ότι τα συγκεκριμένα αποτελέσματα φαίνεται να συμπίπτουν με τις εξελίξεις σε άλλους κλάδους της οικονομίας. Όπως παρατηρείται σήμερα σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η απελευθέρωση της αγοράς και οι ιδιωτικοποιήσεις οδηγούν σε μια συνεχή διαδικασία συγκέντρωσης κεφαλαίου με αποτέλεσμα να μειώνονται σημαντικά οι πιθανότητες ανάπτυξης του ανταγωνισμού (π.χ ηλεκτρισμός). Στην Αγγλία, έρευνα σε 11 δημόσιες επιχειρήσεις επισημαίνει ότι δεν διακρίνεται στατιστικά ανιχνεύσιμη σχέση μεταξύ του ιδιοκτησιακού καθεστώτος και μιας σειράς δεικτών όπως η παραγωγικότητα της εργασίας, η ολική παραγωγικότητα και η προστιθέμενη αξία⁵⁴. Στην ίδια έρευνα σημειώνεται, μεταξύ των άλλων, ότι σημαντικές αυξήσεις παραγωγικότητας καταγράφηκαν κατά τη διάρκεια της περιόδου πριν από την ιδιωτικοποίηση. Η συγκεκριμένη παρατήρηση αναδεικνύει ως εκ τούτου **την ύπαρξη δυνητικών περιθωρίων βελτίωσης των οικονομικών επιδόσεων** των επιχειρήσεων, ακόμα και όταν βασικός μέτοχός τους αποτελεί το κράτος. Συνολικά, οι δεκαετίες του 1980 και του 1990 σήμαναν την έναρξη ιδιωτικοποιήσεων στη λιμενική βιομηχανία σε παγκόσμιο επίπεδο με στόχο την προσέλκυση ιδιωτικών επενδύσεων, την μείωση των κρατικών επιδοτήσεων στα λιμάνια, την προσαρμογή στις ανάγκες του καταναλωτικού κοινού, τη βέλτιστη ένταξη των λιμενικών δραστηριοτήτων στις εφοδιαστικές αλυσίδες καθώς και τη μείωση του λιμενικού κόστους και του κόστους εργασίας. Αν και παρατηρείται συστηματική ενίσχυση της θέσης των ιδιωτικών κεφαλαίων στη λιμενική βιομηχανία, το 90% του θαλάσσιου εμπορίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαχειρίζεται από λιμάνια στα οποία οι επενδύσεις και η τιμολόγηση των υποδομών αποτελούν ευθύνη του κράτους.

■ Στην Ελλάδα

Η πρώτη ιδιωτικοποίηση του εταιρίας Ελληνικά Πετρέλαια σημειώθηκε το 1998 ενώ μέχρι το 2004 ολοκληρώθηκαν συνολικά πέντε ιδιωτικοποιήσεις. Το κράτος σήμερα διαθέτει το 35,49% των μετοχών της εταιρίας. Αξίζει να σημειωθεί ότι από το 2008, η διοίκηση της επιχείρησης δεν θα διορίζεται από το κράτος αλλά θα εκλέγεται από τη γενική συνέλευση των μετόχων. Η συγκεκριμένη προοπτική αναμένεται να ενισχύσει τον ρόλο του Πετρελαϊκού Ομίλου που ελέγχει διαμέσου της θυγατρικής Paneuropean Oil & Industrial Holdings SA, το 35,89% το μετοχικού κεφαλαίου των ΕΛΠΕ.

Η πρώτη ιδιωτικοποίηση του Οργανισμού Λιμένος Πειραιώς πραγματοποιήθηκε το 2001. Είχε προηγηθεί δύο έτη νωρίτερα η ιδιωτικοποίηση του Οργανισμού Λιμένος Θεσσαλονίκης. Σήμερα, το κράτος κατέχει το 74,27% και το 74,14% αντίστοιχα του μετοχικού κεφαλαίου.

54. Martin, S. & Parker, D. (1997) *The impact of privatisation: Ownership and Corporate Performance in the UK*, London: Routledge; Parker, D. (2004) 'The UK's privatisation experiment: the passage of time permits a sober assessment', CESIFO Working Paper No.1126.

8.2.3.2.1. Οι οικονομικές επιδόσεις

Η ανάλυση αποτελεσμάτων των δύο επιχειρήσεων αναδεικνύει ιδιαίτερα θετικές επιδόσεις που κυμαίνονται σε συναφή επίπεδα με αυτά του εταιρικού τομέα.

■ Ελληνικά Πετρέλαια

Πίνακας 17: αποδοτικότητα ομίλου Ελληνικά Πετρέλαια

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Απόδοση πάγιου ενεργητικού (Κέρδη προ φόρων/ Πάγιο ενεργητικό)	6,5%	9,8%	17,3%	13,7%	25,5%	18,5%
Απόδοση ιδίων κεφαλαίων (Καθαρά Κέρδη/Ίδια κεφάλαια)	2,8%	5,3%	12,1%	7,1%	15,1%	11,3%
Καθαρά κέρδη (εκατομμύρια ευρώ)	34,7	69,3	216,4	130,8	340,9	270,9

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ισολογισμών Ελληνικών Πετρελαίων.

Πίνακας 18: αποδοτικότητα μητρικής εταιρίας ΕΛ.ΠΕ

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Απόδοση πάγιου ενεργητικού (Κέρδη προ φόρων/ Πάγιο ενεργητικό)	3,9%	8,7%	17,5%	15%	32,6%	20,6%
Απόδοση ιδίων κεφαλαίων (Καθαρά κέρδη/Ίδια κεφάλαια)	1,4%	4,5%	11,7%	7,8%	16,6%	10,4%
Καθαρά κέρδη (εκατομμύρια ευρώ)	17,4	57,2	195,2	135,8	322,6	211,4

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ισολογισμών Ελληνικών Πετρελαίων.

Όπως διαπιστώνεται, καταγράφεται σημαντική βελτίωση, στην περίοδο 2003-2006, των αποτελεσμάτων του ομίλου Ελληνικά Πετρέλαια και της μητρικής εταιρίας Ελληνικά Πετρέλαια Α.Ε. Ειδικότερα, η απόδοση του παγίου ενεργητικού κυμαίνεται κατά μέσο όρο στην συγκεκριμένη περίοδο στο 18,75% για τον Όμιλο Ελληνικά Πετρέλαια και στο 21,4% για τη μητρική εταιρία Ελληνικά Πετρέλαια Α.Ε. Τα ποσοστά αυτά είναι εξίσου θετικά για τον δείκτη απόδοσης ιδίων κεφαλαίων. Αναλυτικότερα, η μέση αποδοτικότητα ιδίων κεφαλαίων κατά την περίοδο 2003-2006 κυμαίνεται στο 11,4% για τον Όμιλο Ελληνικά Πετρέλαια και 11,6% για τη μητρική εταιρία Ελληνικά Πετρέλαια Α.Ε. Συνολικά, τα αποτελέσματα αυτά συμπίπτουν με τη θεαματική βελτίωση σε διεθνές επίπεδο των αποτελεσμάτων του κλάδου πετρελαίου και διύλισης⁵⁵.

55. Constancio, Silva. (2006) 'Raffinage et Pétrochimie - Panorama 2006', Institut Français du Pétrole.

■ Ο.Λ.Π

Τα οικονομικά στοιχεία του Ο.Λ.Π παρουσιάζουν την παρακάτω εικόνα:

- το πάγιο ενεργητικό αυξήθηκε από 158 εκατομμύρια ευρώ το 2003 σε 201 εκατομμύρια ευρώ το 2006.
- Το σύνολο του ενεργητικού αυξήθηκε στην ίδια περίοδο από 228 εκατομμύρια ευρώ σε 241 εκατομμύρια ευρώ.
- Η διαχρονική αύξηση στα στοιχεία του παγίου ενεργητικού για την περίοδο 2003-2006 αφορά κυρίως σε επενδύσεις μηχανολογικού εξοπλισμού, προβλητών και κτιρίων.
- Ο κύκλος εργασιών παρουσίασε μια κάμψη το 2005 κατά 5,4% για να ανέλθει ξανά το 2006 σε 144 εκατομμύρια (επίπεδα αντίστοιχα με αυτά του 2004).

Πίνακας 19: αποδοτικότητα Ο.Λ.Π Α.Ε

	2004	2005	2006
Απόδοση Πάγιου Ενεργητικού (Μεικτό Κέρδος / Πάγιο Ενεργητικό)	14%	12%	14%
Απόδοση Ιδίων Κεφαλαίων (Μεικτό Κέρδος/Ιδια κεφάλαια)	19%	16%	17%

Πηγή: Πανεπιστήμιο Πειραιώς (2007).

Η απόδοση του παγίου ενεργητικού και ιδίων κεφαλαίων κυμαίνεται κατά μέσο στο 13,3% και στο 17,3% αντίστοιχα τα τρία τελευταία έτη (2003-2006).

Συνολικά, τα αποτελέσματα, τόσο των ΕΛΠΕ, όσο και του ΟΛΠ είναι ιδιαίτερα θετικά εφόσον ληφθεί υπόψη ότι το έτος 2004, η αποδοτικότητα ιδίων κεφαλαίων του εταιρικού τομέα ήταν της τάξης του 9,33% έναντι 8, 54% για τις εισηγμένες ΔΕΚΟ ενώ ο δείκτης αυτός ήταν αρνητικός για τις μη εισηγμένες ΔΕΚΟ (-14,39%)⁵⁶. Αξίζει ωστόσο να σημειωθεί ότι οι ΔΕΚΟ συγκροτούν ένα **ανομοιογενές σύνολο επιχειρήσεων και οργανισμών**, το κριτήριο δραστηριοποίησης των οποίων σπάνια αποτελεί αποκλειστικά η κερδοφορία. Η συγκεκριμένη παρατήρηση αναδεικνύει τα αναμφισβήτητα όρια που παρουσιάζουν οι δείκτες της χρηματοοικονομικής ανάλυσης αποτελεσμάτων για την αξιολόγηση των δημόσιων επιχειρήσεων και οργανισμών⁵⁷.

56. Αϊβαλής, Κ. (2006), 'Το εγχείρημα της μεταρρύθμισης των ΔΕΚΟ', *Καθημερινή της Κυριακής*, 22/1/2006.

57. Vallverdu Calafell, J. (2000), 'An attempt to go beyond conventional financial accounting information, University Pompeu Fabra; Parenteau, R. (1997), 'La performance des services publics' in M.M. Guay (ed) *Performance et Secteur Public*, Presses Universitaires du Quebec.

Το γεγονός αυτό αναδεικνύει την επιτακτική αξιοποίηση πολυδιάστατων εργαλείων παρακολούθησης και αξιολόγησης που να καταγράφουν το σύνολο των κοινωνικών και αναπτυξιακών επιδόσεων των δημόσιων επιχειρήσεων και οργανισμών⁵⁸.

■ Ο.Λ.Θ.

Το λιμάνι της Θεσσαλονίκης διαθέτει Σταθμό Εμπορευματοκιβωτίων με τα ακόλουθα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά:

- Αποτελεί το δεύτερο μεγαλύτερο λιμάνι διαχείρισης εμπορευματοκιβωτίων στην Ελλάδα και το πρώτο διαμετακομιστικό λιμάνι, ενώ παρουσιάζει και σταδιακή αύξηση της συμμετοχής του στο μεταφορτωτικό εμπόριο.
- Κατέχει πλεονεκτική γεωγραφική θέση πάνω στον άξονα της Εγνατίας οδού και στα υπό κατασκευή διευρωπαϊκά δίκτυα Βορρά-Νότου.
- Η διακίνηση εμπορευματοκιβωτίων έφτασε τα 343.727 TEUs το 2006 σε μια διαρκώς ανοδική πορεία από το 1997 μέχρι σήμερα με μέσο ρυθμό ετήσιας αύξησης της κίνησης 6,7% και κορύφωση το 2005 όποτε και διακινήθηκαν 365.925 TEUs.
- Όσον αφορά τον τεχνολογικό εξοπλισμό ο Σ.ΕΜΠΟ. διαθέτει 5 Γερανογέφυρες (Γ/Γ) φορτοεκφόρτωσης Ε/Κ εκ των οποίων οι 2 Γ/Γ είναι τύπου Post Panamax καθώς και έναν αυτοκινούμενο γερανό.

Με βάση τα οικονομικά στοιχεία της Ο.Λ.Θ. Α.Ε. παρατηρούνται τα εξής:

- Το Πάγιο Ενεργητικό της εταιρείας αυξήθηκε από 54 εκ. € το 2002 σε 72 εκ. € το 2005 (33,8% αύξηση την τελευταία τριετία).
- Για την ίδια περίοδο το σύνολο του ενεργητικού παρουσίασε αύξηση από 109 εκ. € σε 119 εκ. €. (8,4% αύξηση στη τριετία).
- Η διαχρονική αύξηση στα στοιχεία του Παγίου Ενεργητικού αφορά κυρίως ενσώματες ακινητοποιήσεις μέχρι την ολοκλήρωση του επενδυτικού σχεδίου του Οργανισμού, το έτος 2005.
- Ο κύκλος εργασιών του Ο.Λ.Θ. Α.Ε. παρουσιάζει ανοδική πορεία στην περίοδο 2001 - 2005 με μέσο ρυθμό ετήσιας αύξησης 6%. Έτσι από το 2001 που ο κύκλος εργασιών ανερχόταν σε 37,9 εκ. €, το 2005 ανέρχεται σε 47,5 εκ. € (αύξηση της τάξεως του 25%).

58. Το Ευρωπαϊκό Κέντρο για τις Δημόσιες Επιχειρήσεις (CEEP) έχει διαμορφώσει ένα ολοκληρωμένο σύστημα αξιολόγησης που απαντά στη συγκεκριμένη ανάγκη. Για περισσότερες πληροφορίες, βλέπε CEEP (2002), 'Quelle évaluation européenne des performances des services d'intérêt économique général', CEEP.02/AVIS.9.

Η αποδοτικότητα του Παγίου Ενεργητικού μετρά την απόδοση των περιουσιακών στοιχείων μιας επιχείρησης, παρέχοντας τη δυνατότητα αξιολόγησης του κατά πόσο γίνεται αποδοτική αξιοποίηση των στοιχείων του ενεργητικού. Ο υπολογισμός του δείκτη αυτού για τον Ο.Λ.Θ. Α.Ε. δίνεται ως:

Αποδοτικότητα Παγίου Ενεργητικού = Μεικτό Κέρδος / Πάγιο Ενεργητικό

Παράλληλα εξετάζεται η αποδοτικότητα των Ιδίων Κεφαλαίων, η οποία απεικονίζει την κερδοφόρα δυναμικότητα μιας επιχείρησης και παρέχει ένδειξη του κατά πόσο τα αποτελέσματα είναι ικανοποιητικά. Ο υπολογισμός του δείκτη δίνεται από την σχέση:

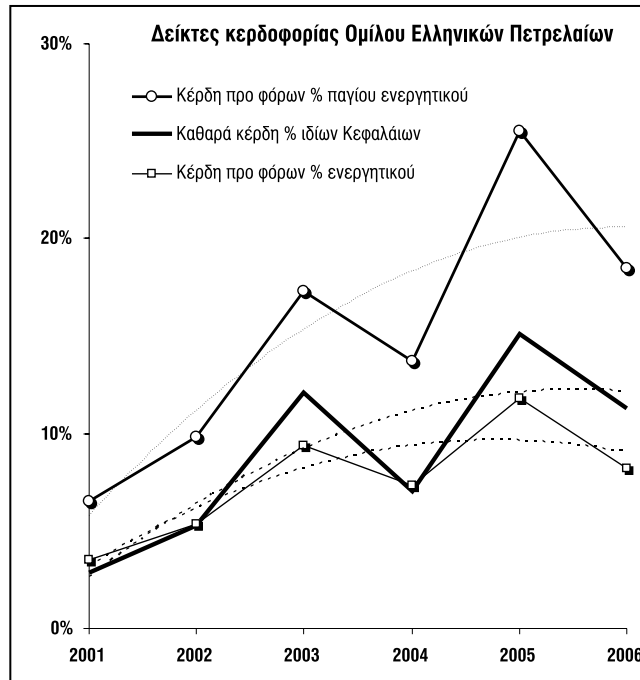
Αποδοτικότητα Ιδίων Κεφαλαίων = Μεικτό Κέρδος / Σύνολο Ιδίων Κεφαλαίων

Η εξέλιξη των δεικτών αυτού για την περίοδο 2001-2005 παρουσιάζεται στον παρακάτω πίνακα:

Πίνακας 20: αποδοτικότητα Ο.Λ.Θ. Α.Ε

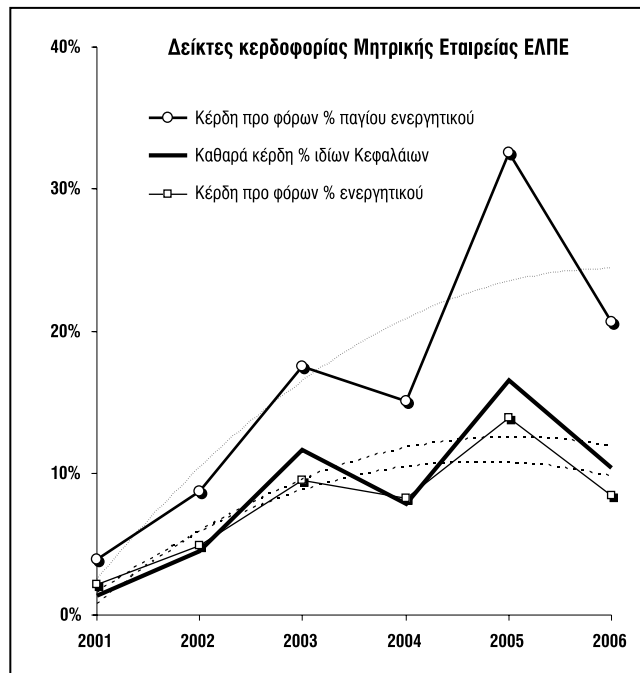
	2001	2002	2003	2004	2005
Δείκτης Αποδοτικότητας Παγίου Ενεργητικού	12,55%	11,05%	12,33%	12,41%	11,96%
Δείκτης Αποδοτικότητας Ιδίων Κεφαλαίων	7,50%	6,40%	7,06%	9,34%	8,55%

Διάγραμμα 90

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ισολογισμών Ομίλου Ελληνικών Πετρελαίων.

Διάγραμμα 91

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ισολογισμών Ελληνικών Πετρελαίων.

8.2.3.2.2. Ανταγωνιστικό περιβάλλον και στρατηγική

Όπως προκύπτουν από τα παραπάνω αποτελέσματα, οι δύο επιχειρήσεις παρουσιάζουν ικανοποιητικά οικονομικά αποτελέσματα. Ωστόσο σημαντικά περιθώρια βελτίωσης διαφαίνονται και για τις δύο επιχειρήσεις.

■ Ελληνικά Πετρέλαια.

Ο Όμιλος Ελληνικά Πετρέλαια αποτελεί σήμερα το μεγαλύτερο βιομηχανικό και εμπορικό όμιλο της χώρας. Συνολικά, 3.527 άτομα στην Ελλάδα και 1.838 στο εξωτερικό απασχολούνται σε αυτό. Ο όμιλος σήμερα δραστηριοποιείται σήμερα σε όλα τα τμήματα του ευρύτερου πετρελαϊκού συμπλέγματος όπως:

- Η προμήθεια/ διύλιση πετρελαίου. Ο όμιλος διαθέτει σήμερα τρία διυλιστήρια στην Ελλάδα και ένα στο εξωτερικό (Ασπρόπυργος, Ελευσίνα, Θεσσαλονίκη, Σκόπια). Τα ΕΛΠΕ καλύπτουν σήμερα το 75% των αναγκών της εγχώριας αγοράς διύλισης.
- Η λιανική εμπορία προϊόντων πετρελαίου. Συνολικά, λειτουργούν 1493 πρατήρια στην Ελλάδα, Γεωργία, Αλβανία, Βουλγαρία, Σερβία-Μαυροβούνιο και Κύπρο. Ο όμιλος κατέχει την πρώτη θέση στην εγχώρια αγορά με 17,8%.
- Η έρευνα και παραγωγή υδρογονανθράκων στο εξωτερικό και στην Ελλάδα. Ο όμιλος δραστηριοποιείται στο εξωτερικό για ανεύρεση κοιτασμάτων στην Αλβανία, στο Μαυροβούνιο και στη Λιβύη.
- Η παραγωγή και εμπορία πετροχημικών και χημικών προϊόντων. Ο όμιλος κατέχει την πρώτη θέση στη εγχώρια αγορά. Οι πετροχημικές μονάδες λειτουργούν σε ενοποιημένη βάση με το διυλιστήριο της Θεσσαλονίκης.
- Η κατασκευή και εκμετάλλευση αγωγών μεταφοράς υδρογονανθράκων. Η συμμετοχή στην μετοχική σύνθεση της ΔΕΠΑ.
- Η παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών σε τεχνικά έργα.
- Η παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας με την ολοκλήρωση ηλεκτροπαραγωγικής μονάδας συνδυασμένου κύκλου με συνολική εγκαταστημένη ισχύ 400MW στη Θεσσαλονίκη.

Συνολικά, σύμφωνα με πρόσφατη μελέτη με ειδική αναφορά στην ελληνική βιομηχανία πετρελαίου, καταγράφονται οι εξής σημαντικές προοπτικές⁵⁹:

- Η μακρόχρονη συνεργασία με την Ρωσία, την κύρια προμηθεύτρια χώρα φυσι-

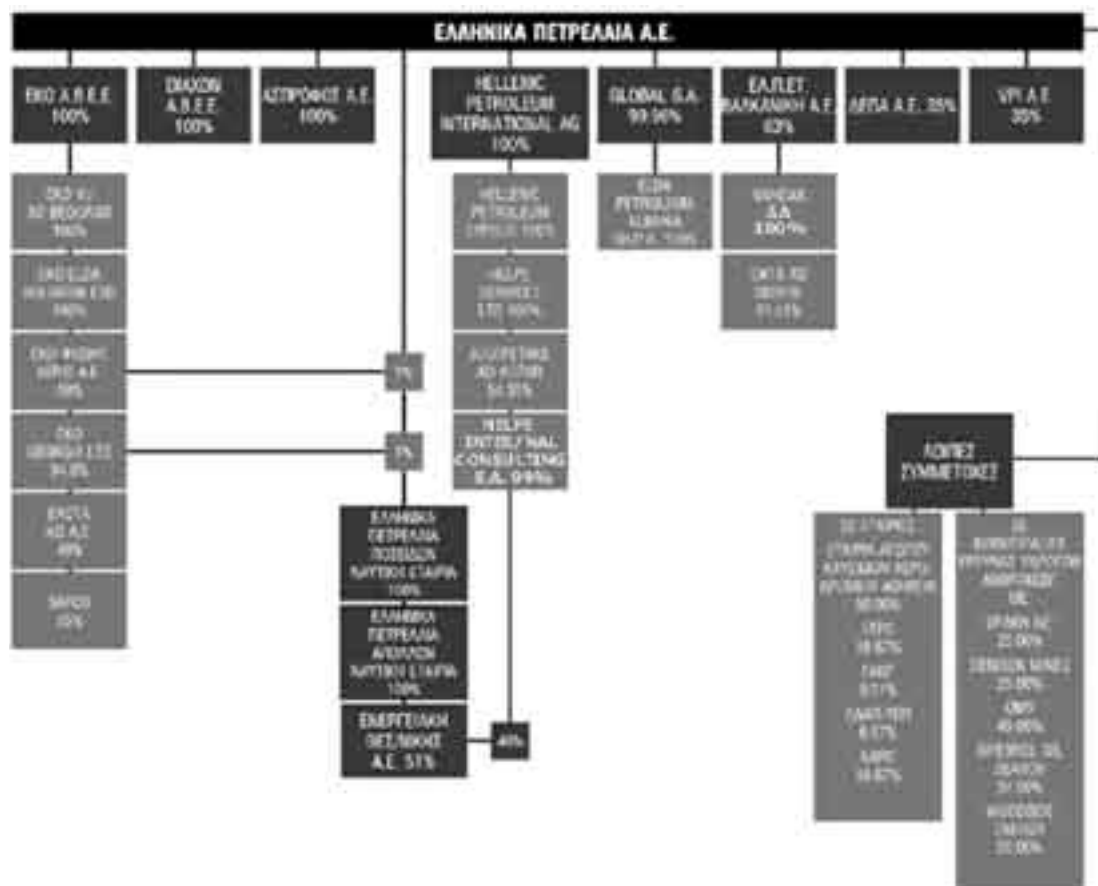
59. Στεργιούλης, Γ. (2007), 'Μελέτη Ενεργειακού Ισοζυγίου', Κλαδικό Ινστιτούτο Εργασίας Πετρελαίου και Χημικής Βιομηχανίας, Αθήνα.

κού αερίου στην Ευρώπη αλλά και στην Ελλάδα, αποκτά ολοένα και σημαντικότερη σημασία.

- Η εκπλήρωση των ολοένα και αυστηρότερων περιβαλλοντικών προδιαγραφών της Ε.Ε (π.χ προϊόντα χαμηλού θείου) προϋποθέτει μια σταθερή τροφοδοσία σε αργά μέσου και κυρίως χαμηλού θείου που προέρχονται κατά κύριο λόγο από κράτη και περιοχές όπως η Λιβύη, το Ιράν και την Κασπία. Η διασφάλιση της τροφοδοσίας απαιτεί συνεπώς τη σύναψη μακροπρόθεσμων και σταθερών στρατηγικών συνεργασιών⁶⁰.
- Η ομαλή τροφοδοσία της χώρας στο πλαίσιο ενός ασταθούς διεθνούς πετρελαιοειδούς περιβάλλοντος προϋποθέτει την εντατικοποίηση των δραστηριοτήτων Έρευνας και Παραγωγής στις περιοχές της Κασπίας, της Αιγύπτου, της Λιβύης και του Ιράν (συνεκμετάλλευση κοιτασμάτων).
- Η ελληνική βιομηχανία πετρελαίου εμφανίζει υψηλό επίπεδο τεχνογνωσίας σε σχέση με το γενικό τεχνολογικό επίπεδο της χώρας αλλά με τάσεις άτολμης εξωστρέφειας. Οι προοπτικές για τη διεθνοποίηση των δραστηριοτήτων διύλισης και εμπορίας κρίνονται θετικές με μεγάλη αναμενόμενη επίπτωση στην απασχόληση και στον κύκλο εργασιών.
- Η εισαγωγή βιοκαυσίμων στην ελληνική και βαλκανική αγορά, αποτελεί μια ενδιαφέρουσα επενδυτική προοπτική για την ελληνική βιομηχανία πετρελαίου.

60. Αξίζει να σημειωθεί ότι από θεωρητική άποψη, οι εμπορικές συναλλαγές μεταξύ δημοσίων επιχειρήσεων ή κρατών χαίρουν μεγαλύτερης ασφάλειας και σταθερότητας (*sovereign trade*).

Διάγραμμα 92

Πηγή: Ελληνικά Πετρέλαια.

■ Ο.Λ.Π

Ο Σταθμός Εμπορευματοκιβωπίων (Σ.Ε.Μ.Π.Ο) του Οργανισμού Λιμένος Πειραιά δραστηριοποιείται σήμερα κατά 56% στη ανταγωνιστική αγορά των μεταφορτώσεων (transshipment) και κατά το υπόλοιπο στην αγορά των ελληνικών εισαγωγών και εξαγωγών⁶¹. Το γεγονός αυτό σημαίνει πως το λιμάνι του Πειραιά δραστηριοποιείται σε δύο διαφορετικές αγορές οι οποίες παρουσιάζουν ξεχωριστά χαρακτηριστικά και συνθήκες λειτουργίας. Το λιμάνι διαθέτει αναμφισβήτητα πλεονεκτήματα που αφορούν στην γεωγραφική του θέση στην Ανατολική Μεσόγειο, στη μικρή απόκλιση από τη διαδρομή ελάχιστου κόστους, στην εγγύτητα σε ένα μεγάλο αστικό κέντρο όπως αυτό της Αθήνας καθώς και στην ύπαρξη επαρκούς βάθους κρηπιδωμάτων για την εξυπηρέ-

61. Γκιζιάκης, Κ., Παρθάλη, Α. & Σαμπράκος, Ε. (2007) «Ανταγωνιστικότητα και Προοπτική Ανάπτυξης των Εμπορευματοκιβωπίων Λιμένος Πειραιά και Θεσσαλονίκης», Κέντρο Ερευνών Πανεπιστημίου Πειραιώς.

τηση των πλοίων νέα γενιάς. Από την πλευρά τους, η αύξηση του διεθνούς εμπορίου, η οικονομική ανάπτυξη νέων αγορών της απώτερης ενδοχώρας και η δημιουργία νέων δικτύων συνδυασμένων μεταφορών με την βαλκανική και ευρωπαϊκή αγορά συγκαταλέγονται μεταξύ των σημαντικότερων ευκαιριών που εκδηλώνονται στο ανταγωνιστικό περιβάλλον του Ο.Λ.Π. Σε γενικές γραμμές, το ιδιοκτησιακό καθεστώς του λιμανιού εκτιμάται ότι δεν αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα για την αξιοποίηση των σημαντικών ευκαιριών που προκύπτουν στο εξωτερικό του περιβάλλον. Αντιθέτως, όπως διαφαίνεται από την εξέταση της διεθνούς θεωρητικής και εγχώριας βιβλιογραφίας, τα ιδιωτικά σχήματα σε λιμένες που λειτουργούν σε συνθήκες ανελαστικής ζήτησης, όπως αυτό του Πειραιά, αποτελούν παράδειγμα προς αποφυγήν.

Συνολικά, δύο παράγοντες ενισχύουν σήμερα την ανταγωνιστική θέση του Ο.Λ.Π:

- πρώτον, το επενδυτικό πρόγραμμα που έχει δρομολογηθεί αναμένεται να αυξήσει σημαντικό τόσο τον κύκλο εργασιών όσο και την παραγωγικότητα⁶²,
- δεύτερον, η υψηλή κερδοφορία που εμφανίζει ο οργανισμός συμβάλλει στη συνέχιση της επενδυτικής πολιτικής.

Η αξιοποίηση της αύξησης δυναμικότητας του λιμανιού ωστόσο θα εξαρτηθεί σε μεγάλο βαθμό από την ικανότητα προσέλκυσης μεταφορτωτικής κίνησης από τις πολυεθνικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στη συγκεκριμένη αγορά. Αξίζει να σημειωθεί πως διακρίνονται συνολικά 20 περίπου ανταγωνιστικά λιμάνια που είναι σε θέση να διεκδικούν τα μερίδια αγοράς της Ανατολικής Μεσογείου και της Μαύρης Θάλασσας. Δύο στοιχεία φαίνεται να καθορίζουν την ανταγωνιστικότητα στην αγορά μεταφορτώσεων, ήτοι οι τιμές και η ταχύτητα εξυπηρέτησης. Ως εκ τούτου, η διασφάλιση της ανταγωνιστικότητας του λιμανιού προϋποθέτει τη συστηματική καταβολή προσπάθειών με στόχο την επίτευξη οργανωτικών βελτιώσεων, την αύξηση της παραγωγικότητας καθώς και την προσαρμογή του λιμενικού προϊόντος στις απαιτήσεις των σύγχρονων εφοδιαστικών αλυσίδων.

■ Ο.Λ.Θ.

Το λιμάνι της Θεσσαλονίκης θεωρείται το μεγαλύτερο στο Βόρειο Λιμενικό Υποσύστημα της χώρας τόσο λόγω της συνολικής δυναμικότητάς του και του όγκου των φορτίων που διαχειρίζεται ετησίως όσο και λόγω της σημασίας του για την ευρύτερη περιοχή. Από το 1985 ως το 2001 το λιμάνι της Θεσσαλονίκης συμμετέχει με μέσο ποσοστό 13,05% στην εμπορευματική κίνηση της χώρας, ενώ το λιμάνι του Πειραιά με αντίστοιχο ποσοστό 11,08%.

62. Η ολοκλήρωση του επενδυτικού αναμένεται να τριπλασιάσει τη δυναμικότητα του ΣΕΜΠΟ.

Το λιμάνι δραστηριοποιείται στην εθνική ενδοχώρα με διαχρονικά αυξανόμενο όγκο διακίνησης εμπορευματοκιβωτίων. Το λιμάνι δραστηριοποιείται με ανοδικούς ρυθμούς και στην αγορά transit και transshipment, με χαρακτηριστική αύξηση της μεταφορτωτικής κίνησης κατά 450% από το 1997 έως το 2006, ενώ και η διαμετακομιστική κίνηση έχει σχεδόν διπλασιαστεί τα τελευταία 10 χρόνια.

Οι οικονομικές εξελίξεις στην περιοχή της Βορείου Ελλάδας και των Βαλκανικών χωρών και των Παρευξείνιων περιοχών φαίνεται να ευνοούν την πορεία εξέλιξης του λιμανιού της Θεσσαλονίκης. Η είσοδος των γειτονικών χωρών Βουλγαρίας και Ρουμανίας στην ΕΕ αποτελεί μια μεγάλη ευκαιρία ένωσης της χώρας με την Ανατολική και την Κεντρική Ευρώπη στα πλαίσια συνδυασμένων μεταφορών. Η ανάπτυξη νέων αγορών στην ευρύτερη ενδοχώρα και η διασύνδεση της με τις Ευρωπαϊκές αλλά και τις Ασιατικές αγορές με χερσαίες και θαλάσσιες συνδέσεις μπορούν να αποτελέσουν ευκαιρίες για άνοιγμα του τερματικού εμπορευματοκιβωτίων σ' αυτές και την διεκδίκηση μεγαλύτερου όγκου φορτίου.

8.2.3.3. Αναπτυξιακός σχεδιασμός και δημόσιο συμφέρον

Όπως προκύπτει από τις παραπάνω ενότητες, τόσο τα ΕΛΠΕ όσο, ο ΟΛΠ και ο ΟΛΘ παρουσιάζουν τα τελευταία έτη ικανοποιητικά οικονομικά αποτελέσματα, ενώ παράλληλα, φαίνεται να διακρίνονται σημαντικές προοπτικές για την ενίσχυση της ανταγωνιστικής τους θέσης στην ευρύτερη περιοχή της Νοτιοανατολικής Μεσογείου και των Βαλκανίων. Ωστόσο, θα ήταν εσφαλμένο ο αναπτυξιακός σχεδιασμός να πραγματοποιηθεί με μοναδικό γνώμονα τη μεγιστοποίηση της κερδοφορίας, αγνοώντας το σύνολο των καθοριστικών εξωτερικών επιδράσεων των οποίων οι παραπάνω επιχειρήσεις και οργανισμοί είναι μεταδότες. Εξάλλου, η καθολική υπαγωγή των δημόσιων επιχειρήσεων στο κριτήριο της κερδοφορίας θα απαξίωνε σχεδόν ολοκληρωτικά την «raison d'être» της συμμετοχής του ελληνικού δημοσίου στο μετοχικό κεφάλαιο των εν λόγω επιχειρήσεων. Αντικείμενο της επόμενης ενότητας αποτελεί η παρουσίαση της σημασίας που αποκτά στις μέρες μας η επανασύνδεση της πολιτικής των δύο οργανισμών με μια σειρά στόχων κοινωνικοοικονομικού, περιβαλλοντικού και αναπτυξιακού περιεχομένου. Η ενέργεια αυτή εντάσσεται σε μια ευρύτερη προσπάθεια αποκατάστασης της κοινωνικής ωφελιμότητας που προκύπτει από τη διατήρηση του δημόσιου ιδιοκτησιακού καθεστώτος των εν λόγω επιχειρήσεων.

8.2.3.3.1. Δημόσιο συμφέρον και κρατική παρέμβαση: Η περίπτωση του τομέα της ενέργειας και των λιμανιών

Όπως σημειώθηκε προηγουμένως, οι πολιτικές απελευθέρωσης των αγορών σηματοδοτούν την προοπτική, σε θεωρητικό και σε πολιτικό επίπεδο της διεύρυνσής της στο σύνολο των οικονομικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων (ενέργεια, τηλεπι-

κοινωνίες, ταχυδρομεία, μεταφορές, υγεία, παιδεία, κοινωνική ασφάλιση, κλπ). Η δυναμική αυτή αγνοεί ωστόσο τη σημασία που παρουσιάζει η διατήρηση και ενίσχυση της δημόσιας παρέμβασης - ένα από τα εργαλεία της οποίας αποτελούν και οι δημόσιες επιχειρήσεις- για την επίτευξη στόχων που εμπίπτουν στην έννοια του δημόσιου συμφέροντος. Στο ζήτημα αυτό εξετάζονται με συνοπτικό τρόπο: τα θεωρητικά θεμέλια της κρατικής παρέμβασης, οι στόχοι του δημοσίου συμφέροντος στον τομέα της ενέργειας και του πετρελαίου καθώς και στις ευρύτερες λειτουργίες και δραστηριότητες του λιμενικού συμπλέγματος.

8.2.3.4. Από τις αποτυχίες της αγοράς στο δημόσιο συμφέρον

Η οικονομική ανάλυση αιτιολογεί τη δημόσια παρέμβαση σε περίπτωση που οι μηχανισμοί της αγοράς δεν εκπληρώνουν το κριτήριο αποτελεσματικότητας του Pareto. Με βάση την θεωρία αυτή, η παρέμβαση του κράτους είναι θεμιτή όταν η αγορά αδυνατεί να οδηγήσει σε ένα βέλτιστο του Pareto, αδυναμία που περιγράφεται στη βιβλιογραφία ως «αποτυχία της αγοράς» και που συνοψίζεται στην ύπαρξη εξωτερικών επιδράσεων, συλλογικών αγαθών και φυσικών μονοπωλίων.

Συνολικά, η έκταση των «αποτυχιών της αγοράς» αδυνατεί να αιτιολογήσει το παρατηρούμενο εύρος των υφιστάμενων δημόσιων υπηρεσιών και επιχειρήσεων⁶³. Η εξέταση της οικονομικής ιστορίας αναδεικνύει τον πρωταρχικό ρόλο που διαδραμάτισαν οι δημόσιες επιχειρήσεις από τη μεταπολεμική περίοδο μέχρι σήμερα για την οικονομική και κοινωνική ισότητα και αλληλεγγύη (κοινωνική και γεωγραφική εξίσωση τιμών, κλπ) καθώς και για ζητήματα που αφορούν τη βιομηχανική και περιφερειακή πολιτική (ισόρροπη ανάπτυξη της χώρας, ανάπτυξη υποδομών, έρευνα και ανάπτυξη, προώθηση διεπιχειρησιακής συνεργασίας, κατάρτιση ανθρώπινου δυναμικού, κλπ). Ως εκ τούτου, η δράση των δημόσιων επιχειρήσεων υπάγεται σε ένα σύνολο κριτηρίων που υπερβαίνουν αυτό της οικονομικής αποτελεσματικότητας και που συνδέονται με την ισότητα και την κοινωνική αλληλεγγύη, την κάλυψη των βασικών αναγκών του ατόμου, την πλήρη απασχόληση, τη θεμελίωση και υποστήριξη ενός συστήματος αξιών με επίκεντρο το κοινό όφελος και την κοινωνική συνείδηση των πολιτών καθώς και την καταπολέμηση των κοινωνικοοικονομικών ανισοτήτων. Η άμεση επαναφορά της έννοιας του δημοσίου συμφέροντος στη δημόσια συζήτηση αποτελεί επιτακτική ανάγκη εφόσον ληφθεί υπόψη ότι η εξέταση της πρόσφατης διεθνούς οικονομικής ιστορίας αναδεικνύει ολοένα και περισσότερες περιπτώσεις στις οποίες η λήψη αποφάσεων με αντικείμενο την αποτελεσματικότητα της αγοράς οδηγεί σε δυσμενή κοινωνικοοικονομικά αποτελέσματα⁶⁴. Διακρίνεται δηλαδή μια

63. Cartelier, L. (1999) 'Existe-t-il un fondement économique a la notion de service public ?', *Sociétés Contemporaines*, No 32, p.p. 25-35.

64. Self, P. (2000) *Rolling Back the Market - Economic Dogma and Political Choice*, London: MacMillan Press.

αυξανόμενη σύγκρουση μεταξύ του κριτηρίου της αποτελεσματικότητας και της κοινωνικής ευημερίας νοούμενη σε όρους κοινωνικής ισότητας και συνοχής, ποιότητας των εργασιακών σχέσεων και ικανοποίησης των ανθρώπινων αναγκών. Ενδεικτικά, η φθίνουσα παροχή υπηρεσιών κοινής ωφελείας και η απελευθέρωση των αγορών, σε συνδυασμό με την έμφαση που αποδίδεται στις αξίες της αγοράς εκτιμάται ότι ευθύνεται για την συρρίκνωση, στις αγγλοσαξονικές χώρες, του «δημόσιου χώρου» και του αισθήματος κοινωνικής ευθύνης, εξέλιξη που έθεσε τις βάσεις για τη διεύρυνση των ανισοτήτων και την επακόλουθη όξυνση των κοινωνικών συγκρούσεων. Η συγκεκριμένη διαπίστωση φαίνεται να επιβεβαιώνει εξάλλου τον ρόλο που διαδραματίζουν οι δημόσιες επιχειρήσεις και υπηρεσίες κοινής ωφελείας σε συμβολικό επίπεδο, ως φορέας κοινωνικής ένταξης σε μια κοινότητα που αποσκοπεί στη διασφάλιση της ισότητας μεταξύ των μελών της.

Οι προσεγγίσεις αυτές επαναφέρουν στο προσκήνιο τη σημασία που αποκτά το κράτος αναφορικά με τη διασφάλιση της οικονομικής ευημερίας για δύο κυρίους λόγους:

- το κράτος διαθέτει μια πιο ολοκληρωμένη αντίληψη του δημόσιου συμφέροντος αποδίδοντας έμφαση στους μακροπρόθεσμους στόχους και ανάγκες,
- το δημόσιο συμφέρον δεν αντιστοιχεί στο άθροισμα των ατομικών συμφερόντων⁶⁵.

Το κράτος έχει ως εκ τούτου τη δυνατότητα να προβεί σε διαχρονικές επιλογές με αντικείμενο την κατανομή των πόρων μεταξύ οικονομικών παραγόντων ή ακόμα και μεταξύ γενεών. Αξίζει ωστόσο να σημειωθεί ότι η διασφάλιση του δημοσίου συμφέροντος προϋποθέτει το σεβασμό των επιμέρους συμφερόντων και προσδοκιών, την πλαισίωση των εν λόγω απόψεων μέσω της οργάνωσης και εμπύχωσης ενός ανοιχτού δημόσιου διαλόγου, την ανταλλαγή απόψεων και τη διαβούλευση των εμπλεκόμενων εταίρων με στόχο τη διαμόρφωση πολιτικών που να είναι αποδεκτές από την πλειοψηφία τουλάχιστον του πληθυσμού. Η δημόσια αρχή είναι ως εκ τούτου υπεύθυνη για την πλαισίωση και οργάνωση της «αντιφατικής ενότητας» που χαρακτηρίζει το κοινωνικό σύνολο⁶⁶.

65. Για την «αγγλοσαξονική σχολή», το συλλογικό συμφέρον αντιστοιχεί στο άθροισμα των ατομικών συμφερόντων. Η συγκεκριμένη αντίληψη αποδίδει στην αγορά πρωταρχικό ρόλο. Για τη «γαλλική σχολή», το δημόσιο συμφέρον διαφοροποιείται από το άθροισμα των ατομικών συμφερόντων. Η συγκεκριμένη προσέγγιση αιτιολογεί την παρουσία του κράτους σε ένα ευρύ σύνολο κοινωνικών και οικονομικών δραστηριοτήτων.

66. Bauby, P. (1998) *Reconstruire l'action publique - Services publics, au service de qui?*, Syros, Paris.

8.2.3.5. Ζητήματα δημοσίου συμφέροντος στο ενεργειακό τομέα: η περίπτωση του κλάδου πετρελαίου

8.2.3.5.1. Υφιστάμενη κατάσταση στο τομέα της ενέργειας

Παρά τις προοπτικές των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και του φυσικού αερίου, το σύνολο των προβλέψεων αναφορικά με το ενεργειακό μέλλον του πλανήτη επιβεβαιώνει την πρωταρχική σημασία του πετρελαίου για την κάλυψη των αυξανόμενων παγκόσμιων ενεργειακών αναγκών στη διάρκεια των επόμενων δεκαετιών. Όπως προκύπτει από τις έρευνες ενεργειακής προοπτικής διερεύνησης της Διεύθυνσης Ενέργειας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η συμμετοχή του πετρελαίου στην παγκόσμια κατανάλωση θα διατηρηθεί το 2030 στα σημερινά περίπου επίπεδα (34%) πριν μειωθεί στο 26% το 2050⁶⁷. Στην Ευρώπη, η συμμετοχή του πετρελαίου στην κατανάλωση εκτιμάται ότι θα διατηρηθεί σε εξίσου υψηλά επίπεδα (39%) το 2030.

Τα συγκεκριμένα συμπεράσματα επιβεβαιώνουν ως εκ τούτου την πραγματική εξάρτηση της ευρωπαϊκής οικονομίας από το πετρέλαιο, διαπίστωση που ισχύει σε μεγαλύτερο ακόμα βαθμό για την Ελλάδα, με το πετρέλαιο να καλύπτει το 60% περίπου της ενεργειακής κατανάλωσης. Όπως διαφαίνεται χαρακτηριστικά στον παρακάτω πίνακα, τα προϊόντα πετρελαίου θα συνεχίσουν να καλύπτουν πάνω από το 50% της πρωτογενούς ενεργειακής κατανάλωσης το 2020.

Πίνακας 21: Ελλάδα: Πρόβλεψη Ενεργειακού Ισοζυγίου % Συμμετοχής

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020
Προϊόντα πετρελαίου	62%	63%	61%	58%	57%	55%	53%
Στερεά Καύσιμα	35%	33%	30%	31%	27%	26%	24%
Φυσικό αέριο	1%	0%	5%	7%	11%	14%	17%
Υδροηλεκτρική	2%	4%	3%	4%	4%	4%	4%
Εναλλακτικά καύσιμα	0%	0%	0%	1%	1%	2%	2%
Συνολική Ενέργεια	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Πηγή: Στεργιούλης, Γ (2007), «Μελέτη Ενεργειακού Ισοζυγίου», Κλαδικό ΙΝΕ Πετρελαίου και Χημικής Βιομηχανίας.

Ο παγκόσμιος κλάδος πετρελαίου αντιμετωπίζει σήμερα μια σειρά από ιδιαίτερα κρίσιμες προκλήσεις. Ειδικότερα, η αύξηση των τιμών του πετρελαίου και των προϊόντων της βιομηχανίας διύλισης φαίνεται να συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με την

67. European Commission (2003), *World energy, technology and climate policy outlook - WETO*, Directorate - General for Research.

δραματική συρρίκνωση των παραγωγικών πλεονασμάτων που προκάλεσε η επενδυτική απονία της τελευταίας δεκαπενταετίας.

Παράλληλα, διαμορφώνεται ένα νέο **πετρελαϊκό περιβάλλον** με υψηλές τιμές για τους καταναλωτές από τη μία και υψηλά κέρδη για τις επιχειρήσεις του ευρύτερου πετρελαϊκού συμπλέγματος από την άλλη, εξαιτίας μιας σειράς άλλων εξελίξεων όπως η αύξηση της ζήτησης πετρελαίου από τα αναπτυσσόμενα κράτη και η ραγδαία αύξηση του παγκόσμιου ΑΕΠ, οι αυξημένες περιβαλλοντικές προδιαγραφές στον κλάδο διύλισης, η αύξηση του κόστους παραγωγής και η συρρίκνωση των «εύκολων» πετρελαϊκών κοιτασμάτων. Επιπρόσθετα, η διείσδυση του χρηματιστικού κεφαλαίου στις πετρελαϊκές αγορές, η εξάντληση των συμβατικών αποθεμάτων πετρελαίου των Η.Π.Α και της Βόρειας Θάλασσας, οι γεωπολιτικές αναταράξεις στη Μέση Ανατολή, η σκλήρυνση των όρων και οι μάχες μεταξύ κρατών και επιχειρήσεων για την πρόσβαση στις πετρελαϊκές περιοχές, η ενίσχυση της θέσης των εθνικών πετρελαϊκών επιχειρήσεων των παραγωγών-κρατών, η αβεβαιότητα ως προς τα πραγματικά αποθέματα των χωρών του ΟΡΕC, η εκδήλωση, αργά ή γρήγορα, του peak oil καθώς και η ιδιωτικοποίηση των εναπομενόντων δημοσίων επιχειρήσεων του κλάδου στις χώρες του ΟΟΣΑ αποτελούν παράγοντες που σαφέστατα θα διαδραματίσουν πρωτεύοντα ρόλο στις μετέπειτα ενεργειακές εξελίξεις.

Συνολικά, οι συνέπειες που προκύπτουν από την ολιγοπωλιακή δομή των πετρελαϊκών αγορών και από την περιορισμένη επενδυτική δραστηριότητα των πετρελαϊκών επιχειρήσεων, αυξάνουν τις πιθανότητες, υπό τις πιέσεις που ασκούν οι διεθνείς χρηματιστικές αγορές, να ενταθούν στη διάρκεια της επόμενης δεκαετίας, οδηγώντας σε μια νέα πετρελαϊκή κρίση. Για να αποφευχθεί μια τέτοια εξέλιξη, θα πρέπει σύντομα να επαναπροσδιοριστούν οι κατευθύνσεις της ενεργειακής πολιτικής με στόχο την μακροπρόθεσμη κάλυψη, με κοινωνικά και περιβαλλοντικά αποδεκτούς όρους, των αυξημένων αναπτυξιακών αναγκών σε παγκόσμιο, εθνικό και τοπικό επίπεδο.

Το πλέον κρίσιμο ερώτημα που τίθεται αφορά στον βαθμό στον οποίο η υφιστάμενη διακυβέρνηση του ενεργειακού τομέα είναι συμβατή:

- την υλοποίηση των αναγκαίων επενδύσεων σε μακροπρόθεσμο χρονικό ορίζοντα
- με την υπαγωγή των επιχειρησιακών μοντέλων και πρακτικών σε κριτήρια τα οποία να υπερβαίνουν την χρηματιστική διαχείριση των παραγωγικών και εμπορικών δραστηριοτήτων, όπως η διασφάλιση της ενεργειακής επάρκειας, η συμβολή στην ενίσχυση του δικαιώματος στην ενέργεια καθώς και η προώθηση της αειφόρου ανάπτυξης.

Ειδικότερα, η απελευθέρωση και η εντεινόμενη χρηματιστικοποίηση των αγορών ενέργειας από τη μία και οι ιδιωτικοποιήσεις από την άλλη οδηγούν σε μια σειρά

εξελίξεων όπως η συγκέντρωση κεφαλαίου μέσω αλληπάλληλων συγχωνεύσεων και εξαγορών, η επικράτηση της μετοχικής έναντι της παραγωγικής αξίας, καθώς και η σταδιακή επικράτηση νέων διεθνοποιημένων επιχειρηματικών μοντέλων πολύ-ενεργειακού τύπου⁶⁸.

Αξίζει να σημειωθεί ότι από θεσμική άποψη, και παρά την πρόσφατη κινητοποίηση που εκδηλώθηκε με αφορμή τη δημοσίευση της Πράσινης Βίβλου για την ενέργεια, τα κράτη-μέλη της Ε.Ε αδυνατούν να προχωρήσουν σε μια ουσιαστική κοινή ενεργειακή πολιτική που να υπερβαίνει το εγχείρημα της εσωτερικής ενεργειακής αγοράς⁶⁹.

Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι η δυναμική αυτή δεν έχει πλαισιωθεί από μια διευρυμένη δημόσια συζήτηση με τη συμμετοχή, μεταξύ άλλων, των εργαζομένων και των πολιτών, η οποία θα εξετάζει τη συμβατότητα αυτών των εξελίξεων με τις ανάγκες του νέου ιστορικού ενεργειακού κύκλου που διαμορφώνεται σταδιακά ήδη από τις αρχές του 21ο αιώνα.

Η διερεύνηση της μελλοντικής θέσης και αναπτυξιακής στρατηγικής των Ελληνικών Πετρελαίων δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί παρά μόνο σε συνάρτηση με τις κατευθύνσεις, συνιστώσες και ανάγκες της ευρωπαϊκής και εθνικής ενεργειακής πολιτικής. Όπως αποδεικνύεται, οι ανάγκες του νέου ενεργειακού κύκλου φαίνεται να προστάζουν την διατήρηση και ενίσχυση της δημόσιας παρέμβασης στους επιμέρους κλάδους της ενέργειας.

8.2.3.6. Η αναγκαιότητα της δημόσιας παρέμβασης στο νέο ενεργειακό κύκλο

Ο σχεδιασμός της ενεργειακής πολιτικής αποτελεί ένα πολυσύνθετο εγχείρημα που οφείλει να ισορροπήσει μεταξύ ποικιλόμορφων στόχων κοινωνικοοικονομικού, αναπτυξιακού, μακροοικονομικού, περιβαλλοντικού, γεωπολιτικού και χρηματοοικονομικού περιεχομένου και αυτό σε βραχυπρόθεσμο, μεσοπρόθεσμο και μακροπρόθεσμο χρονικό ορίζοντα. Συνολικά, ξεχωρίζουν (Π. Κάπρος, 2006), οι εξής ιδιαιτερότητες:

- Ο σχεδιασμός επιδιώκει πρόσφορο συμβιβασμό μεταξύ των επιμέρους στόχων,
- Ο συμβιβασμός αυτός μπορεί διαχρονικά να διαφοροποιείται,
- Οι κοινωνικοί εταίροι έχουν διαφορετική προτεραιότητα στους επιμέρους στόχους.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η μορφή βιομηχανικής οργάνωσης (μονοπώλιο ή ελεύθερη αγορά) και το ιδιοκτησιακό καθεστώς των επιχειρήσεων (ιδιωτικές, δημόσιες ή

68. Chevalier, J.M. (2004) *Les grandes batailles de l'énergie*, Editions Gallimard, p.p. 164-186, Paris.

69. Radanne, P. (2007), 'La politique énergétique européenne est plombée', *L'Economie Politique* No 33, pp 27-37.

μικτές επιχειρήσεις) διαδραματίζουν κάθε άλλο παρά ουδέτερο ρόλο ως προς τις κατευθύνσεις και τα αποτελέσματα της ενεργειακής πολιτικής. Δύσκολα μπορεί να διανοηθεί κανείς πώς η εσωτερική αγορά ενέργειας για παράδειγμα, βασιζόμενη αποκλειστικά στη λογική του ελεύθερου ανταγωνισμού, μπορεί ταυτόχρονα να διασφαλίσει το δικαίωμα στην ενέργεια, να μεγιστοποιήσει την μετοχική αξία, να υλοποιήσει επενδυτικά μακροχρόνια επενδυτικά έργα, να προωθήσει τις ερευνητικές δραστηριότητες, να εγγυηθεί την ασφάλεια των εγκαταστάσεων και των εργαζομένων και να υπάγει το σύνολο των ενεργειακών δραστηριοτήτων στον έννοια της αειφόρου ανάπτυξης⁷⁰;

Το ερώτημα που τίθεται αφορά ποιο από τα **δύο μοντέλα**, δημόσιο ή ιδιωτικό, είναι το πλέον κατάλληλο για να αντιμετωπιστούν:

- i. Η προβλεπόμενη εντατικοποίηση της υφιστάμενης πετρελαϊκής κρίσης με την συνεχή αύξηση της παγκόσμιας ζήτησης και την γεωπολιτική αστάθεια, κυρίως στη Μέση Ανατολή.
- ii. Η αναγκαία ανανέωση σε ευρωπαϊκό επίπεδο των ενεργειακών υποδομών, ιδιαίτερα στον τομέα ηλεκτρισμού, που είχαν υλοποιηθεί σε απάντηση στις ενεργειακές κρίσεις της δεκαετίας του 1970. Όπως σημειώνει η ίδια η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στην Πράσινη Βίβλο για αειφόρο, ανταγωνιστική και ασφαλή ενέργεια, θα χρειαστούν επενδύσεις, στην Ευρώπη, ύψους ενός τρισεκατομμυρίου ευρώ στη διάρκεια της επόμενης εικοσαετίας για να διασφαλιστεί η ενεργειακή επάρκεια και να αντικατασταθούν οι υποδομές του τομέα ενέργειας.
- iii. Το φαινόμενο της κλιματικής αλλαγής, η διαχείριση του οποίου δεν επιτυγχάνεται με τους καλύτερους δυνατούς όρους από τις δυνάμεις της αγοράς.
- iv. Οι επιπτώσεις της ενεργειακής κρίσης και της απελευθέρωσης της αγοράς ως προς τα εισοδήματα των μισθωτών και ως προς την ακεραιότητα του δικαιώματος στην ενέργεια.
- v. Η ανάγκη για διασφάλιση της ενεργειακής επάρκειας, για διαφοροποίηση των πηγών ενέργειας και εξοικονόμηση στην κατανάλωση.

8.2.3.7. Δημόσιο ή ιδιωτικό;

Η υπέρβαση του χαρακτήρα της κλασικής αυτής διαμάχης προϋποθέτει την ένταξή της στο ιστορικό περιβάλλον στην οποία εξελίσσεται⁷¹. Η εξέταση της ενεργειακής ιστορίας του 20^ο αιώνα αναδεικνύει μια έντονη κυκλικότητα μεταξύ περιόδων με

70. Aufort, C. (2006), *L'après- pétrole? Des enjeux pour le XXIe siècle*, Fondation Gabriel Péri, Paris.

71. Radanne, P. (2005) *Energies de ton siècle ! Des crises a la mutation*, Editions Lignes de Repère, Paris.

χαμηλές τιμές και σημαντικά παραγωγικά πλεονάσματα (π.χ δεκαετία 1960, δεκαπενταετία 1986-2000) και περιόδων κρίσης που χαρακτηρίζονται αντιθέτως από αύξηση των τιμών και συρρίκνωση της πλεονάζουσας παραγωγικής δυναμικότητας (μεταπολεμική περίοδος, περίοδος 1973-1985, 2000-200;).

Ο κυκλικός χαρακτήρας της ενεργειακής οικονομίας όπως περιγράφεται από τον Pierre Radanne:

«Στην αρχή του κύκλου, πρόσφατες ανακαλύψεις ενεργειακών πόρων και μια σειρά τεχνολογικών καινοτομιών επιτρέπουν την αύξηση της προσφοράς, τη μείωση των τιμών καθώς και τη ραγδαία αύξηση της κατανάλωσης.

Η μείωση των τιμών προκαλεί τη συρρίκνωση των δραστηριοτήτων Έρευνας και Παραγωγής και την αποθάρρυνση της τεχνολογικής καινοτομίας με αποτέλεσμα η πλεονασματική παραγωγική δυναμικότητα να συρρικνώνεται σταδιακά υπό τις πιέσεις που ασκεί, παράλληλα, η συνεχής αύξηση της ζήτησης. Η εξέλιξη αυτή προκαλεί φόβους στους συντελεστές της ενεργειακής οικονομίας με αποτέλεσμα την εκδήλωση γεωπολιτικών επεισοδίων και την αύξηση των τιμών.

Οι νέες πιέσεις οδηγούν στην αναδίπλωση νέων ερευνητικών δραστηριοτήτων για την ανεύρεση καινούργιων κοιτασμάτων, στην διαφοροποίηση της προσφοράς με την ανάπτυξη νέων ενεργειακών κλάδων και τεχνολογιών, στην υλοποίηση μαζικών επενδύσεων για την εξοικονόμηση ενέργειας. Η αντιμετώπιση της ενεργειακής κρίσης προστάζει ιδιαίτερη προσοχή στις μακροπρόθεσμες επενδύσεις και στη διασφάλιση του δικαιώματος στην ενέργεια. Οι συγκεκριμένες κατευθύνσεις προϋποθέτουν την έντονη παρουσία του κράτους με στόχο την ανάπτυξη νέων ενεργειακών κλάδων, την σταθεροποίηση του ενεργειακού συστήματος απέναντι στις διεθνείς γεωπολιτικές εντάσεις και την ενίσχυση της παροχής υπηρεσιών κοινής ωφελείας. Συνολικά, οι προσπάθειες αυτές συμβάλλουν στην επανασταθεροποίηση του ενεργειακού συστήματος. Και ο κύκλος ξεκινά εκ νέου.»

Ενδεικτικά, όταν τα κόστη παραγωγής μειώνονται εξαιτίας της τεχνολογικής προόδου ή εξαιτίας της αφθονίας πρώτων υλών, ασκούνται πιέσεις υπέρ της απελευθέρωσης του ενεργειακού τομέα και ενάντια στη δημόσια παρέμβαση. Η έλλειψη πιέσεων στις αγορές μειώνει παράλληλα το στρατηγικό χαρακτήρα της ενέργειας ενώ το κράτος μπορεί να αξιοποιήσει την πώληση των περιουσιακών του στοιχείων για να καλύψει άλλες ανάγκες (π.χ δημοσιονομική πολιτική, κοινωνική πολιτική, κλπ). Όπως διαφαίνεται, η Ευρώπη βιώνει ακριβώς αυτή την συγκυρία από το 1985, όταν η ενεργειακή οικονομία εισήλθε σε ένα κύκλο χαμηλών τιμών πετρελαίου και

πλεονασματικής δυναμικότητας στον κλάδο ηλεκτρισμού. Το ίδιο φαινόμενο παρατηρήθηκε εξάλλου στις αρχές του 20^ο αιώνα και στη διάρκεια της δεκαετίας του 1960 με τη μαζική διάδοση του πετρελαίου στο σύνολο των οικονομικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων.

Ένας **νέος κύκλος** φαίνεται ωστόσο να διαγράφεται από τις αρχές του 21^ο αιώνα. Η επενδυτική ατονία της τελευταίας δεκαπενταετίας, η αύξηση της ενεργειακής ζήτησης των αναπτυσσόμενων χωρών και η αύξηση της ζήτησης πετρελαίου του κλάδου των μεταφορών συντρέχουν, μεταξύ πλήθους άλλων παραγόντων, στην εκδήλωση μιας νέας πετρελαϊκής κρίσης. Η απουσία ουσιαστικής ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής και η αδράνεια που επέδειξαν τα κράτη-μέλη οφείλονται σε μεγάλο βαθμό για την επαναφορά του ολιγοπωλιακού ελέγχου που ασκούν τα καρτέλ των πολυεθνικών πετρελαϊκών επιχειρήσεων και των παραγωγών-χωρών στις διεθνείς αγορές. Ενδεικτικά, τα ιστορικά υπέρ-κέρδη των τεσσάρων σημαντικότερων majors ξεπερνούν για το 2006 τα 100 δισεκατομμύρια δολάρια. Παρά τα ιστορικά αυτά επίπεδα, οι πετρελαϊκές επιχειρήσεις διατάζουν να αναπτύξουν μια επενδυτική πολιτική ευρείας κλίμακας στον τομέα της έρευνα και παραγωγής που θα συνέβαλλε στην εξομάλυνση των σημερινών εντάσεων στις πετρελαϊκές αγορές. Η επενδυτική αυτή ατονία αποδίδεται κυρίως στις πιέσεις που ασκεί το χρηματιστικό κεφάλαιο εις βάρος των δραστηριοτήτων έρευνας και παραγωγής⁷². Αναλυτικότερα, οι πετρελαϊκές επιχειρήσεις ανταγωνίζονται στις χρηματιστικές αγορές επιχειρήσεις από άλλους κλάδους που στηρίζονται σε δραστηριότητες με ταχύτερους ρυθμούς απόδοσης κεφαλαίου. Αντίθετα, η κατασκευή ενεργειακών υποδομών αποτελεί μια μακροχρόνια, δαπανηρή και αβέβαιη διαδικασία.

Συνολικά, η στατική -από επενδυτική άποψη- υφιστάμενη κατάσταση, φαίνεται να συμπίπτει με την βέλτιστη χρηματοοικονομική διαχείριση των επιχειρήσεων σε μια ευρύτερη συγκυρία περιορισμένων παραγωγικών πλεονασμάτων (και λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός η ελαστικότητα της ζήτησης ως προς την τιμή του πετρελαίου είναι ιδιαίτερα χαμηλή).

Ακόμα χειρότερα, η επιτακτική ανάγκη για την επαναφορά της δημόσιας παρέμβασης στον ενεργειακό τομέα εκδηλώνεται σε μια περίοδο όπου τα ίδια τα κράτη και η Ευρωπαϊκή Ένωση ολοκληρώνουν μεταρρυθμιστικές πολιτικές που έχουν σαν αποτέλεσμα την εγκατάλειψη των ιστορικών ρυθμιστικών μηχανισμών του ενεργειακού τομέα (ολοκλήρωση πολιτικών με αντικείμενο την ιδιωτικοποίηση δημοσίων επιχειρήσεων και την απελευθέρωση των ενεργειακών αγορών). Οι ιδιωτικοποιήσεις σηματοδοτούν μεταξύ άλλων και την ανάδυση ενός νέου διεθνοποιημένου πολύ-ενεργειακού μοντέλου επιχείρησης που αξιοποιεί κατά κόρον την απελευθέρωση της αγοράς και τη χρηματιστικοποίηση των ενεργειακών αγορών. Το βασικό ερώτημα που τίθεται αφορά τον

72. Boussena, S., Pauwels, J.P., Locatelli, C., & Swartenbrekx, C. (2006) *Le Defi Petrolier*, Editions Vuibert, Paris.

βαθμό στον οποίο ένα τέτοιο μοντέλο είναι συμβατό με την επιδίωξη ζωτικών αναπτυξιακών και κοινωνικών στόχων που εμπίπτουν στην έννοια του δημοσίου συμφέροντος, τη στιγμή που οι μνήμες αναφορικά με την ατυχή υπόθεση της Enron⁷³ είναι ακόμα πρόσφατες.

Η ενεργειακή πολιτική φαίνεται να έρχεται ως εκ τούτου σε πλήρη αντιχρονισμό με τις εξελίξεις στο διεθνές ενεργειακό περιβάλλον, γεγονός που δεν μπορεί παρά να εντείνει τις υφιστάμενες ανισορροπίες. Η δημόσια παρέμβαση στον ενεργειακό τομέα λαμβάνει εξίσου σημασία αναφορικά με την καταπολέμηση του φαινομένου της ενεργειακής ένδειας.

Ενέργεια και Κοινωνική Ανισότητα

Η ενέργεια θεωρείται ένα αγαθό πρώτης ανάγκης όπως η διατροφή, η ένδυση και η στέγαση δεδομένου ότι η ελαστικότητα της ζήτησης ως προς την τιμή είναι πάρα πολύ μικρή. Παράλληλα, οι ενεργειακές δαπάνες στον προϋπολογισμό των φτωχότερων νοικοκυριών είναι αναλογικά σημαντικότερες απ' ότι στα πλουσιότερα. Ως εκ τούτου, μια ενδεχόμενη μείωση της τιμής της ενέργειας ευνοεί σε μεγαλύτερο βαθμό τους πρώτους. Πρόσφατη έρευνα της ομάδας φυσικής κτηριακού περιβάλλοντος του Πανεπιστημίου Αθήνας αναδεικνύει μια σειρά από ενδιαφέροντα στοιχεία για τη σχέση μεταξύ ενέργειας και εισοδήματος στην Αθήνα:

- οι δαπάνες για θέρμανση αντιστοιχούν στο 6,2% του εισοδήματος της χαμηλής εισοδηματικής τάξης έναντι μόνο 0,6% της υψηλής εισοδηματικής τάξης,
- το 1,63% υπέφερε το 2004 από ένδεια καυσίμων ενώ το 0,35% από σοβαρή ένδεια καυσίμων. Τα ποσοστά αυτά αυξάνονται κατακόρυφα στα χαμηλά εισοδήματα, με το 16% των νοικοκυριών να υποφέρει από ένδεια καυσίμων και το 4% από σοβαρή ένδεια καυσίμων,
- το 11,3% του πληθυσμού το 2004 υπέφερε από ενεργειακή ένδεια και το 25% από σοβαρή ενεργειακή ένδεια. Το ποσοστό της ενεργειακής ένδειας στη χαμηλή εισοδηματική τάξη ήταν 40% ενώ το ποσοστό της σοβαρής ενεργειακής ένδειας ήταν 20%,
- με βάση τις τιμές ενέργειας του 2006, το μέσο ποσοστό του εισοδήματος που δαπανάται για θέρμανση αυξήθηκε από 2,4% σε 4,5% ενώ το μέσο ποσοστό που δαπανάται για ενέργεια αυξήθηκε από 5,5% σε 7,4%,

73. Marty, F. (2004) 'Le cas Enron: les enseignements pour la réglementation', Conférence Ecole Doctorale, CNRS - CRE-DECO -IDEFI ; Beans, N. «La faillite d'Enron et la crise du système de profit», World Socialist Web Site, 2002, Paris.

- στη χαμηλή εισοδηματική τάξη, οι δαπάνες για θέρμανση και για ενέργεια αυξήθηκαν από 6,2% και σε 11,6% και από 12,1% σε 17,6% αντίστοιχα,
- με βάση την αύξηση των τιμών τα τελευταία έτη, το ποσοστό του πληθυσμού που υποφέρει από ένδεια καυσίμων αυξήθηκε από 1,6% σε 8,4% ενώ στις χαμηλότερες εισοδηματικές τάξεις η ένδεια καυσίμων αυξήθηκε από 16% σε 36%
- το μέσο ποσοστό σοβαρής ένδειας καυσίμων αυξήθηκε από 4% σε 12%,
- το μέσο ποσοστό νοικοκυριών σε ενεργειακή ένδεια αυξήθηκε από 11,3% σε 21,1% ενώ το αντίστοιχο ποσοστό στις χαμηλές εισοδηματικές τάξεις αυξήθηκε από 40% σε 60%,
- 1 στα 3 νοικοκυριά στις χαμηλές εισοδηματικές τάξεις υποφέρει από σοβαρή ενεργειακή ένδεια
- κάθε αύξηση του πετρελαίου κατά 10\$ ανά βαρέλι προσθέτει 2,1% του πληθυσμού σε κατάσταση ενεργειακής ένδειας

Τα παραπάνω στοιχεία αναδεικνύουν αναμφισβήτητα την επιδείνωση των φαινομένων ενεργειακής ένδειας και της ένδειας καυσίμων, εξέλιξη που σημειώνεται εξάλλου και σε άλλα ευρωπαϊκά κράτη. Η διεξοδό από τη συγκεκριμένη κατάσταση προϋποθέτει, σε πρώτο στάδιο, τη λήψη άμεσων μέτρων με στόχο την άμβλυνση της εντεινόμενης ενεργειακής ανισότητας όπως η μείωση του Φ.Π.Α για τα καύσιμα ή ακόμα η άντληση πόρων από τα υπέρ-κέρδη των επιχειρήσεων του κλάδου πετρελαίου. Το ερώτημα που τίθεται είναι ωστόσο σε τι βαθμό μια τέτοια προοπτική είναι εφικτή δεδομένου ότι η διακυβέρνηση του ενεργειακού τομέα υπάγεται πλέον σε αυστηρά ιδιωτικοοικονομικά κριτήρια. Στη προκειμένη περίπτωση, η ιδιωτικοποίηση είναι συνώνυμη με την συρρίκνωση του πεδίου και των εργαλείων άσκησης κοινωνικής πολιτικής.

Η ανάδυση ενός **νέου ενεργειακού κύκλου** από τις αρχές του 21^ο αιώνα φαίνεται να σηματοδοτεί την επιτακτική ανάγκη για την επαναφορά της δημόσιας παρέμβασης. Αν και η συγκεκριμένη τοποθέτηση κερδίζει ολοένα και περισσότερους υποστηρικτές, καταγράφονται διάφορα σενάρια αναφορικά με τη μορφή και την έκταση που θα λάβει η δημόσια παρέμβαση. Το πρώτο σενάριο επικεντρώνεται στη ενίσχυση και στον εκδημοκρατισμό των διαδικασιών και θεσμών ρύθμισης του απελευθερωμένου ενεργειακού συστήματος, εκτιμώντας ότι ο σημερινός συσχετισμός δυνάμεων δεν επιτρέπει την ανάκτηση των παραδοσιακών εργαλείων της δημόσιας ενεργειακής πολιτικής. Το δεύτερο σενάριο συνηγορεί υπέρ της σταθερής και γενικευμένης παρουσίας του κράτους στον ενεργειακό τομέα στο όνομα της κοινωνικής ιδιοποίησης των παραγωγικών μέσων και την υλοποίηση στοχευμένων βιομηχανικών στρατηγικών.

1^ο σενάριο: Ενίσχυση της δημόσιας, κοινωνικής και δημοκρατικής ρύθμισης του ενεργειακού συστήματος χωρίς κρατική ιδιοκτησία

Οι προσπάθειες για τη διατήρηση του μοντέλου 20^{ου} αιώνα (δημόσιες επιχειρήσεις και μονοπώλιο) σε εθνικό επίπεδο, λόγω του αμυντικού τους χαρακτήρα, εκτιμάται ότι αποτελεί μια αναποτελεσματική στρατηγική. **Η δημιουργία ενός νέου μοντέλου**, μεταξύ του δημόσιου εθνικού μονοπωλίου και της ελεύθερης αγοράς, αναδεικνύεται ως μια πιο ρεαλιστική προοπτική. Το νέο μοντέλο θα απαρτίζεται κατά κύριο λόγο, από ιδιωτικές διεθνοποιημένες επιχειρήσεις που θα είναι πλαισιωμένες από εθνικούς και ολοένα και περισσότερο ευρωπαϊκούς ρυθμιστικούς μηχανισμούς, ενώ όταν θα διαπιστώνεται η ανάγκη, θα προβλέπεται η επιβολή νομικών υποχρεώσεων με στόχο την επίτευξη στόχων δημοσίου συμφέροντος (π.χ διάδοση ΑΠΕ, επίτευξη στόχων του Κιότο, πιστοποιητικά εξοικονόμησης ενέργειας).

2^ο επιλογή: Το δημόσιο συμφέρον προϋποθέτει τη συμμετοχή του κράτους στις επιχειρήσεις του κλάδου ενέργειας

Η τοποθέτηση αυτή αποτελεί και την κυρίαρχη θέση του συνδικαλιστικού κινήματος, τόσο σε ευρωπαϊκό επίπεδο, όσο και σε επίπεδο κρατών μελών⁷⁴. Η ανάγκη για τη δημιουργία ενός **δημόσιου πόλου ενέργειας** προκύπτει από τη σύνθεση δύο διαπιστώσεων:

- **Πρώτον**, η απελευθέρωση της αγοράς και η συρρίκνωση της δημόσιας παρέμβασης, όπως εξετάστηκε διεξοδικά σε προηγούμενη ενότητα, αποτελούν επιλογές που δεν απαντούν στις μακροπρόθεσμες και αυξημένες ενεργειακές προκλήσεις που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα. Αντίθετα, η επικράτηση της χρηματιστικής λογικής και η σύσταση υπερεθνικών ολιγοπωλίων, τα οποία διαφεύγουν επικίνδυνα από την δυνατότητα άσκησης δημοκρατικού ελέγχου, προαναγγέλλουν την εντατικοποίηση των υφιστάμενων πιέσεων (έλλειψη επενδύσεων, αύξηση τιμών, κλπ).
- **Δεύτερον**, ο ενεργειακός σχεδιασμός δεν επαρκεί εάν δεν προβλεφθούν και τα μέσα για την υλοποίησή του. Οι ενεργειακές επιχειρήσεις του δημοσίου τομέα έχουν αποδείξει στο παρελθόν τη σημασία που αποδίδουν σε καθοριστικής σημασίας δραστηριότητες όπως ο μακροπρόθεσμος επενδυτικός σχεδιασμός, η εκπαίδευση του ανθρώπινου δυναμικού και η υλοποίηση, κατά προτεραιότητα, στόχων που συνδέονται με την διασφάλιση του δικαιώματος στην ενέργεια (υπηρεσίες κοινής ωφέλειας).

Το δεύτερο αυτό σενάριο συνηγορεί υπέρ της **δημιουργίας δημόσιων πολύ-ενεργειακών πόλων** με στόχο την αντιμετώπιση των σύνθετων και πολυδιάστατων προκλήσεων

74. ETUC Executive Committee, 'The European Energy Policy', Brussels, 14-15 March 2006; CGT, 'Energie une affaire d'intérêt général', Contribution à la définition d'une nouvelle politique énergétique globale ; Sindic, P. (2005), *Le pétrole a 150 ou 200\$/baril ? Chronique d'une crise annoncée et propositions alternatives*. p 26.

που αντιμετωπίζει η σύγχρονη ενεργειακή πολιτική, χάρη στην αξιοποίηση και στην αυξημένη συνεργασία μεταξύ των δημόσιων επιχειρήσεων του τομέα ενέργειας σε εθνικό αλλά και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Αξίζει να σημειωθεί ότι η ενίσχυση της συνεργασίας και της συμπληρωματικότητας μεταξύ των κρατών στο ενεργειακό και περιβαλλοντικό τομέα, αποτελεί **επιτακτική ανάγκη**, όχι μόνο για την υπέρβαση των αδιεξόδων που δημιούργησαν ο ανταγωνισμός και η τεχνοκρατική διαχείριση του ενεργειακού τομέα, αλλά κυρίως για την διατύπωση ενός νέου θεμελιωτικού σχεδίου με καταλυτική επίδραση ως προς την διαδικασία πολιτικής ολοκλήρωσης των κρατών μελών της Ε.Ε, κατ' ομοίωση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (CECA) ⁷⁵.

Συμπερασματικά, η διατύπωση των υφιστάμενων σεναρίων για τις δυνητικές μορφές εμπλοκής του κράτους στο ενεργειακό γίγνεσθαι της Ευρώπης οφείλει να αποτελέσει αφορμή για τη διερεύνηση κρίσιμων ερωτημάτων:

- το σενάριο της ρύθμισης συγκεντρώνει πιθανότητες να διασφαλίσει το δημόσιο συμφέρον, και αν ναι, σε τι βαθμό και υπό ποιες προϋποθέσεις;
- υπό ποιες προϋποθέσεις η διατήρηση και ενίσχυση της δημόσιας ιδιοκτησίας στις επιχειρήσεις του ενεργειακού τομέα μπορεί να συνεισφέρει πραγματικά στην επίλυση των σύγχρονων προκλήσεων του ενεργειακού τομέα;

8.2.3.8. Η διακυβέρνηση του λιμενικού συμπλέγματος και το δημόσιο συμφέρον

Το ζήτημα εξετάζεται σε δύο στάδια. Αρχικά, θα πραγματοποιηθεί μια σύντομη περιγραφή της αναδιάρθρωσης των λιμενικών δραστηριοτήτων ως αποτέλεσμα της ραγδαίας ανάπτυξης που γνώρισαν οι δραστηριότητες logistics και το διεθνές εμπόριο. Σε δεύτερο στάδιο, θα εξεταστούν οι επιπτώσεις των συγκεκριμένων αλλαγών ως προς το τοπικό οικονομικό, κοινωνικό, περιβαλλοντικό και χωρικό σύστημα των λιμανιών ενώ θα διαμορφωθούν μια σειρά από προτάσεις αναφορικά με την επαναθεμελίωση της αποστολής των λιμενικών αρχών σε απάντηση στις παραπάνω εξελίξεις.

8.2.3.8.1. Παγκοσμιοποίηση, ανάπτυξη των logistics και επιπτώσεις στη λειτουργία των λιμανιών

Οι θαλάσσιες μεταφορές και οι ευρύτερες δραστηριότητες του λιμενικού συμπλέγματος υπήρξαν αντικείμενο ριζικών αλλαγών κατά τη διάρκεια της τελευταίας εικοσαετίας. Συνοπτικά, ξεχωρίζουν οι παρακάτω μεταβολές⁷⁶:

75. Fitoussi, J.P., 'L'énergie pour relancer l'Europe', *Le Monde*, 7/11/2006.

76. Γκιζιάκης, Κ., Παρδάλη, Α. & Σαμπράκος, Ε. (2007) «Ανταγωνιστικότητα και Προοπτική Ανάπτυξης των Εμπορευματικών Λιμένων Πειραιά και Θεσσαλονίκης», *Κέντρο Ερευνών Πανεπιστημίου Πειραιώς*; Ducruet, C. (2005) 'Structures et dynamiques spatiales des villes portuaires: du local au mondial', *M@ppemonde* No77 (2005.1).

- ο όγκος των θαλάσσιων εμπορικών συναλλαγών δεκαπλασιάστηκε από το 1950 μέχρι το 2000,
- η διεθνοποίηση του παραγωγικού συστήματος αποτέλεσε έναυσμα για την μετεγκατάσταση των παραγωγικών δραστηριοτήτων σε παγκόσμια πλέον κλίμακα, γεγονός που συμβάλλει στην αύξηση του διεθνούς εμπορίου,
- ένα νέο σύμπλεγμα υπηρεσιών, ευρύτερα γνωστό ως logistics ανατρέπει τις παραδοσιακές παραγωγικές διεργασίες του κλάδου μεταφορών,
- το μέγεθος των πλοίων υφίσταται γιγάντωση,
- η μεταφορική επανάσταση των εμπορευματοκιβωτίων (containers) συνέβαλε στην ανάπτυξη των συνδυασμένων μεταφορών και στην εδραίωση μιας νέας κατηγορίας συντελεστών, τους διαμεταφορείς, που αναλαμβάνουν εξ ολοκλήρου την ευθύνη για τη ροή των εμπορευμάτων στο μήκος της εφοδιαστικής αλυσίδας,
- ο διεθνής ανταγωνισμός μεταξύ λιμανιών εντείνεται,
- οι ναυτιλιακές εταιρίες και οι εταιρίες logistics συγχωνεύονται γεγονός που τείνει να δημιουργήσει μια ολιγοψωνιστική αγορά λιμενικού προϊόντος,
- παράλληλα, παρατηρείται καθετοποίηση της βιομηχανίας, εφόσον οι εν λόγω εταιρίες διεκδικούν με μεγαλύτερη ένταση τερματικά για αποκλειστική τους χρήση. Σε απάντηση στην αυξανόμενη ισχύ των χρηστών τους, τα λιμάνια αναλαμβάνουν ολοένα και περισσότερο τη διαχείριση φορτίου σε τερματικά άλλων λιμανιών (οριζόντια ολοκλήρωση) και ενισχύουν την διάρθρωση των δραστηριοτήτων τους με αυτές των χερσαίων τερματικών και μεταφορικών δικτύων.

Όπως ήταν αναμενόμενο, **το εύρος των εξελίξεων** αυτών προκάλεσαν σημαντικές αλλαγές στην λειτουργία των λιμανιών. Πρώτον, τα λιμάνια εξελίσσονται ολοένα και περισσότερο σε δραστηριότητες εντάσεως κεφαλαίου. Παράλληλα, η εντατικοποίηση του ανταγωνισμού οδηγεί στην κατασκευή πλεονάζουσας δυναμικότητας με στόχο την προσέλκυση των ναυτιλιακών εταιριών και των διαμεταφορέων. Τα σύγχρονα λιμάνια καταναλώνουν ως εκ τούτο περισσότερο χώρο, γεγονός που αυξάνει τις αρνητικές εξωτερικές επιδράσεις της λιμενικής βιομηχανίας. Συνολικά, εκτιμάται ότι ο ανταγωνισμός οδηγεί σε μείωση της τιμής του λιμενικού προϊόντος καθώς και σε μείωση του χρόνου εξυπηρέτησης. Ολοένα και περισσότεροι αναλυτές συμφωνούν ωστόσο ότι οι παραπάνω εξελίξεις συρρικνώνουν τα οφέλη που αποκομίζει η τοπική κοινωνία⁷⁷.

77. Comtois, S. & Slack, B. (2003) 'Innover l'autorité portuaire au 21e siècle: un nouvel agenda de gouvernance', *Cahiers Scientifiques du Transport*, No 44/2003, pp 11-24.

8.2.3.8.2. Η συρρίκνωση του αναπτυξιακού και κοινωνικού αντίκτυπου των λιμανιών

Η διεθνής και εγχώρια βιβλιογραφία **τείνει να επιβεβαιώσει** ότι οι σύγχρονες μορφές διακυβέρνησης του λιμενικού συμπλέγματος οδηγούν σε συρρίκνωση των αναπτυξιακών επιδόσεων των λιμανιών. Ειδικότερα, η εξέλιξη αυτή αποδίδεται στους παρακάτω παράγοντες:

- Τα λιμάνια επιδιώκουν κατά προτεραιότητα την βέλτιστη ένταξή τους στα ολοκληρωμένα μεταφορικά συστήματα γεγονός που αποδυναμώνει τις σχέσεις που διατηρούσαν με την τοπική οικονομία ως άμεση ή έμμεση πηγή απασχόλησης. Τα νέα μοντέλα μεταβιβάζουν τα πολλαπλασιαστικά οφέλη από την τοπική στη διεθνή οικονομία. Ειδικότερα, η δημιουργία μιας ολιγοψωνιστικής αγοράς αποδυναμώνει τη διαπραγματευτική θέση των λιμενικών αρχών που υποχρεώνονται να προσαρμόζουν τα αναπτυξιακά τους σχέδια στις ανάγκες της ζήτησης και να αναζητούν σε συστηματική πλέον βάση βραχυπρόθεσμα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα (μείωση κόστους εργασίας, αύξηση ευελιξιών, κλπ). Παράλληλα, με την απελευθέρωση των αγορών και την εντατικοποίηση των ανταγωνιστικών πιέσεων, η μεταφορτωτική κίνηση μπορεί ανά πάσα στιγμή να μεταφερθεί από ένα λιμάνι σε ένα άλλο. Η εξέλιξη αυτή εκτιμάται ότι δεν συμβαδίζει με την ασφαλή εκτέλεση των ευρύτερων λιμενικών εργασιών αλλά ούτε και με την υλοποίηση μακροπρόθεσμων επενδύσεων, η απόσβεση των οποίων προϋποθέτει τη σύναψη σταθερών και μακροχρόνιων σχέσεων συνεργασίας με τους χρήστες/πελάτες του λιμανιού.
- Η ιδιωτικοποίηση των λιμανιών σηματοδοτεί την συμμετοχή ξένων επενδυτών στο μετοχικό κεφάλαιο των λιμανιών, γεγονός που συρρικνώνει τον έλεγχο που ασκούσε η τοπική κοινωνία στις λιμενικές δραστηριότητες. Το ερώτημα που τίθεται αφορά το βαθμό στον οποίο η βελτιστοποίηση του οικονομικού οφέλους των πολυεθνικών επιχειρήσεων συμπίπτει με τη βελτιστοποίηση του κοινωνικού οφέλους σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο.
- Η πίεση του ανταγωνισμού μειώνει επικίνδυνα την τιμή της γης που προορίζεται για λιμενική χρήση, ακόμα και κάτω από το κόστος ευκαιρίας⁷⁸, γεγονός που εκφράζει την επικράτηση βραχυπρόθεσμων στόχων εις βάρος του μακροπρόθεσμου σχεδιασμού.
- Αυξάνονται οι αρνητικές εξωτερικές επιδράσεις (κυκλοφοριακή συμφόρηση σιδηροδρομικών και οδικών αρτηριών και μεταφορών, θαλάσσια και εναέρια ρύπανση). Η σημασία που έχει αποκτήσει το κριτήριο της βέλτιστης χρη-

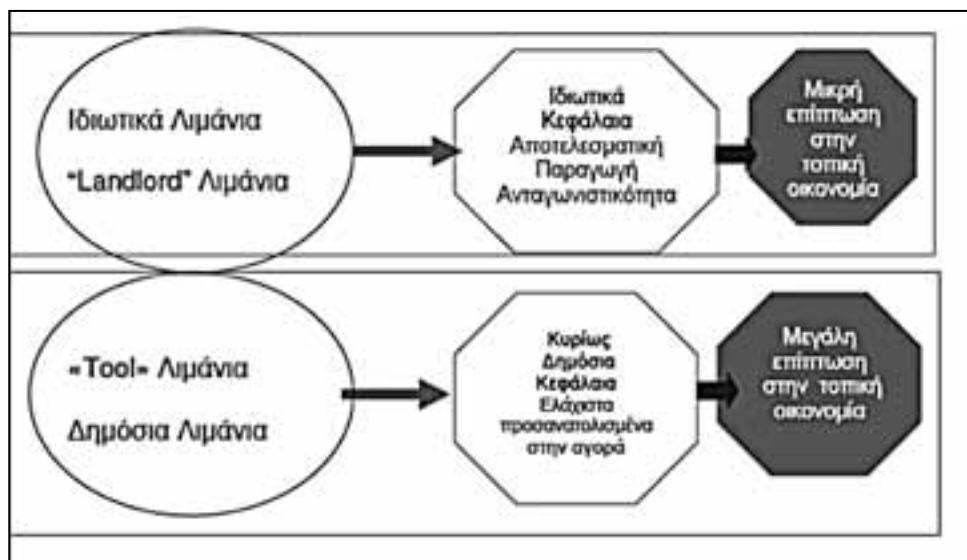
78. Το κόστος ευκαιρίας περιγράφει το διαφυγόν έσοδο από την μη πραγματοποίηση μιας επένδυσης, επειδή προτιμήθηκε μια εναλλακτική επένδυση.

ματοοικονομικής διαχείρισης στο σχεδιασμό των συστημάτων συνδυασμένων μεταφορών οφείλει να υποχωρήσει προς όφελος κριτηρίων κοινωνικού, περιβαλλοντικού και πολεοδομική περιεχομένου.

Το Διάγραμμα που ακολουθεί απεικονίζει τις σημαντικές διαφορές που καταγράφονται μεταξύ δημοσίου και ιδιωτικού λιμανιού.

Διάγραμμα 93

Τύποι λιμανιών και επίπτωση στην ενδοχώρα

Πηγή: Πανεπιστήμιο Πειραιώς (2007).

8.2.3.8.3. Η επαναφορά του δημοσίου συμφέροντος στον στρατηγικό σχεδιασμό των λιμανιών

Η εντατικοποίηση του ανταγωνισμού, οι ιδιωτικοποιήσεις και η αυξανόμενη ενσωμάτωση των λιμενικών συμπλεγμάτων σε ολοκληρωμένα διεθνή συστήματα μεταφορών εντείνουν την γεωγραφική ανισορροπία μεταξύ οφέλους και κόστους των λιμενικών δραστηριοτήτων. Το κόστος μεταφέρεται σε μεγαλύτερο βαθμό στην τοπική κοινωνία και οικονομία, ενώ αντιθέτως, τα οφέλη διεθνοποιούνται προς όφελος των μεγάλων πολυεθνικών επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται κατά μήκος της εφοδιαστικής αλυσίδας. Η υλοποίηση των νέων πολιτικών ανταγωνιστικότητας θέτει ως εκ τούτο ένα ευρύτερο ζήτημα «κοινωνικής νομιμότητας» των νέων μορφών διακυβέρνησης. Η αποδοχή των εν λόγω αλλαγών προϋποθέτει αναμφισβήτητη την άμεση και άρρητη διασύνδεση της ανταγωνιστικότητας του λιμανιού με την μεγιστοποίηση των οφελών για το τοπικό κοινωνικοοικονομικό σύστημα. Ο

στόχος αυτός προϋποθέτει με τη σειρά τον επαναπροσδιορισμό της αποστολής της λιμενικής αρχής με άξονα την ενίσχυση του πολιτικού έναντι του τεχνοκρατικού μάνατζμεντ. Η διακυβέρνηση των λιμανιών ως εκ τούτου οφείλει να υπαχθεί στην έννοια της «εδαφικής κοινωνικής ευθύνης»⁷⁹. Το νέο ανταγωνιστικό περιβάλλον θέτει συνεπώς μια σειρά από σημαντικές προκλήσεις, η αντιμετώπιση των οποίων προϋποθέτει την υπέρβαση των ανταγωνιστικών σχέσεων μεταξύ:

- των ίδιων των λιμανιών, σε απάντηση στην αυξανόμενη δύναμη των πολυεθνικών επιχειρήσεων που ελέγχουν τις παγκόσμιες εφοδιαστικές αλυσίδες⁸⁰,
- των εμπορικών και των κοινωνικών/περιβαλλοντικών στόχων χάρη στην ανάπτυξη ενός διευρυμένου δημοσίου διαλόγου που να θέτει υπό συζήτηση το μέλλον των λιμανιών και τη δυνητική τους συνεισφορά στην ενδοχώρα.

Η τελευταία αυτή παρατήρηση αναδεικνύει εξάλλου και τον ρόλο που οφείλουν να διαδραματίσουν οι ίδιοι οι εργαζόμενοι για τη δημιουργία και εμπύχωση διευρυμένων χώρων συμμετοχικής δημοκρατίας στα λιμάνια με στόχο την καταγραφή των αναγκών και των προσδοκιών της τοπικής κοινωνίας και των κοινωνικών και οικονομικών φορέων που δραστηριοποιούνται σε αυτά.

8.2.3.9. Για μια επαναθεμελίωση της αποστολής των δημόσιων επιχειρήσεων με όχημα την συμμετοχή των εργαζόμενων

8.2.3.9.1. Η εξάντληση ενός ιστορικού μοντέλου;

Η διεθνής εμπειρία τείνει να επιβεβαιώσει ότι οι αλλαγές που καταγράφονται, τόσο στο περιβάλλον (ανταγωνισμός), όσο και στους ίδιους τους δημόσιους οργανισμούς και επιχειρήσεις (ιδιωτικοποίηση, εμπορευματοποίηση, εταιρικοποίηση) σε διεθνές επίπεδο την τελευταία δεκαπενταετία οδηγούν σε μια σειρά από κρίσιμα κοινωνικά, αναπτυξιακά και περιβαλλοντικά αδιέξοδα. Η έμφαση που αποδίδεται στον στόχο της κερδοφορίας σηματοδοτεί την σταδιακή εξάντληση του παραδοσιακού μοντέλου δημόσιας επιχείρησης που επικράτησε στο δεύτερο μισό του 20^ο αιώνα στα περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη. Η συγκεκριμένη εξέλιξη εκτιμάται ότι συνδέεται, μεταξύ άλλων, με την αδυναμία τόσο των πολιτών όσο και των ίδιων των εργαζομένων να πλαισιώσουν τις ιδιωτικοποιήσεις και την απελευθέρωση των αγορών χάρη στην ανάπτυξη και εμπύχωση ένα διευρυμένου δημοσίου διαλόγου. Το γεγονός αυτό αποδίδεται στη σύγκλιση τριών παραγόντων:

- **Πρώτον**, καταγράφεται ελλιπή ενημέρωση των πολιτών για τα περιεχόμενα και τις αλλαγές που προωθούνται στο όνομα του ανταγωνισμού. Τα επιχειρήματα

79. Union Interfédérale des Transports - CGT (2007), 'Politique maritime - Conception de la CGT', Paris.

80. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα πλεονεκτήματα που εμπεριέχει η προοπτική συνεργασίας αντί του ανταγωνισμού έχει διατυπωθεί κατ' επανάληψη και στον τομέα της ενέργειας.

που προβάλλονται υπέρ των υφιστάμενων πολιτικών συνοψίζονται σε υποσχέσεις αναφορικά με τη μείωση των τιμών και τη βελτίωση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών (π.χ ηλεκτρισμός, τηλεπικοινωνίες, κλπ). Ωστόσο, η παραπάνω εξέλιξη, είτε δεν επιβεβαιώνεται από την εμπειρική βιβλιογραφία (π.χ ηλεκτρισμός)⁸¹, είτε δεν αποδίδεται υποχρεωτικά στον ανταγωνισμό και στις ιδιωτικοποιήσεις (π.χ τηλεπικοινωνίες)⁸², είτε ακόμα οδηγεί σε μείωση της τιμής για τους μεγάλους καταναλωτές εις βάρος των μικρών. Αξίζει να σημειωθεί ότι η μείωση της συνολικής τιμής δεν μπορεί να αποτελέσει σε καμιά περίπτωση επαρκές επιχείρημα άμα δεν παρουσιαστούν πρόσθετα στοιχεία με αντικείμενο την εξέλιξη των τιμών για τους επιμέρους χρήστες (δηλαδή για τις επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά ή για τις αστικές και τις περιφερειακές περιοχές, κλπ).

- **Δεύτερον**, διακρίνεται ένα σημαντικό κενό, τόσο στη δημόσια συζήτηση, όσο και στην θεωρητική και εμπειρική βιβλιογραφία αναφορικά με τη σημασία των δημόσιων επιχειρήσεων και υπηρεσιών κοινής ωφέλειας για την κοινωνική, οικονομική και γεωγραφική συνοχή των κρατών-μελών της Ε.Ε. Το πλαίσιο ανάλυσης περιορίζεται συνήθως σε μικροοικονομικά κριτήρια (αποτελεσματικότητα, παραγωγικότητα, κερδοφορία, τιμές, κλπ) χωρίς οι συγκεκριμένοι δείκτες να εκφράζουν τα κριτήρια δραστηριοποίησης των δημόσιων επιχειρήσεων.
- **Τρίτον**, οι εργαζόμενοι σε αυτές τις επιχειρήσεις ποτέ δεν συμμετείχαν ενεργά σε συμμετοχικές διαδικασίες με αντικείμενο τη διαμόρφωση των αναπτυξιακών στρατηγικών της επιχείρησής τους. Η ευθύνη αυτή αφορούσε αποκλειστικά την διοίκηση ενώ τα συνδικάτα περιόριζαν τη δράση τους σε ζητήματα που αφορούσαν κατά κύριο λόγο τα δικαιώματα των εργαζομένων. Η συγκεκριμένη κατανομή ευθυνών, που διαμορφώθηκε στο πλαίσιο μιας ευνοϊκής για τον κόσμο της εργασίας πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής συγκυρίας, μετατράπηκε σε μειονέκτημα κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες, αρχής γενομένης από το Ηνωμένο Βασίλειο. Σταδιακά, οι επιχειρήσεις αυτές, είτε είχαν υποστεί ολική ή μερική ιδιωτικοποίηση, είτε παρέμεναν ακόμα υπό κρατική ιδιοκτησία, διαμόρφωσαν νέες στρατηγικές στα πρότυπα του ιδιωτικού τομέα (μεγιστοποίηση κερδοφορίας, διεθνοποίηση και διαφοροποίηση δραστηριοτήτων, εγκατάλειψη μη εμπορικών δραστηριοτήτων προς όφελος της χρηματιστικής οικονομίας), οι οποίες, σε συνδυασμό με την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και την απελευθέρωση των αγορών, άσκησαν με τη σειρά τους συστηματικές πιέσεις ως προς τις ποι-

81. Thomas, S. (2006), 'Recent evidence on the impact of electricity liberalisation on consumer prices', Public Services International Research Unit.

82. Hall, D. (2006), 'Evaluating network services in Europe - a critique of the EC Evaluation of the Performance of Network Industries', Public Services International Research Unit, pp 17-21.

οτικές και ποσοτικές διαστάσεις της απασχόλησης (συρρίκνωση ανθρώπινου δυναμικού, αύξηση υπεργολαβιών, αλλαγή εργασιακού καθεστώτος, κλπ).

Συμπερασματικά, οι αλλαγές στον αναπτυξιακό προσανατολισμό των συγκεκριμένων επιχειρήσεων, σε συνδυασμό με την απουσία των εργαζομένων από το συγκεκριμένο πεδίο και την έλλιπή ενημέρωση των πολιτών για τις επιπτώσεις της απελευθέρωσης διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο ως προς την απαξίωση και αποσύνθεση του ιστορικού αυτού μοντέλου⁸³. Η συγκεκριμένη διαπίστωση θέτει τις βάσεις για έναν ουσιαστικό επαναπροσανατολισμό της δράσης των εργαζομένων και των πολιτών γύρω από συμμετοχικές διαδικασίες με αντικείμενο τον καθορισμό και την ανάκτηση⁸⁴ των αναπτυξιακών προτεραιοτήτων και λειτουργιών των δημοσίων επιχειρήσεων και οργανισμών.

8.2.3.9.2. Η επαναθεμελίωση του δημοσίου συμφέροντος και η συμβολή των εργαζομένων

Οι προσεγγίσεις που προηγήθηκαν ανέδειξαν την επιτακτική ανάγκη για τη διαμόρφωση ενός διευρυμένου δημόσιου διάλογου με αντικείμενο τη επαναθεμελίωση της αποστολής των δημοσίων επιχειρήσεων και οργανισμών. Αντικείμενο της παρούσας ενότητας αποτελεί ως εκ τούτου η περιγραφή **των δυνητικών στόχων και διαδικασιών** της συγκεκριμένης πρωτοβουλίας.

Η διασφάλιση του δημοσίου συμφέροντος προϋποθέτει το σεβασμό των διαφόρων οφελών και προσδοκιών, την πλαισίωση των συγκεκριμένων απόψεων διαμέσου της οργάνωσης και εμψύχωσης ενός ανοιχτού δημόσιου διαλόγου, και ταυτόχρονα την ανταλλαγή απόψεων και τη διαβούλευση των εμπλεκόμενων φορέων με στόχο τη διαμόρφωση πολιτικών που να είναι αποδεκτές από την πλειοψηφία τουλάχιστον του πληθυσμού. Οι δημόσιες επιχειρήσεις και οργανισμοί, και η δημόσια αρχή γενικότερα, υπήρξαν υπεύθυνες για την πλαισίωση και οργάνωση της «αντιφατικής ενότητας» που χαρακτηρίζει το κοινωνικό σύνολο, νοούμενη ως τη δημιουργική αξιοποίηση των αντιθέσεων που παρατηρούνται ανάμεσα σε διάφορα επίπεδα όπως μεταξύ⁸⁵:

- της ατομικής και της κοινωνικοποιημένης διάστασης,
- του καταναλωτή και του πολίτη,
- του εμπορικού και του δημόσιου αγαθού,
- του τοπικού, περιφερειακού, εθνικού και διεθνούς επιπέδου,

83. Sindic, P (2006) 'Démocratie participative et appropriation citoyenne des activités productives', Contribution a l'atelier 'Quelle démocratie participative', 19-20 Mai 2006, Espaces Marx.

84. Στη λογική αυτή και αναφερόμενος στα ανεπαρκή επίπεδα παροχής υπηρεσιών κοινής ωφέλειας, ο J.K Galbraith σημείωνε το 1974 την επιτακτική ανάγκη ανάκτησης «των αδύναμων σημείων» της οικονομίας.

85. Bauby, P. (1998) *Reconstruire l'action publique - Services publics, au service de qui ?*, Syros, Paris .

- του βραχυπρόθεσμου, μεσοπρόθεσμου και μακροπρόθεσμου χρονικού ορίζοντα.

Με άλλα λόγια, η **διαμόρφωση του δημοσίου συμφέροντος** προκύπτει από τη διαχείριση και αξιοποίηση της «αντιφατικής ενότητας» που συνδέει το ατομικό και συλλογικό όφελος. Η δημόσια αρχή ευνοεί τη διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής και την αρμονική ανάπτυξη του κοινωνικού συνόλου στο χώρο και στο χρόνο. Η δομή και έκταση του κράτους συμβάλλει στην αξιοποίηση ενός δικτύου σχέσεων με τα διάφορα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά ρεύματα που συγκροτούν το κοινωνικό σύνολο. Το ίδιο αυτό δίκτυο συμβάλλει στην υλοποίηση των δημόσιων πολιτικών καθώς και στη συλλογή και επεξεργασία πληροφοριών από το πεδίο που επιτρέπουν στο κράτος να προσαρμόζει τη δράση τους στις ευρύτερες κοινωνικές, οικονομικές, τεχνολογικές και άλλες αλλαγές. Παράλληλα, πέρα από την ικανότητα του να οδηγήσει σε μια μορφή κοινωνικής συμφωνίας που μεταφράζεται στην έννοια του δημοσίου συμφέροντος, το κράτος, σε αντίθεση με την αγορά, έχει την ικανότητα να διαμορφώσει αναπτυξιακές στρατηγικές σε μακροπρόθεσμο ορίζοντα (όπως για παράδειγμα η ανάπτυξη βασικών υποδομών).

Κατά συνέπεια, ο ορισμός του δημοσίου συμφέροντος αποτελεί προϊόν κοινωνικού διαλόγου που έχει ως αποτέλεσμα την ενσωμάτωση μιας σειράς δραστηριοτήτων στο ευρύτερο σώμα των δημόσιων υπηρεσιών και επιχειρήσεων. Οι δραστηριότητές αυτές συγκροτούν μια αποστολή που ποικίλει ανάλογα με την κάθε επιχείρηση (π.χ ισόρροπη ανάπτυξη και διευθέτηση της χώρας για το σιδηρόδρομο και τις μεταφορές, ενεργειακή επάρκεια και διασφάλιση του δικαιώματος στην ενέργεια για τις επιχειρήσεις ηλεκτρισμού, καταπολέμηση του ψηφιακού αποκλεισμού για τις τηλεπικοινωνίες, ισόρροπη κατανομή οφελών μεταξύ πολυεθνικών επιχειρήσεων και τοπικής κοινωνίας για τα λιμάνια, κλπ). Όπως αναφέρθηκε, η αποστολή αυτή αντιπροσωπεύει αναμφισβήτητα ένα ισχυρό παράγοντα «ταυτότητας» που συμβάλλει στην ενίσχυση του συναισθήματος ένταξης σε μια κοινότητα που αντιμετωπίζει με ούση τα μέλη της. Κατ' επέκταση, οι δημόσιες επιχειρήσεις και οργανισμοί αποτελούν ένα παράγοντα κοινωνικής συνοχής, είτε άμεσα διαμέσου των χαρακτηριστικών της υπηρεσίας που παρέχεται είτε έμμεσα ως κοινωνικό σύμβολο.

Οι εργαζόμενοι των δημόσιων επιχειρήσεων και οργανισμών της χώρας και της Ευρώπης γενικότερα καλούνται να συμμετάσχουν ενεργά στην εμψύχωση και διάχυση της δημόσιας συζήτησης για τις αρχές που θα διέπουν στο μέλλον ζωτικές δραστηριότητες όπως η ενέργεια, οι μεταφορές, και οι τηλεπικοινωνίες. Η τοποθέτηση και δραστηριοποίηση των εργαζομένων απέναντι στη συγκεκριμένη πρόκληση θα καθορίσει κατά πάσα πιθανότητα και την έκβαση της σημερινής δυναμικής, δεδομένου ότι η γνώση και επαγγελματική τους εμπειρία αποτελούν απαραίτητοι και θεμελιώδεις πόροι για τη διατύπωση ουσιαστικών και κοινωνικά αποδεκτών εναλλακτικών προτάσεων άσκησης πολιτικής.

8.2.3.10. Συμπεράσματα/Προτάσεις

Τα διυλιστήρια και τα λιμάνια **αποτελούν αναμφισβήτητα δύο ιδιαίτερα σημαντικές δραστηριότητες** για την μακροπρόθεσμη οικονομική και γεωγραφική συνοχή της χώρας. Η εξέταση, τόσο των οικονομικών, όσο και των ευρύτερων αναπτυξιακών επιδόσεων των συγκεκριμένων οργανισμών αποτελεί αφορμή για την διαμόρφωση προτάσεων για την επαναθεμελίωση, τόσο του δημόσιου διαλόγου, όσο και της συνδικαλιστικής παρέμβασης αναφορικά με το μέλλον, το ιδιοκτησιακό καθεστώς και την αποστολή των ΔΕΚΟ γενικότερα.

- Τόσο τα ΕΛΠΕ, όσο ο ΟΛΠ και ο ΟΛΘ παρουσιάζουν ικανοποιητικά οικονομικά αποτελέσματα ενώ διακρίνονται σημαντικές προοπτικές για τη περαιτέρω βελτίωση των ανταγωνιστικών τους επιδόσεων. Παράλληλα, οι τρεις οργανισμοί παρουσιάζουν αυξημένη στρατηγική σημασία αναφορικά με την επίτευξη μιας σειράς στόχων αναπτυξιακού χαρακτήρα όπως η υλοποίηση μιας ενεργειακής πολιτικής για τη διασφάλιση της ενεργειακής επάρκειας σε μια ασταθή διεθνή ενεργειακή και πετρελαϊκή συγκυρία (ΕΛΠΕ) ή ακόμα, όπως η αύξηση της απασχόλησης και η βελτιστοποίηση των συνεργειών μεταξύ των υποδομών και υπηρεσιών του λιμενικού συμπλέγματος από τη μία και της τοπικής οικονομίας και κοινωνίας από την άλλη (ΟΛΠ και ΟΛΘ). Ως εκ τούτου, αποτελεί επιτακτική ανάγκη ο προσανατολισμός και η διαχείριση αυτών των οργανισμών να υπαχθούν εκ νέου σε σαφή κριτήρια και διαδικασίες αναπτυξιακού και κοινωνικοοικονομικού περιεχομένου. Συνολικά, η διεθνής εμπειρία τείνει να επιβεβαιώσει στους δύο αυτούς κλάδους ότι οι ιδιωτικές επιχειρήσεις και η χρηματο-πιστωτική διαχείριση των πετρελαϊκών και λιμενικών δραστηριοτήτων συμπίπτουν ολοένα και λιγότερο με την μεγιστοποίηση του κοινού οφέλους. Η δυναμική αυτή καταγράφεται εξάλλου συστηματικά τα τελευταία έτη και σε άλλους κλάδους όπως μεταξύ άλλων ο ηλεκτρισμός, οι τηλεπικοινωνίες, οι μεταφορές, οι τράπεζες και οι ταχυδρομικές υπηρεσίες.
- Οι ιδιωτικοποιήσεις εντάσσονται σε μια ευρύτερη πολιτική αύξησης των κρατικών εσόδων και μείωσης του δημοσιονομικού χρέους. Η προσέγγιση αυτή εμπεριέχει σοβαρούς κινδύνους δεδομένου ότι δεν έχουν διερευνηθεί με συστηματικό τρόπο οι μακροπρόθεσμες επιπτώσεις των ιδιωτικοποιήσεων και του ανταγωνισμού ως προς την οικονομική, κοινωνική και γεωγραφική συνοχή των κρατών-μελών της Ε.Ε. Πρόσφατες μελέτες τείνουν να επιβεβαιώσουν ότι η παραχώρηση στον ιδιωτικό τομέα δραστηριοτήτων ζωτικής σημασίας για την κοινωνική και οικονομική ευημερία και την περιφερειακή ανάπτυξη είναι πηγή σοβαρών κοινωνικών και οικονομικών ανισορροπιών. Παράλληλα, και σε αντίθεση με άλλα κράτη όπως για παράδειγμα η Γαλλία, η απουσία μιας διευρυμένης δημόσιας συζήτησης για το μέλλον των ΔΕΚΟ και των υπηρεσιών κοινής ωφέλειας περιορίζει σε σημαντικό βαθμό τη δυνατότητα άσκησης δημο-

κρατικού ελέγχου σε καθοριστικής σημασίας δραστηριότητες για την άσκηση των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του πολίτη. Ενδεικτικά, μια σειρά από ριζικές αλλαγές όσον αφορά, μεταξύ άλλων, την τιμολογιακή και αναπτυξιακή πολιτική των συγκεκριμένων οργανισμών, που ανατρέπουν σε πολλές περιπτώσεις την ιδρυτική τους αποστολή, δηλαδή την προδιάθεσή τους να εξυπηρετήσουν κατά προτεραιότητα το δημόσιο συμφέρον, υλοποιήθηκαν εν άγνοια της συντριπτικής πλειονότητας των πολιτών⁸⁶. Η διαπίστωση αυτή αναδεικνύει εξάλλου και τη σημασία που αποκτά η αξιοποίηση των επαγγελματικών γνώσεων και εμπειριών των εργαζομένων των ΔΕΚΟ με στόχο την ανάδειξη και πλαισίωση των προαναφερομένων αλλαγών. Μια τέτοια εξέλιξη εντάσσεται εξάλλου στη αναγκαία αναζήτηση μιας ευρύτερης συμπληρωματικότητας μεταξύ της επιστημονικής γνώσης αφενός και της εμπειρικής γνώσης των εργαζομένων (που παρέχουν τις υπηρεσίες) και των πολιτών (που είναι αποδέκτες των τελευταίων) αφετέρου, με απώτερο στόχο την διατύπωση των δικαιωμάτων, των προτεραιοτήτων και των αναγκών που συγκροτούν την έννοια του δημοσίου συμφέροντος.

- Ενώ η απελευθέρωση των αγορών στην Ελλάδα συμπληρώνει πλέον μια δεκαετία, δεν έχει πραγματοποιηθεί μια συνολική και ολοκληρωμένη αξιολόγηση των συγκεκριμένων πολιτικών. Η αξιολόγηση αυτή οφείλει να είναι πολυδιάστατη λαμβάνοντας υπόψη των σύνολο των επιδόσεων που χαρακτηρίζουν τις ΔΕΚΟ όπως η εξέλιξη των τιμών για τις επιμέρους κατηγορίες χρηστών, ο βαθμός καθολικότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών (π.χ κοινωνική και γεωγραφική προσβασιμότητα, προτεραιότητα που αποδίδεται στα ΑΜΕΑ, στην τρίτη ηλικία, στους μακροχρόνιους ανέργους, στις περιοχές της υπαίθρου, κλπ), η ποιότητα και ασφάλεια των υπηρεσιών, η ποιότητα των σχέσεων με τους χρήστες (π.χ διαφάνεια συμβολαίων), οι εξωτερικές επιδράσεις (π.χ περιφερειακή ανάπτυξη, αειφόρος ανάπτυξη, απασχόληση, μακροπρόθεσμος σχεδιασμός) καθώς και η συμβολή σε άλλα πεδία άσκησης πολιτικής (π.χ ενεργειακή πολιτική, καταπολέμηση ψηφιακού αποκλεισμού, πολιτική απασχόλησης, έρευνας και καινοτομίας, καταπολέμηση διακρίσεων, ποιότητα εργασιακών σχέσεων, κατάρτιση ανθρώπινου δυναμικού κλπ)⁸⁷. Η διασφάλιση της οικονομικής, κοινωνικής και εδαφικής συνοχής της χώρας καθιστά ως εκ τούτου επιτακτική την ανάγκη εκπόνησης μιας συνολικής

86. Εξαίρεση θα μπορούσαν να αποτελέσουν οι διαβουλευσεις των ρυθμιστικών αρχών, με αντικείμενο για παράδειγμα τον καθορισμό των περιεχομένων της καθολικής υπηρεσίας εάν δεν επικεντρωνόντουσαν κατά προτεραιότητα, σε ζητήματα που αφορούν στη ρύθμιση και ανάπτυξη του ανταγωνισμού.

87. Τα έξι αυτά κριτήρια, που συγκροτούν το σύστημα αξιολόγησης του CEEP-CIRIEC για τις δημόσιες επιχειρήσεις και υπηρεσίες κοινής ωφέλειας, διακρίνονται με τη σειρά τους σε 21 υπό-κριτήρια. Το σύστημα αυτό αποσκοπεί σε μια πολυδιάστατη και πλουραλιστική αξιολόγηση των δημόσιων επιχειρήσεων και υπηρεσιών κοινής ωφέλειας. Ειδικότερα, η προστιθέμενη αξία του εν λόγω συστήματος εντοπίζεται στο γεγονός ότι στηρίζεται σε μια σειρά από ποσοτικούς και ποιοτικούς δείκτες που αποσαφηνίζουν, για πρώτη φορά, την έννοια του δημοσίου συμφέροντος.

και ενιαίας από μεθοδολογική άποψη αποτίμησης των ιδιωτικοποιήσεων που να επαναποθετεί τη συζήτηση αναφορικά με τη σχέση κράτους, κοινωνίας και οικονομίας στον 21^ο αιώνα σε ένα νέο και διευρυμένο αναλυτικό πλαίσιο.

- Το συνδικαλιστικό κίνημα οφείλει να καλλιεργήσει μια ανοιχτή σχέση συνεργασίας με τους πολίτες με άξονα τη διασφάλιση του δημοσίου συμφέροντος. Η προάσπιση των θέσεων απασχόλησης στις ΔΕΚΟ καθιστά απαραίτητη τη σύναψη δημιουργικών σχέσεων με τους εκπροσώπους της κοινωνίας των πολιτών με στόχο τη διαμόρφωση ενός κοινού οράματος για το μέλλον των υπηρεσιών και οργανισμών κοινής ωφέλειας της χώρας. Η πρωτοβουλία αυτή θα συμβάλλει στην αντιστροφή της παρούσας δυναμικής που οφείλεται στη δημιουργία ανταγωνιστικών σχέσεων μεταξύ εργαζομένων στις ΔΕΚΟ και στον ιδιωτικό τομέα. Πρέπει, κατά συνέπεια, να καταστεί σαφές στο ευρύ κοινό και να τεκμηριωθεί με μια σειρά από αξιόπιστους ποσοτικούς και ποιοτικούς δείκτες ότι η διατήρηση και ενίσχυση του δημόσιου προσανατολισμού των υπηρεσιών κοινής ωφέλειας λειτουργεί *υπέρ του συνόλου των εργαζομένων*. Είναι γενικά αποδεκτό ότι η ικανότητα των Γάλλων εργαζομένων στις δημόσιες επιχειρήσεις να συμβάλλουν στη διαμόρφωση και στην εμφύχωση μιας διευρυμένης δημόσιας συζήτησης αναφορικά με το μέλλον των υπηρεσιών κοινής ωφέλειας διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο ως προς τον περιορισμό των πολιτικών απελευθέρωσης των αγορών που προσπάθησαν να υλοποιηθούν τα τελευταία έτη⁸⁸.
- Παρά τα φαινομενικά διαφορετικά χαρακτηριστικά κλάδων όπως, ο ηλεκτρισμός, οι τηλεπικοινωνίες, οι θαλάσσιες, επίγειες και εναέριες μεταφορές, οι τράπεζες, οι λιμενικές υπηρεσίες και τα ταχυδρομεία, οι δραστηριότητες αυτές διέπονται από μια κοινή λογική που αφορά στην διασφάλιση του δημοσίου συμφέροντος. Η κοινή αυτή αποστολή συνδέεται με την παροχή υπηρεσιών που καθορίζουν τη ίδια τη δυνατότητα άσκησης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του πολίτη, όπως η ψηφιακή ένταξη⁸⁹ και το δικαίωμα στην ενέργεια. Σε πολλές περιπτώσεις, η δημόσια παρέμβαση κρίνεται αναγκαία εξαιτίας της ανισόροπης ανάπτυξης, από γεωγραφική και κοινωνική άποψη, των υποδομών και των υπηρεσιών όταν αυτές παραχωρούνται στον ιδιωτικό τομέα (π.χ ευρυζωνικό δίκτυο, ταχυδρομεία, εναέριες, θαλάσσιες και επίγειες μεταφορές), είτε ακόμα της απροθυμίας του ιδιωτικού κεφαλαίου να υλοποιήσει τις απαραίτητες κολοσιαιές και μακροχρόνιες επενδύσεις (π.χ οι αναγκαίες επενδύσεις στο ευρωπαϊκό

88. Βλέπε για παράδειγμα τον ρόλο που διαδραμάτισαν δομές όπως η *Convergence des Collectifs pour la Defense et la Promotion des Services Publics* με στόχο την προώθηση κοινών ενεργειών μεταξύ εκπροσώπων του συνδικαλιστικού κινήματος, της κοινωνίας των πολιτών και των ακαδημαϊκών και ερευνητικών φορέων με στόχο την προάσπιση των υπηρεσιών κοινής ωφέλειας.

89. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι διαδικτυακές υπηρεσίες παραμένουν προκλητικά εκτός της δέσμης βασικών υπηρεσιών που προβλέπει η καθολική υπηρεσία.

ϊκό τομέα ενέργειας υπολογίζονται σε ένα τρισεκατομμύριο ευρώ στη διάρκεια των δύο επόμενων δεκαετιών), είτε ακόμα επειδή η υπεροχή του κριτηρίου της κερδοφορίας δεν συμβάλλει στη βελτιστοποίηση του κοινού οφέλους (π.χ αύξηση άμεσης και έμμεσης απασχόλησης στην ενδοχώρα των λιμανιών). Το σύνολο των κοινών αυτών χαρακτηριστικών συνηγορούν υπέρ μιας συστηματικής συνεργασίας μεταξύ κλαδικών συνδικαλιστικών οργανώσεων με στόχο τη διαμόρφωση μιας ενιαίας και συνεκτικής προσέγγισης που να αποσκοπεί στην αύξηση της αποτελεσματικότητας της συνδικαλιστικής παρέμβασης, επαναφέροντας τον πρωταρχικό ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει το συνδικαλιστικό κίνημα ως εποικοδομητικός φορέας διεκδίκησης και διασφάλισης του δημοσίου συμφέροντος, της οικονομικής ανάπτυξης και της κοινωνικής ευημερίας και προόδου.

8.3. ΕΞελίξεις στον κλάδο των τραπεζών

8.3.1. Μισθοί, παραγωγικότητα και κέρδη στις εμπορικές τράπεζες

Οι χώρες με τις υψηλότερες μέσες ετήσιες μικτές αποδοχές μισθωτών του χρηματοπιστωτικού τομέα, υπολογισμένες σε Ευρώ, κατά το 2002 (το πιο πρόσφατο έτος για το οποίο υπάρχουν συγκρίσιμα στοιχεία για όλες τις χώρες της ΕΕ-15) ήταν η Βρετανία και η Αυστρία. Οι χώρες με τις χαμηλότερες αμοιβές ήταν η Φιλανδία και η Ελλάδα (Διάγραμμα 94).

Διάγραμμα 94

Πηγή: Eurostat.

Οι μέσες ετήσιες μικτές αποδοχές της Ελλάδας στον χρηματοπιστωτικό τομέα, το 2002, υπολογισμένες σε Ευρώ, ήταν κατά 43% μικρότερες από τον αντίστοιχο μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15 «παλαιών» κρατών - μελών. Μάλιστα, υστερούσαν έναντι και των άλλων «χωρών της σύγκλισης», δηλαδή της Πορτογαλίας και της Ισπανίας. Εντούτοις, οι αμοιβές, από την πλευρά των μισθωτών αποτελούν εισόδημα. Ως εκ τούτου, η σύγκριση της αγοραστικής τους δύναμης πρέπει να γίνεται σε Ισοτιμίες Αγοραστικής Δύναμης, οι οποίες λαμβάνουν υπόψη τους τις διαφορές στο επίπεδο των τιμών μεταξύ των διαφορετικών χωρών. Στην Ελλάδα η αγοραστική δύναμη ενός Ευρώ είναι κατά 20% περίπου υψηλότερη από ό,τι κατά μέσο όρο στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Διάγραμμα 95

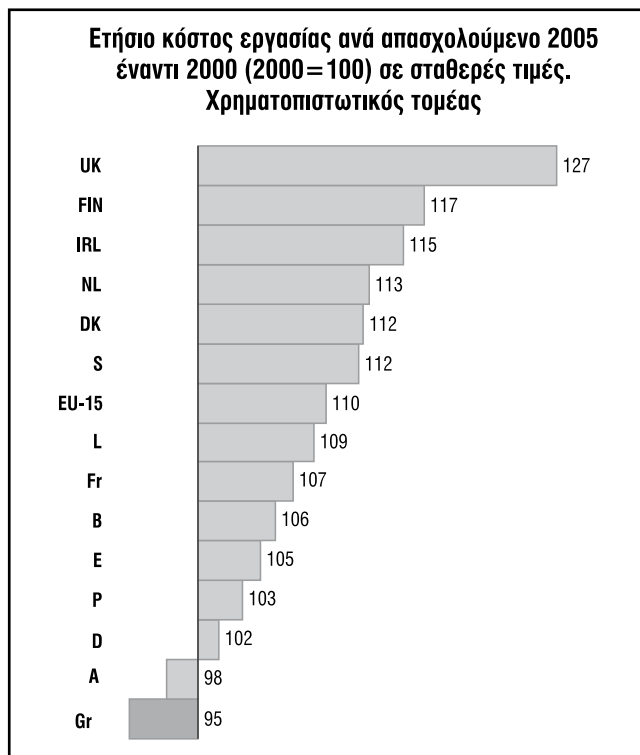

Πηγή: Eurostat.

Από την σύγκριση των μέσων μισθών ετήσιων αποδοχών του χρηματοπιστωτικού τομέα μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15 σε Ισοτιμίες Αγοραστικής Δύναμης, προκύπτει ότι η αγοραστική δύναμη των αμοιβών στην Ελλάδα είναι η χαμηλότερη στην Ευρώπη με εξαίρεση τη Φιλανδία. Μολονότι οι διαφορές που παρατηρούνται μεταξύ των χωρών στο Διάγραμμα 95 είναι σαφώς μικρότερες από τις αντίστοιχες διαφορές των αμοιβών σε Ευρώ, σε μονάδες αγοραστικής δύναμης παραμένουν μεγάλες. Έτσι, η αγοραστική δύναμη των αμοιβών στον χρηματοπιστωτικό τομέα στην Ελλάδα, το 2002, ήταν κατά 28% μικρότερη από τον μέσο όρο των 15 πιο προηγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Σε ό,τι αφορά το κόστος εργασίας ανά απασχολούμενο σε πραγματικούς όρους στις δεκαπέντε πιο προηγμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, παρουσίασε κατά την πενταετία 2000-2005 αύξηση σε όλες τις υπό εξέταση χώρες, με εξαίρεση την Ελλάδα στην οποία υπήρξε μείωση κατά 5% και την Αυστρία (στην οποία υπήρξε μείωση 2%) (Διάγραμμα 96). Η αντίστοιχη αύξηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση ανήλθε σε 10% κατά μέσο όρο ενώ στις άλλες χώρες της σύγκλισης, στην Ισπανία και την Πορτογαλία ανήλθε σε 5% και 3% αντίστοιχα.

Διάγραμμα 96

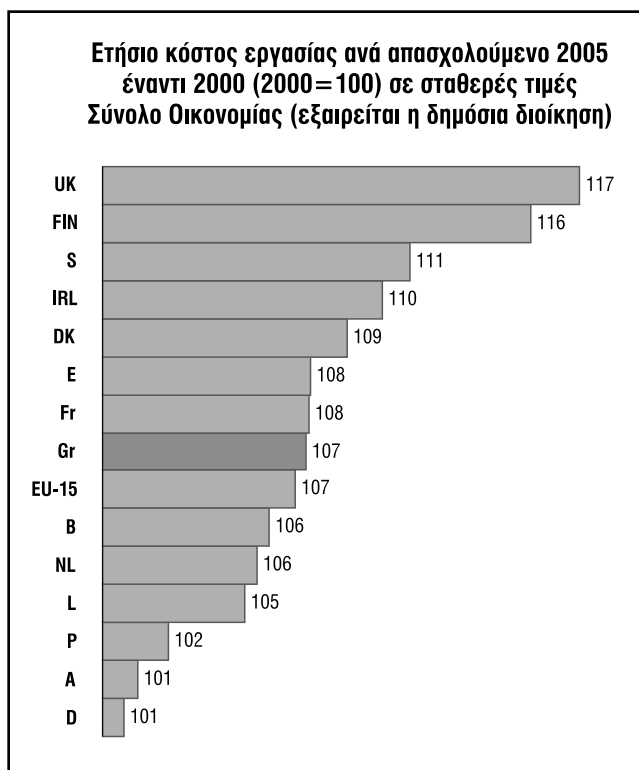

Πηγή: Eurostat.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η μείωση που παρουσιάστηκε στον χρηματοπιστωτικό τομέα της Ελλάδας έρχεται σε αντίθεση με την αύξηση, στην διάρκεια της ίδιας περιόδου (2000-2005), του ετήσιου κόστους εργασίας ανά απασχολούμενο στο σύνολο της ελληνικής οικονομίας κατά 7% (αντίστοιχη αύξηση υπήρξε και στις δεκαπέντε πιο προηγμένες χώρες της ΕΕ κατά μέσο όρο) (Διάγραμμα 97).

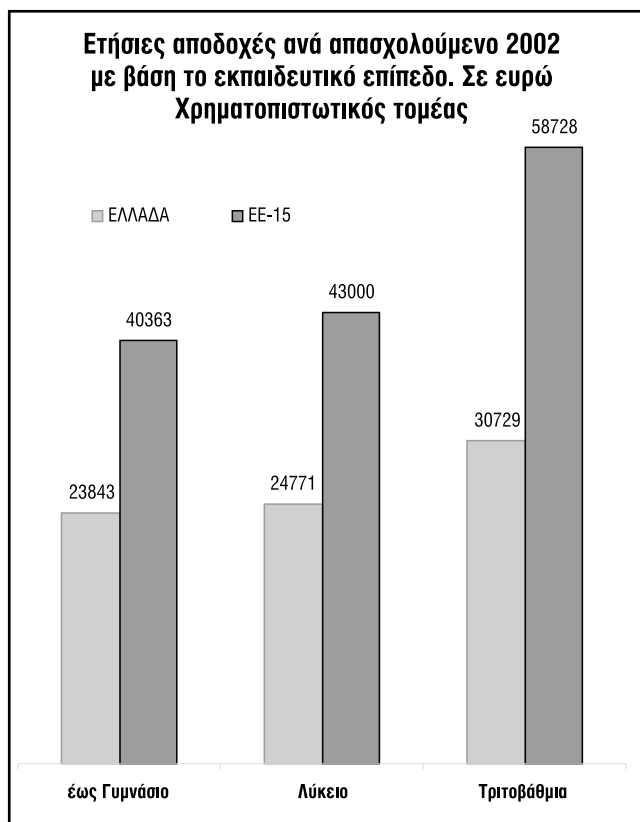
Βέβαια, τα παραπάνω στοιχεία αναφέρονται σε μέσους όρους και ως εκ τούτου αποκρύπτουν τις διαφοροποιήσεις των αμοιβών ανάλογα με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των εργαζομένων. Οι διαφοροποιήσεις αυτές μας ενδιαφέρουν σχετικά με τις ενδεχόμενες εσωτερικές διαιρέσεις που τείνουν να χωρίσουν τους εργαζόμενους στις τράπεζες σε διακριτές μερίδες με ενδεχομένως διαφοροποιημένη στάση έναντι της εργοδοσίας και των εργασιακών ζητημάτων του κλάδου.

Διάγραμμα 97

Πηγή: Eurostat.

Διάγραμμα 98

Πηγή: Eurostat.

Καταρχήν, οι αμοιβές στον χρηματοπιστωτικό τομέα της Ελλάδας διαφοροποιούνται ανάλογα με το εκπαιδευτικό επίπεδο, το οποίο αντανακλά εν μέρει τη διαφοροποίηση στη θέση εργασίας, τις αρμοδιότητες, τα καθήκοντα επίβλεψης και τις ευθύνες που αναλαμβάνει έκαστος εργαζόμενος ανάλογα με το εκπαιδευτικό του επίπεδο. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 98, η διαφοροποίηση αφορά κυρίως στους αποφοίτους της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, για τους οποίους οι ετήσιες αποδοχές είναι κατά περίπου 30% ανώτερες από τις αντίστοιχες των υπολοίπων εργαζομένων.

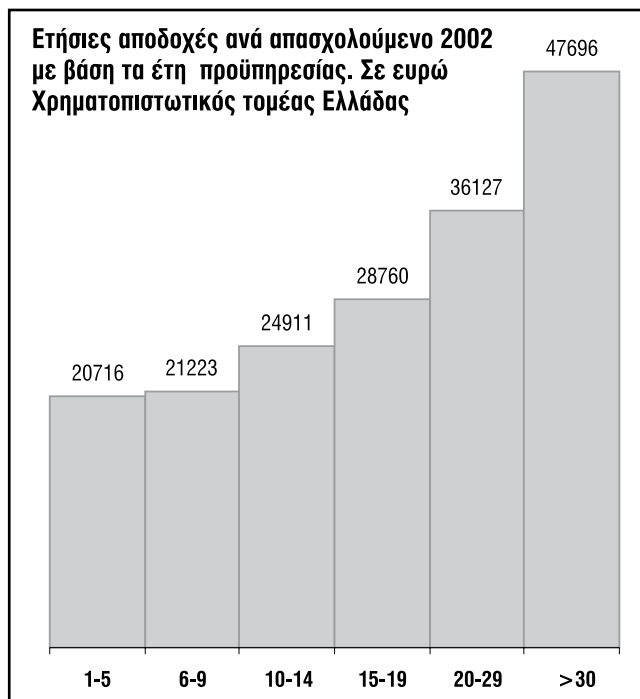
Το ίδιο φαινόμενο, του ανοίγματος μεταξύ μισθών πτυχιούχων και μη πτυχιούχων παρατηρείται, και μάλιστα με μεγαλύτερη ένταση (διαφορά περίπου 40%), στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15 πιο προηγμένων χωρών. Έτσι, η αναλογία των ετήσιων αποδοχών ανά απασχολούμενο μεταξύ χρηματοπιστωτικού τομέα Ελλάδας και ΕΕ-15 ανερχόταν, το 2002, σε 52% για τους πτυχιούχους έναντι 59% για τους μη πτυχιούχους. Αξιοσημείωτο είναι ότι το ποσοστό των πτυχιούχων στο χρηματοπιστωτικό τομέα της Ελλάδας ανερχόταν το 2002 σε 44% του συνόλου των εργαζομένων έναντι 31% κατά μέσον όρο στις 15 πιο προηγμένες χώρες της

Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επομένως, η διαφοροποίηση ανάλογα με το εκπαιδευτικό επίπεδο, στην Ελλάδα, είναι υπαρκτή μεν πλην όμως αρκετά μικρή ώστε να θεωρηθεί ως παράγοντας βαθιάς εσωτερικής διαίρεσης των εργαζομένων στις τράπεζες -τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τις αμοιβές.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 99, ακόμη πιο σημαντική είναι η διαφοροποίηση των αποδοχών στην Ελλάδα ανάλογα με την επαγγελματική πείρα, τις γνώσεις και δεξιότητες που συσσωρεύει ο εργαζόμενος καθώς παρέρχεται ο χρόνος προϋπηρεσίας στον ίδιο εργοδότη. Οι αποδοχές για όσους έχουν προϋπηρεσία μεγαλύτερη των 30 ετών είναι υπερδιπλάσιες των αντίστοιχων αποδοχών όσων εργάζονται λιγότερο από 10 έτη. Εντούτοις, μόνο 4% των εργαζομένων στον χρηματοπιστωτικό τομέα έχουν προϋπηρεσία μεγαλύτερη των 30 ετών. Αντιθέτως, στην κατηγορία των 20-29 ετών προϋπηρεσίας εντάσσεται 22% των απασχολούμενων και οι αποδοχές τους είναι κατά μέσον όρο κατά 80% υψηλότερες από τις αντίστοιχες όσων εργάζονται για χρονική περίοδο μικρότερη των 10 ετών. Η επαγγελματική πείρα, οι γνώσεις και οι δεξιότητες που συσσωρεύει ο εργαζόμενος καθώς παρέρχεται ο χρόνος προϋπηρεσίας, είναι παράγοντες μεγαλύτερης σημασίας στην Ελλάδα παρά στην ΕΕ-15.

Επομένως, η διαφοροποίηση μεταξύ «παλαιών» και «νέων» εργαζομένων είναι μεγάλη και μπορεί να θεωρηθεί ως παράγοντας βαθιάς εσωτερικής διαίρεσης των εργαζομένων στις τράπεζες τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τις αμοιβές. Το βάθος μιας τέτοιας διαίρεσης φαίνεται και στη σύγκριση των στοιχείων των αμοιβών των εργαζομένων του χρηματοπιστωτικού τομέα στην Ελλάδα με τα αντίστοιχα στοιχεία των 15 πιο προηγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Διάγραμμα 100). Οι αποδοχές στις χώρες της ΕΕ-15 διαφέρουν μεταξύ όσων έχουν μικρή και μεγάλη προϋπηρεσία μόνον κατά 25%, ενώ στην Ελλάδα διαφέρουν κατά 80% (χωρίς να λάβουμε υπόψη μας το 4% των εργαζομένων που απασχολούνται για χρονικό διάστημα που υπερβαίνει τα 30 έτη).

Διάγραμμα 99

Πηγή: Eurostat.

Διάγραμμα 100

Πηγή: Eurostat.

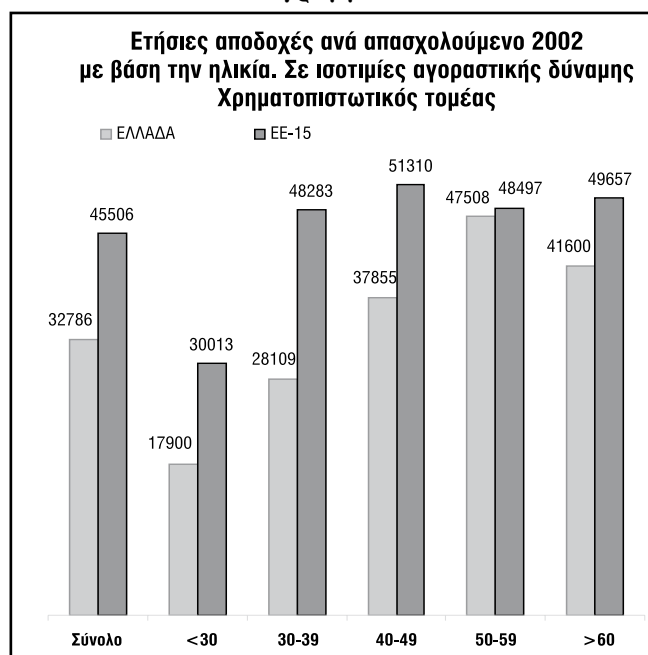
Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 100, η αγοραστική δύναμη των αποδοχών για τους εργαζόμενους στον χρηματοπιστωτικό τομέα της Ελλάδας διαφέρει κατά πολύ της αντίστοιχης αγοραστικής δύναμης στην ΕΕ-15, πλην όμως, μόνον για όσους έχουν προϋπηρεσία μικρότερη των 20 ετών. Με άλλα λόγια, το Ό περιόπου των εργαζομένων στις τράπεζες της Ελλάδας, απασχολείται επί διάστημα που υπερβαίνει τα 20 έτη, και έχει κατά μέσον όρο αμοιβές αγοραστικής δύναμης συγκρίσιμης με τις αντίστοιχες στις 15 πιο προηγμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Έχει ενδιαφέρον ότι η ίδια πόλωση στις αμοιβές στο εσωτερικό των εργαζομένων στον χρηματοπιστωτικό τομέα της Ελλάδας εμφανίζεται και στην κατανομή των αμοιβών ανάλογα με την ηλικία, που είναι μια μεταβλητή την οποία χρησιμοποιούμε ως δείκτη της επαγγελματικής πείρας εν γένει (και όχι ειδικά σε μια συγκεκριμένη επιχείρηση, έναν συγκεκριμένο εργοδότη).

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 101, η αγοραστική δύναμη των αποδοχών αυξάνεται με την ηλικία, δηλαδή την γενική επαγγελματική πείρα, ταχύτερα στην Ελλάδα από όσο στην ΕΕ-15. Στην κατηγορία των εργαζομένων με ηλικία 50-59 ετών, η διαφορά στην αγοραστική δύναμη των μισθών μεταξύ Ελλάδας και ΕΕ-15 καθίσταται εξαιρετικά μικρή.

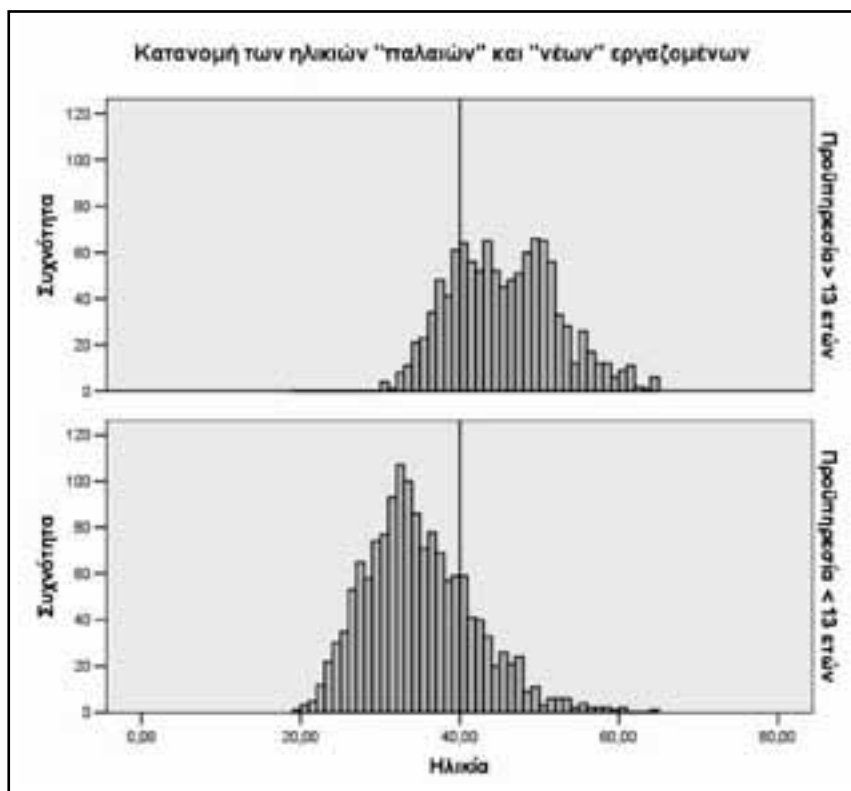
Η μεγάλη διαφορά των αποδοχών μεταξύ όσων έχουν μακρόχρονη γενική επαγγελματική πείρα έναντι όσων έχουν βραχύχρονη πείρα αποτελεί μια πρόσθετη ένδειξη της βαθιάς διαίρεσης που διαπιστώσαμε προηγουμένως μεταξύ «παλαιών» και «νέων» εργαζομένων στον χρηματοπιστωτικό τομέα της Ελλάδας.

Διάγραμμα 101

Πηγή: Eurostat.

Διάγραμμα 102

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων Έρευνας Διάθρωσης Αμοιβών ΕΣΥΕ 1995.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 102, ως σημείο διαίρεσης «παλαιών» και «νέων» εργαζομένων θα μπορούσε να θεωρηθεί η ηλικία των 40 ετών που αντιστοιχεί αρκετά ικανοποιητικά σε προϋπηρεσία 13 ετών. Το ποσοστό των εργαζομένων με προϋπηρεσία μεγαλύτερη των 13 ετών ανερχόταν το 2002 σε 44% του συνολικού αριθμού απασχολούμενων στον χρηματοπιστωτικό τομέα.

Από την επεξεργασία των στοιχείων της Έρευνας Διάθρωσης Αμοιβών της ΕΣΥΕ για το έτος 1995⁹⁰ προκύπτει εξίσωση των ατομικών αποδοχών, σύμφωνα με την οποία προσδιορίζονται οι πιο σημαντικοί παράγοντες διαφοροποίησης των αμοιβών. Με σειρά σημαντικότητας, οι παράγοντες που αυξάνουν τον μισθό (ανά ώρα εργασίας) είναι οι εξής:

- Η άσκηση καθηκόντων επίβλεψης
- Η κατοχή πτυχίου τριτοβάθμιας εκπαίδευσης

90. Νεότερη έρευνα Διάθρωσης Αμοιβών πραγματοποιήθηκε από την ΕΣΥΕ το 2002, πλην όμως τα στοιχεία της δεν μας είναι γνωστά λόγω του εμπιστευτικού χαρακτήρα τους.

- Η επαγγελματική πείρα (χρόνια προϋπηρεσίας)
- Ο έγγαμος βίος
- Το μέγεθος της επιχείρησης
- Το άρρεν φύλο
- Η πραγματοποίηση υπερωριών
- Η διαπραγμάτευση σε επίπεδο επιχείρησης
- Η ιδιωτική ιδιοκτησία της επιχείρησης

Πιο συγκεκριμένα, ο Πίνακας 22 συνοψίζει τα αποτελέσματα της στατιστικής επεξεργασίας των ατομικών μισθών.

Πίνακας 22

Συντελεστές εξίσωσης ατομικών αποδοχών στον χρηματοπιστωτικό τομέα α

	Συντελεστής	Τυπική απόκλιση	t	Επίπεδο σημαντικότητας
Σταθερά	-,142	,095	-1,500	,134
Άρρεν φύλο	,116	,011	10,619	,000
Τριτοβάθμια εκπαίδευση	,171	,012	14,885	,000
Έγγαμος	,161	,014	11,661	,000
Επιβλεψη	,254	,013	20,127	,000
Δημόσιος χαρακτήρας	-,102	,012	-8,862	,000
Διαπραγμάτευση σε επίπεδο επιχείρησης	,088	,017	5,303	,000
Υπερωρίες	,119	,012	9,671	,000
Μέγεθος επιχείρησης (λογάριθμος)	,043	,004	10,918	,000
Ηλικία	,056	,005	11,488	,000
Ηλικία στο τετράγωνο	-,00047	,000	-7,991	,000

a. Εξαρτημένη μεταβλητή: αποδοχές ανά ώρα εργασίας, Rsq.adj.=0.581

(Όλες οι μεταβλητές είναι δυαδικές [0,1] εκτός από την ηλικία [έτη ζωής] και το μέγεθος της επιχείρησης [αριθμός απασχολούμενων στην επιχείρηση]. Σε λογαρίθμους είναι η εξαρτημένη μεταβλητή, δηλαδή οι αποδοχές ανά ώρα εργασίας και το μέγεθος της επιχείρησης).

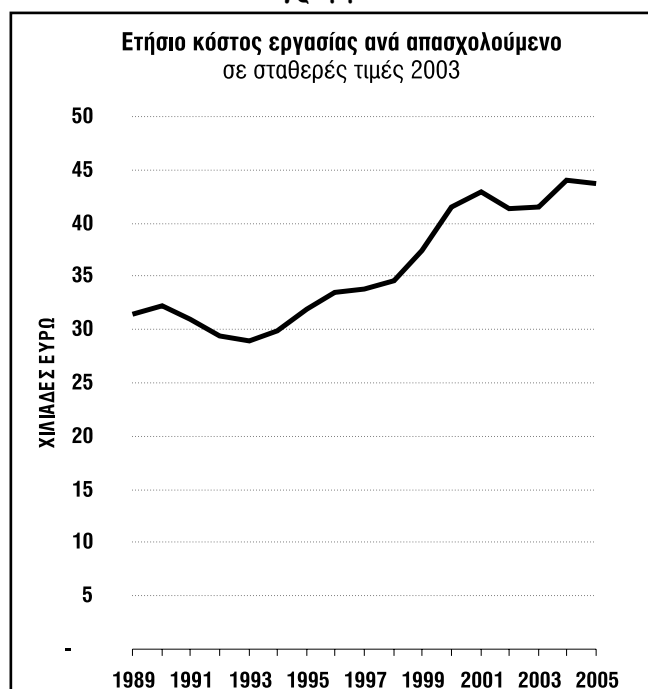
Κατάτμηση του εργατικού δυναμικού των εμπορικών τραπεζών σε διακριτά τμήματα με βάση τις αποδοχές, την προϋπηρεσία, το φύλο, το επίπεδο εκπαίδευσης και την άσκηση καθηκόντων επίβλεψης

Με τον όρο «θέση ευθύνης» εννοούμε την άσκηση καθηκόντων επίβλεψης και διεύθυνσης. Με τον όρο «ωρομίσθιο» εννοούμε την μέση ωριαία αμοιβή (που προκύπτει από τη διαίρεση των συνολικών ετήσιων μικτών αποδοχών προσαυξημένων με τις ασφαλιστικές εισφορές και τις άλλες δαπάνες προσωπικού που βαρύνουν τον εργοδότη, με τον πραγματικό συνολικό αριθμό ωρών εργασίας που πραγματοποιήθηκαν στη διάρκεια του έτους και για τις οποίες υπήρξε αμοιβή του εργαζομένου). Οι υπολογισμοί έχουν πραγματοποιηθεί με τα στοιχεία της Έρευνας Διάρθρωσης Αμοιβών της ΕΣΥΕ για το έτος 1995. Η ίδια έρευνα πραγματοποιήθηκε από την ΕΣΥΕ και το 2002, αλλά η πρόσβαση σε αυτά τα νεότερα στοιχεία δεν έχει ακόμη καταστεί δυνατή.

Επιβράδυνση παρουσιάζει, σε σχέση με τη δεκαετία του 1990, η πορεία των πραγματικών αποδοχών στις 20 εμπορικές τράπεζες για τις οποίες υπάρχουν πλήρη διαχρονικά στοιχεία της Eurostat (Διάγραμμα 103). Σύμφωνα με το στοιχείο της Τράπεζας της Ελλάδας, η μέση ονομαστική αύξηση των αποδοχών στις τράπεζες για το 2005 ανήλθε σε μόλις 1,5%, επομένως υπήρξε πραγματική μείωση κατά 2% περίπου.

Διάγραμμα 103

Πηγή: Eurostat, 20 εμπορικές τράπεζες.

Για το σύνολο του χρηματοπιστωτικού τομέα (NACE J), ο δείκτης κόστους εργασίας της Eurostat, σε ετήσια βάση και σε πραγματικές τιμές, εξελίχθηκε όπως φαίνεται στον Πίνακα 23:

Πίνακας 23: Δείκτης κόστους εργασίας

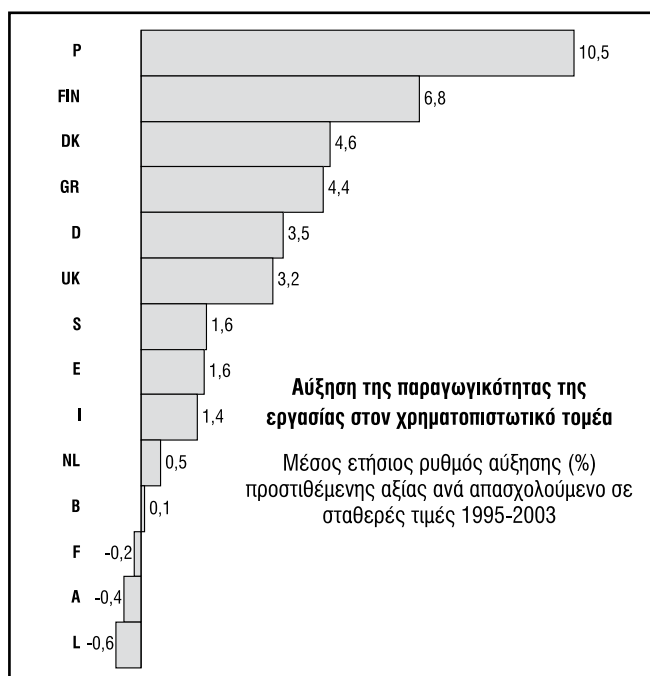
		Δείκτης κόστους εργασίας Eurostat Χρηματοπιστωτικός τομέας Ελλάδας					
		2000	2001	2002	2003	2004	2005
Συνολικό κόστος εργασίας	% ετήσιες μεταβολές έτος 2000=100	100	104	114	107	112	95
Ακαθάριστες αποδοχές	% ετήσιες μεταβολές έτος 2000=100	100	98	107	103	107	99

Πηγή: Eurostat, Labour cost index - Annual data. Υπολογισμοί σε σταθερές τιμές.

Επομένως, το συνολικό ετήσιο κόστος εργασίας μεταξύ 2000 και 2005 μειώθηκε, σε πραγματικούς όρους, κατά 5% περίπου ενώ το κόστος εργασίας στον βαθμό που εξαρτάται από τις ακαθάριστες αποδοχές μειώθηκε κατά 1%.

Οι διαφορές στους μισθούς μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά και οι διαχρονικές μεταβολές στις αποδοχές στον χρηματοπιστωτικό τομέα στην Ελλάδα, εν μέρει αντανακλούν διαφορές στην παραγωγικότητα της εργασίας. Εάν σε μια χώρα η παραγωγικότητα είναι π.χ. 20% μικρότερη από ό,τι σε άλλες χώρες, είναι λογικό αντίστοιχα μικρότερες να είναι και οι μικτές αποδοχές, διότι με τον τρόπο αυτό εξισώνονται τα κόστη εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στις διάφορες χώρες. Από αυτά απορρέει το ενδιαφέρον της σύγκρισης των αποδοχών με την παραγωγικότητα της εργασίας.

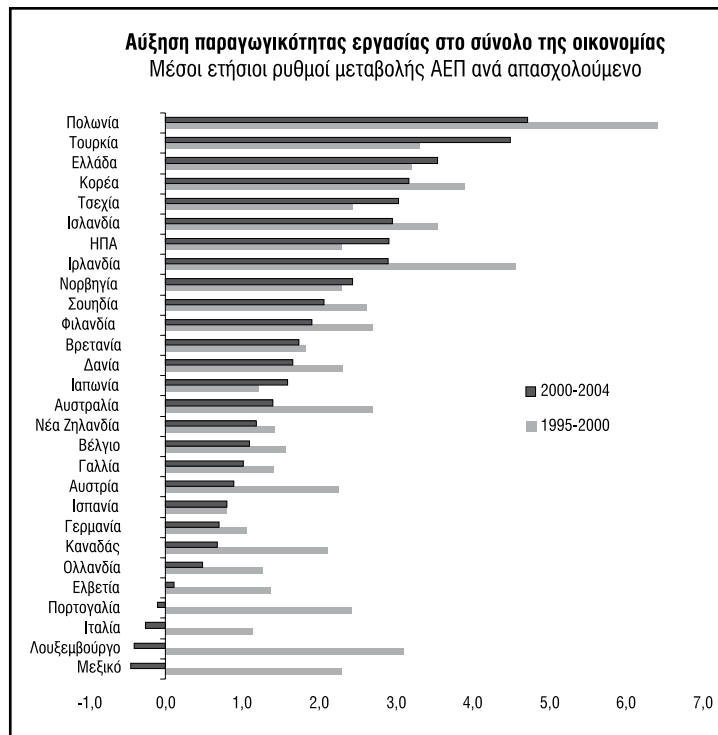
Διάγραμμα 104

Πηγή: OECD, STAN Indicators Database.

Καταρχάς, σε ότι αφορά την εξέλιξη της παραγωγικότητας στον χρηματοπιστωτικό τομέα, προκύπτει από τα στοιχεία του ΟΟΣΑ ότι η πρόοδος που συντελέστηκε στην Ελλάδα μεταξύ 1995 και 2003 ήταν σημαντική και απετέλεσε μια από τις καλύτερες επιδόσεις διεθνώς (Διάγραμμα 104): ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας ανήλθε σε 4,4%.

Διάγραμμα 105

Source: OECD, Economic Outlook 76, 2005.

Είναι αξιοσημείωτο ότι η μέση ετήσια αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας στον χρηματοπιστωτικό τομέα της Ελλάδας κατά την περίοδο 1995-2004 υπερέβη την αντίστοιχη μέση αύξηση του συνόλου της ελληνικής οικονομίας (+3,3% ετησίως, Διάγραμμα 105) περίπου κατά μία εκατοστιαία μονάδα.

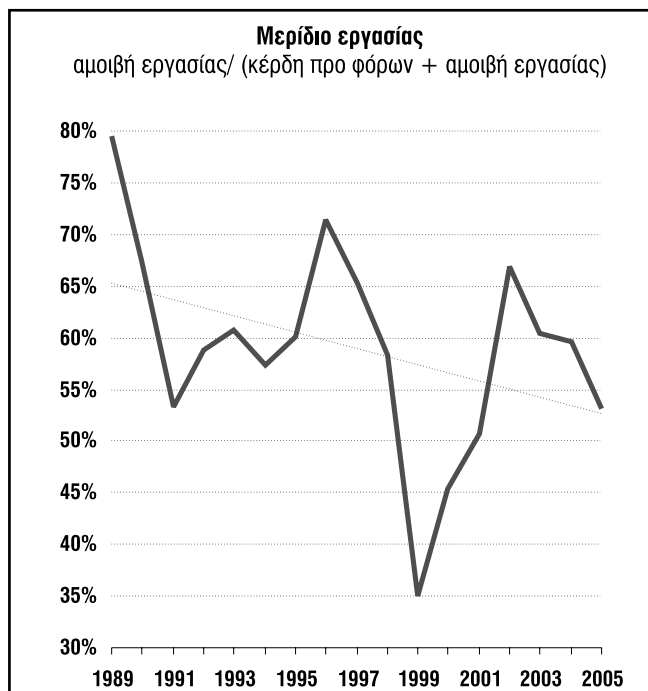
Με αυτά τα δεδομένα τίθεται το ερώτημα εάν η αύξηση των πραγματικών αποδοχών ακολούθησε την αύξηση της παραγωγικότητας. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 106, η παραγωγικότητα της εργασίας στις κυριότερες 20 εμπορικές τράπεζες, αυξήθηκε μεταξύ 1989 και 2005 με μέσο ετήσιο ρυθμό 4,1% ενώ ο μέσος ρυθμός αύξησης του πραγματικού κόστους εργασίας ανά εργαζόμενο αυξήθηκε κατά 2,1%. Ως εκ τούτου, το μερίδιο εργασίας στο καθαρό προϊόν (το οποίο στους υπολογισμούς μας είναι η αμοιβή εργασίας ως ποσοστό του αθροίσματος αμοιβής εργασίας και κερδών προ φόρων) ακολούθησε πτωτική πορεία. Παρά τις μεγάλες διακυμάνσεις του μεριδίου εργασίας (Διάγραμμα 107) η συνολική πορεία στις 20 εμπορικές τράπεζες είναι πτωτική.

Διάγραμμα 106

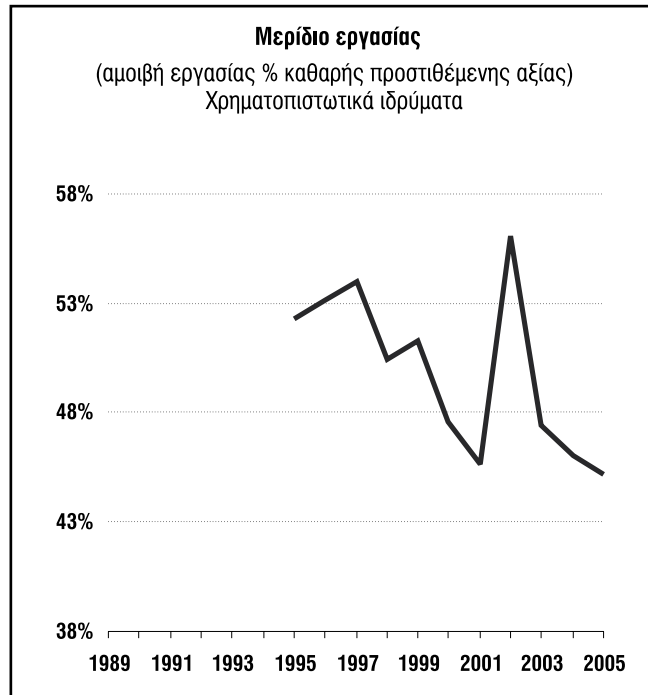
Πηγή: Eurostat, 20 εμπορικές τράπεζες.

Διάγραμμα 107

Πηγή: Eurostat, 20 εμπορικές τράπεζες.

Διάγραμμα 108

Πηγή: Eurostat, Εθνικοί Λογαριασμοί.

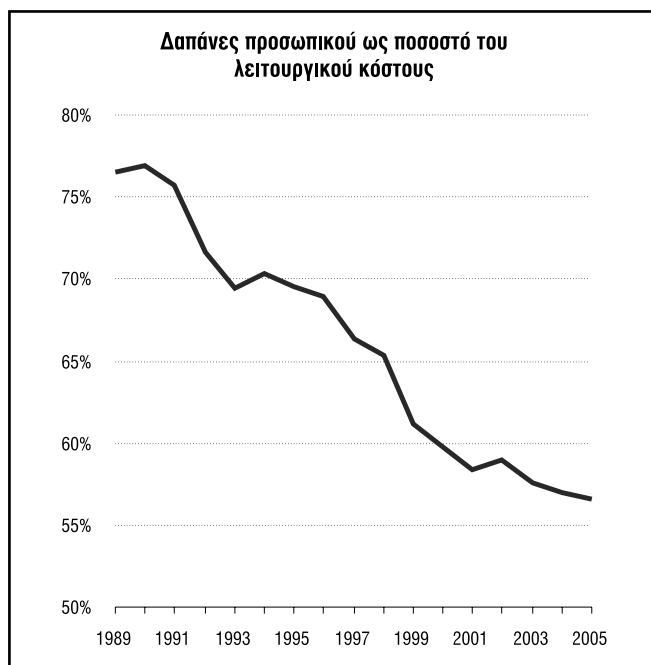
Σημαντική ήταν η πτώση του μεριδίου της εργασίας (αμοιβή εργασίας ως ποσοστό της καθαρής προστιθέμενης αξίας) στα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα συνολικά. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 108, το μερίδιο της εργασίας υποχώρησε από το επίπεδο 52%-54% στο οποίο βρισκόταν κατά τα έτη 1995-1997, στο 45% περίπου κατά το 2005.

Η συγκράτηση των αμοιβών σε σχέση με τα άλλα μεγέθη των τραπεζών έχει οδηγήσει και σε σοβαρή μείωση των αποδοχών ως ποσοστό των συνολικών λειτουργικών δαπανών (Διάγραμμα 109).

Αντίστροφη πορεία, σε σχέση με το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος έχουν ακολουθήσει οι δείκτες της κερδοφορίας:

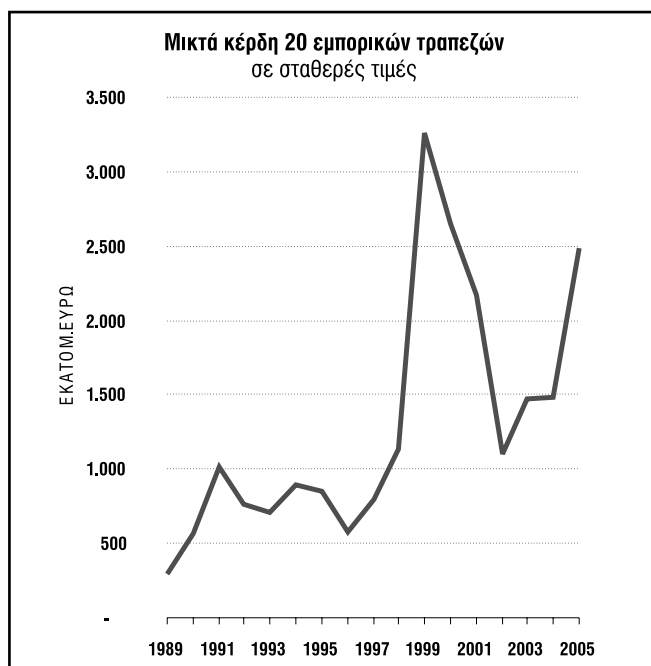
Τα μικτά κέρδη 20 εμπορικών τραπεζών παρουσίασαν πενταπλασιασμό σε σταθερές τιμές (δηλαδή ως αγοραστική δύναμη) μεταξύ 1989 και 2005 (Διάγραμμα 110).

Διάγραμμα 109

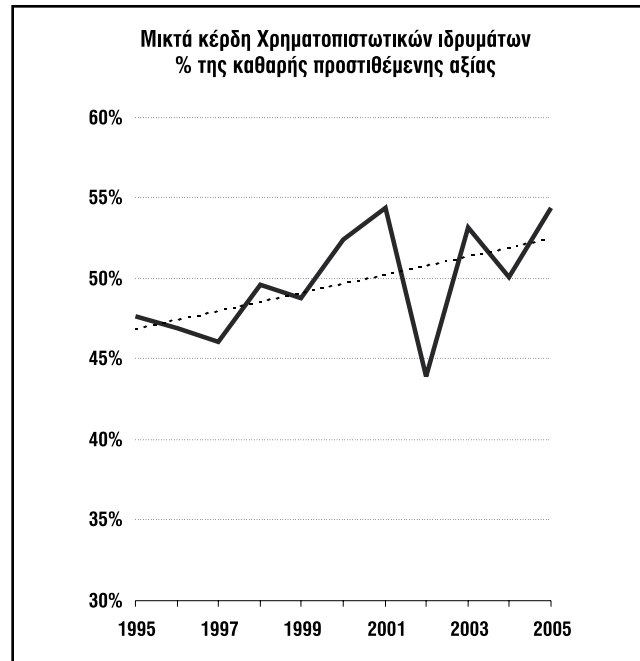
Πηγή: Eurostat, 20 εμπορικές τράπεζες.

Διάγραμμα 110

Πηγή: Eurostat, 20 εμπορικές τράπεζες.

Διάγραμμα 111

Πηγή: Eurostat .

Ανάλογη ήταν η αύξηση των μικτών κερδών του συνόλου των επιχειρήσεων του χρηματοπιστωτικού τομέα που ανήλθαν κατά το 2005 σε 55% της καθαρής προστιθέμενης αξίας έναντι 47% το 1995.

Η διατήρηση των κερδών σε υψηλά επίπεδα κατά το 2002-2005 σχετίζεται με

- την ανοδική πορεία του δανεισμού των νοικοκυριών,
- το άνοιγμα μεταξύ επιτοκίων δανεισμού και καταθέσεων,
- την αύξηση των προμηθειών,
- τη μείωση του κόστους εργασίας,
- τα φορολογικά ευεργετικά κίνητρα⁹¹ και
- τον συνεχιζόμενο τεχνολογικό και οργανωτικό εκσυγχρονισμό των τραπεζών (συμπεριλαμβανομένων των νέων προϊόντων).

91. Οι τράπεζες που προχώρησαν σε συγχωνεύσεις με βάση τον Ν.2992/2002 απολαμβάνουν υψηλών απαλλαγών φόρων (συντελεστές που κυμαίνονται μεταξύ 14% και 25%) έναντι του συντελεστή 32% που βαρύνει τις άλλες επιχειρήσεις.

Σε ό,τι αφορά την πιστωτική επέκταση προς τα νοικοκυριά, πραγματοποιήθηκε με θεαματικούς ρυθμούς της τάξης του 30% ετησίως και με υψηλά επιτόκια που φαίνονται στον Πίνακα 24.

Πίνακας 24: Μέσα σταθμικά επιτόκια (%)

Μέσα σταθμικά επιτόκια (%)	
Παλαιά καταναλωτικά δάνεια	
Με αρχική διάρκεια ενός έτους	12,3
Με αρχική διάρκεια ενός έως πέντε ετών	10,0
Με αρχική διάρκεια άνω των πέντε ετών	8,4
Παλαιά στεγαστικά δάνεια	
Με αρχική διάρκεια ενός έτους	5,0
Με αρχική διάρκεια ενός έως πέντε ετών	5,2
Με αρχική διάρκεια άνω των πέντε ετών	4,7
Νέα καταναλωτικά δάνεια	
Με κυμαινόμενο επιτόκιο	7,8
Με σταθερό επιτόκιο ενός έως πέντε ετών	8,4
Νέα στεγαστικά δάνεια	
Με κυμαινόμενο επιτόκιο	3,9

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

Σύμφωνα με την Τράπεζα της Ελλάδος, τα κέρδη προ φόρων των ελληνικών τραπεζών αυξήθηκαν κατά το 2006 κατά 22,3% και των τραπεζικών ομίλων κατά 25,9%. Από το σύνολο των στοιχείων που παρατίθενται στην ετήσια έκθεση της Τράπεζας της Ελλάδος, εκτιμούμε ότι η πορεία των μεγεθών των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, όπως την περιγράψαμε παραπάνω, δεν παρουσιάζει σημεία μεταστροφής -επομένως όλες οι διαπιστώσεις μας για την περίοδο μέχρι και το 2005 ισχύουν και για το 2006.

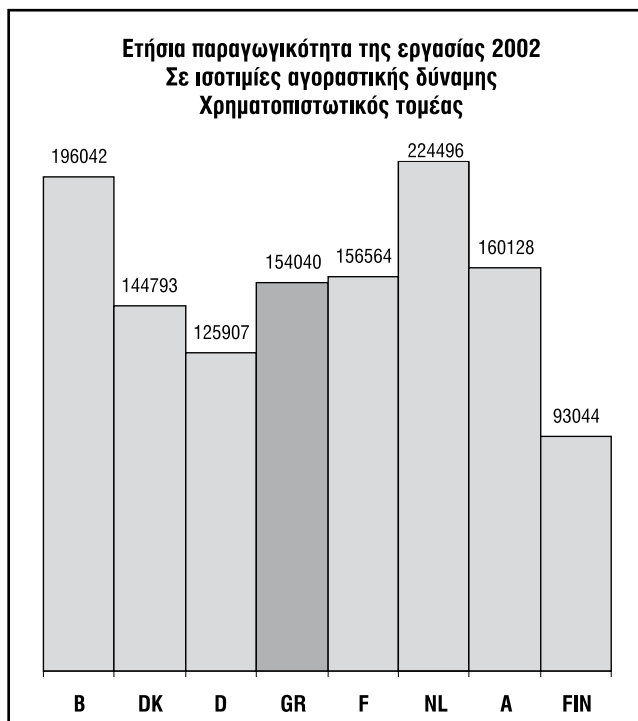
Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η σύγκριση των στοιχείων του χρηματοπιστωτικού κλάδου στην Ελλάδα με τα αντίστοιχα στοιχεία παραγωγικότητας και αμοιβών στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15. Με βάση τα στοιχεία της Eurostat, η παραγωγικότητα της εργασίας στον χρηματοπιστωτικό τομέα της Ελλάδας ήταν συγκρίσιμη με την αντίστοιχη αρκετών άλλων προηγμένων χωρών (Διάγραμμα 112).

Εντούτοις, οι αντίστοιχες αποδοχές στην Ελλάδα δεν είναι ανάλογες της παραγωγικότητας, αντιθέτως υστερούν σημαντικά. Αυτό φαίνεται στο Διάγραμμα 113, το οποίο συγκρίνει το ύψος της καθαρής προστιθέμενης αξίας που παράγει ετησίως ένας εργαζόμενος κατά μέσον όρο, με τις μέσες ετήσιες αποδοχές του: το μέσο ετήσιο καθαρό προϊόν⁹² ανά απασχολούμενο στην Ελλάδα ανήλθε, κατά το 2002,

92. Οι έννοιες του καθαρού προϊόντος και της καθαρής προστιθέμενης αξίας χρησιμοποιούνται ως συνώνυμα.

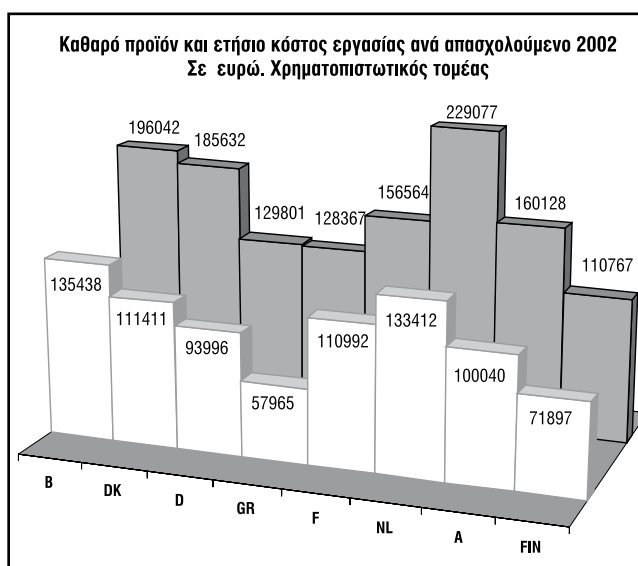
σε 128 χιλιάδες Ευρώ, ενώ οι αντίστοιχες μέσες αποδοχές (προσαυξημένες με τις εργοδοτικές εισφορές και κάθε είδους άλλα έξοδα που βαρύνουν τον εργοδότη) ανήλθαν σε 58 χιλιάδες Ευρώ.

Διάγραμμα 112

Πηγή: Eurostat, Annual enterprise statistics 2004 (Ref year 2002).

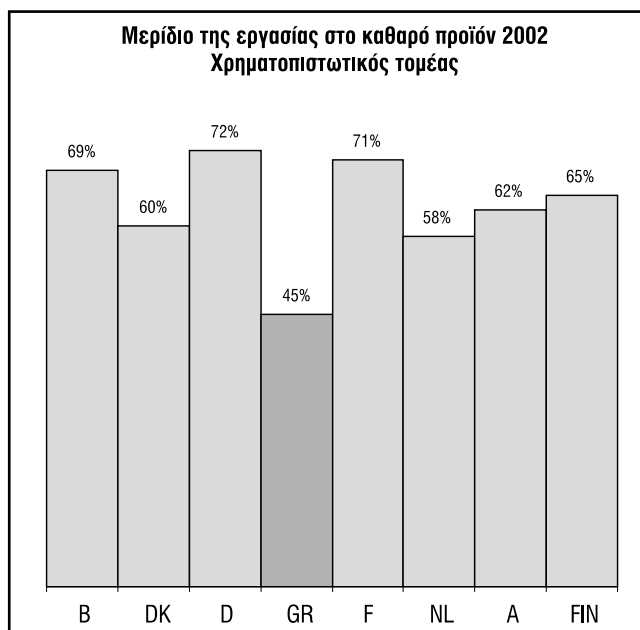
Διάγραμμα 113

Πηγή: Eurostat, Annual enterprise statistics 2004 (Ref year 2002).

Η αναλογία αμοιβών-παραγωγικότητας, σε καμία άλλη από τις εξεταζόμενες χώρες δεν ήταν τόσο δυσμενής για τους εργαζόμενους. Στο Διάγραμμα 113 φαίνεται η εν λόγω αναλογία ανά χώρα. Ενώ στις περισσότερες χώρες κυμαινόταν περί το 60% το 2002, στην Ελλάδα ανήλθε μόλις σε 45%.

Διάγραμμα 114

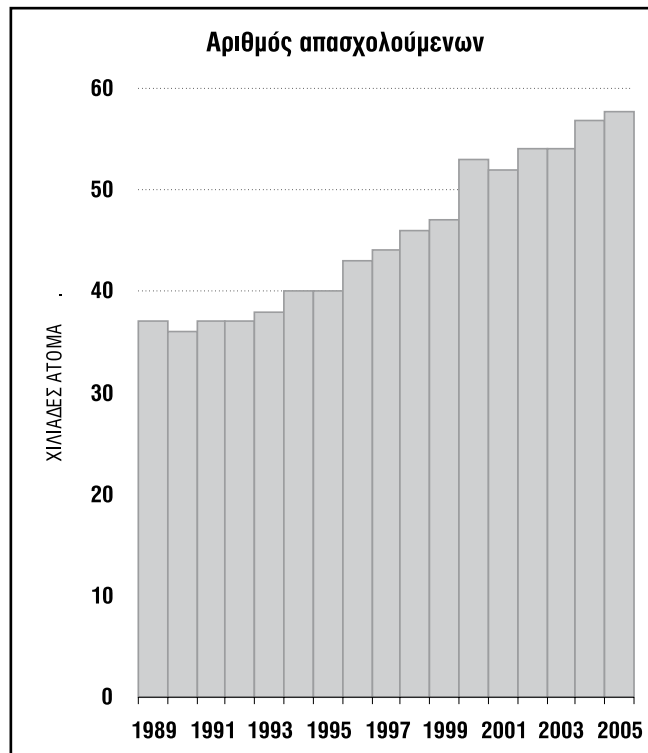

Πηγή: Eurostat, Annual enterprise statistics 2004 (Ref year 2002).

8.3.2. Η απασχόληση στις εμπορικές τράπεζες

Η απασχόληση στον τραπεζικό κλάδο (20 εμπορικές τράπεζες, στοιχεία Eurostat) παρουσίασε αύξηση κατά την περίοδο 1989-2005, από τις 37 χιλιάδες άτομα περίπου στις 58 χιλιάδες, ήτοι 2,8% ετησίως κατά μέσο όρο. Η άνοδος αυτή διαιρείται στις εξής περιόδους: κατά τα έτη 1989-1993, ο αριθμός απασχολούμενων παρέμεινε σχεδόν αμετάβλητος, όπως εξάλλου και κατά τα έτη 2000-2003, ενώ στην ενδιάμεση περίοδο 1994-1999 και κατά τη διετία 2004-2005 πραγματοποιήθηκε ολόκληρη η αύξηση του αριθμού εργαζομένων από τις 37 στις 58 χιλιάδες.

Διάγραμμα 115

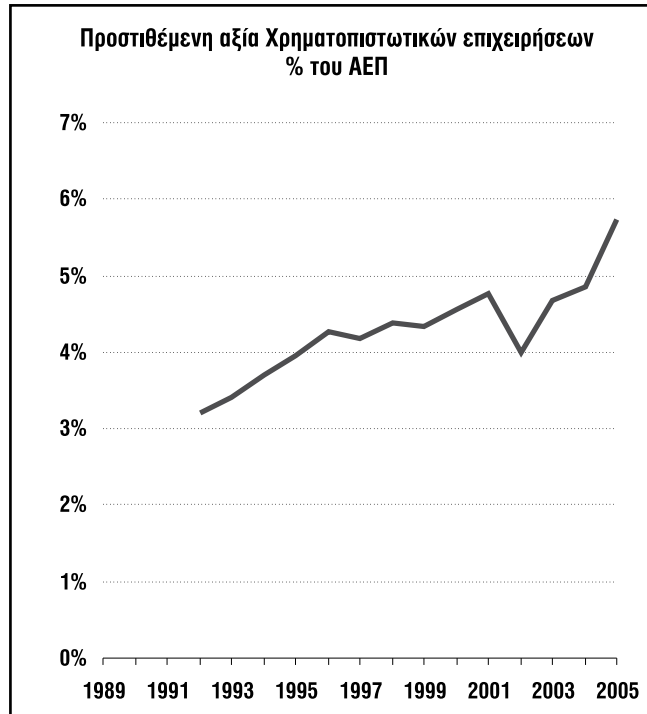

Πηγή: Eurostat, 20 εμπορικές τράπεζες.

Η τραπεζική απασχόληση ως ποσοστό του πληθυσμού παρουσίασε τις ίδιες τάσεις εξέλιξης καθώς παρέμενε στάσιμη μέχρι και το 1993, και αυξήθηκε μόνον στην συνέχεια, όταν η ελληνική οικονομία εισήλθε σε περίοδο ανάκαμψης με ρυθμούς αύξησης του ΑΕΠ της τάξης του 3,5%. Με την μεγέθυνση του όγκου των τραπεζικών εργασιών, κατά την τελευταία δεκαετία, άρχισε και η άνοδος της τραπεζικής απασχόλησης ως ποσοστό του πληθυσμού.

Η άνοδος της απασχόλησης σχετίζεται, πρωτίστως, με την άνοδο του τραπεζικού προϊόντος ως ποσοστό του ΑΕΠ από το 1994 και μετά. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 92, η προστιθέμενη αξία που παράγεται από τις χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις (financial corporations) ως ποσοστό του ΑΕΠ αυξήθηκε από 3% περίπου του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος σε περίπου 5,5% το 2005. Πρόκειται επομένως για μεγάλη αύξηση του βάρους του κλάδου στο σύνολο της ελληνικής οικονομίας. Αξίζει να σημειωθεί ότι η εν λόγω άνοδος, μετά από μια πρόσκαιρη κάμψη (2000-2003) συνεχίστηκε κατά το 2004-2005.

Διάγραμμα 116

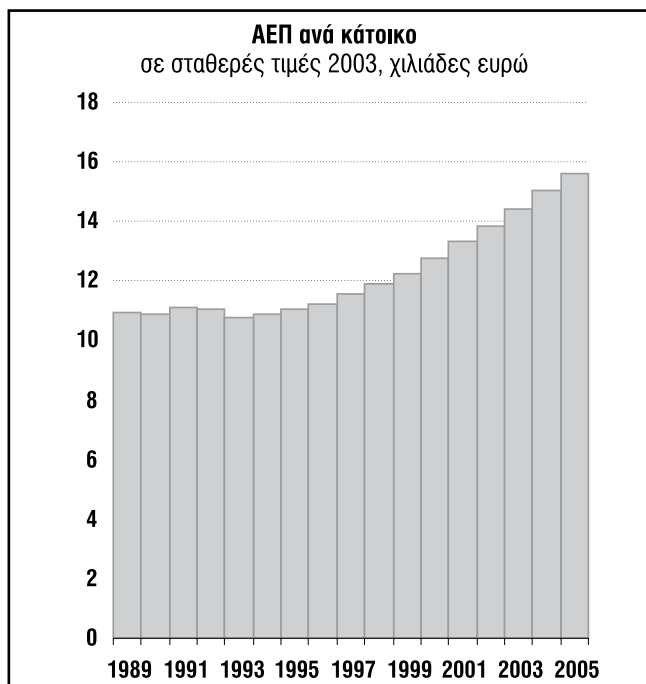

Πηγή: Eurostat.

Έτσι, ο κλάδος των εμπορικών τραπεζών εμφανίσθηκε, κατά την εν λόγω περίοδο, ως ανερχόμενος δυναμικός κλάδος στον οποίο απευθύνθηκε ζήτηση που αυξανόταν ταχύτερα από ό,τι κατά μέσο στην ελληνική οικονομία. Ήταν αναμενόμενο, ως εκ τούτου, να παρατηρείται αύξηση της απασχόλησης στις εμπορικές τράπεζες. Η μεγέθυνση της απασχόλησης κατά το δεύτερο ήμισυ της δεκαετίας του 1990 και κατά το 2004-2005 πραγματοποιήθηκε παράλληλα με την αύξηση του ποσοστού συμμετοχής των εμπορικών τραπεζών στο ΑΕΠ.

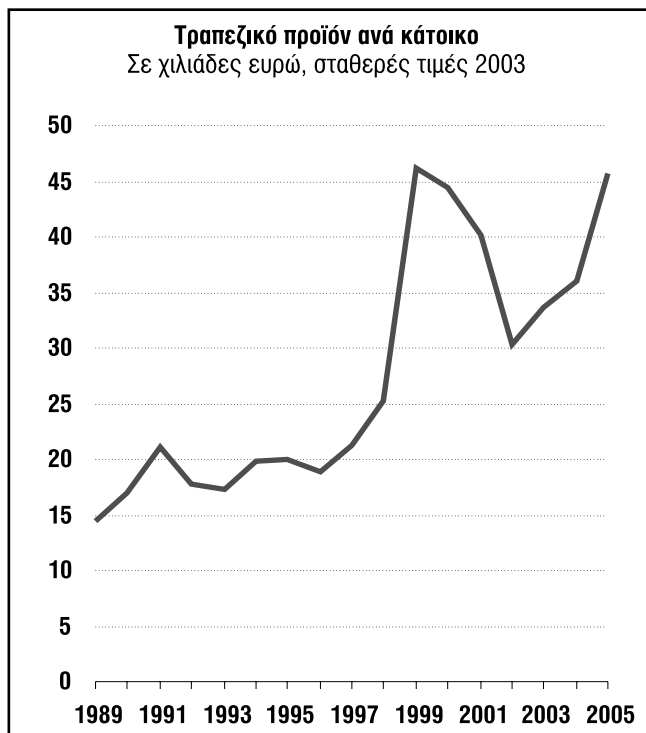
Εκτός από την αύξηση του τραπεζικού προϊόντος ως ποσοστό του ΑΕΠ, παρουσιάσθηκε κατά την ίδια περίοδο, και σημαντική αύξηση του ΑΕΠ ανά κάτοικο (Διάγραμμα 117). Επομένως, ακόμη μεγαλύτερη ήταν η αύξηση του τραπεζικού προϊόντος ανά κάτοικο (αφού αυτό το τελευταίο μέγεθος είναι το γινόμενο του τραπεζικού προϊόντος ως ποσοστό του ΑΕΠ και του ΑΕΠ ανά κάτοικο) (Διάγραμμα 118).

Διάγραμμα 117

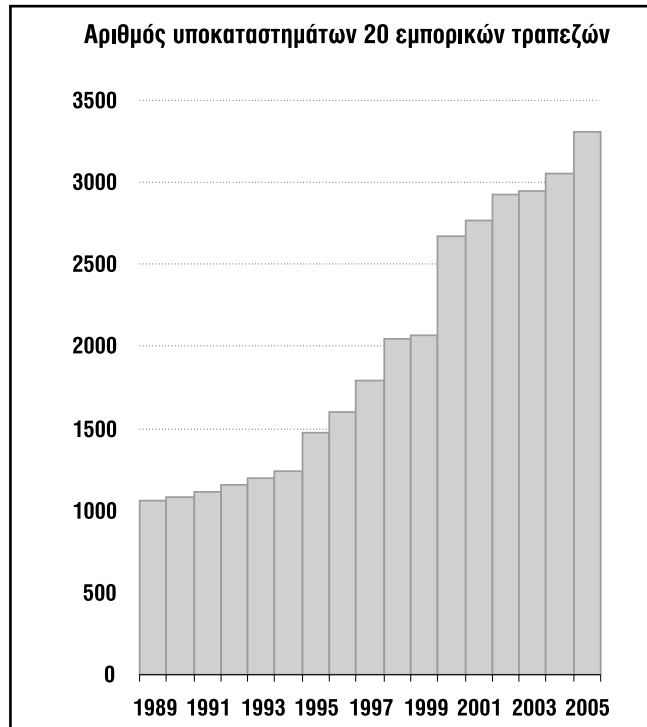
Πηγή: ΕΣΥΕ, Εθνικοί Λογαριασμοί.

Διάγραμμα 118

Πηγή: Eurostat, 20 εμπορικές τράπεζες.

Διάγραμμα 119

Πηγή: Eurostat, 20 εμπορικές τράπεζες.

Μάλιστα, τα δύο μεγέθη που καθορίζουν το τραπεζικό προϊόν ανά κάτοικο, δηλαδή το ΑΕΠ ανά κάτοικο και το ποσοστό συμμετοχής του τραπεζικού τομέα στο σύνολο της οικονομίας φαίνεται ότι συσχετίζονται: η διαδικασία της οικονομικής ανάπτυξης (που εκφράζεται με την αύξηση του ΑΕΠ ανά κάτοικο) επιταχύνει την ανοδική πορεία του τραπεζικού κλάδου περισσότερο από ότι για άλλους, λιγότερο δυναμικούς, κλάδους. Έτσι, η ίδια η αύξηση του ΑΕΠ ανά κάτοικο οδηγεί σε αύξηση της συμμετοχής του τραπεζικού προϊόντος στο ΑΕΠ. Ως εκ τούτου, η διαδικασία της ανάπτυξης έχει πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα που ευνοούν την διεύρυνση των τραπεζικών εργασιών ανά κάτοικο.

Συνολικά, η αύξηση του τραπεζικού προϊόντος μετά το 1993, ήταν μια θεαματική αύξηση, η οποία θα μπορούσε να είχε οδηγήσει σε ακόμη μεγαλύτερη αύξηση της τραπεζικής απασχόλησης εάν ταυτοχρόνως δεν είχε παρατηρηθεί μεγάλη άνοδος στην παραγωγικότητα της εργασίας.

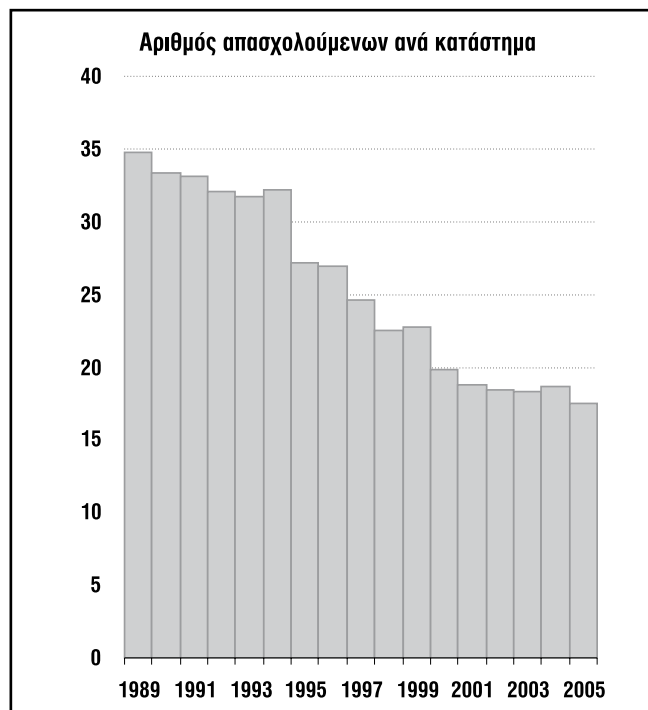
Σε ανάλογο συμπέρασμα φθάνουμε κρίνοντας και από την αύξηση του αριθμού των υποκαταστημάτων. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 119, η εν λόγω αύξηση μεταξύ των ετών 1989 και 2005 ήταν εκθετική έτσι ώστε ο αριθμός των υποκαταστημάτων στο τέλος της περιόδου να είναι υπερτριπλάσιος από τον αντίστοιχο στην αρχή της

περιόδου. Η εκρηκτική αύξηση του αριθμού των υποκαταστημάτων θα μπορούσε να είχε οδηγήσει σε μεγαλύτερη αύξηση της απασχόλησης εάν ταυτοχρόνως δεν είχε παρατηρηθεί μεγάλη άνοδος στην παραγωγικότητα της εργασίας.

Η αύξηση της παραγωγικότητας φαίνεται στην συνεχή μείωση του μέσου αριθμού απασχολούμενων ανά υποκατάστημα (μετά από επιμερισμό και του προσωπικού των κεντρικών υπηρεσιών στα υποκαταστήματα) (Διάγραμμα 120). Η εξέλιξη αυτή υποδηλώνει μια γραμμική, αδιάλειπτη διαδικασία εκσυγχρονισμού του κλάδου, η οποία είναι ανεξάρτητη από την οικονομική συγκυρία. Η μείωση του αριθμού των απασχολούμενων ανά υποκατάστημα πρέπει να αποδοθεί στην χρήση των νέων τεχνολογιών και στις διαδικασίες ορθολογικότερης οργάνωσης της εργασίας. Παρά το γεγονός ότι η μείωση του μέσου αριθμού απασχολούμενων ανά υποκατάστημα οφείλεται και στην δημιουργία πολλών σχετικά μικρών υποκαταστημάτων, ιδιαίτερα στο τέλος της περιόδου, οι εξελίξεις σχετίζονται άμεσα και με το γεγονός ότι οι επιχειρήσεις χρησιμοποίησαν νέες τεχνολογικές και οργανωτικές δυνατότητες.

Ως αποτέλεσμα, ο μέσος αριθμός απασχολούμενων ανά υποκατάστημα είχε μειωθεί το 2005 στο $\frac{1}{2}$ του αντίστοιχου αριθμού το 1989. Επειδή, όμως, ο αριθμός των καταστημάτων τριπλασιάστηκε περίπου στην διάρκεια της ίδιας περιόδου, το τελικό καθαρό αποτέλεσμα ήταν η αύξηση του αριθμού των εργαζομένων κατά 56%.

Διάγραμμα 120

Πηγή: Eurostat, 20 εμπορικές τράπεζες.

Προκύπτει από τα παραπάνω ότι η αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων, μετά το 1993, πραγματοποιήθηκε μόνον χάρη στην θεαματική άνοδο του τραπεζικού προϊόντος ανά κάτοικο. Καθώς η ικανότητα του τραπεζικού τομέως να αυξάνει την παραγωγικότητά του εμφανίζεται αυξημένη, η διατήρηση ή η περαιτέρω αύξηση της τραπεζικής απασχόλησης θα έπρεπε να είναι αναμενόμενη μόνον στην περίπτωση που μπορούμε να προβλέψουμε ότι το προϊόν του τραπεζικού κλάδου θα συνεχίσει την θεαματική ανοδική πορεία του.

Η πορεία, όμως, του τελευταίου, κρίνοντας και από την προηγούμενη εμπειρία, εξαρτάται σε πολύ μεγάλο βαθμό από την γενική πορεία της ελληνικής οικονομίας, αφού σε περιόδους οικονομικής ανάκαμψης επιταχύνεται και η άνοδος των δυναμικών κλάδων της οικονομίας, μεταξύ των οποίων ο τραπεζικός κλάδος.

Όπως έγινε φανερό από την ανάλυση που προηγήθηκε, η εξέλιξη της τραπεζικής απασχόλησης θα εξαρτηθεί:

- Πρώτον, από τις γενικές επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας, και πιο συγκεκριμένα από την ικανότητά της να μεγεθύνεται με υψηλούς ρυθμούς. Διότι, η ταχεία άνοδος του ΑΕΠ ανά κάτοικο επιδρά αφενός μεν άμεσα στην τραπεζική απασχόληση, αφετέρου δε έμμεσα, διότι η ανάκαμψη της οικονομίας ευνοεί την ανάπτυξη των πιο δυναμικών κλάδων, μεταξύ των οποίων και ο τραπεζικός κλάδος. Έτσι, όταν υπάρχει άνοδος του ΑΕΠ ανά κάτοικο, η ευνοϊκή επίδραση στην απασχόληση ασκείται από περισσότερες πλευρές.
- Δεύτερον, από τον δυναμισμό του τραπεζικού κλάδου, δηλαδή από την ικανότητά του να αυξάνει τον όγκο του προϊόντος του ταχύτερα από το ΑΕΠ. Η εξέλιξη αυτή ισοδυναμεί με αύξηση του βάρους του κλάδου στην ελληνική οικονομία. Βεβαίως, τον δυναμισμό του κλάδου συνοδεύει αναπόφευκτα και η άνοδος της παραγωγικότητας της εργασίας. Εάν αυτή αυξηθεί με πολύ μεγάλη ταχύτητα, τότε, θα υπερκαλύψει τα θετικά αποτελέσματα που έχουν στην απασχόληση, τόσο η άνοδος του πραγματικού εισοδήματος ανά κάτοικο, όσο και η αύξηση του ποσοστού συμμετοχής του τραπεζικού κλάδου στο σύνολο της οικονομίας.

Για να εκτιμήσουμε την ικανότητα του τραπεζικού κλάδου στην Ελλάδα να αυξάνει το ποσοστό συμμετοχής του στην οικονομία και την απασχόλησή του, χρησιμοποιούμε την ανάλυση της έντασης απασχόλησης.

Η ένταση απασχόλησης στον τραπεζικό κλάδο

Έννοια και μεθοδολογία

Η ανάλυση βασίζεται στους εξής δείκτες: το προϊόν του κλάδου των τραπεζών ως ποσοστό του ΑΕΠ (σε σταθερές τιμές), η παραγωγικότητα της εργασίας στον τραπεζικό κλάδο, η τραπεζική απασχόληση ως ποσοστό του πληθυσμού, και το ΑΕΠ ανά κάτοικο (σε σταθερές τιμές). Ορίζουμε ως ένταση της τραπεζικής απασχόλησης (E) το μέγεθος $E=N/Y$ όπου (N) ο αριθμός των απασχολουμένων και (Y) το προϊόν. Με βάση τον παραπάνω ορισμό, η ένταση της απασχόλησης (E) είναι ο αριθμός των απασχολουμένων στον κλάδο των τραπεζών ανά μονάδα προϊόντος (δηλαδή ανά μονάδα του ΑΕΠ). Επομένως, η ένταση της τραπεζικής απασχόλησης είναι ένα μέγεθος που συγκρίνει τον ρυθμό κατά τον οποίο αυξάνεται η τραπεζική απασχόληση με τον ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ. Με μεγαλύτερη ένταση απασχόλησης, μια εκατοστιαία μονάδα αύξησης του προϊόντος δημιουργεί περισσότερες θέσεις εργασίας -και αντίστροφα.

Η ένταση απασχόλησης ενός κλάδου είναι ένα μέγεθος του οποίου η εξέλιξη εξαρτάται από το στάδιο ανάπτυξης του κλάδου. Αναλυτικότερα, μπορούμε να διαιρέσουμε την διαδικασία ανάπτυξης ενός κλάδου σε δύο στάδια: το στάδιο της συσσώρευσης κεφαλαίου κατ' έκταση και το στάδιο της συσσώρευσης κεφαλαίου κατ' ένταση. Κατά το πρώτο στάδιο, της συσσώρευσης κατ' έκταση, ο κλάδος αναπτύσσεται ακολουθώντας κυρίως διαδικασίες γεωγραφικής επέκτασης και αύξησης του όγκου της παραγωγής, και βασιζόμενος σε σχετικά σταθερές τεχνολογικές βάσεις και σταθερούς κανόνες οργάνωσης της εργασίας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, να αυξάνεται ταχύτατα η παραγωγή του κλάδου ως ποσοστό του ΑΕΠ καθώς οι δυνατότητες επέκτασης ενός νέου κλάδου είναι μεγαλύτερες από τις αντίστοιχες δυνατότητες των ήδη εγκατεστημένων, «ώριμων» κλάδων της οικονομίας. Η παραγωγικότητα της εργασίας, παρά το γεγονός ότι αυξάνεται, στο στάδιο της κατ' έκταση συσσώρευσης κεφαλαίου, υστερεί ως προς τους ρυθμούς αύξησης έναντι της επέκτασης του κλάδου, δηλαδή έναντι του (Yb/Y) . Αυτό έχει ως συνέπεια, η ένταση κεφαλαίου να αυξάνεται κατά το πρώτο στάδιο ανάπτυξης ενός νέου κλάδου, δηλαδή κατά το στάδιο της κατ' έκταση συσσώρευσης κεφαλαίου, αφού το βάρος του κλάδου στο σύνολο των παραγωγικών δραστηριοτήτων, αυξάνεται ταχύτερα από την παραγωγικότητα της εργασίας.

Αντιθέτως, κατά το δεύτερο στάδιο ανάπτυξης ενός κλάδου (της κατ' ένταση συσσώρευσης κεφαλαίου), όταν έχουν ολοκληρωθεί οι διαδικασίες επέκτασης, η περαιτέρω αύξηση της παραγωγής επιτυγχάνεται κυρίως μέσω του τεχνολογικού και οργανωτικού εκσυγχρονισμού. Με άλλα λόγια, η περαιτέρω ανάπτυξη του κλάδου βασίζεται σε αλλαγές που αφορούν είτε στις τεχνολογικές βάσεις της

παραγωγής, είτε στους κανόνες οργάνωσης της εργασίας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, να αυξάνεται ταχύτατα η παραγωγικότητα της εργασίας. Σε ότι αφορά το βάρος του κλάδου ως ποσοστό του ΑΕΠ, επιβραδύνεται καθώς οι δυνατότητες επέκτασης του κλάδου έχουν εξαντληθεί, όπως συμβαίνει με όλους τους «ώριμους» κλάδους της οικονομίας.

Αυτό έχει ως συνέπεια, η ένταση κεφαλαίου να μειώνεται κατά το δεύτερο στάδιο ανάπτυξης ενός κλάδου, δηλαδή κατά το στάδιο της κατ' ένταση συσσώρευσης κεφαλαίου, αφού το ποσοστό συμμετοχής του κλάδου στο σύνολο των παραγωγικών δραστηριοτήτων, αυξάνεται βραδύτερα από την παραγωγικότητα της εργασίας.

Ως εκ τούτου, η πορεία της έντασης κεφαλαίου ενός κλάδου αναμένεται να παρουσιάζει μια τυπική μορφή: να αυξάνεται κατά το πρώτο στάδιο (οπότε η διαδικασία της οικονομικής μεγέθυνσης δημιουργεί πολλές θέσεις εργασίας για κάθε εκατοστιαία μονάδα αύξησης του ΑΕΠ), και να μειώνεται στο δεύτερο στάδιο (οπότε η διαδικασία της οικονομικής μεγέθυνσης δημιουργεί λίγες θέσεις εργασίας για κάθε εκατοστιαία μονάδα αύξησης του ΑΕΠ).

Σε ότι αφορά την απασχόληση ως ποσοστό του πληθυσμού (N/P), ισούται προς το γινόμενο της έντασης της απασχόλησης (E) και του ΑΕΠ ανά κάτοικο (Y/P).

Όμως, η ίδια η ένταση απασχόλησης εξαρτάται από το ΑΕΠ ανά κάτοικο (Y/P). Κατά την φάση της κατ' έκταση συσσώρευσης κεφαλαίου στον υπό εξέταση κλάδο, τα δύο μεγέθη (η ένταση κεφαλαίου και το ΑΕΠ ανά κάτοικο) αυξάνονται ταυτοχρόνως, έτσι ώστε αυξάνεται και το γινόμενό τους, δηλαδή η απασχόληση ως ποσοστό του πληθυσμού. Κατά το δεύτερο στάδιο, της κατ' ένταση συσσώρευσης, ή ένταση απασχόλησης αρχίζει να μειώνεται σταδιακά. Για όσο χρονικό διάστημα η εν λόγω μείωση είναι μικρή, τότε, η αύξηση του ΑΕΠ ανά κάτοικο υπερτερεί, και το γινόμενο $E^*(Y/P)$ αυξάνεται, παρότι το γεγονός ότι ο ένας εκ των δύο όρων του μειώνεται. Εν ολίγοις, η αύξηση της απασχόλησης ως ποσοστό του πληθυσμού, ενδέχεται να συνεχίζεται για κάποιο χρονικό διάστημα στις αρχές του σταδίου της εντατικής συσσώρευσης κεφαλαίου. Στην συνέχεια, όμως, όταν η πτώση της έντασης απασχόλησης γίνει αρκετά μεγάλη, τότε αρχίζει και η μείωση της απασχόλησης ως ποσοστό του πληθυσμού.

Γενικά, επομένως, για την εξέλιξη της απασχόλησης ενός κλάδου, εν προκειμένω του τραπεζικού κλάδου, έχουν σημασία δύο σημεία καμπής:

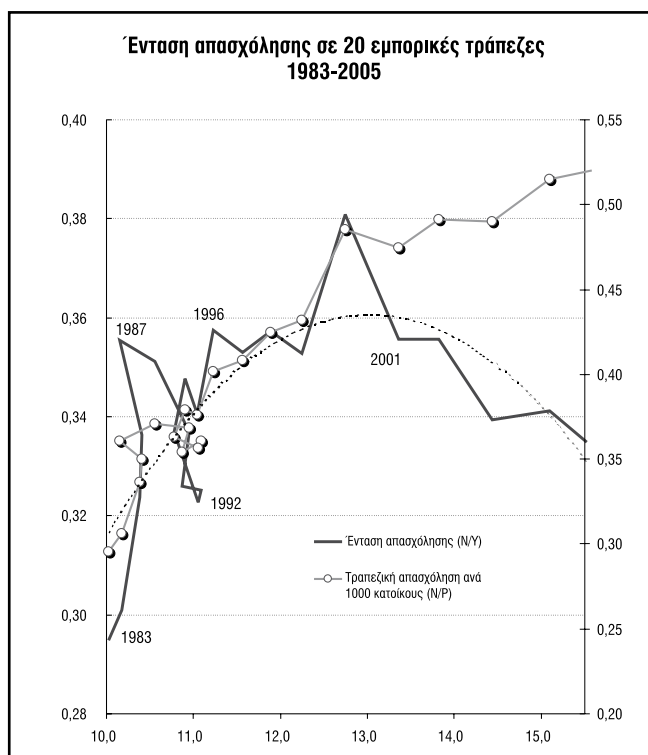
- Το πρώτο σημείο καμπής αφορά στην εξέλιξη της έντασης της απασχόλησης: όταν το εν λόγω μέγεθος μειώνεται, έχουν αρχίσει να επικρατούν τα χαρακτηριστικά της εντατικής συσσώρευσης κεφαλαίου στον κλάδο.

- Το δεύτερο σημείο καμπής αφορά στην εξέλιξη της απασχόλησης ως ποσοστό του πληθυσμού: όταν το εν λόγω μέγεθος αυξάνεται παρά το γεγονός ότι η ένταση της απασχόλησης μειώνεται, βρισκόμαστε είτε στο μεταίχμιο μεταξύ κατ' έκταση συσσώρευσης και εντατικής συσσώρευσης, είτε στις αρχικές φάσεις της εντατικής συσσώρευσης.

Από την ανάλυση των στοιχείων που περιέχονται στο Bank Profitability του ΟΟΣΑ για μια σειρά χωρών, προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα: Στις πιο προηγμένες χώρες, η ένταση της τραπεζικής απασχόλησης μειώνεται ήδη από τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1980. Αυτό σημαίνει ότι στις εν λόγω χώρες, ο τραπεζικός κλάδος βρίσκεται στο στάδιο της εντατικής συσσώρευσης, επομένως ότι η ανάπτυξη του κλάδου γίνεται κυρίως μέσω αυξήσεων της παραγωγικότητας (τεχνολογική και οργανωτική αλλαγή). Επιπλέον, για τις περισσότερες χώρες μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι μείωση παρουσιάζει και η απασχόληση ως ποσοστό του πληθυσμού. Αυτό σημαίνει ότι η διαδικασία της εντατικής συσσώρευσης κεφαλαίου στον τραπεζικό κλάδο, όχι μόνον έχει εκκινήσει, αλλά βρίσκεται πλέον και σε φάση πέραν της αρχικής. Διαφορετική ωστόσο περίπτωση αποτελεί η Ελλάδα.

Η ένταση της τραπεζικής απασχόλησης (αριθμός απασχολούμενων στις εμπορικές τράπεζες ανά μονάδα ΑΕΠ, Διάγραμμα 121) αυξανόταν με υψηλούς ρυθμούς μέχρι το 1987. Επομένως, είχαμε μέχρι τότε επικράτηση των χαρακτηριστικών της κατ' έκταση συσσώρευσης κεφαλαίου. Στη συνέχεια, και μέχρι το 1999, η ένταση απασχόλησης αυξάνεται οριακά, με πολύ μικρούς ρυθμούς, και σταθεροποιείται τελικά μέχρι το 2002. Τελικά, παρουσιάζει έντονα σημεία μεταστροφής σε πτωτική τάση από το 2003. Φαίνεται, δηλαδή, ότι έχουμε προσεγγίσει το πρώτο κρίσιμο σημείο καμπής, το οποίο αφορά στην εξέλιξη της έντασης της απασχόλησης και το οποίο σηματοδοτεί ότι έχουν αρχίσει να επικρατούν τα χαρακτηριστικά της εντατικής συσσώρευσης κεφαλαίου στον τραπεζικό κλάδο της Ελλάδας.

Διάγραμμα 121

Πηγή: ΑΕΠ ανά κάτοικο (σταθερές τιμές 2003, σε χιλιάδες ευρώ).

Το δεύτερο κρίσιμο σημείο καμπής, που αφορά στην εξέλιξη της τραπεζικής απασχόλησης ως ποσοστό του πληθυσμού, ωστόσο, δεν είναι ακόμη ορατό, αφού το εν λόγω μέγεθος αυξήθηκε κατά το 2004-2005. Αυτά αποτελούν σαφή ένδειξη ότι βρισκόμαστε ήδη στο εσωτερικό του σταδίου της εντατικής συσσώρευσης, κατά το οποίο τείνουν να ολοκληρωθούν οι διαδικασίες επέκτασης και στο οποίο η περαιτέρω αύξηση της παραγωγής επιτυγχάνεται μέσω του τεχνολογικού και οργανωτικού εκσυγχρονισμού, πλην όμως, οι διαδικασίες της επέκτασης παράγουν ακόμη ευνοϊκά αποτελέσματα επί του όγκου της απασχόλησης.

Η περαιτέρω ανάπτυξη του κλάδου βασίζεται κυρίως σε αλλαγές που αφορούν είτε στις τεχνολογικές βάσεις της επιχείρησης, είτε στους κανόνες οργάνωσης της εργασίας, είτε στην παραγωγή νέων τραπεζικών υπηρεσιών που ευνοούν την επέκτασή του. Έτσι, η ένταση της τραπεζικής απασχόλησης (N/Y) αρχίζει να μειώνεται σταδιακά, και για όσο χρονικό διάστημα η εν λόγω μείωση παραμένει μικρή, η απασχόληση ως ποσοστό του πληθυσμού θα αυξάνεται ή θα παραμένει στάσιμη. Στην συνέχεια, όμως, όταν η πτώση της έντασης της τραπεζικής απασχόλησης γίνει αρκετά μεγάλη, θα αρχίσει και η μείωση της απασχόλησης ως ποσοστό του πληθυσμού.

Προκύπτει ως συμπέρασμα της ανάλυσης που προηγήθηκε, ότι η πιθανότερη εξέλιξη της απασχόλησης στις εμπορικές τράπεζες, στην μεσοπρόθεσμη διάρκεια, θα είναι η μικρή περαιτέρω αύξηση ή σταθεροποίηση, εκτός βέβαια εάν παρέμβουν αρκετά νωρίς ορισμένοι δυσμενείς παράγοντες, όπως π.χ. μια αισθητή επιδείνωση στην συμπεριφορά των νοικοκυριών σε ό,τι αφορά τον δανεισμό τους.

ΜΕΡΟΣ 9

**Οι σύγχρονες εξελίξεις στις εργασιακές
σχέσεις στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση**

Οι σύγχρονες εξελίξεις στις εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση

9.1. Το πράσινο βιβλίο για τον εκσυγχρονισμό της εργατικής νομοθεσίας

9.1.1. Γενικές παρατηρήσεις

Το κείμενο του Πράσινου Βιβλίου της Ένωσης για τον εκσυγχρονισμό του εργατικού δικαίου που διαμορφώνει το πλαίσιο της σχετικής συζήτησης ενόψει του Λευκού Βιβλίου που θα ακολουθήσει και θα λάβει τον χαρακτήρα των κατευθύνσεων πολιτικής στο συγκεκριμένο αντικείμενο, έχει **ως στόχο τον συντονισμό του περιεχομένου του εργατικού δικαίου των χωρών μελών** στο πλαίσιο της απόπειρας προσαρμογής του στους υιοθετημένους όρους με τους οποίους συντελείται η προοπτική ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων η οποία απαιτεί την ριζική μεταρρύθμιση των κανόνων που διέπουν την αγορά εργασίας. Αυτή η μεταρρύθμιση επιχειρείται με την υιοθέτηση πρακτικών που καταγράφονται ήδη σε εθνικό επίπεδο σύμφωνα με τις οποίες εισάγονται στην εργατική νομοθεσία στοιχεία που διαπνέονται ολοένα και περισσότερο από τους κανόνες του εμπορικού δικαίου και του δικαίου του ανταγωνισμού. Αυτές οι πρακτικές οδηγούν σε μια αισθητή διαφοροποίηση από την βασική αρχή που διέπει την παραδοσιακή αντίληψη και σύλληψη των κανόνων του εργατικού δικαίου που είναι η προστασία του αδύνατου πόλου της εργασιακής σχέσης, της εργασίας, ως εκδήλωση πολιτικών περιορισμού των ανισοτήτων που απορρέει από μια φύσει άνιση σχέση και ως εργαλείο επίτευξης βελτίωσης των όρων πρωτογενούς κατανομής πλούτου.

Οι επιχειρούμενες αλλαγές αποβλέπουν στην χαλάρωση των κανόνων προστασίας της εργασίας, κυρίως ως προς τα δικαιώματα των εργαζομένων σε περίπτωση απόλυσης, επιδιώκοντας τις μέγιστες δυνατές συναινέσεις και με διακηρυγμένο στόχο την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και την καταπολέμηση της ανεργίας εφ' όσον κρίνεται ότι η «άκαμπτη» εργατική νομοθεσία αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα για την υλοποίηση της. Στο πλαίσιο μάλιστα αυτό αντλούνται αποσπασματικά εμπειρίες από χώρες (π.χ. σκανδιναβικές) απομονώνοντας επιλεκτικά στοιχεία επιμέρους παρεμβάσεων και αγνοώντας μια σειρά σημαντικότερων παραμέτρων της ασκούμενης μακροοικονομικής πολιτικής (π.χ. φορολογικό σύστημα) και μακρόχρονων

υποδομών για την δημιουργία όρων κοινωνικής συνοχής και προστασίας της ανεργίας στις χώρες αυτές. Σε αυτό το πλαίσιο, άλλωστε, κινούνται και οι όποιες μη επισημονικές απόψεις για μεταφορά και υιοθέτηση μοντέλων όταν είναι ήδη γνωστό ότι στον ευρωπαϊκό χώρο παρά τα κοινά χαρακτηριστικά που διέπουν τις χώρες της ευρωπαϊκής ηπείρου, οι ευρωπαϊκές χώρες σε γενικές γραμμές διακρίνονται σε 4 επιμέρους κατηγορίες προτύπων (σκανδιναβικό, κεντροευρωπαϊκό, βρετανικό, μεσογειακό) με επιπλέον διαφορές στο εσωτερικό κάθε κατηγορίας, ενώ τελευταία προστίθεται και το πρότυπο εκείνο της ανατολικής Ευρώπης. Στη συζήτηση μάλιστα αυτή δεν είναι δυνατόν, ιδιαίτερα για την ελληνική περίπτωση, να μην λαμβάνονται υπόψη οι ιδιαιτερότητες της ελληνικής οικονομίας και της αγοράς εργασίας, όπως και το σχετικό έλλειμμα σε κοινωνικές υποδομές, γεγονός που απαιτεί προσεκτικότερες προσεγγίσεις.

Στο πλαίσιο των **επιχειρούμενων αλλαγών** η έννοια της flexicurity (ευελιξία και ασφάλεια) αποτελεί κεντρική επιλογή. Η Ένωση έχοντας υιοθετήσει την ευελιξία από τις αρχές της δεκαετίας του '90, ως βασικό εργαλείο για την πολιτική της για την ανταγωνιστικότητα και την ανεργία και στο πλαίσιο της αναζήτησης μείωσης του εργατικού κόστους, διαπιστώνει τα κοινωνικά αδιέξοδα που επιφέρει σε ένα σημαντικό μέρος του κοινωνικού σώματος η μέχρι τώρα ανάπτυξή της και, παράλληλα με τα περιορισμένα οικονομικά αποτελέσματα αυτής της πολιτικής, επιχειρεί να συνδυάσει την ευελιξία με την δημιουργία όρων ασφάλειας του εργατικού δυναμικού. Ωστόσο η κατ' ουσίαν ισορροπία ανάμεσα σε αυτούς τους δύο πόλους φαίνεται εξαιρετικά δύσκολη στην πράξη, αν όχι αδύνατη. Πόσο μάλλον όταν από τις διαφαινόμενες προθέσεις η ευελιξία συνιστά προτεραιότητα (αποτελεί άλλωστε και το πρώτο συνθετικό του όρου flexicurity) η δε ασφάλεια μάλλον αποτελεί το ζητούμενο ή, για ορισμένους, το εύπεπτο υλικό προκειμένου να ενισχυθεί η ευελιξία και να συγκεντρώσει με το μέρος της τις μέγιστες δυνατές συναινέσεις. Και τούτο γιατί η έννοια της flexicurity διακατέχεται από μια σοβαρή αντίφαση όταν μάλιστα αναφέρεται στο ειδικό πεδίο των εργασιακών σχέσεων και του εργατικού δικαίου. Όταν λοιπόν, η αύξηση της ευελιξίας της εργασίας αποτελεί βασικό μέσο για την μείωση του «κόστους εργασίας» για τις επιχειρήσεις, από την άλλη πλευρά η διαμόρφωση όρων ασφάλειας των ευέλικτα απασχολούμενων συνεπάγεται την παράλληλη αύξηση του εργασιακού κόστους, εφ' όσον η ασφάλεια μεταφράζεται με την ενίσχυση των εργασιακών δικαιωμάτων και συνεπώς κοστίζει. Όταν μάλιστα διακηρύσσεται από την Ένωση η ανάγκη μεγιστοποίησης της ασφάλειας, μήπως τελικά η υλοποίηση του στόχου αυτού στην πράξη καθιστά ασύμφορη σε ένα βαθμό την ευελιξία, λόγω αύξησης του κόστους της, και τελικώς ακυρώνει τους λόγους καθιέρωσής της; Είναι χαρακτηριστικό άλλωστε το παράδειγμα των εργαζομένων με συμβάσεις ορισμένου χρόνου όπου η ουσιαστική εξασφάλιση των δικαιωμάτων τους κρίνεται ασύμφορη καταλήγοντας στις γνωστές νομοθετικές μεθοδεύσεις,

που βιώνουν οι «συμβασιούχοι» του δημοσίου τομέα στην Ελλάδα, ενώ την ίδια στιγμή στο σύνολο σχεδόν των χωρών της Ένωσης παραβιάζεται μια βασική αρχή που διέπει και την σχετική κοινοτική οδηγία (99/70) για τις συμβάσεις ορισμένου χρόνου: εκείνη την αρχή σύμφωνα με την οποία οι συμβάσεις αυτές πρέπει να δικαιολογούνται ως προς την φύση της παρεχόμενης εργασίας που θα πρέπει να είναι πρόσκαιρη και έκτακτη ώστε να δικαιολογείται ο προσωρινός τους χαρακτήρας. Και το ερώτημα είναι αν εφαρμόζεται στην πράξη αυτή η αρχή, ή αντιθέτως χρησιμοποιούνται κατά κόρον οι προσωρινές συμβάσεις, τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο τομέα, για την κάλυψη πάγιων και σταθερών αναγκών; Έτσι λοιπόν προκειμένου να μην υπάρξει αντίφαση μεταξύ θεσμικού πλαισίου και πρακτικής, την ίδια στιγμή που γίνεται επίκληση για την προώθηση της flexicurity, το κείμενο της Πράσινης Βίβλου προτείνει, ακολουθώντας το παράδειγμα εθνικών εμπειριών, την χαλάρωση του θεσμικού πλαισίου ως προς τις προϋποθέσεις προσφυγής στην ευέλικτη απασχόληση (π.χ. συμβάσεις ορισμένου χρόνου, δανεισμός προσωπικού κλπ.).

Η κατοχύρωση και ενίσχυση των δικαιωμάτων των εργαζομένων που απασχολούνται με ευέλικτους όρους αναμφίβολα είναι ένα θετικό εγχείρημα. Ωστόσο η διαμορφούμενη τάση, ως προς τις χώρες εκείνες που έχουν μακρά παράδοση θεσμικών κανόνων περί ευέλικτης εργασίας, είναι η χαλάρωση των όρων της θεσμικής της λειτουργίας συγκριτικά με το απώτερο παρελθόν.

Στην Ευρώπη σήμερα και ιδιαίτερα στη Ελλάδα έχει διαμορφωθεί το ανάλογο θεσμικό πλαίσιο για την λειτουργία και εφαρμογή ευέλικτων πρακτικών που συνοδεύονται με την αναγνώριση δικαιωμάτων στους ευέλικτα απασχολούμενους (συμβάσεις ορισμένου χρόνου, μερικής απασχόλησης, δανεισμός εργαζομένων κλπ.). Αυτό σημαίνει ότι το νομικό οπλοστάσιο για την κατοχύρωση δικαιωμάτων στην ευέλικτη εργασία έχει διαμορφωθεί σε όλες σχεδόν τις ευρωπαϊκές χώρες ώστε η επιδιωκόμενη «ασφάλεια» μέσω αυτής της διαδικασίας να έχει επιτευχθεί, ανεξάρτητα βέβαια από τον βαθμό εφαρμογής και σεβασμού των δικαιωμάτων σε τμήμα του ευέλικτου εργατικού δυναμικού το οποίο, υπό το βάρος της επισφαλούς θέσης του και της ανασφάλειας για το μέλλον, «συναινεί» στην καταστρατήγηση των αναγνωρισμένων από το νόμο δικαιωμάτων του και στην κατ' ανάγκην αποδοχή μιας χαμηλής ποιότητας απασχόλησης.

Η ευρωπαϊκή και κοινοτική νομοθεσία έχοντας σε σημαντικό βαθμό καλύψει το εύρος των ευέλικτων μορφών εργασίας για την κατοχύρωση της επιδιωκόμενης «ασφάλειας» (εκτός του δανεισμού εργαζομένων για την κοινοτική) αναζητεί σήμερα την επέκτασή της και σε άλλες πτυχές των εργασιακών σχέσεων εστιάζοντας την προσοχή της, σε εκείνο της μεταρρύθμισης του κεφαλαίου του σχετικού με **το σύστημα των ατομικών και ομαδικών απολύσεων**, το οποίο επιδιώκεται να

καταστεί περισσότερο ευέλικτο μέσα από την χαλάρωση του ισχύοντος πλαισίου (μείωση των αποζημιώσεων απόλυσης, καταβολή αποζημίωσης ανεξάρτητα από την προϋπηρεσία, άρση του αιτιολογημένου χαρακτήρα των απολύσεων, μείωση του χρόνου προειδοποίησης, αύξηση του ορίου των ομαδικών απολύσεων, περιορισμός των διοικητικών υποχρεώσεων στις περιπτώσεις των ομαδικών απολύσεων). Απέναντι σε αυτής της μορφής την ευελιξία προτείνεται η καθιέρωση ενός συστήματος ασφάλειας που αφορά στους όρους διαχείρισης του προβλήματος της ανεργίας και στην δημιουργία εναλλακτικών όρων ένταξης των ανέργων στην αγορά εργασίας. Αυτό σημαίνει επαρκείς όρους επιδότησης των ανέργων (σε ύψος και διάρκεια επιδότησης) με την παράλληλη λειτουργία ενός πλέγματος παρεμβάσεων που θα στηρίζεται σε επαρκείς πόρους για την κατάρτιση και επανακατάρτιση του εργατικού δυναμικού και με την ανάληψη του κόστους μετακίνησης από το ένα καθεστώς απασχόλησης σε ένα άλλο, αντλώντας εμπειρίες από το σκανδιναβικό κοινωνικό πρότυπο που χαρακτηρίζεται και από ένα διαφορετικό σύστημα κοινωνικών υποδομών, συγκριτικά με την υπόλοιπη Ευρώπη.

Η πρόταση επομένως που χαρακτηρίζει την πλέον σύγχρονη έκφραση της flexicurity είναι η έκπτωση των δικαιωμάτων των εργαζομένων και διευκόλυνση των επιχειρήσεων ώστε να αποβάλλουν το «πλεονάζον» προσωπικό με αντιστάθμισμα την ασφαλέστερη μετάβαση στην απασχόληση και διαχείριση της περιόδου της ανεργίας. Με αυτό τον τρόπο επιδιώκεται η **προφανής μείωση** των δικαιωμάτων των εργαζομένων μειώνοντας το κόστος και την «γραφειοκρατία» των απολύσεων και η αναπλήρωση του δημιουργούμενου ελλείμματος με ασαφείς, ως προς την κατ' ουσίαν αποτελεσματικότητα, τους όρους επανένταξης στην αγορά εργασίας και με παράλληλη μετακύληση του κόστους διαχείρισης του δημιουργούμενου προβλήματος στο «κοινωνικό σύνολο». Αυτή η εκδοχή υιοθετούμενη σε χώρες όπως η Ελλάδα, με το ήδη σοβαρό έλλειμμα στους όρους επιδότησης της ανεργίας (από τα χαμηλότερα σε ύψος και διάρκεια επιδότηση), σε συνάρτηση και με την απουσία υποδομών στο ευρύ πεδίο της κοινωνικής πολιτικής, εγκυμονεί σοβαρούς κινδύνους για την κοινωνική συνοχή σε συνδυασμό και με την απορρύθμιση της εργατικής νομοθεσίας και την περαιτέρω επιδείνωση της θέσης της εργασίας, η οποία θα κληθεί να αναλάβει σημαντικότατο μερίδιο χρηματοδότησης των εναλλακτικών παρεμβάσεων στο πλαίσιο μιας μονομερούς ερμηνείας της έννοιας της κοινωνικής αλληλεγγύης την οποία και θα κληθεί να επιδείξει.

9.1.2. Ειδικότερες παρατηρήσεις

Το κείμενο του Πράσινου Βιβλίου πραγματεύεται και μια σειρά άλλων θεμάτων που απασχολούν έντονα την ευρωπαϊκή αγορά εργασίας και απαιτούν παρεμβάσεις σε ανοιχτά πεδία για τα οποία είτε απουσιάζουν οι σχετικές ρυθμίσεις σε εθνικό επίπεδο, είτε βρίσκονται, εκεί όπου υπάρχουν, σε επίπεδο πρώτου εγχειρίματος.

Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις των απασχολούμενων στην κατηγορία της γκριζας ζώνης μεταξύ αυτοαπασχόλησης και μισθωτής εργασίας, των υπεργολαβιών και της αδήλωτης εργασίας. Ωστόσο οι σχετικοί προβληματισμοί που αναπτύσσονται στο Πράσινο Βιβλίο, αν και κινούνται αφηρητικά από την ανάγκη επίλυσης των προβλημάτων που τα φαινόμενα αυτά δημιουργούν στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων, στις προτάσεις που κατατίθενται, ενσωματώνονται αντιφατικές προσεγγίσεις και απόψεις που δημιουργούν ασάφειες ως προς το περιεχόμενο που επιδιώκει να προσδώσει η Επιτροπή στο Λευκό Βιβλίο που θα ακολουθήσει υπό μορφή κατευθύνσεων στα εν λόγω πεδία. Ειδικότερα:

Η επέκταση της προστασίας της εργατικής νομοθεσίας μέσα από την διεύρυνση των κριτηρίων καθορισμού της έννοιας της εξάρτησης σε κατηγορίες απασχολούμενων στην γκριζα ζώνη μεταξύ αυτοαπασχόλησης και εξαρτημένης μισθωτής εργασίας και στους εργαζόμενους που ουσιαστικά βρίσκονται σε πλήρη οικονομική εξάρτηση από ένα εργοδότη, δεν φαίνεται να αποτελεί προτεραιότητα απέναντι σε μια πραγματική ακαμψία που αφορά στις θεμελιώδεις αρχές του εργατικού δικαίου. Αν και το κείμενο διαπιστώνει το πρόβλημα και καταγράφει κάποιες εθνικές πρακτικές που κινούνται στην κατεύθυνση αντιμετώπισής του διατηρεί παράλληλα επιφυλάξεις για την αναγκαιότητα σχετικών ρυθμίσεων εφ' όσον αυτές θα συνέβαλαν στον περιορισμό της αυτοαπασχόλησης και θα απέτρεπαν την προσφυγή σε αυτήν από τις επιχειρήσεις ως ευέλικτη λύση στο πλαίσιο των συντελούμενων αναδιαρθρώσεων.

Επίσης το πρόβλημα της «ψευδοαυτοπασχόλησης» με την καλυμμένη αυτοαπασχόληση που υποκρύπτει εξαρτημένη εργασία με στόχο την καταστροφή της εργατικής νομοθεσίας, αντιμετωπίζεται από το κείμενο ως ζήτημα που η επίλυσή του επαφίεται στα Κράτη-μέλη. Η διακριτική αυτή τοποθέτηση του κειμένου της Επιτροπής σε συνδυασμό με την απουσία αναζήτησης μιας κοινά αποδεκτής νέας προσέγγισης της έννοιας της εξαρτημένης εργασίας περιβάλλει με ασάφεια το μέλλον της τυπικά ή άτυπα καλυμμένης εξαρτημένης εργασίας υπό την επίφαση της ανεξάρτητης απασχόλησης. Επισημαίνουμε βεβαίως ότι με την πρόσφατη Νομοθετική ρύθμιση της κυβέρνησης αμνηστεύθηκαν οι παρανομίες (στο ασφαλιστικό αρχικά πεδίο) εργοδοτών που χαρακτήριζαν συμβάσεις που υπέκρυπταν εξαρτημένη σχέση ως αυτοαπασχόληση και ουσιαστικά δίνει στο μέλλον το «πράσινο φως» να γενικεύεται αυτή η παρανομία καθόσον αμφισβητεί στην ουσία στη Δικαιοσύνη να κρίνει το χαρακτήρα της σύμβασης εργασίας.

Το φαινόμενο της αδήλωτης και μαύρης εργασίας αποτελεί αντικείμενο προβληματισμού του Πράσινου Βιβλίου λόγω των κοινωνικών του παρενεργειών αλλά και τις επιπτώσεις στους όρους του οικονομικού ανταγωνισμού και τις αθέμιτες διασπάσεις του. Η αντιμετώπιση του προβλήματος αποτελεί αντικείμενο ενασχόλησης του κειμένου με προτάσεις μέτρων εθνικού χαρακτήρα και συντονισμού των Κρατών-

μελών για την αντιμετώπιση των στρεβλώσεων του ανταγωνισμού. Ωστόσο μεταξύ των προτεινόμενων μέτρων προβληματισμούς εγείρει η πρόταση για μετατροπή της αδήλωτης εργασίας σε νόμιμη, άποψη που ερμηνεύεται και με πρακτικές, που ήδη έχουν εφαρμοσθεί, και αφορούν στην νομιμοποίηση πτυχών της παράνομης ευελιξίας μέσα από την χαλάρωση του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου (π.χ. ρήτρες διάβρωσης του περιεχομένου των συλλογικών συμβάσεων).

Τέλος ως προς ορισμένες άλλες παραμέτρους των εργασιακών σχέσεων και της διακηρυσσόμενης ανάγκης αύξησης της ευελιξίας μέσα από την περαιτέρω ανάπτυξη των ευέλικτων διευθετήσεων του εργάσιμου χρόνου και των τριμερών συμβάσεων, επισημαίνεται η ανάγκη ψήφισης της οδηγίας για τα δικαιώματα των εργαζομένων με καθεστώς δανεισμού που εκκρεμεί λόγω ασυμφωνίας στους όρους και στο περιεχόμενο της απουσίας διακρίσεων ανάμεσα σε αυτούς και στο προσωπικό της χρήστριας εταιρείας. Θετική ωστόσο κρίνεται η αναφορά περί της ανάγκης ρύθμισης σε εθνικό επίπεδο του καθεστώτος των υπεργολαβιών και της πρότασης για αναγνώριση ευθυνών για την παραβίαση της εργατικής νομοθεσίας και στις επιχειρήσεις που κάνουν χρήση υπεργολαβίας πέραν των άμεσων εργοδοτών/εργολάβων.

Συμπερασματικά, το Πράσινο Βιβλίο για τον εκσυγχρονισμό του εργατικού δικαίου επιδιώκει την μεταρρύθμισή του με όρους που συνεπάγονται την απορρύθμισή του και τον περιορισμό των όρων προστασίας του εργαζόμενου στο πλαίσιο μιας επίδειξης αλληλεγγύης των μισθωτών, των οποίων ζητείται η συναίνεση απέναντι στους ανέργους, διευκολύνοντας τις επιχειρήσεις να μειώσουν το κόστος τους σε βάρος της ασφάλειας των εργαζομένων έναντι μιας ζητούμενης εναλλακτικής ασφάλειας, αβέβαιης αποτελεσματικότητας, και της οποίας το κόστος φαίνεται να μετακυλίεται από τις επιχειρήσεις προς το κοινωνικό σύνολο.

Πρόκειται για την **εμμονή της Ένωσης σε ένα παραγωγικό μοντέλο** σύμφωνα με το οποίο η εργασία εκλαμβάνεται ως κόστος, υπό το βάρος των υιοθετούμενων όρων λειτουργίας του διεθνούς ανταγωνισμού που ενοχοποιεί τον εργαζόμενο και τα δικαιώματά του. Η Ένωση αντί να στηρίζει και να ενισχύει το πλεονέκτημα του κοινωνικού της προτύπου και να επιχειρεί την προβολή και «εξαγωγή» του, επιδιώκει την εισαγωγή στοιχείων απελευθέρωσης της αγοράς εργασίας που απορρυθμίζουν ουσιώδη χαρακτηριστικά του ευρωπαϊκού εργατικού δικαίου, όπως η ασφάλεια-στην απασχόληση, απαλλάσσοντας τις επιχειρήσεις από βασικές υποχρεώσεις τους και ενισχύοντας το μερίδιό τους στην κατανομή του παραγόμενου εισοδήματος.

9.2. Η αδήλωτη εργασία

9.2.1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Το φαινόμενο της **αδήλωτης εργασίας** πλήττει όλα τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η αντιμετώπισή του αποτελεί ζήτημα ζωτικής σημασίας για τις εργασιακές σχέσεις και την οικονομία, καθώς υποσκάπτει τη χρηματοδότηση των κοινωνικών υπηρεσιών, μειώνει το καθεστώς της κοινωνικής προστασίας των ατόμων και τις προοπτικές της αγοράς εργασίας και είναι δυνατόν να επηρεάσει τους όρους του ανταγωνισμού. Επιπλέον, αντιβαίνει στα ιδεώδη της αλληλεγγύης και της κοινωνικής δικαιοσύνης.

Ήδη από το 1993, στη Λευκή Βίβλο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Ανάπτυξη, την Ανταγωνιστικότητα και την Απασχόληση γινόταν λόγος για την ανάγκη διεύρυνσης της έννοιας της εργασίας και απευθυνόταν πρόσκληση στα κράτη μέλη να λάβουν μέτρα για «την (επαν)ένταξη στην επίσημη αγορά εργασίας πολλών πολιτών, οι οποίοι αναγκάζονται να εργάζονται στο περιθώριό της». Από το 2001, οι Αποφάσεις του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με τις κατευθυντήριες γραμμές για την απασχόληση αναφέρονται στο ζήτημα αυτό. Στην Απόφαση 2003/578/EK της 22ας Ιουλίου 2003 μάλιστα περιλαμβάνεται συγκεκριμένη κατευθυντήρια γραμμή υπό τον τίτλο «Μετατροπή της αδήλωτης εργασίας σε κανονικής μορφής απασχόληση»⁹³, σύμφωνα με την οποία «τα κράτη μέλη θα πρέπει να αναπτύξουν και να εφαρμόζουν ευρείες δράσεις και μέτρα για την εξάλειψη της αδήλωτης εργασίας, που θα συνδυάζουν την απλοποίηση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος, την άρση των αντικινήτρων και την παροχή κατάλληλων κινήτρων στα συστήματα φορολογίας και παροχών, τη βελτίωση της ικανότητας επιβολής του νόμου και την επιβολή κυρώσεων. Θα πρέπει να καταβάλλουν τις απαραίτητες προσπάθειες, σε εθνικό επίπεδο και επίπεδο ΕΕ, προκειμένου να γίνει γνωστή η έκταση του προβλήματος και να συντελεστεί πρόοδος σε εθνικό επίπεδο». Τελικά, τον Οκτώβριο του 2003 το Συμβούλιο υιοθέτησε Ψήφισμα⁹⁴, με το οποίο καλεί τα κράτη μέλη και τους κοινωνικούς συνομιλητές να συνεργαστούν για την αντιμετώπιση του φαινομένου, ενώ παράλληλα προτείνει μέτρα προληπτικού και κατασταλτικού χαρακτήρα.

Είναι δύσκολο να βρεθεί ένας ορισμός της αδήλωτης εργασίας, ο οποίος να είναι κοινά αποδεκτός σε ευρωπαϊκό επίπεδο, λόγω του διαφορετικού ρυθμιστικού πλαι-

93. Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση του Συμβουλίου της 22ας Ιουλίου 2003 σχετικά με τις κατευθυντήριες γραμμές για τις πολιτικές των κρατών μελών για την απασχόληση (2003/578/EK), ΕΕ L 197 της 5.8.2003, σ. 13.

94. Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Ψήφισμα του Συμβουλίου σχετικά με τη μετατροπή της αδήλωτης εργασίας σε κανονική απασχόληση (2003/C 260/01), βλέπε: http://europa.eu.int/eur-lex/pri/en/oj/dat/2003/c_260/c_26020031029en00010003.pdf.

σίου που ισχύει στα κράτη - μέλη. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ορίζει την αδήλωτη εργασία ως «κάθε αμειβόμενη δραστηριότητα που είναι νόμιμη ως προς τη φύση της αλλά δε δηλώνεται στις δημόσιες αρχές, λαμβανομένων υπόψη των διαφορών που ισχύουν στο ρυθμιστικό σύστημα των κρατών μελών»⁹⁵. Ο ορισμός αυτός παραπέμπει στην έννοια της «κρυμμένης απασχόλησης», την οποία είχε εισαγάγει ο ΟΟΣΑ⁹⁶, περιγράφοντάς την ως την απασχόληση που «αν και δεν είναι καθαυτή παράνομη, δεν έχει δηλωθεί σε μια ή περισσότερες διοικητικές αρχές».

Το μέγεθος του φαινομένου είναι δύσκολο να υπολογιστεί και οι εκτιμήσεις διαφέρουν σημαντικά ανάλογα με τη μέθοδο που χρησιμοποιείται. Κατά μέσο όρο, η έκταση της παραοικονομίας στην ΕΕ εκτιμάται ότι ανέρχεται σε 7% έως 16% του ΑΕΠ της ΕΕ, πράγμα που αντιστοιχεί σε σύνολο μονάδων εργασίας που μπορεί να κυμαίνεται κάπου μεταξύ των 10 και των 28 εκατομμυρίων ή μεταξύ του 7% και του 19% του όγκου της συνολικής δεδηλωμένης απασχόλησης, σύμφωνα με τις υποθέσεις που γίνονται για τους τομείς στους οποίους ασκούνται αυτές οι δραστηριότητες και κατά συνέπεια για τη μέση παραγωγικότητα⁹⁷.

Πέραν των προβλημάτων που εντοπίζονται ως προς τον ορισμό και τον υπολογισμό της έκτασης του φαινομένου, το ζήτημα της αδήλωτης εργασίας καθίσταται ακόμα πιο περίπλοκο, γιατί άπτεται του ιδιαίτερα ευαίσθητου θέματος της μετανάστευσης. Η μετανάστευση τροφοδοτεί παραδοσιακά το φαινόμενο της αδήλωτης εργασίας. Μετά τη διεύρυνση, τα περισσότερα από τα κράτη - μέλη της ΕΕ των 15 υιοθέτησαν μέτρα για να περιορίσουν το ευρωπαϊκό δικαίωμα της ελεύθερης μετακίνησης των προσώπων, θεωρώντας ότι είναι αναγκαία μια μεταβατική περίοδος πριν την ενσωμάτωση εργαζομένων προερχόμενων από τα νέα κράτη μέλη. Στις χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης από την άλλη, ο δημόσιος διάλογος για την αδήλωτη εργασία είναι περιορισμένος.

95. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με τη λαθραία εργασία, COM (98) - 219, Βρυξέλλες, βλ. http://ec.europa.eu/employment_social/employment_analysis/work/com98_219_el.pdf.

96. Οργανισμός για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη, OECD Employment Outlook, 2004.

97. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με τη λαθραία εργασία, COM (98) - 219, Βρυξέλλες, βλ. http://ec.europa.eu/employment_social/employment_analysis/work/com98_219_el.pdf.

9.2.2. Η αδήλωτη εργασία στις εθνικές έννομες τάξεις

Πίνακας 25: Η έννοια και το περιεχόμενο της αδήλωτης εργασία στις εθνικές έννομες τάξεις

Αυστρία	• Αδήλωτος χρόνος εργασίας (φορολογική απάτη) • Παράνομη απασχόληση αλλοδαπών • Εικονική φιλική εξυπηρέτηση, η οποία υποκρύπτει μισθωτή εργασία • Δε θεωρείται ποινικό αδίκημα, άρα δεν υπάρχουν ποινικές κυρώσεις
Βέλγιο	Κάθε εργασία που δεν έχει δηλωθεί στην εφορία και τις υπηρεσίες κοινωνικής ασφάλισης
Βουλγαρία	Δραστηριότητες που δεν είναι καταγεγραμμένες στις στατιστικές («απαρτηρήρητη εργασία»)
Κύπρος	Κάθε εργασία που δεν έχει δηλωθεί στην εφορία και τις υπηρεσίες κοινωνικής ασφάλισης
Δανία	Κάθε εργασία που δεν έχει δηλωθεί στην εφορία
Εσθονία	Κάθε εργασία που δεν έχει δηλωθεί στην εφορία
Φινλανδία	• Κάθε εργασία που δεν έχει δηλωθεί στην εφορία • Κάθε είδους «καταχρηστική εργασιακή διάκριση» (η εκμετάλλευση της οικονομικής ή άλλης ανάγκης του εργαζομένου)
Γαλλία	Κάθε είδους παραβίασης της οικονομικής, κοινωνικής και δημόσιας τάξης που καλύπτεται από τον Εργατικό Κώδικα
Γερμανία	• Νόμος για την καταπολέμηση της μαύρης εργασίας (Gesetz zur Bekämpfung von Schwarzarbeit). • Κάθε εργασία που δεν έχει δηλωθεί στην εφορία και τις υπηρεσίες κοινωνικής ασφάλισης • Παράνομη απασχόληση αλλοδαπών
Ελλάδα	Κάθε εργασία που δεν έχει δηλωθεί στις υπηρεσίες κοινωνικής ασφάλισης
Ουγγαρία	Κάθε εργασία που δεν έχει δηλωθεί στην εφορία και τις υπηρεσίες κοινωνικής ασφάλισης
Ιρλανδία	Κάθε εργασία που δεν έχει δηλωθεί στην εφορία και τις υπηρεσίες κοινωνικής ασφάλισης
Ιταλία	Κάθε εργασία που δεν έχει δηλωθεί στην εφορία και τις υπηρεσίες κοινωνικής ασφάλισης
Λετονία	Κάθε εργασία που παρέχεται χωρίς να έχει συναφθεί σύμβαση
Ολλανδία	• Κάθε εργασία που δεν έχει δηλωθεί στην εφορία και τις υπηρεσίες κοινωνικής ασφάλισης • Παράνομη απασχόληση αλλοδαπών
Νορβηγία	Κάθε εργασία που δεν έχει δηλωθεί στην εφορία και τις υπηρεσίες κοινωνικής ασφάλισης
Πολωνία	• Κάθε εργασία που παρέχεται χωρίς να έχει συναφθεί σύμβαση • Κάθε εργασία που δεν έχει δηλωθεί στην εφορία και τις υπηρεσίες κοινωνικής ασφάλισης
Ρουμανία	Κάθε εργασία που δεν έχει δηλωθεί στην εφορία
Σλοβακία	Κάθε εργασία που δεν έχει δηλωθεί στην εφορία και τις υπηρεσίες κοινωνικής ασφάλισης
Σλοβενία	• Κάθε εταιρία που δεν έχει καταχωρηθεί στο βιβλίο εταιριών • Κάθε εργασία που δεν έχει δηλωθεί στο Ινστιτούτο Ασφάλειας Υγείας
Ισπανία	• Εργασία που εκτελείται από όσους λαμβάνουν επίδομα ανεργίας • Παραβίαση του φορολογικού δικαίου και του δικαίου κοινωνικής ασφάλισης
Σουηδία	• Αποδοχές που οι εργαζόμενοι δεν δηλώνουν στην εφορία • Εισόδημα από εργασία που δεν έχει δηλωθεί στην εφορία
Ηνωμένο Βασίλειο	• Δραστηριότητα που δεν έχει δηλωθεί στην εφορία • Η παραβίαση των ορίων του κατώτατου μισθού • Δραστηριότητα που δεν έχει δηλωθεί και εκτελείται από όσους λαμβάνουν επίδομα ανεργίας • Παιδική εργασία • Εργασία από όσους δεν διαθέτουν άδεια διαμονής

Πηγή: EIRO thematic feature Industrial relations and undeclared work, σελ. 3, βλέπε: <http://www.eiro.eurofound.eu.int/thematicfeature11.html>

Στα περισσότερα κράτη - μέλη ως αδήλωτη εργασία (άλλως: παράνομη απασχόληση, παράνομη εργασία, μαύρη εργασία) νοείται κάθε είδους εργασία που δεν έχει δηλωθεί στις αρμόδιες αρχές (συνήθως στην εφορία και / ή στις υπηρεσίες κοινωνικής ασφάλισης). Στη Φινλανδία και τη Γαλλία η αδήλωτη εργασία νοείται ως παραβίαση γενικότερων κανόνων του εργατικού δικαίου. Ο φινλανδικός ποινικός κώδικας μάλιστα προβλέπει συγκεκριμένο ποινικό αδίκημα, την «καταχρηστική εργασιακή διάκριση», που συνίσταται στην εκμετάλλευση από τον εργοδότη της οικονομικής ή άλλης αδυναμίας του εργαζομένου. Στην Αυστρία αντίθετα η αδήλωτη εργασία δεν θεωρείται ποινικό αδίκημα, οπότε δεν επιβάλλονται και ποινικές κυρώσεις. Συγκεκριμένο θεσμικό πλαίσιο για την αντιμετώπιση του φαινομένου προβλέπεται μόνο στη Γερμανία, όπου το 2002 ψηφίστηκε «νόμος για την καταπολέμηση της μαύρης εργασίας» (Gesetz zur Bekämpfung von Schwarzarbeit).

9.2.3. Φύση και έκταση του φαινομένου

9.2.3.1. Κλάδοι

Σε όλες τις υπό εξέταση χώρες **ο κύριος όγκος της αδήλωτης εργασίας** εντοπίζεται στη γεωργία, τις κατασκευές, τα ξενοδοχεία και εστιατόρια και γενικότερα στις υπηρεσίες. Διαφοροποιήσεις παρατηρούνται ανάλογα με τη σημασία του κάθε κλάδου για την εκάστοτε εθνική οικονομία. Έτσι, η υφαντουργία στη Γαλλία, τη Ρουμανία και την Ισπανία, η ψυχαγωγία στη Γαλλία, η κατασκευή πλοίων στη Φινλανδία και η ιχθυοκαλλιέργεια στην Ολλανδία συγκεντρώνουν μεγάλο ποσοστό αδήλωτης εργασίας. Κοινό χαρακτηριστικό γνώρισμα όλων αυτών των κλάδων είναι η αυξημένη ένταση εργασίας, οι χαμηλοί μισθοί, η εποχιακή τους φύση και η απασχόληση κυρίως ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού.

Πίνακας 26: Κλάδοι οι οποίοι συγκεντρώνουν μεγάλο ποσοστό αδήλωτης εργασίας

Αυστρία	Κατασκευές, ξενοδοχεία και εστιατόρια, ψυχαγωγία, υπηρεσίες στον ιδιωτικό τομέα, μεταφορές
Βέλγιο	Κατασκευές, ξενοδοχεία και εστιατόρια, υπηρεσίες καθαρισμού, γεωργία, ιδιωτικά νοικοκυριά που απασχολούν οικιακό προσωπικό
Κύπρος	Κατασκευές, ξενοδοχεία και εστιατόρια, υπηρεσίες
Δανία	Ξενοδοχεία και εστιατόρια, κατασκευές, υπηρεσίες καθαρισμού, γεωργία, υπηρεσίες
Εσθονία	Κατασκευές, μεταφορές, υπηρεσίες
Φινλανδία	Κατασκευές, ξενοδοχεία και εστιατόρια, υπηρεσίες καθαρισμού, βιομηχανία ναυπηγείων, μεταφορές
Γαλλία	Κατασκευές, ξενοδοχεία και εστιατόρια, γεωργία, βιομηχανία ένδυσης, ψυχαγωγία
Γερμανία	Κατασκευές, ξενοδοχεία και εστιατόρια, μεταφορές, υπηρεσίες καθαρισμού
Ελλάδα	Κατασκευές, λιανικό εμπόριο, ξενοδοχεία και εστιατόρια
Ουγγαρία	Γεωργία, κατασκευές, υπηρεσίες
Ιρλανδία	Κατασκευές, ξενοδοχεία και εστιατόρια, γεωργία
Ιταλία	Κατασκευές, γεωργία, ξενοδοχεία και εστιατόρια, ιδιωτικά νοικοκυριά που απασχολούν οικιακό προσωπικό
Λετονία	Υγεία, κατασκευές, γεωργία, ξενοδοχεία και εστιατόρια, λιανικό εμπόριο
Ολλανδία	Κατασκευές, γεωργία, ξενοδοχεία και εστιατόρια, υπηρεσίες καθαρισμού, ιχθυοκαλλιέργεια
Νορβηγία	Κατασκευές, μεταφορές, ξενοδοχεία και εστιατόρια
Πολωνία	Εμπόριο, ξενοδοχεία και εστιατόρια, κατασκευές, διαχείριση ακίνητης περιουσίας
Ρουμανία	Γεωργία, κατασκευές, βιομηχανία τροφίμων, κλωστοϋφαντουργία
Σλοβακία	Κατασκευές, λιανικό εμπόριο, ξενοδοχεία και εστιατόρια, γεωργία
Σλοβενία	Κατασκευές, μεταφορές, λιανικό εμπόριο, υπηρεσίες καθαρισμού, ξενοδοχεία και εστιατόρια
Ισπανία	Κλωστοϋφαντουργία και υποδηματοποιία, γεωργία, κατασκευές, ξενοδοχεία και εστιατόρια, υπηρεσίες καθαρισμού
Σουηδία	Υπηρεσίες καθαρισμού, κατασκευές, μεταφορές, εστιατόρια, κομμωτήρια
Ηνωμένο Βασίλειο	Γεωργία, επεξεργασία τροφίμων, κατασκευές, υπηρεσίες

Πηγή: EIRO thematic feature Industrial relations and undeclared work, σελ. 5, βλέπε: <http://www.eiro.eurofound.eu.int/thematicfeature11.html>

9.2.3.2. Κατηγορίες αδήλωτα εργαζομένων προσώπων

Η πλειοψηφία των αδήλωτων εργαζομένων ανήκουν στις πλέον ευάλωτες ομάδες της αγοράς εργασίας: είναι καταγεγραμμένοι ως άνεργοι, αυτοαπασχολούμενοι, εποχιακοί, φοιτητές, παιδιά και μετανάστες. Κοινό χαρακτηριστικό τους είναι ότι δεν έχουν τη δύναμη να διαπραγματευτούν τους όρους και τις συνθήκες εργασίας, ενώ συνήθως απασχολούνται σε ευέλικτες μορφές εργασιακών σχέσεων, οι οποίες καθιστούν ακόμα πιο εύκολες τις παραβιάσεις της νομοθεσίας.

Η μετανάστευση τροφοδοτεί παραδοσιακά το φαινόμενο της αδήλωτης εργασίας, πρωτίτως στον κλάδο της γεωργίας και των κατασκευών. Μετά το 1990, σημαντικός αριθμός εργαζομένων από τις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης εργάζονται παράνομα στην δυτική Ευρώπη, ενώ οι χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης αποτελούν ταυτόχρονα χώρες υποδοχής και αποστολής ξένου εργατικού δυναμικού.

Η παιδική εργασία αποτελεί επίσης σημαντικό πρόβλημα, ιδιαίτερα στην Ιταλία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Σύμφωνα με μια έρευνα του 2001 που πραγματοποίησε η βρετανική συνδικαλιστική οργάνωση (Trade Union Congress, TUC), περίπου 480.000 μαθητές στην Αγγλία και την Ουαλία εργάζονται παράνομα. Πρόσφατη έρευνα της ιταλικής Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας (Istituto nazionale di statistica, Istat) εκτιμά τον αριθμό των παιδιών που εργάζονται στην Ιταλία χωρίς να έχουν δηλωθεί σε 144.000. Σύμφωνα με έρευνα του Γαλλικού Ινστιτούτου Οικονομικής και Κοινωνικής Έρευνας (Ires) ο αριθμός αυτός ανέρχεται σε 400.000.

9.2.3.3. Εκτιμώμενο μέγεθος του φαινομένου

Όπως προαναφέρθηκε, **οι εκτιμήσεις για την έκταση του φαινομένου** ποικίλουν σημαντικά ανάλογα με τη μέθοδο που χρησιμοποιείται. Παρόλα αυτά, είναι δυνατή η εξαγωγή κάποιων συμπερασμάτων:

Η Φινλανδία, η Σουηδία και το Ηνωμένο Βασίλειο συγκεντρώνουν το μικρότερο ποσοστό αδήλωτης εργασίας (κάτω του 5 % του ΑΕΠ), ενώ συγκριτικά χαμηλό ποσοστό συγκεντρώνει επίσης η Αυστρία και η Ιρλανδία. Το Βέλγιο, η Γαλλία, η Γερμανία, η Ιταλία, η Ρουμανία και η Σλοβακία είναι άνω του κοινοτικού μέσου όρου, ενώ η Βουλγαρία, η Ελλάδα, η Ουγγαρία και η Σλοβενία συγκεντρώνουν τα υψηλότερα ποσοστά (25 % - 40 % του ΑΕΠ).

Στον Πίνακα 15 παρατίθενται στοιχεία αφενός του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου Εργασιακών Σχέσεων (European industrial relations observatory, EIRO), αφετέρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Πίνακας 27: Μέγεθος της αδήλωτης εργασίας στο σύνολο του ΑΕΠ (%)

	Σύμφωνα με στοιχεία του EIRO			Σύμφωνα με στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής		
	Μέγεθος	Έτος	Πηγή	Μέγεθος	Έτος	Πηγή
Αυστρία	10%	2003	Πανεπιστήμιο του Λίντς	1,5%	1995	Statistics Austria
Βέλγιο	20%	2004	Κυβέρνηση	3%-4%	1999	Εθνική Τράπεζα του Βελγίου
Βουλγαρία	25%		Κέντρο για τη Μελέτη της Δημοκρατίας (CSD)	22%-30%	2003	Εθνικό Ινστιτούτο Στατιστικής, Ινστιτούτο για την Οικονομία της Αγοράς
Κύπρος				4,2%	2003	Ελληνική Κυπριακή Διοίκηση
Δανία				5,5%	2001	Ίδρυμα Ρόκγουλ (Rockwool Foundation)
Εσθονία				8%-9%	2001	Eurostat
Φινλανδία	4,2%			4,2%	1992	Φινλανδικό Υπουργείο Οικονομικών
Γαλλία	10%-20%	2003	Κεντρική Αντιπροσωπεία των Οργανισμών Κοινωνικής Ασφάλισης (Agence Centrale des Organisations de Sécurité Sociale)	4%-6,5%	1998	Ίδρυμα Ρόκγουλ (Rockwool Foundation)
Γερμανία	17%	2004	Κυβέρνηση	6%	2001	Ίδρυμα Ρόκγουλ (Rockwool Foundation)
Ελλάδα	25%-40%			Άνω του 20%	1998	Ανεπιβεβαίωτες πληροφορίες από τον τύπο
Ουγγαρία	25%-35%	2004	Ecostat	18%	1998	Borboly
Ιρλανδία	5%-10%	1998				
Ιταλία	17%	2000		16%-17%	2001	ISTAT
Λετονία				18%	2000	Λετονική Στατιστική Υπηρεσία
Ολλανδία	13,8%	2002	ΕΕ	2%	1995	CBS
Νορβηγία						
Πολωνία	27,4%	2000	Ινστιτούτο για τη Μελέτη της Εργασίας (IZA)	14%	2003	Κεντρικό Γραφείο Στατιστικής
Ρουμανία	20%	2003	Συμμαχία για την Οικονομική Ανάπτυξη	21%	2000	Εθνικό Ινστιτούτο Στατιστικής
Σλοβακία	18%	2003	Ίδρυμα Φρίντριχ Έμπερτ (Friedrich-Ebert Stiftung)	13%-15%	2000	Εθνική Στατιστική Υπηρεσία
Σλοβενία	17%-25%	1997	Κυβερνητική Επιτροπή για τον εντοπισμό και την πρόληψη της αδήλωτης εργασίας	17%	2003	Κυβέρνηση
Ισπανία						
Σουηδία	4,6%	1998	Εθνικό Ελεγκτικό Γραφείο	3%	1997	Ίδρυμα Ρόκγουλ (Rockwool Foundation)
Ηνωμένο Βασίλειο	1,5%	2003	Στοιχεία του NAP	2%	2000	Ίδρυμα Ρόκγουλ (Rockwool Foundation)

Πηγές: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Έκθεση CE-V/1-04-021-EN-C; EIRO Thematic feature, Industrial Relations and undeclared work, βλέπε: <http://www.eiro.eurofound.eu.int/thematicfeature8.html>

9.2.4. Παράγοντες που συμβάλλουν στην ανάπτυξη του φαινομένου της αδήλωτης εργασίας

9.2.4.1. Οικονομικοί και θεσμικοί παράγοντες

Η οικονομική συγκυρία παίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των δεικτών της αδήλωτης εργασίας. Στη δυτική Ευρώπη η οικονομική κρίση οδήγησε σε έξαρση του φαινομένου, ενώ για παράδειγμα στην Εσθονία η άνοδος του βιοτικού επιπέδου συνοδεύτηκε από συρρίκνωσή του. Ομοίως, η κατανομή της αδήλωτης εργασίας ανά γεωγραφική περιοχή μέσα στο ίδιο κράτος αντικατοπτρίζει υπάρχουσες οικονομικές ανισότητες. Έτσι, στην Ιταλία, το φαινόμενο είναι ιδιαίτερα διαδεδομένο στο νότο, με ποσοστό που αντιστοιχεί περίπου στο 25% του ΑΕΠ.

Οι εργοδότες αναφέρουν ως βασικό κίνητρο για τη μείωση του κόστους εργασίας την αποφυγή καταβολής φόρων και κοινωνικών εισφορών. Οι νέες τάσεις στην αγορά εργασίας και η όλο και πιο έντονη προώθηση ενός μοντέλου απελευθέρωσης των εργασιακών σχέσεων που χαρακτηρίζονται από την ευελιξία (μερική απασχόληση, ελαστικό ωράριο, αναδιοργάνωση της βιομηχανίας και των επιχειρήσεων με βάση μακρότατες αλυσίδες κατακόρυφης κατάταξης της παραγωγής και αλυσίδες υπεργολαβιών) καθιστούν μάλιστα πιο εύκολη την παραβίαση της εργατικής νομοθεσίας και έχουν οδηγήσει στην άνοδο των δεικτών της αδήλωτης εργασίας. Συχνό είναι για παράδειγμα το φαινόμενο να υπογράφονται συμβάσεις μερικής απασχόλησης, ενώ η απασχόληση είναι πλήρης, ή να υπάρχει εναλλαγή μεταξύ περιόδων αδήλωτης και δηλωμένης εργασίας, όταν ο χαρακτήρας της σύμβασης είναι εποχιακός.

Αυτοί οι παράγοντες, σε συνδυασμό με άλλους, όπως πχ. το έντονο μεταναστευτικό κύμα των τελευταίων δεκαετιών, η έλλειψη ή η ανεπάρκεια ελεγκτικών μηχανισμών, φαίνεται να αποτελούν τις βασικές αιτίες της έξαρσης της αδήλωτης εργασίας.

9.2.4.2. Κοινωνικοί παράγοντες

Η διαμόρφωση του φαινομένου της αδήλωτης εργασίας επηρεάζεται και από κοινωνικούς παράγοντες. Σε ορισμένες χώρες (κεντρική και ανατολική Ευρώπη, Ελλάδα), περιοχές (νότια Ιταλία) και κλάδους (κατασκευές, γεωργία), αποτελεί δομικό στοιχείο της απασχόλησης και της οικονομίας. Σε ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα καταδεικνύει έλλειψη εμπιστοσύνης στον κρατικό μηχανισμό και μη συνειδητοποίηση της σύνδεσης μεταξύ φορολογίας και κράτους πρόνοιας. Έτσι, στις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, η έλλειψη εμπιστοσύνης στην εκάστοτε Κυβέρνηση και η μη ταύτιση του ατόμου με την κοινωνία ως σύνολο, αναφέρονται ως βασικές αιτίες του φαινομένου.

9.2.5. Μέτρα για την αντιμετώπιση του φαινομένου

Τα μέτρα που λαμβάνονται για την αντιμετώπιση του φαινομένου διαφέρουν έντονα από χώρα σε χώρα. Παρόλα αυτά, είναι δυνατός ο εντοπισμός δυο βασικών τάσεων: μιας που επιδιώκει να μετατρέψει την αδήλωτη εργασία σε κανονικής μορφής απασχόληση και μιας που επιδιώκει να την περιορίσει, εντείνοντας τα ελεγκτικά και κατασταλτικά μέτρα. Η Ευρωπαϊκή Ένωση προτείνει συνδυασμό μέτρων και των δυο τάσεων, φαίνεται όμως να θεωρεί **την αδήλωτη εργασία πρωτίτως πρόβλημα της οικονομίας και του ανταγωνισμού** και προκρίνει την άρση των αντικινήτρων για τη δήλωση της οικονομικής δραστηριότητας (μείωση φόρων και εισφορών κοινωνικής ασφάλισης, νομιμοποίηση της παράνομης ευελιξίας) και την απελευθέρωση της αγοράς εργασίας.

9.2.5.1. Πρωτοβουλίες για τη μετατροπή της αδήλωτης εργασίας σε κανονικής μορφής απασχόληση

Στην Απόφαση 2003/578/EK της 22ας Ιουλίου 2003 του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης περιλαμβάνεται κατευθυντήριος γραμμή υπό τον τίτλο «Μετατροπή της αδήλωτης εργασίας σε κανονικής μορφής απασχόληση», σύμφωνα με την οποία «Τα κράτη-μέλη θα πρέπει να αναπτύξουν και να εφαρμόσουν ευρείες δράσεις και μέτρα για την εξάλειψη της αδήλωτης εργασίας, που θα συνδυάζουν την απλοποίηση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος, την άρση των αντικινήτρων και την παροχή κατάλληλων κινήτρων στα συστήματα φορολογίας και παροχών, τη βελτίωση της ικανότητας επιβολής του νόμου και την εφαρμογή κυρώσεων». Στο Ψήφισμα του Συμβουλίου σχετικά με τη μετατροπή της αδήλωτης εργασίας σε κανονική απασχόληση, υπό τον τίτλο «Προληπτικές δράσεις και κυρώσεις για την εξάλειψη της αδήλωτης εργασίας», προτείνεται τα κράτη - μέλη «2.4. να αναπτύξουν μια συνολική προσέγγιση για την τήρηση της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Απασχόληση βασισμένη στην προληπτική δράση, που να ενθαρρύνει όλους τους εργοδότες και τους εργαζόμενους να λειτουργούν εντός των πλαισίων της επίσημης οικονομίας και της κανονικής απασχόλησης· τα μέτρα αυτά θα πρέπει να συμβιβάζονται με τη βιωσιμότητα των δημοσιονομικών και των συστημάτων κοινωνικής προστασίας και είναι δυνατόν να περιλαμβάνουν: - τη δημιουργία ενός νομικού και διοικητικού περιβάλλοντος που να ευνοεί τη δήλωση της οικονομικής δραστηριότητας και της απασχόλησης δια μέσου απλουστευτικών διαδικασιών και μείωσης του κόστους και των φραγμών που περιορίζουν τη δημιουργία και την ανάπτυξη της επιχειρηματικής δραστηριότητας, ιδίως όσον αφορά την έναρξή της και τις μικρές επιχειρήσεις, - την ενίσχυση των κινήτρων και την κατάργηση των αντικινήτρων όσον αφορά τη δήλωση της εργασίας τόσο από πλευράς της ζήτησης, όσο και από πλευράς της προσφοράς: α) δια μέσου της επανεξέτασης και, όπου απαιτείται, της μεταρρύθμισης των συστημάτων φορολογίας και παροχών και της αλληλεπίδρασής τους προκειμένου να μειωθούν

υψηλοί οριακοί πραγματικοί φορολογικοί συντελεστές και, όπου δει, η φορολογία των χαμηλόμισθων εργαζομένων, β) της δημιουργίας των κατάλληλων πολιτικών απασχόλησης έναντι των δικαιούχων μέτρων κοινωνικής προστασίας που θα τους βοηθήσουν να συμμετάσχουν στην κανονική αγορά εργασίας, και γ) της μείωσης του κινδύνου της ανεργίας και των παγίδων της φτώχειας με εξάλειψη ανεπιθύμητων αλληλεπιδράσεων μεταξύ συστημάτων φορολογίας και συστημάτων παροχών, ...». Φαίνεται λοιπόν ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση προωθεί κατ' αρχήν μια πολιτική μείωσης του ύψους των φόρων και των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης, και γενικότερα απελευθέρωσης της αγοράς εργασίας, επιδιώκοντας με τον τρόπο αυτόν να καταργήσει τα αντικίνητρα της δήλωσης της οικονομικής δραστηριότητας.

Σε αυτή την κατεύθυνση κινούνται μέτρα όπως οι γερμανικές «μίνι - δουλειές» (mini-jobs), τα γαλλικά «δελτία παροχής οικιακών υπηρεσιών» (cheques emploi service) και οι ιταλικές «συμφωνίες ευθυγράμμισης» (contratti di riallineamento).

Οι «μίνι - δουλειές» αμείβονται με μέχρι 400 ευρώ το μήνα, ενώ παρέχουν μερική μόνο ασφαλιστική κάλυψη. Το 2003 καταργήθηκε η νομοθετική πρόβλεψη που τις περιόριζε σε 15 ώρες εβδομαδιαίως και πλέον δεν υπάρχει κανένας περιορισμός. Με τον τρόπο αυτό καθίσταται δυνατή η παραβίαση του κατώτατου μισθού που προβλέπεται από τις συλλογικές συμβάσεις εργασίας.

Τα δελτία παροχής οικιακών υπηρεσιών (cheques emploi service) επιτρέπουν την πρόσληψη οικιακών εργαζομένων ως αυτοαπασχολούμενων. Ένα παρόμοιο μέτρο υιοθετήθηκε στο Βέλγιο το 2003. Παρά τις αρχικές προβλέψεις, η χρήση των δελτίων αυτών είναι περιορισμένη.

Οι «συμφωνίες ευθυγράμμισης» παρέχουν κίνητρα σε εταιρίες που απασχολούν αδήλωτο προσωπικό να προσαρμόσουν σταδιακά τους παρεχόμενους μισθούς στα προβλεπόμενα από τις συλλογικές συμβάσεις εργασίας. Από το 2000 γίνεται περιορισμένη χρήση του μέτρου αυτού, καθώς προωθούνται πολιτικές μείωσης του κόστους εργασίας.

Είναι εμφανές ότι **οι πρακτικές αυτές** επιφανειακά μόνο καταπολεμούν την αδήλωτη εργασία, καθώς ρίχνουν το βάρος της αντιμετώπισής της στον αδύναμο πόλο της εργασιακής σχέσης, τον εργαζόμενο, καταστρατηγούν τις συλλογικές συμβάσεις εργασίας και δημιουργούν νέες μορφές εργασιακών σχέσεων που εξαιρούνται από το πεδίο εφαρμογής της εργατικής νομοθεσίας.

9.2.5.2. Ελεγκτικοί μηχανισμοί και κατασταλτικά μέτρα

Το πλέον διαδεδομένο μέτρο για την αντιμετώπιση του φαινομένου της αδήλωτης εργασίας σε εθνικό επίπεδο είναι η διεξαγωγή ελέγχων και η επιβολή κυρώσεων από κάποια αρμόδια αρχή.

Με το Ψήφισμα σχετικά με τη μετατροπή της αδήλωτης εργασίας σε κανονική απασχόληση το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης καλεί τα κράτη μέλη «2.5. να ενισχύσουν την επιτήρηση, όπου απαιτείται, με την ενεργό υποστήριξη των κοινωνικών συνομιλητών καθώς και την εφαρμογή κατάλληλων κυρώσεων, ιδίως για αυτούς που οργανώνουν ή επωφελούνται από την αδήλωτη εργασία, με παράλληλη εξασφάλιση κατάλληλης προστασίας για τα θύματα της αδήλωτης εργασίας, μέσω της συνεργασίας μεταξύ των αρμόδιων αρχών (μεταξύ άλλων, φορολογικών υπηρεσιών, επιθεωρήσεων εργασίας, αστυνομίας), σύμφωνα με την εθνική πρακτική, 2.6. να ενισχύσουν, στο πλαίσιο βελτίωσης της ικανότητας επιβολής του νόμου τη διεθνή συνεργασία μεταξύ των αρμόδιων οργάνων στα διάφορα κράτη - μέλη, όσον αφορά τις διεθνικές οικονομικές δραστηριότητες, ιδίως τη συνεργασία μεταξύ των αρμόδιων οργάνων που ορίζουν τα κράτη - μέλη προκειμένου να καταπολεμήσουν την απάτη όσον αφορά τις κοινωνικές παροχές και την αδήλωτη εργασία ... ».

Στα περισσότερα κράτη - μέλη **αρμόδια αρχή για τη διεξαγωγή ελέγχων** και την επιβολή κυρώσεων είναι η Επιθεώρηση Εργασίας. Στη Σουηδία, αρμόδιο είναι το Γραφείο Οικονομικού Εγκλήματος, στην Κύπρο οι Υπηρεσίες Κοινωνικής Ασφάλισης, στη Γερμανία οι Τελωνειακές Αρχές, στην Ισπανία οι Οικονομικές Υπηρεσίες και στο Ηνωμένο Βασίλειο οι Αρχές Μετανάστευσης. Οι γερμανικές συνδικαλιστικές οργανώσεις πάντως θεωρούν τον έλεγχο που πραγματοποιείται από τα Τελωνεία ανεπαρκή και έχουν επανειλημμένα διεκδικήσει τη σύσταση Ειδικού Σώματος Επιθεωρητών Εργασίας.

Τα τελευταία χρόνια προωθείται η συνεργασία μεταξύ των διαφόρων ελεγκτικών μηχανισμών. Στη Γαλλία έχει συσταθεί Εθνική Επιτροπή για την Καταπολέμηση της Αδήλωτης Εργασίας (Commission Nationale de Lutte Contre le Travail Illegal), η οποία αποτελείται από εκπροσώπους του Σώματος Επιθεώρησης Εργασίας, της αστυνομίας, των φορολογικών και τελωνειακών αρχών, των υπηρεσιών κοινωνικής ασφάλισης και των κοινωνικών συνομιλητών. Παρόμοιοι ελεγκτικοί μηχανισμοί έχουν συσταθεί στις Κάτω Χώρες και την Πολωνία.

Μέτρα λαμβάνονται και στο επίπεδο της μεταναστευτικής πολιτικής. Έτσι, στην Ελλάδα έχουν θεσπισθεί προγράμματα προσπάθειας νομιμοποίησης των μεταναστών. Η Γερμανία και η Ισπανία, επιδιώκοντας να περιορίσουν την εισροή μεταναστών από τα νέα κράτη - μέλη, έχουν υπογράψει σχετικές διακρατικές συμφωνίες, ενώ Γαλλία προγραμματίζει τη σύσταση γραφείων διασύνδεσης.

Οι κυρώσεις που προβλέπονται σε περίπτωση παραβάσεων είναι οικονομικές (Αυστρία, Δανία, Γαλλία, Γερμανία, Ελλάδα, Ουγγαρία, Ιταλία, Λετονία, Νορβηγία, Πολωνία, Σλοβακία, Σουηδία, Ηνωμένο Βασίλειο) ή / και ποινικές (Δανία, Φινλανδία, Ελλάδα, Νορβηγία, Σουηδία, Ηνωμένο Βασίλειο).

Αξιοσημείωτο είναι ότι στα περισσότερα κράτη-μέλη η ευθύνη επιμερίζεται ανάμεσα στον εργαζόμενο και τον εργοδότη, ενώ στην Πολωνία υπεύθυνος θεωρείται μόνο ο εργαζόμενος. Το ζήτημα του εντοπισμού των υπευθύνων καθίσταται ακόμα πιο δύσκολο στην περίπτωση αλυσίδων υπεργολαβιών. Η Γερμανία και η Νορβηγία έχουν αντιμετωπίσει το ζήτημα καθιερώνοντας εξ ολοκλήρου την ευθύνη στον εργοδότη/χρήστη και στον εργοδότη/εργολάβο.

Σε ορισμένες περιπτώσεις οι ίδιοι **οι κοινωνικοί συνομιλητές** έχουν λάβει πρωτοβουλίες για την καταπολέμηση του φαινομένου. Γερμανική συνδικαλιστική οργάνωση (Industrie Gewerkschaft Bauen - Agrar - Umwelt) άνοιξε τηλεφωνική γραμμή για καταγγελίες, ενώ στη Δανία συζητείται το ενδεχόμενο αποκλεισμού των μελών συνδικαλιστικής / εργοδοτικής οργάνωσης σε περίπτωση συμμετοχής στην παραοικονομία. Στα περισσότερα κράτη - μέλη πάντως οι κοινωνικοί συνομιλητές δεν έχουν προχωρήσει στη λήψη δραστικών μέτρων.

Πίνακας 28: Ελεγκτικοί μηχανισμοί και κατασταλτικά μέτρα.

Ελεγκτικές Αρχές		Εφαρμοζόμενες πολιτικές	
		Κύρωση	Πρόληψη
Αυστρία	Αρχή αρμόδια για την παρακολούθηση και τον έλεγχο της παράνομης απασχόλησης αλλοδαπών με εξουσία παρέμβασης	- Επιβολή οικονομικών κυρώσεων - Σχεδιάζεται διεύρυνση των αρμοδιοτήτων της Αρχής για την παρακολούθηση και τον έλεγχο της παράνομης απασχόλησης αλλοδαπών	Μείωση φόρων
Βέλγιο	Επιθεώρηση Εργασίας	- Σχεδιάζεται διεύρυνση των αρμοδιοτήτων της Επιθεώρησης Εργασίας - Μηχανογράφηση των πληροφοριών	Δελτίο παροχής οικιακών υπηρεσιών (service vouchers)
Βουλγαρία	Επιθεώρηση Εργασίας	- Λήψη μέτρων για τη μετανάστευση - Υποχρέωση καταγραφής των εργαζομένων	- Προγράμματα επιδότησης (στα πλαίσια του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για την απασχόληση) - Υποχρεωτικός ο γραπτός τύπος της σύμβασης εργασίας - Θέσπιση υποχρέωσης των εργοδοτών να καταβάλλουν ασφαλιστικές εισφορές στη βάση του πραγματικού μισθού των εργαζομένων και όχι του εθνικού κατώτατου μισθού
Κύπρος			Υποχρεωτική η ασφάλεια υγείας για τους μετανάστες εργαζόμενους
Δανία	- Διοικητικές αρχές - Συνδικαλιστικές οργανώσεις - Οργανώσεις εργοδοτών	- Οικονομικές και ποινικές κυρώσεις - Υποχρεωτική καταγραφή των εργαζομένων - Οι ασφαλιστικές εταιρίες υποχρεούνται να διαβεβαιώσουν ότι εργασίες που εκτελούνται στα πλαίσια ασφαλιστικών απαιτήσεων πρέπει να είναι δηλωμένες	- Καμπάνια για την ποινικοποίηση της αδήλωσης εργασίας - Μείωση φόρων - Απλοποίηση των διοικητικών διαδικασιών (διευκόλυνση της συνεργασίας μεταξύ των επιχειρήσεων κλπ.)
Εσθονία	Επιθεώρηση Εργασίας		- Εθνικός κατώτατος μισθός - Φορολογικές διευκολύνσεις
Φινλανδία	- Οικονομικές Υπηρεσίες - Αστυνομία - Τελωνειακές Αρχές - Συνδικαλιστικές Οργανώσεις	- Επιβολή προστίμου ή ποινής φυλάκισης σε περίπτωση «καταχρηστικής εργασιακής διάκρισης» και παράνομης απασχόλησης αλλοδαπών - Δικαίωμα άφεσης πληρωμής	Υποχρέωση ενημέρωσης των αρχών για αλλοδαπούς εργαζόμενους

Γαλλία	- Επιθεώρηση Εργασίας - Εθνικές, τοπικές και περιφερειακές Επιτροπές για την καταπολέμηση της αδήλωσης εργασίας (επιθεωρήσεις εργασίας, αστυνομία, τελωνειακές και οικονομικές αρχές, ιδρύματα κοινωνικής ασφάλισης, κοινωνικοί συνομιλητές)	- Χρηματικές κυρώσεις - Αυστηρός κυβερνητικός έλεγχος μέσω ανταλλαγής πληροφοριών	- Περικοπή φόρων και ασφαλιστικών εισφορών («Σχέδιο για την αδήλωση εργασίας 2004-2005») - Σύσταση Γραφείων Διασύνδεσης στα νέα κράτη-μέλη
Γερμανία	Ομοσπονδιακές Τελωνειακές Αρχές	- Είς ολόκληρον ευθύνη του εργοδότη/χρήστη και του εργοδότη/εργολάβου (πρόστιμα ύψους μέχρι και 500.000 ευρώ) - Οικονομικές κυρώσεις ύψους μέχρι και 300.000 ευρώ - Αυξημένες αρμοδιότητες των Ομοσπονδιακών Τελωνειακών Αρχών - Σύναψη διοικητικής συμφωνίας με τη Γαλλία για την καταπολέμηση της παράνομης απασχόλησης	«Mini-jobs» - Κατάρτιση της υποχρέωσης καταγραφής στο μητρώο τεχνιτών
Ελλάδα	Επιθεώρηση Εργασίας	- Ποινικές και οικονομικές κυρώσεις - Μηχανογράφηση των δεδομένων κοινωνικής ασφάλισης	Νομιμοποίηση μεταναστών
Ουγγαρία	Επιθεώρηση Εργασίας	- Οικονομικές κυρώσεις - Υποχρεωτική καταγραφή των εργαζομένων	- Υποχρέωση σύναψης γραπτής σύμβασης εργασίας - Εκστρατεία για την ευαισθητοποίηση του κοινού - Μείωση φόρων - Ελαστικοποίηση της εργατικής νομοθεσίας
Ιρλανδία	Επιθεώρηση Εργασίας		
Ιταλία	Επιθεώρηση Εργασίας	- Οικονομικές κυρώσεις - Αυστηρότεροι κανόνες για τις υπεργολαβίες	«Συμφωνίες ευθυγράμμισης» - Κίνητρα οικονομικής φύσης - Ρύθμιση της μετανάστευσης - Χρηματοδότηση τοπικών «επενδύσεων σχεδίων» - Μείωση του κόστους της εργασίας - Μεγαλύτερη ανάμιξη των κοινωνικών συνομιλητών (συλλογικές πρωτοβουλίες)
Λετονία	Επιθεώρηση Εργασίας	Οικονομικές κυρώσεις	

Ολλανδία	- Επιθεώρηση Εργασίας - Ομάδες με εξουσία παρέμβασης που συγκροτούνται από εκπροσώπους της επιθεώρησης εργασίας, των φορολογικών αρχών και των αρχών κοινωνικής ασφάλισης	- Αυστηρότερη πολιτική απέναντι στους αιτούντες άσυλο - Αυστηρότερος έλεγχος των εταιριών προσωρινής απασχόλησης	
Νορβηγία	- Επιθεώρηση Εργασίας - Φορολογικές Αρχές	- Υποχρεωτική καταγραφή όλων των σχέσεων εργασίας - Επιβολή οικονομικών και ποινικών κυρώσεων (ποινή φυλάκισης μέχρι και έξι ετών) - Είς ολόκληρον ευθύνη εργοδότη / χρήστη και εργοδότη / εργολάβου	Καμπάνια πληροφόρησης για νεοεισερχόμενους μετανάστες σχετικά με τους κινδύνους που επιφυλάσσει η εργασία στην παραοικονομία
Πολωνία	- Επιθεώρηση Εργασίας - Αστυνομία - Υπηρεσίες κοινωνικής Ασφάλισης - Εφορία - Συνδικαλιστικές οργανώσεις - Οργανώσεις εργοδοτών	Επιβολή οικονομικών κυρώσεων	Απελευθέρωση της οικονομίας
Ρουμανία	Επιθεώρηση Εργασίας	- Οικονομικές κυρώσεις - Δημιουργία ειδικής ταχυδρομικής θυρίδας για καταγγελίες	- Επιδότηση απασχόλησης - Μειωμένες εισφορές κοινωνικής ασφάλισης - Εκστρατείες πληροφόρησης των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, προγράμματα εκμίσθησης για συνδικαλιστικές οργανώσεις και οργανώσεις εργοδοτών, καμπάνιες ευαισθητοποίησης από τα ΜΜΕ
Σλοβακία	Επιθεώρηση Εργασίας	- Επιβολή οικονομικών κυρώσεων - Πιθανή αφαίρεση της άδειας λειτουργίας - Αυστηρότερες προϋποθέσεις για τη λήψη του επιδόματος ανεργίας	
Σλοβενία	Επιθεώρηση Εργασίας	- Επιβολή οικονομικών κυρώσεων (ύψους από 212 - 21.000 ευρώ) - Ξαφνικές επιθεωρήσεις, ανώνυμα τηλεφωνήματα	- Φορολογικά κίνητρα - Απλοποίηση της διαδικασίας σύστασης των εταιριών
Ισπανία	Φορολογικές Αρχές	- Κυρώσεις μόνο σε όσους εργάζονται ενώ λαμβάνουν επίδομα ανεργίας - Διμερείς συμφωνίες σχετικά με την απασχόληση αλλοδαπών σε εποχιακές αγροτικές εργασίες	- Φορολογικά κίνητρα - Διαφορετικό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης για οικιακές εργασίες

Σουηδία	Εθνικό Γραφείο Οικονομικού Εγκλήματος	Επιβολή οικονομικών και ποινικών κυρώσεων (ποινή φυλάκισης μέχρι και δύο χρόνια)	Φορολογικά κίνητρα στην βιομηχανία κατασκευών
Ηνωμένο Βασίλειο	Αρμόδιες Αρχές Μετανάστευσης	- Επιβολή οικονομικών (ύψους μέχρι και 5.000 βρετανικών λιρών) και ποινικών (ποινή φυλάκισης μέχρι έξι μηνών) κυρώσεων σε αλλοδαπούς που εργάζονται παράνομα - Επιβολή χρηματικών ποινών στους εργοδότες (ύψους μέχρι 5.000 βρετανικών λιρών)	- Εθνικός κατώτατος μισθός - Πίστωση φόρου εργασίας

Πηγή: EIRO thematic feature Industrial relations and undeclared work, σελ. 11, βλέπε: <http://www.eiro.eurofound.eu.int/thematicfeature11.html>

9.2.6. Ο ρόλος των κοινωνικών συνομιλητών

9.2.6.1. Πρωτοβουλίες των κοινωνικών συνομιλητών

Ο βαθμός ανάμειξης των κοινωνικών συνομιλητών διαφέρει σημαντικά από χώρα σε χώρα και κατά κλάδο.

Στο Βέλγιο, τη Γερμανία, την Ολλανδία και τη Νορβηγία, το ζήτημα έχει τεθεί επανειλημμένα κατά τις συλλογικές διαπραγματεύσεις. Τα μεν συνδικάτα τονίζουν ότι η αδήλωτη εργασία στερεί τους εργαζόμενους από τα θεμελιώδη δικαιώματά τους, ενώ οι οργανώσεις των εργοδοτών προβάλλουν τις αρνητικές συνέπειες που αυτή επιφέρει στην ανταγωνιστικότητα και την οικονομία. Σε αρκετές περιπτώσεις οι διαπραγματεύσεις κατέληξαν στη σύναψη συλλογικών συμφωνιών (Βέλγιο, Φινλανδία, Γερμανία, Ολλανδία) ή οδήγησαν σε έναν ευρύτερο κοινωνικό διάλογο (Βέλγιο, Φινλανδία, Ουγγαρία, Γερμανία, Ολλανδία, Νορβηγία, Πολωνία), σε εκστρατείες ενημέρωσης (Βέλγιο, Φινλανδία, Λετονία, Νορβηγία, Σουηδία) ή και σε κινητοποιήσεις (Ολλανδία). Στις χώρες αυτές το κράτος έχει παίξει ενεργό ρόλο στο δημόσιο διάλογο για την αδήλωτη εργασία. Γι' αυτό οι συλλογικές συμφωνίες στην πλειοψηφία τους είναι τριμερείς (π.χ. στο Βέλγιο, την Ιρλανδία, την Ιταλία, τη Νορβηγία και τη Ρουμανία).

Οι πλέον **καινοτόμες πρωτοβουλίες** είναι πάντως μονομερείς (και εξ αυτού του λόγου μη δεσμευτικές). Συνδικαλιστικές οργανώσεις στο Βέλγιο, τη Δανία, τη Φινλανδία, την Ολλανδία και το Ηνωμένο Βασίλειο έχουν προσπαθήσει να ενθαρρύνουν εργαζόμενους που εργάζονται αδήλωτα προκειμένου να συστήσουν σωματεία. Στη Φινλανδία τα συνδικάτα διεκδίκησαν το δικαίωμα να κινούν νομικές διαδικασίες υπέρ αλλοδαπών εργαζομένων χωρίς την εξουσιοδότησή τους. Από την άλλη στην Ολλανδία, τη Νορβηγία και τη Σουηδία, οι εργοδότες εφάρμοσαν συστήματα πιστοποίησης για εταιρίες «bona fides», δηλαδή εταιρίες που ανταποκρίνονται στις φορολογικές υποχρεώσεις και ασφαλιστικές τους υποχρεώσεις. Καμία όμως από αυτές τις πρωτοβουλίες δεν είχε εκτεταμένη εφαρμογή στην πράξη.

Πίνακας. 29: Πρωτοβουλίες και δράσεις των κοινωνικών συνομιλητών

	Κοινωνικός διάλογος για την αδήλωτη εργασία	Συλλογικές Συμφωνίες			Πρωτοβουλίες των κοινωνικών συνομιλητών για την αδήλωτη εργασία	
		Διμερείς	Τριμερείς	Συλλογικές	Μονομερείς	
Αυστρία					Διοργάνωση από τις συνδικαλιστικές οργανώσεις καμπάνιας πληροφόρησης	
Βέλγιο	- Σε επίπεδο κλάδου - Τριμερής	Κατασκευές	Μεταφορές	Προγράμματα πληροφόρησης		
Δανία				Παρακολούθηση δραστηριότητας στον κλάδο των κατασκευών		
Φινλανδία	Τριμερή προγράμματα	Εις ολόκληρον ευθύνη εργοδότη/χρήστη και εργοδότη/εργολάβου		Καμπάνια πληροφόρησης στον κλάδο κατασκευών		
Γερμανία		Ξενοδοχεία και εστιατόρια στη βόρεια Γερμανία			Από συνδικαλιστική οργάνωση στη βιομηχανία κατασκευών: - Διοργάνωση καμπάνιας για κατοχύρωση του κατώτατου μισθού - Τηλεφωνική γραμμή για καταγγελίες	
Ουγγαρία	Διμερής στις τράπεζες, στη βιομηχανία τροφίμων και τον κλάδο των κατασκευών					
Ιρλανδία			Συμφωνία για «διατήρηση της προόδου», που προβλέπει Κρυμμένη Ομάδα για την παρακολούθηση της Οικονομίας «Συμφωνίες ευθυγράμμισης» «Συμμετοχικές δράσεις» στον κλάδο της γεωργίας και των κατασκευών		Καμπάνια συνδικαλιστικής οργάνωσης κατά της παράνομης απασχόλησης	
Ιταλία					Διοργάνωση από συνδικαλιστική Οργάνωση καμπάνιας κατά της παράνομης απασχόλησης	
Λετονία	Τριμερής ομάδα εργασίας για το σχεδιασμό πλαισίου			Καμπάνιες πληροφόρησης		

Ολλανδία	Συμφωνίες στους κλάδους γυαλιού, μεταφορών και γεωργίας, που περιλαμβάνουν ρήτρα σύμφωνα με τη οποία οι εργοδότες υποχρεούνται να βεβαιώνουν ότι οι εταιρίες προσωρινής απασχόλησης που χρησιμοποιούν είναι νόμιμες			- Δράσεις κατά των εργολάβων στα λιμάνια του Άμστερνταμ και του Ρότερνταμ - Σύστημα πιστοποίησης για αγροτικές εργασίες	Συνδικαλιστική οργάνωση στον κλάδο των κατασκευών πρότεινε συμφωνία - πλαίσιο «παράνομων» εργαζομένων
Νορβηγία	Τριμερές «Φόρουμ συνεργασίας» ενάντια στη μείωση οικονομία	Συμφωνία στους κλάδους καθαριότητας και καινοτομιών για σύστημα πιστοποίησης	Τριμερές σχέδιο στον κλάδο κατασκευών με στόχο την ευαισθητοποίηση του κοινού		Καμπάνια συνδικαλιστικής οργάνωσης του κλάδου των κατασκευών
Πολωνία	Βιομηχανία κατασκευών	Στο Εθνικό Σχέδιο για την Απασχόληση προβλέπονται προληπτικά μέτρα, αλλά και κυρώσεις			
Ρουμανία					
Σλοβενία			Ανταλλαγή πληροφοριών		Ορισμένες συνδικαλιστικές οργανώσεις συμπεριλαμβάνουν σεμινάρια για την αδήλωτη εργασία στα εκπαιδευτικά τους προγράμματα
Σουηδία			Καμπάνια πληροφόρησης στον κλάδο ξενοδοχείων και εστιατορίων		
Ηνωμένο Βασίλειο					Πρωτοβουλίες συνδικαλιστικών οργανώσεων: - Ίδρυση σωματείων αλλοδαπών εργαζομένων στον κλάδο των κατασκευών - Υποστήριξη των μεταναστών εργαζομένων στον κλάδο των ιδιωτικών υπηρεσιών υγείας

Πηγή: EIRO thematic feature Industrial relations and undeclared work, σελ. 14, βλέπε: <http://www.eiro.eurofound.eu.int/thematicfeature11.html>

Στην Ελλάδα, όπως και στη Λετονία, σε μέρη της Ισπανίας και της νότιας Ιταλίας, τα μέτρα που λαμβάνονται για την καταπολέμηση της αδήλωτης εργασίας επικεντρώνονται στην ευαισθητοποίηση των πολιτών, ενώ σε χώρες όπως η Βουλγαρία, η Κύπρος, η Εσθονία, η Σλοβακία και η Ισπανία οι κοινωνικοί συνομιλητές δεν έχουν λάβει μέτρα για την αντιμετώπιση της αδήλωτης εργασίας καθ'αυτής, αλλά για επιμέρους πτυχές της, όπως οι απλήρωτοι δεδουλευμένοι μισθοί, η τήρηση των μισθολογικών συμφωνιών και των κανόνων υγιεινής και ασφάλειας.

Πίνακας 30: Πρωτοβουλίες σχετικά με επιμέρους πτυχές της αδήλωτης εργασίας

Βέλγιο	Διμερής διάλογος για την αυτοαπασχόληση που υποκρύπτει εξαρτημένη εργασία
Βουλγαρία	• Εκστρατεία συνδικαλιστικής οργάνωσης για την υπεράσπιση των εργασιακών δικαιωμάτων • Διαδήλωση συνδικαλιστικής οργάνωσης για απλήρωτους μισθούς
Κύπρος	Διατάξεις σε συλλογικές συμφωνίες της βιομηχανίας κατασκευών
Εσθονία	Εθνικός κατώτατος μισθός
Ουγγαρία	Μέτρα υγιεινής και ασφάλειας
Λετονία	Διατάξεις σε συλλογικές συμφωνίες
Πολωνία	Κοινωνικός διάλογος για την ανεργία και την απασχόληση των αλλοδαπών εργαζομένων
Σλοβακία	Συμφωνία στη βιομηχανία κατασκευών που υποχρεώνει τους εργοδότες να πληροφορούν τις τοπικές συνδικαλιστικές οργανώσεις για νεοπροσλαμβανόμενο προσωπικό και απολύσεις
Ισπανία	Σχέδιο για την πρόληψη εργατικών ατυχημάτων στην καταλανική βιομηχανία κατασκευών

Πηγή: EIRO thematic feature Industrial relations and undeclared work, σελ. 16, βλέπε: <http://www.eiro.eurofound.eu.int/thematicfeature11.html>

Σε πανευρωπαϊκό επίπεδο πάντως οι συνδικαλιστικές οργανώσεις εργαζομένων και οι οργανώσεις εργοδοτών κυρίως του κατασκευαστικού και δευτερευόντως του γεωργικού κλάδου είναι οι πλέον δραστήριες στην καταπολέμηση του προβλήματος.

9.2.6.2. Αποτίμηση του ρόλου των κοινωνικών συνομιλητών

Παρά τις μεμονωμένες προσπάθειες που έχουν γίνει **φαίνεται ότι υπάρχει έλλειψη αποφασιστικότητας από πλευράς κοινωνικών συνομιλητών** να θέσουν το πρόβλημα στις πραγματικές του διαστάσεις και να λάβουν δραστικά μέτρα για την αντιμετώπισή του. Αυτό οφείλεται κυρίως σε δύο λόγους: **πρώτον** υπάρχει διαφωνία ως προς τα μέτρα που θα έπρεπε να ληφθούν - ενώ οι οργανώσεις εργοδοτών επιδιώκουν

μείωση των φόρων και των ασφαλιστικών εισφορών και απλοποίηση των διοικητικών διαδικασιών, οι συνδικαλιστικές οργανώσεις προτείνουν αυστηρότερη εφαρμογή του ήδη υπάρχοντος κανονιστικού πλαισίου. Εξάιρεση αποτελούν οι χώρες της ανατολικής και κεντρικής Ευρώπης, όπου οι κοινωνικοί συνομιλητές συμφωνούν ότι η αδήλωτη εργασία αποτελεί προσωρινό πρόβλημα το οποίο θα ξεπεραστεί με την ολοκλήρωση της μετάβασης στην οικονομία της αγοράς, **δεύτερον** υπάρχει έλλειψη πραγματικής βούλησης: οι εργοδότες στην πράξη επωφελούνται από την αδήλωτη εργασία, γιατί προσφέρει τη δυνατότητα ελαστικοποίησης των εργασιακών συνθηκών και μείωσης του κόστους της εργασίας. Αντίθετα, οι συνδικαλιστικές οργανώσεις καταγγέλλουν την αδήλωτη εργασία και αναδεικνύουν τις συνέπειες αυτής της μορφής απασχόλησης.

Πράγματι, από την άποψη αυτή παρατηρείται ότι στη σωστή κατεύθυνση κινούνται πρωτοβουλίες όπως αυτές που έχουν ληφθεί από συνδικαλιστικές οργανώσεις του Βελγίου, της Δανίας, της Φινλανδίας, της Ολλανδίας και της Μεγάλης Βρετανίας, οι οποίες παροτρύνουν τους αδήλωτα εργαζόμενους να συστήσουν σωματεία ή της Φινλανδίας, όπου οι συνδικαλιστικές οργανώσεις διεκδικούν το δικαίωμα να κινούν διαδικασίες υπέρ των αλλοδαπών αδήλωτα εργαζομένων χωρίς εξουσιοδότηση. Όμως, οι προσπάθειες αυτές δεν είχαν μέχρι σήμερα σημαντικά αποτελέσματα.

Συμπερασματικά, η αδήλωτη εργασία αποτελεί μέρος του προβλήματος της παραοικονομίας και επηρεάζει τη λειτουργία της ευρωπαϊκής αγοράς εργασίας. Για να είναι αποτελεσματική η καταπολέμησή της είναι απαραίτητη ο σχεδιασμός μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής. Ο ρόλος των κοινωνικών συνομιλητών και ιδιαίτερα των συνδικαλιστικών οργανώσεων στην αντιμετώπιση του φαινομένου μπορεί και πρέπει να είναι καθοριστικός. Σε ορισμένες χώρες έχει ήδη ξεκινήσει η συνεργασία μεταξύ φορέων εκπροσώπησης εργοδοτών και εργαζομένων σε κλαδικό επίπεδο. Στη Γαλλία για παράδειγμα η κυβέρνηση και ορισμένες βιομηχανίες έχουν συνεργαστεί για την πραγματοποίηση ενημερωτικών εκστρατειών με τις οποίες ενθαρρύνονται οι πολίτες να χρησιμοποιούν δηλωμένο εργατικό δυναμικό. Όπου υπάρχουν ευρείες τριμερείς συμφωνίες, η διαπραγμάτευση και η παρακολούθηση οποιασδήποτε στρατηγικής για την προώθηση της επανένταξης των αδήλωτα εργαζομένων γίνεται από τους κοινωνικούς συνομιλητές. Στην προσπάθεια αυτή δεν θα πρέπει να λησμονείται ότι **στόχος είναι η διαμόρφωση εργασιακών σχέσεων υψηλού επιπέδου για όλους**. Γι' αυτό θα πρέπει να προκρίνεται η τήρηση της υφιστάμενης νομοθεσίας και να απορρίπτονται οι στρατηγικές απορρύθμισης των εργασιακών σχέσεων.

ΜΕΡΟΣ 10

**Οι μεταρρυθμίσεις των συστημάτων
κοινωνικής ασφάλισης στις χώρες μέλη του ΟΟΣΑ
από το 1990 μέχρι σήμερα**

Οι μεταρρυθμίσεις των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης στις χώρες μέλη του ΟΟΣΑ από το 1990 μέχρι σήμερα

10.1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Σε πρόσφατη ανάλυση^{98,99,100} του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), αφιερώνεται ειδικό κεφάλαιο στη συγκριτική επισκόπηση και καταγραφή των αλλαγών η μεταρρυθμίσεων που υπέστησαν τα Συστήματα Κοινωνικής Ασφάλισης (ΣΚΑ) των 30 χωρών μελών του Οργανισμού (Πίνακα 31).

Πίνακας 31: Οι 30 χώρες μέλη του ΟΟΣΑ που περιλαμβάνονται στο πεδίο συγκριτικής επισκόπησης των μεταρρυθμίσεων στα εθνικά συνταξιοδοτικά συστήματα (από το 1990 μέχρι σήμερα)*

1	Αυστραλία	16	Καναδάς
2	Αυστρία	17	Κορέα
3	Βέλγιο	18	Λουξεμβούργο
4	Γαλλία	19	Μεξικό
5	Γερμανία	20	Νέα Ζηλανδία
6	Δανία	21	Νορβηγία
7	Ελβετία	22	Ολλανδία
8	Ελλάδα	23	Ουγγαρία
9	Ηνωμένες Πολιτείες	24	Πολωνία
10	Ηνωμένο Βασίλειο	25	Πορτογαλία
11	Ιαπωνία	26	Σλοβακία
12	Ιρλανδία	27	Σουηδία
13	Ισλανδία	28	Τουρκία
14	Ισπανία	29	Τσεχία
15	Ιταλία	30	Φιλανδία

* Οι χώρες που έχουν υπογραμμισθεί είναι και χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης
Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από OECD: «Pensions at a glance», Paris, 2007.

98. OECD, «Pensions at a glance: Public Policies across OECD countries», Paris, 2007.

99. Whiteford, P. and E.R. Whitehouse (2006), «Pension Challenges and Pension Reforms in OECD Countries», Oxford Review of Economic Policy, Vol. 22, No 1, pp. 78-94.

100. Whitehouse, E.R. (2006), Pensions Panorama: Retirement-Income Systems in 53 Countries, World Bank, Washington, DC.

Στην ανάλυση αυτή:

- προτάσσεται μια επισκόπηση του τύπου των μέτρων που περιλαμβάνει κάθε μεταρρύθμιση και
- ακολουθεί εκτίμηση των επιπτώσεων των μέτρων της μεταρρύθμισης στα προσωπικά συνταξιοδοτικά δικαιώματα.

Είναι σημαντικό, ότι, ο **ΟΟΣΑ αναγνωρίζει** απερίφραστα, ότι, μέχρι σήμερα, έχουν εκπονηθεί πολυάριθμες μελέτες σε σχέση με τις επιπτώσεις των μεταρρυθμίσεων των ΣΚΑ στα δημόσια οικονομικά, ενώ σε σχέση με τις κοινωνικές επιπτώσεις των αλλαγών (π.χ. σε σχέση με την ισότητα ή τη διανομή των εισοδημάτων) οι αντίστοιχες μελέτες είναι ελάχιστες.

Για τη μέτρηση των επιπτώσεων των μεταβολών ή μεταρρυθμίσεων των ΣΚΑ, ο ΟΟΣΑ χρησιμοποιεί και διερευνά τεσσάρων ειδών συνέπειες - κλειδιά:

Πρώτον, η οικονομική επίπτωση: σε ποια έκταση τα μελλοντικά συνταξιοδοτικά δικαιώματα όσων μπαίνουν στην αγορά εργασίας σήμερα, θα είναι μειωμένα σε σχέση με τα αντίστοιχα δικαιώματα των προηγούμενων γενεών; Είναι χρήσιμο να παρατηρηθεί, ότι, ο ΟΟΣΑ θεωρεί ως δεδομένη τη μείωση των δικαιούμενων ποσών σύνταξης για τους εφεξής εισερχόμενους στην αγορά εργασίας. Χρησιμοποιεί το δείκτη μέτρησης της οικονομικής διάστασης των μεταβολών, απλώς, για να καταδείξει το βαθμό μείωσης των συνταξιοδοτικών παροχών.

Δεύτερον, η επίπτωση στη διαδικασία διανομής των παραγόμενων εισοδημάτων: σε ποιο βαθμό θα επηρεαστούν τα δικαιώματα των διαφόρων κοινωνικών ομάδων από τις μεταρρυθμίσεις των ΣΚΑ;

Τρίτον, πως οι μεταβολές επηρεάζουν τη δομή των συνταξιοδοτικών συστημάτων: πως επανεξισοροποιείται η πρόβλεψη συνταξιοδοτικών καλύψεων μεταξύ δημοσίου και ιδιωτικού τομέα;^{101,102}

Τέταρτον, πως οι μεταβολές των ΣΚΑ μπορούν να συνδράμουν στην επιδίωξη ενθάρρυνσης των ηλικιωμένων να παραμείνουν στην παραγωγική διαδικασία και να αναβάλλουν τη συνταξιοδότησή τους (κίνητρα παραμονής στην υπηρεσία ή/και αντικίνητρα πρόωρης αποχώρησης).^{103,104}

101. Whitehouse, E.R., B. Mattil and R.J. Palacios (2007), "Rebalancing Retirement-Income Systems: The Role of Individual Choice under Mixed Public/Private Pension Provision", *Fiscal Studies*, forthcoming.

102. Mattil, B. and E.R. Whitehouse (2007), "Individual Incentives to Switch between Public and Private Pension Schemes", *Social, Employment and Migration Working Paper*, OECD, Paris, forthcoming.

103. Whitehouse, E.R. (2007a), "Pensions Incentives to Retire", *Social, Employment and Migration Working Paper*, OECD, Paris, forthcoming.

104. Disney, R.F. and E.R. white house (1992), *The Personal Pension Stampede*, Report No 24, Institute for Fiscal

10.2. Τα πεδία των συνταξιοδοτικών μεταρρυθμίσεων

Η διερεύνηση των κατά χώρα αλλαγών στα εθνικά συνταξιοδοτικά συστήματα οδηγεί στη διαπίστωση, ότι, **οι μεταβολές επικεντρώνονται, πάντοτε, σε συγκεκριμένα πεδία και συγκεκριμένα:**

- Στο πεδίο της αύξησης των ηλικιακών ορίων νομιμοποίησης για απόληψη συνταξιοδοτικών παροχών.
- Στο πεδίο της βελτίωσης της συνταξιοδοτικής ανταποδοτικότητας για όσους παραμένουν στην παραγωγική διαδικασία και αναβάλλουν την έξοδό τους για συνταξιοδότηση.
- Στο πεδίο των μεταβολών στον τρόπο συνεκτίμησης των εισοδημάτων που αποκτώνται κατά τη διάρκεια της ενεργού εργασιακής ζωής, κατά τη διαδικασία υπολογισμού των συντάξεων.
- Στο πεδίο της μεθόδου τιμαριθμοποίησης των εισοδημάτων που αποκτώνται στη διάρκεια της ενεργού εργασιακής ζωής, κατά τη διαδικασία υπολογισμού των συντάξεων (προ-συνταξιοδοτική τιμαριθμοποίηση).
- Στο πεδίο της σύνδεσης των συντάξεων με το μεταβαλλόμενο προσδόκιμο επιβίωσης ανδρών και γυναικών¹⁰⁵.
- Στο πεδίο της εισαγωγής συστημάτων καθορισμένης εισφοράς αντί των συστημάτων καθορισμένης παροχής¹⁰⁶.
- Στο πεδίο της τιμαριθμοποίησης των καταβαλλομένων συντάξεων (μετα-συνταξιοδοτική τιμαριθμοποίηση).
- Στο πεδίο διασφάλισης της προ-χρηματοδότησης των συνταξιοδοτικών παροχών.
- Στο πεδίο των μεταβολών στο ύψος των συνταξιοδοτικών εισφορών.

Στον Πίνακα 32 απεικονίζονται με συνοπτικό τρόπο οι κατά χώρα μεταρρυθμίσεις με την καταγραφή των συγκεκριμένων μέτρων που ελήφθησαν, σε εθνικό επίπεδο, κατά πεδίο αλλαγών.

Studies, London.

105. Whitehouse, E.R. (2007b), “Life-Expectancy Risk and Pensions: Who Bears the Burden?”, *Social, Employment and Migration Working Paper*, OECD, Paris, forthcoming.

106. Gustman, A. and T. Steinmeier (1992), “The Stampede towards Defined Contribution Plans: Fact or Fiction?”, *Industrial Relations*, Vol. 31, pp. 361-369.

Πίνακας 32: Πεδία μεταρρυθμίσεων ΣΚΑ κατά χώρα

ΠΕΔΙΟ	ΧΩΡΕΣ
Αύξηση ορίων ηλικίας	Αυστραλία Αυστρία Βέλγιο Δανία Ελβετία Ελλάδα Ηνωμένες Πολιτείες Ηνωμένο Βασίλειο Ιαπωνία Ιταλία Κορέα Νέα Ζηλανδία Ουγγαρία Πολωνία Πορτογαλία Σλοβακία Τουρκία Τσεχία
Κίνητρα παραμονής στην εργασία και αντικίνητρα πρόωρης αποχώρησης	Αυστραλία Αυστρία Βέλγιο Γαλλία Γερμανία Ηνωμένες Πολιτείες Ηνωμένο Βασίλειο Ισπανία Ιταλία Ολλανδία Ουγγαρία Πορτογαλία Τσεχία Φιλανδία
Συνεκτίμηση εισοδημάτων (μισθών κλπ.) στον υπολογισμό των συντάξεων	Αυστρία Βέλγιο Γαλλία Ιαπωνία Ιταλία Ολλανδία Ουγγαρία Πολωνία Πορτογαλία Σλοβακία Σουηδία Φιλανδία

Σύνδεση ύψους συντάξεων με προσδόκιμο επιβίωσης	Αυστραλία Αυστρία Γαλλία Γερμανία Δανία Ιαπωνία Ιταλία Ουγγαρία Πολωνία Πορτογαλία Σλοβακία Σουηδία Φιλανδία	
Συστήματα καθορισμένης εισφοράς	Αυστραλία Γερμανία Ηνωμένο Βασίλειο Ιρλανδία Μεξικό Νέα Ζηλανδία Νορβηγία Ουγγαρία Πολωνία Σλοβακία Σουηδία	(υποχρεωτικό) (προαιρετικό) - (προαιρετικό) (υποχρεωτικό) (προαιρετικό) (υποχρεωτικό) (υποχρεωτικό για τους νέους -προαιρετικό για τους παλαιό- τερους) (υποχρεωτικό για τους νεοεισερχόμενους) (υποχρεωτικό για τους νέους - προαιρετικό για τους παλαι- ούς) (υποχρεωτικό)
Άλλα πεδία μεταρρυθμίσεων	Αυστραλία Αυστρία Γαλλία Γερμανία Ελβετία Ηνωμένο Βασίλειο Ιαπωνία Ιρλανδία Ιταλία Καναδάς Νέα Ζηλανδία Νορβηγία Ουγγαρία Πολωνία Πορτογαλία Σλοβακία Σουηδία Τουρκία Φιλανδία	

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από OECD: «Pensions at a glance», Paris, 2007.

Η αναλυτικότερη προσέγγιση των στοιχείων του Πίνακα 32 οδηγεί στο συμπέρασμα, ότι:

- 17 χώρες μέλη του ΟΟΣΑ (βλ. Πίνακα 33) πραγματοποίησαν μείζονος σημασίας μεταρρυθμίσεις, στα εθνικά τους ΣΚΑ - που είχαν ως συνέπεια σημαντικές διαφοροποιήσεις των συνταξιοδοτικών δικαιωμάτων ασφαλισμένων και συνταξιούχων ενώ
- 13 χώρες μέλη του ΟΟΣΑ πραγματοποίησαν λιγότερο σημαντικές, σε σχέση με τις επιπτώσεις τους, αλλαγές στα εθνικά τους ΣΚΑ (π.χ. αλλαγές στα όρια ηλικίας νομιμοποίησης για συνταξιοδότηση μόνο των γυναικών, διαφοροποίηση των συντάξεων μόνο σε σχέση με την παροχή κινήτρων παραμονής στην εργασία ή αντικινήτρων πρόωρης αποχώρησης από την εργασία).

Πίνακας 33: Οι 17 χώρες-μέλη του ΟΟΣΑ που πραγματοποίησαν σημαντικές καθολικές μεταρρυθμίσεις των συνταξιοδοτικών τους συστημάτων (Από το 1990 μέχρι σήμερα)

1	Αυστραλία
2	Αυστρία
3	Γαλλία
4	Γερμανία
5	Ηνωμένο Βασίλειο
6	Ιαπωνία
7	Ιταλία
8	Κορέα
9	Μεξικό
10	Νέα Ζηλανδία
11	Ουγγαρία
12	Πολωνία
13	Πορτογαλία
14	Σλοβακία
15	Σουηδία
16	Τουρκία
17	Φιλανδία

* Οι χώρες που έχουν υπογραμμισθεί είναι και χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από OECD: «Pensions at a glance», Paris, 2007.

10.2.1. Πεδίο μεταρρυθμίσεων: Αύξηση της ηλικίας νομιμοποίησης για συνταξιοδότηση

Όπως προκύπτει από τον Πίνακα 34, στα περισσότερα κράτη μέλη του ΟΟΣΑ, η ηλικία νομιμοποίησης για πλήρη συνταξιοδότηση είναι το 65^ο έτος.

Πίνακας 34: Μεταβολή (αύξηση) ηλικίας νομιμοποίησης για συνταξιοδότηση (μεταρρύθμιση από το 1990 και εφεξής)

Αυστραλία	Αύξηση του ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης των γυναικών από το 60 ^ο στο 65 ^ο έτος.
Αυστρία	1. Αύξηση ορίων ηλικίας για πρόωρη συνταξιοδότηση κατά 1,5 έτος. 2. Δυνατότητα συνταξιοδότησης μεταξύ του 62 ^{ου} και του 65 ^{ου} έτους. 3. Η ηλικία συνταξιοδότησης των γυναικών εξισώθηκε με την αντίστοιχη των ανδρών.
Βέλγιο	Η ηλικία συνταξιοδότησης των γυναικών εξισώθηκε με εκείνη των ανδρών.
Δανία	Σταδιακή αύξηση της ηλικίας συνταξιοδότησης από το 65 ^ο στο 67 ^ο έτος.
Ελβετία	Αύξηση ηλικίας συνταξιοδότησης των γυναικών από το 62 ^ο στο 64 ^ο έτος.
Ελλάδα	Αύξηση της ηλικίας συνταξιοδότησης στο 65 ^ο έτος.
Ηνωμένες Πολιτείες	Αύξηση συνταξιοδότησης από το 65 ^ο στο 67 ^ο έτος.
Ηνωμένο Βασίλειο	Αύξηση ηλικίας συνταξιοδότησης των γυναικών από το 60 ^ο στο 65 ^ο έτος.
Ιαπωνία	Αύξηση ηλικίας συνταξιοδότησης από το 60 ^ο στο 65 ^ο έτος.
Ιταλία	1. Αύξηση ηλικίας συνταξιοδότησης για τους άνδρες από το 60 ^ο στο 65 ^ο έτος και για τις γυναίκες από το 55 ^ο στο 60 ^ο έτος. 2. Αύξηση της ηλικίας πρόωρης συνταξιοδότησης των ανδρών, με 35 έτη υπηρεσίας, από το 60 ^ο στο 62 ^ο έτος.
Κορέα	Αύξηση ηλικίας συνταξιοδότησης από το 60 ^ο στο 65 ^ο έτος.
Νέα Ζηλανδία	Αύξηση ηλικίας συνταξιοδότησης από το 60 ^ο στο 65 ^ο έτος.
Ουγγαρία	Σταδιακή αύξηση της ηλικίας συνταξιοδότησης από το 55 ^ο έτος των γυναικών και το 60 ^ο των ανδρών, στο 62 ^ο για άνδρες και γυναίκες.
Πολωνία	Κατάργηση της δυνατότητας πρόωρης συνταξιοδότησης για συγκεκριμένες πληθυσμιακές κατηγορίες.
Πορτογαλία	Εξίσωση ηλικίας συνταξιοδότησης των γυναικών με εκείνη των ανδρών (65 ^ο έτος)
Σλοβακία	Αύξηση ηλικίας συνταξιοδότησης ανδρών και γυναικών στο 62 ^ο έτος.
Τουρκία	Αύξηση ηλικίας συνταξιοδότησης στο 65 ^ο έτος.
Τσεχία	Σταδιακή αύξηση της ηλικίας συνταξιοδότησης στο 63 ^ο έτος.

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από OECD: «Pensions at a glance», Paris, 2007

Αντίθετα, στην Ισλανδία, την Πολωνία και τις ΗΠΑ, η ηλικία συνταξιοδότησης έχει, ήδη, ορισθεί ή βρίσκεται σε φάση σταδιακού ορισμού της, στο 67^ο έτος.

Στη Δανία, τη Γερμανία και το Ηνωμένο Βασίλειο έχει κινηθεί η διαδικασία νομοθέτησης αυξημένων ηλικιακών ορίων συνταξιοδότησης.

Η Γαλλία είναι το κράτος μέλος με τη χαμηλότερη ηλικία συνταξιοδότησης (60^ο έτος). Πρέπει, όμως, να συνεκτιμηθεί, ότι, για την ηλικία αυτή απαιτούνται περισσότερα έτη ασφάλισης (40).

Σε σχέση με την εξίσωση των ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης ανδρών και γυναικών παρατηρούνται τα εξής:

- Αρκετά κράτη (μεταξύ των οποίων και Αυστραλία, Βέλγιο, Πορτογαλία, Ηνωμένο Βασίλειο) έχουν ήδη σχεδιάσει την εξίσωση των ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης ανδρών και γυναικών.
- Με βάση τις πραγματοποιηθείσες αλλά και τις αναμενόμενες μεταρρυθμίσεις, μόνον η Ιταλία, το Μεξικό, η Πολωνία και η Ελβετία φαίνεται, ότι, θα εξακολουθήσουν να διατηρούν, μακροχρονίως, διαφορετικά όρια ηλικίας για τη συνταξιοδότηση των γυναικών σε σχέση με τα αντίστοιχα όρια των ανδρών.
- Η Τσεχία αποτελεί ιδιαίτερη και αξιοπρόσεκτη περίπτωση: τα όρια ηλικίας συνταξιοδότησης των γυναικών συναρτώνται με τον αριθμό των παιδιών που έχει γεννήσει η γυναίκα.
- Οι αντίστοιχες μεταρρυθμίσεις έχουν οδηγήσει σε αυξήσεις των ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης τόσο για τους άνδρες όσο και για τις γυναίκες στην Τσεχία, την Ελλάδα, την Ουγγαρία, την Ιταλία, την Ιαπωνία, την Κορέα και τις ΗΠΑ.

Ο ΟΟΣΑ επισημαίνει, ότι, η αύξηση των ηλικιών νομιμοποίησης για πλήρη συνταξιοδότηση:

- Ναι μεν, θα ενισχύσει την οικονομική βιωσιμότητα του αντίστοιχου ΣΚΑ και θα βελτιώσει τα κίνητρα παραμονής στην εργασία,
- Συνεπάγεται, όμως, ένα κοινωνικό κόστος, για εκείνους που *αναγκάζονται* να συνταξιοδοτηθούν, προώρως, χωρίς δική τους παρόμοια επιθυμία ή πρόθεση.

10.2.2 Πεδίο μεταρρυθμίσεων: αύξηση των κινήτρων παραμονής στην εργασία

Σύμφωνα με τον Πίνακα 35, πολλές χώρες έχουν εισαγάγει ή έχουν ανυποστηρίξει την επιβολή ποινών για τις περιπτώσεις των πρόωρων συνταξιοδοτήσεων ή έχουν αυξήσει τον αριθμό των απαιτούμενων για λήψη πλήρους σύνταξης ετών καταβολής εισφορών.

**Πίνακας 35: Εισαγωγή κινήτρων παραμονής ή/και αντικινήτρων
πρόωρης αποχώρησης από την εργασία
(μεταρρυθμίσεις από το 1990 και εφεξής)**

Χώρες	Εξειδίκευση μέτρου
Αυστραλία	Νέο κατ' αποκοπήν «δώρο» σ' όσους αναβάλλουν την συνταξιοδότησή τους.
Αυστρία	1. «Ποινή» (αντικίνητρο) για τις πρόωρες συνταξιοδοτήσεις. 2. Προοδευτική επαύξηση της «ποινής». 3. Αυστηρότερη απονομή (αυστηρότερος έλεγχος προϋποθέσεων απονομής) πρό- ωρων συντάξεων.
Βέλγιο	1. Πρόσθετη αύξηση των συντάξεων για όσους παραμένουν στην υπηρεσία μετά τη συμπλήρωση του 62 ^{ου} έτους της ηλικίας τους. 2. Διαφορετικός τρόπος υπολογισμού των συντάξεων. 3. Οικονομικό κίνητρο για την υπαγωγή σε σχήμα ιδιωτικής σύνταξης.
Γαλλία	Βελτιώσεις στα κίνητρα παραμονής και επιδείνωση των αντικινήτρων πρόωρης συ- νταξιοδότησης (τόσο για τις δημόσιες όσο και για τις επαγγελματικές συντάξεις).
Γερμανία	Αντικίνητρο - ποινή για όσους συνταξιοδοτούνται πριν από το 65 ^ο έτος της ηλικίας τους.
Ηνωμένες Πολιτείες	Προσαρμογές των κινήτρων παραμονής και αντικινήτρων πρόωρης αποχώρησης από την εργασία.
Ηνωμένο Βασίλειο	Αύξηση του πρόσθετου ποσοστού λόγω παραμονής με εναλλακτική δυνατότητα προτίμησης ενός κατ' αποκοπήν ποσού.
Ισπανία	Εισαγωγή (μικρών) πρόσθετων αυξήσεων στις περιπτώσεις παραμονής στην εργασία μετά την συμπλήρωση των νόμιμων ορίων.
Ιταλία	Εισαγωγή μαθηματικού τύπου υπολογισμού του ύψους των πρόωρων συντάξεων με βάση θεωρητικούς ατομικούς λογαριασμούς εισφορών.
Ολλανδία	Σχεδιασμός κατάργησης των προγραμμάτων πρόωρης συνταξιοδότησης.
Ουγγαρία	Τα ετήσια ποσοστά της σύνταξης εξορροπούνται για όλα τα έτη ασφάλισης (πριν από τη μεταρρύθμιση η στάθμιση των παλαιότερων ετών ασφάλισης ήταν επαυξη- μένη).
Πορτογαλία	Εισαγωγή μειώσεων των συντάξεων στις πρόωρες συνταξιοδοτήσεις και παράλλη- λων επαυξήσεων των πρόσθετων ποσοστών που αντιστοιχούν στα έτη παραμονής μετά την συμπλήρωση των νομίμων ορίων.
Τσεχία	1. Μειώσεις των συντάξεων στις πρόωρες συνταξιοδοτήσεις. 2. Πρόσθετη επαύξηση των τμημάτων των συντάξεων όσων αναβάλλουν την συντα- ξιοδότησή τους πέραν των ορίων του νόμου.
Φινλανδία	Πρόσθετο ποσοστό αναπλήρωσης για όσους παραμένουν στην εργασία στις ηλικίες 63-67 έτη.

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από OECD: «Pensions at a glance», Paris, 2007

Με τους ίδιους στόχους, άλλες χώρες έχουν εισαγάγει η έχουν βελτιώσει τα κλά-
σματα της σύνταξης που καταβάλλονται σ' όσους αναβάλλουν τη συνταξιοδότησή
τους πέραν του νομίμου ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης.

Στόχος είναι η μείωση των δικαιουμένων συντάξεων, στις περιπτώσεις πρόωρων
αποχωρήσεων από την εργασία, κατά ένα ποσόν που αντισταθμίζει τόσο τις μειω-
μένες εισφορές που έχουν καταβληθεί από το συνταξιούχο όσο και στην αυξημένη

χρονική περίοδο της ζωής του ως συνταξιούχου (ο προώρως συνταξιοδοτηθείς θα λαμβάνει σύνταξη για μεγαλύτερο αριθμό ετών, σε σχέση με το συνταξιοδοτούμενο στα προβλεπόμενα ανώτατα ηλικιακά όρια).

Εξάλλου, οι σχετικές προβλέψεις και εξειδικεύσεις κινήτρων παραμονής στην εργασία η αντικινήτρων πρόωρης αποχώρησης, των διαφόρων χωρών, εμφανίζουν ποικιλία ιδιαιτεροτήτων:

- Στην Αυστραλία έχει εισαχθεί ως κίνητρο παραμονής στην εργασία των ηλικιωμένων ασφαλισμένων η καταβολή ενός καθορισμένου κατ' αποκοπήν ποσού-δώρου.
- Στη Φινλανδία έχει νομοθετηθεί η εφαρμογή αυξημένων πρόσθετων δεικτών αναπλήρωσης για τους ηλικιωμένους ασφαλισμένους που παραμένουν στην εργασία.
- Στην Ουγγαρία όπου ίσχυαν αυξημένοι δείκτες αναπλήρωσης για τους νεότερους ασφαλισμένους, οι δείκτες αυτοί μειώθηκαν ώστε να εξισωθούν για όλους τους ασφαλισμένους.
- Στην Αυστρία, τη Γαλλία, τη Γερμανία, την Πορτογαλία και τις ΗΠΑ αυξήθηκαν οι μειώσεις λόγω πρόωρων συνταξιοδοτήσεων και διευρύνθηκαν οι αναλογούσες αυξήσεις λόγω παραμονής στην εργασία πέραν του νομίμου ηλικιακού ορίου συνταξιοδότησης.

Κατά την άποψη του ΟΟΣΑ, η εισαγωγή κινήτρων παραμονής στην εργασία η αντικινήτρων πρόωρης αποχώρησης ενισχύει την οικονομική βιωσιμότητα των ΣΚΑ, ενώ, παράλληλα, βελτιώνει και τους όρους ισότητας των ασφαλισμένων που συνταξιοδοτούνται σε διαφορετικές ηλικίες - ώστε να καθίστανται θετικά τόσο το κοινωνικό όσο και το διανεμητικό αποτέλεσμα των δημόσιων συνταξιοδοτικών συστημάτων.

10.2.3. Πεδίο μεταρρυθμίσεων: τρόπος συνεκτίμησης των εισοδημάτων (μισθών κλπ) κατά τον υπολογισμό των συντάξεων

Όπως αναδεικνύεται από τον Πίνακα 36, η συνεκτίμηση των εισοδημάτων (μισθών κλπ.) κατά τον καθορισμό της σύνταξης έχει ως εξής:

Πίνακας 36: Συνεκτίμηση των εισοδημάτων (μισθών κ.λπ) κατά τον καθορισμό της σύνταξης (μεταρρυθμίσεις από το 1990 και εφεξής)

Χώρες	Εξειδίκευση μέτρου
Αυστρία	Από τα μέσα εισοδημάτων των 15 καλλίτερων χρόνων, στα μέσα εισοδήματα των 40 ετών.
Βέλγιο	Το επίπεδο των εισφορών για τη συνταξιοδότηση στο 60 ^ο έτος, κατέστη αυστηρότερο.
Γαλλία	1. Επαύξηση της ελάχιστης απαιτούμενης περιόδου ασφάλισης και καταβολής εισφορών. 2. Από τα μέσα εισοδήματα των 10 καλλίτερων, στα μέσα εισοδήματα των 25 καλλίτερων ετών.
Ιαπωνία	Στα εισοδήματα - βάσεις υπολογισμού των συντάξεων προστίθενται και οι έκτακτες αμοιβές.
Ολλανδία	Οι αλλαγές περιορίζονται μόνο στις επαγγελματικές συντάξεις: από τα τελικά εισοδήματα στα μέσα εισοδήματα ολόκληρης της περιόδου του εργασιακού βίου.
Ουγγαρία	Ο υπολογισμός των συντάξεων γίνεται με βάση τα μικτά (και όχι τα καθαρά) εισοδήματα.
Πολωνία	Από τα μέσα εισοδήματα των συνεχόμενων 10 καλλίτερων από τα 20 τελευταία χρόνια, στα μέσα εισοδήματα ολόκληρης της περιόδου του εργασιακού βίου.
Πορτογαλία	Από τα μέσα εισοδήματα των καλλίτερων 10 από τα τελευταία 15 χρόνια, στα μέσα εισοδήματα ολόκληρης της περιόδου του εργασιακού βίου.
Σλοβακία	Από τα μέσα εισοδήματα των καλλίτερων 5 από τα τελευταία 10 χρόνια, στα μέσα εισοδήματα ολόκληρης της περιόδου του εργασιακού βίου.
Σουηδία	Από τα μέσα εισοδήματα των καλλίτερων 15, στα μέσα εισοδήματα ολόκληρης της περιόδου του εργασιακού βίου.
Φιλανδία	Από τα μέσα εισοδημάτων των 10 τελευταίων χρόνων, στα μέσα εισοδήματα ολόκληρης της περιόδου του εργασιακού βίου.

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από OECD: «Pensions at a glance», Paris, 2007

- Πολλά ΣΚΑ που συνδέουν τις συντάξεις με το ύψος των αποκτηθέντων, κατά τη διάρκεια του εργασιακού βίου, εισοδημάτων, συνεκτιμούν, κατά τον υπολογισμό των συντάξεων, μόνο τα μέσα εισοδήματα των τελευταίων ετών η τα μέσα εισοδήματα της καλλίτερης περιόδου.
- 7 κράτη μέλη έχουν επεκτείνει την περίοδο συνεκτίμησης των εισοδημάτων για τον υπολογισμό των συντάξεων, μέχρι το 1990.
- Η Γαλλία ελάμβανε υπόψη για τον υπολογισμό των συντάξεων τα 10 καλλίτερα χρόνια. Όμως, με τη μεταρρύθμιση του ΣΚΑ, λαμβάνει, πλέον, υπόψη τα μέσα εισοδήματα των 25 καλλίτερων χρόνων, με συνέπεια τη σοβαρή μείωση των δημόσιων συντάξεων.

- Η Αυστρία επεκτείνει σταδιακά την ισχύουσα περίοδο των 15 καλλίτερων ετών, σε περίοδο των 40 καλλίτερων ετών (όπως και στην περίπτωση της Γαλλίας, αναμένεται σοβαρή μείωση των συντάξεων).
- Η Φινλανδία, η Πολωνία, η Πορτογαλία και η Σουηδία κινούνται στη σταδιακή καθιέρωση της συνεκτίμησης των εισοδημάτων στη διάρκεια ολόκληρου του εργασιακού βίου για τον υπολογισμό των συντάξεων.
- Τη μεγαλύτερη μεταβολή εντοπίζουμε στη Σλοβακία, όπου ίσχυε η συνεκτίμηση των εισοδημάτων της καλλίτερης 5ετίας των τελευταίων 10 ετών. Η ρύθμιση αυτή ανετράπη, σε τέτοιο βαθμό, ώστε να αντικατασταθεί με τη συνεκτίμηση των εισοδημάτων ολόκληρης της περιόδου της εργασιακής ζωής του ασφαλισμένου.
- 17 χώρες μέλη του ΟΟΣΑ συνεκτιμούν τα εισοδήματα ολόκληρης (η περίπου) της περιόδου της εργασιακής ζωής του ασφαλισμένου για τον υπολογισμό των συντάξεων.
- Ως γενική διαπίστωση μπορεί να θεωρηθεί, ότι, οι επιπτώσεις επί του ύψους των συντάξεων από τη μεταβολή της περιόδου συνεκτίμησης των εισοδημάτων που αποκτήθηκαν στη διάρκεια του εργασιακού βίου του ασφαλισμένου, εξαρτώνται από το ρυθμό διαχρονικής μεταβολής των εισοδημάτων αυτών.

Ο ΟΟΣΑ εκτιμά, ότι, η επέκταση της περιόδου συνεκτίμησης των εισοδημάτων για τον υπολογισμό των συντάξεων οδηγεί σε περικοπές και μειώσεις των συντάξεων.

Η εμπειρία αποδεικνύει, ότι, τα μέσα εισοδήματα των καλλίτερων ετών ή τα μέσα εισοδήματα των τελευταίων ετών είναι συνηθέστατα υψηλότερα από τα μέσα εισοδήματα ολόκληρης της περιόδου του εργασιακού βίου αφού τα εισοδήματα ολόκληρου του εργασιακού βίου προκύπτουν με το συνυπολογισμό και των ετών με χαμηλά εισοδήματα .

Συνεπώς, επιλέγει ο ΟΟΣΑ, οι μεταρρυθμίσεις σε σχέση με τη έκταση της περιόδου συνεκτίμησης των εισοδημάτων για τον υπολογισμό των συντάξεων ενισχύουν την οικονομική βιωσιμότητα των ΣΚΑ

Απομένει, όμως ,να δούμε ποιος πληρώνει αυτήν την ενίσχυση της οικονομικής βιωσιμότητας των ΣΚΑ.

Είναι ευνόητο, ότι, εκείνοι που επηρεάζονται περισσότερο είναι όσοι επιτυγχάνουν μεγάλες διαφοροποιήσεις των εισοδημάτων τους με την εξέλιξη του εργασιακού τους βίου. Στην κατηγορία αυτή, ο ΟΟΣΑ κατατάσσει τους υψηλόμισθους και μάλιστα τους άνδρες.

Αντίθετα, οι χαμηλής ειδίκευσης εργαζόμενοι έχουν μια διακύμανση των εισοδημάτων τους στη διάρκεια του εργασιακού τους βίου με ελαφρότερες αποκλίσεις. Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται και οι γυναίκες.

Συνεπώς, με τις μεταρρυθμίσεις που επιμηκύνουν την περίοδο συνεκτίμησης των εισοδημάτων για τον υπολογισμό των συντάξεων, **πλήττονται όλοι οι συνταξιούχοι (υψηλοσυνταξιούχοι και χαμηλοσυνταξιούχοι, άνδρες και γυναίκες,)** με μεγαλύτερες, όμως, απώλειες για τους υψηλοσυνταξιούχους και τους άνδρες.

10.2.4. Πεδίο μεταρρυθμίσεων: τιμαριθμική αναπροσαρμογή των εισοδημάτων (μισθών κλπ) που αποκτήθηκαν στη διάρκεια του εργασιακού βίου, για τον υπολογισμό των συντάξεων (προ-συνταξιοδοτική τιμαριθμοποίηση).

Σ' όλα τα συστήματα δημόσιων συντάξεων που συνδέονται με τα εισοδήματα του εργασιακού βίου, τα εισοδήματα των παρελθόντων ετών αναπροσαρμόζονται κατά τον υπολογισμό των αρχικών συντάξεων, ώστε να ληφθούν υπόψη οι αλλαγές στο κόστος ζωής μεταξύ του έτους κτήσης των εισοδημάτων και του έτους συνταξιοδότησης. Πρόκειται για την αποκαλούμενη «**προ-συνταξιοδοτική**» **τιμαριθμοποίηση**.

Η πλειονότητα των χωρών μελών του ΟΟΣΑ αναπροσαρμόζει τα εισοδήματα των παρελθόντων ετών ευθέως ανάλογα με τη συνολική ανάπτυξη της οικονομίας (μέση αύξηση ημερομισθίων πλέον αύξηση δείκτη τιμών καταναλωτή).

Μερικές, όμως, χώρες, με πρόσφατες μεταρρυθμίσεις, απομακρύνθηκαν από τη διαδικασία της αναπροσαρμογής αυτής (βλ. πίνακα 37).

**Πίνακας 37: Προ-συνταξιοδοτική τιμαριθμοποίηση
(τιμαριθμική αναπροσαρμογή των εισοδημάτων στο χρόνο απονομής της σύνταξης)
(μεταρρυθμίσεις από το 1990 και εφεξής)**

Γαλλία	Σύνδεση των εισοδημάτων του εργασιακού βίου μόνο με το δείκτη τιμών καταναλωτή (μέχρι τη μεταρρύθμιση η σύνδεση γινόταν αθροιστικά τόσο με το δείκτη αύξησης των ημερομισθίων όσο και με το δείκτη αύξησης των τιμών).
Πολωνία	Αλλαγή στάθμησης δεικτών μεταβολής ημερομισθίων και μεταβολής τιμών.
Πορτογαλία	Συνεκτίμηση δεικτών μεταβολής ημερομισθίων και μεταβολής τιμών.
Φινλανδία	Υψηλότερος δείκτης τιμαριθμοποίησης των εισοδημάτων στη διάρκεια του εργασιακού βίου, συνδυασμένος με χαμηλότερο δείκτη τιμαριθμικής αναπροσαρμογής των καταβαλλόμενων συντάξεων (η προ-συνταξιοδοτική τιμαριθμοποίηση εξακολουθεί να συνεκτιμά - αθροίζει τη μεταβολή των ημερομισθίων συν την μεταβολή των τιμών - άλλαξαν όμως οι σταθμίσεις τους).

Σημείωση: Η προσυνταξιοδοτική τιμαριθμοποίηση ισχύει σε όλες τις χώρες του ΟΟΣΑ. Αλλαγές επήλθαν μόνο στη Φινλανδία και τη Γαλλία ως άνω.

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από OECD: «Pensions at a glance», Paris, 2007.

Ένα παράδειγμα αποτελεί η Γαλλία που απομακρύνθηκε από την αναπροσαρμογή των εισοδημάτων με βάση τους γενικούς αναπτυξιακούς ρυθμούς και συνέδεσε τις αναπροσαρμογές των εισοδημάτων μόνο με το δείκτη τιμών καταναλωτή (για τις δημόσιες συντάξεις από το 1985 και για τις επαγγελματικές συντάξεις από το 1996).

Εξάλλου, στη Φινλανδία, την Πολωνία και την Πορτογαλία, για τη προσυνταξιοδοτική τιμαριθμοποίηση συνεκτιμώνται ο ρυθμός μεταβολής των μισθών και η διαμόρφωση του γενικού επιπέδου των τιμών. Ειδικότερα στη Φινλανδία και την Πολωνία, πρόσφατες μεταρρυθμίσεις, τροποποίησαν το βάρος στάθμισης των μεταβολών των ημερομισθίων έναντι των μεταβολών του δείκτη τιμών καταναλωτή κατά τη διαδικασία της προσυνταξιοδοτικής τιμαριθμοποίησης.

Η προσυνταξιοδοτική τιμαριθμοποίηση έχει σοβαρότατη επίπτωση στη διαμόρφωση των συντάξεων.

Για τη συνεκτίμηση της επίπτωσης αυτής, ο ΟΟΣΑ παραθέτει ένα γενικής φύσης παράδειγμα. Με την υπόθεση, ότι, ο μέσος ρυθμός αύξησης των ημερομισθίων είναι 2 % και η μέση μεταβολή του δείκτη τιμών καταναλωτή είναι 2,5 %, η ετήσια αναπροσαρμογή των εισοδημάτων θα πρέπει να φθάσει στο 4,5 %. Συνεπώς, αν η αναπροσαρμογή αγνοήσει την ετήσια αύξηση των ημερομισθίων και αρκестεί στην εκτίμηση μόνο της μεταβολής του δείκτη τιμών καταναλωτή, στην περίπτωση ενός πλήρους απασχόλησης ασφαλισμένου που απασχολήθηκε από την ηλικία των 20 μέχρι την ηλικία των 65 ετών, η σύνταξη που θα καταβληθεί θα είναι μειωμένη κατά 40 % έναντι της σύνταξης που θα καταβαλλόταν εάν είχε συνυπολογισθεί και η αύξηση των ημερομισθίων.

Συνεπώς, η μείωση των επιπέδων της προ-συνταξιοδοτικής τιμαριθμοποίησης οδηγεί σε ευθέως ανάλογη μείωση και των συντάξεων αλλά και σε ανάλογη, επίσης, ενίσχυση της οικονομικής βιωσιμότητας του ΣΚΑ.

Οι κοινωνικές, όμως, επιπτώσεις είναι αντιστρόφως ανάλογες με εκείνες που προκύπτουν στην περίπτωση επέκτασης της περιόδου συνεκτίμησης των εισοδημάτων που αποκτώνται εκ της εργασίας. Πράγματι, όσοι έχουν υψηλά εισοδήματα στη διάρκεια των τελευταίων ετών του εργασιακού τους βίου (υψηλόμισθοι - άνδρες) έχουν μικρότερες απώλειες από τη μειωμένη προ-συνταξιοδοτική τιμαριθμοποίηση, ενώ όσοι έχουν μικρές εισοδηματικές αποκλίσεις στη διάρκεια του εργασιακού τους βίου (χαμηλόμισθοι και γυναίκες), υφίστανται και τις μεγαλύτερες απώλειες στις συντάξεις τους, λόγω της μειωμένης προ-συνταξιοδοτικής τιμαριθμοποίησης.

10.3. Επιπτώσεις από τις μεταβολές στο δείκτη συνταξιοδοτικής αναπλήρωσης

Οι μεταρρυθμίσεις των εθνικών συνταξιοδοτικών συστημάτων επέφεραν σημαντικές μεταβολές στους αντίστοιχους δείκτες συνταξιοδοτικής αναπλήρωσης που ίσχυαν πριν από τις μεταρρυθμίσεις.

Στον Πίνακα 38 και τα αντίστοιχα Διάγραμμα 122 και 123, απεικονίζονται οι ακαθάριστοι δείκτες συνταξιοδοτικής αναπλήρωσης που ίσχυαν πριν από τη μεταρρύθμιση, σε αντιπαράθεση με τους αντίστοιχους δείκτες που επιβλήθηκαν με τη μεταρρύθμιση, τόσο για τους άνδρες όσο και για τις γυναίκες. Οι δείκτες αυτοί έχουν λάβει, ως βάση εκτίμησης, **τα μέσα εισοδήματα** που αποκτώνται κατά τη διάρκεια του εργασιακού βίου και συνεκτιμώνται σύμφωνα με τις εθνικές νομοθεσίες για τον υπολογισμό των συντάξεων.

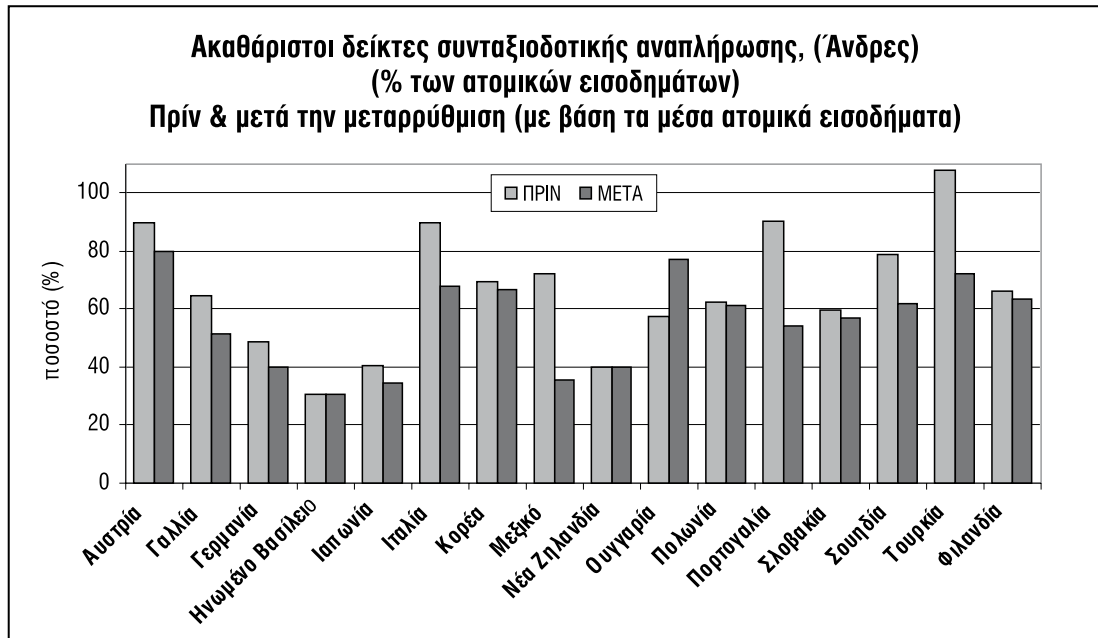
Πίνακας 38: Ακαθάριστοι δείκτες συνταξιοδοτικής αναπλήρωσης (% των ατομικών εισοδημάτων) πριν και μετά την μεταρρύθμιση (με βάση τα μέσα ατομικά εισοδήματα)

	Άνδρες		Γυναίκες (όπου υπάρχει διαφορά)	
	Πριν από μεταρρύθμιση	Μετά τη μεταρρύθμιση	Πριν από μεταρρύθμιση	Μετά τη μεταρρύθμιση
Αυστρία	90,0	80,1	80,0	80,1
Γαλλία	64,7	51,2		
Γερμανία	48,7	39,9		
Ηνωμένο Βασίλειο	30,8	30,8		
Ιαπωνία	40,7	34,4		
Ιταλία	90,0	67,9	80,0	52,8
Κορέα	69,3	66,8		
Μεξικό	72,5	35,8	72,5	29,7
Νέα Ζηλανδία	39,7	39,7		
Ουγγαρία	57,7	76,9	52,7	76,9
Πολωνία	62,2	61,2	57,3	44,5
Πορτογαλία	90,1	54,1		
Σλοβακία	59,5	56,7		
Σουηδία	78,9	62,1		
Τουρκία	107,6	72,5	102,8	72,5
Φιλανδία	66,3	63,4		

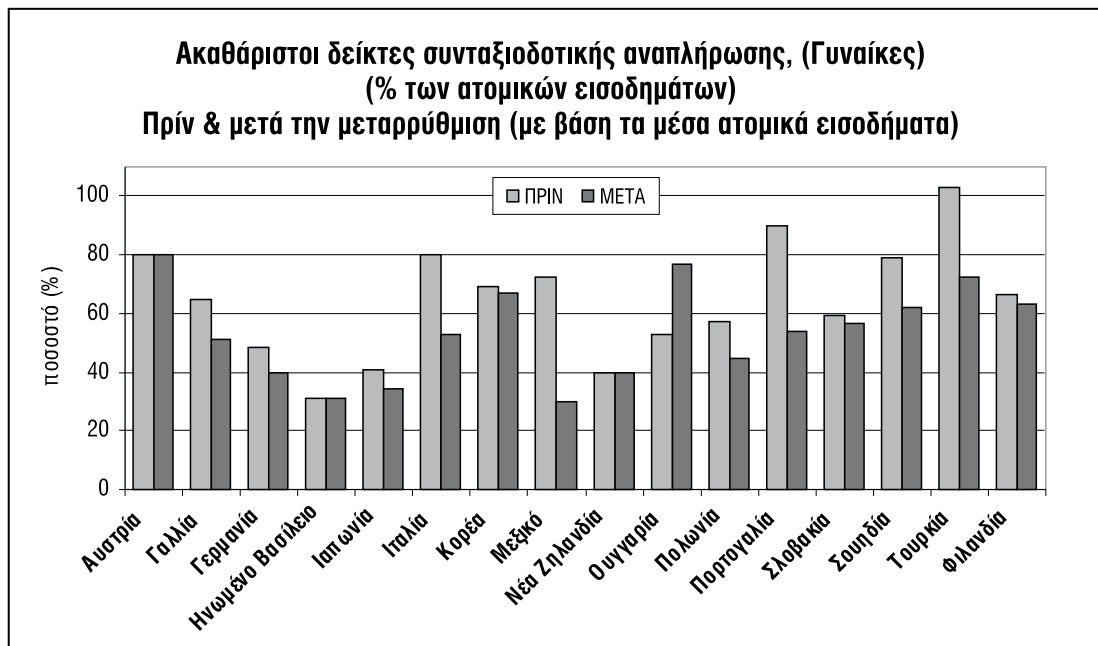
Σημείωση: Οι χώρες που φέρουν υπογράμμιση ανήκουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από OECD: «Pensions at a glance», Paris, 2007.

Διάγραμμα 122

Διάγραμμα 123

Με βάση τα στοιχεία αυτά μπορούμε να συναγάγουμε τα εξής **συμπεράσματα**:

- Στις περισσότερες χώρες (και ειδικότερα στις Φινλανδία, Γαλλία, Γερμανία, Ιαπωνία, Κορέα, Νέα Ζηλανδία, Πολωνία, Σλοβακία, Σουηδία, Ηνωμ. Βασίλειο) οι **δείκτες αναπλήρωσης** ήταν πριν και παραμένουν και μετά τη μεταρρύθμιση **κοινοί για άνδρες και γυναίκες**.
- Αντιθέτως, σε 6 χώρες (Αυστρία, Ουγγαρία, Ιταλία, Μεξικό, Πολωνία, Τουρκία) διαπιστώνεται **απόκλιση μεταξύ των δεικτών αναπλήρωσης που ισχύουν για τις γυναίκες**, σε σχέση με τους αντίστοιχους δείκτες που ισχύουν για τους άνδρες.
- Σε 3 χώρες (Αυστρία, Ουγγαρία, Τουρκία) μηδενίζεται, με τη μεταρρύθμιση, η προηγούμενως ισχύουσα απόκλιση μεταξύ των δεικτών αναπλήρωσης ανδρών και γυναικών και **καθιερώνεται εφεξής ενιαίος δείκτης συνταξιοδοτικής αναπλήρωσης**.
- Σε 1 χώρα (Μεξικό) ο ισχύων πριν από τη μεταρρύθμιση κοινός για άνδρες και γυναίκες δείκτης αναπλήρωσης καταργείται και **νομοθετείται διαφορετικός και μειωμένος δείκτης αναπλήρωσης** για τις γυναίκες, σε σχέση με τον αντίστοιχως νομοθετούμενο για τους άνδρες (αμφότεροι οι δείκτες αναπλήρωσης για άνδρες και γυναίκες μειώνονται κατακόρυφα - πέφτουν κάτω από το μισό σε σχέση με τους δείκτες που ίσχυαν πριν από τη μεταρρύθμιση). Επισημαίνεται, όμως, ότι, οι μειωμένοι αυτοί δείκτες αναπλήρωσης ισχύουν μόνο για όσους μπαίνουν στην παραγωγική διαδικασία από το 1997 και εφεξής, ενώ, για όλους τους πριν από το 1997 ασφαλισμένους εξακολουθούν να ισχύουν οι προ της μεταρρύθμισης ισχύοντες δείκτες αναπλήρωσης.
- Σε 2 χώρες (Ιταλία, Πολωνία) μεταβάλλονται αμφότεροι οι ισχύοντες πριν από τη μεταρρύθμιση, δείκτες αναπλήρωσης για άνδρες και γυναίκες, **παραμένουν, όμως, διαφορετικοί και μετά τη μεταρρύθμιση (διευρύνονται, μάλιστα πολύ σε βάρος των γυναικών** - κατά 15,1 στην περίπτωση της Ιταλίας και κατά 16,7 στην περίπτωση της Πολωνίας, ποσοστιαίες μονάδες).
- Ως γενική διαπίστωση συνάγεται, ότι, **όλες οι μεταρρυθμίσεις** που πραγματοποιήθηκαν στις 16 χώρες του Πίνακα 38 είχαν ως αποτέλεσμα **τη δραστική περικοπή των δεικτών συνταξιοδοτικής αναπλήρωσης και συνεπώς οδήγησαν σε μειώσεις των συντάξεων**.
- Μοναδική σοβαρή εξαίρεση από τη γενική αυτή διαπίστωση αποτελεί η περίπτωση της Ουγγαρίας, όπου, παρατηρείται μια σημαντικότερη βελτίωση των δεικτών αναπλήρωσης (κατά 20 ποσοστιαίες μονάδες) και όπου, όμως, η συνταξιοδοτική μεταρρύθμιση συνδυάστηκε με ανάλογη φορολογική μεταρρύθμιση. Στην Ουγγαρία, οι συντάξεις υπολογίζονται με βάση το καθαρό εισόδημα

δηλαδή το προκύπτει μετά την αφαίρεση των φόρων, με συνέπεια ένα μέρος της βελτίωσης των δεικτών αναπλήρωσης (ανδρών και γυναικών) να οφείλεται στις επενέργειες του φορολογικού συστήματος.

- Εξαιρέσεις από τη γενική διαπίστωση, βέβαια, συνιστούν και οι περιπτώσεις του Ηνωμένου Βασιλείου και της Νέας Ζηλανδίας όπου **οι δείκτες αναπλήρωσης παραμένουν αναλλοίωτοι και μετά τη μεταρρύθμιση** (σημειώνεται, ότι, στην περίπτωση της Νέας Ζηλανδίας, ο δείκτης αναπλήρωσης δεν μεταβάλλεται παρά την αύξηση της ηλικίας συνταξιοδότησης από το 60ό στο 65^ο έτος - κι αυτό επειδή οι συντάξεις είναι ενιαίου ύψους - flat rate).
- Ως **αιτιολογία** των περιορισμών των δεικτών αναπλήρωσης προβάλλεται, σταθερά η θέση, ότι, οι περικοπές των δεικτών και συνεπώς και των συντάξεων, κατέστησαν αναγκαίες για να αποτραπεί η χειροτέρευση των προοπτικών οικονομικής βιωσιμότητας των αντίστοιχων συνταξιοδοτικών συστημάτων.

10.4. Μεταβολές του επιπέδου των συντάξεων των χαμηλόμισθων (δείκτης του κινδύνου περιαγωγής σε κατάσταση φτώχειας των συνταξιούχων).

Πέραν του δείκτη συνταξιοδοτικής αναπλήρωσης (που αναφέρεται στα μέσα επίπεδα εισοδημάτων) πολύ χρήσιμος παραμένει και **ο δείκτης του βαθμού επάρκειας των χορηγούμενων συντάξεων**, αφού ο δείκτης αυτός μας βοηθά στη μέτρηση, πριν και μετά τη μεταρρύθμιση, της απόστασης των συντάξεων, που χορηγούνται **στους χαμηλόμισθους** (εκείνους δηλαδή που έχουν εισοδήματα εκ της εργασίας τους **ίσα με το 50 % των μέσων εισοδημάτων**) από τις συντάξεις που καταβάλλονται σ' εκείνους με εισοδήματα ίσα με το 100 % των μέσων εισοδημάτων.

Σε κάθε περίπτωση, για τις ανάγκες του δείκτη αυτού, παίρνουμε ως βάσεις υπολογισμού εισοδήματα καθαρά δηλαδή απαλλαγμένα από φόρους και εισφορές.

Πίνακας 39: Καθαρά σχετικά επίπεδα συνταξιοδοτικών παροχών για τους χαμηλόμισθους πριν και μετά τη μεταρρύθμιση (από το 1990 και εφεξής)

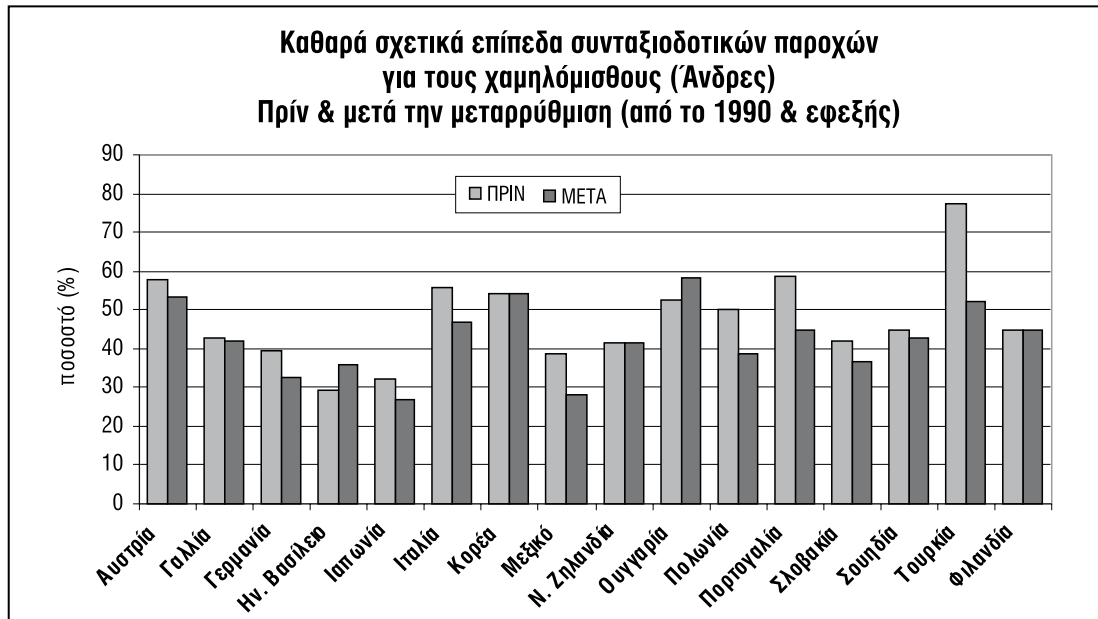
	Άνδρες		Γυναίκες (όπου υπάρχει διαφορά)	
	Πριν τη μεταρρύθμιση	Μετά τη μεταρρύθμιση	Πριν τη μεταρρύθμιση	Μετά τη μεταρρύθμιση
Αυστρία	57,8	53,2	53,1	53,2
Γαλλία	42,8	42,1		
Γερμανία	39,7	32,6		
Ηνωμένο Βασίλειο	29,4	36		
Ιαπωνία	32,2	26,9	51,1	36,3
Ιταλία	55,9	46,7		
Κορέα	54,3	54,2		
Μεξικό	38,7	28,2		
Νέα Ζηλανδία	41,7	41,7	38,7	28,2
Ουγγαρία	52,5	58,4	42,9	58,4
Πολωνία	50,0	38,8	47,1	29,9
Πορτογαλία	58,5	45,0		
Σλοβακία	41,8	36,5		
Σουηδία	44,7	42,8		
Τουρκία	77,2	52	73,2	52
Φινλανδία	44,6	44,8		

Σημείωση: Οι χώρες που φέρουν υπογράμμιση ανήκουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

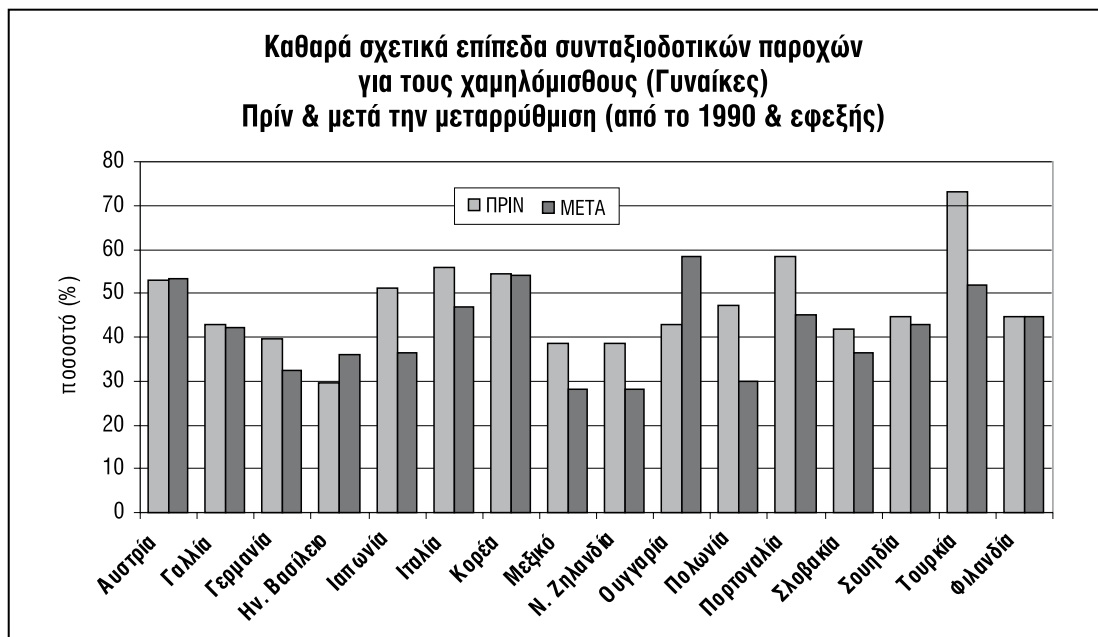
Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από OECD: «Pensions at a glance», Paris, 2007.

Το καθαρό σχετικό επίπεδο συνταξιοδοτικών παροχών προκύπτει ως πηλίκον της διαίρεσης του ατομικού συνταξιοδοτικού δικαιώματος (απαλλαγμένου από φόρους και εισφορές) δια του μέσου εισοδήματος (επίσης απαλλαγμένου από φόρους και εισφορές).

Διάγραμμα 124

Διάγραμμα 125

Από την απεικόνιση των αποτελεσμάτων των μεταρρυθμίσεων στο δείκτη επάρκειας των συντάξεων, όπως αυτά αναδεικνύονται στον Πίνακα 39 και τα αντίστοιχα Διαγράμματα 124 και 125, διαπιστώνεται, ότι:

- Μόνο σε 2 χώρες (από το σύνολο των 16), η συνταξιοδοτική μεταρρύθμιση επέφερε βελτίωση της εισοδηματικής θέσης των χαμηλόμισθων (όσων δηλαδή είχαν εισοδήματα ίσα με το 50 % των μέσων εισοδημάτων).
- Οι 2 αυτές χώρες είναι το Ηνωμένο Βασίλειο και η Ουγγαρία. Είναι χρήσιμη η περαιτέρω προσέγγιση των βελτιώσεων που επέφερε η συνταξιοδοτική μεταρρύθμιση στις χώρες αυτές.
- Στο Ηνωμένο Βασίλειο η βελτίωση των συνταξιοδοτικών δικαιωμάτων των χαμηλοσυνταξιούχων έφθασε τις 7 ποσοστιαίες μονάδες (από 29 % έφθασε στο 36 % των μέσων εισοδημάτων). Η βελτίωση αυτή αποδίδεται στην επενέργεια της δεύτερης (επικουρικής) δημόσιας σύνταξης που λειτουργεί με δείκτες αναπλήρωσης διαφορετικούς κατά εισοδηματικό κλιμάκιο. Ο μηχανισμός αυτός ευνοεί τους χαμηλόμισθους (οι δείκτες αναπλήρωσης είναι υψηλότεροι στα χαμηλά εισοδηματικά κλιμάκια). Παράλληλα, το ύψος του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος αυξήθηκε, από το 18 % το 1997 στο 21 % το 2004, του μέσου εισοδήματος.
- Στην Ουγγαρία, η βελτίωση είναι εντυπωσιακότερη για τις χαμηλόμισθες γυναίκες. Η βελτίωση, όμως, στην Ουγγαρία οφείλεται, κυρίως, στη μεταβολή των ορίων της ηλικίας συνταξιοδότησης που για τις γυναίκες αυξήθηκε από το 55^ο στο 62^ο έτος.
- Σε 3 χώρες (Φινλανδία, Γαλλία, Κορέα) τα εκ συντάξεων εισοδήματα των χαμηλοσυνταξιούχων διατηρήθηκαν στα ίδια περίπου επίπεδα και μετά τις αντίστοιχες μεταρρυθμίσεις. Στις χώρες αυτές, κατά τη διαδικασία των συνταξιοδοτικών μεταρρυθμίσεων λήφθηκε ειδική μέριμνα προστασίας των χαμηλών συντάξεων (και μόνον αυτών).
- Η ίδια εικόνα εμφανίζεται και σε σχέση με τις συντάξεις των χαμηλοσυνταξιούχων γυναικών της Αυστρίας. Η μεταρρύθμιση δεν έθιξε τα συνταξιοδοτικά τους δικαιώματα (ενώ έθιξε τα αντίστοιχα δικαιώματα των ανδρών κατά 4,6 ποσοστιαίες μονάδες).
- Στη Φινλανδία, οι χαμηλοσυνταξιούχοι που έχουν ανεπαρκείς συντάξεις, με βάση τη σύνδεση των συντάξεων με τα εισοδήματα που λήφθηκαν υπόψη κατά τον υπολογισμό τους, ενισχύονται από το κράτος μέχρι ενός ελάχιστου ορίου εγγυημένης σύνταξης (μεταρρύθμιση του 1996). Η ρύθμιση αυτή εξηγεί τη διατήρηση των συνταξιοδοτικών δικαιωμάτων των χαμηλοσυνταξιούχων, στη Φινλανδία, μετά τη συνταξιοδοτική μεταρρύθμιση.
- Η περίπτωση της Γαλλίας είναι διαφορετική και πάντως, ενδιαφέρουσα. Στη μεταρρύθμιση του 2003 συνδέθηκε η σύνταξη με τους μισθούς και ορίστηκε, ότι, κανείς ασφαλισμένος που συμπληρώνει τα ανώτατα όρια ετών ασφάλισης

δεν μπορεί να λάβει σύνταξη κατώτερη του 85 % του κατώτατου μισθού. Επισημαίνεται, όμως, ότι, με τη συγκεκριμένη ρύθμιση, οι συντάξεις της κατηγορίας αυτής, θα έπρεπε, όχι απλώς να διατηρηθούν αλλά να έχουν βελτιωθεί ουσιαστικά. Τελικώς, αντί της ουσιαστικής βελτίωσης το αποτέλεσμα περιορίστηκε στη διατήρηση των συντάξεων αυτών, επειδή λειτούργησε συμψηφιστικά (περίπου) η παράλληλη ρύθμιση της επιμήκυνσης της περιόδου αναφοράς (περίοδος συνεκτίμησης των εισοδημάτων για τον υπολογισμό της σύνταξης) που οδηγεί σε ουσιαστικές περικοπές όλων των συντάξεων.

- Σ' όλες τις λοιπές χώρες, διαπιστώνεται, ότι, **η συνταξιοδοτική μεταρρύθμιση επέφερε ουσιαστικές μειώσεις των συντάξεων ακόμη και για τους φτωχότερους των συνταξιούχων.**
- Οι μεγαλύτερες μειώσεις των συντάξεων των χαμηλοσυνταξιούχων εντοπίζονται στο Μεξικό (μείωση από το 39 % στο 28 % των μέσων εισοδημάτων - 11 ποσοστιαίων μονάδων), στην Πολωνία (μείωση από το 50 % στο 39 % - 11 ποσοστιαίων μονάδων) και στην Πορτογαλία (μείωση από το 58 % στο 45 % - μείωση 13 ποσοστιαίων μονάδων).
- Στη Γερμανία η μείωση των χαμηλών συντάξεων που προέκυψε από τη συνταξιοδοτική μεταρρύθμιση έφθασε τις 7 ποσοστιαίες μονάδες (από το 40 % έπεσε στο 33 % των μέσων εισοδημάτων). Η μείωση αυτή οφείλεται πρώτον, στην αλλαγή του βάρους στάθμισης κάθε συνταξιοδοτικής μονάδας (pension-point value) και δεύτερον, στη βαθμιαία μετάβαση σε νέο φορολογικό σύστημα που ευνοεί τις αυξήσεις των καθαρών μισθών με παράλληλες μειώσεις των καθαρών συντάξεων. Με δεδομένο, ότι, στη Γερμανία, δεν υφίσταται σαφής προσδιορισμός του ορίου των κατώτατων συντάξεων, οι χαμηλοσυνταξιούχοι δεν προστατεύονται έναντι των μειώσεων του συνόλου των συντάξεων. Η μόνη προστασία, στη χώρα αυτή, μπορεί να στηριχθεί στην προνοιακού χαρακτήρα λειτουργία του «δικτύου κοινωνικής βοήθειας» που επικουρεί τους ηλικιωμένους (και μόνον) συνταξιούχους. Η ιδιαιτερότητα του δικτύου έγκειται στο ότι, για τους ηλικιωμένους η παρεχόμενη βοήθεια δεν συνδέεται με την τυχόν ύπαρξη και εισοδημάτων των λοιπών μελών της οικογένειας του υπερήλικος. Επισημαίνεται, όμως, ότι, για ένα συνταξιούχο με σύνταξη ίση με το 50 % των μέσων εισοδημάτων, το ύψος της χαμηλής αυτής σύνταξης υπερβαίνει το ύψος της ισχύουσας κοινωνικής βοήθειας. Κατά συνέπεια, ούτε και η λειτουργία του «δικτύου κοινωνικής βοήθειας» μπόρεσε να αποτρέψει την επιδείνωση των συντάξεων ακόμη και των φτωχότερων συνταξιούχων.
- Στην Πορτογαλία, η αιτία της μείωσης των συντάξεων πρέπει να αναζητηθεί στην (πρόσφατη) εισαγωγή της παραμέτρου «προσδόκιμο επιβίωσης» για τον υπολογισμό των συντάξεων που έκτοτε καταβάλλονται. Με βάση τα δεδομένα

της Παγκόσμιας Τράπεζας για τους δείκτες θνησιμότητας, στην Πορτογαλία, το προσδόκιμο ζωής στην ηλικία των 65 ετών για το έτος 2006 εκτιμάται στα 16,2 έτη. Με την πραγματοποίηση των ανάλογων προβολών, το προσδόκιμο αυτό εκτιμάται στα 20,3 έτη για το έτος 2050. Συνεπώς, ως συνέπεια της σύνδεσης του ύψους των καταβαλλομένων συντάξεων με το προσδόκιμο ζωής, η μείωση των συντάξεων φθάνει στο 20 % περίπου της αξίας τους. Ειδικότερα, βέβαια, σε σχέση με τις κατώτατες συντάξεις η επερχόμενη, εκ της σύνδεσης με το προσδόκιμο ζωής, μείωση υπολείπεται (ελαφρώς, πάντως) της μείωσης των λοιπών συντάξεων.

- Στην Πολωνία η συνταξιοδοτική μεταρρύθμιση έπληξε καίρια τους χαμηλοσυνταξιούχους. Ναι μεν δεν άλλαξε το ύψος της κατώτατης σύνταξης, όρισε, όμως, ότι, την κατώτατη αυτή σύνταξη δεν δικαιούνται όσοι εργάζονταν με αποδοχές ίσες με το 50 % των μέσων εισοδημάτων. Επισημαίνεται, ότι, με την συνταξιοδοτική μεταρρύθμιση η Πολωνία κατάργησε το σταθερό και ενιαίο ύψος συντάξεων που προέβλεπε το παλαιότερο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης της χώρας, με συνέπεια την επιδείνωση της θέσης των χαμηλοσυνταξιούχων. Υπενθυμίζεται, ότι, στην Πολωνία, ίσχυε το αναδιανεμητικό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης που, όμως, με την πρόσφατη συνταξιοδοτική μεταρρύθμιση, αντικαταστάθηκε από ένα μικτό σύστημα που λειτουργεί με θεωρητικούς ατομικούς λογαριασμούς και με κεφαλαιοποιητικά συνταξιοδοτικά σχήματα.
- Δεν μπορεί να περάσει απαρατήρητη η περίπτωση της Ιαπωνίας. Στη χώρα αυτή οι κατώτατες συντάξεις των ανδρών υπολείπονταν ουσιαστικότητας (κατά 18,9 ποσοστιαίες μονάδες) των αντίστοιχων συντάξεων των γυναικών. Όμως, εξακολουθούν να υπολείπονται και μετά τη συνταξιοδοτική μεταρρύθμιση (περιορίσθηκε, πάντως, η διαφορά στις 9,4 ποσοστιαίες μονάδες). Διαπιστώνεται, όμως, ακόμη, ότι, τόσο στην περίπτωση των ανδρών όσο και σ' εκείνη των γυναικών, η συνταξιοδοτική μεταρρύθμιση επέφερε πολύ μεγάλες μειώσεις στις συντάξεις των χαμηλοσυνταξιούχων (5,3 ποσοστιαίες μονάδες για τους άνδρες και 14,8 ποσοστιαίες μονάδες για τις γυναίκες). Σε κάθε περίπτωση, οι κατώτατες συντάξεις, στην Ιαπωνία, παραμένουν σε εξαιρετικά χαμηλά επίπεδα - ειδικότερα για τους άνδρες, τα χαμηλότερα μεταξύ των 16 χωρών του Πίνακα 39.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Ελληνική

- Γκιζιάκης, Κ., Παρδάλη, Α. & Σαμπράκος, Ε. (2007), «Ανταγωνιστικότητα και Προοπτική Ανάπτυξης των Εμπορευματικών Λιμένων Πειραιά και Θεσσαλονίκης», Κέντρο Ερευνών Πανεπιστημίου Πειραιώς.
- Δημουλάς Κ., 2006, «Η πιστοποίηση των αποτελεσμάτων της δια βίου μάθησης ως μέτρο κοινωνικής πολιτικής» Ηλεκτρονική Σελίδα της Επιστημονικής Ένωσης Εκπαίδευσης Ενηλίκων, www.adulteduc.gr/
- Δημουλάς Κ., 2007, Διά βίου μάθηση και μισθωτή εργασία, στο Δ Χαραλάμπους (επιμ.) Μεταπολίτευση και Εκπαιδευτική Πολιτική, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2007.
- Δημουλάς Κ., 2007, Αρχική Πρόταση για ένα ενιαίο σύστημα πιστοποίησης των επαγγελματικών προσόντων στην Ελλάδα. (ΕΣΕΕΚΑ), Αθήνα.
- Δημουλάς Κ., Καρατράσογλου Μ., Λιτζέρης Π., (υπό έκδοση), Συστήματα πιστοποίησης των επαγγελματικών προσόντων, επαγγέλματα και δια βίου μάθηση, ΙΝΕ-ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ, Αθήνα 2007.
- ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Οι επιπτώσεις για την απασχόληση της καινοτόμου επιχειρηματικής δραστηριότητας και το περιεχόμενο των πολιτικών ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας: το ζήτημα των clusters, 2006 (αδημοσίευτη μελέτη).
- Καζάκος Α. (1997), Περί εργασίας και οικονομίας της αγοράς. Με αφορμή τον κοινωνικό διάλογο, Επιθεώρηση Εργατικού Δικαίου, Τεύχος 529.
- Καλογερέσης Θ., Λαμπριανίδης Λ., Η καινοτομία και οι γεωγραφικές συσσωματώσεις επιχειρήσεων ως παράγοντες ανάπτυξης της οικονομίας: η περίπτωση της βιομηχανίας ετοίμου ενδύματος στο Νομό Θεσσαλονίκης, ΙΝΕ 2006 (αδημοσίευτη μελέτη).
- Κατσουλάκος, Ι. & Μπενετάτου, Κ (1998), «Ιδιωτικοποιήσεις: Κρατική Ιδιοκτησία Έναντι Άλλων Μορφών Μικροοικονομικής Πολιτικής» στο Χ. Πιτέλης & Ν. Αντωνάκης (επιμέλεια), Διεθνής Ανταγωνιστικότητα και Βιομηχανική Στρατηγική, Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός.
- Κουζής Γ. (2001): Εργασιακές σχέσεις και ευρωπαϊκή ενοποίηση: Ευελιξία και απορρύθμιση ή αναβάθμιση της εργασίας; Μελέτες ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.
- Λινάρδος-Ρυλμόν Π., Η αειφόρος ανάπτυξη στη μεταποίηση αγροτικών προϊόντων και οι ανάγκες σε ανθρώπινο δυναμικό: οι περιπτώσεις του ροδάκινου στο νομό Ημαθίας και του ελαιολάδου στο νομό Μεσσηνίας, Pro-Dialogue, Μάρτιος 2004.

- Λινάρδος-Ρυλμόν Π., Μελέτη για την ανταγωνιστικότητα και την απασχόληση, Τεύχος Ι, Ανταγωνιστικότητα και ανθρώπινο δυναμικό στον κλάδο παραγωγής λογισμικού, ΙΝΕ\ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Ιανουάριος 2005.
- Στεργιούλης, Γ. (2007), 'Μελέτη Ενεργειακού Ισοζυγίου', Κλαδικό Ινστιτούτο Εργασίας Πετρελαίου και Χημικής Βιομηχανίας.
- Συμιγιάννης Γ.Θ., Τζαμουράνη Γ. (2007), «Δανεισμός και κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά των νοικοκυριών: αποτελέσματα από τις δειγματοληπτικές έρευνες της Τράπεζας της Ελλάδος», Οικονομικό Δελτίο, Τράπεζα της Ελλάδος, Νο 28, 2/07.
- Τράπεζα Ελλάδος, Έκθεση του Διοικητή, Αθήνα 2007.
- ΥΠΕΘΟ, Τρέχουσες εξελίξεις και προοπτικές της Ελληνικής Οικονομίας, Τεύχος 41, Ιούνιος 2007.
- Φωτεινοπούλου Κ., Κεραμίδου Ι., Μελέτη για την ανταγωνιστικότητα και την απασχόληση, Τεύχος ΙV, ΙΝΕ\ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Ιανουάριος 2005.

B. Ξενόγλωσση

- Aufort, C. (2006), L'après- pétrole? Des enjeux pour le XXIe siècle, Notes de la Fondation Gabriel Peri.
- Bajari, P, L Benkard and J Krainer (2003), "House prices and consumer welfare", NBER Work-ing Paper, no 9783.
- Bauby, P. (1998),Reconstruire l'action publique – Services publics, au service de qui ? Paris: Syros.
- Bauby, P. (2007), 'Un cadre communautaire pour les SIG', AITEC.
- Bertero., E. (2006), 'Does a change in the ownership of firms from public to private, make a difference?', Working Paper n. 2006-03, Dipartimento di Scienze Economiche, Aziendali e Statistiche, Università degli Studi di Milano.
- Blanchard O. (2006), "Adjustment with the Euro. The difficult case of Portugal", Massachusetts Institute of Technology, Department of Economics, Working Paper Series, Working Paper 06-04.
- Blanchard O. (2007), "Current account deficits in rich countries", Massachusetts Institute of Technology, Department of Economics, Working Paper Series, Working Paper 07-06.

- Bolduc, D. (2001), 'Privatisation, libéralisation et réglementation: bouleversements et enjeux dans le secteur mondial de l'énergie', GREEN, Université Laval.
- Borio, C and P McGuire (2004), "What drives housing price dynamics: cross-country evidence", BIS Quarterly Review, March, pp 79–93.
- Bozec, R., Breton, G. & Cote, L. (2002), 'The performance of state-owned enterprises revisited', Financial Accountability & Management, 18(4), pp. 383-407.
- Cartelier, L. (1999), 'Existe-t-il un fondement économique à la notion de service public ?', Sociétés Contemporaines, No 32, pp 25-35.
- Chevalier, J.M. (2004), Les grandes batailles de l'énergie, Editions Gallimard.
- Ciriec (2004), 'Contribution of Services of General Interest to Economic, Social and Territorial Cohesion', Final Overall Report, DG REGIO.
- Commission of the European Communities, (2005), "Towards a European Qualification Framework for Lifelong Learning", Sec (2005) 957, Brussels.
- Comtois, S. & Slack, B. (2003), 'Innover l'autorité portuaire au 21e siècle: un nouvel agenda de gouvernance', Cahiers Scientifiques du Transport, No 44/2003, pp 11-24.
- Copinschi, P. (2007), 'Privatisations et dérégulation: les nouvelles logiques du marché pétrolier', Questions Internationales, No 24 mars avril, pp 45-56, La Documentation Française.
- Department of Work and Pensions (2006b), The Abstract of Statistics for Benefits, National Insurance Contributions and Indices of Prices and Earnings: 2005 edition, London.
- Disney, R.F. and E.R. white house (1992), The Personal Pension Stampede, Report No 24, Institute for Fiscal Studies, London.
- Ducruet, C. (2005), 'Structures et dynamiques spatiales des villes portuaires: du local au mondial', M@ppemonde No77 (2005.1).
- EIRO (2002), Economically dependent workers, comparative study, www.eiro.eurofound.eu.int.
- Esping-Andersen G. Regini M. (2000), Why deregulate labour markets? Oxford University Press.
- European Central Bank (2003), Structural factors in the EU housing market, March.
- European Commission (2003), Final report of the experts group on enterprise clusters and networks.

- European Commission (2004), The European Employment Strategy, More and better jobs for all, Luxemburg: Office for Official Publications of EC.
- European Commission (2005), The evolution of labour law, Reports I, II Employment and Social Affairs.
- European Commission, Economic and Financial Affairs, Economic Forecasts, Spring 2007.
- European Commission, Economic and Financial Affairs, The EU Economy. 2006 Review, November 2006.
- European Union, Economic Policy Committee (2005), “The 2005 Projections of Age-Related Expenditure (2004-2005) for the EU-25 Member States: Underlying Assumptions and Projection Methodologies”, European Economy, Special Report No 4/2005.
- European Union, Economic Policy Committee (2006), “The Impact of Ageing on Public Expenditure: Projections for the EU-25 Member States on Pensions, Health Care, Long-term Care, Education and Unemployment Transfers (2004-2050)”, European Economy, Special Reports No 1/2006.
- Figart D, E Mutari, & M Power (2002), Living Wages, Equal Wages, London and New York, Routledge.
- FORAY D. (2004), The economics of knowledge.
- Gaydu F. (2005), Libéralisation des marchés et droit du travail, Rev. Droit Social, mai.
- Gustman, A. and T. Steinmeier (1992), “The Stampede towards Defined Contribution Plans: Fact or Fiction?”, Industrial Relations, Vol. 31, pp. 361-369.
- Hall, D. & Whitfield. (2002), ‘Critique of the EC paper on Horizontal Evaluation of SGI’, Public Services International Research Unit & Centre for Public Services.
- Hall, D. (2006), ‘Evaluating network services in Europe – a critique of the EC Evaluation of the Performance of Network Industries’, Public Services International Research Unit.
- Innis, H. (2004), ‘Is it fair to measure the efficiency of state owned enterprises by the economic criteria developed for private enterprise? Examples for the energy sector’, CAR CEPMLP Annual Review 2003-2004, Centre for Energy, Petroleum and Mineral Law and Policy, University of Dundee, Scotland.
- International Monetary Fund (2003), Global Financial Stability Report, September

- Lundvall B-A, Borras S. (1997), The globalising learning economy: Implications for innovation policy, Commission of the European Union.
- Lundvall B-A., (2002), Innovation, growth and social cohesion.
- Lundvall B-A., (2003), Industrial clusters and competence building in the era of the globalising learning economy, Thailand Science Park June 19, 2003.
- Lyon-Caen G (1995), Le droit du travail: Une technique réversible, Dallor, Paris.
- Martin, S. & Parker, D. (1997), The Impact of Privatisation: Ownership and Corporate Performance in the UK, London, Routledge.
- Mattil, B. and E.R. Whitehouse (2007), “Individual Incentives to Switch between Public and Private Pension Schemes”, Social, Employment and Migration Working Paper, OECD, Paris, forthcoming.
- McHale, J. (1999), “The Risk of Social Security Benefit Rule Changes: Some International Evidence”, Working Paper No 7031, National Bureau of Economic Research, Cambridge, Mass.
- Mitchell, O.S. and E.I. Dykes (2000), “New Trends in Pension Benefit and Retirement Provisions”, Working Paper No 2000-01, Pension Research Council, Wharton School, University of Pennsylvania, Philadelphia.
- Musso, E. (2003), ‘La nueva dimension de los puertos’, Transportes maritimos y gestion portuaria, Vigo, 27 de noviembre 2003, Instituto de estudios economicos de Galicia, Fundacion Pedro Barrie de la Maza.
- Netherlands Bank (2003), “Financial behaviour of Dutch households”, Quarterly Bulletin, September, pp 39–50.
- OECD (1995b), The Tax/Benefit Position of Production Workers: 1991-1994, Paris.
- OECD (1996), Employment and growth in the knowledge-based economy.
- OECD (2005), Economic Surveys, Greece, Paris.
- OECD (2007), Governance of innovation systems, Volume 2, case studies in innovation policy.
- OECD (2007), Pensions at a glance. Public Policies across OECD countries, Paris.
- Orban, E. (2004), Service public! Individu, marche et intérêt public, Editions Syllepse, Paris.

- Palacios, R.J. (2002), “Managing Public Pension Reserves Part II: Lessons from Five Recent OECD Initiatives”, Pension Reform Primer series, Social Protection Discussion Paper No. 0219, World Bank, Washington, DC.
- Palacios, R.J. and M. Pallares-Miralles (2000), “International Patterns of Pension Provision”, Pension Reform Primer series, Social Protection Discussion Paper No. 0009, World Bank, Washington, DC.
- Parker, D. (1998), ‘Privatisation in the European Union’, in D. Parker (ed) Privatisation in the European Union, Theory and Policy Perspectives, London: Routledge London.
- Parker, D. (2004), ‘The UK’s privatisation experiment: the passage of time permits a sober assessment’, CESIFO Working Paper No.1126.
- Paugam S (2002), Le précarité du salariat, PUF, Paris.
- Queisser, M. and E.R. Whitehouse (2006), “Neutral or Fair? Actuarial Concepts and Pension-System Design”, Social, Employment and Migration Working Paper No 40, OECD, Paris.
- Radanne, P. (2005), Energies de ton siècle ! Des crises a la mutation, Paris : Editions Lignes de Repère.
- Revue Droit Social (2005), Un nouveaux droit du travail et de l’ employ, n° special, décembre.
- Salomaki, A. (2006), “Public Pension Expenditure in the EPC and the European Commission Projections: An Analysis of the Projection Results”, European Economy Economic Papers No 268, European Commission, Brussels.
- Self, P. (2000), Rolling Back the Market – Economic Dogma and Political Choice, London. Macmillan Press.
- Sindic, P (2006), ‘Démocratie participative et appropriation citoyenne des activités productives’, Contribution a l’atelier ‘Quelle démocratie participative’, 19-20 Mai 2006, Espaces Marx.
- Stevens, P. (2003), ‘National Oil Companies: good or bad? – A literature Survey’, Centre for Energy, Petroleum and Mineral Law and Policy, University of Dundee, Scotland.
- Supiot A. (1999), Au-dela de l’ emploi: Transformations du travail et devenir du droit du travail en Europe, Flammarion, Paris.
- Supiot A. (2000), Les nouveaux visages de la subordination, Droit Social, Paris.

- Thomas, S. (2006), ‘Recent evidence on the impact of electricity liberalisation on consumer prices’, Public Services International Research Unit.
- Thomas, Steve. (2007), ‘Corporate concentration in the EU energy sector’, Public Services International Research Unit.
- Tsatsaronis, K and H Zhu (2004), “What drives housing price dynamics: cross-country evidence”, BIS Quarterly Review, March, pp 65–78.
- Vakaloulis, M. (2002), ‘Droit à l’énergie et légitimité sociale’ in O. Frachon & M. Vakaloulis (eds) *Le droit à l’énergie*, Paris: Editions Syllepse.
- Westerhuis Ann, (2001), *European structures of qualification levels*, Cedefop: Θεσσαλονίκη.
- Whiteford, P. and E.R. Whitehouse (2006), “Pension Challenges and Pension Reforms in OECD Countries”, *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 22, No 1, pp. 78-94.
- Whitehouse, E.R. (2000), “Administrative Charges for Funded Pensions: Measurement Concepts, International Comparison and Assessment”, *Journal of Applied Social Science Studies*, Vol. 120, No 3, pp. 311-361.
- Whitehouse, E.R. (2001), “Administrative Charges for Funded Pensions: Comparison and Assessment of 13 Countries”, *Private Pension Systems: Administrative Costs and Reforms*, Private Pensions Series, Vol. 3, OECD, Paris.
- Whitehouse, E.R. (2006), *Pensions Panorama: Retirement-Income Systems in 53 Countries*, World Bank, Washington, DC.
- Whitehouse, E.R. (2007a), “Pensions Incentives to Retire”, *Social, Employment and Migration Working Paper*, OECD, Paris, forthcoming.
- Whitehouse, E.R. (2007b), “Life-Expectancy Risk and Pensions: Who Bears the Burden?”, *Social, Employment and Migration Working Paper*, OECD, Paris, forthcoming.
- Whitehouse, E.R., B. Mattil and R.J. Palacios (2007), “Rebalancing Retirement-Income Systems: The Role of Individual Choice under Mixed Public/Private Pension Provision”, *Fiscal Studies*, forthcoming.
- Wolfe D.A. Creutzberg T. (2003), *Community participation and multilevel governance in economic development policy*.
- Wolfe D.A. (2003), *Social capital and cluster development in learning regions*.

ISBN: 978-960-7402-33-2

© ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

Ιουλιανού 24, Αθήνα 104 34

Τηλ.: 210-8202247, 210-8202239

Σελιδοποίηση-Εκτύπωση

ΚΑΜΠΥΛΗ Advertising

Αντιγόνης 60, 104 42 Αθήνα

Τηλ.: 210-51.56.810-20-30, Fax: 210-51.56.811, e-mail: info@kambili.gr, www.kambili.gr

ISBN: 978-960-7402-33-2